

VEDA, vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied

© Jazykovedný ústav Ľudovíta Štúra SAV
© Pedagogická fakulta Trnavskej univerzity

Recenzent: PhDr. Milan Majtán, DrSc.

ISBN 978-80-224-1126-4

**LEXIKA
SLOVENSKEJ
ONYMIE**

Zborník materiálov
zo 17. slovenskej onomastickej konferencie
Trnava 12. – 14. 9. 2007

Zostavili J. Hladký a I. Valentová

Jazykovedný ústav Ľudovíta Štúra SAV
Pedagogická fakulta Trnavskej univerzity
VEDA, vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied

Bratislava 2010

OBSAH

Na úvod.....	7
I. Všeobecné otázky onomastiky	
MARTIN OLOŠTIAK: Proprium ako slovtvorný motivant.....	9
MILAN HARVALÍK: K metodám zkoumání vlastních jmen	21
II. Toponomastika	
MILAN MAJTÁN: Lexika slovenských terénnych názvov. (História a perspektíva spracovania).....	27
LIBUŠE ČIŽMÁROVÁ: Tvorba elektronické podoby Slovníku pomístních jmen na Moravě a ve Slezsku	31
MILENA ŠÍPKOVÁ: Slovník pomístních jmen na Moravě a ve Slezsku – prolegomena	41
IMRICH HORŇANSKÝ: Územná distribúcia niektorých slovenských geografických názvov	47
DUŠAN FIČOR: Hranice štandardizácie geografického názvoslovia	61
ІРИНА МИХАЙЛІВНА ЖЕЛІЗНЯК: Міжслов'янські топонімічні паралелі.....	72
ЗОРЯНА КУПЧИНСЬКА: Українсько-західнослов'янські лексичні паралелі (ойконіми на *-ьн)	80
BEATA AFELTOWICZ: Wpływy obce w nazewnictwie miejscowym Pomorza Zachodniego	102
ANDRZEJ CHLUDZIŃSKI: Słowiańskie nazwy osobowe zawarte w nazwach miejscowych powiatu biłogardzkiego	113
ОТО ТОМЕЧЕК: Formovanie ojkonymie drevorubačských a uhliarských osád starohorskej oblasti	127
PAVOL MALINIAK: Najstaršie pramene k toponymii Zvolenskej kotliny a problémy ich interpretácie	142
MICHAELA ČORNEJOVÁ: Nomina autem villarum sunt hec aneb O čem vypovídají nejstarší česká místní jména	156
JAROSLAV DAVID: „...cui a virginali vocabulo inditum est nomen Devin“ (Etymologie místních jmen v Kosmově, Dalimilově a Pulkavově kronice).....	167
JAROMÍRA ŠINDELÁŘOVÁ: Proměny české a slovenské urbanonymie	174
PAVEL ŠTĚPÁN: Některé periferní sufixy v anoikonymii Čech.....	186
ZUZANA HLUBINKOVÁ: Jména po chalupě v českých nářečích.....	197
STANISLAVA KLOFEROVÁ ML.: K adjektivům v názvech komunikací na Moravě a ve Slezsku	203
III. Hydronomastika	
СВЯТОСЛАВ ВЕРБИЧ: Словацька гідронімія як об'єкт етимологічного аналізу.....	210
EUBOR KRÁLÍK: K etymologickej interpretácii hydronyma Polerieka.....	216
ОЛЬГА ПЕТРИВНА КАРПЕНКО: Принципи номінації в гідронімії України та Словаччини	220

JAROMÍR KRŠKO – BORIS PÁLKA: Aplikácia spracovania hydronymie povodia Hrona do digitálnej mapy	229
ĽUBA SIČÁKOVÁ: Z jazykovej a mimojazykovej stránky hydronym povodia Slanej	238
АЛЕКСАНДР КОНСТАНТИНОВИЧ ШАПОШНИКОВ: Этимологические заметки на полях „Hydronymia povodia Nitry“	244
IV. Antroponomastika	
IVETA VALENTOVÁ: Socioonomastický výskum živých osobných mien	268
MICHAL JOZEFOVIČ: Modelovanie slootovorby živých osobných mien	283
IVANA KOPÁSKOVÁ: Živé osobné mená v Krásne nad Kysucou	297
SVITLANA МΥКОЛАЙВНА РАХОМОВОВÁ: О реконструкції прасловянского антропонимического systému	305
JANA PLESKALOVÁ: Staročeská hypokoristika a jejich praslavanské východisko	312
ВІКТОР ПЕТРОВИЧ ШУЛЬГАЧ: Псл. * <i>Vьrba</i> / * <i>Svьrba</i> i генетично споріднені назви	319
ADRIANA FERENČIKOVÁ: Niekoľko turčianskych priezvisk z historického a kontaktového aspektu	324
JAN BAUKO: Výskum prezývok rôznych generácií v bilingválnom prostredí. ЛЮБОМИР БЕЛЕЙ: Трансформаційні тенденції посттоталітарної доби в українському та словацькому іменниках	330
ЛЮБОВ ОСТАШ: Семантика чеських власних особових імен-комполітів слов'янського походження	340
JANA MATÚŠOVÁ: Rodná jména v českém a slovenském kalendáři	344
JANA MARIE TUŠKOVÁ: Vývoj ženských rodných jmen na Moravě v průběhu 20. století	350
MIROSLAV KAZÍK: Krstné (rodné) meno v Moravanoch nad Váhom	358
MIROSLAV KAZÍK: Krstné (rodné) meno v Moravanoch nad Váhom	369
V. Literárna onomastika, onomastika a škola, chrématonomastika	
MARTIN PUKANEC: Slovanské kmene	381
PAVOL ODALOŠ: Literárny mý v Ballekových reflexiách Zlatý stôl	382
MARIA KABATA: Funkcja biblijnych nazw toponimicznych w poezji religijnej	399
JANA SKLADANÁ: Vlastné mená vo frazémach	407
MÁRIA ŽILÁKOVÁ: Onomastika v jazykovej praxi Národopisu Slovákov v Maďarsku	412
MÁRIA BELÁKOVÁ: Vyučovanie proprií s komunikačným zameraním	419
VIEROSLAVA LEITMANOVÁ: Motivačná báza zooným a jej chápanie u žiakov piateho ročníka	423
LENKA GARANČOVSKÁ: Chrématonymá mliekarenského priemyslu na Slovensku	427
PATRIK MITTER: Poznámky k vymezení apelativních a propriálních zkratkových kompozit a zkratok	437

Na úvod

V poradí už 17. slovenskú onomastickú konferenciu so zahraničnou účasťou zorganizovali Slovenská onomastická komisia, Jazykovedný ústav Ľudovíta Štúra Slovenskej akadémie vied v Bratislave a Pedagogická fakulta Trnavskej univerzity v Trnave. Konferencia sa konala v Trnave v dňoch 12. – 14. septembra 2007 pod záštitou rektora Trnavskej univerzity Martina Mišúta a predsedu Trnavského samosprávneho kraja Tibora Mikuša v budove Pedagogickej fakulty Trnavskej univerzity.

Na konferencii sa aktívne zúčastnilo 52 jazykovedcov, historikov i geografov z vedeckých a aj pedagogických pracovísk zo Slovenska, z Česka, Poľska, Ruska, Ukrajiny a Maďarska. Rokovanie konferencie bolo zamerané na onymickú lexiku.

V zborníku sa publikujú referáty z rokovania usporiadané do tematických celkov všeobecné otázky onomastiky, toponomastika, hydronomastika a chrématonomastika, antroponomastika, literárna onomastika a školská onomastika.

Konštituovaním Slovenskej onomastickej komisie v decembri 1964 sa podarilo vybudovať organizačnú základňu onomastického výskumu na Slovensku a utvoriť predpoklady systematickej a aj kolektívnej výskumnej práce. Za štyridsať rokov jestvovania, v rokoch 1967 – 2007 zorganizovala Slovenská onomastická komisia sedemnást' vedeckých konferencií a sympózií, väčšinou so zahraničnou účasťou, a desiatky odborných seminárov. Referáty zo všetkých doterajších konferencií vyšli v osobitných zborníkoch, ktoré vydali ich organizátori.

Zborník *Lexika slovenskej onymie* obsahuje 47 referátov v jazykoch, v ktorých odzneli na poslednej sedemnásť konferencii. Želáme mu úspešnú cestu k čitateľom a používateľom pri rozvíjaní slovenskej i slovanskej onomastiky.

Milan Majtán

PROPRIUM AKO SLOVOTVORNÝ MOTIVANT

Martin Ološtiak

Úvod

Slovotvorná motivácia (ďalej SM) je jedným z najdôležitejších organizačných princípov lexikálnej zásoby (Furdík, 1993). Problematike participácie vlastných mien na slovotvornomotivačných vzťahoch sa doposiaľ sústredenejšia pozornosť v slovakistike nevenovala. Prítom ide o rôznorodý a širokospektrálny komplex otázok. Spomeňme len niektoré: (a) analógia a anomália v konfrontácii apelatívnej a onymickej slovotvorby; (b) vzťah slovotvornej a morfeematickej štruktúry apelatív a proprií; (c) proprium ako slovotvorný motivant a faktory vplývajúce na jeho motivačnú potenciú; (d) deonymická slovotvorná paradigma; jej štruktúra v jednotlivých onymických triedach (antroponymá, toponymá, chrématonymá); (e) príležitostná a okazionálna depropriálna slovotvorba; (f) slovotvorná motivácia oficiálnej a neoficiálnej onymie; (g) slovotvorné fungovanie domácej a cudzej onymie; (h) proprium ako slovotvorný motív.

Cieľom tohto príspevku je na základe lexikálneho materiálu zo Slovníka koreňových morfémov slovenčiny (Sokolová et al., 2005, ďalej SKMS) charakterizovať deonymickú slovotvorbu, štruktúru deonymickej slovotvornej paradigmy a hniezda, vymedziť faktory vplývajúce na motivačnú potenciú propria a zistiť, aké typy motívátov a prečo sa tvoria od jednotlivých typov onymických motívátov.

V SKMS sa morfeomaticko-slovotvorné vzťahy proprií spracúvajú v osobitnej časti (IV. Slovníková časť – propriá, s. 533 – 566) – bližšie o koncepcii porov. úvod SKMS na s. 11 – 43. Zvolená koncepcia v podobe materiálovej základne SKMS teda prirodzene ovplyvnila aj výsledný obraz, ktorý vznikol po zaznačení slovotvorných vzťahov medzi morfeomaticky rozčlenenými lexémami. Preto pripomínáme, že analyzovaný materiál nie je úplný, nezachytávajú sa v ňom všetky depropriálne deriváty. Na druhej strane slovotvorné vzťahy vlastných mien, ako sú zachytené v SKMS, možno pokladať za postačujúce a relatívne reprezentatívne východisko pre analýzu deonymickej slovotvorby.

Všeobecne sa prijíma poznatok, že na motivačnú potenciú (apelatívnej) lexikálnej jednotky má najväčší vplyv jej sémantika. Avšak spôsob, ako konkrétne sémantika motivantu vplýva na jeho motivačnú potenciú, sa v slovenskej derivatológii podarilo uspokojivo objasniť len v kategórii sloviess (Buzássyová, 1974). Autorka vo svojej monografii dokázala, že motivačný potenciál sloviess je ovplyvnený príslušnosťou do intenčného typu. Intenčný typ determinuje odvo-

dzovanie derivátov a ich onomaziologickú príslušnosť, pričom platí: čím rozvitejšia intencia, tým väčší motivačný potenciál slovesa.

J. Furdík v recenzii tejto práce uvažuje, „či možno nájsť takýto vhodný organizujúci princíp aj pre skúmanie desubstantívneho a deadjektívneho odvodzovania“ (Furdík, 1975, s. 199; cit. podľa Furdík, 2005, s. 273). V súvislosti s témou nášho príspevku si kladieme otázku, či je možné nájsť taký integrujúci princíp depropriálnej slovotvorby ako pri slovesách. Ak áno, čím sa tento princíp riadi, inými slovami, aké faktory vplývajú na depropriálnu slovotvornú motiváciu. Formulujeme rámcovú odpoveď v podobe všeobecnej hypotézy: integrujúci princíp depropriálnej slovotvorby existuje a je ním význam vlastného mena.

Analýza onymického materiálu

V propriálnej časti SKMS sa nachádza 1060 hniezd: 357 s východiskovým antroponymom, 691 s východiskovým toponymom a 12 s východiskovým chrématonymom. V ďalšom výklade sa zameriame na antroponymá a toponymá. Chrématonymické propriá neanalyzujeme, keďže nie sú zastúpené reprezentatívnou vzorkou.

Antroponymá

Antroponymické motivanty sme rozčlenili do týchto skupín: **a) mená nekonkrétnych osôb** (ďalej N; rodné mená, etnonymá, ojedinele iné; napr. *Božena, Daniel, Slovan, Moslim*), **b) mená konkrétnych osôb** (ďalej K; mená reálne existujúcich aj vymyslených osôb a bytostí: mená historických osobností, mýtických bytostí, mená bohov; napr. *Herkules, Goliáš, Habsburg, Celzius*); **c) skupina mien, ktoré sa môžu viazať na konkrétne i nekonkrétne onymické objekty** (ďalej K/N; napr. *Mojmír, Mária, Vojtech, Gregor*) – túto skupinu sme v štatistike zaradili medzi K:

Tabuľka 1. Počet hniezd a lexém v jednotlivých antroponymických podtriedach

typ	počet hniezd	počet lexém	priemer
RM	215	260	1,2
etnonymá	30	157	5,4
N	244	417	1,7
historické mená	67	185	2,7
mýtonymá	48	104	2,2
K	113	294	2,5
spolu	357	711	2,0

Priemerný počet lexém v slovotvornom hniezde s východiskovým antroponymom je 2,0. Badáme pritom kvantitatívny rozdiel v heslách N a K. Priemerný rozsah hniezd s motivantom N je 1,7, s motivantom K je to 2,5. Ďalej je potrebné diferencovať v samotnej skupine N, v ktorej sa nachádzajú rodné mená a obyvateľské názvy. Hniezda s východiskovým rodným menom majú najmenšie slovotvorné hniezda – v priemere 1,2 lexémy. Na druhej strane najrozsiahlejšie sú hniezda s východiskovými etnonymami – v priemere 5,4 lexémy (porov. tab. 4 – 6). V skupine K+K/N sú priemery vyrovnannejšie (historické mená 2,7; mýtonymá 2,2).

Charakteristika hniezd slovotvorných motivantov N

Rodné mená (215). Na najnižšom priemere lexém na hniezdo (1,2) má najväčší podiel fakt, že v skupine rodných mien sa nachádza až 173 hniezd s jedným členom (napr. *Adel-a*, *Magdalén-a*, *Edmund-ø*, *Juraj-ø*).¹

V dvojčlenných heslách (39), pri ktorých už možno hovoriť o motivačnom potenciáli východiskových motivantov a pozitívne vymedziť slovotvornú paradigmu, ako motiváty prevládajú feminatíva (32, napr. *Emil-ø* > *Emil-i-a*). Ďalej nasledujú vzťahové adjektíva s príponou -sk-y (napr. *Ann-a* > *anen-sk-y*), patriace do onomaziologickej kategórie adjektív s významom časového určenia (Furdík, 2004, s. 102; Nábělková, 1993, s. 138 – 140). Ich tvorenie je motivované potrebou pomenovať entitu, viažucu sa na deň s príslušným menom v kalendári (*anenský bál*, *katarínsky ples*).

Trojčlenné heslá sú zriedkavé (4). V nich sa popri feminatívach a jednom maskulinatíve (*Martin-ø* > *Martin-a*, *Luci-a* > *Luci-án-ø*) opäť nachádzajú vzťahové adjektíva (*luci:j-sk-y*, *silvestr-ov:sk-y*) a raritne jedno sloveso (*silvestr-ov-a:t*).

Etnonymá (30). Táto skupina motivantov sa vyznačuje najrozsiahlejším slovotvorným hniezdom (priemer 5,4 lexémy), pričom od každej jednotky sa tvorí aspoň jeden Mt.

V dvojčlenných hniezdach (12) sa v pozícii Mt nachádzajú len vzťahové adjektíva (napr. *Búr-ø* > *búr-sk-y*). Trojčlenné hniezda (7) obsahujú prevažne odvodené feminatíva a adjektíva (napr. *Avar-ø* > *Avar-k-a* > *avar-sk-y*); v jednom prípade deproprializované apelatívum a adjektívum (*Apač-ø* > *apač-ø* > *apač-sk-y*).

Štvorčlenné heslá (4) majú v dvoch prípadoch štruktúru adjektívum → deadjektívne adverbium, deadjektívne substantívum (pomenovanie jazyka): napr.

¹ V prípade, ak lexéma nemá motivát, o slovotvornom hniezde v pravom zmysle de facto nemôžno uvažovať.

Chetit-ø > *chetit-sk-ý* >> *chetit-sk-y* >> *chetit-č:in-a*; v dvoch prípadoch štruktúru feminatívum, adjektívum → deadjektívne substantívum: napr. *Kašub-ø* > *Kašub-k-a* > *kašub-sk-ý* >> *kašub-č:in-a*.

Jedno päťčlenné hniezdo obsahuje feminatívum, adjektívum, deadjektívne adverbium i deadjektívne substantívum (*Hebrej-ø* > *Hebrej-k-a* > *hebrej-sk-ý* >> *hebrej-sk-y* >> *hebrej-č:in-a*).

Tri hniezda obsahujú jedenásť členov (*Arab*, *Germán*, *Žid*); jedno hniezdo má devätnásť členov (*Cigán*). V týchto hniezdach sa na prvom stupni motivovanosti tvoria feminatíva (*Arab-ø* > *Arab-k-a*, *Germán-ø* > *Germán-k-a*, *Žid-ø* > *Žid-ov:k-a*, *Cigán-ø* > *Cigán-k-a*), vzťahové adjektíva (*arab-sk-ý*, *germán-sk-y*), apelativizované substantíva (*žid-ø*, *cigán-ø*), ojedinele viacslóvné proprium (*Saud-sk-á Arab-i-a*). Od adjektív sa systémovo tvoria adverbá (*arab-sk-y*«, *žid-ov:sk-y*«, *cigán-sk-y*«), abstraktné substantíva (*žid-ov:stv-o*, *cigán-stv-o*), v jednom prípade substantívum ako pomenovanie jazyka (*arab-č:in-a*) a ďalšie deriváty. Pravda, pri východiskových motivantoch *Žid* a *Cigán* treba zdôrazniť, že väčšina derivátov sa tvorí od apelativizovaných substantív *žid*, *cigán*.

Najrozsiahlejšie z celého skúmaného súboru je hniezdo s východiskovým motivantom *Slovan* s 39 lexémami. Bezprostrednými motivátmi tejto lexémy sú: *Slovanstvo*, *slovanský*, *slavianofil*, *Praslovan*, *slovanofil*, *celoslovanský*, *južnoslovanský*, *staroslovanský*, *východoslovanský*, *západoslovanský*, *staroslovienčina*. Od nich sa diferencovane tvoria ďalšie deriváty (porov. SKMS, s. 561).

Charakteristika hniezd slovotvorných motivantov

Mená historických osobností (67). Priemerný počet členov slovotvorného hniezda je 2,5. V tejto skupine sme zaznamenali 15 jednočlenných hniezd bez motivátov, napr. *Anakreón-ø*, *Pribin-a*).² V skupine dvojčlenných hniezd (24) sa v pozícii motivátu najčastejšie vyskytujú vzťahové adjektíva (15; napr. *Archimed-es* > *archimed-ov:sk-ý*). V štyroch prípadoch ide o apelatívne substantíva (napr. *Morse-ø* > *morze-ov:k-a*). Ojedinele (jedenkrát) sa v súbore nachádza názov podľa rodinnej príslušnosti so sufixom *-ovci* (*Mojmír-ø* > *Mojmír-ov:c-i*).³ Dvakrát sme zaznamenali pomenovania, ktoré nevznikli slovotvorným postupom, ale v dôsledku perintegrácie morfematickej štruktúry – pôvodná relačná morféma sa prehodnotila na kváziderivačnú morfému (*Demosten-es* > *Demosten-es-ø*, *Xerxes* > *Xerxes-ø*).

² V komunikácii sa tvoria adjektíva aj od týchto proprií, porov. *anakreónska poézia*, *Pribinov križ*.

³ Tento slovotvorný typ je inak pomerne produktívny, používa sa pri tvorení pomenovaní panovníckych rodov (porov. *Anjouovci*, *Arpádovci*, *Romanonovci*, *Habsburgovci* a mn. i.).

V trojčlenných štruktúrach (10) takisto dominujú odvodené adjektíva (napr. *Sokrat-es* > *sokrat-ov:sk-y*); v niekoľkých prípadoch dochádza k adjektívnej variantnosti: napr. *Mojžiš-ø* > *mojžiš-sk-y* > *mojžiš-ov:sk-y*), ďalej sa tvoria názvy podľa príslušnosti (*Aristotel-es* > *aristotel-ov:ec-ø*), deproprializované apelatíva (*Judáš-ø* > *judáš-ø*), v jednom prípade deadjektívne adverbium (*Šalamún-ø* > *šalamún-sk-y* >> *šalamún-sk-y*) a antroponymum s perintegrovanou štruktúrou (*Sokrat-es* > *Sokrat-es-ø*). Ženské meno *Júli-a* je derivátom rodného mena *Júli-us-ø* ako pomenovania nekonkrétneho onymického denotátu (s perintegrovanou morférou -us-: G. sg. *Júliusa*). Adjektívum *juli-án:sk-y* je derivátom mena historickej osobnosti, rímskeho cisára *Júlia Cézara* (morfematická štruktúra je *Juli-us*).

V štvorčlenných (napr. *Benedikt-ø*, *Goliáš-ø*) a päťčlenných (napr. *Habsburg-ø*, *Metod-ø*) hniezdach sú zastúpené všetky doteraz spomínané typy motivátov: deproprializované apelatívum (*goliáš-ø*), názvy podľa príslušnosti (napr. *benedikt-in-ø*, *Habsburg-ov:ec-ø*), vzťahové adjektíva (napr. *ján-sk-y*, *štefan-sk-y*), feminatíva (napr. *Jan-a*, *Štefán-i-a*). Aj tu sa v jednom hniezde stretávajú motiváty odvodené od antroponyma ako pomenovania nekonkrétneho denotátu (*Ján-ø* > *Jan-a*, *Štefan-ø* > *Štefán-i-a*) s motivátmi odvodenými od propria ako pomenovania konkrétneho denotátu (*Štefan-ø* > *štefan-sk-y* > *svät-ø-štefan-sk-y*, *Dominik-ø* > *dominik-án-ø*). Podobne ako adjektíva *anenský*, *katarínsky* (porov. vyššie) aj *jánsky*, *svätójánsky*, *štefánský* sa zaraďujú medzi adjektíva s významom časového určenia.

Šesťčlenné hniezda majú motivanty *Lazár-ø*, *Platón-ø*, *Alexander-ø*, *Mári-a*. Od propria *Lazár-ø* sa bezprostredne utvorilo len apelatívum *lazár-ø*. Ostatné členy tohto hniezda sú bezprostredne alebo sprostredkovane utvorené od tohto apelatíva (*lazar-et-ø*, *lazar-et-n-y*, *lazar-et-ov-y*, *lazár-sk-y*). Od lexémy *Platón-ø* sa utvorilo substantívum *platon-izm-us* (od neho ďalší derivát *platon-ik-a*), a adjektíva *platón-sk-y*, *platon-ic:k-y* (s adverbiom *platon-ic:k-y*). Proprium *Alexander-ø* je ďalším príkladom na kríženie pomenovania konkrétneho a nekonkrétneho denotátu. Feminatívum *Alexandr-a* je derivátom rodného mena ako pomenovania nekonkrétneho denotátu, toponymum *Alexandr-i-a* (s klasicými derivátmi *Alexandr-i:j-č:an-ø*, *Alexandr-i:j-č:an-k-a*, *alexandr-i:j-sk-y*; o detoponymickej slovotvorbe pozri ďalej) je odvodené od mena historickej osobnosti *Alexandra Veľkého*.

Sedem- a osemčlenné hniezda sú ojedinelé, spájajú sa s menom *Ježiš Kristus* (*Kristus*: sedem lexém; *Ježiš*: osem lexém). Od mena *Krist-us* sa tvorí popieracie proprium *Anti-krist-ø* (od ktorého sa utvorili apelativizované varianty *anti-krist-ø*, *anci-krist-ø*) a tri citoslovčia *krist-e*«, *krist-e-pan-e*«, *pre-krist-a-pán-a*«. Od mena *Ježiš* sa utvorili deminutíva *Jezu:l-iat-k-o*, *Ježiš-k-o* (od neho apelatí-

vum *ježiš-k-o*), príslušnostný názov *jezu-it-a* (s adjektívom *jezu-it-sk-ý*) a citoslovca *ježiš-mari-a*«/*ježiš-már-i-a*».⁴

Mýtonymá (48). V skupine mýtoným s priemerom 2,2 lexémy na hniezdo sú najviac zastúpené hniezda bez motivátov (22; napr. *Absolón-ø*, *Pegas-ø*). V skupine dvojčlenných hniezd (15) dominujú odvodené adjektíva (9; napr. *Apolón-ø* > *apolón-sk-y*, *Jánus-ø* > *jánus-ov:sk-ý*). Ďalej sú to štyri deonymizované apelatíva (napr. *Lucifer-ø* > *lucifer-ø*, *Moloch-ø* > *moloch-ø*); jedenkrát je zastúpené substantívum (*Odyse-us* > *Odyse-a*) a perintegrácia (*Hád-es* > *Hád-es-ø*).

Tri trojčlenné hniezda obsahujú sufixálne utvorené substantíva (*Achill-es* > *achil-ov:k-a*, *Bakch-us* > *bakch-an:ál:i-e*), vzťahové adjektíva (*Achill-es* > *achill-ov:sk-ý*, *Venuš-a* > *vener-ic:k-ý*), perintegrované substantívum (*Bakch-us* > *Bakch-us-ø*) a apelativizované substantívum (*Venuš-a* > *venuš-a*).

Dve štvorčlenné hniezda s východiskovými pomenovaniami bohov *Budh-a*, *Jehov-a* obsahujú substantíva a adjektíva: *budh-izm-us*, *budh-ist-a*, *budh-ist-ic:k-ý*; *jehov-ist-a*, *jehov-ist-k-a*, *jehov-ist-ic:k-ý*.

Každé zo štyroch päťčlenných hniezd má iné lexémové zloženie. Hniezdo s motivantom *Atén-a* obsahuje transonymizované toponymum *Atén-y* s vlastnou detoponymickou sústavou (obyvateľský názov, feminatívum, adjektívum). Hniezdo s východiskovou lexémou *Mefistofel-es* obsahuje adjektívum *mefistofel-ov:sk-ý* a variant *Mefist-o* s derivátmi: adjektívom a adverbium (*mefist-ov:sk-ý*, *mefist-ov:sk-y*«). Hniezdo s motivantom *Mesiáš-ø* obsahuje deproprializovanú lexému *mesiáš-ø*, adjektívum *mesiáš-sk-y* (s motivačným vzťahom k propriu aj k apelatívu), deadjektívne adverbium *mesiáš-sk-y*« a abstraktum *mesiáš-stv-o* (s motivačným vzťahom k adjektívu *mesiášsky* aj k substantívu *mesiáš*). Hniezdo *Vulkán-ø* obsahuje apelativizované substantívum *vulkán-ø* s derivátmi: adjektívom *vulkan-ic:k-ý*, slovesným vidovým párom *vulkan-iz:ov-a:t/z-vulkan-iz:ov-a:t* a od neho odvodeným deverbatívom *vulkan-iz:ér-ø*.

Formálne šesťčlenné hniezdo má motivant *Herkules*. Pravda, za vlastné lexémy utvorené prostredníctvom slovotvornej motivácie možno považovať len adjektíva *herkul-es-ov:sk-ý/herkul-ov:sk-ý*, pretože dve lexémy vznikli perintegračne (*Herkul-es* > *Herkul-es-ø*, *herkul-es* >> *herkul-es-ø*) a jedna lexéma prostredníctvom apelativizácie (*Herkul-es* > *herkul-es*).

Najväčšie, deväťčlenné hniezdo s východiskovým propriom *Parom-ø* obsahuje apelativizovanú lexému *parom-ø*, od ktorej sú odvodené všetky ostatné členy hniezda: adjektíva *parom-sk-ý*, *parom-ov:sk-ý* (od nich utvorené adverbiá

⁴ Pravda, uvedené citoslovca sa neutvorili prostredníctvom slovotvornej motivácie, ale slovnodruhovým prechodom.

parom-sk-y«, *parom-ov:sk-y*«), adverbiá do-*parom-a*«/do *parom-a*« a partikuly *parom-a*«, *parom-vie*«.

Toponymá

Toponymické motivanty s celkovým počtom 691 sa zaraďujú do týchto skupín: **1) ojkonymá** (pomenovania sídelných objektov: vlastné mená svetadielov, ostrovov, polostrovov, štátov, území, miest); **2) anojkonymá** (pomenovania nesídelných objektov: hydronymá, oronymá, ojedinele názvy púští).

Tabuľka 2. Toponymické triedy ako východiskové motivanty

typ	počet hniezd	počet lexém	priemer
mesto	315	1305	4,1
štát	171	919	5,4
územie	63	271	4,3
ostrov	28	116	4,1
svetadiel	11	101	9,2
polostrov	2	7	3,5
ojkonymá spolu	590	2719	4,6
hydronymá	48	112	2,3
oronymá	43	110	2,6
kozmonymá	8	17	2,1
púšte	2	4	2,0
anojkonymá spolu	101	243	2,6
toponymá spolu	691	2924	4,2

Charakteristika hniezd ojkonymických motivantov

V hniezdach s východiskovým ojkonymom sa priemerne nachádza 4,6 lexém. Najpočetnejšie sú štvorčlenné hniezda so štruktúrou, ktorú budeme ďalej nazývať *základné ojkonymické hniezdo (ZOH)* – 471, t. j. 80 % zo všetkých ojkonymických hniezd.

ojkonymum → **obyvateľský názov/etnonymum** → **feminatívum**
→ **adjektívum**

BARCELON

6 *Barcelon-a*
6,0 > *Barcelon-č:an-ø*
6,0 >> *Barcelon-č:an-k-a*
6,0 > *barcelon-sk-y*

BARM

6 *Barm-a*
6,0 > *Barm-č:an-ø*
6,0 >> *Barm-č:an-k-a*
6,0 > *barm-sk-y*

ALJAŠK (ALJAŠ,

ALJAŠŤ)
6 *Aljašk-a*
6,0 > *Aljašť-an-ø*
6,0 >> *Aljašť-an-k-a*
6,0 > *aljaš-sk-y*

*SICÍL

6 *Sicil-i-a*
6,0 > *Sicil-č:an-ø*
6,0 >> *Sicil-č:an-k-a*
6,0 > *sicil-sk-y*

V skúmanom súbore sa z celkového počtu 590 hniezd nachádza len 10 hniezd s menej než štyrmi lexémami (jedno jednočlenné, osem dvojčlenných a jedno trojčlenné). Ako jednočlenné hniezdo bez motivátov je v SKMS uvedené len toponymum *Orient*. V druhom vydaní navrhujeme toto slovo uviesť ako deapelatívum v hniezde s východiskovým apelatívom *orient*.⁵ V dvojčlenných hniezdach sa v pozícii motivátu uvádza vzťahové adjektívum (napr. *Blíz-k-y vý-chod-ø* > *blíz-k-o-vý-chod-n-ý*, *Jerich-o* > *jerich-ov:sk-ý*). V prípade komunikačnej potreby sa v týchto prípadoch kedykoľvek môže utvoriť obyvateľský názov, svedčia o tom napr. deriváty *Vatikánec*, *Panónčan*, *Pompejčan*. V ojedinelom trojčlennom hniezde s motivantom *Atik-a* sa popri adjektíve *atic-k-ý* uvádza deadjektívny názov jazyka *atic-t:in-a*.

Štruktúra päť- a viacčlenných hniezd (ich celkový počet je 108) vo väčšine prípadov obsahuje členy ZOH a ďalšie motiváty. V päťčlenných hniezdach (25) je to tak v 24 prípadoch, pričom k ZOH sa pridávajú tieto typy derivátov: deadjektívne substantívum pomenúvajúce jazyk (13; napr. *albánčina*, *estónčina*), variantné adjektíva (4; *dalmatínsky/dalmátsky*, *karlovecký/karlovský*, *miškovcký/miškovský*, *nantský/nanteský*), substantivizované adjektívum (*plzenské*), apelativizované substantívum (*babylon*), pomenovanie štátu (*Luxembursko*), deadjektívne adverbium (*spartsky*).

V šesťčlenných hniezdach (46) sa k ZOH pridávajú tieto typy motivátov:

1) Najčastejšie (20-krát) je ZOH obohatené o varianty obyvateľských mien a odvodených feminatív (*Alžírčan/Alžírec* → *Alžírčanka/Alžírka*, *Sopotčan/Sopotčan* → *Sopotčanka/Sopotanka*).

2) Druhý najpočetnejší je model ZOH + deadjektívne adverbium a substantívum pomenúvajúce jazyk (17): napr. *Rumun-sk-o* > *Rumun-ø* >> *Rumun-k-a* > *rumun-sk-ý* >> *rumun-sk-y* << >> *rumun-č:in-a*.

3) V ostatných prípadoch sa k ZOH pridáva kombinácia lexém, ktorá sa nikde inde neopakuje (bližšie porov. v SKMS heslá s východiskovými motivantmi Bratislava, Mníchov, Morava, Betlehem, Fínsko, Balkán, Banská Bystrica, Frýdek-Místek).

4) Bez ZOH sa vytvorilo len jedno šesťčlenné hniezdo s východiskovou lexémou *Kocúrko*.

5) Z toponým pomenúvajúcich neslovenské onymické objekty majú deväť- a viacčlenné hniezda tieto motivanty: *Rakúsko* (9), *Grécko* (11), *Nemecko*, *Rusko*, *Poľsko* (po 13), *Ázia* (14), *Čechy/Česko* (15), *Amerika* (19), *Maďarsko* (20), *Európa* (32). Tieto pomerne rozsiahle hniezda diferencovane rozličné typy mo-

⁵ V prvom vydaní SKMS teda máme proprium *Orient* v propriálnej časti (s. 557) a apelatívum *orient* so všetkými derivátmi v časti o apelatívach (s. 311).

tivátov: napr. prvostupňové deadjektívne adverbiá (napr. *rakúsky*, *nemecky*); druhostupňové abstraktné deadjektívne alebo desubstantívne substantíva (napr. *rakúskosť*, *nemeckosť*); druhostupňové deadjektívne substantíva pomenúvajúce jazyk (*gréčtina*, *nemčina*); treťostupňové desubstantívne substantíva pomenúvajúce osoby – odborníkov vyučujúcich, resp. skúmajúcich príslušný jazyk pomenovaný motivujúcim substantívom (napr. *nemčinár*, *ruštinár*); od nich sa tvoria feminatíva a vzťahové adjektíva (napr. *nemčinárka*, *ruštinárka*); druhostupňové deadjektívne substantíva patriace do onomaziologickej kategórie nositeľ vlastnosti (*čechizmus*, *europaizmus*); druhostupňové deadjektívne slovesá (napr. *počeštit' (sa)*, *pomadžarčit' (sa)*); od nich sú odvodené substantíva patriace do onomaziologickej kategórie spredmetnenia deja (napr. *amerikanizácia*, *maďarizácia*); zriedkavo druhostupňové mutačné desubstantívne substantíva (s vlastnými derivátmi) – *maďarón* (*maďarónka*, *maďarónsky*), *aziat* (*aziatka*, *aziatský*); polymotivované kompozitá s druhým radixom *-fil-* (s vlastnými derivátmi): *rusofil* (*rusofilský*, *rusofilstvo*); iné kompozitá: napr. *Rakúsko-Uhorsko*, *novogréčtina*, *Eurázia*; viacslovné pomenovania (napr. *Dolné Rakúsko*, *Malá Ázia*).

Najpočetnejšie hniezdo má toponymum *Slov[en]-sk-o* (55) s bezprostrednými motivátmi: *Slov-ák-ø*, *slov[en]-sk-ý*, *anti-slov[en]-sk-ý*, *pro-slov[en]-sk-ý*, *proti-slov[en]-sk-ý*, *slov[en]-sk-o-čes-k-ý*, *Čes-k-o-Slov[en]-sk-o*, *Stred-o-slov-ák-ø* *Vý-chod-o-slov-ák-ø* *morav-sk-o-slov[en]-sk-ý*, *cel-o-slov[en]-sk-ý*, *juh-o-slov[en]-sk-ý*, *sever-o-slov[en]-sk-ý*, *star-o-slov[en]-sk-ý*, *stred-o-slov[en]-sk-ý*, *vý-chod-o-slov[en]-sk-ý*, *zá-pad-o-slov[en]-sk-ý*.

Charakteristika hniezd anojkonymických motivantov

V hniezdach s východiskovým anojkonymom sa priemerne nachádza 2,4 lexém. Najpočetnejšie sú dvojjenné hniezda so štruktúrou, ktorú budeme ďalej nazývať *základné anojkonymické hniezdo* (ZAH): 78, t. j. 80 % zo všetkých anojkonymických hniezd: **anojkonymum** → **adjektívum**.

Jednočlenné hniezdo bez motivátov má šesť anojkonym: štyri kozmonymá (*Merkúr*, *Neptún*, *Saturn*, *Orion*), jedno hydronymum (*Rubikon*) a jedno oronymum (*Rysy*).

Dvojjenné hniezdo sa v súbore nachádza 80-krát, z toho 78-krát ide o ZAH (napr. *Kriváň-ø* > *kriván-sk-y*), jedenkrát o perintegráciu (*Síri-us* > *Síri-us-ø*) a jedenkrát o apelativizáciu (*Plejád-y* > *plejád-a*).

Trojčlenné hniezda (3) okrem ZAH obsahujú dvakrát apelativizované substantívum (napr. *Amazon-k-a* > *amazon-k-a* > *amazon-sk-ý*) a v jednom prípade kompozitné adjektívum (*Atlant-ik-ø* > *atlant-ic-k-ý* > *sever-o-atlant-ic-k-ý*).

Štyri štvorčlenné hniezda okrem ZAH obsahujú: (a) konfixálne propriálne substantívum a od neho utvorené adjektívum (*Dunaj-ø* > *dunaj-sk-ý* > *Po-du-*

naj-sk-o >> *po-dunaj-sk-ý*, *Hron-ø* > *hron-sk-ý* > *Po-hron-ie po-hron-sk-ý*); (b) konfixálne adjektívum a od neho utvorené substantívum – pomenovanie jazyka (*Lab:e* << *lab-sk-ý* > *po-lab-sk-ý* >> *po-lab-č.in-a*); (c) v jednom prípade štruktúru typickú pre ZOH – obyvateľský názov, feminatívum a adjektívum: *Mars-ø* > *Marí-an-ø* >> *Marí-an-k-a* > *marí-an:sk-ý*).

Päťčlenné hniezdo má päť anojkoným: *Baltik*, *Čierna hora*, *Dolomity*, *Karpaty*, *Urán*. Od lexémy *Baltik* sa tvoria dve konkurujúce si adjektíva ako členy ZAH (*baltický*, *baltský*), konfixálne substantívum a od neho utvorené adjektívum (*Pobaltie* → *pobaltský*). Od lexémy *Čierna hora* sa transonymizáciou vytvorilo pomenovanie štátu *Čierna Hora* so ZOH. Od lexémy *Dolomity* sa vytvorilo adjektívum *dolomitský* a apelativizáciou substantívum *dolomit* s adjektívnymi derivátmi *dolomitický*, *dolomitový*. Od propria *Karpaty* sa okrem adjektíva *karpatský* (s vlastným motívom, kompozitom *karpatskonemecký*) vytvorilo konfixálne adjektívum *zakarpatský* a viacslovné proprium *Malé Karpaty*. Od lexémy *Urán* sa deproprializáciou vytvorilo substantívum *urán* s derivátmi *uranit* → *uranitový*, *uranový*.

Viacčlennosť anojkonymických slovotvorných hniezd je raritná. Sedemčlennosť hniezda s východiskovou lexémou *Jordán* je zapríčinená tým, že od anojkonyma sa tvorí ojkonymum (*Jordánsko*) so ZOH obohatenou o variantne utvorené obyvateľské pomenovania s feminatívnymi derivátmi. Deväťčlenné hniezdo s východiskovým motívom *Tatry* obsahuje okrem sufixálneho adjektíva prefixálno-sufixálne adjektívum, prefixálno-sufixálny obyvateľský názov a tri viacslovné vlastné mená. Najrozsiahlšie, 11-členné deanojkonymické hniezdo má oronymum *Olymp*, od ktorého sa v ďalších derivačných krokoch tvoria motívaty súvisiace s olympijskými hrami.

Záver

K. Buzássyová v závere svojej monografie o sémantickej štruktúre slovenských deverbatív formuluje dôležitú metodologickú poznámku: „Podľa konkrétneho lexikálneho významu skúmaného slovesa nemožno presne predpovedať, čo všetko možno od skúmaného slovesa odvodiť, a ani to, čo sa v skutočnosti v danom jazyku odvodzuje. Je však možné relatívne presné zistenie „rámcových“ odvodzovacích možností slovesa závislých od jeho intenčného typu.“ (Buzássyová, 1974, s. 212). Na základe analyzovaného materiálu sa domnievame, že takéto „rámcové“ odvodzovacie možnosti sa analogicky dajú vymedziť aj pri propriách. Ak pri slovesách sa ako integrujúci činiteľ odvodzovania ukázala slovesná intencia, tak v propriálnej lexike sú rámcové slovotvornomotivačné možnosti závislé od onymického obsahu (Blanár, 1996). Onymický obsah sa v blanárovskej teórii vlastného mena prejavuje dvojakým spôsobom: ako desig-

nácia a ako referenčný vzťah. Designácia určuje, že vlastné meno funguje konkrétne ako príslušník istej onymickej triedy a podtriedy, teda napr. ako antroponymum, konkrétnejšie ako rodné meno, priezvisko, prezývka; ako toponymum, konkrétnejšie ako ojkonymum, anojkonymum (Blanár, 1996). Funkčno-sémantická vyhranenosť jednotlivých onymických tried sa pretavuje aj do vzťahov slovotvornej motivácie, preto slovotvorné súvislosti jednotlivých typov vlastných mien analyzujeme osobitne. Poznajúc designáciu možno vyčleniť základné členy slovotvornej paradigmy a slovotvorného hniezda príslušného propria. Preto uvažujeme o základnom depropriálnom slovotvornom hniezde, a to diferencovane podľa jednotlivých onymických tried a podtried. Platí to rovnako pre domáce aj pre cudzie propria. Vychádzame pritom z tézy, že deonymické odvodzovanie je špecifickým typom desubstantívneho odvodzovania (všetky vlastné mená sú substantívami).

Rámcové slovotvorné možnosti dané designáciou utvárajú tzv. základné propriálne slovotvorné hniezdo, konkrétne: základné antroponymické hniezdo s východiskovým priezviskom (ZAH-P), základné antroponymické hniezdo s východiskovým rodným menom (ZAH-RM), základné toponymické hniezdo: konkrétne základné ojkonymické hniezdo (ZOH) a základné anojkonymické hniezdo (ZAH).

Do ZAH-P patria: feminatívum, privlastňovacie adjektívum a príslušnostné substantívum (*Kováč* → *Kováčová*, *Kováčov*, *Kováčovci*). Do ZAH-RM patrí privlastňovacie adjektívum (*Michal* → *Michalov*). Do ZOH patria: pomenovanie osoby (etnonymum alebo obyvateľský názov), feminatívum a vzťahové adjektívum (*Zvolen* → *zvolenský*, *Zvolenčan* → *Zvolenčanka*); do ZAH patrí vzťahové adjektívum (*Gerlach* → *gerlašský*).

Vplyv informačno-encyklopedickej zložky onymického obsahu na depropriálnu slovotvorbu možno vyjadriť takto: čím má istý onymický objekt O pomenovaný onymickým znakom Z pre používateľov jazyka väčší význam, resp. väčší vplyv na existenciu daného jazykového spoločenstva, tým je onymický znak v komunikácii frekventovanejší a onymická referencia, znalosť onymického objektu,⁶ teda informačno-encyklopedická zložka onymického obsahu bohatšia a tým väčšie nároky sa kladú aj na depropriálnu slovotvorbu.

Je preto prirodzené, že: (a) početnejšie hniezdo majú priezviská než rodné mená; (b) početnejšie hniezdo majú ojkonymá než anojkonymá; (c) chudobnejšie hniezdo majú rodné mená ako pomenovania nekonkrétnych denotátov (priemer 1,2) v porovnaní s menami historických osobností ako pomenovaniami

⁶ Máme na mysli objektivizovanú globálnu referenčnú znalosť príslušného jazykového spoločenstva.

konkrétnych denotátov (priemer 2,5); (d) najpočetnejšie hniezda sa utvorili od osobných mien a toponým, ktoré sa bezprostredne týkajú slovenského etnika: *Slovan* (39), *Cigán* (19), *Germán*, *Žid* (po 11); *Slovensko* (55), *Maďarsko* (20), *Čechy* (19), *Nemecko*, *Rusko*, *Poľsko* (13).

Napokon možno uzavrieť, že štruktúra základného propriálneho hniezda je daná designáciou, tvorenie ďalších motivátov závisí od informačno-encyklopedická zložky onymického obsahu.⁷

Literatúra

BLANÁR, V.: Teória vlastného mena. (Status, organizácia a fungovanie v spoločenskej komunikácii.) Bratislava: Veda 1996. 250 s.

BUZÁSSYOVÁ, K.: Sémantická štruktúra slovenských deverbatív. Bratislava: Veda 1974. 240 s.

FURDÍK, J.: Slovtvorná motivácia a jej jazykové funkcie. 1. vyd. Levoča: Modrý Peter 1993. 199 s.

FURDÍK, J.: Slovenská slovtvorba (teória, opis, cvičenia). 1. vyd. Prešov: Náuka 2004. 200 s.

NÁBĚLKOVÁ, M.: Vzťahové adjektíva v slovenčine (funkčno-sémantická analýza desubstantívnych derivátov). Bratislava: Veda 1993. 204 s.

OLOŠTIAK, M.: Euroslová. In: Slovenská reč, 2005, roč. 70, č. 6, s. 378 – 381.

SOKOLOVÁ, M. – MOŠKO, G. – ŠIMON, F. – BENKO, V.: Morfematický slovník slovenčiny. Prešov: Náuka 1999. 530 s.

SOKOLOVÁ, M. – OLOŠTIAK, M. – IVANOVÁ, M. a kol.: Slovník koreňových morfém slovenčiny. 1. vyd. Prešov: Filozofická fakulta Prešovskej univerzity v Prešove 2005. 584 s.

Krátky slovník slovenského jazyka. 3. dopl. a preprac. vyd. Red. J. Kačala – M. Pisárčiková. Bratislava: Veda 1997. 944 s.

Pravidlá slovenského pravopisu. 3., uprav. a dopl. vyd. Red. M. Považaj. Bratislava: Veda 2000. 590 s.

⁷ Plná verzia príspevku s názvom *Proprium ako slovtvorný motivant (rozšírená verzia)* bola publikovaná v časopise Slovenská reč, 2007, roč. 72, č. 6, s. 321 – 343.

K METODÁM ZKOUMÁNÍ VLASTNÍCH JMEN

Milan Harvalík

Budeme-li srovnávat stav a způsoby zkoumání vlastních jmen v různých jazycích, onomastických školách i u jednotlivých badatelů, zjistíme, že přes všechny rozdíly, nutně dané rozličnými teoretickými východisky, odlišnými tradicemi a nestejnou úrovní rozvoje našeho oboru, nalézáme jeden společný rys. Vedle materiálového sběru, slovníkového zpracování jednotlivých skupin vlastních jmen a studií zabývajících se dílčími otázkami onomastických výzkumů je pozornost nutně věnována rovněž pracím teoretického a metodologického charakteru.

Je totiž zjevné, že důležitou etapou ve vývoji zkoumání vlastních jmen je posun od jejich etymologických výkladů a analýzy funkcí, užití a fungování proprií právě k budování obecné teorie a metodologie onomastiky. Klasickým příkladem tohoto postupu i vývoje metodologie je v české onomastice zkoumání toponym ve vztahu k dějinám osídlení – od badatelů 19. století až k Ernstu Schwarzovi, Šmilauerově metodě malých typů a ke Šmilauerovým pokračovatelům a nástupcům.

Lze jen ocenit, že významní představitelé slovanské onomastiky kladli vždy na teorii a metodologii onomastických výzkumů patřičný důraz (srov. práce A. V. Superanské, V. Blanára, M. Majtána, V. Šmilauera, I. Lutterera, R. Šrámka, M. Knappové, K. Rymuta, E. Rzetelské-Feleszkové, A. Ciešlikové, R. Mrózka aj.). Svědčí o tom rovněž příslušné kapitoly v Encyklopedii slovanské onomastiky (Słowiańska onomastyka. Encyklopedia. Tom I, Warszawa – Kraków 2002). Onomastická metodologie byla i ústředním tématem 13. celopolské onomastické konference (Kalbornia, 16. – 18. 9. 2002; viz sborník Metodologia badań onomastycznych, Olsztyn 2003). Vyváženost mezi „praktickou“ a „teoreticko-metodologickou“ onomastikou je pochopitelná a nutná – při jakémkoli zkoumání je potřebná jak důkladná analýza shromážděných dat, tak i teoreticko-metodologická vybavenost a obeznámenost s aktuálními výsledky v oboru.

S ohledem na interdisciplinární charakter onomastiky se jako samozřejmý požadavek jeví nutnost využívat podnětů jak moderní jazykovědy, tak i lingvistických disciplín, pokoušet se kriticky a s rozmyslem aplikovat jejich metody a poznatky na onymický materiál a prověřovat, jsou-li nové metody pro zkoumání proprií skutečně nosné. V lingvistickém přístupu se jako výhodné ukazuje skloubení synchronního a diachronního hlediska. Vždy však je třeba mít na mysli specifičnost vlastních jmen i propriální sféry jazyka, vyplývající z funkcí, které vlastní jména plní a které je odlišují od apelatív.

V souvislosti s úvahami o metodách zkoumání proprií vyslovil I. Lutterer myšlenku, že „kvalitu toponomastického výzkumu zaručí jen organické spojení různých metod, tradičních i netradičních, pokud se prověří jejich nosnost a pokud budou uplatněny v odpovídajících proporcích.“ (Lutterer 1983, s. 88). Tuto tezi lze bezesporu aplikovat nejen na zkoumání toponym, ale i na analýzy ostatních druhů vlastních jmen, a to jak jednotlivých proprií, tak i onymických systémů.

Mezi současné lingvistické směry, jejichž metody může onomastika úspěšně využít, patří kognitivní lingvistika a etnolingvistika. O odezvě, kterou vzbudila kognitivní lingvistika v onomastice, svědčí řada prací polských autorů i formování nové onomastické disciplíny, jehož jsme svědky – kognitivní onomastiky (srov. Karpenko 2006). Z hlediska kognitivní lingvistiky zkoumal místní a pomístní jména z území Čech motivovaná označeními barev a jejich odstínů P. Štěpán (2004).

Jako významnou onomastickou práci, v níž jsou při analýze onymického materiálu aplikovány teoretické poznatky a metodologické postupy užívané ve výzkumech etnolingvistů, lze přivítat publikaci ruské autorky Jeleny Lvovny Berezovičové *Russkaja toponimija v etnolingvističeskom aspekte* (Berezovič 2000; srov. recenzi práce in Harvalík 2002). V přístupu k toponymům je zřetelně znát návaznost na etnolingvistické ruské výzkumy apelativní sféry jazyka – silný vliv mají zvláště práce N. I. Tolstého a S. M. Tolsté –, vedle toho však autorka prokazuje schopnost onomastického vidění celé problematiky. Metody použité při sledování apelativní slovní zásoby jsou citlivě aplikovány na propriální materiál a s ohledem na výše zmíněný specifický status a funkce vlastních jmen podle potřeby modifikovány.

Právě v tom se zřetelně ukazuje posun v pohledu na vlastní jména. Jejich soubory nejsou chápány a využívány jen coby podpůrné doklady osvětlující jazykový obraz světa, respektive jako zdroje informací pro etnografická zkoumání a jeden z pramenů umožňujících poznání duchovní kultury národa, ale jako svébytně konstituované systémy, jejichž jednotlivé prvky jsou v nich pevně zakotveny a provázány řadou vztahů nejen s dalšími členy systémů, ale i s apelativní sférou jazyka a s mimojazykovými fenomény konkrétními i abstraktními.

Zároveň je však třeba poznamenat, že při aplikaci etnolingvistických metod na materiál vlastních jmen není hlavním cílem odhalit etiologii (a tím méně motivaci a etymologii) zkoumaných proprií, ale zjistit, jak jsou jednotlivá jména vnímána v okruhu svých uživatelů z hlediska jejich zkušeností a představ týkajících se reálného a duchovního světa. Z tohoto důvodu se autorka při interpretaci vesměs neopírá o historické doklady a výsledky dosavadních onomastických bádání, ale jen o údaje získané při terénních výzku-

mech od místních informátorů, přičemž korekce či upřesnění jsou podávány víceméně jen příležitostně.

Příkladem může být toponymum *Raj*, rozšířené nejen v ruštině, ale i v dalších slovanských jazycích. J. L. Berezovičová jména vycházející ze základu *raj* hodnotí jako biblická toponyma označující na základě metaforického přenosu místa hospodářsky dobře využitelná nebo s krásnou krajinou, popřípadě může jméno vyjadřovat přání, jaký by pojmenovávaný objekt měl být; stejné je i mínění informátorů (viz Berezovič 2000, s. 280 – 281). Výzkumy etymologické onomastiky však dokazují, že vedle těchto významů se k etymonu **rajь* pojí rovněž význam ‚bláto, bahno‘. K tomuto poznatku však Berezovičová nijak nepřihlíží, přestože z popisu terénu, v němž takto pojmenované objekty leží, nanejvýš vyplývá, že jde o lokality vlhké, o místa, jimiž protékají vodní toky apod. Pro kompletní a komplexní analýzu je jistě nezbytné brát tuto skutečnost v úvahu, z etnolingvistického hlediska ovšem pominutí uvedeného faktu není třeba pokládat za principiální nedostatek, neboť při zmíněném přístupu k propriálnímu materiálu je odhalení původní motivace jména de facto irelevantní.

Pohled na toponyma optikou etnolingvistiky umožňuje získat cenné poznatky o jejich fungování a vnáší do tradičně používaných metod nové impulsy. Za podnětné lze mj. označit pasáže práce, v nichž si Berezovičová všimá lokalizace objektu v prostoru. Zvláštní pozornost je v této souvislosti věnována nejen toponymům obsahujícím výrazy typu *bližnij, dal'nij, pravij, levij, perednij, zadnij*, ale i těm, která označují vzdálenost přeneseně – jde např. o metaforické užití toponym *Amerika, Rumynija, Sachalin* nebo o jména podle domácích zvířat (ta se totiž obvykle vyskytují v blízkosti obydlených míst).

Podobné principy využívá rovněž literární onomastika. S ohledem na specifické funkce, které plní vlastní jména v literárních textech, musí literární onomastika disponovat metodami a postupy zčásti odlišnými od způsobů užívaných v jiných onomastických disciplínách. Primárním úkolem literární onomastiky – stejně jako u etnolingvistického přístupu k propriím – není odhalení etymologie zkoumaných jmen (ta je sledována jen tehdy, kdy je to relevantní pro fungování jmen v analyzovaném literárním textu), ale zjištění, s jakým záměrem je autor volil, jaké role v textu mají, jak spoluvytvářejí jeho celkové vyznění a jak působí při jeho recepci. Právě aluze a asociace, které se při vnímání jednotlivých jmen vybavují, často nemusí mít nic společného s etymony, jež jsou v nich obsaženy. Na základě pouhé zvukové podobnosti jmen s apelativy, která s nimi etymologicky vůbec nesouvisí, mohou vyvstávat před čtenáři, diváky a posluchači spojitosti, jež by klasický, etymologicky školený odborník odmítl (např. souvislost příjmení *Kalina* se slovesem *kalit* či hypokoristika *Berta* se substantivem *poberta* a se slovesem *brát*), ale o nichž je nutné při rozboru z hlediska

literární onomastiky uvažovat aspoň do té míry, do jaké s nimi pracuje autor textu.¹

Podobně jako ve světě, i ve slovanské a v jejím rámci české onomastice se v posledních desetiletích výrazně dostává do popředí zájmu badatelů studium užití a fungování proprií v komunikaci, spojené zvláště s analýzou forem vlastních jmen doložených v projevech realizovaných v jednotlivých útvarech a poloútvarech národního jazyka a v nejrůznějších komunikačních situacích. Takovýto výzkum je úzce spjat s postupy textové lingvistiky a analýzy diskursu a jejích metody využívá (srov. např. studie L. Jílkové-Hašové o funkcích a užívání etnonym v komunikaci – Hašová 1997, 1999, 2001, 2002, 2005, Jílková 2004).

S metodami onomastických výzkumů těsně souvisejí i metody získávání materiálových zdrojů. Ke klasickým excerpčním a dotazníkovým anketám se přidává internet a korpusy. Jejich pomoc je dále neocenitelná zvláště při zkoumání frekvence různých typů jmen a konkurence rozdílných podob proprií – např. při zjišťování, zda se pro označení určitého geografického objektu v jistém jazyce častěji užívá exonymum či endonymum, nebo, pokud v příslušném jazyce existuje pro jeden a týž objekt exonym (eventuálně jejich variant) několik, které či která z nich je běžnější.

Má-li se onomastika po všech stránkách zdárně rozvíjet, není a nemůže být pouhou pomocnou vědou jiných oborů, ale samostatnou, plně konstituovanou disciplínou. K tomu však je nutné, aby nauka o vlastních jménech měla dostatečně propracovaná svá vlastní teoretická východiska a metodologické postupy. Právě jimi může slovanská onomastika přispět k rozvoji onomastiky světové. Záslouhou promyšlených teoreticko-metodologických principů a systematického zpracovávání jednotlivých onymických systémů totiž vychází slovanská onomastika z mezinárodního srovnání velice dobře, řada poznatků se však vzhledem k jazykové bariéře v zahraničí obtížně uplatňuje. V zájmu lepšího proniknutí do celosvětového povědomí by proto bylo vhodné více seznamovat s výsledky práce slovanských onomastiků v cizině, a to především publikováním ve světových jazycích v zahraničních časopisech a sbornících a účastí na mezinárodních kongresech a konferencích (srov. Harvalík 2003, s. 47). Věřme, že tomu tak v budoucnosti bude a že k německému vydání *Teorie vlastního mena* V. Blánára a k nedávno vyšlé práci R. Šrámka *Beiträge zur allgemeinen Namentheorie* (2007) vbrzku přibudou další knižní publikace slovanských onomastiků v angličtině, němčině či francouzštině.

¹ V této souvislosti stojí za zmínku projekt Andrey Brendlerové zaměřený na výzkum motivace výběru vlastních jmen v dílech současných italských spisovatelů na základě dotazníkové ankety a rozhovorů s autory – k metodologii viz Brendler 2005.

Literatura

ANREITER, P.: Zur Methodik der Namendeutung. Mit Beispielen aus dem Tiroler Raum. Innsbruck: Verlag des Instituts für Sprachwissenschaft der Universität Innsbruck 1997. 188 s.

BEREZOVÍČ, Je. L.: Russkaja toponimija v etnolingvističeskom aspekte. Jekaterinburg: Izdatel'stvo Uraľskogo universiteta 2000. 532 s.

BLANÁR, V.: Teória vlastného mena (Status, organizácia a fungovanie v spoločenskej komunikácii). Bratislava: Veda 1996. 252 s.

BRENDLER, A.: Interviste a scritori italiani. Versuch einer unmittelbaren literarischen Onomastik. In: Proceedings of the 21st International Congress of Onomastic Sciences. Uppsala 19-24 August 2002, 1. Ed. E. Brylla, M. Wahlberg, V. Dalberg, W. F. H. Nicolaisen. Uppsala: Språk- och folkminnesinstitutet 2005, s. 380 – 388.

CIEŠLIKOWA, A.: Metody w onomastycznych badaniach różnych kategorii nazw własnych. In: Onomastica, 1996, roč. 41, s. 5 – 19.

DAVID, J.: Blondacekhodonin a slecinka.z.hk (Toponymum v nicku). In: Acta onomastica, 2006, roč. 47, s. 151 – 157.

HARVALÍK, M.: Jelena Lvovna Berezovič, Russkaja toponimija v etnolingvističeskom aspekte. Izdatel'stvo Uraľskogo universiteta, Jekaterinburg 2000, 532 s. In: Slavia, 2002, roč. 71, č. 2, s. 204 – 207.

HARVALÍK, M.: K súčasnému stavu slovanské onomastické terminologie. In: Metodologia badań onomastycznych. Ed. M. Biolik. Olsztyn: Towarzystwo Naukowe – Ośrodek Badań Naukowych im. Wojciecha Kętrzyńskiego w Olsztynie 2003, s. 43 – 49.

HAŠOVÁ, L.: Romové, nebo Cikáni? Výsledky dotazníkového průzkumu. In: Naše řeč, 1997, roč. 80, č. 4, s. 195 – 201.

HAŠOVÁ, L.: Obraz romského etnika v běžném rozhovoru. In: Jinakost, cizost v jazyce a v literatuře. Sborník z mezinárodní konference. Ed. M. Čechová, D. Moldanová. Ústí nad Labem: Univerzita J. E. Purkyně 1999, s. 122 – 127.

HAŠOVÁ, L.: Zur Verwendung des Ethnonymums der Tscheche / die Tschechen in den Fernsehdiskussionen. In: Polyslav 4. Beiträge der Europäischen Slavistischen Linguistik. Ed. K. Böttger, S. Dönninghaus, R. Marzari. München: Verlag Otto Sagner 2001, s. 108 – 113.

HAŠOVÁ, L.: Romové v písničkách. In: Naše řeč, 2002, roč. 85, č. 3, s. 130 – 142.

HAŠOVÁ, L.: Češi v písničkách. In: Jazyky v kontaktu / Jazyky v konfliktu a evropský jazykový prostor. Ed. P. Pořízka, P. Polách. Olomouc: Univerzita Palackého 2005, s. 91 – 97.

JÍLKOVÁ, L.: Bemerkungen zum Ethnonym Čecháček. In: Polyslav 7. Beiträge der Europäischen Slavistischen Linguistik. Ed. M. Bayer, M. Betsch, J. Błaszczak. München: Verlag Otto Sagner 2004, s. 80 – 87.

KARPENKO, O. Ju.: Problematyka kohnityvnoji onomastyky. Monohrafija. Odesa: Astroprynt 2006. 328 s.

KNAPPOVÁ, M.: Perspektiven und Methoden der Personennamenforschung. In: Proceedings of the XIXth International Congress of Onomastic Sciences. Aberdeen, August 4-11, 1996: „Scope, Perspectives and Methods of Onomastics“, Volume 1. Ed. W. F. H. Nicolaisen. Aberdeen: Department of English, University of Aberdeen 1998, s. 168 – 172.

KRŠKO, J.: Mikrosociálne toponymá. In: 13. slovenská onomastická konferencia Modra-Piesok 2.-4. októbra 1997. Zborník materiálov. Ed. M. Majtán, P. Žigo. Bratislava: Filozofická fakulta Univerzity Komenského – Jazykovedný ústav Ľudovíta Štúra SAV 1998, s. 115 – 119.

KRŠKO, J.: Výskum mikrosociálnych toponým. In: Propria v systéme mluvnickém a slovo-
tvorném. Sborník příspěvků z mezinárodní konference „Onomastika a škola“ konané v Brně ve

dnech 10.-11. 2. 1998. Ed. K. Klímová, H. Kneselová. Brno: Masarykova univerzita 1999, s. 89 – 93.

LUTTERER, I.: S novými úkoly nové metody toponomastické práce? In: Geografia nazewnicza. Materiały z VII Konferencji Komisji Onomastyki Słowiańskiej przy Międzynarodowym Komitecie Sławistów i II Posiedzenia Komisji Onomastycznej Komitetu Językoznawstwa PAN, Mogilany, 23 – 25 IX 1980 r. Ed. K. Rymut. Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich 1983, s. 85 – 88.

Metodologia badań onomastycznych. Ed. M. Biolik. Olsztyn: Towarzystwo Naukowe – Ośrodek Badań Naukowych im. Wojciecha Kętrzyńskiego w Olsztynie 2003. 656 s.

Słowiańska onomastyka. Encyklopedia. Tom I. Ed. E. Rzetelska-Feleszko, A. Cieślíkowa, J. Duma. Warszawa – Kraków: Towarzystwo Naukowe Warszawskie 2002. 540 s.

SUPERANSKAJA, Alexandra Vasiljevna: Puti i metody onomastičeskich issledovanij. In: Zpravodaj Místopisné komise ČSAV, 1975, roč. 16, č. 1-2-3, s. 62 – 76.

SUPERANSKAJA, A. V. – STALTMANE, V. E. – PODOESKAJA, N. V. – SULTANOV, A. Ch.: Teorija i metodika onomastičeskich issledovanij. Moskva: Nauka 1986. 256 s.

ŠRÁMEK, R.: Beiträge zur allgemeinen Namentheorie. Wien: Praesens Verlag 2007. 570 s.

ŠRÁMEK, R.: K metodologii slovanských toponomastikonů. In: Zpravodaj Místopisné komise ČSAV, 1975, roč. 16, č. 1-2-3, s. 77 – 86.

ŠRÁMEK, R.: Tematizace slovanské onomastické terminologie. In: Metodologia badań onomastycznych. Ed. M. Biolik. Olsztyn: Towarzystwo Naukowe – Ośrodek Badań Naukowych im. Wojciecha Kętrzyńskiego w Olsztynie 2003, s. 31 – 42.

ŠRÁMEK, R.: Úvod do obecné onomastiky. Brno: Masarykova univerzita 1999. 212 s.

ŠTĚPÁN, P.: Označení barev a jejich užití v toponymii Čech Praha: Univerzita Karlova v Praze. Filozofická fakulta 2004. 160 s.

VAN LANGENDONCK, W.: Theory and Typology of Proper Names, Berlin – New York: Mouton de Gruyter 2007. 380 s.

WINDBERGER-HEIDENKUMMER, E.: Mikrotoponyme im sozialen und kommunikativen Kontext. Frankfurt am Main – Berlin – Bern – Bruxelles – New York – Oxford – Wien: Peter Lang-Verlag 2001. 392 s.

LEXIKA SLOVENSKÝCH TERÉNNÝCH NÁZVOV (HISTÓRIA A PERSPEKTÍVA SPRACOVANIA)

Milan Majtán

Názory na vedecké či odborné interpretovanie terénnych názvov zozbieraných prakticky z celého slovenského jazykového územia sa formovali postupne. V diskusiách o Slovanskom onomastickom atlase, napr. r. 1974 v Lipsku sme zdôrazňovali, že jeho súčasťou by malo byť aj areálové spracovanie problematiky terénnych názvov (Majtán, 1975). Samozrejme, reálnym východiskom takéhoto spracovania by mal byť národný, teda aj Slovenský onomastický atlas, ktorého prirodzenou súčasťou by bol Atlas slovenských terénnych názvov. Po vybudovaní tradičných lístkových kartoték usporiadaných a) podľa abecedy a b) podľa okresov a obcí, provizorného heslára a viac ako tristo pracovných máp v mierke 1 : 400 000 s úplnou sieťou (to značí, že sú na nej vyznačené všetky obce, hranice ich katastrov a hranice okresov) sa na 7. slovenskej onomastickej konferencii r. 1976 na Zemplínskej šírave sa popri úvahách o osobitnom zväzku Atlasu slovenskej toponymie uvažovalo o možnosti monografického spracovania apelatívnej slovnej zásoby slovenských terénnych názvov s využitím jazykovozemepisnej a slovníkovej metódy. Uvažovali sme už vtedy aj o kartografickom spracúvaní nielen jednotlivých lexikálnych základov, lexém a formantov, ale i pomenúvacích a slovotvorných modelov, štruktúrnych typov názvov (Majtán, 1977). Napokon r. 1980 v Mogilanoch pri Krakove na 7. zasadnutí Medzinárodnej komisie slovanskej onomastiky pri Medzinárodnom komitáte slavistov odznel referát o slovníkovo-areálovom spracovaní lexiky slovenských terénnych názvov s rámcovou koncepciou takéhoto spracovania a s poukazom na skutočnosť, že výhľady na skorú realizáciu projektu so zreteľom na vtedajšie možnosti sú slabé (Majtán, 1983). Súčasne sa spracovali desiatky sond do uloženého a utriedeného materiálu, desiatky analýz jednotlivých slov, slovných základov a z nich odvodených slov, slovných čeladií alebo významových skupín, väčšina z nich bola publikovaná. Za istý pokus o syntézu možno pokladať monografiu *Z lexiky slovenskej toponymie* (Majtán, 1996, najmä s. 19 – 126). Tam na jednom mieste bolo na ukážku publikovaných aj 50 mapiek naznačujúcich areálové rozšírenie spracovaných slov a ich variantov.

Úvahy o možnostiach ďalšieho využitia tohto zozbieraného a v tradičnej kartotéke, heslári a na pracovných mapách predbežne spracovaného toponymického materiálu zo sedemdesiatych a osemdesiatych rokov vychádzali z vtedajších teoretických ale aj technických možností a predpokladov. Tím, ktorý by bol mohol tieto úvahy realizovať, dostal inú prioritu. Tou bola príprava na vydanie

a realizácia Historického slovníka slovenského jazyka, ktorý potom r. 1991 aj začal vychádzať, doteraz vyšlo šesť zväzkov a rukopis posledného siedmeho sa o niekoľko týždňov odovzdá do vydavateľstva SAV Veda a mal by vyjsť koncom tohto alebo na začiatku budúceho roka.

Za štvrtéstoročie, ktoré odvtedy od r. 1984 uplynulo, sa v Českej republike pripravili a začali realizovať projekty, ktoré reflektujú novšie a súčasné možnosti a východiská spracúvania tohto toponymického a aj pre poznávanie vývinu národného jazyka mimoriadne významného materiálu. V Prahe na onomastickom pracovisku Ústavu pro jazyk český AV ČR popri príprave monografie s názvom *Pomístní jména v Čechách. O čem vypovídají jména polí, luk, lesů, hor, vod a cest* (Olivová-Nezbedová, 1995) v deväťdesiatych rokoch prepísali polmiliónovú kartotéku do počítača a vytvorili tak počítačovú databázu terénnych názvov z územia Čiech, potom r. 2000 pripravili a vydali úvodný zväzok a od r. 2005 každoročne vydávajú ďalšie zväzky *Slovníka pomístních jmen v Čechách* (Slovník, 2000, 2005, 2006), obsahujúce návod na používanie slovníka, zásady jeho spracovania a podľa abecedy spracované heslá, zatiaľ z písmena A a časti písmena B. Pražským kolegom možno úprimne gratulovať a z ich práce sa poučiť. V Brne sa v dialektologickom oddelení Ústavu pro jazyk český AV ČR po dokončení prác na Českom jazykovom atlase aktívne pracuje na novom digitálnom projekte spracovania Slovníka pomístních jmen na Moravě a ve Slezsku od r. 2005, ako o tom referovali kolegyne vlni na konferencii v Krakove (a ako to o chvíľu budeme môcť počuť aj tu na našej konferencii). Okrem toho majú k dispozícii vynikajúcu, dosiaľ náležite nedocenenú monografiu J. Pleskalovej *Tvoření pomístních jmen na Moravě a ve Slezsku* (Pleskalová, 1992), ktorá podáva úplný opis tvorenia terénnych názvov tohto regiónu na základe modernej modelovej a štruktúrnej analýzy. Skutočnosť, že sa súčasne realizujú dva slovníky terénnych názvov z územia Českej republiky, vyplýva jednak z odlišných teoretických a metodologických východísk od samého začiatku prípravy, no aj z časového rozdielu medzi prípravou koncepcii a ich realizáciou, pretože prudký rozvoj počítačovej techniky a digitalizácie umožňujú nepoužiť počítačovú techniku iba ako nástroj, pomôcku na realizáciu slovníka, ale koncipovať, ako hovoria, počítačový, digitálny slovník (Šipková 2006). Prvým výstupom má byť vytvorenie digitálnej kartotéky („digitální databázy pomístních jmen“), aby mohla v budúcnosti slúžiť pri vyhľadávaní najrozličnejších informácií. Pri klasickej verzii slovníka sa ráta (so zreteľom na bohaté členenie nárečí Moravy a Sliezska) s množstvom odkazových a súhrnných hesiel, takže vydávanie sa čaká až po vybudovaní digitálnej kartotéky (Čižmarová, 2006).

Naša terajšia predstava o vedeckej interpretácii národných hodnôt slovenských terénnych názvov musí vychádzať nielen z tradície, ale aj z teoretických

a metodologických poznatkov a výsledkov súčasnej (i najnovšej) slovenskej a slovanskej, najmä českej onomastiky. Túto predstavu limituje aj moderné počítačové spracovanie jazykovej i mimojazykovej stránky tejto triedy vlastných mien. Tradičnú kartotéku treba v krátkom čase digitalizovať podľa niektorého zo súčasne používaných programov tak, aby bolo možné moderným spôsobom digitálnou, ale aj tradičnou knižnou formou lexikografickou i areálovou metódou sprístupniť odbornej verejnosti vzácnu lexiku a súčasne aj fakty, ktoré majú mimoriadnu hodnotu aj pre vývin slovenského jazyka a aj pre slovenskú dialektológiu, keď reflektujú javy, ktoré už nemožno zachytiť súčasným dialektologickým výskumom. Digitalizovaná kartotéka, čiže digitálna databáza umožní aj viaceré analytické i syntetické spracovania slovotvornej a či morfematickej stránky tejto časti toponymickej lexiky, umožní exaktne sledovať jazykovú výstavbu názvov, štruktúrne typy, umožní iste aj využitie modelovania a spracovania modelových štruktúr, tým viac, že teória modelovania vlastných mien vznikla práve na Slovensku. Digitalizovaná kartotéka a heslár umožnia začlenenie tejto vzácnej a cennej zložky slovenského jazyka do slovenského národného korpusu, do národného korpusu slovenského jazyka.

Vychádzajúci Slovník pomístních jmen v Čechách a pripravovaný Slovník pomístních jmena na Moravě a ve Slezsku umožňujú dohnať aj na Slovensku zameškané roky, poučiť sa z výsledkov (i prípadných menej vhodných riešení), využiť aj ich nové skúsenosti a pripraviť novú modernú koncepciu spracovania onymického materiálu získaného zo zobieraných slovenských terénnych názvov a vydať, slovenskej a slovanskej odbornej verejnosti sprístupniť aj túto časť nášho národného bohatstva na úrovni poznania a možností dvadsiateho prvého storočia.

Literatúra

ČIŽMÁROVÁ, L.: Slovník pomístních jmen na Moravě a ve Slezsku – digitalizace materiálu a metodologie zpracování. Rukopis 2006. 8 s.

MAJTÁN, M.: Terénne názvy a Slovanský jazykový atlas. In: Jazykovedný časopis, 1975, roč. 26, č. 1, s. 31 – 35. – nemecké znenie: Die Flurnamen und das Projekt des Slawischen onomastischen Atlases. In: Namenkundliche Informationen, 1977, č. 31, s. 41 – 45.

MAJTÁN, M.: Slovná zásoba slovenských terénnych názvov. In: Slovenská reč, 1977, roč. 42, č. 3, s. 162 – 168; tože: In: Spoločenské fungovanie vlastných mien. 7. slovenská onomastická konferencia (Zemplínska šírava 20. – 24. septembra 1976). Zost. M. Majtán. Bratislava: Veda 1980, s. 345 – 351.

MAJTÁN, M.: Slovníkovo-areálové spracovanie lexiky slovenských terénnych názvov. In: Slovenská reč, 1983, roč. 48, č. 4, s. 190 – 206; tože: Spracovanie lexiky slovenských terénnych názvov. In: Geografia nazewnicza. Materiały z VII konferencji Komisji Onomastyki Słowiańskiej przy Międzynarodowym Komitecie Słowistów i II posiedzenia Komisji Onomastycznej Komitetu Języ-

koznawstwa PAN Mogilany, 23 – 25 IX 1980 r. Red. K. Rymut. Wrocław – Warszawa – Kraków – Gdańsk – Łódź: Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wydawnictwo PAN 1983, s. 29 – 36.

MAJTÁN, M.: Z lexiky slovenskej toponymie. Bratislava: Veda 1996. 192 s.

MATÚŠOVÁ, J. a kol.: Slovník pomístních jmen v Čechách. Sv. 1 (A). Praha: Academia 2005. 110 s. ISBN 80-200-1248-6; Sv. 2 (B – Bau). Praha: Academia 2006. 166. s.

OLIVOVÁ-NEZBEDOVÁ, L. a kol.: Pomístní jména v Čechách. O čem vypovídají jména polí, luk, lesů, hor, vod a cest. Praha: Academia 1995. 520 s.

OLIVOVÁ-NEZBEDOVÁ, L.: Slovník pomístních jmen v Čechách. Úvodní svazek. Praha: Academia 2000. 170 s.

PLESKALOVÁ, J.: Tvoření pomístních jmen na Moravě a ve Slezsku. Jinočany: H&H 1992. 152 s.

ŠÍPKOVÁ, Milena: Slovík pomístních jmen na Moravě a ve Slezsku – nový projekt české lingvistiky. Rukopis 2006. 4 s.

TVORBA ELEKTRONICKÉ PODOBY SLOVNÍKU POMÍSTNÍCH JMEN NA MORAVĚ A VE SLEZSKU

Libuše Čižmarová

Ve svém příspěvku se soustředím na metodologii zpracování *Slovníku pomístních jmen na Moravě a ve Slezsku*, jejímž základem je v první fázi tvorba digitální databáze *Slovníku* a koncipování výkladové části hesel. Z důvodů, které uvedla dr. Šípková, jsme se rozhodli zkoncipovat nejen tradiční „papírový slovník“, který by měl jen velmi omezené pole využití ve srovnání s jeho potenciální digitální podobou, ale především takový slovník, který ve své interaktivní podobě bude umožňovat vyhledávání a seskupování dat uložených v databázi podle nejrůznějších kritérií a požadavků a další práci s těmito daty. Proto jsme se rozhodli materiál archivovaný v Brně na tradičních papírových kartotéčních lístcích zpracovat digitální metodou s tím, že průběžně bude vznikat i podklad pro klasickou verzi slovníku, kterou však chápeme pouze jako jeden z budoucích výstupů **digitální databáze pomístních jmen**. Počítáme s tím, že bude doplněna interaktivním médiem (CD, DVD), případně interaktivní webovou stránou, jež bude lingvistům sloužit pro další práci a zájemcům z řad veřejnosti pro vyhledávání nejrůznějších informací v systému uložených.¹

Pro takový úkol je třeba nejdříve veškerý sebraný materiál digitalizovat, na rozdíl od klasické verze slovníku, kterou bychom mohli koncipovat a vydávat po úsecích abecedy.² Obě podoby *Slovníku*, klasická i digitální, budou mít textovou část, která bude hlavní náplní slovníku klasického, u slovníku digitálního bude však pouze základním východiskem pro vyhledávání dalších informací. Tato **textová část Slovníku** bude mít podobu abecedního soupisu heslových odstavců (hesel) uvozených heslovým slovem neboli heslem. **Heslo** bude věnováno každému slovu, které se vyskytne v souboru shromážděných anoikonym. Většina hesel jsou tzv. **hesla běžná** neboli **základní**, skládající se z výčtu anoikonym obsahují-

¹ Serverová část systému je naprogramovaná v jazyce Ruby pomocí frameworku Ruby on Rails. Jako úložiště dat je použita relační databáze PostgreSQL. Klientská část je realizována v jazycích JavaScript a XUL za použití produktu Mozilla. Jazykem pro výměnu dat mezi klientskou a serverovou částí jsou formáty založené na značkovacích jazycích XML a RDF.

² Tak to činí pražské onomastické pracoviště, jež v roce 2005 vydalo první sešit *Slovníku pomístních jmen v Čechách*, písmeno A, v roce 2006 pak druhý sešit, část písmene B. Naši pražští kolegové sice anoikonymický materiál z Čech také převedli do digitální podoby, ale protože na svém slovníku začali pracovat o deset let dříve než pracoviště brněnské, neměli zdaleka takové možnosti digitalizace, jaké nabízí současný rozvoj tzv. počítačové vědy nám, takže ukládali svá data pouze do běžné databáze, jež zatím slouží pouze pro jejich interní potřebu při zpracovávání (klasického) slovníku.

cích heslové slovo a z výkladu, kromě toho však bude *Slovník* obsahovat i tzv. hesla složená, odkazová a svodná. **Hesla složená** jsou variantou běžných jednoslovných hesel, kdy dvě či více slov lišících se např. kvantitou v kořeni či příponě nebo alternující samohláskou či souhláskou, případně rodem spojíme pod jedno heslové slovo a věnujeme jim společný výklad. **Hesla odkazová** neobsahují žádný materiál ani výklad, odkazují jen na příbuzná hesla základní či na slova, která jsou ve složených heslech na druhém a dalších místech. Např. máme složené heslo VRABEC / BRABEC, které bude pochopitelně zařazeno až pod písmeno V, ale zavedeme odkazové heslo BRABEC, kde na uvedené složené heslo odkážeme. Odkazová hesla jsou věnována i slovům s počáteční hiátovou nebo protetickou souhláskou (např. VOBĚD- viz OBĚD-, HALEJ- viz ALEJ-), nebo naopak bez ní, pokud spisovná podoba hiát či protezi má (např. OS- viz VOS-). **Hesla svodná** pak představují abstrakci kořenů či základů některých skupin běžných hesel a obsahují stručný etymologický, dialektologický a zeměpisný výklad.

Zavedení tzv. svodných hesel je jedním z důvodů, proč brněnská pracovní skupina nemůže začít vydávat *Slovník* postupně a držet tak krok se skupinou pražskou. Svodná hesla totiž podávají mj. i výčet základních hesel, která na dané svodné heslo odkazují. Např. u svodného hesla -bran-/-brán- bude patrně odkaz na hesla BRÁNA, NADBRANČÍ, NADBRANÍ, OBRANA, PODBRANČÍ, PŘEDBRANÍ, SEBRANKA, VYBRANÁ, VYBRANEC, ZÁBRANĚ, ZÁBRANA, ZABRÁNA, ZÁBRANČÍ, ZÁBRANEK, ZÁBRANÍ, ZÁBRANICE, ZÁBRANKA, ZABRANÝ, ZÁOBRANČÍ, ZBRANEK, ZBRÁNKY. Jak je vidět, je zde mnoho hesel předponových, většinou z konce abecedy, která však dosud nemáme uložena v databázi, při předběžném koncipování svodného hesla byla pouze převzata z *Hesláře ke Slovníku pomístních jmen na Moravě a ve Slezsku*. Tento *Heslář* sestavili zhruba před patnácti léty naši tehdejší kolegové R. Šrámek a J. Pleskalová s ohledem na tehdejší plánovanou podobu *Slovníku*; pro naši pracovní skupinu, která dnes připravuje *Slovník* podle zcela nové koncepce, však *Heslář* může sloužit jen jako pomocný materiál, který je třeba stále upravovat a doplňovat. Konečnou podobu uvedeného svodného hesla můžeme vytvořit až poté, co budou digitalizovány kartotéční listky vztahující se ke všem základním heslům, na něž bude toto svodné heslo odkazovat, až tedy budeme mít jistotu, že ve *Slovníku* uvedená základní hesla skutečně budou. Pražská pracovní skupina sice také pracuje s heslářem, který má název *Index lexikálních jednotek pomístních jmen v Čechách (IPJČ)* a jenž byl vydán interním tiskem Ústavu pro jazyk český ČSAV v roce 1991 (dnes existuje v elektronické podobě i zrevidovaná a opravená verze *Indexu*), ten však vznikl krátce předtím, než začala práce na vlastním *Slovníku pomístních jmen v Čechách*, a proto odpovídá přijaté koncepci tohoto slovníku.

Navzdory tomuto jistému handicapu jsme se rozhodli pro současný postup, protože věříme, že výsledná podoba *Slovníku* bude přinášet natolik cenné informace a možnosti, že stojí za to vydávání *Slovníku* snad o nějakou dobu pozdržet, ale nakonec zveřejnit moderní, velice aktuální dílo. Dosud jsme sice digitalizovali kartotéční lístky uložené pod písmeny A-F, ale protože každému slovu z anoikonyma zaregistrovaného na jednom kartotéčním lístku věnujeme jednu digitální kartu, digitalizujeme vlastně celý materiál současně.³ Tak pomístní jméno (PJ) *U vérové boudy* bude zachyceno na třech kartách: pro hesla *U*, *VÝR* a *BOUDA*.

Digitalizace anoikonymického materiálu z Moravy a Slezska začíná převedením kartotéčního lístku s příslušným PJ do digitální karty, což je formulář, na který přepisujeme údaje explicitně uvedené na lístku i některé další, které z podoby PJ vyplývají, ale na lístku explicitně uvedeny nejsou. Jak už bylo uvedeno, digitální kartu je třeba pečlivě vyplnit tolikrát, kolik slov dané PJ obsahuje, po každé pro jiné heslové slovo, jež se uvádí verzálami do horního řádku karty. Pro každou další kopii slouží funkce „duplikovat“, která nám umožňuje okopírovat minulou kartu a změnit jen údaje, které se týkají té části PJ, která přísluší k nadřazenému heslovému slovu. Tato část je v registrovaném PJ označena hvězdičkou. PJ je vždy v trojí podobě: první řádek představuje tzv. standardizovanou podobu – podobu gramaticky i hláskoslovně odpovídající spisovné normě češtiny, na dalším řádku je uvedena lemmatizovaná podoba (pracovní název) – podoba odrážející nářeční gramatickou formu včetně neprovedené přehlásky $a > e$, $u > i$ v morfoloickém postavení, a na spodním řádku je tzv. zápis – podoba odrážející v poněkud zjednodušené formě i nářeční hláskosloví. Příklad: *U výrový boudy* / *U výrové boudy* / *U vérové boudy*.

Dále je třeba vyplnit rubriku s tzv. kódem PJ, který pomocí kombinace dvou nebo tří písmen označuje základní syntaktickou strukturu PJ. Tuto kategorizaci jsme s malými úpravami převzali od pražských kolegů. První písmeno kódu může být **a** nebo **b**, přičemž **a** znamená bezpředložkové PJ a **b** PJ předložkové. Druhé písmeno může být **a**, **b**, **c**, **d** nebo **e** podle toho, zda je PJ jednoslovné (též jednoslovné s předložkou) či dvouslovné se shodným přívlastkem, jiné víceslovné bez spojky *a*, jiné víceslovné se spojkou *a*, dvouslovné s přívlastkem neshodným. PJ v plurálu je pak označeno písmenem **p**, které se připojuje jako třetí znak kódu. Tak např. PJ *Bouchálek* má kód **aa**, PJ *V Bouňovci* **ba**, PJ *Výrova bouda* **ab**, PJ *U výrový boudy* **bb**, PJ *Hory nad boudami* **acp** atd. V rubrice hned pod heslovým slovem dále označíme, zda slovo, které je na příslušné kartě heslovým, je v přísluš-

³ Do digitální databáze bylo dosud zařazeno asi 75 000 kartotéčních lístků, z nichž se automaticky vytvořil výpis materiálu k cca 10 000 heslům; z těch je v různých fázích zpracovávání necelých 2 000 hesel (více než 700 je po recenzích).

ném PJ součástí hlavního, či vedlejšího pojmenovacího vztahu (jako vedlejší pojmenovací vztah chápeme slovo či předložkovou vazbu ve funkci neshodného přívlastku ke jménu, jež představuje pojmenovací vztah hlavní). Např. v PJ *U výřovy boudy* je slovo *bouda* na kartách s heslovým slovem BOUDA v hlavním pojmenovacím vztahu, v PJ *Hory nad boudami* je ve vztahu vedlejším.

Dále se vyplňuje tzv. skupina, jež příslušné slovo kvalifikuje římskou číslicí I, II nebo III podle toho, jakou formou toto slovo vyjadřuje posesivitu. Většina slov má skupinu I, která je co do formálního vyjádření posesivity bezpříznaková, např. *Novák, Za Novákem*. Do skupiny II řadíme jména, jež vyjadřují posesivitu genitivem substantiva nebo substantivizovaného složeného adjektiva, např. *Nováka Josefa louka, Za Nováků lesem, Nad Novotného polem*. A konečně skupina III zahrnuje jména, jež vyjadřují posesivitu posesivním adjektivem, a to buď běžným, nebo substantivizovaným, např. *Novákovo, Novotново, Za Novákovou jámou*. Problém vzniká u PJ typu *Nováků les*, kde nejsme s to rozhodnout, zda jde o gen. pl. OJ (osobního jména) *Novák* – v tom případě bychom PJ zařadili do skupiny II –, či o posesivní adj. se zaniklým koncovým -v, zda tedy nejde původně o *Novákův les*. Bohužel se zde nemůžeme opřít ani o *Český jazykový atlas (ČJA)*, v němž tento jev není zachycen. Určitou nápovědou nám může být jen položka 209 *bratrův* ze 4. dílu *ČJA*, která naznačuje, že odpadnutí koncového -v je na velké části Moravy a Slezska běžné, proto jsme se rozhodli řadit tyto případy formálně do skupiny III.

Uvedené dvě rubriky – stejně jako rubrika „Motivace“ v pravé části karty – slouží především k automatickému seřazení anoikoným v heslovém odstavci *Slovníku*. V případě rozsáhlejších hesel, jako je např. právě BOUDA, je mnoho PJ typu „přívlastek shodný + subst.“ či „předložka + přívlastek shodný + subst.“, tedy s kódy ab, abp, bb, bbp, a je vhodné řadit za sebou PJ s podobnou či logicky navazující motivací adjektiva u substantivních hesel, popř. substantiva u adjektivních hesel. Proto jsme si vypracovali seznam kombinací prvních tří písmen abecedy a pořadového čísla, jimiž označujeme PJ s uvedenými kódy. Přitom jsme vyšli ze Šmilauerova *Třídění pomístních jmen*, jak je publikoval ve Zpravodaji Místopisné komise, a toto třídění jsme si poněkud upravili pro potřeby našeho *Slovníku*. Motivace shodných přívlastků má jako první znak A nebo B, přičemž A označuje nepřítomnost posesivity a B její přítomnost. Motivaci A dále dělíme na „obecné vlastnosti a vztahy“ – A1-A25, „děje, činnosti a výsledky dějů“ – A26, „země“ – A27-A44 atd. až A57. Tak např. „poloha“ má označení A3 a všechna PJ s touto motivací se v materiálové části heslového odstavce seskupí za lomítko podle abecedy: *Dolní/Horní/Spodní b-da*; nebo „barva“ má označení motivace A19 a příslušné přívlastky se pak seřadí: *Černá/Stříbrná/Zelená b-da*. Motivaci B dále dělíme na B1 „+ personalita: apelativa“ (*U cikánové/kovářové/panáčkové/pastýřo-*

vé/pytlácké/ruské/žebračné b-dy), B2 „+ personalita: propria“ (*U Cyrilové/Čipkové/Divišové/Dvořáčkové/Fičákové b-dy*), B3 „– personalita: apelativa“ (*U kocourové/medvědi/psí/vlčí/výrové₅ b-dy*), B4 „– personalita: propria (*Alikova b-da*).

Motivace substantiv u PJ s uvedenými kódy mají označení C + pořadové číslo 1-71, opět podle Šmilauerova třídění. U adjektivních hesel se tak substantiva v materiálové části také řadí logicky za sebou podle motivace. Jestliže tedy motivace „voda“ má označení C35, pak všechna substantiva s touto motivací se u hesla BÍLÝ automaticky seřadí podle abecedy za sebe: *U bílé studánky/studně/studýnky₂/vody*; nebo motivace „stavby světské a jejich části“ má označení C63, příslušná část materiálového výpisu pak bude vypadat takto: *Bílé domky/mostky/sloupky*.

Digitální karta obsahuje ještě další informace. Rámeček vpravo nahoře je věnován gramatickým kategoriím a původu části PJ, jež odpovídá heslovému slovu: určíme zde slovní druh, mluvnický rod a pád, číslo a původ (deapelativní, depropriální od OJ, MJ, PJ či jiné depropriální). Tyto údaje se nezobrazí v heslovém odstavci klasického slovníku, ale budou sloužit pro vyhledávání příslušných kategorií ve slovníku digitálním, podobně jako další údaje o charakteru objektu označeného příslušným PJ. Další rubriky na kartě slouží pro záznam lokalizace PJ, pojmenovávaného objektu a pro lidový výklad, kam zapisujeme další údaje o PJ či objektu, tak jak je uvedl zapisovatel při výzkumu. V rubrice „Poznámka“ pak zaznamenáváme své další poznatky, které nám budou sloužit např. při formulaci výkladové části heslového odstavce. Vpravo dole je rubrika VM (vztahový model), kde zcela obecně uvádíme jeden ze čtyř základních vztahových modelů, jak je definuje Jana Pleskalová ve svém *Tvoření pomístních jmen na Moravě a ve Slezsku*: A – „poloha“, B – „bezprostřední vyjádření druhu objektu“, C – „vlastnosti a příznaky“, D – „posesivita a jiný vztah k osobě“. Tak PJ *U boudy* bude určeno jako A a PJ *Bouda* jako B.

Ukládání kartotéčních lístků do digitální databáze je časově náročné, ale má jednu velkou výhodu: průběžně se automaticky vytváří první a druhá část příslušného slovníkového hesla: u hesel, která nezahrnují víc než pět PJ, se do první části vypisují příslušná PJ ve skutečné podobě, tj. v té, která je na digitální kartě uvedena v kolonce „zápis“, současně s druhem pojmenovávaného objektu a lokalizací. U hesel s více než pěti PJ se vypisují podoby neregistrující hláskoslovné varianty, aby bylo možné uvést společně jejich frekvenci, která se značí dolním indexem za příslušným PJ. Objekty se pak vypisují v pořadí podle klesající frekvence výskytu do druhé části heslového odstavce.

Když na digitální karty uložíme všechna anoikonyma k příslušnému heslu, můžeme začít formulovat třetí část hesla, která je určena pro vlastní výklad. V tom spočívá jádro práce na hesle, protože materiálovou část program zpracuje

automaticky. Zde shrneme slovo tvornou a onomastickou, případně syntaktickou, etymologickou, dialektologickou a zeměpisnou charakteristiku příslušných anoikonym a odkážeme na literaturu (pravidelně na *IPJČ*, *Místní jména na Moravě a ve Slezsku* autorů Hosáka a Šrámka, *Místní jména v Čechách* autorů Profouse a Svobody, podle potřeby pak ČJA, *Vlativědu moravskou*, etymologické slovníky autorů Machka, Holuba – Kopečného, Rejzka či Newerkly aj.), případně na svodné heslo.

Jednotlivé typy hesel v jejich pracovní podobě vypadají například takto:

Základní heslo (do pěti dokladů):

BOUDNISKO₃ n.

1+2 I a *Búdnisko* pole Medlovice UH; *Bódniska* pole Roštín KM (Divoky), *Bódniska* pole Zdounky KM (Těšánky)

3 PJ B. bylo odvozeno od subst. *bouda* suf. *-nisko* nebo od adj. *boudný* suf. *-isko* (snad univerbizací víceslovného spojení **boudné pole*, **místo s boudami*, ...). V Medlovicích UH „úzké pruhy polí, na nichž možná dříve stávaly boudy“, v Divokách a Tešánkách (obě KM) n. pl. –, „kdysi pastviny, kde na nocování měli i stálé boudy“ (pozemek leží mezi oběma obcemi). Viz BOUDA, k adj. *boudný* viz též BOUDNÝ, BOUDŇÁK. PJ doložena z malé oblasti na jižní Moravě záp. od Zlína.

IPJČ Boudicko. Viz **-boud-/-bud-**

Základní heslo (nad pět dokladů):

BOUDA₁₈₄ f.

I a *B-da*₃; *B-dy*₁₁; *Vrchní*₂ *b-da*, *Černá/Stříbrná/Zelená b-da*, *Nová/Stará*₂ *b-da*, *Kamenná/Senná/Zděná b-da*, *Raškovská/Rohelská b-da*, *Pytlácká b-da*, *Cyrilova/Fuchsova/Gřípkova/Hanzlova/Hraběncina/Janečkova/Muchova/Straková/Valouchova/Zuzáková b-da*, *Husí/Psi/Sviňská b-da*, *Dolní/Horní*₂/*Spodní b-dy*, *Staré b-dy*, *Panské b-dy*; *B-da* v luku **b** *Na b-dě*₄, *Pod b-dou*₆, *U b-dy*₃₁, *Za b-dou*₅; *Na b-dách*₃, *Na B-dech*, *Pod b-dama*₂, *Pod b-dy*, *V b-dech*; *K liščí b-dě*, *Ku financové b-dě*, *Pod kamennou b-dou*, *Pod Bučkovou/Matoušovou b-dou*, *U dolní*₃ *b-dy*, *U bílé/černé/zelené b-dy*, *U staré*₅ *b-dy*; *U Starých b-d*; *U shořelej/spálené/spálenej b-dy*, *U březové/kamenné/roštinové/senné/slaměné b-dy*, *U daskabátské/hoštýnské/jedelské/rohelské*₃ *b-dy*, *U cikánové/kovářové/panáčkové/pastýřové/pytlácké/ruské/žebrácké b-dy*, *U Cyrilové/Čipkové/Divišové/Dvořáčkové/Fičákové/Halíkové/Hubalovej/Chramostovy/Jónové/Kopečkové/Prokšové/Sajtlové/Skřivánkovej/Slavíkové/Škrobánkovej/Švestkové/Tylové/Vašíkové/Žalmanové b-dy*, *U kocourové/medvědí/psi/vlčí/výrové*₃ *b-dy*, *U hradiskej b-dy*, *Ve staré b-dě*, *Za horní*₂ *b-dou*; *U b-dy* v *Uhliskách* ♦ **a** *Díl pod b-dama*,

Louka u b-dy, Lubná u b-dy; Čtvrť od b-dy, Hory nad b-dama, Kukle pod b-dou **b** *Nad slatinou u b-dy, Za lesem k b-dě*

2 a les₉, m. č.₈, pole₆, bouda₆, hospoda₄, chata₄, budova₃, vinné sklepy₃, šachty, mýtina, vinice, most, zahrada, srub, místo, hon, dům, výškový bod **b** les₆₂, pole₄₁, místo₇, m. č.₆, louka₅, pastvina₄, pozemek₃, hon₃, kopec₂, silnice, údolí, lesní trať, trať, samoty, místo v lese, vinice, alej, palouky ♦ **a** pole₄, kopce, louka **b** pole, pozemek

3 Lexém *bouda* v PJ označuje zpravidla trvale neobydlené menší stavby, stojící osaměle (PJ se vyskytují obvykle v sg.) a sloužící v krajině či v lese zpravidla jako orientační bod. Váže se s přívlastky nejčastěji podle majitele či obyvatele / obyvatel (*Cyrilova / Fuchsova / Hraběňčina b. / U ruské b.* - prý zde stávala bouda, v níž bydleli ruští zajatci, kteří pracovali v lese.), podle obce, v jejímž směru nebo na jejímž území se nacházejí (*U hoštýnské / jedelské b.*), či podle barvy (*U bílé b., Stríbrná b.*). Dále se objevují jména podle polohy (*Horní / Dolní b.*), podle stáří (*Nová / Stará b.*), podle použitého stavebního materiálu (*Kamenná b., U slaměné b.*) či podle toho, co se v ní skladovalo (*Senná b.* - 3x ve Slezsku), podle zvířat (*U psí / vlčí b.*) či ptáků (*Husí / Výrova b.*) nebo podle místních událostí (*U spálené b.*). Pojmenování okolních pozemků často zůstávají, i když objekt už zanikl (tak je tomu často v případě místních částí). Zřídka se slovo *b.* objevuje v názvu hospody: *Muchova b.* u Brna, *Psi b.* ve Frenštátě p. R., *Vrchní b.* v Tověři (OL).

Lexém *boudy* pl. má někdy specifický význam: na Hodonínsku označuje současné či bývalé vinné sklepy: *Búdy* - Josefov, Milotice, Mutěnice, *Na búdách* - Louka; lexém *bouda* zde vlastně znamená zděnou místnost před vlastním sklepem, od toho pak jméno celého areálu); *Panské b.* (Rudice BK) je jméno šachet podle dřevěných přístavků, které chránily každou šachtu proti nepříznivému počasí (patřily vrchnosti).

Ve tvaru gen. pl. subst. *bouda* nedochází ke krácení kořenné samohlásky (*U boud, U Starých boud*, srov. ČJA 4, 211).

PJ obsahující slovo *bouda* byla zaznamenána především na jižní polovině Moravy s největší koncentrací sev. od Brna, v okolí Kyjova a dále na Zábřezsku a Litovelsku; menší hustota jmen je ve Slezsku, na Valašsku a v sev. části Čes.-mor. vysočiny (tato PJ nejsou typická pro výše položené oblasti).

IPJČ; HŠ 1, 101 *Bouda Člunovská*. Viz **-boud-/-bud-**

Základní heslo složené:

BOUDKA₁₃ f. / BUDKA₉ f.

I a *Boudky₂, Budky; Výrova boudka* **b** *Pod boudkou, Při budce, U boudky₃, U budky₂, V boucce; U Boudek, V boudkách₂; U dolní budky, U kamenné boudky, U kamenné₃ budky, U Výrové boudky* ♦ **a** *Smušky při budce*

2 a les, pole, statek, chata b les,₈ místo,₃ pole,₃ pastviny, pozemek, lom ♦ a pole

3 Dem. k apel. *bouda*. Objevuje se v PJ označujících zchátralé stavení či pozemky v jeho okolí. PJ *Boudky / U Boudek* ve Velkých Němčicích (BV) se vztahuje k pojmenování zemědělské usedlosti. PJ *Výrova b. / U Výrovy b.* (Blazovice BO) označuje „stavení, kde myslivci drželi jako návnadu výra“. Srov. též BOUDA. V podobě *boudka* nedošlo při deminuci sufixem *-ka* ke změně kvantity v kořeni, na rozdíl od dem. *budka* – srov. ČJA 5, mapy 161, 162, 164, 165. O krácení při deminuci jde však nepochybně pouze u dvou PJ na jižní Moravě (*U kamenné budky* Buchlovice UH, *Smušky pri budce* Kuželov HO), u ostatních PJ s podobou *budka*, doložených jen ve Slezsku, není jisté, zda zkrácení kořenné samohlásky nenastalo až nověji při zrušení opozice kvantity ve slez. nář. PJ se slovem *boudka* byla zapsána zhruba v severojižním pruhu ve středu Moravy, s největší koncentrací na záp. Brněnsku; *budka* se objevuje východněji: vzácně na Slovácku, častěji ve slez. nář.

IPJČ; HŠ 1, 101 *Boudky*. Viz **-boud-/-bud**

Odkazové heslo:

BUDKA

Viz BOUDKA / BUDKA

Svodné heslo:

-boud-/-bud-

- K tomuto základu řadíme lexémy *bouda* a *budova* (a odvozeniny), třebaže není zcela jasné, jak dalece spolu etymologicky souvisejí. Podle Mch jsou obě slova slovanského původu (deverbativa od *budovati*); slovo *bouda* však podle jiných názorů může být (Hol.-Kop.), pravděpodobně je (Rejzek) či jistě je (Newerkla) přejato z něm. (střhn. *buode* „chata, velký stan“).

- Nář. *-boud-*, *-bód-*, *-búd-*, *-bud-*.

- V PJ hojně na celém území Moravy a Slezska.

BOUDA, BOUDECKO, BOUDECKÝ, BOUDKA/BUDKA, BOUDŇÁK, BOUDNĚ, BOUDNICE, BOUDNISKO, BOUDNÝ, BOUDOVÝ, BUDOVA...

Důležitou součástí *Slovníku* budou i **mapy**, jejich podoba ani postupy práce s nimi však zatím nejsou definitivně vyřešeny. V klasické verzi *Slovníku* budou některá hesla doplněna o **schematickou mapu**. Která hesla to budou a jakou podobu bude mapa mít, to bude na uvážení autora, autorského kolektivu *Slovníku* a doporučení recenzentů. Bude možné zvolit různou podobu mapového podkladu (hranice okresů – s okresními městy nebo bez nich, silniční síť, vodstvo,

výšková mapa) apod., do něhož se budou promítat symboly v místech, kde byla příslušná PJ zachycena. Bude možné i kombinovat více hesel na jedné mapě, tak jak to už nyní lze u složených hesel, např. BOUDKA / BUDKA, a provádět tak srovnání územního rozšíření a frekvence výskytu více souborů PJ.

Digitální verze map bude samozřejmě umožňovat práci s mapami i uživateli *Slovníku*. Ti si budou moci prohlédnout mapy ke všem heslům podle vlastní volby hesla či mapového podkladu a u každého symbolu na mapě si budou moci přečíst i údaje k příslušnému PJ, které byly zaznamenány na digitální kartu, případně v těchto údajích i vyhledávat podle předem stanovených kritérií. On-line verze bude pak umožňovat promítnutí anoikonymického materiálu na google mapu se všemi možnostmi vyhledávače *Google*, tj. s libovolným přiblížením, satelitní či leteckou fotografií terénu a u každého symbolu s údaji z digitální karty.

Nemám zde možnost postihnout všechny aspekty současné práce na *Slovníku* v průběhu jeho vytváření ani budoucí práce se *Slovníkem* po jeho vydání a zpřístupnění jeho digitální verze veřejnosti. Snad můj příspěvek aspoň částečně osvětlil přístup brněnských lingvistů k sebranému anoikonymickému materiálu a základní zásady jeho zpracovávání pro budoucí *Slovník pomístních jmen na Moravě a ve Slezsku*. Doufáme, že toto dílo bude znamenat důležitý počín v rámci nejen české, ale i celoslovanské onomastiky.⁴

Literatura

Český jazykový atlas. 1. díl Praha: Academia 1992. 2. díl Praha: Academia 1997. 3. díl Praha: Academia 1999. 4. díl Praha: Academia 2002. 5. díl Praha: Academia, 2005.

HOLUB, J. – KOPEČNÝ, F.: Etymologický slovník jazyka českého. Státní nakladatelství učebnic v Praze 1952. 575 s.

HOSÁK, L. – ŠRÁMEK, R.: Místní jména na Moravě a ve Slezsku A-L. Praha: Academia 1970. 573 s.

HOSÁK, L. – ŠRÁMEK, R.: Místní jména na Moravě a ve Slezsku M-Ž. Praha: Academia 1980. 962 s.

MACHEK, V.: Etymologický slovník jazyka českého (druhé, opravené a doplněné vydání). Praha: Academia 1968. 866 s.

Manuál lexikografie. Ed. ČERMÁK, František – BLATNÁ, Renata. H&H, Jinočany: 1995. 283 s.

NEWERKLA, S. M.: Sprachkontakte Deutsch – Tschechisch – Slowakisch. Frankfurt am Main: Peter Lang 2004. 781 s.

OLIVOVÁ-NEZBEDOVÁ, L. – MALENÍNSKÁ, J.: Index lexikálních jednotek pomístních jmen v Čechách. Praha: Ústav pro jazyk český ČSAV 1991. 269 s.

⁴ Tento příspěvek vznikl na základě řešení grantového úkolu č. 405/05/2065 *Slovník pomístních jmen na Moravě a ve Slezsku*.

OLIVOVÁ-NEZBEDOVÁ, L. – MALENÍNSKÁ, J.: Slovník pomístních jmen v Čechách – úvodní svazek. Praha: Academia 2000. 169 s.

PLESKALOVÁ, J.: Tvoření pomístních jmen na Moravě a ve Slezsku. Jinočany: H&H 1992. 151 s.

PROFOUS, A. – SVOBODA, J.: Místní jména v Čechách I–V. Praha: Nakladatelství Československé akademie věd 1947–1960.

REJZEK, J.: Český etymologický slovník. Voznice: LEDA 2001. 752 s.

Slovník pomístních jmen v Čechách I (A). Red. J. Matúšová. Praha: Academia 2005. 110 s.

Slovník pomístních jmen v Čechách II (B-Bau). Red. J. Matúšová. Praha: Academia 2006. 165 s.

ŠMILAUER, V.: Třídění pomístních jmen. In. Zpravodaj Místopisné komise 1, 1960, s. 149–180; přetisk: Zpravodaj Místopisné komise 13, 1972, s. 171–204

ŠRÁMEK, R. – PLESKALOVÁ, J.: Heslář ke Slovníku pomístních jmen na Moravě a ve Slezsku. Brno: ÚJČ AV ČR 1993 (rkp.)

ŠRÁMEK, R.: Úvod do obecné onomastiky. Brno: Masarykova univerzita 1999. 200 s.

Vlastivěda moravská, Stará řada, svazek 1–68: 1897–2002. Nová řada: 1992–

SLOVNÍK POMÍSTNÍCH JMEN NA MORAVĚ A VE SLEZSKU – PROLEGOMENA

Milena Šípková

Úvod

Na pracovišti dialektologického oddělení Ústavu pro jazyk český AV ČR v Brně je ve formě lístkového inventáře uložen rozsáhlý soubor pomístních jmen (dále PJ) z Moravy a Slezska. Na základě tohoto nesmírně cenného materiálu (majícího dnes už i historickou cenu) vytvářejí brněnští dialektologové od r. 2005 *Slovník pomístních jmen na Moravě a ve Slezsku* (dále *SPJMS*). S kolegyní Čizmárovou vás zde chceme s tímto koncepčně novým, digitálním projektem blíže seznámit.

Historie projektu

Na Moravě a ve Slezsku se začalo se soustavným sběrem PJ v r. 1965 (na území Čech se soupis PJ prováděl už od roku 1963); řídila jej Místopisná komise ČSAV z podnětu V. Šmilauera.

Organizováním akce v Brně byl pověřen Fr. Matějek, tehdejší vědecký pracovník ÚJČ ČSAV, v r. 1969 převzal tento úkol R. Šrámek. Shromažďování materiálu probíhalo hlavně v letech 1965 – 1989. Cílem bylo získat úplný soupis PJ z katastru každé obce té části Moravy a Slezska, která byla trvale a kompaktně osídlena obyvatelstvem české (na Československu i polské) národnosti. Je třeba dodat, že materiál byl sbírán skutečně v hodině dvanácté: v důsledku kolektivizace, ale i nynějších výrazných změn v zemědělské výrobě a v životě vesnice vyšlo mnoho PJ z užívání, mnohá z nich zanikla; dnešní mladí lidé už je často neznají, neboť je namnoze ani nepotřebují.

Základní metodou sběru byla *soupisová anketa*. Do obcí zkoumaného území byly zaslány soupisové archy s návody, jak jména zapisovat a jak pořádit jednotnou mapovou dokumentaci. Soupis prováděli místní obyvatelé – dobrovolníci. Většinou pracovali zodpovědně, ba přímo s nadšením, třebaže šlo o práci náročnou, zdoluhavou a bez odměny: „Soupis jsem provedl poctivě dle svých schopností i znalosti věci, svědomitě a hlavně s radostí, abych tak písemně zachytil něco z naší minulosti a pro svoji rodnou obec to zachoval. Sám jsem pamětníkem toho, kolik těch pomístních názvů zaniklo.“¹ Anketa byla v podstatě úspěšná a tam, odkud přišel materiál neúplný, byla v 70. a 80. letech opakována.

¹ Od dopisovatele ze Soupisu pomístních jmen z obce Okrouhlá, okr. Blansko.

Druhou metodou sběru byl *přímý terénní výzkum*. Konal se v místech, odkud nebyl materiál získán soupisovou anketou. V terénu působili jednak pracovníci dialektologického oddělení v Brně (R. Šrámek, J. Balhar, J. Pleskalová, K. Fic), jednak posluchači onomastických seminářů pedagogických a zčásti i filozofických fakult v Brně, Ostravě a Olomouci.

Třetím významným zdrojem jazykového materiálu byly *seminární a diplomové práce* studentů, které vznikaly zejména pod vedením R. Šrámka. Bylo tak napsáno na dvě stě prací seminárních a diplomových a několik prací doktorských. Jejich promyšleným zadáváním se nejen systematicky doplňoval materiál, ale zároveň už se jimi prověřovaly metodologické koncepty lexikografického zpracování budoucího slovníku pomístních jmen.

V r. 1971 byla zahájena částečná excerpcce shromažďovaného materiálu. Sběrem, tříděním a klasifikací anoikonymického materiálu a přípravou slovníku pomístních jmen byl pověřen R. Šrámek a později také J. Pleskalová. Jako příprava pro slovníkové zpracování byl materiál koncem 80. a počátkem 90. let uspořádán do několika katalogů: *katalogu abecedního, katalogu onymických objektů, katalogu lokálního a katalogu retrogradního*. Z nich je k dispozici úplný katalog abecední a lokální. (Všechny tyto lístkové katalogy však vznikly v době před možnostmi interaktivního digitálního zpracování materiálu.)

Na základě abecedního katalogu vznikl *Heslář ke Slovníku pomístních jmen na Moravě a ve Slezsku* (zpracovali ho R. Šrámek a J. Pleskalová, zůstal v rukopisné formě), který obsahuje na 30 000 heslových slov budoucího slovníku. Heslář je v současné době průběžně korigován, doplňován a revidován. Po odchodu R. Šrámka a J. Pleskalové z akademického pracoviště na Pedagogickou a Filozofickou fakultu Masarykovy univerzity byly práce na slovníku zastaveny: prioritou pracoviště se stalo vypracování pětisvazkového *Českého jazykového atlasu* (ČJA).

Současný stav

Se zpracováním *Slovníku pomístních jmen na Moravě a ve Slezsku* začalo brněnské pracoviště dialektologického oddělení ÚJČ AV ČR, jak jsem se již zmínila, roku 2005. Příčin k tomu bylo několik.

Hlavní byla skutečnost, že jsme tehdy dokončovali náš pětisvazkový *Český jazykový atlas*, a i když se ukázala potřeba doplnit ČJA o svazek šestý, doplňkový (bude obsahovat mj. rejstřík ke všem pěti svazkům, charakteristiku zkoumaných obcí, vybrané ukázky nářečních promluv na CD a jejich přepis), stáli jsme na rozcestí, kam a jak tematicky dál dlouhodobě orientovat naše pracoviště ve výzkumu nespisovných substandardních podob českého národního jazyka.

Nabízely se dvě velké a přitom aktuální badatelské a pracovní perspektivy:

(a) zůstat u (čisté) dialektologie a pustit se do zpracovávání nářečního slovníku češtiny;

(b) zpracovat v slovníkové podobě v podstatě už úplně shromážděný anoikonymický materiál z Moravy a Slezska.

Většina pracovníků z našeho oddělení byla původně spíše pro realizaci tématu prvního, tj. pro slovník nářeční. Důvody jsou pochopitelné: profesionálně jsou to především dialektologové, mají bohaté zkušenosti s nářečními výzkumy i s prací na nářečním atlase, a tedy i potřebnou dialektologickou rutinu a hlavně – zpracovávání dialektologického slovníku se jim jevílo jako přirozené, ústrojně pokračování a vyústění jejich dosavadní dialektologické práce. Kromě toho jsme si všichni byli vědomi toho, že česká dialektologie zaostává za některými slovanskými zeměmi právě ve zpracovávání celonárodního dialektologického slovníku, zejména např. ve srovnání se Slovenskem, ale i s Polskem, kde se už na celonárodním nářečním slovníku delší dobu pracuje. Bohužel se nám nepodařilo na tento projekt získat grant. Místo toho nám byl r. 2005 přiznán grant na zpracovávání slovníku anoikonymického.

Na druhé straně silným motivem ke změně našeho původního badatelského záměru byl fakt, že v Praze na onomastickém pracovišti Akademie věd České republiky byl připraven a v r. 2005 vydán první svazek *Slovníku pomístních jmen v Čechách I (A)*, v r. 2006 pak svazek druhý (*B-Bau*). Přes jisté počáteční váhání se nakonec ukázalo, že orientace na přednostní zpracování slovníku anoikonymického je akt uvážlivý, a to z těchto důvodů:

(a) Je zřejmě rozumné, aby paralelně se *Slovníkem pomístních jmen v Čechách* vycházel *Slovník pomístních jmen na Moravě a ve Slezsku*.

(b) Závažným důvodem pro přednostní zpracování slovníku anoikonymického bylo i to, že materiál k němu je už úplný, vzhledem k slovníku nářečnímu řekněme víceméně definitivní, uzavřený. Obsahuje téměř čtvrt milionu (zhruba 225 000) kartotéčních záznamů z téměř 96% obcí zkoumaného území.

(c) Třetím, ale nemalým důvodem k tomu, že zvítězila orientace na anoikonymický slovník, bylo to, že můžeme v Brně využít spolupráce a pomoci předních českých onomastiků, toponomastiků a anoikonomastiků, především však R. Šrámka a J. Pleskalové, kteří dnes působí jako profesori na brněnských univerzitách. Jak již bylo zmíněno, oba mají značný podíl na shromažďování anoikonymického materiálu, ale také na jeho předběžném utřídění v dané listkové podobě, na jeho klasifikaci a na konceptu slovníku pomístních jmen v tradiční podobě.

Domnívám se, že je na tomto místě třeba odpovědět i na otázku, proč se u nás zpracovávají paralelně anoikonymické slovníky dva, jeden v Praze pro oblast Čech a druhý nyní v Brně pro Moravu a Slezsko.

Mohli bychom na tuto otázku poněkud alibisticky odpovědět tak, že v Praze se začalo s koncipováním a zpracováváním (nikoli se sběrem) anoikonymického materiálu o mnoho let dříve než v Brně (de facto už od r. 1978, po přetřech systematicky od r. 1990) a že materiál z Čech byl sbírán z Prahy a je uložen v Praze, kdežto materiál z Moravy a Slezska byl sbírán z Brna a je v Brně také uložen. To všechno je sice pravda, ale jako přesvědčivý důvod to nestačí:

(i) Předně není nezanedbatelné, že mezi pražskými a brněnskými špičkovými představiteli onomastiky, toponomastiky a anoikonymie došlo v průběhu desetiletí k výrazným teoreticko-metodologickým rozepřím a konfrontacím.

(ii) Materiál moravský a slezský nutí zpracovatele, aby do jisté míry respektovali, tj. nějak v anoikonymickém slovníku zohlednili hlubokou nářeční diferencovanost moravského a slezského území České republiky. To by slovník nutně směřující k nivelizaci a tzv. lemmatizaci – postihnout nemohl. A to by byla jak z hlediska odborně lingvistického, tak z hlediska obecně uživatelského chyba, citelně pocíťovaný nedostatek.

(iii) Nejdůležitějším faktorem mluvícím pro (oddělené) zpracování obou slovníků je značné oddálení koncepce a výsledného efektu pražského a brněnského projektu. Chtěla bych na tomto místě výslovně a důrazně akcentovat to, že koncepční rozdíl mezi slovníkem pražským a brněnským není záležitost prestižní. Ten rozdíl je dán především objektivně: rozvojem (vývojem) digitalizace, počítačové techniky, technologie a samozřejmě s tím související programátorské (softwarové) invence. V době, kdy kolegové z Prahy začínali se slovníkovým koncipováním a zpracováváním pomístních jmen v Čechách, tj. v r. 1978, respektive 1990, koncipovali slovník jako slovník knižní, tradiční, „papírový“; digitální zpracování materiálu pro ně bylo a je dosud jen „pomůcka“, nástroj, prostředek, instrument k realizaci slovníku tradičního: „Počítač měl pomoci při abecedním řazení dokladů a objektů, při počítání frekvence dokladů a objektů, při zákresu pomístních jmen do mapky Čech.“ (*Slovník pomístních jmen v Čechách. Úvodní svazek*, s. 44). Naše koncepce je však zcela opačná. Pokrok computerové vědy nám umožnil:

(a) koncipovat slovník primárně digitální (k tomu podrobněji referát dr. Čížmarové);

(b) na jeho základě umožnit (jako jeden z produktů) realizovat i slovník tradiční, „papírový“;

(c) do jisté míry respektovat nářeční diferenciaci Moravy a Slezska;

(d) vytvořit digitální slovník s aplikací interaktivních operací a postupů;

(f) vyvinout ve spolupráci s Laboratoří zpracovávání přirozeného jazyka Fakulty informatiky Masarykovy univerzity v Brně, která se na digitalizaci slovníkových korpusů zaměřuje, speciálně pro *Slovník pomístních jmen na Moravě*

a ve Slezsku program umožňující uložení pomístních jmen s jejich charakteristikami do digitální databáze a jejich následné promítání do map pomocí Geografického informačního systému GIS. V současnosti je prověřována nosnost programu, je průběžně zdokonalován a jsou doplňovány další možnosti pokročilého vyhledávání.

V souvislosti s existencí dvou slovníků zpracovávajících bohatství PJ z území českého národního jazyka zbývá – alespoň stručně – zodpovědět otázku, nakolik budou oba slovníky kompatibilní.

Kromě rozdílů vyplývajících z již zmíněných možností digitalizačních technik jsme se s ohledem na budoucí uživatele přirozeně snažili, aby se slovníky od sebe vlastní koncepcí ani metodami zpracování příliš nelišily. Přesto jsme se některým rozdílům nevyhnuli. K těm výraznějším patří zejména:

(a) zavedení tzv. svodných a (ve větší míře i) složených hesel (k nim podrobněji v referátě L. Čížmarové);

(b) nevyčleňování nářečních hláskových variant jako zvláštního podhesla;

(c) uvádění PJ, která mají stejnou podobu jako OJ, jako samostatných hesel;

(d) méně historizující a dokumentující přístup při výkladu materiálu: neuvádíme např. doklady z tereziánského katastru (ty jsou evidovány pouze v digitální kartě); neodkazujeme na příručky vysvětlující původ OJ, jež jsou základem PJ; ve výkladovém oddílu základních i složených hesel se snažíme vyhnout přílišné atomizaci výkladu a s ohledem na široký okruh potenciálních čtenářů se ho snažíme koncipovat jako krátké pojednání o dané problematice apod. Na druhé straně při výkladech nářečních podob odkazujeme důsledně na ČJA, při výkladu PJ s německými základy využíváme slovník *Der Digitale Grimm* (2004) apod.

Závěr

Jak jsem již uvedla, na Moravě se začalo se sběrem pomístních jmen později, nicméně jejich bohatství se podařilo zachytit. PJ představují nesmírně cenný materiál zejména pro další studium historie našeho národního jazyka.

Koncepce slovníkového zpracování a interpretace materiálu v *Slovníku pomístních jmen na Moravě a ve Slezsku* se opírají o poznatky soudobé obecné onomastické teorie a onomastické lexikografie (Majtán, 1996; Pleskalová, 1992; Šrámek, 1999, 2007; Harvalík, 2004). K systematizaci materiálu využívá rovněž Šmilauerovy klasifikace pomístních jmen (1960, 1972) a Dokulilovy teorie tvoření slov (1962). Vycházejí rovněž z nejnovějších digitalizačních možností zprostředkujících interaktivní přístup k materiálu. Spolu se *Slovníkem pomístních jmen v Čechách* projekt nepochybně přispěje k završení jedné významné etapy vývoje soudobé české onomastiky: Vytvořením slovníku pro Moravu a Slezsko bude tento cenný jazykový materiál zpracován pro celé území našeho národního jazyka

(podobně jako byl zpracován materiál dialektologický v *Českém jazykovém atlasu* a materiál oikonymický v *Slovníku místních jmen v Čechách* a ve *Slovníku místních jmen na Moravě a ve Slezsku*). Materiál pro slovník pomístních jmen je navíc shromážděn též v Jazykovědném ústavu Ľudovíta Štúra v Bratislavě. Až se i zde přikročí k jeho zpracování, bude naše práce představovat nepostradatelný podklad jak pro konfrontaci struktury soustav jmen obou jazyků, tak pro další bádání.²

Literatura

Český jazykový atlas. 1. díl Praha: Academia 1992, 2. díl Praha: Academia 1997, 3. díl Praha: Academia 1999, 4. díl Praha: Academia 2002, 5. díl Praha: Academia, 2005.

Der Digitale Grimm. Frankfurt am Main: Zweitausendeins 2004.

DOKULIL, M.: Tvoření slov v češtině I. Teorie odvozování slov. Praha: Československá akademie věd 1962. 263 s.

HARVALÍK, M.: Synchronní a diachronní aspekty české onymie. Praha: Academia 2004. 161 s.

HOSÁK, L. – ŠRÁMEK, R.: Místní jména na Moravě a ve Slezsku A-L. Praha: Academia 1970. 573 s.

HOSÁK, L. – ŠRÁMEK, R.: Místní jména na Moravě a ve Slezsku M-Ž. Praha: Academia 1980. 962 s.

MAJTÁN, M.: Z lexiky slovenskej toponymie. Bratislava: Veda 1996. 192 s.

MATĚJEK, F.: K počátkům výzkumu pomístních jmen na Moravě. In: Zpravodaj místopisné komise, 1965, roč. 6, č. 4, s. 218 – 219

OLIVOVÁ-NEZBEDOVÁ, L. – KNAPPOVÁ, M. – MALENÍNSKÁ, J. – MATUŠOVÁ, J.: Pomístní jména v Čechách. O čem vypovídají jména polí, luk, lesů, hor, vod a cest. Praha: Academia 1995. 520 s.

OLIVOVÁ-NEZBEDOVÁ, L. – MALENÍNSKÁ J.: Slovník pomístních jmen v Čechách. Úvodní svazek. Academia 2000. 169 s.

PLESKALOVÁ, J.: Tvoření pomístních jmen na Moravě a ve Slezsku. Jinočany: H&H 1992. 151 s.

Slovník pomístních jmen v Čechách I (A). Red. J. Matušová. Praha: Academia 2005. 110 s.

Slovník pomístních jmen v Čechách II (B-Bau). Red. J. Matušová. Praha: Academia 2006. 165 s.

Slovník slovenských nářečí. Sv. I (A – K). Red. I. Ripka. Bratislava: Veda 1994. 933 s., sv. II, (L – P). Red. A. Ferenčíková, I. Ripka. Bratislava: Veda 2006. 1066 s.

Słownik gwar polskich I – VII. Krakov: PAN 1982-. Red. J. Reichan (1982-1998), J. Okoniowa (1998-), Barbara Grabka (2005-).

ŠÍPKOVÁ, M.: Slovník pomístních jmen na Moravě a ve Slezsku (In: Čeština doma a ve světě, v tisku)

ŠMILAUER, V.: Třídění pomístních jmen. In: Zpravodaj Místopisné komise 1, 1960, s. 149 – 180; přetisk: Zpravodaj Místopisné komise 13, 1972, s. 171 – 204

ŠRÁMEK, R.: Úvod do obecné onomastiky. Brno: MU 1999. 210 s.

ŠRÁMEK, R.: Beiträge zur allgemeinen Namentheorie. Vídeň: Praesens Verlag 2007. 250 s.

ŠRÁMEK, R. – PLESKALOVÁ, J.: Heslář ke slovníku pomístních jmen na Moravě a ve Slezsku. Brno: ÚJČ AV ČR 1993 (rkp.)

² Tento příspěvek vznikl na základě řešení grantového úkolu č. 405/05/2065 *Slovník pomístních jmen na Moravě a ve Slezsku*.

ÚZEMNÁ DISTRIBÚCIA NIEKTORÝCH SLOVENSKÝCH GEOGRAFICKÝCH NÁZVOV

Imrich Horňanský

1. Niet nijakých pochybností o tom, že vzťah názvu geografického objektu a lokalizácie geografického objektu v teréne patrí medzi ťažiskové aspekty predmetu skúmania toponomastiky. M. Majtán analyzoval výskyt veľkej skupiny apelatívnych topografických termínov v slovenských geografických názvoch vrátane skúmania ich územnej distribúcie (Majtán, 1996). Na tomto mieste sa prezentuje výsledok skúmania územnej distribúcie ďalších 16 zoskupení toponým s apelatívnymi slovnými základmi *brána*, *brázda*, *breza*, *brloh*, *brod*, *hladký*, *hrab*, *mláka*, *mohyla*, *ostrý*, *pleš*, *prieloh*, *sihla*, *stádlo*, *tupý* a *vráta* z územia Slovenska na prílohových mapách. Výskum bol realizovaný na základe analýzy množiny 84 105 štandardizovaných geografických názvov Slovenska. Geografické názvy boli štandardizované v rokoch 1974 – 2000. Do roku 1981 sa uskutočnila štandardizácia geografických názvov z úrovne podrobnosti Základnej mapy (ďalej ZM) 1:50 00 z územia Slovenska, nadväzne na tento krok v období 1983 – 1994 nasledovala štandardizácia geografických názvov z podrobnejšej úrovne zodpovedajúcej obsahu ZM 1:10 00 tiež z územia celého Slovenska a ďalším krokom bola štandardizácia názvov trigonometrických bodov z územia Slovenskej republiky v rokoch 1996 – 2000 (Geografické názvy okresu..., 1983; Názvy trigonometrických bodov..., 2001; Horňanský, 1995).

2. Toponymá so slovným základom *brána* sú príznačné pre celé územie Slovenska s výnimkou Záhoria, východného Abova, Zemplína a časti stredného Slovenska (Horňanský, 2005). V zemepisných názvoch sa slovný základ *brána* vyskytuje na Slovensku často (dovedna 90 názvov). Najviac dokladov je z okresov Bardejov, Rimavská Sobota, Trenčín, Prievidza a Žilina. Slovom *brána* a jeho derivátmi sa v slovenských toponymách pomenúvajú: časť obce, samota (2-krát), vodný tok (5-krát), vodná nádrž, kanál, dolina (3-krát), vrch (7-krát), priesmyk, les (23-krát), chmeľnica, pole (16-krát), lúka (2-krát), štôľňa, trigonometrický bod (15-krát) a geomorfologický termín – brána (11-krát).

3. Toponymá so slovným základom *brázda* sú príznačné pre celé územie Slovenska s výnimkou juhozápadného Slovenska, čo je dané výsledkom geomorfologického utvárania Slovenska, a časti stredného Slovenska (Horňanský, 2005). V zemepisných názvoch sa slovný základ *brázda* vyskytuje na Slovensku zriedkavejšie (dovedna 59 geografických názvov, z toho 9 starších názvov a 50 mladších názvov). Slovom *brázda* a jeho derivátmi sa v slovenských toponymách pomenúvajú: dolina, jaskynná priepasť, les (2-krát), pole (5-krát), pasienok a brázda v pozícii geomorfologického termínu (49-krát).

4. Toponymá so slovným základom *breza* patria medzi názvy na Slovensku s najväčšou frekvenciou výskytu; sú príznačné pre celé územie Slovenska s výnimkou nížinných okresov juhozápadného Slovenska (Galanta, Šaľa, Hlohovec, Dunajská Streda a Komárno) a okresu Stará Ľubovňa. V zemepisných názvoch sa slovný základ *breza* vyskytuje na Slovensku veľmi často (824 názvov) a výnimočne (5-krát) aj slovný základ *berž-* (tu je možný pôvod aj zo slovného základu *breh-*), *berez-* a *borz-* (tu je možný pôvod aj zo slovného základu *brz-*), dovedna 829 názvov. Najviac dokladov je z okresov Brezno, Bardejov, Rožňava, Košice-okolie, Prešov, Krupina, Rimavská Sobota a Poltár. Slovom *breza* a jeho derivátmi sa v slovenských toponymách pomenúvajú: obec (vedno 23-krát), časť obce (5-krát), osada, katastrálne územie (20-krát), samota (20-krát), hospodársky dvor (2-krát), horáreň, cesta, vodný tok (44-krát), kanál (2-krát), vodná nádrž (2-krát), dolina (10-krát), chrbát (2-krát), vrch (50-krát), chrbát (2-krát), svah (2-krát), les (214-krát), sad (2-krát), vinica (2-krát), pole (216-krát), lúka (34-krát), pasienok (54-krát) a trigonometrický bod (120-krát).

5. Toponymá so slovným základom *brloh* sú príznačné pre severozápadnú zalesnenú oblasť Slovenska v priestore medzi Žilinou a Topoľčanmi. Výskyt týchto názvov je na Slovensku relatívne menší, a teda počet názvov zo štatistického hľadiska netvorí dostatočne reprezentatívny výber na úvahy o územnej distribúcii tohto typu názvov (Horňanský, 2006). V zemepisných názvoch sa slovný základ *brloh* vyskytuje na Slovensku v menšom rozsahu; vyexcerpovaných bolo 26 názvov. Množina názvov, ktoré sú výsledkom relatívne mladšieho pomenúvacieho procesu, je z toho stelesnená skupinou 5 názvov. Viac ako jeden výskyt je doložený z okresov Poltár, Topoľčany, Partizánske, Bytča, Sobrance, Žilina a Trenčín a po jednom názve bol vyexcerpovaný doklad z okresov Martin, Michalovce, Levoča, Prievidza, Zvolen, Sabinov a Svidník. Slovom *brloh* a jeho derivátmi sa v slovenských toponymách pomenúvajú: samota (2-krát), osada, vodný tok, vrch (4-krát), chrbát, les (9-krát), pole (3-krát), lúka, trigonometrický bod (4-krát).

6. Toponymá so slovným základom *brod* sú príznačné pre celé územie Slovenska (Horňanský, 2005). V zemepisných názvoch sa slovný základ *brod* vyskytuje na Slovensku často (123 názvov); v tom podskupina 25 názvov, ktoré sú výsledkom relatívne mladšieho pomenúvacieho procesu. Najviac dokladov je z okresov Malacky, Skalica, Topoľčany, Bánovce nad Bebravou, Partizánske, Dolný Kubín, Žilina, Bardejov a Košice-okolie. Slovom *brod* a jeho derivátmi sa v slovenských toponymách pomenúvajú: obec (7-krát), časť obce (4-krát), katastrálne územie (8-krát), samota (3-krát), chránené územie, vodný tok (3-krát), kanál (6-krát), dolina, vrch (3-krát), les (17-krát), pole (33-krát), lúka (11-krát), pasienok (4-krát), vinica a trigonometrický bod (21-krát).

7. Toponymá so slovným základom *hladký* sa na území Slovenska vyskytujú zriedkavo. V zemepisných názvoch na Slovensku sa vyskytuje slovný základ *hladký* 25-krát, vrátane dvoch názvov s nárečovou podobou slovného základu *golotk-*, ktoré majú svoj pôvod azda skôr v slove *holota*. Nízky výskyt toponým so slovným základom *hladký* silne kontrastuje s vysokým výskytom toponým so slovným základom *ostrý*, ktorý je významovým náprotivkom slova *hladký*, podobne ako aj významovým náprotivkom slova *tupý*. Slovom *hladký* a jeho odvodeninami sa v slovenských toponymách pomenávajú: horáreň, vodný tok, vrch (6-krát), chrbát, sedlo, svah, úboč, pole, les (6-krát) a trigonometrický bod (6-krát).

8. Toponymá so slovným základom *hrab* patria medzi názvy na Slovensku s vysokou frekvenciou výskytu; sú príznačné pre celé územie Slovenska s výnimkou nížinných okresov juhozápadného a južného Slovenska (Trnava, Pezinok, Senec, Šaľa, Komárno), výškovo členitejších okresov Banská Štiavnica, Detva, Lučenec) a severných okresov (Tvrdošín, Liptovský Mikuláš, Kežmarok a Stará Ľubovňa). V zemepisných názvoch sa slovný základ *hrab* vyskytuje na Slovensku veľmi často (413 názvov), v tom s nárečovou podobou slovného základu *habr-* 3-krát a s nárečovou podobou slovného základu *garb-* 3-krát. Najviac dokladov je z okresov Bardejov, Stropkov, Svidník, Košice-okolie, Poltár, Prievidza, Humenné, Sobrance, Michalovce, Zvolen a Vranov nad Topľou. Slovom *hrab* a jeho derivátmi sa v slovenských toponymách pomenávajú: obec (vedno 11-krát), časť obce (5-krát), katastrálne územie (12-krát), samota (11-krát), horáreň (3-krát), zastavaná plocha, chránené územie, vodný tok (27-krát), kanál (2-krát), vodná nádrž, dolina (2-krát), chrbát, vrch (21-krát), svah, les (133-krát), pole (92-krát), lúka (13-krát), pasienok (33-krát) a trigonometrický bod (43-krát).

9. Toponymá so slovným základom *mláka* sú príznačné pre väčšinu Slovenska, ale nevyskytujú sa rovnomerne. Ich najväčšia koncentrácia je na Záhorí, na Spiši, v Šariši a v severnom Zemplíne. Silné zastúpenie majú aj v Gemeri, na Orave a v Liptove. Nevyskytujú sa na strednom a dolnom Považí, v Turci, v Ponitří a na rovinatom juhu Slovenska. V zemepisných názvoch na Slovensku sa vyskytuje slovný základ *mláka* veľmi často (196 názvov), zriedkavo aj názvy s pravdepodobným až neistým modifikátom tohto slovného základu (6 ďalších štandardizovaných názvov: *Dlhý Mlak*, *Malakovské*, *Mil'akovky*, *Mlacovec* 2-krát a *Mol'kovka*), dovedna 202 názvov. Mladšie novodobé názvy sú z množiny 194 názvov predstavené skupinou 15 názvov. Slovom *mláka* a jeho odvodeninami sa v slovenských toponymách pomenávajú: časť obce, samota (5-krát), vodný tok (8-krát), kanál, močiar, dolina (2-krát), vrch (5-krát), les (80-krát), pole (51-krát), pasienok (16-krát), lúka (16-krát), vinica a trigonometrický bod (15-krát).

10. Toponymá so slovným základom *mohyla* sa na Slovensku vyskytujú v menšom rozsahu. Ich distribúcia nerovnomerne pokrýva územie Slovenska (Horňanský,

2005). Slovný základ *mohyla* sa vyskytuje v 19 názvoch geografických objektov, a to v okresoch Dunajská Streda (4-krát), Bratislava II, Senec, Komárno, Čadca, Brezno, Poprad, Snina, Prešov, Vranov, Svidník, Humenné, Medzilaborce, Prievidza; v tom podskupina názvov, ktoré sú výsledkom relatívne mladšieho pomenovacieho procesu, 3 názvy (Horňanský, 2005). Slovom *mohyla* a jeho derivátmi sa v slovenských toponymách pomenúvajú: les (7-krát), les aj vrch, pole (3-krát), lúka, pomník (2-krát) a trigonometrický bod (5-krát). Predmetom ďalšieho skúmania je skupina 14 názvov geografických objektov, ktorých súvislosť so slovným základom *mohyla* nie je preukázaná, ale je pravdepodobná: *Maholánka*, *Maholánsky hon*, *Za Maholánkou*, *Mahulianka*, *Magala*, *Magale*, *Maglec*, *Maglovec*, *Pod Maglovcom*, *Malý Maglovec*, *Maglov*, *Moglov grúň*, *Moglový grúň*, *Moglová*, *Miglinc*.

11. Toponymá so slovným základom *ostrý* sú príznačné pre celé územie Slovenska s výnimkou niektorých väčšinou rovinatých okresov Slovenska (Galanta, Šaľa, Nové Zámky, Nitra a Stropkov). V zemepisných názvoch na Slovensku sa vyskytuje slovný základ *ostrý* (vrátane vzdialenejších odvodenín *ostrica*, *ostriež*, *ostroha*) veľmi často (460 názvov); výnimočne je doložený aj jeden štandardizovaný názov s týmto slovným základom v jeho nárečovej podobe *astraga*. Slovný základ *ostrica* sa vyskytuje v slovenských toponymách 12-krát, slovný základ *ostriež* 10-krát a *ostroha* 5-krát. Slovom *ostrý* a jeho odvodeninami sa v slovenských toponymách pomenúvajú: obec (2-krát), časť obce (3-krát), katastrálne územie (4-krát), miestna časť, samota (7-krát), chata (2-krát), zručanina, vodný tok (6-krát), dolina, vrch (172-krát), hrebeň, sedlo, svah (3-krát), chrbát (2-krát), les (88-krát), pole (28-krát), pasienok (10-krát), lúka (9-krát), skaly a trigonometrický bod (118-krát).

12. Toponymá so slovným základom *pleš* sú príznačné pre celé územie Slovenska s výnimkou juhozápadných rovinatých a málo zalesnených častí Slovenska (okresy Dunajská Streda, Galanta, Komárno a Nové Zámky), ďalej okresu Skalica, severnej Oravy (okresy Námestovo a Tvrdošín) a severovýchodného Slovenska (Horňanský, 2006). V zemepisných názvoch na Slovensku sa vyskytuje slovný základ *pleš* veľmi často (165 názvov), zriedkavo aj slovný základ s nárečovou podobou slovného základu *pláš/plaš* (14 zemepisných názvov, z toho 8 na severnom Spiši a v okresoch Partizánske, Dolný Kubín a Snina) a s nárečovou podobou slovného základu *piliš/peleš* (4 názvy), dovedna 183 názvov. Skupina názvov, ktoré sú výsledkom relatívne mladšieho pomenovacieho procesu, je z tejto množiny zastúpená skupinou 10 názvov. Slovom *pleš* a jeho odvodeninami sa v slovenských toponymách pomenúvajú: obec (3-krát), časť obce, katastrálne územie (2-krát), samota (5-krát), vodný tok (4-krát), planina, dolina, vrch (34-krát), svah, chrbát (2-krát), les (41-krát), pole (21-krát), pasienok (7-krát), lúka (4-krát), vinica (2-krát) a trigonometrický bod (54-krát).

13. Toponymá so slovným základom *prieloh* sú príznačné pre celé územie Slovenska s výnimkou Záhoria, okresu Komárno, severnej Oravy, severného Spiša a okresu Sobrance (Horňanský, 2006). V zemepisných názvoch sa slovný základ *prieloh* vyskytuje na Slovensku veľmi často (168 názvov); v tom 2-krát nárečová podoba slovného základu *parlag*. Množina názvov, ktoré sú výsledkom relatívne mladšieho pomenúvacieho procesu, je z toho predstavená skupinou 12 názvov. Územná distribúcia geografických objektov s týmto slovným základom na Slovensku je relatívne rovnomerná. Slovom *prieloh* a jeho odvodeninami sa v slovenských toponymách pomenúvajú: samota (3-krát), hospodársky dvor, dolina, vrch (11-krát), chrbát (2-krát), les (31-krát), pole (55-krát), lúka (8-krát), pasienok (16-krát), sad (2-krát), vinica (5-krát) a trigonometrický bod (33-krát).

14. Toponymá so slovným základom *sihla* sú príznačné pre stredné Slovensko v priestore ohraničenom okresmi Čadca, Žilina, Ružomberok, Banská Bystrica, Detva a Lučenec (vrátane) po líniu ohraničenú okresmi Stará Ľubovňa, Kežmarok, Spišská Nová Ves a Revúca vrátane (Horňanský, 2006). V zemepisných názvoch na Slovensku sa vyskytuje slovný základ *sihla* často (68 názvov). Množina názvov, ktoré sú výsledkom relatívne mladšieho pomenúvacieho procesu, je z toho zastúpená skupinou 4 názvov. Slovom *sihla* a jeho odvodeninami sa v slovenských toponymách pomenúvajú: obec (2-krát), časť obce, katastrálne územie (2-krát), miestna časť (2-krát), osada (3-krát), samota (4-krát), rekreačná oblasť, horáreň, vodný tok (3-krát), dolina (2-krát), vrch (4-krát), les (14-krát), pole (13-krát), pasienok (3-krát), lúka (5-krát) a trigonometrický bod (8-krát).

15. Toponymá so slovným základom *stádlo* sa vyskytujú na Slovensku často. Ich výskyt na území Slovenska nie je rovnomerný. Sú príznačné pre východné a stredné Slovensko. Nevyskytujú sa na západnom a severnom Slovensku. Tieto zemepisné názvy sa vyskytujú na Slovensku 69-krát vrátane nárečových podôb so slovným základom *stadlo* (1-krát), *štádlo* (4-krát) a *šadlo* (3-krát); podoby *štádlo* a *šadlo* môžu mať pôvod skôr v nemeckom *der Stadel* – stodola. Najviac dokladov je z okresov Bardejov, Košice-okolie, Krupina, Svidník, Humenné, Zvolen, Krupina a Banská Štiavnica. Západne od okresov Martin, Banská Bystrica, Žiar nad Hronom, Banská Štiavnica a Krupina sa nevyskytujú. Slovom *stádlo* a jeho derivátmi sa v slovenských toponymách pomenúvajú: samota, vrch (3-krát), les (26-krát), pole (21-krát), lúka (2-krát), pasienok (12-krát) a trigonometrický bod (4-krát).

16. Toponymá so slovným základom *tupý* sa na území Slovenska vyskytujú veľmi zriedka. Ich výskyt je taký nízky, že iba ťažko možno robiť uzávery z distribúcie tohto výskytu. V zemepisných názvoch na Slovensku sa vyskytuje slovný základ *tupý* 15-krát, čo silne kontrastuje s vysokým výskytom toponým so slovným základom *ostrý*, ktorý je významovým náprotivkom slova *tupý*. Slovom *tupý*

a jeho odvodeninami sa v slovenských toponymách pomenávajú: obec, katastrálne územie, vodný tok, vrch (5-krát), les (4-krát) a trigonometrický bod (3-krát).

17. Toponymá so slovným základom *vráta* sú príznačné pre celé územie Slovenska s výnimkou severozápadného Slovenska (Horňanský, 2005). V zemepisných názvoch sa slovný základ *vráta*, *úvrat'*, *zavracat'*, *vyvrátiť* a *kolovrat* vyskytuje na Slovensku často (135 názvov); v tom podskupinu názvov, ktoré sú výsledkom relatívne mladšieho pomenovacieho procesu, tvorí 26 názvov. Najviac dokladov je z okresov Poprad, Malacky, Myjava, Zlaté Moravce, Bánovce nad Bebravou, Lučenec, Rožňava, Trenčín. Slovom *vráta* a jeho derivátmi sa v slovenských toponymách pomenávajú: obec (2-krát), miestna časť, katastrálne územie (2-krát), samota (5-krát), chata, horáreň, cesta (3-krát), vodný tok (3-krát), vodná nádrž, dolina (6-krát), vrch (16-krát), hrebeň, sedlo (2-krát), les (40-krát), pole (16-krát), sad, záhrada, pasienok (4-krát), lúka (5-krát), a trigonometrický bod (24-krát).

18. Súhrnné porovnanie frekvencie výskytu zoskupení toponým so skúmanými apelatívnymi slovnými základmi v množine 84 105 štandardizovaných geografických názvov Slovenska:

brána	90	hrab	413	sihla	68
brázda	59	mláka	196	stádlo	69
breza	824	mohyla	19	tupý	15
brloh	26	ostrý	460	vráta	135
brod	123	pleš	165		
Hladký	25	prieloh	168		

19. Geografický názov jazykovými prostriedkami jednoznačne, stručne a jasne určuje, identifikuje a individualizuje geografický objekt, a tým umožňuje a uľahčuje orientáciu na mape, orientáciu v teréne a z komplexnejšieho pohľadu uľahčuje aj spoločenskú komunikáciu. Úloha geografických názvov je dôležitá aj z kultúrneho hľadiska, lebo predstavuje neoceniteľný zdroj informácií pre viaceré vedné odbory.

Literatúra

Geografické názvoslovné zoznamy OSN Slovenskej republiky. Bratislava: Úrad geodézie, kartografie a katastra Slovenskej republiky, 1983 – 1994.

HORŇANSKÝ, I.: Druhý významný projekt štandardizácie geografického názvoslovia realizovaný. In: Kultúra slova, 1995, roč. 29, č. 2, s. 78 – 83.

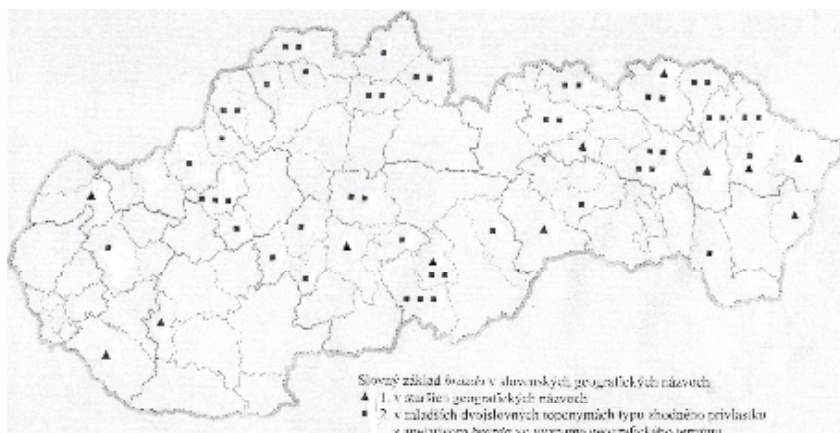
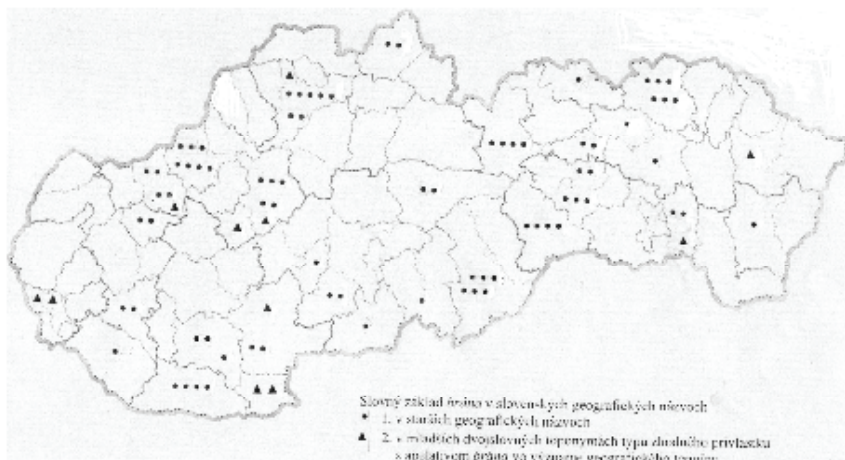
HORŇANSKÝ, I.: Slová *brod*, *brázda*, *brána*, *vráta* a *mohyla* v slovenských geografických názvoch. In: Kultúra slova, 2005, roč. 39, č. 4, s. 218 – 231.

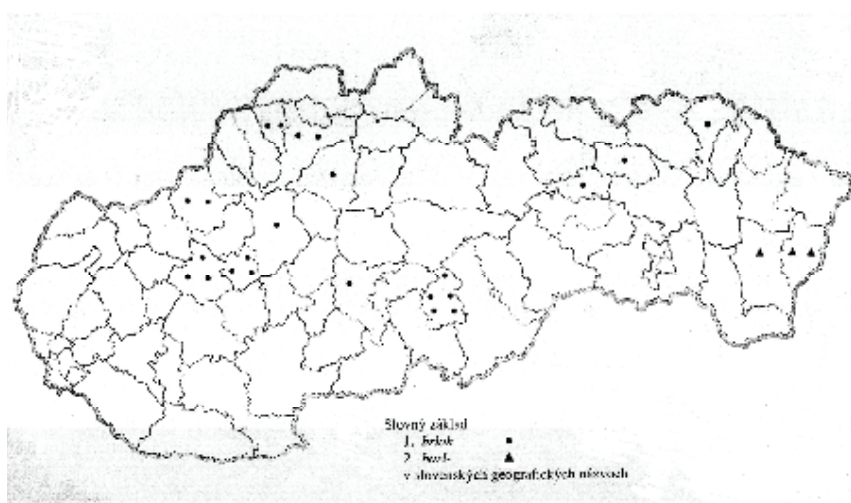
HORŇANSKÝ, I.: Slová *brloh*, *pleš*, *prieloh* a *sihla* v slovenských geografických názvoch. In: Kultúra slova, 2006, roč. 40, č. 5, s. 278 – 287.

MAJTÁN, M.: Z lexiky slovenskej toponymie. Bratislava: Veda 1996. 192 s.

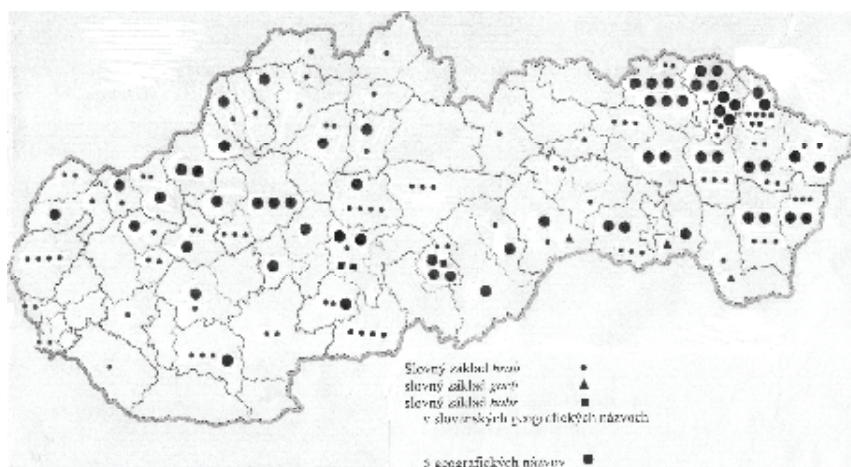
Názvy trigonometrických bodov z územia Slovenskej republiky A 45. Geografické názvoslovné zoznamy OSN Slovenskej republiky. Bratislava: Úrad geodézie, kartografie a katastra Slovenskej republiky, 2001. 438 s.

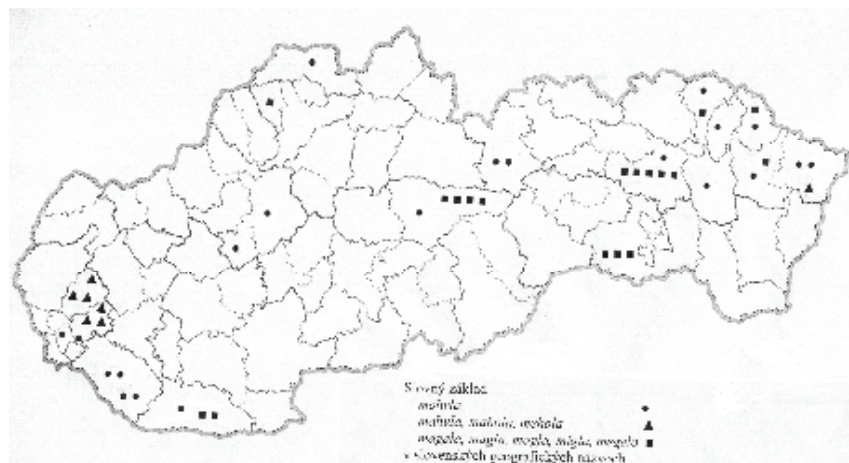
Prílohy:

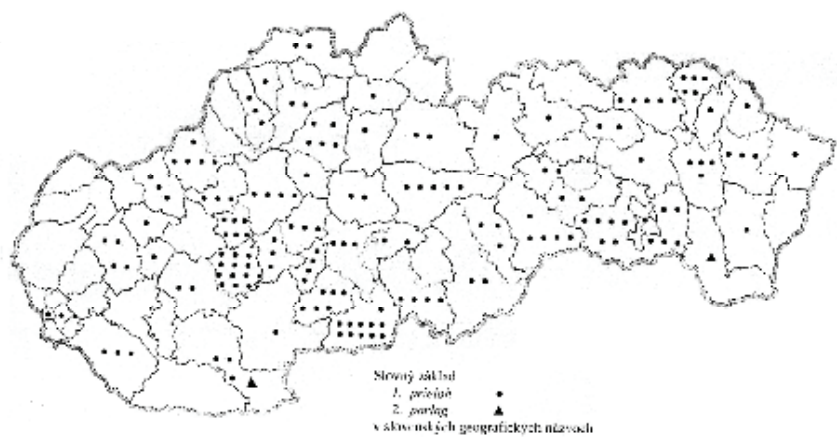
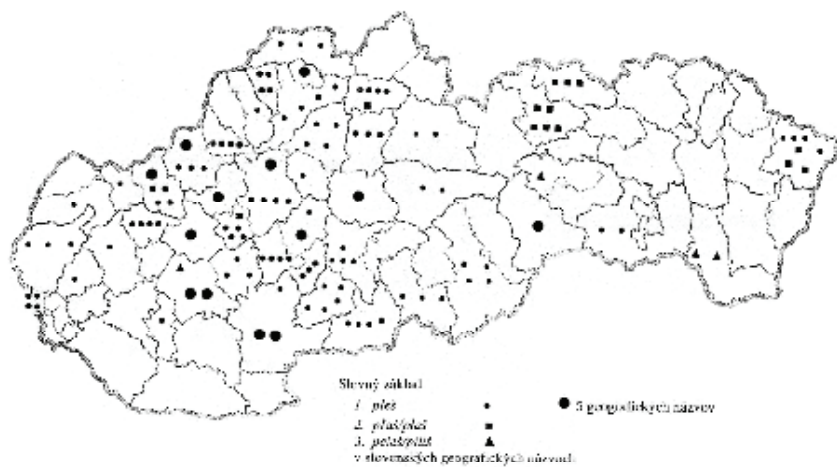

HRANICE ŠTANDARDIZÁCIE GEOGRAFICKÉHO NÁZVOSLOVIA

Dušan Fičor

Štandardizácia geografického názvoslovia (ďalej len štandardizácia) je definovaná zákonom č. 215/1995 Z. z. o geodézii a kartografii v znení neskorších predpisov (ďalej len zákon o geodézii a kartografii) ako *súbor opatrení zabezpečujúci jednotnosť geografických názvov a záväznosť ich používania*. Túto „právnu“ definíciu vhodne rozviedol a popísal z jazykového hľadiska na predchádzajúcej onomastickej konferencii I. Horňanský (2007), preto sa nemusíme vracieť k zmyslu a zdôvodňovaniu spoločenskej potreby štandardizácie, ale môžeme nadviazať na už napísané a pojedieť o hraniciach štandardizácie.

Kde teda sú hranice štandardizácie, čím a ako ich vymedziť? Odvodiť ich možno spoľahlivo z obsahu celosvetových konferencií OSN o štandardizácii, ktoré sa konajú pravidelne každých päť rokov preto, aby sa na nich zhodnotil stav štandardizácie v jednotlivých zúčastnených členských štátoch a následne, aby sa prijali také rezolúcie, ktoré zabezpečia ďalší rozvoj štandardizácie z celosvetového hľadiska.

Slovenská republika (ďalej len SR) patrí k tým členským krajinám, ktorá má splnené všetky základné podmienky na vykonanie národnej štandardizácie, pretože tá je predpokladom a východiskom medzinárodnej štandardizácie. Slovenská republika má zákonmi určené *názvoslovné authority*, t. j. orgány štátnej správy, kompetentné štandardizovať geografické názvy. V našich podmienkach je to niekoľko inštitúcií, menovite:

a) vláda SR určuje názvy obcí (ojkonymá) a názvy krajov a okresov (choronymá administratívne)¹,

b) Ministerstvo vnútra SR určuje názvy častí obcí (ojkonymá),

c) obce určujú názvy ulíc, námestí a iných verejných priestranstiev (ojkonymá),

d) Úrad geodézie, kartografie a katastra SR (ďalej len ÚGKK SR) štandardizuje názvy nesídelných geografických objektov ležiacich na území SR (anojkonymá, najmä oronymá, hydronymá), názvy geografických objektov ležiacich mimo územia SR (geonymá), ako aj vlastné mená neživých prírodných objektov a javov nachádzajúcich sa mimo Zemi (kozmonymá),

e) správy katastra (orgány patriace do rezortu geodézie, kartografie a katastra s územnou pôsobnosťou okresu) štandardizujú chotárne názvy.

¹ Poznámka k písmenám a) – c): výraz „určuje názvy“ má rovnaký význam ako „štandardizuje názvy“.

Názvoslovné autority publikovali zoznamy štandardizovaných geografických názvov v rôznych formách (zákony, vyhlášky, rozhodnutia, názvoslovné publikácie, webové stránky), čím zabezpečili voľný prístup ktorémukoľvek subjektu k štandardizovanej podobe ktoréhokoľvek geografického názvu. Zabezpečená je aj priebežná aktualizácia týchto zoznamov.

V svojom príspevku chcem tiež nadviazať na tie názvoslovné problémy, o ktorých som hovoril na predchádzajúcej 14. slovenskej onomastickej konferencii, 15. slovenskej onomastickej konferencii, ako aj na konferencii Jazyková kultúra na začiatku 3. tisícročia, pretože k dnešnému dňu sa mnohé z kritizovaného vyriešilo a považujem za svoju povinnosť informovať ctené jazykovedné fórum o súčasnom stave vecí.

I. Horňanský (2007) deklaruje, že výsledkom systematickej štandardizácie zabezpečovanej ÚGKK SR je súbor cca 84 000 štandardizovaných geografických názvov z územia SR, čo inými slovami potvrdil aj M. Majtán v Kultúre slova, ročník 34 – 2000, č. 5, v článku *Tridsať rokov štandardizácie v rezorte geodézie a kartografie*. Tento homogénny súbor pozostáva z ojkónym, orónym, hydroným, hodónym a z chotárnych názvov (vo výbere) na úrovni podrobnosti štátneho mapového diela – Základnej mapy SR 1:10 000. Pre názornosť si predstavme, že na území jednej obce sa v priemere vyskytuje 24 názvov, resp. na jednom štvorcovom kilometri je 17 názvov. V súčasnosti sa upravujú (reštandardizujú) len jednotlivé názvy, a to výlučne len na základe nového zistenia alebo nového jazykového poznania skutočnosti. Z tohto hľadiska možno konštatovať, že štandardizáciu toponým z územia SR treba považovať za ukončenú, nie však s absolútnou platnosťou. Dôkazom sú zistenia, o ktorých sa ďalej zmienim, ako som už vyššie spomenul.

V príspevku *Názvy katastrálnych území* (2000) som poukázal na nevhodne stanovené názvy katastrálnych území v tvare prídomku s rozlišovacím prívlastkom, napr.: *Hradište pri Uhorskom* a na ich nesúlad s názvami obcí, napr.: *Hradište*. Takýchto prípadov bolo k 30.6.2000 až 147, čo je 4,2% z celkového počtu katastrálnych území. Tento stav bol spôsobený administratívnym zásahom bývalého Federálneho ministerstva pre technický a investičný rozvoj v 70. rokoch 20. storočia bez akejkoľvek spolupráce s ústrednými orgánmi geodézie a kartografie bývalej Českej a Slovenskej federatívnej republiky, do kompetencie ktorých patrili katastrálne územia a ich názvy – anojkony.

Nápravu nežiaduceho stavu bolo možné vykonať na pôde Názvoslovej komisie ÚGKK SR (ďalej len Názvoslovná komisia) bez ďalšej spolupráce s niektorým ústredným orgánom, pretože katastrálne územia a ich názvy patria do výlučnej kompetencie ÚGKK SR. Úprava názvov s prídomkami sa vykonala vždy v spolupráci s príslušnou správou katastra, ktorá k navrhovanej zmene (t.j.

odstránenie prídomku a zjednotenie s názvom obce, resp. časti obce) vyžiadala stanovisko obce a po jeho posúdení v názvoslovnom zbore oznámila svoje stanovisko Názvoslovnej komisii. Pre objektivnosť poznamenávam, že v niekoľko málo prípadoch zaujali obce nesúhlasné stanovisko predovšetkým z toho dôvodu, že im príslušná správa katastra nedostatočne vysvetlila príčinu zmeny. Táto názvoslovná agenda bola ukončená v roku 2003 a premietla sa do 3. vydania publikácie *Názvy katastrálnych území Slovenskej republiky*, spolu s ostatnými zmenami, iného charakteru. Podotýkam, že neupravených zostalo 138 „prídomkových názvov“, ktoré sa zhodujú s názvami obcí, resp. častí obcí.

V príspevku *Geografické názvoslovie v hraničných dokumentárnych dielach* (2002) som poukázal na problém **bezmennosti** geografických objektov na príklade **hraničných vodných tokov (hydroným)**, nachádzajúcich sa v hraničných dokumentárnych dielach (ďalej len HDD), ktoré sú významnými medzištátnymi dokumentmi. Porovnával som nežiaduci stav na slovensko-českej štátnej hranici s takmer ideálnym stavom na slovensko-poľskej štátnej hranici, kde sa vďaka účinnej spolupráci kompetentných inštitúcií s názvoslovnými autoritami oboch republík v 80. rokoch 20. storočia nielen odstránila bezmennosť, ale docielila sa adekvátna jednotnosť názvov hraničných vodných tokov. V príspevku som tiež naznačil postup akým by bolo možné riešiť existujúcu bezmennosť a kroky akými by sa dala dosiahnuť prípadná jednotnosť názvov, vzhľadom na príbuznosť slovenčiny a češtiny.

Dnes, s odstupom piatich rokov, možno konštatovať významný posun v riešení tohto špecifického názvoslovného problému preto, že na slovensko-českej hranici už neexistuje žiaden **bezmenný** hraničný vodný tok, to znamená, že v aktualizovanom spoločnom HDD už budú pomenované všetky spoločné hraničné vodné toky. Z názvoslovného hľadiska však nemožno dosiahnutý stav hodnotiť ako ideálny, tak ako sa predpokladalo v príspevku. Hlavný dôvod je rozdielny prístup kompetentných orgánov ku komplexnému riešeniu v SR a v Českej republike. V ďalšom texte ho stručne popíšem.

Ministerstvo vnútra SR ako správca HDD vyzvalo ÚGKK SR ako názvoslovnú autoritu, aby riešil existujúci problém a zároveň poukázal na potrebnú súčinnosť s ministerstvom spravujúcim vodné toky, keďže v roku 2002 bola vydaná vyhláška Ministerstva pôdohospodárstva SR č. 525/2002 Z. z., ktorou sa ustanovil zoznam vodohospodársky významných vodných tokov a vodárenských vodných tokov (ďalej len slovenská vyhláška), obsahujúci väčšie množstvo neštandardizované názvov vodných tokov, vrátane pomenovaných hraničných vodných tokov. V priebehu roka 2004 sa pod vedením ÚGKK SR uskutočnilo niekoľko pracovných stretnutí kompetentných zástupcov všetkých troch zainteresovaných rezortov a vybraných členov Názvoslovnej komisie, na kto-

rých sa prerokovali dovtedy neštandardizované názvy vodných tokov, vrátane hraničných vodných tokov na všetkých štátnych hraniciach (nielen na slovensko-českej), vzhľadom na celoštátny rozsah slovenskej vyhlášky. Pri posudzovaní názvov sa postupovalo podľa špecifických zásad zostavených Sekretariátom Názvoslovnnej komisie, ktoré vychádzali zo všeobecných zásad platných pre úpravu a tvorbu názvov vodných tokov, publikovaných v predpise *Inštrukcia na štandardizáciu geografického názvoslovia* a pritom zohľadňovali stav hydronymie z HDD, slovenskej vyhlášky, Vodohospodárskej mapy SR (1:50 000) a databázy štandardizovaných geografických názvov rezortu ÚGKK SR v podrobnosti Základnej mapy SR 1:10 000. Výsledkom tejto veľmi konštruktívnej spolupráce bol zoznam štandardizovaných názvov vodných tokov uverejnený v Spravodajcovi ÚGKK SR (2005). Na základe tohto zoznamu Ministerstvo životného prostredia SR (do kompetencie ktorého prešla od roku 2004 správa vodných tokov z Ministerstva pôdohospodárstva SR) vydalo novelizovanú slovenskú vyhlášku č. 211/2005 Z. z., obsahujúcu všetky štandardizované názvy hraničných vodných tokov, ktoré sa následne premietnu do aktualizovaného vydania Vodohospodárskej mapy SR 1:50 000, ako aj do aktualizovaného HDD spravovaného Ministerstvom vnútra SR.

V Českej republike, kde platila adekvátne vyhláška Ministerstva zemедělství č. 470/2001 Sb., ktorou sa stanoví seznam významných vodních toků... (ďalej len česká vyhláška), ktorá taktiež obsahovala hraničné vodné toky (vo viacerých prípadoch bezmenné), bolo riešenie problematiky bezmenných vodných tokov odlišné. Napriek tomu, že sa vnútroštátne prerokovanie problematiky na úrovni zainteresovaných rezortov neuskutočnilo, Ministerstvo zemědělství vydalo novelizovanú českú vyhlášku č. 267/2005 Sb., v ktorej sa už bezmenné vodné toky nevyskytujú.

Čo spôsobil tento nekoordinovaný postup kompetentných správnych a názvoslovných orgánov, ilustrujem na príklade niekoľkých hraničných vodných tokov:

Predchádzajúci stav podľa HDD z roku 1996		Súčasný stav podľa novelizovaných vyhlášok z roku 2005	
ČR	SR	ČR	SR
Járkovec	<i>bezmenný</i>	Járkovec	<i>Jarkovec</i>
<i>Bezejmenný</i>	Majlový potok	<i>Mandlový potok</i>	<i>Majlovský potok</i>
<i>Bezejmenný</i>	Predpolomský potok	<i>Predpolomský potok</i>	Predpolomský potok
<i>Bezejmenný</i>	Malý potôčik	<i>Strelenka</i>	Malý potôčik
<i>Bezejmenný</i>	<i>bezmenný</i>	<i>Chmelinecký potok</i>	<i>Chmelíneč</i>
<i>Bezejmenný</i>	<i>bezmenný</i>	<i>Bartošovecký potok</i>	<i>Bartošovský potok</i>
<i>Bezejmenný</i>	<i>bezmenný</i>	<i>Bílá Voda</i>	<i>Rôtovský potok</i>
<i>Bezejmenný</i>	<i>bezmenný</i>	<i>Končitský potok</i>	<i>Tovarský potok</i>

Z uvedených ôsmich príkladov len 2 možno bezvýhradne považovať za vyhovujúco vyriešené, a to *Jarkovec/Járkovec*, kde slovenská strana prevzala existujúcu českú podobu názvu s hláskoslovnou úpravou, a naopak, slovenský názov *Predpolomský potok* bol bez úpravy akceptovaný českou stranou v podobe *Predpolomský potok*. Úpravu slovenského názvu *Majlový potok* na *Majlovský potok* (podľa chotárneho názvu *Majlovo* v obci Moravské Lieskové) česká strana nebrala do úvahy a dovtedy „bezejmenný“ potok pomenovala na *Mandlový potok* (pravdepodobne podľa chotárneho názvu *Mandlová* v obci Strání).

Na hrane akceptovateľnosti sú nové názvy obojstranne bezmenných potokov *Chmelinec/Chmelinecký potok* a *Bartošovský potok/Bartošovecký potok* z toho dôvodu, že z ich podôb sa dá odvodiť vzájomná súvislosť. Príkladom individuálneho prístupu sú prípady *Rôtovský potok/Bílá Voda*, kde sa pôvodne malým bezmenným potokom určili rozdielne, vzájomne nesúvisiace nové názvy. Exempným príkladom nejednotného prístupu k štandardizácii názvov vodných tokov vo všeobecnosti je posledný z uvedených príkladov *Tovarský potok/Končitý potok*, ktorý na ilustráciu pôvodnej predstavy slovenskej strany o riešení bezmennosti podrobnejšie popíšem.

Tovarský potok má podľa Vodohospodárskej mapy ČSSR 1:50 000 (2. vydanie z r. 1989) dĺžku cca 20 km. Ústí do Váhu v katastrálnom území obce Košeca v okrese Ilava a jeho tok od ústia prebieha severozápadným smerom po spoločnej katastrálnej hranici obcí Pruské a Dulov. Ďalej preteká cez územie obcí Tuchyňa, Mikušovce a Červený Kameň, kde smeruje na slovensko-českú štátnu hranicu, ktorú tvorí od 16. kilometra (podľa HDD a slovenskej vyhlášky) až po prameň nachádzajúci sa vo vzdialenosti cca 20 km od ústia pod vrchom Končitá (s nadmorskou výškou 817,2 m). Predmetom riešenia jednoznačnosti názvu mal byť horný 4 km dlhý úsek, tvoriaci štátnu hranicu, kde existuje aj názov pre tento tok *Zápechová*, zhodný s názvom príľahlej samoty. Tento názov bol uvedený aj v Základnej mape SR 1:10000 na oboch štátnych územiach, avšak len pre úsek dlhý asi 3 km. Posledný úsek v dĺžke cca 1 km pod vrch Končitá, ležiaci na štátnej hranici, nemal žiadny názov, pretože *Zápechová* smerovala od sútoku na 19. km na východ pod vrch Krivá Tuchyňa (s nadmorskou výškou 711,2 m). Po preskúmaní situácie v prameniisku (predovšetkým z hydrologického hľadiska) sa skonštatovalo, že v súlade so všeobecnými zásadami štandardizácie názvov vodných tokov (porov. článok 6 prílohy predpisu) sa celému 4 km dlhému úseku hraničného vodného toku určuje názov zhodný s názvom 16 km dlhého úseku od ústia, t.j. *Tovarský potok*. Potvrdením správnosti tohto riešenie, je zistenie, že v katastrálnej mape (1:5000, nomenklatúra LYSÁ POD MAKYTOU, 5 – 8) z roku 1999 sa v úseku na 19. km tohto potoka nachádza len názov *Tovarský potok*.

Podľa mne dostupných informácií v Českej republike zatiaľ nedošlo k meritórnemu rozhodnutiu ako štandardizovať názvy vodných tokov v prípade, ak existujú 2 a viac názvov pre ten istý objekt, čo sa v Slovenskej republike vyriešilo začiatkom 80. rokov 20. storočia. Preto pre spomínaný 4-kilometrový úsek česká strana potvrdila 2 existujúce názvy, a to *Zápechová* pre úsek od 16. po 19. km a *Končitský potok* (podľa názvu vrchu Končitá) pre 20. km až po prameň. Takéto riešenie však nie v súlade s princípmi štandardizácie, pretože jeden objekt, v tomto prípade vodný tok, má na českom území dva názvy a v istých súvislostiach, ak treba popísať celý tok až po ústie, ktoré je na slovenskom území, musí sa použiť aj slovenský názov *Tovarský potok*.

Pri uvádzaní názvov v HDD alebo v iných oficiálnych dokumentoch týkajúcich sa štátnej hranice (napr. protokoly o zasadnutiach Stálej slovensko-českej hraničnej komisie), budú sa používať všetky možné varianty schválených názvov v závislosti od popisovanej situácie, t. j.: buď *Tovarský potok/Zápechová* a *Končitský potok*, buď *Tovarský potok/Zápechová*, alebo *Tovarský potok/Končitský potok*.

Záverom k tomuto problému chcem vyjadriť nádej, že tak ako sa za 10 rokov od schválenia HDD z roku 1996 podarilo odstrániť jav, ktorý som si dovoľil označiť **bezmennosť**, tak v horizonte budúcich 10 rokov sa problém názvov spoločných hraničných vodných tokov vyrieši komplexne a vyhovujúco pre všetky zainteresované strany.

V príspevku *Používanie názvov slovenských geografických objektov v cudzojazyčných textoch publikácií vydávaných v SR* (2006) som sa zameral na nesprávne a nežiaduce tvorenie cudzojazyčných ekvivalentov názvov slovenských geografických objektov, súvisiace s vydávaním viacjazyčných publikácií. Dovoľil som si kritizovať tých vydavateľov, ktorí v úprimnom úsilí podporiť rozvoj turizmu na našom území vydávajú publikácie obsahujúce najmä anglické a nemecké varianty slovenských endoným. Tým sa ale veľmi „prehrešujú“ proti zásadám štandardizácie, pretože umelo vytvárajú anglické, resp. nemecké ekvivalenty v prostredí slovenského jazyka. V zmysle prijatej medzinárodnej definície exonyma, sa tieto vykonštruované slovné spojenia nedajú pokladať za anglické ani za nemecké exonymá. Nejde pritom o ojedinelé prípady, pretože vstupom Slovenska do Európskej únie pribúda viacjazyčných publikácií.

Uvediem len jeden príklad za všetky:

Dobre známa a navštevovaná Demänovská dolina sa v jednej z nemenovaných publikácií v anglickom texte uvádza ako „*Demänová*“ *walley* a v nemeckom texte ako *Tal Demänovská dolina*. V inej publikácii sa použil anglický variant *Demänovská walley* a nemecký variant *Demänovská-Tall*. Viem si predstaviť aj podoby „*Demänovská dolina*“ *walley*, prípadne *Demänová-Tall*, ale,

úprimne povedané, neexistoval som, či prekladatelia vyčerpali všetky možné varianty. Uvedené príklady svedčia o nevedomosti a neznalosti medzinárodných zásad používania štandardizovaných exonym vo vydavateľských a prekladateľských kruhoch.

V príspevku som však poukázal na to, že zabezpečiť nápravu nebude jednoduché, pretože doterajšie ustanovenia týkajúce sa štandardizácie geografického názvoslovia v zákone o geodézii a kartografii tento problém neriešia. Na rozdiel od predchádzajúcich dvoch názvoslovných problémov, kde stačilo dôsledne aplikovať existujúce ustanovenia zákona, tento tretí, aktuálny názvoslovný problém vyžadoval osobitný prístup. Predpokladal som, že dočasne, než sa problém definitívne vyrieši novelou zákona o geodézii a kartografii, bude treba zo strany názvoslovnej autority, v danom prípade ÚGKK SR, vyvinúť veľké úsilie a formou cielenej osvetvy eliminovať nežiaducu aktivitu vydavateľov. Cieľenou osvetvou by sa vysvetlila škodlivosť umelého vytvárania a používania anglických, nemeckých a iných cudzojazyčných ekvivalentov a zároveň by sa objasnil zmysel a obsah štandardizácie v tejto špecifickej oblasti.

V tomto duchu sa koncom roka 2004 v Názvoslovnej komisii prijal návrh zásad používania názvov slovenských geografických objektov v cudzojazyčných textoch publikácií vydávaných v Slovenskej republike (ďalej len Zásady) s odporúčaním pre ÚGKK SR, aby tieto Zásady vydal ako metodickú pomôcku pre zainteresovaných vydavateľov a prekladateľov. Vydanie Zásad sa k dátumu konania 17. slovenskej onomastickej konferencie neuskutočnilo. Realizovala sa však forma právneho riešenia problému, t. j. novela zákona o geodézii a kartografii publikovaná pod č. 346/2007 Z. z., s účinnosťou od 1. septembra 2007. Neočakávane rýchle „definitívne“ riešenie treba privítať, pretože v súčasnej situácii bezbrehejšia a živiteľnejšia „tvorba“ cudzojazyčných ekvivalentov umožňuje bezprostredný meritórny zásah zo strany názvoslovnej autority.

Treba poznamenať, že obsahom novely boli prirodzene aj iné problémy odvetvia geodézie a kartografie, predovšetkým sprístupnenie informácií vytváraných v tomto rezorte cez internet, avšak táto legislatívna iniciatíva sa využila aj na riešenie otvorených názvoslovných otázok, pretože medzičasom „dozreli“. V štádiu prípravy a formulácie textu novely v januári 2007 ÚGKK SR požiadal svoj poradný orgán Názvoslovnú komisiu o stanovisko k spracovanému návrhu. Na medzirezortné pripomienkové konanie sa odoslala novela zákona, v ktorej text týkajúci sa štandardizácie geografického názvoslovia mal nasledovné znenie:

V § 18 sa za odsek 5 vkladajú nové odseky 6, 7, ktoré znejú:

„(6) Používanie vžitých podôb slovenských názvov sídelných a nesídelných geografických objektov z územia mimo Slovenskej republiky (ďalej len „vžité slo-

venské názvy“) sa reguluje v súlade s medzinárodnými zásadami štandardizácie geografických názvov. O štandardizácii vžitého slovenského názvu rozhodne úrad, len ak to vyžaduje verejný záujem a ak sa jeho podoba dostatočne vžila.

(7) Neprípustne je prekladať názvy sídelných a nesídelných geografických objektov z územia Slovenskej republiky do iných jazykov a zverejňovať ich prostredníctvom kartografických diel, publikácií, tlače alebo inými prostriedkami masovej komunikácie.“

Stručný komentár k ustanoveniam novely:

Používanie vžitých slovenských názvov – slovenských exoným – nie je doteraz upravené žiadnym právnym predpisom, preto sa usúdilo, že treba zákon o geodézii a kartografii doplniť aspoň rámcovým ustanovením, ktoré by deklarovalo, že aj táto oblasť sa reguluje podľa medzinárodných zásad prijatých na pôde OSN.

Druhá veta ustanovenia bodu 6 vyjadruje jednu z najdôležitejších zásad používania exoným, a to cieľavedomú systematickú redukciu exoným, a to z toho dôvodu, že ich význam v medzinárodnej komunikácii sa stráca. Napriek tomu treba pripustiť vznik nových exoným, pretože sú prirodzenou súčasťou národného jazyka, avšak ich počet by sa mal veľmi uvážlivo regulovať. Na bližšie vysvetlenie tohto ustanovenia uvediem príklad. Podľa názvoslovnej publikácie *Slovenské vžité názvy štátov a závislých území* pre slovenské podoby oficiálnych názvov štátov *Kórejská ľudovodemokratická republika* a *Kórejská republika* neexistujú štandardizované skrátené vžité podoby – exonymá. V médiách sa však dlhší čas používajú exonymá *Severná Kórea*, *Južná Kórea*, ktorých podoba vyhovuje pravidlám spisovného jazyka, z hľadiska používania je ústrojná, nevyvoláva žiadne pochybnosti, preto sa môže predpokladať, že bude vo verejnom záujme štandardizovať obidva názvy v zaužívanej podobe *Severná Kórea*, *Južná Kórea*.

Ustanovením bodu 7 sa má zakázať nekvalifikované vytváranie cudzojazyčných ekvivalentov a ďalej ich rozširovať v akejkol'vek dostupnej forme. Takýmto striktným opatrením sa v podstate chránia princípy medzinárodnej štandardizácie, podľa ktorých používanie exoným v medzinárodnom rámci musí vychádzať z národnej štandardizácie, to znamená, že anglické exonymum slovenského geografického objektu môže vzniknúť jedine v domácom prostredí anglického jazyka a toto exonymum je záväzná aj na medzinárodné použitie. Preto ak sa v anglickej odbornej literatúre vyskytuje exonymum *High Tatras*, ktorého pendantom je slovenské endonymum *Vysoké Tatry*, potom sa v akejkol'vek viacjazyčnej publikácii vydané na Slovensku musí použiť táto podoba, a nie iná napr. *Vysoké Tatry Mountains*.

K navrhovanému textu mal výhrady iba Úrad vlády SR, ktorý namietal, že zákazom prekladov slovenských endoným do cudzích jazykov sa obmedzuje právo na slobodu prejavu v zmysle Dohovoru o ochrane ľudských práv a základných slobôd. Po veľmi náročnej diskusii so zástupcami úradu vlády na pôde ÚGKK SR a adekvátnej argumentácii princípov medzinárodnej štandardizácie sa pôvodný text upravil. Upravený a doplnený text bol bez pripomienok schválený v Národnej rade SR v nasledujúcom znení:

V § 18 odsek č. 2 znie:

„(2) Rozhodnúť o štandardizácii názvov vôd, chránených území a krasových javov z územia Slovenskej republiky môže úrad iba so súhlasom Ministerstva životného prostredia Slovenskej republiky a rozhodnúť o názvoch hradov a zámkov môže iba so súhlasom Ministerstva kultúry Slovenskej republiky.“

V § 18 za odsek č. 3 sa vkladá nový odsek 4 s týmto znením:

„(4) O štandardizácii vžitých podôb slovenských názvov sídelných a nesídelných geografických objektov z územia mimo Slovenskej republiky rozhoduje úrad v súlade s medzinárodnými zásadami štandardizácie geografických názvov.“

V § 18 odsek č. 8 sa uvádza v podobe:

„(8) Štandardizované geografické názvy sú záväzné pre vydavateľov kartografických diel, odborných publikácií, na používanie v tlači a iných prostriedkoch masovej komunikácie a v úradnej činnosti orgánov verejnej správy; rovnako to platí pre vydavateľov kartografických diel a odborných publikácií vydávaných v cudzom jazyku a na používanie v tlači a iných prostriedkoch masovej komunikácie šírených v cudzom jazyku.“

Ako vidieť, konečná podoba textu druhej vety odseku č. 8 je miernejšia než bol pôvodný text, ktorý priamo zakazoval preklady, avšak zmysel potrebnej regulácie používania slovenských endoným v cudzích jazykoch sa ňou nestráca. Vzhľadom na to, že novela zákona býva spravidla následne bližšie špecifikovaná novelou vykonávacej vyhlášky, dá sa predpokladať, že bude nasledovať aj novela vyhlášky ÚGKK SR č. 178/1996 Z. z., ktorou sa vykonáva zákon o geodézii a kartografii. V novele tejto vyhlášky sa určite utvorí priestor na podrobnejšie rozpracovanie používania exoným, prípadne ďalších súvisiacich názvoslovných problematik.

Na záver si dovoľím upriamiť pozornosť na otázku hraníc štandardizácie, ktorou som tento príspevok začínal s odvolaním sa na konferencie OSN

o štandardizácii. Tie ich určujú predovšetkým z medzinárodného hľadiska. Dôležité je však hľadisko národnej štandardizácie, pretože hranice národnej štandardizácie nie sú totožné z hranicami medzinárodnej štandardizácie, pretože sú závislé od úrovne kultúrnej vyspelosti a ekonomickej sily konkrétnej krajiny.

Slovensko ako krajina bývalého socialistického bloku je z hľadiska štandardizácie podľa môjho názoru na oveľa vyššom stupni ako je jeho súčasná ekonomická sila vďaka tomu, že vedomostná a kultúrna úroveň našej spoločnosti bola aj v nedávnej minulosti vyššia ako hospodársky potenciál.

Ak opätovne pripomeniem, že Slovensko má v rámci vlastného územia štandardizované prakticky všetky podskupiny geoným a mimo územia štátu všetky exonymá i kozmonymá, tak si dovoľím konštatovať, že hranice našej, národnej štandardizácie sa veľmi priblížili hraniciam medzinárodnej štandardizácie. Napriek tomu nie je možné vyhlásiť, že už niet čo štandardizovať.

Dnes sú na programe špecifické kategórie geoným, ako napríklad názvy objektov ochrany prírody a krajiny, prípadne iné kategórie geografických objektov zostavené podľa rôznych kritérií, ako napr. vyššie spomenuté hraničné vodné toky, pri štandardizácii ktorých sa využívajú bohaté poznatky a výsledky doteraz vykonanej štandardizácie. Na tomto mieste treba pripomenúť, že pri týchto špecifických kategóriách geoným aktivita musí vychádzať z rezortov, ktoré príslušné objekty spravujú, aby v spolupráci s ÚGKK SR zabezpečili aj štandardizáciu ako napr. pri chránených územiach (*Názvy chránených území slovenskej republiky*, 2005).

Dnes prišiel rad už na také špecifické problémy, ako je používanie slovenských endoným v cudzojazyčných textoch, ktoré ani nemožno pokladať priamo za štandardizáciu ako takú, pretože sú len aplikáciou pravidiel štandardizácie. Inými slovami povedané: hranice štandardizácie vykonávanej v SR sa za posledné roky podarilo posunúť ďalej, bližšie k hraniciam medzinárodnej štandardizácie.

Literatúra

HORŇANSKÝ, I.: Štandardizácia geografických názvov v zrkadle uplynulých tridsiatich rokov. In: Súradnice súčasnej onomastiky: 16. slovenská onomastická konferencia. Ed. M. Považaj a P. Žigo, Bratislava: Veda 2007. s. 35 – 42.

FIČOR, D.: Názvy katastrálnych území. In: Vlastné mená v jazyku a spoločnosti: 14. slovenská onomastická konferencia. Ed. J. Krško a M. Majtán, Bratislava – Banská Bystrica: Jazykovedný ústav Ľ. Štúra SAV – Fakulta humanitných vied a Pedagogická fakulta UMB 2000. s. 265 – 272.

FIČOR, D.: Geografické názvoslovie v hraničných dokumentárnych dielach. In: Vlastné meno v komunikácii: 15. slovenská onomastická konferencia. Ed. P. Žigo, M. Majtán, Bratislava: Jazykovedný ústav Ľ. Štúra SAV, Filozofická fakulta Univerzity Komenského, Veda 2002, ISBN 80-224-0791-7, s.169 – 175.

FIČOR, D.: Používanie názvov slovenských geografických objektov v cudzojazyčných textoch publikácií vydávaných v SR. In: Jazyková kultúra na začiatku 3. tisícročia . V tlači.

Inštrukcia na štandardizáciu geografického názvoslovia. Bratislava. Úrad geodézie, kartografie a katastra Slovenskej republiky 2006.

Rozhodnutie Úradu geodézie, kartografie a katastra Slovenskej republiky o štandardizácii názvov vodných tokov z 21. marca 2005 číslo GK-1442/2005. Spravodajca Úradu geodézie, kartografie a katastra Slovenskej republiky XXXVII. 2005, čiastka 2, s. 29 – 32.

Slovenské vžitie názvy štátov a závislých území. B4. Geografické názvoslovné zoznamy OSN Slovenskej republiky. Bratislava. Úrad geodézie, kartografie a katastra Slovenskej republiky 2000.

Názvy chránených území slovenskej republiky. A2. Geografické názvoslovné zoznamy OSN Slovenskej republiky. Bratislava. Úrad geodézie, kartografie a katastra Slovenskej republiky 2005.

МІЖСЛОВ'ЯНСЬКІ ТОПОНІМНІ ПАРАЛЕЛІ

Ірина Михайлівна Желєзняк

Топонімікон Славії характеризується багатьма повторами на віддалених теренах і відбиває низку мовних і позамовних явищ. У світовому слав'янознавстві було багато спроб пояснити окремі топонімі паралелі спільністю етносів. Утім, дуже часто лишалися додаткові питання щодо хронології перебування й навіть існування на данній території певної людності, носія конкретних діалектів. У цій царині існують загадки, які, напевно, так і залишаться загадками, бо за сучасного розвитку лінгвістики задовільної відповіді на них або зовсім немає, або є кілька малодоказових версій. Відома теза О. І. Соболевського про відповідність повторних топонімів та ідентичності населення (Соболевський, 1924, с. 259) кожен раз підпадає перевірці у зв'язку з появою нових фактів, які дозволяють гадати, що універсальність цього правила не є абсолютною. Очевидно, думка вченого передбачає хронологічну єдність топонімів обох ареалів, тобто одночасне творення топонімного контекста. Конкретна ситуація в топонімії сучасної Славії не дає такої чіткої картини, в деякому разі вона залишає досить багато питань, на які поки що не можна дати однозначної відповіді. Міграції слов'янських племен на широкому східно- та середньоєвропейському просторі на зорі їх виникнення, що О. М. Трубачов називав кількома (багатьма) прабатьківщинами (Трубачев, с. 15 – 16), лишили до новітніх часів спільні (ідентичні) топоніми. Ті топонімі паралелі, які засвідчені писемними джерелами й відомі тепер, мають кілька хронологічних шарів з певними лексико-семантичними та дериваційними моделями. Це пов'язане як з глобальними, так і з дрібними пересуваннями слов'янського населення широкими просторами Європи. На праслов'янському рівні з багатьма говірковими різновидами в силу постійного руху населення виникали однакові назви географічних об'єктів. Це відбувалося закономірно, коли природні особливості об'єктів були тотожними або близькими. Наприклад, практично по всій Славії відомі топоніми, похідні від праслов'янського **barь* 'мочар, болото' (ЕССЯ I, с. 160); зокрема, в Україні потік *Бар* у басейні Дністра (СГУ, с. 33) та міста *Бар* у Вінницькій та Львівській областях (АТУ, сс. 10, 177), а також у Словаччині населені пункти *Horný* та *Dolný Var* на Житньому острові, відомі ще з XIII ст., де область характерна своїм низьким рельєфом і заболоченими ділянками (Žudel, s. 35). Тут ще можна назвати спільнослов'янську основу **gom-*, яка продуктивна в топоосновах східно-, західно- та південнослов'янських мов з демонстрацією повної

апофонії кореня (Железняк, с. 18 – 19). Так, ареал Великих Карпат має значну кількість оронімних повторів у межах окремих слов'янських мов. Зокрема, в Західних (Словаччина) та Східних (в Україні) Карпатах відомі назви гір, що походять від географічного терміна *клубук* – *Klobučník* (Krško, s. 34) та *Малий Клубук* (Воропай-Куниця, с. 16), апелятив означає ‘верх, маківку гори’ (‘крутосхилий відшибок у Карпатах, який нагадує високу, конусоподібну чернецьку шапку’ (Мурзаєв I, с. 285).

Деякі топонімні повтори з’являлися паралельно на різних слов’янських теренах як результат дії внутрішніх мовних законів, спільних для всіх слов’янських мов (говірок). Як правило, це архаїчні топоніми, які виникали як онімізація географічних термінів, спільних для всіх слов’ян. У цьому випадку ще активно діяла індоєвропейська модель: наприклад, річки (та інші водойми) мали назви з прозорою семантикою гідрооснови – вода, ріка, течія й т. ін. Так виникли гідроніми вже на основі слов’янської лексики, наприклад, як продовження індоєвропейського кореня **ser-* / **sor-*, наприклад в Сербії м. *Срем*, у Польщі р. *Śrem*, у Росії оз. *Серемо* (див.: Rospond, s. 20 і далі; Козлова IV, с. 8 і далі). Дуже давня семантична модель гідрооснови (для річки) – сприйняття річки як чогось кривого, загнутого та ін., ніби людина бачила річку зверху тощо.

Окрему групу повторів становлять випадки, коли практично ідентичні назви на різних слов’янських землях мають ніби усталене етимологічне різночитання. І тоді вся складність полягає в тому, як пояснити окремий випадок, якщо кожне окреме явище не адекватно пояснене різними дослідниками. Так, назва річки *Zvarová* в басейні Турця в Словаччині зводиться до назви місцевості, що походить від антропоніма *Звара* (Krško, s. 132 – 133), який простежується й на східнослов’янських теренах. Водночас, гідронім *Зваринка*, гора *Зворянка* в Карпатах пояснюють як похідні від праслов’янського географічного терміна **jъzvorъ*, українське *звір*, *ізвір* ‘долина потоку чи ріки в горах; міжгір’я, ущелина, вузька долина між горами (переважно з джерелами); гірське джерело, потік; непрохідне місце, провалля’ (Габорак, с. 118). Це випадок, коли лише додаткові матеріали, можливо навіть позалінгвістичні, зможуть звести до спільної думки щодо походження всієї групи назв, після чого можливий коментар стосовно зв’язків назв між собою.

Часто наявність паралельних назв не вимагає складного коментаря, крім того, що на різних територіях існувало, наприклад, особове ім’я, від якого походить топонім – у Словаччині є населений пункт *Їсачін* у Житньому Острові (Stanislav, s. 245), а біля Києва на Дніпрі – острів *Чачин* (Гошкевич, карта). Це все прості випадки, які не ставлять перед дослідниками складних завдань.

Назва річки *Vag*, притоки Дунаю, яка протікає майже через усю Словаччину, неодноразово була предметом зацікавлення ономастів. Цей гідронім пов'язували з лексикою багатьох мов, що належали народам, які перебували або могли перебувати в цій місцевості. Відомий словацький топоніміст В. Шмілауер після огляду сучасної йому дотичної до цього літератури зупинився на германському походженні назви (Šmilauer, s. 306 – 307). Не вдаючися в усі тонкощі етимології цього гідроніма, варто звернути увагу на наявність споріднених назв, зокрема в північно-східній частині України – річки *Vaga* (п. Цати п. Снову) та *Vagan* (л. Смячі п. Снову) у бас. Десни (СГУ, с. 80), там же с. *Ваганичі* (Городнянський р-н Чернігівської обл.; АТУ, с. 334), які створюють щільний невеликий ареал. Важливим видається факт існування тут апелятива *vagá* ‘узвишшя, з якого стікають два струмки в різні боки’ (Черепанова, с. 38), що свідчить про питоме лексичне явище в цьому регіоні. В Україні ще є село *Vaga* в Передкарпатті (Теребовлянський р-н Тернопільської обл.; АТУ, с. 265). Далі, топоніми *Vaga* – річка та місто – засвідчені в Архангельській, Вологодській областях та р. *Vagaj* в Тюменській області Росії (КГЭ, I, с. 296), а також оз. *Vagan* у Білорусі (с. Малий Малешов Житковецького р-ну Туровської області; ТС, V, с. 389). Цілий комплекс споріднених назв відомий також на Балканах, зокрема в Хорватії гора *Ваганьски Врх* (у гірському масиві Велебіт) (Авдеичев-Бодрин, В4). Таким чином, географія топонімів з основою *Vag*- викликає сумнів щодо локального германського запозичення. Навіть, якщо уявити, що наведений комплекс назв утворено на основі запозиченої лексики, то тоді все це гніздо можна, очевидно, датувати праслов'янським періодом. Пов'язувати це явище з міграційними процесами виявляється сумнівним.

Окрему групу топонімних збігів становлять так звані топонімні контексти, тобто куці ідентичних або близьких назв зі спільним стрижневим топонімом. Прикладом можуть бути майже ідентичні топонімні ареали навколо міст *Kiiv* – столиця України та болгарським віластом *Kievo*, відомим з документа XV ст. Віласт *Kievo*, в який входило 14 населених пунктів, займав територію верхів'я р. Віт (притока Дунаю) і басейна р. Малий Іскр (притока Іскра п. Дунаю). У цьому документі всі віласти названі за іменами головних селищ, але в даному випадку населений пункт на ім'я *Kievo* в загальному реєстрі відсутній (Извори ... 1964, с. 289). За аналогією можна припустити існування відповідного ойконіма *Kievo*. Важливими фактами для цього є назви *Киевски манастир св. Георгія*, с. *Киевски извор* у межах віласта та ін., у яких можна бачити безпосередній зв'язок з гаданим об'єктом. Точне місце знаходження поселення за назвою *Kievo* не віднайдене. Болгарські археологи вважають, що його можна однаково пов'язувати зі

старими городищами в селищах Тетевен, Караш і Гложане, але більше схиляються до думки, що головним тут було с. Гложане (точніше – фортеця Кулата-Калето поблизу нього), в XV ст. набагато людніше (в ньому, крім болгарів, мешкало й турецьке населення, яке, як правило, селилось у адміністративних центрах). На користь цього може свідчити й болгарська легенда, яка стала вже історичною істиною, за якою на березі р. Віт київський князь *Гложан* (або *Глож*) заснував місто *Киево* (Стойков, 1959, с. 79). Однак поряд з цим у іншому джерелі назви одноіменних сіл *Гложане* на р. Огоста (притока Дунаю) і на р. *Глегощица* (притока Банщиці) пояснюється від слова *глож* ‘глід’. Вважається доведеним, що в X-XIII ст. руси заселяли болгарські землі й брали певну участь у створенні Другого болгарського царства (1187 – 1397) (Мутафичев, с. 101 – 102), тобто передбачається рух населення з Південної Русі на Балкани. Слід відзначити, що в Болгарії топоніми з основою *Кий-* досить чисельні, проте основний їх ареал засвідчений дещо східніше, в сусідньому з р. Віт басейні р. Осм (л. Дунаю) – с. *Киевци*, нива та пасовисько *Киевото*, фруктові сади *Киеви орници* в окрузі Габровска (Ковачев, 1965, с. 113), пасовисько *Киевица* в окрузі Троянско (Ковачев, 1969, с. 151), р. *Киевщина* (як похідна назва від *Киевска река*), с. *Киевци* в Габровско (Дуриданов, с. 112) та ін. Практично всі слов'янські землі мають багато таких топонімів. Більшість авторів бачить у них відантропонімні утворення й не мають сумніву в існуванні дохристиянського загальнослов'янського особового імені *Кий*. Думки інших розділилися щодо походження болгарських топонімів – від антропоніма, відомого всім слов'янам, чи перенесення з Південної Русі.

Вважаємо, що для наближення до вирішення цього питання корисно порівняти топонімний контекст обох регіонів, щоб побачити: з відомих у болгарському вілаєті *Києво* 14 населених пунктів майже половина має топоніми відповідники в околицях Києва в Україні. Ось вони:

Болгарія	Україна
с. <i>Караш</i>	с. <i>Карашин</i> Макарівський р-н)
с. <i>Сираковци</i>	городище <i>Сиракове</i> , ручай <i>Сіраків</i> (с. Хотів Києво- Святошинського р-ну)
с. <i>Абланица</i>	дер. <i>Яблонка</i> (Києво- Святошинський р-н)
с. <i>Видрар</i>	х. <i>Видриця</i> (поблизу с. Мостище Києво- Святошинського р-ну) р. <i>Велика Видриця</i>

	(п. Ірпеня л. Дніпра)
	р. <i>Мала Видриця</i>
с. <i>Шумниця</i>	р. <i>Шуметинка</i> (бас. Ірпеня п. Дніпра)
с. <i>Врачеш</i>	куток села <i>Ворочок</i> (с. Красне)
	Друге Обухівського р-ну)
містечко <i>Луковит</i>	частина смт Обухова
	<i>Луковиця</i>
р. <i>Луковиця</i> (п. Дніпра)	
с. <i>Крушун</i>	с. <i>Крушинка</i> (Васильківський р-н)
р. <i>Крушинка</i>	(п. Бугаївки п. Стугни п. Дніпра)
с. <i>Конопинци</i>	р. <i>Коноплянка</i> (л. Дніпра)
<i>Маньковска ливада</i>	р. <i>Манька</i> (п. Дніпра)
	бол. <i>Маньки</i> (с. Трипілля)
	Обухівського р-ну)
гора <i>Лисец</i>	гора <i>Лиса</i> (м. Київ)
і нарешті	
р. <i>Вит</i>	р. <i>Віта</i> (п. Дніпра)

На основі наведених фактів можна зробити висновки про перенесення всього топонімного контексту з однієї території на іншу, утім напрямок такого руху не однозначний і вимагає додаткового вивчення.

Не часто трапляється, коли наявність паралельних назв на різних територіях може із впевненістю визначити напрямок їх міграції разом з населенням. О. С. Стрижак дослідив перенесення назв географічних об'єктів (річок, населених пунктів), похідних від географічного терміна *грунь*, поширених у всьому карпатському регіоні, на українське Лівобережжя (Стрижак, с. 192). Це явище чітко простежується завдяки апелюванню до лексичної, добре збереженої в Карпатах (зокрема в Україні, Польщі та Словаччині). Утім, слід констатувати, що таке збереження всіх елементів системи спостерегається не часто, тому найбільше виникають проблеми щодо коментування топонімних повторів у слов'янському просторі.

І останнє. Існують незаперечні онімні факти щодо паралельних топонімів у Росії, Україні та Словенії. Про деякі з них уже писали словенські лінгвісти. Ілюстрацією тези Ф. Безлая про заселення сучасної Словенії зі сходу, тобто східнослов'янськими племенами, як йому здавалося саме з Надприп'яття, можуть бути збіги ойконімів *Мозырь* у Білорусії та *Mozirje* в Словенії, *Гомель* в Білорусії та *Gomila, Gomilica* в Словенії, *Сваром'я* в українському Поліссі та *Swaromel* у Словенії (Желізняк, с. 18 – 20) тощо. Але ще цікавішим видається збіг назв міст *Idrija* в Словенії та *Идрица*

в Псковській області Росії. В обох місцевостях відомі також річки *Идрія* та її притоки *Идринка* в басейні ріки Великої в Росії та *Idrija* (права Сочі) в Словенії. Щодо етимології словенського гідроніма існує численна ономастична література з версіями, які заперечують одна одну. Псковською рікою *Идрія* цікавився, здається, тільки О.І. Соболевський, який вважав цей гідронім загальноєвропейського походження від основи *-dr- > *dъr- (Sobolevsky, 1925, s. 53). Ф. Рамовш намагався пояснити гідронім *Idrija* в Словенії на слов'янському матеріалі, спираючись на зафіксовані в словенських середньовічних документах форми цього гідроніма з лабіальною протезою (Ramovš, s. 171). Ф. Безлай схильний вважати словенський гідронім *Idrija* дослов'янського, іллірійського, походження. Він також ставить під сумнів спорідненість назви *Идрія* та похідних у басейні ріки Великої з словенськими топонімами (Bezljaj, 2003, s. 209).

Ще 1958 року Ф. Безлай окреслив трикутник – північ Словенії, захід Болгарії та північний захід Росії (з переходом у Литву) – для топонімів *Невель / Nevlje* (Bezljaj, 1958, s. 363), проте його лінгвістичний коментар був непевним, він писав: «Важко сказати, чи стосувалися ці назви до дослов'янських міграцій» та ще «Питання в тому, чи словенці принесли основу *nav-* з собою з-за Карпат, чи успадкували від аборигенів» (Bezljaj, 2003, ss. 209, 254). Водночас, про погляди Ф. Безлая на Псковську землю як онімно близьку територію до Словенії свідчить також його порівняння самої назви *Псков* зі словенським топонімом *Polskava* (Bezljaj, 1969, s. 13 – 14). Якщо приймати гіпотезу про можливі зв'язки словенських топонімів із дослов'янськими діалектами на терені сучасної Словенії, тобто іллірійськими, то тоді головною проблемою стає пояснення наведених збігів словенських і східнослов'янських топонімів і джерело їх контактів. В.М. Топоров довів безпосередні зносини іллірійців із балтами, коли іллірійці займали ареал набагато північніше за Балкани (Топоров, с. 52 – 58), де вони зафіксовані вже писемною історією. Слід гадати, що хронологічно весь цей комплекс назв сягає саме періоду до поширення іллірійських говірок на північному заході Балканського півострова. Тоді, правда дуже обережно, можна припускати, що Надприп'яття було теж проміжною ланкою міграції праслов'янських племен на сучасну територію Словенії. Тому вивчення топонімікону Псковщини в повному обсязі становить інтерес для студій з етногенезу словенців. У цьому контексті можна припускати, що фрагментом зазначеного руху племен можна вважати сліди словенців у Моравії і Чехії, що дозволило Штіберу твердити, що ці території були предковичними теренами словенців, звідки вони прийшли в сучасну країну (Штібер, с. 309). Зрозуміло, що шлях на сучасну словенську територію

був довгим із більш-менш затяжними зупинками, на шляху цих племен були Моравія і Чехія, де зупинка, як свідчить наведений Штигібером топонімний матеріал, була досить тривалою.

Слід зазначити, що всі топонімні паралелі мають бути виявлені й прокоментовані, оскільки заделегідь ніколи невідомий ступінь наукової вартості кожного випадку.

На сьогоднішній день ще недостатньо матеріалу, щоб запропонувати досконалу класифікацію топонімних повторів у межах Славії. Утім, напрацювання сучасних дослідників у цій галузі дозволяють висловити деякі міркування:

- 1) одиничні повторювані назви слов'янського походження;
- 2) назви, які виявляють виразну хронологічну послідовність (наприклад, Київські назви річок Либідь, Почайна в басейні Оки в Росії);
- 3) топонімний контекст;
- 4) кількоступеневий повтор назв.

Цим коротким нарисом хотілося б повернути увагу дослідників до надзвичайно цікавої проблеми, яка вимагає ще ретельного вивчення.

Література. Джерела

- АВДЕИЧЕВ, Л. А., Бодрин, В. В.: Югославия. Москва, 1958. 32 с. + карта.
- АТУ – Українська РСР: Адміністративно-територіальний устрій на 1 січня 1987 року. Київ: 1987. 504 с.
- ВОРОПАЙ, Л. І., Куниця, М. О.: Українські Карпати. Фізико-географічний нарис. Київ: 1966.
- ГАБОРАК, М.: Назви гір Івано-Франківщини. Словник-довідник. Івано-Франківськ, 2005. 350 с.
- ГОШКЕВИЧ, В.: Замок князя Симеона Олельковича и летописный Городец под Киевом. Киев: 1890. 227 с.
- ДУРИДАНОВ, И.: Проблемы на българската хидронимия. In: Hydronimia słowiańska. Łódź: 1989. С. 109 – 113.
- ЖЕЛЄЗНЯК, І. М.: Географія словенсько-східнослов'янських топонімних паралелей. In: Студії з ономастики та етимології. 2006 / Відп. ред. О.П. Карпенко. Київ: 2006. С. 17 – 26.
- Извори – Извори за българската история. – София: 1964. Т. X.
- КГЭ – Краткая географическая энциклопедия. Т. I-V. – Москва: 1960.
- КОВАЧЕВ, Н.: Местните названия в Габровско. – София: 1965. 200 с.
- КОВАЧЕВ, Н.: Топонимията на Троянско. – София: 1969. 263 с.
- КОЗЛОВА, Р. М.: Славянская гидронимия. Пра slavянский фонд. Т. IV. – Минск: 2006. 310 с.
- МУРЗАЕВ, Э. М.: Словарь народных географических терминов. Москва: 1999. Т. 1-2.
- МУТАФИЧЕВ, П.: Добруджа. In: Сборник от студии. – София: 1947. Т. IV.
- СГУ – Словник гідронімів України – Київ: 1979. 780 с.

СОБОЛЕВСКИЙ, А. И.: Русско-скифские этюды. XVII. In: Известия Отделения русского языка и словесности. 1924. Т. XXVII. С. 252 – 310.

СТОЙКОВ, Р.: Нови сведения за миналото на български селища през XV и XVI в. In: Исторически преглед, 1959. № 6.

СТРИЖАК, О. С.: Полтавсько-слобжанські ґруні. In: Територіальні діалекти і власні назви. Київ: 1965. С. 178 – 192.

ТОПОРОВ, В. Н.: Несколько иллирийско-балтийских параллелей из области топономастики. In: Проблемы индоевропейского языкознания. Москва: 1964. С. 52 – 58.

ТРУБАЧЕВ, О. Н.: Этногенез и культура древнейших славян: Лингвистические исследования. Москва: 1991. 271 с.

ТС – Тураўскі слоўнік / Рэд. А. А. Крывіцкі. Мінск: 1982 – 1983. Т. I – V.

ЧЕРЕПАНОВА, Е. А.: Народная географическая терминология Черниговско-Сумского полесья. – Сумы, 1984. 274 с.

ШТИБЕР, З.: О древних словенско-западославянских языковых связях. In: Русское и славянское языкознание. Москва: 1972. С. 309 – 310.

ЭСЛЯ – Этимологический словарь славянских языков / Под ред. О. Н. Трубачева. Москва: 1974 – 2005. Вып. 1 – 32.

BEZLAJ, F.: Die vorslavischen Schichten in slovenischen Namen und Wortschatz. In: Bezlaj F. Zbrani jezikoslovni spisi. I. Ljubljana: 2003, s. 207 – 211.

BEZLAJ, F.: Význam onomastiky pro studium praslovanského slovníku. In: Slavia, 1958, XXXVII, s. 353 – 364.

BEZLAJ, F.: Onomastika in leksikologija. In: Onomastica Jugoslavica. I. Ljubljana: 1969, s. 10 – 21.

KRŠKO, J.: Hydronymia povodia Turca. Banská Bystrica: 2003. 165 s.

RAMOŠ, F.: Opazke k nenaglašenu *ě* s posebnim ozirom na praslovansko **ěsteja* v slovenskih narečjih. In: Ramoš F. Zbrano delo. Ljubljana: 1997. Knj. II., s. 165 – 171.

ROSPOND, S.: Baza onomastyczna pie. **ser-//^hsor-//^hsr-//^hsreu-* (*Sarmaci i Serbowie*). In: Lingua Posnaniensis, 1965. T. 10, s. 15 – 28.

SOBELOVSKY, A.: Zur russischen Ortsnamenforschung. In: Zeitschrift für slavische Philologie, 1925. Bd II. D/h. 1 – 2, s. 51 – 53.

STANISLAV, J.: Slovenský juh v stredoveku. T. I. Bratislava: 1999. 485 s.

ŠMILAUER, V.: Vodopis starého Slovenska. Praha – Bratislava: 1932. 564 s.

ŽUDEL, J.: Stolice na Slovensku. Bratislava: 1984.

УКРАЇНСЬКО-ЗАХІДНОСЛОВ'ЯНСЬКІ ЛЕКСИЧНІ ПАРАЛЕЛІ (ОЙКОНІМИ НА *-ЬН)

Зоряна Купчинська

Ойконіми на -*ьп – одна з найархаїчніших моделей слов'янського світу, їх перші засвідчення належать до XI-XII ст. (Роспонд: с. 26).

Топоніми з формантом -*ьп присутні на всій слов'янській території, залишаються досить „живучими” в топонімії і тепер через те, що є постійний зв'язок з продуктивними апелятивними прикметниками на -*ьп (Борек: с. 90).

Словотвірною основою цих ойконімів є апелятивні відносні прикметники на -*ьп, які постійно формують нові оніми і тепер (на сучасному етапі – мікротопоніми). Оскільки ми говоримо про українсько-західнослов'янські лексичні паралелі, то нас цікавитимуть в першу чергу ті корені, що стали твірною базою і для українських, і для західнослов'янських ойконімів.

Будь-які власні назви містять систему цінностей, якими оперувала \ оперує людина. До цієї системи належить і довоколишне середовище, в якому особа живе і сприймає його крізь призму своїх цінностей.

Семантичні поля мови і формують про концептосферу носіїв цієї мови, яка зреалізувалася у знаках і відобразилася у семантичному просторі мови. Оніми віддзеркалюють не тільки історичні процеси епохи, а й мову в діахронії, а, відповідно, простір мислення людей. Мовна творчість людини тісно пов'язана із мовною свідомістю. Відповідно до того, як людина визначає пріоритети в житті, то і мовна свідомість акцентує на найважливішому. А це розширює мовний простір, який спроектований на визначенні доміанти. Сприйняття та інтерпретація світу безпосередньо пов'язані із особливостями трактування і осмислення об'єктивної дійсності.

Мову трактують як засіб ментальної впорядкованості об'єктивного світу, як відбиток етнічного світосприйняття, світобачення, оскільки в кожній мові живуть „індивідуальні образи, в яких відображається індивідуальний характер народу” (Гумбольдт: с. 185). Антропологічний підхід до вивчення твірного слова (кореня), що має на меті описати прояви „людського духу” в мові, передбачає глибинно збагнути мову як антропологічний феномен, оскільки в твірному слові найкраще проявляється предметно-пізнавальна, інтерпретаційна діяльність людини (Вендина 4: с. 9).

„Культура – гнучкий і складно організований механізм пізнання” (Лотман: с. 395). Ойконімія, як один з елементів культури, також є „складно організованим механізмом” і одночасно „механізмом пізнання” світу, адже

саме через пізнання, аналіз твірних основ онімів ми зможемо збагнути когнітивну і мовну картини світу. Усі складові об'єктивно реального світу перебувають у взаємозв'язку, тому картина світу є „одним із способів структуралізації інформації про об'єктивну дійсність” (Хайруліна: с. 5). Твірні слова архаїчної ойконімії (основи, корені) доцільно розглядати в ментально-культурному мовному контексті. Така необхідність „викликана духовно-практичною діяльністю (пізнавальною, оцінювальною, нормативною) діяльністю людини, пов'язаною з орієнтацією в складному світі природи і суспільства. Вибірковість проявляється не тільки у використанні словотвірних засобів у процесі називання зовнішнього світу, а й в актуалізації (а точніше – інтерпретації) тих ознак, за допомогою яких відбувається номінація реалій цього світу” (Вендина 3: с. 61 – 62). Реконструюючи твірні основи онімів, ми „реанімуємо” мовну свідомість слов'ян, маємо можливість частково зрозуміти, що було важливим для наших предків.

Відбір західнослов'янського матеріалу проводився на основі монографії Г. Борека „Західнослов'янські назви топонімічні з формантом -*ьп” 1968, українську частину зібрано із сучасних та історичних джерел. Зафіксовано 144 лексеми, які є спільними як для української ойконімії на -*ьп, так і для західнослов'янської.

***banja**: *Banna, Banne, Banny* (В, 19) – *Банне*, Др, Підбузький, 1946, УкрАТП, 640.

***berza**: *Brzežno, Březná, Berezná, Brezno* (В, 20 – 23) – 1) *Березна* х., Вл, Колківський, 1946, УкрАТП, 896; 2) *Березна*, Кв, Володарський, 1946, УкрАТП, 509; 3) *Березна*, Рв, Березнівський, 1946, УкрАТП, 7; 4) *Березна*, Чрв, Сторожинецький, 1946, УкрАТП, 560; 5) *Березна*, Вн, Хмільницький, 1946, УкрАТП, 1466; 1791, Арх, V, II/1, 680; 1565, *ŽDz*, XIX, 182; **кін.ХVІ** – **поч.ХVІІ**, *ŽDz*, XXII, 333, 502, 527; 6) *Березна*, Тр, Великодедеркальський, 1946, УкрАТП, 325; 1890, Теод, II, 558; 1765, Арх, V, II/1, 81; 1583, *ŽDz*, XIX, 132; 7) *Березна*, Чрг, Березнівський, 1946, УкрАТП, 95; 1779, 1781, ХVІІІ, ОНСН, 28, 277, 305, 331, 337; 1152, 1156, Андр, 104; 8) *Березне*, К-П, Грицівський, 1946, УкрАТП, 463; 9) *Березне*, К-П, Шепетівський, 1946, УкрАТП, 1581; 10) *Березне* х., Вл, Любешівський, 1946, УкрАТП, 1061; 11) *Березний Великий*, Зк, Великоберезнянський, 1946, УкрАТП, 46; 12) *Березний Малий*, Зк, Великоберезнянський, 1946, УкрАТП, 63; 13) *Березно*, Ратно, 1565, Арх, VII, II, 313; 14) *Березня*, Вл, Любешівський, 1946, УкрАТП, 1061.

***běda**: *Biedna* (В, 23) – *Бідний*, Зп, Пологівський, 1946, УкрАТП, 807.

***blъcha**: *Bleszno, Blešno* (В, 25 – 26) – *Блешня*, Чрг, Семенівський, 1946, УкрАТП, 1328.

***bolto**: *Blotna, Blotne, Blotno, Blatná, Blatno* (В,27) – 1) *Болотне*, Крм, Джанкойський, **1972**, АТПУ, 348; 2) *Болотня*, Кв, Іванківський, **1946**, УкрАТП, 695; 3) *Болотня*, Лв, Перемишлянський, **1946**, УкрАТП, 1541; **1819-1820**, ЙФМ, 37; **1785-1788**, ЙФМ, 37; **1675**, AGZ, XXIV, 395; **1547**, MRPS, IV, III, № 22686; **1455**, AGZ, XIV, 441, 444, 508; 4) *Болотний*, Вр, Міловський, **1946**, УкрАТП, 708.

***borna**: *Bronno, Branná* (В, 28) – *Бронне*, Рв, Березнівський, **1946**, УкрАТП, 12; **1565**, Арх, VII, II, 313.

***borgъ/ъкъ**: *Borowna, Borowno, Boreczna, Borovná, Borovné// Borovný* (В, 28 – 29) – *Боровне*, Вл, Камінь-Каширський, **1946**, УкрАТП, 538; **1903**, Теод, V, 182; **1765**, Арх, V, II\1,96; **1649**, Арх, III, IV, 304; **1555**, AS, VII, 8; **XVI ст.**, MS, III, 221, 274.

***buјъ**: *Vujno, Vujne, Vujny* (В, 34) – 1) *Буйне*, Рв, Рокитнянський, **1946**, УкрАТП, 1792; 2) *Буйний*, Хрс, Чаплинський, **1946**, УкрАТП, 1024.

***bukъ**: *Vukowna, Vukowno, Vukovná* (В,34) – *Буківна*, Стн, Тлумацький, **1946**, УкрАТП, 902; **1819-1820**, ЙФМ, 45; **1785-1788**, ЙФМ, 45; **1578**, ŽDz, XVIII, I, 95; **1546**, XVI, MPRS, IV, III, №22273; **1540**, MPRS, IV, III, №20067; **1437**, AGZ, XII, 14,33,34,284.

***бъцѣла**: *Pszczelne* (В,35) – *Бджільна*, Вн, Теплицький, **1946**, УкрАТП, 1206.

***бъзь**: *Bezno, Vzen* (В,36) – *Бозна*, Чрв, Вижницький, **1946**, УкрАТП, 115.

***čermъcha**: *Trzemeszna, Trzemeszno, Třemešná, Čremošná, Čremošné* (В, 38 – 39) – 1) *Черемшина*, Лв, Жовківський, **1946**, УкрАТП, 555; 2) *Черемошина*, Кв, суч. Іванківський, **1946**, УкрАТП, 772; 3) *Черемошина*, Стн, Жаб'ївський, **1946**, УкрАТП, 365; 4) *Черемошине*, Вн, Тиврівський, **1946**, УкрАТП, 1293; 5) *Черемошине*, Вл, Камінь-Каширський, **1946**, УкрАТП, 545; 6) *Черемошине*, Вл, Камінь-Каширський, **1946**, УкрАТП, 668; 7) *Черемошине*, Жт, Житомирський, **1946**, УкрАТП, 750; 8) *Черемошине*, Вл., Ковельський, **1946**, УкрАТП, 1300; **1903**, Теод, V, 555; 9) *Черемошине*, Вн, Погребищенський, **1946**, УкрАТП, 1120; **1650**, <http://gska2.rada.gov.ua/pls/z7502/A005?rdat1=02.03.2007&rf7571=2832>; 10) *Черемошине*, Вн, Тиврівський, **1946**, УкрАТП, 1293; **1541**, AS, IV, 300; 11) *Черемошня*, Лв., Золочівський, **1946**, УкрАТП, 1523; **1533**, AGZ, X, 35, 36; **1488**, AGZ, IX, 132; **1455**, AGZ, XIV, 438, 448, 469, 473.

***čermъ**: *Czermna, Czermno, Čermná, Črtná, Črtno* (В, 40 – 41) – *Чермна*, Поділля, **1565**, ŽDz, XIX, 198, 223, 250.

***černica**: *Czernicza* (В, 41) – *Черничне*, Вл, Колківський, **1946**, УкрАТП, 877.

***daľь**: *Dalna, Dalne* (В, 42) – 1) *Дальне*, Хрк, Кешчівський, **1946**, УкрАТП, 1376; 2) *Дальне*, Крм, Кіровський, **1972**, АТПУ, 472; 3) *Дальне*, Крм, Красногвардійський, **1972**, АТПУ, 595; 4) *Дальне*, Крм, Сакський, **1972**, АТПУ, 966.

***deręga**: *Dzierzażna, Dzierzażno* (В, 42 – 43) – 1) *Деражне*, Рв, Деражнянський, **1946**, УкрАТП, 495; **1890**, Теод, II, 484; **1577**, <http://gska2.rada.gov.ua/pls/z7502/A005?rdat1=11.07.2007&rf7571=27805>; 2) *Деражня х.*, См, Ямпільський, **1946**, УкрАТП, 2552; 3) *Деражня х.*, См, Ямпільський, **1946**, УкрАТП, 2564; 4) *Деражня с.*, К-П, Деражнянський, **1946**, Укр.АТП, 462; 5) *Деражня смт.*, К-П, Деражнянський, **1946**, Укр.АТП, 463; **1789**, Арх., III, V, 96; **1734**, Арх, III, III, 97-98; **1661**, Арх., VII, II, 507; **1530**, *ŽDz*, XIX, 175, 169; **1485**, Арх., VIII, I, 26; *Деражня Велика*, Жт, Ярунський, **1946**, Укр.АТП, 1790; **1765**, Арх, V, II1,72; *Деражня Гатна*, Поділля, **1661**, Арх, VII, II/1, 507; **I пол. XVII ст.**, Кр, 495; *Деражня Дворецкая*, Барське староство, **1565**, Арх, VII, II, 242; *Деражня Кальна*, К-П, Деражнянський, **1946**, УкрАТП, 474; **I пол. XVII ст.**, Кр, 496; **1565**, Арх, VII, II, 244; *Деражня Середня*, Жт, **1972**, АТПУ, 341; **1888**, Теод, 191.

***dervo**: *Drzewna, Drzewno* (В, 43) – 1) *Деревня*, Лв, Великомоствський, **1946**, Укр.АТП, 309; **1893**, SORG, 689; **1662**, AGZ, X, 292, 393; 2) *Derewnia*, Дрогобич, **1764**, AGZ, XXV, 614; **1499**, MRPS, IV, III, 1213.

***divьjь**: *Dziwna* (В, 45) – 1) *Дивне*, Крм, Білогірський, **1972**, АТПУ, 303; 2) *Дивне*, Крм, Роздольненський, **1972**, АТПУ, 882; 3) *Дивне*, Крм, Сімферопольський, **1972**, АТПУ, 1053;

***doľь**: *Dolna, Dolne* (В, 45) – 1) *Долинне*, Крм, Бахчисарайський, **1972**, АТПУ, 184; 2) *Долинне*, Крм, Кіровський, **1972**, АТПУ, 474; 3) *Дольня*, Самбір, **1819-1820**, ЙФМ, 104; **1785-1788**, ЙФМ, 104.

***dobrova**: *Dabrowna, Dabrownno, Dúbravná* (В, 46) – *Дубровне*, Чрг, Тучпівський, **1946**, УкрАТП, 1489.

***dobь/ъкъ**: *Dębna, Dębno, Dębne, Dębeczno, Dubno, Dubné, Dubečno, Dubičné* (В, 46 – 48) – 1) *Дубно х.*, Рв, Рокитнянський, **1946**, УкрАТП, 1780; 2) *Дубно х.*, Рв, Рокитнянський, **1946**, УкрАТП, 1856; 3) *Дубно м.*, Рв, Дубнівський, **1946**, Укр.АТП, 546; **1890**, Теод, II, 856; **1736**, Арх, III, III, 214, 743; **1648**, Ж, VI, 116, 189; **1570**, *ŽDz*, XIX, 11, 82, 121, 149; **1505**, АЛМ, I, 708; **1498**, AS, I, 115; **1322**, Арх, I, VI3, 90, 93-95; **1149**, Ипат, 46.

***dręzga**: *Drzeźno, Dřízno* (В, 49) – *Дерезне*, Рв, Клесівський, **1946**, УкрАТП, 1035.

***gaty/-tja**: *Gatna, Gatno, Gatny, Hatné* (В, 58) – *Гатне*, Кв, Києво-Святошинський, **1946**, УкрАТП, 909; **1169**, <http://gska2.rada.gov.ua/pls/z7502/A005?rdat1=29.05.2007&rf7571=15930>.

***glina**: *Glinna, Glinno, Glinne, Glinne, Hlinná, Hlinné* (В, 59 – 60) – 1) *Глинна*, Льв, Пустомитівський, **1946**, УкрАТП, 2092; **1819-1820**, ЙФМ, 77; **1785-1788**, ЙФМ, 77; **1578**, *ŽDz*, XVIII, I, 68, 159; **1497**, МРРС, II, № 447, 1387; 2) *Глинне*, Др, Дублянський, **1946**, УкрАТП, 186; 3) *Глинне*, Др, Підбузький, **1946**, УкрАТП, 632;

1500, <http://gska2.rada.gov.ua/pls/z7502/A005?rdat1=02.10.2007&rf7571=19426>; 4) *Глинне*, Др, Самбірський, **1946**, УкрАТП, 770; 5) *Глинне*, Рв, Рокитнівський, **1499**, <http://gska2.rada.gov.ua/pls/z7502/A005?rdat1=28.05.2007&rf7571=28315>; 6) *Глинна*, Льв, Пустомитівський, **1946**, УкрАТП, 2092.

***gnojъ**: *Gnojna, Gnojno, Hnojné* (В, 62) – 1) *Гнійне*, Вл, Волод-Волинський, суч. Красностав, **1946**, УкрАТП, 1388; **1765**, Арх, V, II, 1, 93; **1583**, *ŽDz*, XIX, 117; 2) *Гнойно* (присілок), Волинь, **1545**, Пам, IV, 2, 178; 3) *Гнійне*, Льв, Яворівський, **1946**, УкрАТП, 2296; 4) *Гнійне*, Рв, Клесівський, **1946**, УкрАТП, 954.

***golva**: *Główna, Główno, Głównne, Hlavná, Hlavno* (В, 63 – 64) – 1) *Головно*, Вл, Головнянський, **1946**, УкрАТП, 178; 2) *Hołowno*, Ruś czerwona, XVI ст., *ŽDz*, XVIII, II, 176.

***gora**: *Górna, Górzno, Górne, Górnú* (В, 64 – 66) – 1) *Горно*, Вл, Маневицький, **1946**, УкрАТП, 1298; 2) *Горно-Криничний*, Стл, Красноармійський, **1946**, УкрАТП, 1085.

***gordъ/ькъ**: *Gardna, Gardno, Grodna, Grodne, Grodno, Grodeczna, Grodeczno, Hradečná, Hradečno, Hradna* (В, 66 – 68) – 1) *Городне*, Из, Новоіванівський, **1946**, УкрАТП, 169; 2) *Городне*, Льв, Краковецький, **1946**, УкрАТП, 872; 3) *Городне*, Хрк, Краснокутський, **1946**, УкрАТП, 1550; 4) *Городне*, Хрк, Лозівський, **1946**, УкрАТП, 1926; 5) *Городне*, Крм, Роздольненський, **1972**, АТПУ, 870; 6) *Городно*, Вл., Головнянський, **1946**, УкрАТП, 179; **1658**, Арх, II, II, 25, 157; **1577**, *ŽDz*, XIX, 50; **1496**, АЛРГ, 66; **1450**, АЗР, 69; 7) *Городня*, Чрг, Іваницький, **1946**, УкрАТП, 414; **поч. XVIII ст.**, „Лаз, III, 4; **1600**, <http://gska2.rada.gov.ua/pls/z7502/A005?rdat1=26.09.2007&rf7571=39810> з кешу G o o g l e, створена 9 жов. 2007 19:53:48 GMT; 8) *Городня*, Чрг., Городнянський, **1946**, УкрАТП, 241; **1779, 1781**, ОНСН, 277, 341, 342, 355; **1765**, ОРОМ, 74.

***gosъ**: *Gosna* (В, 69) – 1) *Гусне Нижне*, Висоцько, **1934**, ПШ, 41; **1785-1788**, ЙФМ, 91; **XVI ст.**, *ŽDz*, XVIII, II, 465; 2) *Гусний*, Зк, Великоберезнянський, **1946**, УкрАТП, 50; **1599**, <http://gska2.rada.gov.ua/pls/z7502/A005?rdat1=11.07.2007&rf7571=11067> з кешу G o o g l e, створена 17 жов. 2007 12:4:9:50 GMT.

***grabъ**: *Grabna, Grabno, Grabowno, Grabne* (В, 69) – 1) *Hrabužna*, Plisniany, **1684**, AGZ, X, 352.

***granica**: *Graniczna, Graniczno, Graniczne, Graniczny, Hranicné* (В, 70) – 1) *Гранична*, Рв, Ровенський, **1946**, УкрАТП, 1649; 2) *Граничний*, Зп, Ново-Миколаївський, **1946**, УкрАТП, 677.

***chabelь**: *Chabiely* (В, 75) – 1) *Хабно* (суч. Поліське), Житомир-Овруч, **1765**, Арх, V, ПІ, 58; **1691**, Арх, III, II, 225; **1687**, Арх, III, II, 137; **1572**, *ŽDz*, XX, 37, 88, 170.

***chlěbъ/-ica**: *Chlebna, Chlebno, Chlebiczna* (В, 75 – 76) – 1) *Хлібне*, Крм, Білогірський, **1972**, АТПУ, 307; 2) *Хлібне*, Крм, Джанкойський, **1972**, АТПУ, 379; 3) *Хлібне*, Крм, Советський, **1972**, АТПУ, 1147; 4) *Хлібне*, Хрс, Генічеський, **1972**, АТПУ, 308; 5) *Хлібне*, Хрк, Лозівський, **1946**, УкрАТП, 1812; 6) *Хліборобне*, Вн, Козятинський, **1972**, АТПУ, 489; 7) *Хліборобне*, Зп, Пологівський, **1972**, АТПУ, 847.

***ch(v)oja**: *Chojna, Chojno, Chojne, Chojeczno, Chvojen, Chvojno, Chvojny, Chójna* (В, 78 – 79) – 1) *Хвойна*, Вл, Заболотівський, **1946**, УкрАТП, 316; 2) *Хвойна Попова*, Вл, Шацький, **1946**, УкрАТП, 2306; 3) *Хвойне*, См, Краснопільський, **1972**, АТПУ, 529.

***ch(v)orstь**: *Chrosna, Krosno, Chrosno, Chwarzno, Chrostne, Krosne, Chvrasten, Chrastná, Chrastno, Chrastné, Krástno* (В, 79 – 81) – 1) *Хворосна*, К-П, Миньковецький, **1946**, УкрАТП, 801; **1735**, <http://gska2.rada.gov.ua/pls/z7502/A005?rdat1=02.10.2007&tf7571=36490> з кешу Google, створена 15 жов. 2007 18:37:59 GMT; 2) *Хворошня*, Жит, **1662**, Арх, VII, III, 129.

***chъmeljъ**: *Chmielna, Chmielno, Chmielne, Chmielinne, Chmelná, Chmelištná* (В, 83 – 84) – 1) *Хмільна*, Кв, Макарівський, **1946**, УкрАТП, 1123; 2) *Хмільна*, Кв, Канівський, **1946**, УкрАТП, 862; 3) *Хутір-Хмільна*, Кв, Канівський, **1946**, УкрАТП, 863; 4) *Хмільне*, Лв, Лопатинський, **1946**, УкрАТП, 1041; **1931**, ЛШ, 106; **1819-1820**, ЙФМ, 320; **1785-1788**, ЙФМ, 320; **1651**, AGZ, X, 268; **1505**, MRPS, III, №2144.

***(j)abolnъ**: *Jablonna, Jablonne, Jablonná, Jablonné* (В, 85 – 86) – 1) *Яблунне*, Жт, Червоноармійський, **1946**, УкрАТП, 1607; 2) *Яблунне*, Рв, Клесівський, **1946**, УкрАТП, 993; 3) *Яблунне*, Рв, Березнівський, **1946**, УкрАТП, 60; **1571**, Арх, VIII, IV, 131; **1445**, AS, I, 137; 4) *Jablonna*, Галичина, **1761**, AGZ, XXV, 547; 5) *Яблучне*, См, Охтирський, **1946**, УкрАТП, 1219; 6) *Яблучне*, Хрк, Богодухівський, **1946**, УкрАТП, 323.

***(j)agoda**: *Jagodna, Jagodno, Jagodne, Jagodná* (В, 87) – 1) *Ягідна*, Дн, Новомосковський, **1946**, УкрАТП, 921; 2) *Ягідне*, Вл, Оваднівський, **1946**, УкрАТП, 1444; **1583**, *ŽDz*, XIX, 120; **1568**, XVI, Арх, VI, I, 65; 3) *Ягідний*, Вр, Кременський, **1946**, УкрАТП, 487; 4) *Ягідний*, Вр, Міловський, **1946**, УкрАТП, 681; 5) *Ягідний*, Дн, Покровський, **1946**, УкрАТП, 1232; 6) *Ягідний*, Дн, Покровський, **1946**, УкрАТП, 1275; 7) *Ягідний*, Зп, Гуляй-Піль-

ський, **1946**, УкрАТП, 316; 8) *Ягідний*, Хрк, Куп'янський, **1946**, УкрАТП, 1668;

***јама/-ька**: *Јатпа, Јатпо, Јатпе, Јатесзно, Јатичзне, Јатпé, Јатпу* (В, 88 – 89) – 1) *Јатпа*, Стн, Яремчанський, **1946**, УкрАТП, 1041; 2) *Јатпа (Јатпе)*, Брацлав, **1604**, *ŽDz*, XXI, 505, 555; 3) *Јатпа*, Доброміль, **1934**, XX, ПШ, 50; 4) *Јатпа Горішня*, Доброміль, **1934**, ПШ, 50; 5) *Јатпа Долишня*, Доброміль, **1934**, ПШ, 50; 6) *Јатпа*, Лв, Новомилятинський, **1946**, УкрАТП, 1418; 7) *Јатпе*, Вл, Рожищенський, **1946**, УкрАТП, 1928; 8) *Јатпе*, Пл, Карлівський, **1946**, УкрАТП, 1055; 9) *Јатпе*, Рв, Висоцький, **1946**, УкрАТП, 189; 10) *Јатпе*, Рв, Рафалівський, **1946**, УкрАТП, 1571; 11) *Јатпе*, Рв, Рокитнянський, **1946**, УкрАТП, 1872; 12) *Јатпе*, См, Великописарівський, **1946**, УкрАТП, 244; 13) *Јатпе*, Чрг, Грем'яцький (суч. Новгород-Сіверський), **1946**, УкрАТП, 305; 14) *Јатпи*, Рв, Рокитнянський, **1946**, УкрАТП, 1808; 15) *Јатпий*, Рв, Сарненський, **1946**, УкрАТП, 1887.

***(j)ezero**: *Језиерна, Језиорно, Језиорне, Језернэ, Језерна* (В, 93) – 1) *Озерна*, Вн, Погребищенський, **1946**, УкрАТП, 1102; 2) *Озерна*, Тр, Зборівський, **1494**, AGZ, XV, 317, 573, 574; **1469** <http://gska2.rada.gov.ua/pls/z7502/A005?r-dat1=05.08.2007&rf7571=31091> з кешу Google, створена 8 вер. 2007 16:53:16 GMT; 3) *Озерна*, Кв, Білоцерківський, **1946**, УкрАТП, 117; 4) *Озерна*, Кв, Звенигородський, **1946**, УкрАТП, 679; 5) *Озерне*, Вл, Маневицький, **1946**, УкрАТП, 1307; 6) *Озерне*, Зп, Веселівський, **1946**, УкрАТП, 247; 7) *Озерне*, Із, Суворовський, **1946**, УкрАТП, 251; 8) *Озерне*, Із, Тузлівський, **1946**, УкрАТП, 312; 9) *Озерне*, Крм, Білогірський, **1972**, АТПУ, 278; 10) *Озерне*, Крм, Джанкойський, **1972**, АТПУ, 427; 11) *Озерний*, Дн, Петропавлівський, **1946**, УкрАТП, 1170; 12) *Озерний*, Дн, Широківський, **1946**, УкрАТП, 1998; 13) *Озерний*, Пл, Яготинський, **1946**, УкрАТП, 3638; 14) *Озерний*, Стл, Красноармійський, **1946**, УкрАТП, 1057; 15) *Озерний*, См, Ямпільський, **1946**, УкрАТП, 2556; 16) *Озерний*, Хрк, Вільховатський, **1946**, УкрАТП, 724.

***јьmela**: *Јемілна, Јемілно, Іміелне* (В, 94) – 1) *Јмельня*, Лв, Івано-Франківський, **1946**, УкрАТП, 737; 2) *Омельне*, Вл, Колківський, **1946**, УкрАТП, 894.

***каль**: *Калпа, Кално, Калне, Кална, Кални* (В, 96 – 97) – 1) *Кальна*, Стн, Болехівський, **1946**, УкрАТП, 60; **1819-1820**, ЙФМ, 138; **1785-1788**, ЙФМ, 138; **1578**, *ŽDz*, XVIII, I, 79; 2) *Кальне*, Кв, Ржищівський, **1946**, УкрАТП, 1393; 3) *Кальне*, Поморяни-Броди, **1819-1820**, ЙФМ, 138; **1785-1788**, ЙФМ, 138; **1515**, *ŽDz*, XVIII, I, 159; **1492**, AGZ, X, 11; **1472**, AGZ, XV, 135, 156, 161, 171, 229...574; 4) *Кальне*, Тр, Козівський, **1946**, УкрАТП, 800; **1819-1820**, ЙФМ; **1785-1788**, ЙФМ; 5) *Кальне*, Др, Славський, **1946**, УкрАТП, 838; **1819-1820**, ЙФМ, 138; **1785-1788**, ЙФМ, 138.

***kaluža**: *Kalužna* (В, 97) – 1) *Калюжний*, См, Глухівський, **1946**, УкрАТП, 332; 2) *Калюжний*, См, Лебединський, **1946**, УкрАТП, 811.

***kamy**: *Kamienna, Kamionna, Katienna, Katiennu, Katenná, Katenné, Katenni* (В, 97–98) – 1) *Камінна*, Льв, Поморянський, **1946**, УкрАТП, 1711; 2) *Камінна*, Стн, Рогатинський, **1946**, УкрАТП, 747; 3) *Камінна*, Тр, Білобожницький, **1946**, УкрАТП, 91; 4) *Камінне*, Пл, Котелевський, **1946**, УкрАТП, 1569.

***клѣть/-ька**: *Kletna, Kletne, Kleteczna, Klateczne, Kletečná, Kletečné, Kletné, Klětno* (В, 101 – 102) – 1) *Клітня*, Жт, Малинський, **1946**, УкрАТП, 1048; **1618**, *ŽDz*, XXI, 293; **1545**, Пам, IV, 2, 228, 229.

***kolda**: *Klodna, Klodno, Klodne, Kladná, Kladno, Kladné* (В, 104 – 105) – 1) *Колодна*, Пл, Оржицький, **1946**, УкрАТП, 2508; 2) *Колодне*, Зк, Іршавський, **1946**, УкрАТП, 163; 3) *Колодне*, Зк, Тячівський, **1946**, УкрАТП, 401; 4) *Колодне Велике*, Льв, Куликівський, **1946**, УкрАТП, 941; **1934**, ПШ, 68; **1893**, SORG, 687; **1819-1820**, ЙФМ, 150; **1785-1788**, ЙФМ, 150; **1649**, Ж, V, 196; **1578**, *ŽDz*, XVIII, I, 74, 160, 168; **1442**, AGZ, XIV, 40, 433, 442; **1389**, AGZ, II, 32; 5) *Колодно*, Кременець, 1893, Теод, III, 200; **1789**, Арх, III, V, 57; **1671**, AGZ, X, 312; **1583**, XVI, *ŽDz*, XIX, 130; **1541**, AS, IV, 288; **1463**, AS, I, 54-55; 6) *Колодно-Лісовеччина*, Тр, Вишнівецький, **1946**, УкрАТП, 417; 7) *Колодно-Селище*, Тр, Вишнівецький, **1946**, УкрАТП, 418.

***koľ**: *Kolna, Kolno, Kolný, Kolné* (В, 105) – 1) *Kolnie*, Жовква?, **1684**, XVII, AGZ, X, 353.

***комагь**: *Komarno, Komorno, Komorne, Komárno* (В, 106 – 107) – 1) *Комарне*, Др, **1946**, УкрАТП, 285; **1934**, ПШ, 62; **1893**, SORG, 451; **1785-1788**, ЙФМ, 150; **1733**, AGZ, XXIII, 66, 238, 327; **1592**, MS, I, 334; **1484**, AGZ, XV, 525, 527; **1473**, AGZ, X, 9, 37, 439; **1427**, Proch, 51.

***копуть**: *Kopysno* (В, 109) – 1) *Копустно*, Брацлав, **1596**, *ŽDz*, XXI, 401; 2) *Копистно*, Доброміль, **1934**, ПШ, 50; **1654**, Арх, III, IV, 823; **1589**, *ŽDz*, XVIII, I, 21, 111, 128; **1471**, AGZ, XVIII, 23, 45, 63, 287.

***kořenь**: *Korzenna, Korzenno, Kořenný* (В, 109) – 1) *Корінне*, См, Штепівський (суч. Лебединський), **1946**, УкрАТП, 2430; 2) *Корінне*, Рв, Рокитнянський, **1946**, УкрАТП, 1829; 3) *Корінне*, Крм, Нижньогірський, **1972**, АТПУ, 774; 4) *Корінний*, Вр, Іванівський, **1946**, УкрАТП, 322.

***koryto**: *Korytna, Korytno, Korytná, Korytné* (В, 110) – 1) *Коритна*, К-П, Гвардійський, **1946**, УкрАТП, 347; 2) *Коритне*, Вн, Чернівецький, **1946**, УкрАТП, 1534; 3) *Коритне*, К-П, Плужнянський, **1946**, УкрАТП, 1009; **1793**, <http://gska2.rada.gov.ua/pls/z7502/A005?rdat1=21.05.2007&rf7571=35-372> з кешу Google, створена 6 сер. 2007 00:27:35 GMT; 4) *Коритне*, Од, Балтський, **1946**, УкрАТП, 97; 5) *Коритне*, Чрв, Вашківський, **1946**,

УкрАТП, 25; 6) *Коритне*, Рв, Козинський, **1946**, УкрАТП, 1069; **1765**, Арх, V, ПІІ, 84; **1545**, Пам, IV, 2, 76, 86; 7) **Коритня**, Вн, Монастирищенський, **1946**, УкрАТП, 822; **1765**, Арх, V, ПІІ, 182; **1669**, XVII, Арх, II, II, 270.

***košara**: *Koszarzyczne* (В, 112) – 1) *Кошарне*, К-П, Городоцький, **1946**, УкрАТП, 365; 2) *Кошарний*, Стл, Амвросіївський, **1946**, УкрАТП, 300.

***krasa**: *Krasna, Krasne, Krásná, Krásný, Krásno* (В, 115 – 116) – 1) *Красна х.*, Вн., Самгородоцький, **1946**, УкрАТП, 1149; 2) *Красна*, Зк., Тячівський, **1946**, УкрАТП, 402; **1810**, <http://gska2.rada.gov.ua/pls/z7502/A005?r-dat1=06.10.2007&rf7571=11645> з кешу Google, створена 12 жов. 2007 1-7:28:48 GMT; 3) *Красна х.*, Лв, Поморянський, **1946**, УкрАТП, 1712; 4) *Красна*, Стн., Ланчинський, **1946**, УкрАТП, 523; 5) *Красна*, Стн, Перегінський, **1946**, УкрАТП, 674; **1451** <http://gska2.rada.gov.ua/pls/z7502/A005?r-dat1=06.10.2007&rf7571=13904> з кешу Google, створена 15 жов. 2007 1-7:25:09 GMT; 6) *Красна х.*, Стн, Солотвинський, **1946**, УкрАТП, 850; 7) *Красне*, Крм, Сімферопольський, **1972**, АТПУ, 1095; 8) **Красне**, Кв, Ново-Шепелицький, **1946**, УрАТП, 1222; **1602**, *ŽDz*, XXI, 67, 78, 190, 308; 9) *Красне*, Кв, Обухівський, **1946**, УрАТП, 1256; 10) *Красне*, Кв, Узинський, **1946**, УкрАТП, 1740; 11) *Красне*, Лв, Краснянський, **1946**, УрАТП, 905; **1472**, AGZ, X, 9; 12) *Красне*, Вн., Жмеринський, **1946**, УкрАТП, 428; 13) *Красне*, Вн, Калинівський, **1946**, УкрАТП, 514; 14) *Красне*, Вн, Тиврівський, **1946**, УкрАТП, 1277; 15) *Красне*, Дн, Криворізький, **1946**, УкрАТП, 425; 16) *Красне*, Дн, райцентр Лошкарівка, **1946**, УкрАТП, 1724; 17) *Красне*, Пл, Згурівський, **1946**, УкрАТП, 809; 18) *Красне*, Пл, Карлівський, **1946**, УкрАТП, 1084; 19) *Красне*, Пл, Кишеньківський (суч. Кобеляцький), **1946**, УкрАТП, 1130; 20) *Красне*, Пл, Кобеляцький, **1946**, УкрАТП, 1280; 21) *Красне х.*, Пл, Чорнухниський, **1946**, УкрАТП, 3397; 22) *Красне*, Рв, Демидівський, **1946**, УкрАТП, 441; 23) *Красне*, Тр, Гримайлівський, **1946**, УкрАТП, 488; 24) *Красне*, Тр, Зборівський, **1946**, УкрАТП, 744; 25) *Красне х.*, Тр, Почаївський, **1946**, УкрАТП, 1396; 26) *Красне*, Чрг, Батуринський, **1946**, УкрАТП, 20; 27) *Красне х.*, Чрг, Новобасанський, **1946**, УкрАТП, 1057; 28) *Красне*, Чрг, Олишівський, **1946**, УкрАТП, 1110; 29) *Красне*, Мк, Тилігуло-Березанський, **1946**, УкрАТП, 994; 30) *Красне*, Стл, Артемівський, **1946**, УкрАТП, 469; 31) *Красне*, Стл, Добропільський, **1946**, УкрАТП, 806; 32) *Красне*, Стл, Селидівський, **1946**, УкрАТП, 1399; 33) *Красне*, Хрк, Кегичівський, **1946**, УкрАТП, 1366; 34) *Красне*, Хрс, Горностаївський, **1946**, УкрАТП, 444; 35) *Красне*, Хрс, Скадовський, **1946**, УкрАТП, 880; 36) *Красне*, Др, Боринський, **1946**, УкрАТП, 61; **1499**, MRPS, II, № 1365; **1458**, AGZ, XI, 429; 37) *Красне Верхне*, Др, Боринський, **1946**, УкрАТП, 62.

***kremy**: *Krzemienna, Krzemno, Kremná* (В, 116) – 1) *Кремінна*, Вр, Кремінський, **1946**, УкрАТП, 427; 2) *Кремінна*, К-П, Городоцький, **1946**, УкрАТП, 374; 3) *Кремінне*, Вн, Яришівський, **1946**, УкрАТП, 1713; 4) *Кремінне*, Рв, Клесівський, **1946**, УкрАТП, 958; 5) *Кремінне*, Рв, Клесівський, **1946**, УкрАТП, 983; 6) *Кремінний*, К-П, Городоцький, **1946**, УкрАТП, 375.

***krinica**: *Krynica, Krynice, Kreničná* (В, 117) – 1) *Кринична*, Вр, Нижньоудуванський, **1946**, УкрАТП, 793; 2) *Кринична*, Стл, Макіївка, **1946**, УкрАТП, 121; 3) *Криничне*, Вр, Слов'яносербський, **1946**, УкрАТП, 1278; 4) *Криничне*, Вр, Старобільський, **1946**, УкрАТП, 1367; 5) *Криничне*, Из, Болградський, **1946**, УкрАТП, 47; 6) *Криничне*, К-П, Деражнянський, **1946**, УкрАТП, 478; 7) *Криничне*, Пл, Кишеньківський, **1946**, УкрАТП, 1127; 8) *Криничне*, См, Миропільський, **1946**, УкрАТП, 971; 9) *Криничне*, См, Сумський, **1946**, УкрАТП, 1844; 10) *Криничне*, См, Тростянецький, **1946**, УкрАТП, 2029; 11) *Криничне*, Хрк, Балаклійський, **1946**, УкрАТП, 11; 12) *Криничне*, Хрк, Дворічанський, **1946**, УкрАТП, 854; 13) *Криничне*, Крм, Білогірський, **1972**, АТПУ, 279; 14) *Криничний*, Вр, Біловодський, **1946**, УкрАТП, 61; 15) *Криничний*, Вр, Новопокровський, **1946**, УкрАТП, 883; 16) *Криничний*, Вр, Слов'яносербський, **1946**, УкрАТП, 1296; 17) *Криничний*, Дн, Покровський, **1946**, УкрАТП, 1238; 18) *Криничний*, Зп, Гуляй-Пільський, **1946**, УкрАТП, 321; 19) *Криничний*, Зп, Червоноармійський, **1946**, УкрАТП, 1036; 20) *Криничний*, Льв, Бродівський, **1946**, УкрАТП, 165; 21) *Криничний*, Стл, Артемівський, **1946**, УкрАТП, 467; 22) *Криничний*, Стл, Добропільський, **1946**, УкрАТП, 785; 23) *Криничний*, Стл, Добропільський, **1946**, УкрАТП, 816; 24) *Криничний*, Стл, Костянтинівський, **1946**, УкрАТП, 1040.

***kropiva**: *Koprzuwna, Koprzuwno* (В, 117 – 118) – 1) *Кропивна*, Вн, Уланівський, **1946**, УкрАТП, 1432; 2) *Кропивна*, К-П, Антонинський, **1946**, УкрАТП, 30; 3) *Кропивна*, Пл, Золотоніський, **1946**, УкрАТП, 958; 4) *Кропивна*, Льв, Поморянський, **1946**, УкрАТП, 1730; **XVI-XVII ст.**, *ŽDz*, XX, 70, 168; **1468**, *AGZ*, X, 9, 408; 5) *Кропивна Нижня*, Вн, Ситковецький, **1946**, УкрАТП, 1172; 6) *Кропивне*, Чрг, Дмитрівський, **1946**, УкрАТП, 361; 7) *Кропивне*, Чрг, Ніжинський, **1946**, УкрАТП, 945; **1725**, <http://gska2.rada.gov.ua/pls/z7502/A005?rdat1=09.09.2007&rf7571=40541> з кешу Google, створена 29 вер. 2007 13:26:01 GMT. 8) *Кропивня*, Вн, Шаргородський, **1946**, УкрАТП, 1634; 9) *Кропивня*, Жт, Новоград-Волинський, **1946**, УкрАТП, 18; 10) *Кропивня*, Жт, Володарсько-Волинський, **1946**, УкрАТП, 410; 11) *Кропивня*, Жт, Коростишівський, **1946**, УкрАТП, 873; 12) *Кропивня*, Кв, Розважівський, **1946**, УкрАТП, 1454; **1700**, <http://gska2.rada.gov.ua/pls/z7502/A005?rdat1=10.10.2007&rf7571=15758> з кешу Google, створена 12 жов. 2007 22:53:00 GMT.

***ladъ**: *Ladna* (В, 123) – 1) *Ладна*, Вл, Заболотівський, **1946**, УкрАТП, 292; 2) *Ладний*, Хрк, Близнюківський, **1946**, УкрАТП, 188.

***lanъ**: *Lanne, Lanpu* (В, 123) – 1) *Ланна*, Пл, Карлівський, **1946**, УкрАТП, 1089; 2) *Ланна Верхня*, Пл, Карлівський, **1946**, УкрАТП, 1045; 3) *Ланна Нижня*, Пл, Карлівський, **1946**, УкрАТП, 1086.

***lava/-ica**: *Ławno, Ławeczna, Ławiczna, Ławeczno, Ławiczne, Lavičny* (В, 123 – 124) – 1) *Лавочне*, Др, Славський, **1946**, УкрАТП, 842; **1591** <http://gsk-a2.rada.gov.ua/pls/z7502/A005?rdat1=21.05.2007&rf7571=20929> з кешу Google, створена 10 лип. 2007 01:33:09 GMT.

***lěsъ**: *Lešna, Lešno, Lešne, Lešny, Lesné* (В, 125) – 1) *Лісна*, К-П, Плужнянський, **1946**, УкрАТП, 992; 2) *Лісне*, Вл, Камінь-Каширський, **1946**, УкрАТП, 582; 3) *Лісне*, Із, Бородінський, **1946**, УкрАТП, 74; 4) *Лісне*, Пл, Кременчуцький, **1946**, УкрАТП, 1766; 5) *Лісне*, См, Середино-Будський, **1946**, УкрАТП, 1561; 6) *Лісне*, Хрк, Зміївський, **1946**, УкрАТП, 1158; 7) *Лісне*, Крм, Білогірський, **1972**, АТПУ, 232; 8) *Лісний*, Дн, Покровський, **1946**, УкрАТП, 1188; 9) *Лісний*, Зп, Василівський, **1946**, УкрАТП, 36; 10) *Лісний*, Зп, Ново-Миколаївський, **1946**, УкрАТП, 655; 11) *Лісний*, К-П, Летичівський, **1946**, УкрАТП, 735; 12) *Лісний*, Кр, Піщано-Брідський (суч. Добровеличківський), **1946**, УкрАТП, 1248; 13) *Лісний*, Лв, Новояричівський, **1946**, УкрАТП, 1433; 14) *Лісний*, Стл, Єнакіївський, **1946**, УкрАТП, 875; 15) *Лісний*, Стл, Ольгинський, **1946**, УкрАТП, 1302; 16) *Лісний*, Хрк, Харківський, **1946**, УкрАТП, 2545.

***lipa**: *Lipna, Lipno, Lipne, Lipiczno, Lipno* (В, 129 – 131) – 1) *Липне*, Вл, Цуманський, **1946**, УкрАТП, 2230; *Lipna (Lipnie, Lipne)*, Луцьк, 1577, *ŽDz*, XIX, 45, 83, 89; 2) *Липне*, Жт, Любарський, **1946**, УкрАТП, 996; **1888**, Теод, I, 224; **1624**, *ŽDz*, XXI, 366; **кін. XVI-поч. XVII ст.**, *ŽDz*, XXII, 658; 3) *Липне*, Рв, Володимирецький, **1946**, УкрАТП, 325; 4) *Липня*, Рв, Зарічянський, **1946**, УкрАТП, 763.

***lotъ**: *Łotna, Łotno, Lotná, Lotné* (В, 131 – 133) – 1) *Лімна*, Др, Турківський, **1946**, УкрАТП, 1066; **1893**, SORG, 622; **1819-1820**, ЙФМ, 176; **1785-1788**, ЙФМ, 176; **1589**, *ŽDz*, XVIII, I, 26, 127; **1509**, MRPS, IV, II, № 9022, 10662; 2) *Łotnia*, Київська земля, **1581**, *ŽDz*, XX, 52.

***loruchъ/-ень**: *Łoruszna, Łoruszno, Łoruszne, Lorišná, Lorišné* (В, 133) – 1) *Лопушина*, Др, Самбірський, **1946**, УкрАТП, 769; 2) *Лопушина*, Лв, Бібрський, **1946**, УкрАТП, 58; 3) *Лопушина Нова*, Лв, Бібрський, **1946**, УкрАТП, 61; 4) *Лопушина*, Чрв, Вишницький, **1946**, УкрАТП, 71; 5) *Лопушне*, К-П, Ізяславський, **1946**, УкрАТП, 555; 6) *Лопушне*, Тр, Почаївський, **1946**, УкрАТП, 1134; 7) *Лопушне*, Тр, Лановецький, **1946**, УкрАТП, 1398; **1893**, Теод, III, 207; **1651**, Арх, III, VI, 24; **1603**, AGZ, X, 189, 421; **1583**, *ŽDz*, XIX,

116, 132; 8) *Лонушне*, Зк, Міжгірський, **1600**, <http://gska2.rada.gov.ua/pls/z7-502/A005?rdat1=03.09.2007&rf7571=11329> з кешу G o o g l e, створена 12 жов. 2007 16:05:18 GMT; 9) *Лонушня*, Стн, Більшівцівський, **1946**, УкрАТП, 15; **17 ст.**, <http://gska2.rada.gov.ua/pls/z7502/A005?rdat1=15.06.2007&rf757-1=13967> з кешу G o o g l e, створена 7 сер. 2007 07:39:53 GMT.

***loza**: *Łozno* (В, 134) – 1) *Лозичне*, К-П, Шепетівський, **1946**, УкрАТП, 1566; 2) *Лозна*, Вн, Уланівський (суч. Іллінецький), **1946**, УкрАТП, 1437; **1693**, AGZ, X, 368; **1624**, *ŽDz*, XXI, 353; 3) *Лозне*, Вр, Лозно-Олександрівський, **1946**, УкрАТП, 586.

***lub-/ľub-**: *Lubna, Ľubna, Ľubno, Ľubne, Lubná, Lubno* (В, 136 – 138) – 1) *Лубне*, Рв, Заріччянський, **1946**, УкрАТП, 733; 2) *Лубня*, Чрг, Холминський, **1946**, УкрАТП, 1573; 3) *Лубня*, Зк, Великоберезнянський, **1946**, УкрАТП, 60.

***medь**: *Miedzwna, Miedzwnne, Miedzwno, Medná, Medný* (В, 141 – 142) – 1) *Медвидно*, Київська земля, 1704, Арх, I, IV, 232-235, 243-246; **1602**, *ŽDz*, XIX, 88, 95, 286.

***melko**: *Mleczna, Mlečná* (В, 142) – 1) *Молочне*, Зп, Чернігівський, **1946**, УкрАТП, 1132; 2) *Молочне*, Крм, Красногвардійський, **1972**, АТПУ, 590; 3) *Молочне*, Крм, Роздольненський, **1972**, АТПУ, 867; 4) *Молочне*, Крм, Сакський, **1972**, АТПУ, 945; 5) *Молочне*, Крм, Сімферопольський, **1972**, АТПУ, 1069; 6) *Молочний*, Кв, Тетіївський, **1946**, УкрАТП, 1713; 7) *Молочний*, Пл, Гадяцький, **1946**, УкрАТП, 244; 8) *Молочний*, См, Лебединський, **1946**, УкрАТП, 784; 9) *Молочний*, Хрк, Барвінківський, **1946**, УкрАТП, 132; 10) *Молочний*, Хрс, Ново-Троїцький, **1946**, УкрАТП, 769; 11) *Морозний*, Лв, Сокольніцький, **1946**, УкрАТП, 2125.

***měľ/-ь**: *Mielna, Mielno, Mielniczne* (В, 143 – 145) – 1) *Мельна*, Стн, Рогатинський, **1946**, УкрАТП, 745; **17 ст.**, <http://gska2.rada.gov.ua/pls/z7502/A005?rdat1=10.09.2007&rf7571=13973> з кешу G o o g l e, створена 5 жов. 2007 13:02:29 GMT; 2) *Мельничне*, Др, Турківський, **1946**, УкрАТП, 1070; 3) *Мельничне*, Крм, Білогірський, **1972**, АТПУ, 297; 4) *Мельня ст.*, См, Конопотський, **1946**, УкрАТП, 551; 5) *Мельня с.*, См., Конопотський, **1946**, УкрАТП, 526; **1779**, **1781**, ОНСН, 368, 385, 407, 424; **п.ХVІІІ ст.**, Лаз, I, 2, 48, 284.

***mogyla**: *Mogilna, Mogilno, Mogilny, Mohelná, Mohelno, Mohine* (В, 146) – 1) *Могильне*, Од, Гайворонський, **1946**, УкрАТП, 453; 2) *Могильне*, Пл, Зіньківський, **1946**, УкрАТП, 898; 3) *Могильне*, Жт., Коростенський, **1946**, УкрАТП, 817; **1888**, Теод, I, 382; 4) *Могильне*, Вл, Оваднівський, **1946**, УкрАТП, 1417; **1765**, Арх, V, ПІ, 92; **1607**, *ŽDz*, XXI, 129, 229, 262; **1569**, ВГС, I, № 4, 47; **1545**, Пам., IV, 2, 111, 178; 5) *Могильня*, Жт, Чижівська, **1946**, УкрАТП, 54.

***mor-**: *Morovno* (В, 147) – 1) *Морочно Велике*, Рв, Зарічнянський, **1946**, УкрАТП, 710; 2) *Морочно Мале*, Рв, **1946**, УкрАТП, 765.

***moка**: *Масзна, Масзно, Масзне* (В, 148) – 1) *Мучне*, Крм, Кіровський, **1972**, АТПУ, 495.

***мъщъ**: *Meszna, Moszna, Meszno, Meszne, Mszanna, Mešno* (В, 149-150) — 1) *Мошно*, **1592**, Арх, VIII, V, 258; 2) *Мошни*, Кв, Черкаський, **1946**, УкрАТП, 1880; **1789**, Арх, VII, III, 246; **1609**, *ŽDz*, XXI, 162, 165, 230; **к. XVI–п. XVII ст.**, *ŽDz*, XXII, 313.

***mydlo**: *Mydlná* (В, 150) – 1) *Мильне*, Тр, Заложцівський, **1946**, УкрАТП, 640; **1931**, ЛШ, 75; **1893**, SORG, 55; **1819-1820**, ЙФМ, 199; **1785-1788**, ЙФМ, 199; **1617**, AGZ, X, 205.

***niva**: *Nivna* (В, 154) – 1) *Нивне*, Жт., Довбиський, **1946**, УкрАТП, 586.

***niзь**: *Nižna, Nižne, Nižná* (В, 154) – 1) *Низинне*, Крм, Джанкойський, **1972**, АТПУ, 352.

***obрокъ**: *Obroczna, Obročná* (В, 155) – 1) *Оброчне*, Од, Вільшанський, **1946**, УкрАТП, 428; 2) *Оброчний*, Кр, Тишківський, **1946**, УкрАТП, 1346; 3) *Оброчний*, Од, Долинський, **1946**, УкрАТП, 576.

***olьча**: *Jelešna, Oleszna, Oleszno, Olešná, Olešno, Jelešná* (В, 157 – 159) – 1) *Олешня*, Чрг, Холминський, **1946**, УкрАТП, 1523; **1729**, **1730**, Лаз, II, 416, 418; **п XVIII ст.**, Лаз, I, 416, 418; 2) *Олешня Друга*, См, Холминський, **1946**, УкрАТП, 1184; 3) *Олешня Перша*, См, Добрянський, **1946**, УкрАТП, 1181.

***orkyta**: *Rokitna, Rokitno, Rokitne, Rokytná* (В, 161) – 1) *Рокитна*, Лв, Великомоствський, **1946**, УкрАТП, 293; 2) *Рокитна*, Чрв, Садгірський, **1946**, УкрАТП, 522; 3) *Рокитна Мокра*, Хрк, Нововодолазький, **1946**, УкрАТП, 1959; 4) *Рокитне*, К-П, Ізяславський, **1946**, УкрАТП, 542; **1570**, *ŽDz*, XIX, 29; 5) *Рокитне*, Пл, Градизький, **1946**, УкрАТП, 515; 6) *Рокитне*, Пл, Кременчуцький, **1946**, УкрАТП, 1747; 7) *Рокитне*, Пл, Яготинський, **1946**, УкрАТП, 3627; 8) *Рокитне*, См, Дубов'язівський, **1946**, УкрАТП, 445; 9) *Рокитне*, Хрк, Нововодолазький, **1946**, УкрАТП, 1978; 10) *Рокитне*, Хрк, Олексіївський, **1946**, УкрАТП, 2026; 11) *Рокитне*, Чрв, Новоселицький, **1946**, УкрАТП, 403; 12) *Рокитне*, Чрг, Новобасанський, **1946**, УкрАТП, 1055; 13) *Рокитне*, Рв, Костопільський, **1946**, УкрАТП, 1185; **1765**, Арх, V, II, 77; 14) *Рокитне с.*, Рв, Рокитнянський, **1946**, УкрАТП, 1818; 15) *Рокитне смт.*, Рв, Рокитнянський, **1946**, УкрАТП, 1676; **1778**, Арх, V, II, 295; 16) *Рокитне ст.*, Кв, Рокитнянський, **1946**, УкрАТП, 1501; 17) *Рокитне с.*, Кв, Рокитнянський, **1946**, УкрАТП, 1500; **1765**, Арх, V, II, 2, 210; **1628**, Арх, VII, I, 378; **1581**, *ŽDz*, XX, 38, 43, 76; **к. XVI–п. XVII ст.**, *ŽDz*, XXII, 105, 117, 214; 18) *Рокитне*, Жт, Словечанський, **1946**, УкрАТП, 1503; **1888**,

Теод., I, 425; **1595**, Арх., VI, I, 251; 19) *Рокитне*, Льв., Львівський, **1946**, УкрАТП, 1098; **1931**, ЛШ, 234; **1819-1820**, ЙФМ, 263; **1785-1788**, ЙФМ, 263; **XVI ст.**, *ŽDz*, XVIII, II, 379; 20) *Рокитний*, Льв., Буський, **1946**, УкрАТП, 268.

* **огвѣпъ**: *Równa, Równo, Równne, Rovná, Rovné, Rovný* (В, 162 – 164) – 1) *Ровніа*, Галицька земля, **1760**, AGZ, XXIII, 395, 396; **1589**, *ŽDz*, XVIII, I, 57; 2) *Ровно*, Рв, **1946**, УкрАТП, 1; **1890**, Теод., II, 437-461; **1789**, Арх., III, V, 67; **1648**, Пам., IV, 2, 112, 128, 139; **1570**, *ŽDz*, XIX, 15.

* **os(ik)a**: *Ošno, Ošowno, Osiczno, Osná* (В, 165 – 166) – 1) *Осична*, Вн, Комсомольський, **1946**, УкрАТП, 610; **1720**, <http://gska2.rada.gov.ua/pls/z75-02/A005?rdat1=21.05.2007&rf7571=3227> з кешу Google, створена 25 лип. 2007 14:50:40 GMT. 2) *Осична*, Вн, Оратівський, **1946**, УкрАТП, 989; **1726**, <http://gska2.rada.gov.ua/pls/z7502/A005?rdat1=11.07.2007&rf7571=2654> з кешу Google, створена 29 вер. 2007 17:04:01 GMT. 3) *Осичне*, Жт, Довбиський, **1946**, УкрАТП, 616.

* **osъtzь**: *Osetno, Osetne* (В, 169) – 1) *Осетна*, Кв, **1946**, УкрАТП, 1017.

* **raportъ**: *Raprotna, Raprotno, Rappartno, Raprotne, Rapradná, Rapradno* (В, 171 – 172) – 1) *Папоротне*, Др, Добромильський, **1946**, УкрАТП, 113; **1934**, ПШ, 50; **1819-1820**, ЙФМ, 225; **1785-1788**, ЙФМ, 225; **1444**, AGZ, XIII, 162, 173.

* **para**: *Parzno, Párná, Parná, Párno* (В, 172 – 173) – 1) *Парна*, Льв., Львівський, **1946**, УкрАТП, 1052; **1488**, AGZ, XV, 253; 2) *Парне*, См, Сумський, **1946**, УкрАТП, 1861; 3) *Парний*, Дн, Синельниківський, **1946**, УкрАТП, 1571; 4) *Парня*, Вл, Заболотівський, **1946**, УкрАТП, 293; 5) *Парня*, Кв, Вищедубечанський, **1946**, УкрАТП, 467; 6) *Парня*, Чрг, Семенівський, **1946**, УкрАТП, 1351.

* **pasěka**: *Pasieczna, Pasieczno, Pasieczne* (В, 173) – 1) *Пасічне*, Крм, Білогірський, **1972**, АТПУ, 272.

* **persěka**: *Przesieczna, Pŕisečná, Pŕisečno, Prosečná* (В, 175) – 1) *Пересічна*, Рв, Рокитнянський, **1946**, УкрАТП, 1849; 2) *Пересічне*, Хрк, Дергачівський, **1946**, УкрАТП, 968.

* **pervolka**: *Przewłoczno* (В, 176) – 1) *Переволочна*, Пл, Кишеньківський, **1946**, УкрАТП, 1162; 2) *Переволочна*, Чрг, Прилуцький, **1946**, УкрАТП, 1259; 3) *Переволочна*, Льв., Пониковицький, **1946**, УкрАТП, 1807; **1541**, AGZ, X, 42.

* **pěszьkъ**: *Piasieczna, Piaseczno, Piaseczne, Piaseczny, Piasczna, Piaszno, Pisečná, Pisečné* (В, 177 – 179) – 1) *Пісочна Стара*, К-П, Смотрицький, **1946**, УкрАТП, 1253; 2) *Пісочне*, Вл, Маневицький, **1946**, УкрАТП, 1311; 3) *Пісочне*, Вл, Старовижівський, **1946**, УкрАТП, 1991; 4) *Пісочне*, Др, Мико-

лаївський, **1946**, УкрАТП, 440; 5) *Пісочне*, Крм, Краснопереконський, **1972**, АТПУ, 660; 6) *Пісочний*, Вл, Шацький, **1946**, УкрАТП, 2266.

***pleso**: *Plešna, Plešne, Plesná* (В, 181 – 182) – 1) *Плесна*, К-П., Шепетівський, **1946**, УкрАТП, 1572; **1893**, Теод., III, 664; 2) *Plesna*, Львівська земля, **1403**, AGZ, II, 50.

***plocica**: *Plóciczna, Plóciczno, Plóciczne* (В, 182) – 1) *Плотичне*, Рв, Костопільський, **1946**, УкрАТП, 1188.

***plodъ**: *Plodna* (В, 183) – 1) *Плодородне*, Крм, Красногвардійський, **1972**, АТПУ, 520.

***plugъ**: *Plužná* (В, 183) – 1) *Плужне*, К-П, Плужнянський, **1946**, УкрАТП, 1022; **1583**, ŽDz, XIX, 81; 2) *Плужний*, Вр, Верхньо-Геплівський, **1946**, УкрАТП, 199.

***poběda**: *Pobiedna, Pobiedno, Pobiedne* (В, 184) – 1) *Победне*, Крм, Джанкойський, **1972**, АТПУ, 355; 2) *Победне*, Крм, Сакський, **1972**, АТПУ, 976.

***polje**: *Polna, Polne, Polny, Polná* (В, 187) – *Пільна*, Хрк, Вовчанський, **1946**, УкрАТП, 798.

***polnъ**: *Plonna, Plonne* (В, 188) – 1) *Полонне*, К-П, Полонський, **1946**, УкрАТП, 1035; 2) *Полонне*, Рв, Рафалівський, **1946**, УкрАТП, 1580.

***popely**: *Popielno, Popielne, Popelná, Popelištná* (В, 188 – 189) – 1) *Попельний*, Хрк, Вільховатський, **1946**, УкрАТП, 729; 2) *Попільне*, Мк, Тилігуло-Березанський, **1946**, УкрАТП, 1022; 3) *Попільня*, Жт, Попільнянський, **1946**, УкрАТП, 1295; 4) *Попільня*, Жт, Попільнянський, **1946**, УкрАТП, 1317; **1683**, Арх, VI, I, пр. 153; **1607**, ŽDz, XXI, 113, 170.

***powěť**: *Powietna* (В, 190) – 1) *Повітне*, Лв, Івано-Франківський р-н, **1946**, УкрАТП, 722; **1931**, ЛШ, 54; **1785-1788**, ЙФМ, 239; **1819-1820**, ЙФМ, 239; **1503**, AGZ, XVII, 406, 407, 412.

***ръль**: *Pniewno, Pniówne* (В, 196) – 1) *Пнівне*, Вл., Камінь-Каширський, **1946**, УкрАТП, 681; **1564**, ŽDz, XVIII, I, 185.

***ръšeno/-ica**: *Pszenna, Pszeniczna* (В, 198) – 1) *Пшеничне*, Крм, Нижньогірський, **1972**, АТПУ, 798; 2) *Пшеничний*, Вр, Кременський, **1946**, УкрАТП, 465; 3) *Пшеничний*, Вр, Станично-Луганський, **1946**, УкрАТП, 1322; 4) *Пшеничний*, Дн, Ново-Покровський, **1946**, УкрАТП, 973; 5) *Пшеничний*, Дн, Юр'ївський, **1946**, УкрАТП, 2177; 6) *Пшенишне*, Пл, Кишеньківський, **1946**, УкрАТП, 1193.

***rad-**: *Radná* (В, 198) – 1) *Радісне*, Крм, Білогірський, **1972**, АТПУ, 247; 2) *Радісний*, Зп, Михайлівський, **1946**, УкрАТП, 562; 3) *Radno*, Овруч, **1683**, Арх, VII, I, 488; **1602**, XVII, ŽDz, XXI, 441; 4) *Радужне*, Крм, Красногвардійський, **1972**, АТПУ, 539; 5) *Радушна* ст., Дн, Криворізький, **1946**, УкрАТП, 381; 6) *Радушний*, Дн, Апостолівський, **1946**, УкрАТП, 123.

***ratъ**: *Ratna, Ratno* (В, 198) – 1) *Ратне*, Вл, Ратнівський, **1946**, УкрАТП, 1474; **1903**, Теод, V, 352; **1790**, Арх, V, ІІІ, 656; **1659**, Пам, ІІІ, 3, 317; **1577**, *ŽDz*, XIX, 59; **1529**, РИБ, XXX, 79; **1433**, AS, I, 32, 36, 38; **XVI ст.**, MS, ІІІ, 12, 45.

***rěka**: *Rzeczna, Rzeczno, Rzeczne* (В, 199 – 200) – 1) *Річне*, Крм, Бахчисарайський, **1972**, АТПУ, 187; 2) *Річне*, Крм, Советський, **1972**, АТПУ, 1117.

***rěpa**: *Rzepna, Rzepne, Rzepny, Rzepiczna* (В, 200) – 1) *Ріпна*, К-П, Волочиський, **1946**, УкрАТП, 324; 2) *Ріпне*, Стн, Рожнятівський, **1946**, УкрАТП, 792; **1772**, AGZ, XXIII, 621; **1649**, Ж, IV, 178, 218.

***rogozь/-ža**: *Rogoźna, Rogoźno, Rogoźne, Rogoźny, Rogoźná, Rogoźná* (В, 201 – 202) – 1) *Рогізна*, Др, Старосамбірський, **1946**, УкрАТП, 889.

***ruda**: *Rudna, Rudno, Rudne, Rudná, Roudné, Roudný* (В, 203 – 206) – 1) *Рудне*, Вл, Турійський, **1946**, УкрАТП, 2149; 2) *Рудне*, Др, Самбірський, **1946**, УкрАТП, 739; 3) *Рудне*, Лв, Львівський, **1946**, УкрАТП, 1047; **1819-1820**, ЙФМ, 267; **1785-1788**, ЙФМ, 267; **1481**, AGZ, XV, 199; 4) *Рудно*, Житомир, **XVI-XVIII ст.**, Арх, VII, III, 331; 5) *Rudno*, Київ-Брацлав, **к.XVI-п.XVII ст.**, *ŽDz*, XXII, 157.

***ryba**: *Rybna, Rybno, Rybne, Rybny, Rybná, Rybné* (В, 206 – 208) – 1) *Рибне*, Крм, Красноперекопський, **1972**, АТПУ, 692; 2) *Рибне*, Стн., Кутський, **1946**, УкрАТП, 501; **1931**, СШ, 87, 130; **1819-1820**, ЙФМ, 258; **1785-1788**, ЙФМ, 258; **1661, 1661, 1665**, LWR, III, 100; **1579**, *ŽDz*, XVIII, I, 102; **1444**, AGZ, XIV, 149, 258; 3) *Рибне*, Стн, Станіславський, **1946**, УкрАТП, 870; **1819-1820**, ЙФМ, 258; **1785-1788**, ЙФМ, 258; **1497**, MRPS, II, №851; **1449**, AGZ, XII, 193; 4) *Рибний*, Зп, Гуляй-Пільський, **1946**, УкрАТП, 348.

***sadъ/-ъкъ**: *Sadowne, Sádečné* (В, 208) – 1) *Садибне*, Жт, Коростенський, **1946**, УкрАТП, 789; 2) *Садибне*, Од, Первомайський, **1946**, УкрАТП, 1329.

***sekyra**: *Siekierna, Siekierno* (В, 210) – 1) *Сокирне*, Чрк, Кам'янський, **1972**, АТПУ, 243; **1618**, *ŽDz*, XXI, 282.

***sěno**: *Sienna, Sienna, Senné* (В, 210 – 211) – 1) *Сінне*, Крм, Масандрівська с. р., **1972**, АТПУ, 306; 2) *Сінне*, Од, Балтський, **1972**, АТПУ, 111; **1792** <http://gska2.rada.gov.ua/pls/z7502/A005?rdat1=28.05.2007&rf7571=23685> з кешу Google, створена 4 жов. 2007 11:02:29 GMT; 3) *Сінне*, Пл, Кобеляцький, **1972**, АТПУ, 692; 4) *Сінне*, Рв, Гошанський, **1972**, АТПУ, 185; 5) *Сінне*, См, Краснопільський, **1972**, АТПУ, 530; 6) *Сінне*, Хрк, Богодухівський, **1972**, АТПУ, 393; 7) *Сінне*, Хрс, Новотроїцький, **1972**, АТПУ, 635; 8) *Сінокосне*, Крм, Роздольнянський, **1972**, АТПУ, 868; 9) *Сінокосне*, Крм, Джанкойський, **1972**, АТПУ, 438.

***sity-**: *Sitna, Sitno, Sitne* (В, 211 – 212) – 1) *Сітний*, Зк, Рахівський, **1972**, АТПУ, 369.

***skord-**: *Skrodno, Skrodne* (В, 214) – 1) *Скородна*, Вр, Марківський, **1946**, УкрАТП, 646; 2) *Скородне*, Вр, Євсузький, **1946**, УкрАТП, 310; 3) *Скородне*, Вр, Марківський, **1946**, УкрАТП, 677; 4) *Скородне*, Др, Нижньо-Устріцький, **1946**, УкрАТП, 551; 5) *Скородне*, Рв, Клесівський, **1946**, УкрАТП, 951; 6) *Скородно*, Овруч, **1684**, Арх, VI, I, пр. 160; **1581**, *ŽDz*, XX, 40, 43, 88.

***slav-**: *Slawna, Slawno, Slavný* (В, 216) – 1) *Славна*, Київська земля, **1609**, *ŽDz*, XXI, 150; 2) *Словечне*, Жг., **1946**, УкрАТП, 1515; **1622**, *ŽDz*, XXI, 90, 92; **1566**, Арх, VII, II, 365; 3) *Славне*, Крм, Роздольненський, **1972**, АТПУ, 875.

***smola**: *Smolna, Smolno, Smo ná* (В, 217 – 218) – 1) *Смільна*, Др, Підбузький, **1946**, УкрАТП, 672; **1553**, Proch., 167; 2) *Смільне*, Льв, Бродівський, **1946**, УкрАТП, 190; **1931**, ЛШ, 21; **1515**, *ŽDz*, XVIII, I, 157; **1504**, AGZ, XVII, 508.

***sněgъ**: *Śnieżna, Sněžné* (В, 220 – 221) – 1) *Сніжна*, Вн, Погребищенський, **1946**, УкрАТП, 1110; 2) *Сніжне*, Крм, Чорноморський, **1972**, АТПУ, 1177; 3) *Сніжне*, Крм, Чорноморський, **1972**, АТПУ, 1177; 4) *Сніжне*, Стл, Сніжнянський, **1946**, УкрАТП, 1523.

***sokolъ**: *Sokolna, Sokolne* (В, 221) – 1) *Сокольно*, Київська земля, **XVI-XVIII ст.**, Арх, VII, III, 396.

***solma**: *Słotna, Słotno* (В, 221) – 1) *Соломна*, К-П, Сатанівський, **1946**, УкрАТП, 1156; **1725**, <http://gska2.rada.gov.ua/pls/z7502/A005?rdat1=05.08.2007&rf7571=35567> з кешу G o o g l e, створена 22 вер. 2007 06:37:30 GMT.

***stadnino**: *Stadninno* (В, 224) – 1) *Стадарня*, Тр, Вишнівецький, **1946**, УкрАТП, 424; 2) *Стадня*, Пл, Лубенський, **1946**, УкрАТП, 1969; 3) *Стадня*, Льв, Краснянський, **1946**, УкрАТП, 924; **1931**, ЛШ, 46; **1441**, <http://gska2.rada.gov.ua/pls/z7502/A005?rdat1=21.05.2007&rf7571=20017> з кешу G o o g l e, створена 10 лип. 2007 11:17:33 GMT.

***staja**: *Stajne* (В, 224) – 1) *Сташиний*, Чрв, Вижницький, **1946**, УкрАТП, 39.

***stavъ/-ica**: *Stawno, Stawiczna, Stawiczno, Stavné, Stavná* (В, 224 – 225) – 1) *Ставне*, Зк, Великоберезнянський, **1946**, УкрАТП, 70; *Ставне*, Зк, Великоберезнянський, **1544**, <http://gska2.rada.gov.ua/pls/z7502/A005?rdat1=03.09.2007&rf7571=11059> з кешу G o o g l e, створена 3 жов. 2007 20:13:15 GMT.

***stob-**: *Stobierna, Stobno* (В, 225 – 226) – 1) *Стебне*, Кв., Звенигородський, **1946**, УкрАТП, 686; **1765**, Арх, V, II, 1-9, 215; 2) *Стебне*, Чрв, Пу-

тильський, **1946**, УкрАТП, 475; **1931**, СШ, 86; **1893**, SORG, 269; 3) *Стебний*, Зк, Рахівський, **1972**, АТПУ, 359.

***stolъ/-ica**: *Stolno, Stoličné* (В, 226) – 1) *Стільне // Стольне*, Чрг, Березнянський, **1946**, УкрАТП, 128.

***strěl-**: *Strzelna, Strzelno, Postrzelne, Střel ná, Postřelná* (В, 228 – 229) – 1) *Strzelno*, Львівська земля, **1672**, AGZ, X, 322; **1502**, MRPS, III, №299; **1493**, MRPS, II, №173; **1393**, MRPS, III, №60, 147.

***Studень**: *Studzienna, Studzienne* (В, 230) – 1) *Студне*, Рв, Соснівський, **1946**, УкрАТП, 1975.

***stъlpъ/-ъсь**: *Slupna, Slupno, Slupeczna, Slupečná, Sloupná, Slupný* (В, 231 – 232) – *Стовпя*, Жт, Потіївський, **1946**, УкрАТП, 1355; **XVI – XVIII** ст., Арх, VII, III, 357.

***suchъ**: *Suszno, Sušno* (В, 233) – 1) *Сушилно*, Луцьк, Волинь, **1588**, Арх, I, I, 236; **1444**, Арх, I, VI, 8, 431; 2) *Сушне*, Лв, Радеківський, **1946**, УкрАТП, 2031; **1931**, ЛШ, 172; **1819-1820**, ЙФМ, 299; **1785-1788**, ЙФМ, 299; **1552**, AGZ, X, 62.

***svetъ**: *Świetna, Świetno* (В, 234) – 1) *Світильня*, Кв, Броварський, **1946**, УкрАТП, 327; 2) *Світличне*, Вр, Попаснянський, **1946**, УкрАТП, 1060; 3) *Світличне*, Пл, Новосанджарський, **1946**, УкрАТП, 2354; 4) *Світличне*, Хрк, Золочівський, **1946**, УкрАТП, 1249; 5) *Світличне*, Чрг, Варвинський, **1946**, УкрАТП, 238; 6) *Світличний*, См, Охтирський, **1946**, УкрАТП, 1146; 7) *Свічна*, К-П, Летичівський, **1946**, УкрАТП, 750; **1778**, Арх, V, II/1, 441; **1602**, ŽDz, XXI, 435; **1565**, Арх, VII, II, 208.

***svida**: *Świdno, Świdne, Svidná* (В, 235) – 1) *Свидно*, Рв, Зарічянський, **1946**, УкрАТП, 769; 2) *Свидня*, См, Кролевецький, **1946**, УкрАТП, 690.

***spolu**: *Spólna, Spólno, Spólny* (В, 237) – 1) *Спільне*, Зп, Пологівський, **1972**, АТПУ, 845; 2) *Спільне*, Кр, Новгородківський, **1972**, АТПУ, 674.

***srebro**: *Srebrna, Srebrne, Stříbrná* (В, 238) – 1) *Срібне*, Днц, Красноармійський, **1972**, АТПУ, 847; 2) *Срібне*, Рв, Червоноармійський, **1946**, УкрАТП, 2227; **1890**, Теод, II, 1112; 3) *Срібне*, Чрг, Срібнянський, **1946**, УкрАТП, 1468.

***szyb**: *Szybne* (В, 242) – 1) *Szybenne (Szybene)*, Кв, **1618**, XVII, ŽDz, XXI, 240, 242, 244, 277.

***termъ**: *Trzetna* (В, 243) – 1) *Теремне*, Рв, Острозький, **1946**, УкрАТП, 1537; 2) *Теремне*, Вл, Теремнівський, **1946**, УкрАТП, 2041; **1893**, Теод, III, 332; **1583**, ŽDz, XIX, 92; **1449**, РИБ, XXVII, 110; **сер. XV** ст., ДМАМЮ, 55.

***topoľ**: *Topolna, Topolno, Topolná* (В, 244 – 245) – 1) *Топольне*, Крм, Сімферопольський, **1972**, АТПУ, 1074.

***товаръ**: *Towarny, Tovarné* (В, 245) – 1) *Towarnia*, східна Галичина, в row Staromiejskim, **1543**, AS, V, 346.

***тукъ**: *Tuczna, Tuczno* (В, 247 – 248) – 1) *Тучне*, См, Тростянецький, **1946**, УкрАТП, 2047; 2) *Тучне*, См, Улянівський, **1946**, УкрАТП, 2123; 3) *Тучне*, Льв, Перемишлянський, **1946**, УкрАТП, 1616; **1548**, AGZ, X, 52.

***туръ**: *Turna, Turno, Turzno, Turná, Turne* (В, 248 – 249) – 1) *Turno*, Ruś czerwona, **XVI ст.**, *ŽDz*, XVIII, II, 31, 322.

***ulica**: *Uliczno* (В, 251) – 1) *Уличне*, Др, Дрогобицький, **1946**, УкрАТП, 176; **1819-1820**, ЙФМ, 313; **1785-1788**, ЙФМ, 313; **1661, 1665**, LWR, I, 160; **1535**, AS, V, 284; **1433**, AGZ, XIII, 146, 154, 346; **сеп. XVI ст.**, Ж, I, 209.

***vědro**: *Wiaderno* (В, 253) – 1) *Відерне*, Жт, Червоноармійський, **1946**, УкрАТП, 1573.

***vid-/ *veid-**: *Widna, Widno, Widne, Vidná* (В, 254) – *Видне*, Крм, Кіровський, **1972**, АТПУ, 462; *Видне*, Крм, Красногвардійський, **1972**, АТПУ, 504.

***voda/-ica**: *Wodna, Wodne, Wodziczna* (В, 256) – 1) *Водне*, Крм, Сімферопольський, **1972**, АТПУ, 996; 2) *Водний*, Зп, Михайлівський, **1946**, УкрАТП, 521.

***voјъна**: *Wojenne* (В, 256) – 1) *Война*, Житомир – Бердичів, **1775**, Арх, V, II/1, 226; **1662**, Арх, VII, III, 157.

***volja**: *Wolna, Wolne* (В, 256) – 1) *Вільна*, Вн, Монастирищенський, **1946**, УкрАТП, 853; 2) *Вільне*, Крм, Джанкойський, **1972**, АТПУ, 445; 3) *Вільне*, Крм, Сакський, **1972**, АТПУ, 892; 4) *Вільне*, Крм, Чорноморський, **1972**, АТПУ, 1179.

***zima**: *Zimna, Zimne, Zimny* (В, 272) – 1) *Зимне*, Вл, Володимир-Волинський, **1946**, УкрАТП, 73.

***zobъ**: *Zebne, Zubné* (В, 273) – 1) *Зубильне*, Вл, Затурівський (суч. Локачинський), **1946**, УкрАТП, 445; **1681**, Арх, VI, I, пр. 137; **1577**, *ŽDz*, XIX, 56, 62, 66, 71; **1532**, Арх, VIII, IV, 375.

***žeravъjъ**: *Žurawno* (В, 276) – 1) *Журавна*, Др, Нижньо-Устріцький, **1946**, УкрАТП, 536; 2) *Журавне*, См, Охтирський, **1946**, УкрАТП, 1151; 3) *Журавне*, Др, Журавнівський, **1946**, УкрАТП, 260; **1819-1820**, ЙФМ, 116; **1785-1788**, ЙФМ, 116; **XVI ст.**, *ŽDz*, XVIII, II, 299; **1455**, AGZ, XIV, 451; 4) *Журавно*, Луцьк, **1681**, XVII, Арх, II, II, 402; 5) *Журавно*, Вн, Хмільницький, **1946**, УкрАТП, 1483; **1787**, XVIII, Арх, V, II/1, 584; **1754**, Арх, I, IV, 535-537; **I пол. XVII ст.**, Кр, 466; **1569**, *ŽDz*, XIX, 222; **1493**, Арх, VIII, II, 342.

***žito**: *Žytna, Žytно, Žytne, Žytná* (В, 277) – 1) *Житне*, См, Роменський, **1946**, УкрАТП, 1432.

1. Вичленовані твірні основи української і західнослов'янської ойконімії дозволяють частково продемонструвати структуру буття людей, які вибирали для номінації території, на якій живуть, саме ці корені, лексеми. Це лексеми, що становлять основний фонд будь-якої слов'янської мови: назви рослин, тварин, загальноживаних знарядь праці, явищ природи, назви якостей, кольорів, почуттів тощо.

2. Враховуючи час формування архаїчного ономастикону, а саме ця модель належить до архаїчних, незважаючи на те, що засвідчено величезний пласт „нових” назв із цим формантом, мислення слов'ян було і є спорідненим. Воно позитивне, реальне, базується на об'єктивному світі. Найбільш частотними виявились ойконіми, твірні основи яких пов'язані із лексемами: береза, кропива, хліб, озеро, криниця, красна, руда.

3. Територія української ойконімії є частиною загальнослов'янського топонімичного ареалу, наш матеріал лише фрагментарно репрезентує мовну (ономастичну) картину світу слов'ян, але і такий частковий порівняльний аналіз архетипів уможливує бачення культури наших предків.

Література

- БОРЕК, Г.: Восточнославянские топонимы с формантом –ъп. Восточнославянская ономастика. Москва: 1972.
- ГУМБОЛЬДТ, В.: Избранные труды по языкознанию. Москва: 1984.
- ВЕНДИНА, Т. И.: Признак и его культурно-историческая мотивация в старославянском языке (субъектные номинации) // Признаковое пространство культуры. Москва: 2002, с. 60 – 70.
- ВЕНДИНА, Т. И.: Средневековый человек в зеркале старославянского языка. Москва: 2002.
- ЛОТМАН Ю. М.: Семиосфера. Статьи. Исследования. Заметки. Санкт-Петербург: 2004.
- ПОТЕБНЯ, А. А.: Из записок по русской грамматике. Москва: 1958. Т. 1 – 2.
- РОСПОНД, С.: Структура и стратиграфия древнерусских топонимов. Восточнославянская ономастика. Москва: 1972.
- ХАЙРУЛИНА, Р. Х.: Картина мира во фразеологии: от мировидения к миропониманию. Уфа: 2001.

Джерела

- АЗР Акты, относящиеся к истории Западной России, собранные и изданные Археологической комиссией. – СПб., 1846. – Т. I.
- АЛМ Акты литовской метрики, собранные Ф.И.Леонтовичем. – Варшава, 1896 – 1897. – Т. I, вып. 1 – 2.

- АЛРГ Акты литовско-русского государства, изданные М.Довнар-Запольским (1390 – 1529). – М., 1899. – Вып. 1.
- Андр. Андріяшев, О.: Нарис історії колонізації Сіверської землі до поч. XVI в. – Записки історико-філологічного відділу ВУАН. – Київ, 1928, кн. 20, с. 95 – 128.
- Арх. Архив Юго-Западной России, издаваемый Временной комиссией для разбора древних актов. – Київ, 1859 – 1914.
- АТПУ Українська РСР. Адміністративно-територіальний поділ на 1 січня 1972 року. – Київ, 1973.
- ДМАМЮ Документы московского архива Министерства юстиции. – Москва, 1897. – Т. I.
- Ж Жерела до історії України-Руси. – Львів, 1895 – 1900. – Т. I – III; Львів, 1903. – Т. VII.
- Ипат. Ипатьевская летопись. – В кн.: Полное собрание русских летописей. – СПб., 1843. – Т. II.
- ЙФМ Йосифінська (1785 – 1788) і Францисканська (1819 – 1820) метрики. – Київ, 1965.
- Кр. Крикун, М.: Кількість і структура поселень Подільського воєводства в першій половині XVII ст. – ЗНТШ. – Т. ССXLIII., с. 374 – 521.
- Лаз. Лазаревский, А.: Описание старой Малороссии. Полк стародубский. – Київ, 1888. – Т. I; Полк нежинский. – Київ, 1893. – Т. II.
- ЛШ Schematismus...archidiaeceseos metropolitane graeco-catholicae Leopoliensis pro anno Domini 1861. – Leopoli, 1861; Schematismus... Metropolitan-Consistorium untersteher den Volksschulen für das Jahr 1863. – Lemberg, 1863. Шематизм архидієцезії греко-католицької Львівської на рік 1882. – Львів (1882); Шематизм Львівської архієпархії на рік 1931 – 1932. – Львів, 1931.
- ОНСН Опис Новгород-Сіверського намісництва (1779 – 1781). – Київ, 1931.
- ОРОМ Лазаревский, А.: Обзорение Румянцевской описи Малороссии. Полк черниговский. – Чернигов, 1866. – Вып. I. Полк киевский и нежинский. – Чернигов, 1867. – Вып. II – III.
- Пам. Памятники, изданные Временной комиссией для разбора древних актов. – Київ, 1848 – 1859. – Т. I – IV.
- ПШ Schematismus... diaeceseos Premisliensis pro anno Domini 1856. – Premislae, 1856; Схиматисм... епархии перемыской на год... 1868. – Перемишль, 1867; Шематизм... злучених епархій перемиської, самбірської і сяноцької на рік... 1934. – Перемишль, 1934.
- РИБ Русская историческая библиотека. Литовская метрика. – Пб., 1903. – Т. XX; СПб., 1910. – Т. XXVII; Юрьев, 1914. – Т. XXX; Пг., 1915. – Т. XXXIII.
- СШ Шематизм... епархії станіславівської на рік... 1931. – Станіславів, 1931.
- Теод. Теодорович Н.И. Волянь в описании городов, местечек и сел... Житомирский уезд, Новгород-Волынский уезд, Овруцкий уезд. – Почаев, 1888. – Т. I. Ровенский уезд, Острожский уезд, Дубенский уезд. – Почаев, 1889 – Т. II. Кременецкий и Заславский уезды. – Почаев, 1893. – Т. III.
- Укр. АТП Українська РСР. Адміністративно-територіальний поділ на 1 вересня 1946 року. – Київ, 1947.
- AS Archiwum książąt Lubartowiczów Sanguszków w Sławucie. – Lwów, 1887. – Т. I; Lwów, 1890. – Т. III – IV; Lwów, 1910. – Т. VI.
- AGZ Akta Grodzkie i Ziemskie z czasów Rzeczypospolitej Polskiej z archiwum tak zwane-go Bernardyńskiego we Lwowie. – Lwów, 1869 – 1935. – Т. I – XXV.

- LWR Lustracja Wojewodztwa Ruskiego. 1661 – 1665. – Wrocław, 1970 – 1976. – T. I–III.
- MRPS Matricularum Regni Poloniae summaria... – Warszawa, 1905 – 1908. – Pars I – III; Warszawa, 1910 – 1915. – Pars IV. Vol. I – III; Warszawa, 1919 – 1961. – Pars V. Vol. I – III.
- MS Monumenta Confraternitatis staupigianae Leopoliensis. Edidit W. Milkowicz. – Leopoli, 1895. – T. I.
- Proch. Materiały archiwalne wyjęte głównie z Metryki Litewskiej od 1348 do 1697 roku. Wydał A. Prochaska. – Lwów, 1890.
- SORG Spezial-Orts-Repertorium von Galizien. – Wien, 1893.
- ŹDz Źródła dziejowe. – Warszawa, 1877. – T. V; Warszawa, 1894. – T. XXI; Warszawa, 1899. – T. XIX; Warszawa, 1902. – T. XVIII. – Cz. I.

WPLYWY OBCE W NAZEWNICTWIE MIEJSCOWYM POMORZA ZACHODNIEGO

Beata Afeltowicz

Pomorze Zachodnie to pojęcie geograficzne stosowane na oznaczenie ziem polskich położonych na północ od doliny Warty – Noteci, między ujściem Odry na zachodzie i granicą z Pomorzem Wschodnim (Gdańskim) na wschodzie, od miejscowości Lębork.¹

Proces kształtowania się nazewnictwa miejscowego na Pomorzu Zachodnim pozostaje w ścisłym związku z jego historią polityczną, gospodarczą i kulturalną. Poddany analizie toponomastycznej obszar stanowił region zmiennej dominacji demograficznej ludności słowiańskiej, niemieckiej i po 1945 roku – polskiej. Zgromadzony na użytek większej pracy² bogaty materiał toponimiczny, obrazuje proces współlistnienia w nim do 1945 roku elementów języków dwóch etnosów – substraty staropomorski i niemiecki. Robert Mrózek w artykule *Obce elementy w południowośląskiej toponimii i mikrotoponimii* zauważa, iż „analiza i ocena obcych elementów w systemie toponimicznym pogranicznego obszaru, nacechowanego w dodatku złożonością stosunków historyczno-politycznych, musi się odwoływać do interpretacyjnego tła zjawisk historycznojęzykowych oraz ich regionalno-dialektalnych zróżnicowań i właściwości.”³

We wstępie warto zatem nakreślić szkicowo etapy zasiedlania obecnych północno-zachodnich ziem polskich. Wyniki prowadzonych współcześnie badań archeologicznych i historycznych dowodzą, że od neolitu (3000 do 1700 lat p.n.e.) region pomorski stanowił dogodny teren osadniczy. W okresie nasilonych ruchów migracyjnych w Europie, zwanych „wędrowką ludów”, które miały miejsce na przełomie V i VI stulecia, pierwsze grupy osadnicze słowiańskich plemion obodrzyckich, napływających od strony Wielkopolski, Kujaw oraz Śląska i przemieszczających się w kierunku południowym i zachodnim, dotarły na teren Pomorza Zachodniego. W okresie wczesnośredniowiecznym (w wiekach VI-X) założyły one osady między innymi w dorzeczach większych rzek: Iny, Regi, Piaskowej i Mołstowej.⁴ E. Rzetelska-Feleszko twierdzi, iż rozprzestrze-

¹ *Encyklopedia Szczecina*, red. T. Bialecki, t. 2 (P-Ż), Szczecin 2000, s. 169.

² B. Afeltowicz, *Nazwy miejscowe byłych powiatów lobeskiego i nowogardzkiego* (praca doktorska), komputeropis dostępny na Wydziale Filologiczno-Historycznym Uniwersytetu Gdańskiego.

³ R. Mrózek, *Obce elementy w południowośląskiej toponimii i mikrotoponimii*, In: *Wpływy obce w nazewnictwie Polski*, red. M. Kamińska, Łódź 1993, s. 195.

⁴ Por. E. Rzetelska-Feleszko, *Podziały i związki językowe na Pomorzu na wschód i zachód od Odry*, In: *Słowiańskie pogranicza językowe. Zbiór studiów*, red. K. Handke, Język na Pograniczach 1,

nianie się słowiańskich Pomorzan oraz ich uformowanie w odrębną grupę dialektalną nastąpiło w okresie między przełomem VII i VIII a przełomem XII i XIII stulecia. Autorka wraz z Jerzym Dumą dochodzą także do wniosku, że „każda z wczesnośredniowiecznych osad i każde grodzisko miały swą odrębną nazwę. Jednak w większości nazwy te albo nie zachowały się do czasu, z którego mamy bogatszą dokumentację (XII-XIII wiek), albo też w ogóle nie znalazły się w dokumentach. Nazewnictwo słowiańskie z IX-X-XI wieku musiało więc być wielokrotnie bogatsze od tego, które utrwalone zostało w źródłach.”⁵

Od wieku XII, a szczególnie od XIII rozpoczynają się intensywne podboje plemion słowiańskich przez Niemców. W XIII stuleciu datuje swój początek osadnictwo niemieckie w Szczecinie i jego okolicach, a od XIV wieku posuwa się ono na wschód od Odry, w dorzecza Iny i Regi.⁶ Od tego czasu mamy do czynienia z narastającym procesem germanizacji ludności słowiańskiej, a także z narodzinami niemieckich jednostek toponimicznych na tym terenie. Historyk Tadeusz Białecki twierdzi, że mająca początek w XIII wieku germanizacja wraz z kolonizacją niemiecką zapoczątkowała proces wynaradawiania pomorskiej ludności słowiańskiej. Zdaniem badacza, głównymi przyczynami tego zjawiska były: fakt zerwania więzi politycznej Pomorza Zachodniego z Polską w końcu XII wieku, zhołdowanie Pomorza w 1181 roku, niewytworzenie się rodzimej inteligencji (w ówczesnym pojęciu), a także zdominowanie życia publicznego przez niemiecki patrycjat miejski, duchowieństwo i klasę szlachecką, które narzuciły ludności słowiańskiej swój język.⁷ Wyniki badań historyków dowodzą, iż do 1500 roku większość Pomorza Szczecińskiego uległa germanizacji, w odróżnieniu od Pomorza Środkowego, które pozostało słowiańskie jeszcze do XVI i XVII wieku.⁸ Kolonizacja Pomorza Zachodniego sprzyjała pojawieniu się nowych osad o nazwach niemieckich już od XII, a głównie od XIII wieku. Pierwotnie były to nazwy wsi, następnie miast, części wsi i innych siedzib ludzkich, na przykład młynów, cegielni, tartaków, karczem i leśniczówek. Ludność niemiecka zamieszkiwała obszar Pomorza Zachodniego do czasu wysiedlenia jej po II wojnie światowej.

Powyższa skrótkowo przedstawiona historia omawianego obszaru dowodzi, iż od VI do XIII wieku (czyli przez siedem stuleci) osiedlali się na nim Słowia-

Warszawa 1992, s. 135; E. Rzetelska-Feleszko, J. Duma, *Dawne słowiańskie nazwy miejscowe Pomorza Szczecińskiego*, Warszawa 1991, s. 193-196.

⁵ E. Rzetelska-Feleszko, J. Duma, *Dawne słowiańskie nazwy miejscowe...*, op. cit., s. 195.

⁶ E. Rzetelska-Feleszko, *Podziały i związki językowe na Pomorzu na wschód i zachód od Odry...*, op. cit., s. 135-136.

⁷ *Encyklopedia Szczecina*, red. T. Białecki, t. 1, Szczecin 1999, s. 281 (hasło: *Germanizacja*).

⁸ Z. Kaczmarczyk, Rozprzestrzenienie narodowości polskiej nad Odrą i Bałtykiem w późnym feudalizmie, *Przegląd Zachodni* 9, 1953, t. 1, nr 1-5, s. 24-25.

nie, zaś od XIII do XX wieku (a więc także przez siedem stuleci) dominuje na nim ludność niemiecka. Oznacza to względną równowagę czasową zamieszkiwania przez plemiona słowiańskie jak i Niemców na tym terenie, bowiem każda z wymienionych grup demograficznych zajmowała terytorium Pomorza Zachodniego jednakowy okres czasu.

W związku z powyższym należy określić rozumienie obcości w zachodniopomorskim zbiorze nazewnictwym. Elementem obcym w nazewnictwie Polski dla Kazimierza Rymuta są jednostki systemu onimicznego, które nie są rodzime, polskie, z pochodzenia słowiańskie.⁹ Onomasta podkreśla, iż zjawisko obcości należy zawsze odnosić w określonym czasie w stosunku do czegoś oraz do kogoś.

Z kolei Ewa Rzetelska-Feleszko przez wpływ obce w nazewnictwie rozumie „tylko te nazwy, gdzie elementy obce użyte zostały w fazie powstawania toponimu, a więc nazwy całkowicie obce”.¹⁰ Badaczka proponuje także w poruszonym kręgu badań wyłączenie problematyki formacji hybrydalnych, które niewątpliwie stanowią owoc słowiańsko-niemieckich interferencji językowych.

W celu analizy wpływów obcych w zachodniopomorskim nazewnictwie wykorzystano materiał toponimiczny pochodzący z fragmentu Pomorza Zachodniego, a mianowicie z obszarów byłych powiatów łobeskiego i nowogardzkiego, które do 1945 roku nosiły nazwy: Kreis Regenwalde oraz Kreis Naugard. Stanowiły one centralną część powojennego województwa szczecińskiego i zajmowały łączną powierzchnię¹¹ blisko 2500 km².

W związku z tezami K. Rymuta oraz E. Rzetelskiej-Feleszko wskazane jest doprecyzowanie zakresu badawczego niniejszego opracowania. Materiał badawczy stanowią niemieckie nazwy miejscowe, które funkcjonowały na wybranym fragmencie Pomorza Zachodniego do roku 1945. Poddane analizie onektonimij stanowią warstwę nazewnictwa obcego w stosunku do toponimii polskiej, ustalonej urzędowo po roku 1945. Są to nazwy obce w stosunku do systemu językowego ludności, która zajmuje teren Pomorza Zachodniego po II wojnie światowej. Niemieckie nazwy miejscowe są także obce w przypadku przyjęcia współczesnej perspektywy czasowej prowadzonych badań nad zachodniopomorską toponimią.

Źródłami, które rejestrują funkcjonujące na omawianym terytorium do 1945

⁹ K. Rymut, *Co to jest nazwa obca*, In: *Wpływy obce w nazewnictwie Polski*, op. cit., s. 265.

¹⁰ E. Rzetelska-Feleszko, *Niemieckie nazwy miejscowe w Polsce*, In: *Wpływy obce w nazewnictwie Polski*, op. cit., s. 273.

¹¹ Archiwum Państwowe w Szczecinie, Zbiór archiw.: Urząd Wojewódzki w Szczecinie, mikrofilm nr R-4768, dane według stanu na dzień 1.08.1946 r.

roku niemieckie nazwy miejscowe, były przede wszystkim dwa opracowania leksykograficzne: *Słownik nazw geograficznych Polski Zachodniej i Północnej* Stanisław Rosponda¹² oraz *Słownik współczesnych nazw geograficznych Pomorza Zachodniego z nazwami przejściowymi z lat 1945-1948* pod redakcją Tadeusza Białeckiego¹³, a także artykuły: Ewy Rzetelskiej-Feleszko i Jerzego Duma na temat *Najstarsze niemieckie nazwy miejscowe i terenowe na Pomorzu Szczecińskim*¹⁴, Andrzeja Chłudzińskiego *Nazwy dworków i majątków ziemskich w powiecie nowogardzkim*¹⁵ oraz Bożeny Stramek *Nazwy miejscowe powiatu stargardzkiego, część II: Nazwy niemieckie i powojenne polskie*.¹⁶

Przez *niemiecką nazwę miejscową* należy rozumieć prostą lub złożoną formację nazewniczą, powstałą na gruncie języka niemieckiego w wyniku kreacji onomastycznej oraz zbudowaną z elementów leksykalnych i strukturalnych synchronicznie właściwych temu językowi.¹⁷ W skład omawianej kategorii toponimicznej wchodzi także nazwy hybrydalne, które zbudowane są z elementów pochodzenia niemieckiego oraz innych systemów językowych, które podane zostały analizie toponomastycznej w innych opracowaniach.¹⁸

Na obszarze powojennych powiatów łobeskiego i nowogardzkiego do 1945 roku wystąpiło ogółem 828 nazw miejscowych, z czego 188 stanowiły nazwy słowiańskie (łącznie z 48 formacjami hybrydalnymi) oraz 640 nazwy niemieckie.

Dokumentacja niemieckich nazw miejscowych rozpoczyna się już w XII wieku, z którego pochodzi jeden ojkonim (*Regenwalde*). Łącznie od wieku XII

¹² Wrocław-Warszawa 1951.

¹³ Szczecin 2002.

¹⁴ E. Rzetelska-Feleszko, J. Duma, *Najstarsze niemieckie nazwy miejscowe i terenowe na Pomorzu Szczecińskim*, „Onomastica Slavogermanica” XVIII, red. B. Siciński, Wrocław 1993, s. 43-61.

¹⁵ A. Chłudziński, *Nazwy dworków i majątków ziemskich w powiecie nowogardzkim*, „Nasze Pomorze. Rocznik Muzeum Zachodnio-Kaszubskiego w Bytowie”, 2001, nr 3, Bytów 2002, s. 147-159.

¹⁶ B. Stramek, *Nazwy miejscowe powiatu stargardzkiego, Część II: Nazwy niemieckie i powojenne polskie*, „Stargardia” (Rocznik Muzeum w Stargardzie), t. II. Stargard 2002, s. 15-67. Źródłami historycznymi, rejestrującymi niemieckie nazewnictwo miejscowe były także źródła niemieckie, których pełny opis bibliograficzny zawarty jest w mojej rozprawie doktorskiej, por. przypis 2.

¹⁷ Rozumienie terminu *niemiecka nazwa miejscowa* przytaczam za: J. Majchrowski, *Niemieckie nazwy miejscowe na obszarze dawnego województwa kaliskiego*, „Onomastica Slavogermanica” XVIII, por red. B. Sicińskiego, Wrocław 1993, s. 141-2.

¹⁸ Por.: E. Rzetelska-Feleszko, *Hybrydy słowiańsko-niemieckie w nazewnictwie Pomorza Zachodniego*. In: *Formacje hybrydalne w językach słowiańskich*, Księga referatów Ogólnopolskiej Konferencji Naukowej w Lublinie, 10-11 maja 1984 r., Rozprawy Slawistyczne 1, red. S. Warchoń, Lublin 1986, s. 227-239; B. Afeltowicz, *Formacje hybrydalne w historycznym nazewnictwie miejscowym Pomorza Zachodniego* (w druku).

do XVII wystąpiło 107 pierwszych notacji ojkonomimów pochodzenia niemieckiego, co stanowi 17 % całości zbioru toponimicznego o proveniencji niemieckiej. Po raz pierwszy w źródłach pisanych i kartograficznych na przestrzeni wieków od XVIII do XX wzmiankowanych nazw wystąpiło 533, czyli 83 % zbioru niemieckiego nazewnictwa miejscowego. Dane liczbowe są dowodem nasilonego zainteresowania ziemią Pomorza Zachodniego oraz procesów kolonizacyjnych, które miały miejsce od czasów panowania króla pruskiego Fryderyka II.

Dokładną chronologię pierwszych zapisów niemieckich nazw miejscowych ilustruje poniższa tabela:

Wiek	Ilość nazw niemieckich	Udział w %
XII	1	0,2
XIII	8	1,25
XIV	29	4,5
XV	26	4,1
XVI	27	4,2
XVII	16	2,5
XVIII	164	25,6
XIX	313	48,9
XX	56	8,75
RAZEM	640	100

Wziąwszy pod uwagę schemat klasyfikacyjny toponimów Witolda Taszycyckiego, uzupełniony aneksem Henryka Borka¹⁹ można stwierdzić, że zgromadzony zbiór niemieckich jednostek toponimicznych przedstawia szeroki wachlarz typów semantycznych. Poniższa tabela ilustruje omawiane typy wraz z ich liczebnością oraz udziałem procentowym:

Typy nazw niemieckich	Ogółem w liczbach	Ogółem w procentach
I. Nazwy relacyjne	177	27,7
II. Nazwy kulturowe	162	25,3
III. Nazwy dzierżawcze	119	18,6
IV. Nazwy dwuznaczne	104	16,25
V. Nazwy topograficzne	72	11,25
VI. Nazwy etniczne	2	0,3
VII. Nazwy niejasne	4	0,6
RAZEM:	640	100

¹⁹ W. Taszycki, Słowiańskie nazwy miejscowe (Ustalenie podziału), Kraków 1946; H. Borek, Nazwy relacyjne w toponimii, In: V Ogólnopolska Konferencja Onomastyczna, Poznań 3-5 września 1985, Księga referatów, red. K. Zierhoffer, Poznań 1988, s. 43-53.

Najliczniejszą grupę niemieckiego nazewnictwa miejscowego tworzą nazwy relacyjne, których na przestrzeni wieków na omawianym obszarze zgromadzono 177. Szczycą się one wczesną metryką, bowiem znajdują swoje poświadczenia w średniowiecznych zbiorach książęcych i kościelnych dokumentów pomorskich.

W chronologii niemieckich nazw relacyjnych można zaobserwować dwa zasadnicze okresy: pierwszy obejmuje przestrzeń od XII do XVI w. i cechuje się niską frekwencją tej grupy ojkonomów (6 nazw, 3,4% zbioru nazw relacyjnych), zaś drugi – od XVI do XX w. ich ogromnym przyrostem (171 nazw, tj. 96,6%). Szczególnie w wiekach XVIII i XIX, a także częściowo w wieku XX daje się zauważyć nasilony wzrost liczebności omawianej kategorii toponimicznej, który świadczy o wzmóżonej fali odrywania się osad od swoich macierzystych jednostek.

W omawianym zbiorze nazw relacyjnych dominują nazwy komponowane (168 nazw, czyli 94,9% całości zbioru nazw relacyjnych) nad nazwami prymarnymi (9 nazw, 5,1%). Nazwy komponowane obrazują proces powstawania nowych osad będących własnością wsi i miast (np.: *Plather Ziegelei*, *Puddenziger Mühle*, *Weitenhagen Vorwerk*) lub tworzenia się odrębnych osad z już istniejących (np.: *Klein Christinenberg*, *Neu Natelfitz*), w granicach administracyjnych miast i wsi lub w ich najbliższej okolicy. W XIX w. odnotowano także największą liczbę nazw leśniczówek oraz stacji kolejowych, które ilustrują proces narodzin planowej polityki leśnej, a także powstanie i rozwój kolejnictwa na Pomorzu Zachodnim. Nazwy komponowane posiadają złożoną budowę, tzn. w ich skład wchodzi człony mające odniesienie w ojkonomach występujących na obszarze powiatu łobeskiego i nowogardzkiego lub w nazwach terenowych zarówno lądowych (nazwy gór i lasów), jak i wodnych (nazwy jezior, rzek, bagien, łągów). Cechę relacyjności nazwy miejscowej sygnalizowały także człony antonimiczne, tj. przymiotniki *klein* (np. *Klein Liebenthal*), *neu* (np. *Neu Farbezin*) oraz inne człony dyferencyjne w postaci przymiotników (np.: *mittel* – *Mittelhagen*, *unter* – *Unter Karlsbach*) oraz liczebników (*vier* – *Vierschäferey*).

Drugą liczną grupę stanowią nazwy kulturowe, które na poddanym analizie obszarze reprezentuje zbiór 162 nazw, notowanych w średniowiecznych źródłach pomorskich od XIV stulecia. Pod względem budowy morfologicznej nazwy komponowane (138 nazw, 86% zbioru analizowanego niemieckiego nazewnictwa miejscowego) dominują nad nazwami prymarnymi (23 nazwy, tj. 14,2%) i nazwami derywowanymi (1 nazwa, czyli 0,6%). Nazwy prymarne obejmują ojkonimy wnoszące informacje o historii regionu, wytworach rąk ludzkich, zajęciach człowieka mieszkającego na tym terenie w przeszłości (np.: *Sägemühle* ‘tartak’, *Ziegelei* ‘cegielnia’) oraz nazwy metaforyczne (np.: *Elend*

‘nędza, bieda’, *Jammer* ‘lament, płacz’, *Vogelsang* ‘śpiew ptaka’). Podzbiór komponowanych niemieckich nazw kulturowych reprezentowany jest przez nazwy informujące o wytworach rąk ludzkich, cechach tych wytworów, formach osadnictwa, uprawy ziemi oraz przez nazwy pamiątkowe. Podzbiór nazw pamiątkowych, składający się z 24 ojkonimów, upamiętnia ważne dla założycieli osad osobistości (królów i członków rodziny) oraz wydarzenia historyczne. W zdecydowanej większości (23 ojkonimy) są to nazwy z pierwszym członem w postaci nazwy osobowej (tj. imienia męskiego, np.: *Friedrich*, *Heinrich* oraz *Wilhelm* lub żeńskiego, np.: *Amalie*, *Emilie*, *Margarethe*, *Marie*, *Sophia*). Nazwy te upamiętniały postaci żon i córek właścicieli majątków ziemskich lub odwoływały się do patronek kościołów (n. os. *Marie* w n. m. *Marienu*). Człon drugi omawianych nazw stanowiły apelatywy typu: *Aue* ‘łąka’, *Berg* ‘góra’, *Burg* ‘miasto’, *Hof* ‘dwór, folwark, zagroda’, *Höhe* ‘wzgórze’, *T(h)al* ‘dolina’.

Zbiór 119 niemieckich nazw dzierżawczych tworzą dwie grupy: nazw prymarnych (9, 7,6 % całości zbioru nazw dzierżawczych) oraz nazw komponowanych (110, 92,4%). Grupę prymarnych nazw posesywnych reprezentują ojkonimy w postaci nazwisk założycieli lub właścicieli osad. W jej skład wchodzi najwcześniejsze nazwy miejscowe zarówno powiatu nowogardzkiego (*Hindenburg*), jak i łobeskiego (*Heydebreck*, *Schwerin*), pochodzące z XIII wieku. Są to nazwy miejscowe równe nazwiskom rodów rycerskich, biorących udział w kolonizacji Pomorza Zachodniego, co tłumaczy ich wczesną metrykę.

Grupę komponowanych nazw dzierżawczych tworzą ojkonimy z pierwszym członem w postaci nazwy osobowej (108 nazw) oraz nazwy godności piastowanej przez założyciela lub właściciela osady (2 nazwy). Kompleks nazw osobowych stanowią imiona (41 nazw), nazwiska (66 nazw) oraz całe zestawienia nazewnicze (1 nazwa: *Carl Fischer*). Nazwy godności funkcjonujące w niemieckich nazwach dzierżawczych to: *Fürst* ‘książę’ oraz *Voigt* ‘wójt, kasztelan’. Elementami antroponimicznymi wchodzącymi w skład omawianej warstwy nazewniczej były imiona męskie w formie oficjalnej lub nieoficjalnej, np.: *Bern* (: *Bernhard*), *Fick* (: *Friedrich*), *Johann*, *Karl*, *Klaus* (: *Nicolaus*), *Nickel* (: *Nicolaus*), *Rüdiger*, *Wilhelm*. Jednakże dużo liczniejszym tworzywem nazw dzierżawczych były niemieckie nazwiska, bowiem wystąpiły w 66 ojkonimach, np.: *Arnim*, *Berg*, *Horn*, *Heling*, *Löper*, *Ramin*, *Wege*, *Wetzel*, *Zimmer*.

Do zbioru niemieckich nazw dwuznacznych włączono te nazwy miejscowe, których rzeczywistej motywacji nie udało się ustalić na podstawie historycznych źródeł pisanych oraz ich budowa formalna dopuszcza dwojaką interpretację. Ogółem w analizowanym zbiorze niemieckich nazw miejscowych wystąpiły 104 nazwy dwuznaczne. Najlicniejszą grupę (52 nazwy, 50% zbioru nazw dwuznacznych) tworzą nazwy dzierżawcze lub kulturowe (pamiątkowe)

z I członem w postaci nazwy osobowej (imię żeńskie lub męskie, także jedno nazwisko). W II członie obligatoryjnie wystąpiły apelatywy, wśród których najwyższą frekwencję zanotowały rzeczowniki: *Berg, Dorf, Feld, Hagen, Hof, Horst*. Przypuszczać można, iż prymarną funkcją wymienionych członów apelatywnych mogła być funkcja strukturalna, bez rzeczywistej motywacji nazwo-twórczej.

Pierwszym członem nazw dzierżawczych lub kulturowych (pamiątkowych) były przede wszystkim imiona (51 nazw) oraz wyjątkowo nazwisko (1 nazwa). W grupie ojkonimów zawierających w swoim składzie imię zanotowano imiona męskie (27 nazw), np.: *August, Diedrch, Friedrich, Hermann, Karl, Otto* oraz imiona żeńskie (24 nazwy), np.: *Dorothea, Helene, Karoline, Luise, Sophia*. Dla przykładu ojkonim *Sackhof* z I członem w postaci nazwiska *Sack*, można wy-wodzić od nazwiska właściciela lub też jest to nazwa nadana na cześć Johanna Augusta Sacka, który od 1816 r. pełnił funkcję nadprezydenta prowincji pomorskiej i przyczynił się swoimi reformami do rozwoju regionu.

Kolejnymi licznymi grupami są nazwy dzierżawcze lub topograficzne (22 nazwy, 21,6% zbioru nazw dwuznacznych), dzierżawcze lub kulturowe (14 nazw, 13,5%). Pozostałe grupy notują znacznie niższą frekwencję.

Niemieckie dwuznaczne nazwy miejscowe pod względem strukturalnym to przede wszystkim nazwy komponowane, a konkretnie złożenia. Sporadycznie wystąpiły tu nazwy prymarne (np. *Fier*) lub nazwy w postaci zestawień toponimicznych (np.: *Westphal Katen, Schützen Acker*).

Niemieckie ojkonimy dwuznaczne posiadają wczesną metrykę, bowiem zanotowano je po raz pierwszy w źródłach już w XIII w., jednakże chronologia tej warstwy nazewniczej nie odbiega od chronologii pozostałych zbiorów ojkonimicznych występujących na omawianym obszarze do 1945 r. Do wieku XVII wystąpiło bowiem zaledwie 16 dwuznacznych nazw miejscowych, zaś w przedziale czasowym od XVIII do XX w. – 88.

Kolejny podzbiór niemieckiego nazewnictwa miejscowego to nazwy topograficzne reprezentowane 72 przykładami, których pierwsze notacje pojawiają się w źródłach historycznych od XIV wieku. Jednakże do wieku XVIII jest ich niewiele, bo zaledwie 19 nazw (26,4% zbioru omawianego typu nazewniczego). Na przestrzeni wieków od XVIII do XX funkcjonowały 53 tego typu toponimy (73,6% całości analizowanego zbioru nazw).

Pod względem budowy morfologicznej topograficzne nazwy prymarne znajdują się w mniejszości i tworzą zbiór 11 nazw (15,3% całości zbioru topograficznych nazw miejscowych). Informują one o obiektach leśnych, np.: *Holz* ‘las’, *Horst* ‘zagajnik’, o występowaniu wody (*Spring* ‘źródło’) oraz o kształcie obiektu (*Kattstart* ‘koci ogon’). Zasadniczy trzon tej grupy nazewniczej stano-

wią nazwy komponowane (61 nazw, tj. 84,7%), które wnoszą informacje na temat położenia miejscowości (np.: *Imbergen, Stadtfeld*), fauny (np.: *Barenbruch, Falkenberg, Immenthal, Rehagen*), flory (np.: *Birkenhorst, Blumenfelde, Eichberg, Grasshorst*), obecności wody (np.: *Altenfliess, Düsterbeck, Schwabach, Tinkenwerder*), cech obiektu (np.: *Blankenfelde, Brandriege, Grünhorst, Langenberg, Schönwerder*). Nazwy topograficzne komponowane to głównie złożenia, przy niewielkim udziale zestawień nazewniczych.

Ostatni typ semantyczny -nazwy etniczne- reprezentują dwa ojkonimy: *Wenthof* oraz *Wentvelt*, notowane w źródłach historycznych w XIII i XIV stuleciu. Są to nazwy, które „oznaczają w najdawniejszym stanie rzeczy mniejszą lub większą gromadę ludzką na podstawie właściwości zamieszkałego przez nią skrawka ziemi, pochodzenia z pewnej okolicy lub miejscowości.”²⁰ Obie nazwy mają postać złożen z apelatywnymi średnio-dolno-niemieckimi i średnio-wysoko-niemieckimi elementami językowymi, a także obie nazwy można wywodzić ze średnio-wysoko-niemieckiej nazwy *Wenden*, która była określeniem Słowian. Potwierdzają one obecność pierwotnej na tym terenie ludności pochodzenia słowiańskiego.

Zbiór niemieckiego nazewnictwa miejscowego powiatów łobeskiego i nowogardzkiego wypełniają także cztery ojkonimy niejasne, tj.: *Butzbinde* (XIX w.), *Karant* (XIX w.), *Kniephof* (XV w.), *Numshagen* (XIV w.).

Na podstawie przeprowadzonej analizy niemieckich nazw miejscowych na obszarze powojennych powiatów łobeskiego i nowogardzkiego można sformułować kilka wniosków.

Omówione ojkonimy niemieckie obrazują procesy i formy osadnictwa germańskiego, chronologię procesu kolonizacji, jej intensywność lub regres, codzienne zajęcia ludności, wygląd krajobrazu, stan zalesienia. Wnoszą informacje o sieci hydrograficznej terenu itp. System toponimiczny stanowi więc uzupełnienie na przykład badań archeologicznych, historycznych czy też antropologicznych prowadzonych na Pomorzu Zachodnim.

Zestawienie liczbowe niemieckich ojkonimów niezbiecie dowodzi zdecydowanego wzrostu zainteresowania ziemią Pomorza Zachodniego oraz wzrostu osadnictwa na terenie omawianych powiatów od XVIII wieku.

W zgromadzonym zbiorze 640 nazw miejscowych funkcjonujących na terytoriach powojennych powiatów łobeskiego i nowogardzkiego wyodrębnić można dwa zbiory (bez 4 nazw niejasnych): 1. nazw prymarnych, których łącznie wystąpiło 54 (tj. 8,5% całości nazw niemieckich) oraz 2. nazw komponowanych – 581 nazw, tj. 91,3%). Z zestawienia liczbowego wynika, iż nazwy komponowa-

²⁰ W. Taszycki, op. cit., s. 46.

ne są wyróżniającą cechą niemieckiej toponimii. Nazwy prymarne stoją w cieniu nazw komponowanych. Stwierdzono także występowanie jednej nazwy sekundarnej (*Höfchen*), czyli 0,2% zbioru niemieckich ojkonimów.

Wnioskować można, że niemiecki system toponimiczny odbiega znacznie od systemów toponimicznych języków słowiańskich, w których główne funkcje nazwotwórcze pełniły (i nadal pełnią) formanty słowotwórcze. W języku niemieckim podstawową strukturą nazewniczą są złożenia lub zrosty dwóch rzeczowników lub przymiotnika i rzeczownika, w których pierwszy człon stanowi rzeczownik pospolity lub nazwa własna, zaś drugi człon jest najczęściej apelatywem określającym nazywany obiekt, przy czym jego znaczenie apelatywne może zacierać się i wówczas pełni on wyłącznie funkcję strukturalną.

Na zakończenie należy dodać, że po ustaniu działań wojennych drugiej wojny światowej oraz po przejściu obszaru Pomorza Zachodniego przez administrację polską nazwy niemieckie wyszły z użycia. Komisja Ustalania Nazw Miejscowych wprowadziła nowe urzędowe nazewnictwo polskie. Odtworzono dawne rodzime nazwy lub zastąpiono nazwy niemieckie nowymi nazwami polskimi zgodnymi z modelami toponimicznymi sąsiednich regionów polskich. Jako sporadyczne należy uznać zjawisko funkcjonowania spolonizowanych (adaptowanych) nazw niemieckich.

Literatura

AFELTOWICZ, B.: Niemieckie nazwy miejscowe z kreacją odapelatywną na terenie powiatu nowogardzkiego do 1945 roku. In: *Nazewnictwo na pograniczach*. Ed. J. Ignatowicz-Skowrońska. Szczecin: Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Szczecińskiego 2005, s. 235-247.

BELCHNEROWSKA, A.: Nazewnictwo słowiańskie, niemieckie i polskie Pomorza Zachodniego – procesy adaptacyjne. In: *Nazewnictwo pogranicza Polski*. Ed. A. Belchnerowska, J. Ignatowicz-Skowrońska. Szczecin: Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Szczecińskiego 1999, s. 99-107.

BELCHNEROWSKA, A.: Niemieckie nazwy miejscowe Pomorza Szczecińskiego. In: *Synchroniczne i diachroniczne aspekty badań polszczyzny*. Ed. M. Białoskórka, A. Belchnerowska. T. 2. Szczecin: Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Szczecińskiego 1995, s. 225-233.

BOREK, H.: Nazwy relacyjne w toponimii. In: *V Ogólnopolska Konferencja Onomastyczna, Poznań 3-5 września 1985, Księga referatów*. Ed. K. Zierhoffer. Poznań: Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu, Seria Filologia Polska nr 34, 1988, s. 43-53.

CHLUDZIŃSKI, A.: Nazwy dworców i majątków ziemskich w powiecie nowogardzkim. In: *Nasze Pomorze. Rocznik Muzeum Zachodnio-Kaszubskiego w Bytowie*, 2002 (2001), nr 3, s. 147-157.

Encyklopedia Szczecina. Red. T. Białecki, t. 1-2, Szczecin: Uniwersytet Szczeciński, Instytut Historii 1999-2000. 712 s.

KACZMARCZYK, Z.: Rozprzestrzenienie narodowości polskiej nad Odrą i Bałtykiem w późnym feudalizmie. In: *Przegląd Zachodni* 9, 1953, t. 1, nr 1-5, s. 24-25.

MAJCHROWSKI, J.: Niemieckie nazwy miejscowe na obszarze dawnego województwa kaliskiego. In: *Onomastica Slavogermanica XVIII*, red. B. Siciński, Wrocław: Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego 1993, s. 139-157.

MRÓZEK, R.: Obce elementy językowe w południowośląskiej toponimii i mikrotoponimii. In: *Wpływy obce w nazewnictwie Polski*, op. cit., s. 191-196.

ROSPOND, S.: Słownik nazw geograficznych Polski Zachodniej i Północnej. Według uchwał Komisji Ustalania Nazw Miejscowych pod przewodnictwem S. Srokowskiego. Wrocław-Warszawa: Wrocławskie Towarzystwo Naukowe we Wrocławiu 1951. 418 s.

RZETELSKA-FELESZKO, E.: Niemieckie nazwy miejscowe w Polsce. In: *Wpływy obce w nazewnictwie Polski*, op. cit., s. 273-281.

RZETELSKA-FELESZKO, E.: Podziały i związki językowe na Pomorzu na wschód i zachód od Odry. In: *Słowiańskie pogranicza językowe. Zbiór studiów*. Ed. K. Handke, Język na Pograniczach 1, Warszawa: Res Publica Press 1992, s. 135-141.

RZETELSKA-FELESZKO, E. – DUMA, J.: Dawne słowiańskie nazwy miejscowe Pomorza Szczecińskiego. Warszawa: Slawistyczny Ośrodek Wydawniczy 1991. 283 s.

RZETELSKA-FELESZKO, E. – DUMA, J.: Najstarsze niemieckie nazwy miejscowe i tereny na Pomorzu Szczecińskim. In: *Onomastica Slavogermanica XVIII*, red. B. Siciński, Wrocław: Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego 1993, s. 43-61.

Słownik współczesnych nazw geograficznych Pomorza Zachodniego z nazwami przejściowymi z lat 1945-1948. Red. T. Białecki. Szczecin: Książnica Pomorska w Szczecinie 2002. 414 s.

STRAMEK, B.: Nazwy miejscowe powiatu stargardzkiego. Część II: Nazwy niemieckie i powojenne polskie. In: *Stargardia (Rocznik Muzeum w Stargardzie)*, T. II. Stargard: Muzeum w Stargardzie 2002., s. 15-67.

TASZYCKI, W.: Słowiańskie nazwy miejscowe (Ustalenie podziału). Kraków: Polska Akademia Umiejętności 1946. 64 s.

Wpływy obce w nazewnictwie Polski. *Acta Universitatis Lodziensis. Folia Linguistica* 27. Ed. M. Kamińska. Łódź: Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego 1993. 377 s.

SŁOWIAŃSKIE NAZWY OSOBOWE ZAWARTE W NAZWACH MIEJSCOWYCH POWIATU BIAŁOGARDZKIEGO

Andrzej Chludziński

I. Wstęp

Powiat, którego nazewnictwo zostało przedstawione w niniejszej pracy, jest położony w dorzeczu środkowego biegu rzeki Parsęty, w północno-wschodniej części województwa zachodniopomorskiego (por. mapa). Do czasu wędrówek ludów zamieszkiwały go przejściowo plemiona prawdopodobnie germańskie, jednak już we wczesnym średniowieczu Pomorze zostało zaludnione wyłącznie przez ludność zachodniosłowiańską.¹ Pierwsze grody na tych terenach były zakładane w VI-VII wieku n.e., z czasem utworzyły one system obronny na linii Parsęty.

Losy ziemi białogardzkiej, jak i całego Pomorza, były w ciągu wieków bardzo burzliwe. Władali tu kolejno książęta pomorscy, książęta wołogoscy, królowie polscy, margrabiowie brandenburscy. Z czasem w Białogardzie i okolicy napływowa ludność germańska zaczęła dominować nad przeważającą dotychczas liczebnie słowiańską. Dalsze losy tych terenów były typowe dla rozwoju państwa niemieckiego, w którego granicach znajdowały się do roku 1945.

Mapa ukazująca położenie powiatu białogardzkiego

¹ KOSTRZEWSKI, J.: *Pradzieje Pomorza*. Wrocław-Warszawa-Kraków: Ossolineum 1966, s. 64 – 65.

Przedstawiony tu materiał nazewnictwa został zaczerpnięty z niemieckich i polskich źródeł historycznych, map, planów i opracowań. Tu po raz pierwszy zostały wykorzystane informacje nazewnictwa zawarte w niepublikowanych materiałach, dostępnych w Archiwum Państwowym w Szczecinie (XII-XIX wiek) i Koszalinie (lata 1945-52). Wszystkie toponimy poddane analizie są zawarte w mojej pracy *Toponimia powiatu białogardzkiego*.²

Klasyfikacji dokonałem pod kątem występowania słowiańskich nazw osobowych w pojawiających się chronologicznie nazwach miejscowych: słowiańskich, niemieckich, polskich (po 1945 roku). Artykuł hasłowy ma następujący układ: nazwa obecna lub historyczna (pogrubiona), lokalizacja, zapisy źródłowe (zwykle trzy najstarsze; pomijam informacje o źródłach, zainteresowani znajdują ją w przywoływanej *Toponimii*...), przy nazwach genetycznie niemieckich także współczesna nazwa polska, po myślniku – etymologia nazw zawierających słowiańskie nazwy osobowe.

II. Materiał

1. Nazwy słowiańskie

Barnimbskonow, wybudowanie, k. Motarzyna, bdl., gm. Tychowo (†): *Barnimbskonow* 1634, *Barnimkonowschen* 1651. – N. utworzona suf. *-ow(o)* od ap. *koń* lub od n.o. *Koń* SSNO III 74, *Kono*, *Kuno* SSNO III 201, możliwe też pochodzenie niem., por. *Konrad* Bubak 179-80, *Kun* SEMot V 150-51, potem dodany czł. dzierżawczy równy n.o. *Barnim* SSNO I 94, w 1. zapisie w gen., 2. zapis to adi. od całego wyrażenia.

Białogórzyno, wieś, 9 km na pn. wsch. od Białogardu: *Balgurino* 1276, *Bulgarrin* 1286, *Bulgeryn* 1309. – N. z suf. *-in(o)*, dwuznaczna: 1. dzierżawcza, podstawą mogła być n.o. **Bolegor* z I czł. jak w *Bolesław*, *Bolebor* SSNO I 208 i II czł. jak w *Dalegor* SSNO I 452, *Cieszogor* SSNO I 374, *Sobiegorz* SSNO V 135; 2. topograficzna, gdyż najstarszy zapis można rekonstruować jako **Bělogorino*, czyli pierwotnie mogła to być n. od wyr. *běla gora* ‘biała góra’, por. Lor 16, DSNMŚ 10.

Borzysław, wieś, 3 km na zach. od Tychowa: *Burzlař* 1136, *Burizlař* 1325, *Burreslaffe* 1491. – N. dzierżawcza z suf. *-jь* od n.o. *Borzysław* SSNO I 231, por. n.m. *Borzysław* SG I 341, DSNMŚ 171, NMP I 316.

Buczek, wieś, 8 km na pn. wsch. od Białogardu: *de Buceke* (ts.?) 1346, *in Buzeke* 1431, *Buzeke*, *Buczeke* 1491. – N. rodowa od n.o. *Buczek* SSNO I 271, por. n.m. *Buczek* SG I 437, DSNMŚ 181, NMP I 416, lub od n.o. *Buszek*, *Buszko* SSNO I 287, por. n.m. *Buszewo*, *Buszkowice* NMP I 465.

² CHLUDZIŃSKI, A.: *Toponimia powiatu białogardzkiego* (rozprawa doktorska). Poznań: Wydział Filologii Polskiej i Klasycznej UAM w Poznaniu 2000, 551 s.

Byszyno, wieś, 6,5 km na pd. wsch. od Białogardu: *Boyszinn* 1491, *Boytzinschen* 1524, *Bojÿssin* 1540. – N. dzierżawcza z suf. *-in(o)* od n.o. *Bysz* SSNO I 295, choć możliwe także *Bycz* SSNO I 289, por. n.m. *Byszew*, *Byszewice*, *Byszewo*, *Byszewy*, *Byszki*, *Byszów* oraz *Byczki*, *Byczyna* SG I 490, 514-515, DSNMŚ 113, NMP I 480.

Czarnkowo, wieś, 5 km na wsch. od Tychowa: *Czernekowe* 1486, *Czernekow* 1514, *Zarnekow* 1577. – N. dzierżawcza z suf. *-ow(o)* od n.o. *Czarnek*, *Czarnko* SSNO I 400, por. n.m. *Czarnków* SG I 748, NMP II 185.

Czarnowęsy, wieś, 7 km na pd. od Białogardu: *Czarnowantze* 1523, *Czarnewantz* 1531, *Carnewanz* 1540. – N. rodowa od n.o. **Czarnowąs*, por. *Czarnous* SSNO I 403, *Czarnowąs* SNWPU II 259, n.o. typu *Białowąs*, *Gołowąs*, *Odrzywąs*, *Świniowąs* SSNO, por. n.m. *Czarnowąs* SG I 761, DSNMŚ 181, NMP II 190.

Dargikowo, wieś, 3 km na wsch. od Białogardu: *Dargekow* 1299, *Darkow* 1481, *Darckow* 1628. – N. dzierżawcza z suf. *-ow(o)* od n.o. *Darek* SSNO I 458 lub od n.o. **Dargǫkь*, por. n.o. *Dargomier* SSNO I 458 oraz n.m. *Dargolewo*, *Dargoszewo*, *Dargi*, *Dargiszki*, *Darków*, *Darkowice* SG I 905, DSNMŚ 49, NMP II 265.

Daszewo, wieś, 4 km na pn. od Karlina: *Johannes Darsowe* (n.o.) 1325 (ts.?), *Darsowe*, *Darssowe*, *Darszowe* 1496, *Dassow* 1618. – N. dzierżawcza z suf. *-ow(o)* od n.o. **Darźb*, por. n.o. *Drożan* SSNO I 527, n.m. *Drożanki* NMP II 433, podstawą mogła być także n.o. *Darosz*, *Darz*, *Darzk* SSNO I 459-60 oraz pom. przydomki *Darzek*, *Darzen* Breza P 52-53, por. DSNMŚ 49, NMP II 269, n.m. *Darzewo* PMT XIII 24.

Dobrowo, wieś, 10,5 km na pn. zach. od Tychowa: *Dubberow* 1451, *Dubberowe* 1477, *Dobberow* 1523-45. – N. dzierżawcza z suf. *-ow(o)* od n.o. *Dobry* SSNO I 494 lub od adi. *dobry* ‘mający dużą wartość’, por. n.m. *Dobrowo* SG II 79, DSNMŚ 50, NMP II 380.

Domacyno, wieś, 10 km na pd. zach. od Karlina: *Domacen*, *Domazen* 1260, *Domassin* 1329. – N. dzierżawcza z suf. *-in(o)* od n.o. *Domasz* SSNO I 505, por. n.m. *Domasze*, *Domaszów*, *Domaszyce* SG II 114-15, *Domaszno*, *Domaszowice*, *Domaszów* NMP II 404; forma *Domacyno* ustalona pod wpływem n. zniemczonej *Dumzin*, por. DSNMŚ 116, NMP II 397.

Drzonowo (Białogardzkie), wieś, 4,5 km na pd. wsch. od Tychowa: *Dre-now* 1486, 1501, 1541. – N. z suf. *-ow(o)*, dwuznaczna: 1. topograficzna, od ap. *drzon*, *dereń* (roślina); 2. dzierżawcza, od n.o. *Dereń* SSNO I 469, por. n.m. *Drzeniów* SG I 63, *Drzonowo* SG I 184, *Drzeniów*, *Drzeńsk*, *Drzeńsko* NMP II 442, *Drzonowo* DSNMŚ 51, NMP II 447.

Dzięciolowo, wieś, 11 km na wsch. od Tychowa: *Dymmekuhr* 1486, *Dumbkuhr* 1577, *Dimkuhr* 1577. – Pierwotnie n. rodowa od przezwiska **Dymokur*

z I czł. od ap. *dym* i II od verb. *kurzyć* ‘dymić’, por. DSNMŚ 181, NMP II 508, n.m. *Dymokury* w Czechach, **Bělokury* DSNMŚ 180; ob. n. *Dzięciołowo* – pseudotopograficzna od ap. *dzięcioł* z suf. *-owo*.

Gruszewo, wieś, 5,5 km na pd. od Białogardu: *Gurresow* 1528, *Grussow* 1618, *Grüssow* 1692. – N. dzierżawcza z suf. *-ow(o)* od n.o. **Goreš*, por. *Gorzesz* SSNO II 170, por. DSNMŚ 53, NMP III 408, n.m. *Goryszewo*, *Gorzechowo*, *Gorzyszyn* SG II 728-30; ob. n. pol. jest substytucją fonetyczną formy niemieckiej z adideacją do ap. *grusza*.

Kamosowo, wieś, 5 km na pd. zach. od Białogardu: *Kamessow* 1299, *Kamezow* 1436, *Kametzow* 1493. – N. dzierżawcza z suf. *-ow(o)* od n.o. **Kamiesz*, por. n.o. *Komiesz*, *Komiesz* SSNO III 59, *Kamiec* SSNO II 524, n.m. *Kamoszyce* SG III 799, *Komaszyce* SG IV 308, DSNMŚ 59, NMP IV 317.

Karścino, wieś, 5,5 km na pn. zach. od Karlina: *Karstino* 1276, *Kerstine* 1436, *Carstine* 1496. – N. dzierżawcza z suf. *-in(o)* od n.o. **Karsta* (z pom. rozwojem **tärt*, por. DSDWK 32), por. n.o. *Krosta* SSNO III 148, DSNMŚ 121, NMP IV 359.

Kikowo, wieś, 4 km na pd. od Tychowa: *Kykowe* 1486, *Kickow* 1501, *Kiekow* 1541. – N. dzierżawcza z suf. *-ow(o)* od n.o. *Kik* SSNO II 581, por. n.m. *Kikowo*, *Kików* SG IV 96, Nieckuła 99, DSNMŚ 62, NMP IV 461.

Kisielice, pierwotnie samodzielna osada, od lat 60. XX wieku część Białogardu: *Kiselitze* 1299. – N. patronimiczna z suf. *-ice* od n.o. *Kisiel* SSNO II 584, por. n.m. *Kisielice* SG IV 108, DSNMŚ 161, NMP IV 467.

Klepino (Białogardzkie), wieś, 3,5 km na wsch. od Białogardu: *Clempÿn*, *Klempÿn* 1299, *Klempÿn*, *Clempin* 1299, *Klempin* 1469. – N. z suf. *-in(o)*, dwuznaczna: 1. dzierżawcza, od n.o. *Kłępa* SSNO III 7; 2. topograficzna, od ap. *kłępa*, por. kaszubskie *kłapa* ‘krowa’ Sychta II 160, gwsch. myśl. *kłępa* ‘samica łosia’, por. n.m. *Kłępie*, *Kłępiny* SG IV 144, DSNMŚ 122, NMP IV 494.

Kowalki, wieś, 6 km na wsch. od Tychowa: *Kowalke* 1486, *Kowilke* 1501, *Kowalcke* 1534. – N. rodowa od n.o. *Kowalek* lub *Kowalik* SSNO III 113-114 lub od ap. **kovaľkь* (dem. od *kowal*), por. DSDWK 130, n.m. *Kowalki* SG IV 512, DSNMŚ 184, NMP V 223.

Kowańcz, wieś, 2 km na zach. od Karlina: *jn Kowantze* 1321, *Kowan* 1383, *Cowantze* 1496. – N. dzierżawcza z suf. *-ec* (brak w nim wokalizmu, por. DSDWK 125) od n.o. *Kowany* SSNO III 115, por. n.m. *Kowaniec*, *Kowanowo* SG IV 515-16, DSNMŚ 232, NMP V 227.

Kukań, wybudowanie, 3 km na pn. od Tychowa (†): *dominus Joh. Kukan* (n.o.) 1406, *Kukant Katen* 1780, *Kukah* 1784. – N. dzierżawcza z suf. *-jь* utworzona od n.o. **Kukaňь*, pochodzącej zapewne od verb. *kukać* ‘spoglądać, pa-

trzeć'; 'narzekać' (dialekty pol. i łużyckie), por. Schl 72, NPshe I 486, n.o. *Kuk* SSNO III 189, SEMot V 150, n.m. *Kukowo* PMT XI 64, *Kukań* DSNMSz 112, DSNMŚ 173, NMP V 460, *Kukinia* PMT XIII 44.

Kurow, wybudowanie, 2 km na pd. od Starego Dębna, gm. Tychowo (†): *Curow* 1789, *Kurow* 1803. – N. z suf. *-ow(o)*, dwuznaczna: 1. topograficzna od ap. *kur* 'kogut, samiec ptaków z rzędu kuraków (kura domowa) i kurowatych, m.in. kuropatwy, bażanta'; 2. dzierżawcza od n.o. *Kur*, *Kura* SSNO III 203, por. n.m. *Kurowo*, *Kurów* SG IV 932-35, DSNMŚ 62, PMT XIII 44, NMP V 491-492.

Lubiechowo, wieś, 3,5 km na pn. zach. od Karlina: *Lubbezow* 1263, *Lubbechowe* 1274, *Lubechowe* 1276. – N. z suf. *-ow(o)*, dwuznaczna: 1. dzierżawcza od n.o. *Lubiesz* SSNO III 286 albo **Lubiech* Malec II 70, *Lubiech* NPshe II 26, możliwa też *Lubiec* SSNO III 285, por. n.m. *Lubiechowo* (od n.o. **Lubiech*) PMT VII 46, DSNMŚ 65, NMP VI 194; 2. relacyjna (lokalizująca) od n. bliżej nieznanego cieką **Lubiecha* (z rdzeniem indoeuropejskim **leup-*, **leubh-*, por. pol. *lub* 'kora'), niedaleko rzeka *Łosia*, niem. *Lubsche Bache*, oraz *Lubiecha* NRP 66.

Lulewice, wieś, 3,5 km na pn. od Białogardu: *Lulleviz*, *Lulleuiz* 1276, *Lulleuizte* 1299. – N. patronimiczna z suf. *-owice* || *-ewice* od n.o. *Lula* SSNO III 295, por. n.m. *Lule*, *Lulin*, *Lulkowo* SG V 480-81, DSNMŚ 161, NMP VI 236.

Malonowo, wieś, 5,5 km na pd. zach. od Karlina: *Molonow* 1260, *Malenowe* 1276, *Malnow* 1540. – N. dzierżawcza z suf. *-ow(o)* od n.o. *Malon* (*Malon*) SSNO III 384, por. n.m. *Malanowo* SG V 941, *Malnów* SG VI 22, *Małnów*, *Małnowo* SG VI 36, DSNMŚ 66, NMP VI 476.

Mierzyn, wieś, 8 km na pn. od Karlina: *Merin* 1263, *Mirim* 1276, *Myrin* 1276. – N. dzierżawcza z suf. *-in(o)* od n.o. **Mier*, por. *Mir*, *Miro* SSNO III 519, n.m. *Mierzyn*, *Mierzyno* SG VI 358-59, DSNMŚ 127, *Mirzyn*, *Mierzyn* Nieckuła 288, *Mirzyce* PMT VII 48.

Nasutowo, wieś, 7 km na pd. zach. od Białogardu: *Natzentow* 1445, *Natzutowe*, *Nazentowe* 1540. – N. dzierżawcza z suf. *-ow(o)* od n.o. **Nacęta*, por. n. o. *Naczęslaw*, *Nac(s)law* SSNO IV 3, por. n.m. *Naclaw* (w dokumentach *Naczlaw*), *Nacesławice* SG VI 851-52, DSNMŚ 68, współczesna n. zniekształcona pod wpływem zapisów niem.

Osówko, wieś, 11 km na zach. od Tychowa: *Wussow* 1575, *Wussowo* 1628, *Wussou* 1628. – N. **Osovo* z suf. *-ow(o)*, dwuznaczna: 1. topograficzna od ap. *osa* 'osika', por. n.m. *Osowo* PMT VII 53; 2. dzierżawcza od n.o. *Osa* SSNO IV 145, por. n.m. *Osów*, *Osowo* SG VII 648, 653, w n. wymiana nagłosowego **o-* w *wo-* (*wu-*), por. DSDWK 163, DSNMŚ 70, współczesna forma deminutywna zapewne dla odróżnienia od pobliskiego *Osowa* (pow. świdwiński).

Pangarowe, osada, bdl., k. Poblócia (gm. Karlino) lub Świelubia (pow. kołobrzesci – PMT XIII brak) (†): *Pangarowe* 1276. – N. dzierżawcza z suf. *-ow(o)* od n.o. *Pękor* Malec II 72, *Pencora* SSNO IV 213, z możliwymi adaptacjami fonetycznymi i graficznymi, por. DSNMŚ 72.

Pękanino, wieś, 1 km na pn. od Białogardu: *Pankenyn* 1477, *Grossen Pankenin* 1545, *Pankenin* 1591. – N. dzierżawcza z suf. *-in(o)* od n.o. **Pękan*, por. n.o. *Pękacz*, *Pękała* SSNO IV 219 oraz imiona imiesłowowe typu *Bieżan* SSNO I 164, *Zwan* SSNO VI 336, por. n.m. *Pękale*, *Pękostaw*, *Pękostawice*, *Pękowo* SG VIII 36-37, DSNMŚ 132.

Pobądz, wieś, 6,5 km na pn. wsch. od Tychowa: *Pubantze* 1491, *Pobantze* 1517, *Pobantz* 1618. – N. dzierżawcza z suf. *-jb* od n.o. **Pobądzь*, por. n.o. *Pobędzie*, *Pobych*, *Pogwizd* SSNO, a także częste z II czł. **-bądzь*.

Poczernino, wieś, 6 km na pn. od Karlina: *Potternyn* 1363, *Putzernin* 1383, *Pussernim* 1618. – N. dzierżawcza z suf. *-in(o)*, zapewne od n.o. **Počirnь*, por. n.o. *Poczernic(s)ki* SSNO IV 296, *Počirn* Schl 102, por. n.m. *Poczernin*, *Poczernino* SG VIII 354-55, DSNMŚ 131, w PMT III 65 ts. n. wywodzona od wyrażenia przyimkowego *po cierniach*.

Pomianowo, wieś, 4 km na pn. wsch. od Białogardu: *Ponmanow*, *Ponmenow* 1299, *Nicolai Pummelowen* (n.o.) 1432, *Pomelowe*, *Pummelowe* 1485. – N. dzierżawcza z suf. *-ow(o)* od n.o. *Pomnian*, *Pomnien*, *Pomian* SSNO IV 318, 316, może *Pomman* Jeżowa II 66, później podstawa została adideowana do niem. ap. *Pummel* ‘człowiek otyły, krępy’, por. n.m. *Pomianowo*, *Pomianowice* SG VIII 744, DSNMŚ 72.

Redlino, wieś, 4 km na pn. zach. od Białogardu: *Reddelin* 1540, *Redlin* 1618, *Reddlin* 1809. – N. dzierżawcza z suf. *-in(o)* od n.o. **Radel(a)*, por. n.o. *Radlic*, *Redlic*, *Radło*, *Redło* SSNO IV 417-418, n.m. *Radlin* SG IX 384, Nieckula 301, *Radłów*, *Radłowice* SG IX 386-87, DSNMŚ 133, tu przejście *ra- > re-*.

Rogowo, wieś, 3 km na pd. wsch. od Białogardu: *Johanni Roghouwen* (n.o.) 1417, *Roggow* 1477, *Rogowe* 1487. – N. z suf. *-ow(o)*, dwuznaczna: 1. dzierżawcza od n.o. *Rog* SSNO IV 470; 2. topograficzna od ap. *róg* ‘skraj, brzeg’, por. n.m. *Rogów*, *Rogowo* SG IX 670, DSNMŚ 76.

Rościno, wieś, 5 km na zach. od Białogardu: *Rostjyn* 1299, *Rostin* 1299, 1477. – N. dzierżawcza z suf. *-in(o)* od n.o. *Rost* SSNO IV 49, skrócone z *Rościgniew*, *Rościsław* SSNO IV 493, por. n.m. *Rościmin*, *Rościnn*, *Rościszewo* SG IX 750, *Rostów*, *Rostowa* SG IX 804-805, DSNMŚ 135.

Rupp, osada, 1,5 km na pn. zach. od Nasutowa, gm. Białogard (†): *Ruppin* 1618. – N. dzierżawcza z suf. *-in(o)* od n.o. *Rup* SSNO IV 517, SEMot II 115, por. n.m. *Rupin* SG X 16, *Alt*, *Neu Rupp* w Meklemburgii, *Rupin*, *Rupiówka* WUNM III 163-64.

Rychowo, wieś, 11 km na pd. zach. od Białogardu: *Riekow* 1575, *Gr. Recow* 1618, *Reichow* 1756. – N. dzierżawcza z suf. *-ow(o)* od n.o. *Ryk* SSNO IV 530, por. n.m. *Ryków* SG X 91, DSNMŚ 78, w obecnej n. pol. zmiana *k > ch* pod wpływem formy niemieckiej.

Sadkowo, wieś, 5 km na pd. zach. od Tychowa: *Czathkowe* 1486, *Czartkow* 1501, *Zatkov* 1575. – N. dzierżawcza z suf. *-ow(o)*, pierwsze zapisy wskazują, że podstawa to ap. *č□*тъкъ*, por. *czart* ‘zły duch’ lub n.o. *Czartek*, *Czartko* SSNO I 406 (z rozwojem *□*T*, por. DSDWK 106), por. n.m. **Czartowice* PMT VIII 29 (gdzie analogiczna sytuacja ze zniekształceniem zapisów), *Czartków*, *Czartów* SG I 771, 774, Nieckuła 52, ewentualnie od n.o. *Czat* SSNO I 409, por. n.m. *Czatkowy* PMT VI 26, późniejsze zniekształcenia zapisów spowodowały błędną etymologię od n.o. *Sad*, *Sadkowa* (fem.) SSNO V 2 lub ap. *sadek*, por. DSNMŚ 78.

Sellnow, wybudowanie, 2 km na pd. zach. od Czarnowęsów, gm. Białogard (†): *Sellnow* 1784. – N. dzierżawcza z suf. *-ow(o)*, zapewne od n.o. *Zielony* SSNO VI 318, por. n.m. *Zieleniew*, *Zielenin* SG XIV 592-93, *Zieleniewo* Nieckuła 237.

Sińce, osada, 7 km na pd. zach. od Białogardu: *Schintze* 1591, *Schinz* 1784. – N. rodowa od n.o. typu *Sianiec*, *Sieniec* SSNO V 65, *Sinieć*, *Synieć* SSNO V 76, por. n.m. *Sincice*, *Sińczyce* SG X 615-16, w DSNMŚ 278 ta n. jako niejasna, Gór Rod jej nie wymienia.

Słonino, wieś, 9 km na pn. zach. od Tychowa: *Slemyn* 1318, *Slennin* 1479, *Slemmyn* 1523. – N. dzierżawcza z suf. *-in(o)* od n.o. **Ślema*, por. *Ślemek* SSNO V 363, zamiana *m > n* wtórna, por. n.m. *Ślemień* SG X 757, DSNMŚ 136.

Smęcino, wieś, 9 km na wsch. od Tychowa: *Schmentzin* 1479, *Smenczin* 1486, *Schmentczin* 1501. – N. dzierżawcza z suf. *-in(o)* od n.o. *Smęt* SSNO V 126, por. n.m. *Smętowo* SG X 872, PMT VII 62, w n. brak zwężenia **ę* i przejście *t' > ć*, por. DSDWK 193, 206, 221, DSNMŚ 137.

Stanomino, wieś, 7 km na pd. zach. od Białogardu: *Standemin* 1495, *Standemyn* 1523. – N. dzierżawcza z suf. *-in(o)* od n.o. **Stanim(a)* (: *Stanimir*, *Stanisław*), por. *Stan* SSNO V 171, *Stanko* ib. 173, *Stanich* ib. 176 oraz imiona typu *Barnim*, *Radzim*, *Unima*, por. n.m. *Stanin*, *Staniów* SG XI 184-85, *Stanomin* SG X 214, DSNMŚ 137, w zapisach zniemczonych *nd* oznacza *n*.

Syrkowice, wieś, 6,5 km na pn. od Karlina: *Surkowic* 1227, *Suracowe* 1267, *Zurcow* 1310. – N. pierwotnie patronimiczna z suf. *-ice*, później dzierżawcza z suf. *-ow(o)* od n.o. *Szurek* lub *Żurek* SSNO V 337, tu też *Szurkow*, *Żurkow*, por. n.m. *Szurkowo* SG XII 81, *Żurki*, *Żurkówka* SG XIV 866, DSNMŚ 84.

Tarpnowo, osada, 6 km na pd. od Białogardu: *Tarpnow* 1780, *Tarpenow* 1789. – N. dzierżawcza z suf. *-ow(o)*, może od n.o. **Тарпнѣ* z pom. rozwojem

**tärt* > *tart*, por. n.o. *Terpiesza* SSNO V 436, *Trap* SSNO V 463, *Turpin* SSNO V 491, *Niewstrop* SSNO IV 61, *Wyszetrop* SSNO VI 242 oraz **Tropiesza* Malec II 76, n.m. *Tropiszów*, *Tropłowice* SG XII 503, DSNMŚ 84.

Teterow, osada, 1 km na pn. od Lulewic, gm. Białogard (†): *Teterow* 1289, *de Teterowe* 1294, *Schetterove*, *Schetteroŭ* 1299. – N. dzierżawcza z suf. *-ow(o)* od n.o. **Teterъ*, por. n.o. *Ciecierad* SSNO I 364, Malec I 75, n.m. *Ciecierzyn* SG I 682, DSNMŚ 85.

Tychowo, wieś gminna: *Thychowe* 1321, *Tichowe* 1477, *Tichow* 1499. – N. dzierżawcza z suf. *-ow(o)* od n.o. **Tixъ*, por. n.o. *Tajch*, *Tejch*, *Tych* SSNO V 48, n.m. *Tychów* SG XII 691, jako podstawa możliwa też n.o. *Cicho*, *Cichy* SSNO I 361, por. n.m. *Cichów*, *Cichowice*, *Cichowo* SG I 67, NMP II 120-21, w zapisach *t'* oddawane przez *t*, por. DSDWK 200, DSNMŚ 85.

Tyczewo, wieś, 6 km na pn. wsch. od Tychowa: *Tizowe* 1540, *Tyczow* 1544, *Titzow* 1618. – N. dzierżawcza z suf. *-ow(o)* od n.o. *Tycz*, *Tyczow* SSNO V 500, por. n.m. *Tyczyn* SG XII 692, Nieckuła 321, DSNMŚ 87.

Warnino, wieś, 5 km na wsch. od Tychowa: *Warnyn* 1486, *Wernin* 1501, *Warnin* 1534. – N. z suf. *-in(o)*, dwuznaczna: 1. dzierżawcza od n.o. *Warna* SSNO VI 22 (z pom. grupą *tart*); 2. topograficzna od ap. **varna*, pol. *wrona*, w niektórych zapisach *ar* > *er*, por. n.m. *Wronowice*, *Wronów*, *Wronin* SG XIV 52-53, *Warniszki*, *Warnow* SG XIII 13-15, *Wronin* Nieckuła 326, DSNMŚ 142.

Weldkowo, wieś, 9 km na pn. wsch. od Tychowa: *Wolcow* 1307-23, *Volkow* 1389, *Voldekow* 1420. – N. z suf. *-ow(o)*, dwuznaczna: 1. dzierżawcza od n.o. **V□kъ* (z pom. rozwojem **□* > *oł*), por. n.o. *Wilk* SSNO VI 104; 2. topograficzna od ap. *wilk*, por. n.m. *Wilków* SG XIII 478, *Wilkowo* SG XIII 482, DSNMŚ 89, niem. zapisy *l* przez *ld*, *lt* częste, dzisiejsza n. pol. jest substytucją fonetyczną formy niem.

Wicewo, osada, 8,5 km na pd. zach. od Tychowa: *Viczow* 1445, *Vitzow* 1486, *Witzow* 1514. – N. dzierżawcza z suf. *-ow(o)*, TMH 164 wywodzi ją od meklemburskiej n.o. **Vice*, możliwe jednak od słow. n.o. **Vicъ*, por. n.o. *Wicik* SSNO VI 54, Malec II 77, lub od n.o. *Widz* SSNO VI 55, Malec II 77, por. n.m. *Widzew* SG XIII 295, *Widzów* Nieckuła 220, DSNMŚ 88.

Wizeburowe, osada, między Robuniem a Malonowem (wg DSNMŚ 91, w PMT XIII brak) lub k. Karlina (wg Lor 137), bdl. (†): *Wizeburowe* 1276, *Wyzseburow* 1276. – N. dzierżawcza z suf. *-ow(o)* od n.o. *Wszebor* lub *Wyszebor* SSNO VI 216, 237, Malec I 127, 129, DSNMŚ 91, por. n.m. *Wszebory* SG XIV 178, por. też DSNMŚ 178, DSNMSz 115.

Zwartowo, wieś, 7 km na pd. zach. od Karlina: *Szwartowe* 1496, *Swarto* 1521, *Szwartow* 1523. – N. z suf. *-ow(o)*, dwuznaczna: 1. dzierżawcza od n.o. **Zwart*, por. *Zwartowice*, *Zwartowski* SSNO VI 337; 2. kult. od adi. *zwarty* ‘ści-

sły, skupiony' (o zabudowie), por. n.m. *Zwartów, Zwartowo* SG XIV 680, *Zwartowo* PMT II 156-57, DSNMS 84.

Żytkowo, wieś, 4 km na wsch. od Białogardu: *Sitelkow, Sitelko* 1299, *Sitkowe* 1485, *Sittkowe* 1489. – N. dzierżawcza z suf. *-ow(o)* zapewne od n.o. typu *Sidło, Szydło, Sidlek, Sidlko, Szydłko, Szydłek* SSNO V 44, por. n.m. *Sidlów* SG X 479, *Szydłowa* Nieckuła 205, DSNMS 79, pol. n. *Żytkowo* jest substytucją fonetyczną n. niemieckiej z adaptacją słowotwórczą.

2. Nazwy niemieckie

Białogórzynko, wieś, 11 km na pn. wsch. od Białogardu: *Klempskathen* 1784, *Klemp Kat.* 1789, *Klempenkatzen* 1819. – *Klemp(en)katzen, Klempskaten* to hybrydy, w których I czł. to słow. n.o. *Kłępa* SSNO III 7, II czł. to niem. ap. *Kate* 'chata' w pl., por. DSDWK 190, n.m. *Kłepie, Kłepiny* SG IV 144.

Buske, wybudowanie, k. Białogardu, bdl. (?†): *Buske* 1896. – N. dzierżawcza, równa n.o. *Buske* od słow. n.o. *Buszek, Buszko* SSNO I 287, por. n.m. *Buszewo, Buszkowice* NMP I 465, → *Buczek*.

Kasimirshof, wybudowanie, 3 km na pd. od Tyczewa, gm. Tychowo (†): *Casimirshoff* 1719, *Casimirshof* 1784, *Casimirhof* 1789. – N. dzierżawcza, hybrydalna, I czł. to słow. n.o. *Kazimiar, Kazimier, Kazimir, Kaźmir* SSNO II 557, pol. *Kazimierz*, II czł. to ap. niem. *Hof* 'zagroda, gospodarstwo', por. DSNMS 263.

Radtkenhof, wybudowanie, 1,5 km na pd. wsch. od Lasek, gm. Białogard (†): *Radtkenhof* 1930. – Niem. n. dzierżawcza, złoż. z n.o. *Radtke* i ap. *Hof* 'gospodarstwo', w tej n. pierwotnie słow. n.o. *Radek, Radko* SSNO IV 417, ale już niemieczona.

Rotzoher Mühle, młyn, 2 km na pd. od Podwilcza, gm. Białogard (†): *Rozogsche M.* 1789, *Rotzoher Mühle* 1821. – N. dwuznaczna: 1. dzierżawcza, jeśli I czł. to adi. od słow. n.o. *Rosocha* SSNO IV 490 (tu też *Rosochacz, Rosochat-ski*) lub *Rozoga, Rozak* SSNO IV 500; 2. relacyjna (lokalizująca), złoż. z adi. od nieznanego n.m. *Rozog, Rotzoch*, por. n.m. *Rosocha* DSNMS 29 od ap. **rozъsoxъ*, pol. *rosocha* 'rozwidlona gałąź, pień drzewa', por. *rosochaty* 'widlasty, rozgałęziony' (może o przepływającym tu strumieniu), II czł. to niem. ap. *Mühle* 'młyn'.

3. Nazwy polskie

Chotyń, wieś, 4,5 km na zach. od Karlina: *Fischerhof* 1867, *Neu America* 1896, *Neukowanz* 1928, *Chotyń* 1951. – *Chotyń* to pol. n. pseudodzierżawcza, por. n.o. *Chot, Choteń* SSNO I 335, n.m. *Chotyń* SG I 640, *Chotyniec, Chotyńin* NMP II 79.

Czerwięcino, wieś, 5,5 km na pn. zach. od Karlina: *Emmersthal* 1836, *Emmsthal* 1867, *Temowo* 1945-59, *Czerwięcino* 1951. – *Temowo* to pol. n. pseudodzierżawcza z suf. *-owo*, utworzona od n.o. *Tema* SSNO V 434, *Tymo*, *Temo* SSNO V 508, SEMot V 34, por. imię *Tema* SIWPU 383, n.m. *Teminy* SG XII 290, *Tymawa*, *Tymowa* SG XII 704, 708, *Tymin*, *Tymowa* WUNM III 489, n. *Czerwięcino* również pseudodzierżawcza, z suf. *-ino*, od podstawy równej n.o. **Czerwięta*, por. *Czerw* SSNO I 421, możliwa też n. pseudotopograficzna od adi. *czerwony* (o glebie), por. n.m. *Czerwieńce*, *Czerwieniec* SG I 836, NMP II 224-225.

Dobrochy, wieś (pierwotnie 2 osady, z czasem połączone), 2,5 km na pn. od Tychowa: *Marienhoff* 1780, *Berggut* 1784, *Dobrochy* 1951. – *Dobrochy* to pol. n. pseudorodowa od n.o. *Dobroch* SSNO I 486, por. n.m. *Dobrochy* SG II 70, *Dobrochów*, *Dobrochy* NMP II 373-74 (ale tego obiektu brak).

Jawory, wybudowanie, 1 km na pd. od Tychowa (†): *Charlottenaue* 1780, *Jawory* 1946, 1951. – *Jawory* to pol. n. dwuznaczna: 1. pseudorodowa od n.o. *Jawor* SSNO II 468; 2. pseudotopograficzna od ap. *jawor*, por. n.m. *Jawory* SG III 529, *Jawornik* PMT VII 36 (tu uwaga, że na Pomorzu jawory nie występują).

Kościanka, osada, 3,5 km na wsch. od Tychowa: *Schaferey* 1780, *Hansfelde* 1784, *Feldkaten* 1819, *Kościanka* 1946, 1951. – *Kościanka* to pol. n. pseudodzierżawcza, równa n.o. *Kościanka* SSNO III 103, por. n.m. *Kościan*, *Kościanka*, *Kościanki* SG IV 440-444, NMP V 190.

Miloradz, wybudowanie, 1,5 km na wsch. od Trzebca, ob. jego cz., gm. Tychowo: *Carolinenhof* 1867, *Miloradz* 1946, 1951. – *Miloradz* to pol. n. pseudodzierżawcza, równa n.o. *Milorad(z)*, por. SIWPU 285 (brak w SSNO, choć są tu n.o. *Milobrat*, *Milodziad*, *Milogost*), n.m. *Miloradz* PMT IV 103 (pierwszy zapis *Miloradesdorp* 1281), podobnie SEMiG 228, także bez lokalizacji źródłowej n.o.

Przemilowo, pierwotnie samodzielna osada, z czasem cz. Białogardu: *Ackerhoff* 1724, *Przemilowo* 1946, 1951. – *Przemilowo* to pol. n. pseudodzierżawcza od n.o. *Przemil*, *Przemiel* SSNO IV 369 z suf. *-owo*.

Radacz, osada, 2,5 km na pn. wsch. od Podborska, gm. Tychowo (†): *Wilhelmshoff* 1780, *Radacz* 1946, 1951. – *Radacz* to pol. n. pseudodzierżawcza od n.o. *Radac*, *Radak* SSNO IV 416, por. n.o. *Radač* || *Redač* Schl 111, 117 oraz inne imiona z suf. *-acz*: *Blizač*, *Drogač*, *Novač* Schl 191.

Radzewo, osada (pierwotnie 2 wybudowania, z czasem połączone), 2 km na pd. zach. od Borzysławia, gm. Tychowo: 1. *Latzens* 1686, 2. *Lazenzen Krug* 1780; *Louisenhof* 1819, *Radzewo* 1946, 1951. – *Radzewo* to pol. n. pseudodzierżawcza z suf. *-ewo* od n.o. *Rad* SSNO IV 415, *Radz* SSNO IV 428, por. n.m. *Radzewo* SG IX 461.

Raszewo, osada, 1 km na pn. wsch. od Zasp Małych, gm. Białogard (†): *Ölmühle* 1898, *Raszewo* 1951. – *Raszewo* to pol. n. pseudodzierżawcza z suf. *-ewo* od n.o. typu *Rasz* SSNO IV 444-45, por. n.m. *Raszewo*, *Raszewy* SG IX 532.

Sękorady, osada, 2 km na pd. wsch. od Zasp Wlk., gm. Tychowo (†): *Sophienhof* 1846, *Louisenhof* 1867, *Wiesiołowo* 1946, 1951, *Sękorady* 1970. – *Wiesiołowo* to pol. n. pseudodzierżawcza, utworzona od n.o. *Wiesioł*, *Wiesioło* SSNO VI 71-72 za pomocą suf. *-owo*, *Sękorady* to n. pseudorodowa, równa n.o. **Sękorad* w pl., por. n.o. *Sęk* SSNO V 41, n.o. typu *Domorad*, *Luborad*, *Siemirad* SSNO, n.m. *Senkoradi* SG X 432, *Sękorady* SG X 468.

Siwków, osada, 2 km na wsch. od Bukówka, gm. Tychowo (†): *Sodhoff* 1780, *Siwków* 1946, 1951. – *Siwków* to pol. n. dwuznaczna: 1. pseudotopograficzna od ap. *siwek*; 2. pseudodzierżawcza od n.o. *Siwek* SSNO V 83, z suf. *-ów*, por. n.m. *Siwki*, *Siwkowo* SG X 634.

Skarszewice, osada, 7,5 km na pn. zach. od Tychowa: *Rosalienhof* 1867, *Skarszewice* 1946, 1951. – *Skarszewice* to pol. n. pseudorodowa od n.o. *Skarszewic* SSNO V 88, por. n.o. **Skarsz* Malec II 74, n.m. *Skarszew*, *Skarszewo*, *Skarszewy* SG X 651-52, *Skarszewo* Nieckuła 186, PMT XI 99.

Sławin, wybudowanie, 1 km na wsch. od Gruszewa, gm. Białogard (†): *Caten* 1780, *Sophienhof* 1789, *Sophienhof od. Birkhahn* 1868-93, *Birkhof* 1819, *Żeligoszcz* 1946, 1951, *Sławin* 1976. – Przejściowa n. pol. *Żeligoszcz* pseudodzierżawcza od n.o. typu *Żelgoszcza*, *Żelgoszczski*, *Żelgoście* SSNO VI 361, por. n.m. *Zelgoszcz*, *Zeligoszcz* SG XIV 564-65, *Sławin* to pol. n. relacyjna (przeniesiona), równa n.m. *Sławin* (k. Biernowa, gm. Rąbino, pow. świdwiński).

Sławomierz, wieś, 10 km na zach. od Tychowa: *Carlshof* 1819, *Sławomierz* 1946, 1951. – *Sławomierz* jest pol. n. pseudodzierżawcza, por. n.o. *Sławomiar*, *Sławomir* SSNO V 113.

Stajkowo, osada, 10 km na pn. wsch. od Białogardu: *Marken K.* 1780, *Krausenkatzen* 1819, *Stajkowo* 1946, 1951. – *Stajkowo* to pol. n. pseudodzierżawcza z suf. *-owo* od n.o. typu *Stojek*, *Stojk*, *Stojko* SSNO V 210, por. n.m. *Stajkowo* SG X 178, *Stojkowo* PMT XIII 69.

Stoisławice, osada, 3,5 km na wsch. od Bukówka, gm. Tychowo (†): *Schleuder Katen* 1780, *Stoisławice* 1946, 1951. – *Stoisławice* to pol. n. pseudopatroniczna z suf. *-ice* od n.o. *Stoj(i)ślaw*, *Stoślaw* SSNO V 211, por. n.m. *Stoisław* PMT VI 96, XIII 69.

Szczepiny, osada, 5,5 km na wsch. od Bukówka, gm. Tychowo (†): *Brand Stadte* 1780, *Szczepiny* 1946, 1951. – *Szczepiny* to pol. n. pseudopatroniczna z suf. *-iny* od n.o. *Szczepa*, *Szczepan* SSNO V 284, por. n.m. *Szczepki*, *Szczepy* SG XI 846-847.

Trzebiele, osada, 2,5 km na pn. zach. od Białogardu: *Comet* 1867, *Trzebiele* 1946, 1951. – *Trzebiele* to pol. n. pseudodzierżawcza, równa n.o. *Trzebała* SSNO V 477, *Trzeboł* ib. 479 w pl., SEMiG 400 przy n.m. *Trzebielino* przywołuje n.o. *Trzebiela*, ale bez lokalizacji źródłowej (brak takiej n.o. w SSNO).

Trzebiszyn, wieś, 1,2 km na pn. zach. od Tychowa: *Johannesberg* 1780, *Trzebiszyn* 1951. – *Trzebiszyn* to pol. n. pseudodzierżawcza z suf. *-in* od n.o. *Trzebisz* SSNO V 479

(*Trzebiemysł* Malec II 76), por. n.m. *Trzebieszów* Nieckula 212, *Trzebieszewo* DSNMSz 55.

Ubysławice, wieś, 8 km na pn. od Karlina: *Colonie Ruwolsberg* 1780, *Rivoldorf* 1784, *Maszewo* 1945-59, *Ubysławice* 1947, 1951. – *Maszewo* to pol. n. pseudodzierżawcza z suf. *-ewo* od n.o. *Masz*, *Maszo* SSNO III 416, por. n.m. *Maszew*, *Maszewo* SG VI 168-69, *Maszewo* PMT II 97, Nieckula 128, *Maszkowo* DSNMŚ 67, PMT XIII 48, *Maszewo*, *Maszkowo* DSNMSz 43, *Ubysławice* to pol. n. pseudopatroniczna z suf. *-ice* od n.o. *Ubysław* SSNO V 514, por. n. m. *Ubysław* SG XII 735.

Witolub, osada, 3 km na pn. wsch. od Karlina: *Honerheid* 1618, *Witolub* 1947, 1951. – *Witolub* to pol. n. pseudodzierżawcza, równa n.o. **Witolub*, por. n. o. *Wit*, *Wito* SSNO VI 128, *Golub*, *Nielub* SSNO III 280.

Ząbki, osada, 6 km na pn. od Białogardu: *Niendorp*, *Nigendorp* 1415, *Neuendorff* 1726, *Ząbki* 1946, 1951. – *Ząbki* to pol. n. pseudorodowa od n.o. *Ząbek*, *Ząbko* SSNO VI 284, por. n.m. *Ząbki*, *Ząbek* SG XIV 506.

Zbychowo, wybudowanie (pierwotnie 2 osobne, połączone w 2. poł. XIX wsch.), 2 km na pd. od Gruszewa, gm. Białogard (†): 1. *Wulfskrug* 1780; 2. *Antonienhof* 1789, *Zbychowo* 1946, 1951. – *Zbychowo* to pol. n. pseudodzierżawcza od n.o. *Zbych* SSNO VI 291 z suf. *-owo*, por. n.m. *Zbychów*, *Zbychowa* SG XIV 535.

Żużoły, wybudowanie, 1 km na pn. od Kikowa, gm. Tychowo (†): *Holtzwärterey* 1780, *Karls Kathen* 1868-93, *Zieglerkathen* 1935, *Żużoły* 1946, 1951. – *Żużoły* to pol. n. pseudorodowa od n.o. *Żużel*, por. n.m. *Żużel*, *Żużela*, *Żużole* SG XIV 870.

III. Wnioski

W artykule przeanalizowałem 56 nazw miejscowych mających genezę słowiańską, 5 – niemiecką oraz 25 – polską (po 1945 roku). Zawierają one słowiańskie nazwy osobowe, służące do tworzenia nazw dzierżawczych, patronimicznych i rodowych.

W większości przypadków antroponimy te są znane z dotychczas wydanych opracowań. Jednak w omawianym zbiorze występują i takie, które wcześniej

nie zostały odnotowane. Dotyczy to przede wszystkim antroponimów zawartych w toponimach słowiańskich: *Bolegor, *Czarnowqs, *Dargъkъ, *Darъbъ, *Dymokur, *Goreš, *Kamiesz, *Karsta, *Kukanъ, *Mier, *Načęta, *Pękan, *Pobądqъ, *Počrńnъ, *Radel(a), *Ślema, *Stanim(a), *Tarъnъ, *Teterъ, *Tixъ, *V□kъ, *Vicъ, *Zwart. Niektóre z nich zawierają cechy dialektów pomorskich.

Nazwy miejscowe z niemieckiego okresu kolonizacji Pomorza sporadycznie zawierają słowiańskie antroponimy, ale w formie zniemczonej.

Innym zjawiskiem, widocznym na analizowanym materiale, jest polonizacja po 1945 roku nazw miejscowych genetycznie niemieckich. Dokonywano tego m.in. poprzez tworzenie w ich miejsce nazw pseudodzierżawczych, pseudopatronimicznych i pseudorodowych. Wykorzystywano do tego celu nazwy osobowe, znane z przekazów źródłowych, ale też takie, które jedynie sprawiały wrażenie autentycznych, np. *Czerwięta, *Sękorad, *Skarsz, *Witolub. Wzorowano się także na odantroponimicznych nazwach miejscowych z innych części Polski, również w granicach sprzed 1939 roku.

Bibliografia

- Breza P – BREZA, E.: Pochodzenie przydomków szlachty Pomorza Gdańskiego. Gdańsk: 1978.
- Bubak – BUBAK, J.: Księga naszych imion. Wrocław: 1993.
- DSDWK – RZETELSKA-FELESZKO, E.: Dawne słowiańskie dialekty województwa koszalińskiego. Najstarsze zmiany fonetyczne. Wrocław: 1973.
- DSNMSz – RZETELSKA-FELESZKO, E., DUMA, J.: Dawne słowiańskie nazwy miejscowe Pomorza Szczecińskiego. Warszawa: 1991.
- DSNMŚ – RZETELSKA-FELESZKO, E., DUMA, J.: Dawne słowiańskie nazwy miejscowe Pomorza Środkowego. Warszawa: 1985.
- Gór Rod – GÓRNOWICZ, H.: Rodowe nazwy miejscowe Pomorza. In: „Gdańskie Zeszyty Humanistyczne”, Prace Pomorzoznawcze X, 1967, s. 99 – 138.
- Jeżowa – JEŻOWA, M.: Dawne słowiańskie dialekty Meklemburgii w świetle nazw miejscowych i osobowych, cz. I – II. Wrocław: 1961 – 62.
- Lor – LORENTZ, F.: Slawische Namen Hinterpommerns. Bearb. von F. Hinze. Berlin: 1964.
- Malec I – MALEC, M.: Budowa morfologiczna staropolskich złożonych imion osobowych. Wrocław: 1971.
- Malec II – MALEC, M.: Staropolskie skrócone nazwy osobowe od imion dwuczłonowych. Wrocław: 1982.
- Nieckula – NIECKULA, F.: Nazwy miejscowe z sufiksami -ov-, -in- na obszarze Wielkopolski i Małopolski. Wrocław: 1971.
- NMP – Nazwy miejscowe Polski – historia, pochodzenie, zmiany. Red. K. Rymut, t. I – VI. Kraków: 1996 – 2005.
- NPshe – RYMUT, K.: Nazwiska Polaków. Słownik historyczno-etymologiczny, t. I – II. Kraków: 1999 – 2001.

NRP – RZETELSKA-FELESZKO, E., DUMA, J.: Nazwy rzeczne Pomorza między dolną Wisłą a dolną Odrą. Wrocław: 1977.

PMT II – KĘSIKOWA, U.: Nazwy geograficzne Pomorza Gdańskiego z sufiksem -ov-. Gdańsk: 1976.

PMT III – TREDER, J.: Toponimia byłego powiatu puckiego. Gdańsk: 1977.

PMT IV – GÓRNOWICZ, H.: Toponimia Powiśla Gdańskiego. Gdańsk: 1980.

PMT VI – BUGALSKA, H.: Toponimia byłych powiatów gdańskiego i tczewskiego. Gdańsk: 1985

PMT VII – GÓRNOWICZ, H.: Toponimia byłego powiatu starogardzkiego. Wrocław: 1985.

PMT XI – IWICKI, W.: Toponimia byłego powiatu słupskiego. Gdańsk: 1993.

PMT XIII – BELCHNEROWSKA, A.: Toponimia byłych powiatów kołobrzeskiego i koszańskiego. Gdańsk: 1995.

Schl – SCHLIMPERT, G.: Slawische Personennamen in mittelalterlichen Quellen zur deutschen Geschichte. Berlin: 1978.

SEMiG – ROSPOND, S.: Słownik etymologiczny miast i gmin PRL. Wrocław: 1984.

SEMot – Słownik etymologiczno-motywacyjny staropolskich nazw osobowych. Red. A. Cieślakowa, M. Malec, K. Rymut, t. I – VI. Kraków: 1995 – 2000.

SG – Słownik geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich. Red. F. Sulimierski, B. Chlebowski, W. Walewski, t. I – XV. Warszawa: 1880 – 1902; reprint – Warszawa: 1975.

SIWPU – Słownik imion współcześnie w Polsce używanych. Wyd. K. Rymut. Kraków: 1995.

SNWPU – Słownik nazwisk współcześnie w Polsce używanych. Wyd. K. Rymut, t. I – X. Kraków: 1992 – 94.

SSNO – Słownik staropolskich nazw osobowych. Red. W. Taszycki, t. I – VII. Kraków-Wrocław: 1965 – 87.

Sychta – SYCHTA, B.: Słownik gwar kaszubskich na tle kultury ludowej, t. I – VII. Wrocław: 1967 – 76.

TMH – TRAUTMANN, R.: Die slavischen Ortsnamen Mecklenburgs und Holsteins. Berlin: 1950.

WUNM – Wykaz urzędowych nazw miejscowości w Polsce, t. I – III. Warszawa: 1980 – 82.

Skróty wyrazowe i znaki

adi.	adiectivum (przymiotnik)	pn.	północ, północny
ap.	appellativum (wyraz pospolity)	pol.	polski
bdl.	brak dokładnej lokalizacji	pom.	pomorski
cz.	część	por.	porównaj
czł.	człon	słow.	słowiański
gm.	gmina	suf.	sufiks
k.	koło	ts.	to samo, tak samo
n.	nazwa	wsch.	wschód, wschodni
niem.	niemiecki	zach.	zachód, zachodni
n.m.	nazwa miejscowa	złoż.	złożony
n.o.	nazwa osobowa	†	obiekt obecnie nie istnieje
ob.	obecnie	→	odsyłacz do wyrazu hasłowego
pd.	południe, południowy	*	rekonstrukcja (brak zapisu źródłowego)
pl.	pluralis (liczba mnoga)		formy równorzędne

FORMOVANIE OJKONYMIE DREVRUBAČSKÝCH A UHLIARSKÝCH OSÁD STAROHORSKEJ OBLASTI

Oto Tomeček

Pre horské oblasti banskobystrického historického chotára je príznačné osídlenie pozostávajúce z baníckych, hutníckych, predovšetkým však drevorubačských a uhliarskych osád. Výskumom, ktorého výsledky sme prezentovali v dizertačnej práci *Vznik a vývoj drevorubačských a uhliarskych osád v chotári Banskej Bystrice do polovice 19. storočia* (Tomeček, 2006), sa podarilo upresniť chronológiu zakladania týchto sídel ležiacich v banskom zázemí mesta Banská Bystrica. Najstaršie boli sídla banícke (Staré Hory, Špania Dolina, Richtárová, Piesky), ktoré však pôvodne museli okrem baníkov obývať tiež hutníci, drevorubači a uhliari. Až neskoršie vznikli pri novozałożených hutách špecializované sídla hutnícke (Dolný a Horný Harmanec, Jelenec, Tajov) a relatívne najmladšie boli špecializované sídla drevorubačov a uhliarov ležiace v najodľahlejších častiach banskobystrického chotára. S ich cieľeným zakladaním sa stretávame až od 17. storočia.

Už existujúce sídla v starohorskej oblasti prvýkrát dokladá až súpis uhliarskych osád, uhliarov, ich nehnuteľností, dobytky a zásob dreva v lesnej oblasti Staré Hory zo 14. augusta 1652 (ÖStA – Hofkammerarchiv, VUG, rote Nr. 8/A, fol. 612–613). V oblasti Starých Hôr súpis zaznamenal existenciu 15 sídel označených ako *Kohlungen Altgebürg*. Boli to *Horná Korytnica* (Corritniza : Ober : thail), *Stredná Korytnica* (Corritniza : Mitt : thail), *Dolná Korytnica* (Corritniza Undt : thail), *Hanesy* (Hannessowa), *Kyptová* (Kÿptowa), *Horná Pavlová* (Pawlowa Oberthail), *Dolná Pavlová* (Pawlowa undterthail), *Nad rybníkom* (Ober dem Thaich), *Pri rybníku* (An dem Thaich), *Horný Jelenec* (Ober Jellenez), *Prašnica* (Praschniza), *Rybie* (Ribuo), *Dolný Jelenec* (Unter Jellenez), *Turecká* (Thurezga) a *Haliar* (Helliar). Vzhľadom na údaje uvedené v súpise o počte domov, počte obyvateľov, ale aj údaje hospodárskeho charakteru je jasné, že tu môžeme hovoriť ešte len o osadách v počiatočnej fáze vývoja. Sídelnú kontinuitu na staršiu hutnícku osadu Jelenec možno predpokladať len v prípade osady Dolný Jelenec.

Vlastné názvy viacerých tu uvedených sídel sa dodnes nezachovali, lebo v neskoršom období sa zmenili na iné. Práve týmito zmenami až po ustálenie miestnej ojkonymie sa zaoberá uvedený príspevok.

Jednotlivé osady boli v súpise zoradené podľa svojej geografickej polohy smerom od vyšších do nižších častí chotára, teda od donovalského sedla, resp. pramennej oblasti Korytnického potoka smerom k Starým Horám. Od konkrét-

nej polohy sídla bol odvodený aj názov väčšiny osád. Korytnické osady ležali v blízkosti donovalského sedla v pramennej oblasti potoka Korytnica, kde sa rozprestieral rovnomenný les (1563 Khorotnitzen, Korotnitzen). Osady Pri rybníku a Nad rybníkom získali svoje pomenovanie pre svoju polohu voči rybníku – tajchu. Od pomenovania dolín, resp. potokov, boli odvodené pomenovania sídel Horný a Dolný Jelenec (1563 Gielentz, Hirschengrundt), Prašnica (1563 Proschnitzkha, in Preschnitzkam usque vallis), Rybie (1563 tal Vischer grundt, valle nomen habens der Fischergrundt), Turecká (1563 ain tal Thuretzkha, vallis Turetzka) a Haliar – podľa Madlena (1962, s. 20) to bol v roku 1563 spomínaný Herardt.

Motivácia názvu doliny a potoka Haliar nie je jasná. Motivácia vlastného mena doliny a potoka Jelenec určite súvisí s početnejším výskytom jelenej zveri, či dajakým stretnutím človeka s jeleňom napr. pri poľovačke. Motívom pomenovania doliny Rybie istotne bola hojnosť rýb v potoku.

Názvy dolín Turecká a Prašnica, od ktorých vznikli rovnomenné pomenovania osád, majú súvislosť s historickými cestami, ktoré nimi viedli. Názov Turecká vypovedá o cestnom spojení so susedným Turcom. Po vybudovaní novej cesty do Turca, ktorá viedla harmaneckou dolinou najneskôr v 15. storočí (Pramene k dejinám Slovenska a Slovákov, VI., s. 125 – 126, č. 52), stratila táto pravdepodobne pôvodne staršia cesta svoj význam. Od tohto obdobia sa však začala používať ako tzv. falošná cesta, ktorej úlohou bolo vyhnúť sa mýtu v Dolnej Štubni (Beňko, 1996, s. 187). Cestu osobne poznal aj Matej Bel. Podľa neho ju bolo možné zdolať ľahšie v zime ako v lete. Kým v zime sa cesta dala na saniach prejsť za 1 deň, v lete boli potrebné na jej prekonanie až 2 dni (Bel, 1984, s. 137).

Aj toponymum Prašnica upozorňuje na cestu. V tomto prípade ide však o odvodenie názvu vyplývajúce z povahy cesty s významom „suchá, nezamokrená cesta“. Prašnická dolina predstavovala koridor pre starú komunikáciu smerujúcu do Liptova, ktorá pravdepodobne začala zohrávať dôležitú úlohu niekedy v 13. a 14. storočí, keď vzrástol význam baníctva v Starohorských vrchoch. V okolí Prašnice nachádzame tiež množstvo ďalších historicky doložených toponým upozorňujúcich na cestné spojenie, ktoré tadiaľto viedlo ako napr. *Chitra dolina, do Szuchey, Wrch nad Chitrou Dolinou* (ŠŮBA BŠ, BKB, č. 90).

Aj túto cestu poznal Matej Bel, ktorý ju opísal ako mimoriadne náročnú a následkom výmoľov spôsobených zrážkami znivočenú a načisto zanedbanú (Bel, 1984, s. 129). Ešte aj na mapách z 18. a 19. storočia je táto dnes už nejestvujúca komunikácia označená ako stará cesta do Liptova (Der alte liptauer Weeg) (ŠA BB – PBB, Zb. MP, č. 2684). Toto jej označenie zaiste súviselo s jej odlišením od novej cesty do Liptova cez sedlo Veľký Šturec, ktorej vybudovanie historická literatúra pripisuje turzovsko-fugerovskej spoločnosti.

Len vlastné mená troch osád (Hanesy, Horná a Dolná Pavlová) sú odvodené z vlastných mien prvých osadníkov – zakladateľov trvalých sídel. Kým pomenovanie Pavlová sa neskôr vytratilo, pomenovanie Hanesy pretrvalo aj naďalej. Tento spôsob, kde ojkonymum bolo odvodené z antroponyma, sa koncom 17. storočia ujal aj pri pomenovaní ostatných sídel v hornej časti Starohorskej a Korytnickej doliny. Postupne tu došlo k premenovaniu sídel, tento raz však už nie podľa ich zakladateľov, ale podľa najrozšírenejšieho priezviska v osade.

Spolu v ôsmich osadách spomínaných v súpise z roku 1652 sa zmenili ich názvy na také, pod ktorými ich poznáme aj v súčasnosti. Jedno sídlo uvedené v súpise zaniklo (Haliar) a názov jedného sa zmenil, aby sa neskôr opätovne obnovil jeho pôvodný názov (Hanesy).

Osadu Dolná Korytnica môžeme vzhľadom na jej polohu stotožniť s neskoršou osadou Mistríky. Potvrzuje to aj skutočnosť, že tunajšieho uhliarskeho majstra Cuba Hannesa doloženého súpisom z roku 1652 nachádzame v španoľdolinskej matrike ešte aj v roku 1679 (ŠA BB, Matrika r. k. cirkvi Špania Dolina, LC 1674 – 1715), avšak už s menom *Kuba Hanes seu Mistrik*.

Osadu Stredná Korytnica stotožňujeme s osadou neskôr nazývanou Donovaly. V roku 1652 práve tu nachádzame uhliarskeho majstra Baltazára Donovalla. V žiadnej inej osade toto priezvisko doložené nie je. Pomôckou pre nás môže byť aj priezvisko Sedliag, ktoré takisto v roku 1652 nachádzame jedine na Strednej Korytnici. Koncom 17. storočia potom práve na Donovaloch nachádzame iného osadníka s týmto menom, pravdepodobne jeho priameho potomka Adama Sedliaka (ŠA BB, Matrika r. k. cirkvi Špania Dolina, LC 1674 – 1715 a LD 1677 – 1745).

Vylučovacou metódou tak nakoniec zostáva Hornú Korytnicu stotožniť s osadou neskôr známou ako Mišúty. Táto aj v skutočnosti ležala spomedzi všetkých Korytníc v najvyššej nadmorskej výške.

Po korytnických osadách (Donovaly, Mistríky, Mišúty) nasledujú v súpise z roku 1652 Hanesy a po nich osada Kypťová. Keďže sú osady zoradené podľa svojej geografickej polohy od donovalského sedla k Starým Horám, Kypťovú by sme preto mohli stotožniť jedine s osadou, ktorá sa neskôr uvádza ako Sliachany.

Za Kypťovou uvádza súpis dve Pavlové. Pravdepodobne vyššie položenú Hornú Pavlovú obývali v roku 1652 uhliarski majstri Baltazár a Martin Lungauerovci. Výskumom španoľdolinskej matriky sme meno prvého z nich (Balthazarius Longauer) zistili doložené v roku 1695 ako mŕtveho (ŠA BB, Matrika r. k. cirkvi Špania Dolina, LD 1677 – 1745). Ako bydlisko zomretého bola pri mene uvedená osada Môce (Mwocz). Predpokladáme, že by tu mohlo ísť o jedného osadníka, a tak Hornú Pavlovú by sme mohli stotožniť práve s neskorším sídlom Môce. Za týchto okolností potom logicky musíme Dolnú Pavlovú stotožniť s osadou Jergaly, ktorá ležala poniže Môc pri vyústení Môcovskej do Starohorskej doliny.

Pri riešení otázky lokalizovania osád Pri rybníku a Nad rybníkom môže opäť napomôcť ich názov. Vodnú plochu, akési jazero spomínal v tomto priestore už v 40. rokoch 16. storočia dokument popisujúci hranice Ľupčianskeho panstva (MOL, Kgy 24 359, pag. 1 – 6). Rovnako tak nachádzame zmienky o tomto „jazere“, tajchu, aj v popise banskobystričských lesov z roku 1563 (Madlen, 1962, s. 19). Oba pramene sa zhodujú v lokalizácii jazera povyššie Jelenca, čo by mohlo naznačovať súvislosť so šmelcovacou hutou, ktorá tu kedysi stála. V priestore medzi Jelencom a Jergalmi neskôr nachádzame osady – Motyčky a Štubne. Keďže súpis z roku 1652 dokladá priezvisko Štubňa (uhliarsky majster Melichar Stubna a jeho pomocník Jozef Stubna) iba v osade Nad rybníkom môžeme ju viac ako s určitosťou stotožniť práve s osadou Štubne. Podobnú situáciu avšak s menom Motička (Motitschga) pozorujeme aj v osade Pri rybníku, kde všetci tunajší obyvatelia majú práve toto priezvisko. Aj tu je teda jasné, že ide osadu, ktorá sa už koncom 17. storočia nazývala Motyčky.

Ako posledné uvádza súpis drevorubačských a uhliarskych osád z roku 1652 sídlo Haliar. Vzhľadom na to ho musíme hľadať už niekde v bezprostrednej blízkosti Starých Hôr. Tu aj naozaj nachádzame dolinu Haliar. Keďže osada sa do dnešných čias nezachovala, musíme ju považovať za zaniknuté sídlo. Súpis z roku 1652 je jediným prameňom, v ktorom táto osada figuruje.

Hanesy s novým pomenovaním motivovaným polohou sídla vystupujú v ďalšom súpise z roku 1710 (ŠŮBA BŠ, BKB, č. 80, s. 71 – 174). Vzhľadom na to, že osadný názov Hanesy sa zdal byť ustálený už v druhej polovici 17. storočia, ide o pomerne prekvapivé zistenie. Toto zrejme pomýlilo aj Róberta Bindera, ktorý, keďže osadu Pod Holicou (uvádza len Holica) nepoznal, okamžite ju považoval za zaniknutú osadu. Navyše určil aj jej polohu pod Krížnou a pomerne presvedčivo určil aj dôvod jej zániku, ktorým mala byť hrozba lavínového nebezpečenstva (Binder, 1962, s. 80).

Pomenovanie osady Hanesy bolo síce nové, avšak názov Holica (Hollicze, Holicze) bol starý. Lokalita s týmto názvom figurovala ako hraničná kóta v dokumente nepravdivo popisujúcom hranice Ľupčianskeho panstva už v prvej polovici 16. storočia. Tu sa uvádzala medzi lokalitami Šturec (Stvrtze, Sturtze) a Korytnica (Koretnijcze) (MOL, Kgy 24 359, pag. 1 – 6). S určitosťou teda muselo ísť o výrazný vrch hôľneho charakteru v blízkosti donovalského sedla. Takýmto bol jedine masív Zvolena. Toto potvrdzuje aj Lipského mapa z roku 1806, kde je vrch Holicza zakreslený priamo na stoličnej hranici severne od sídla Donovaly (Atlas SSR, 1980, s. 12 – 13).

Ak berieme do úvahy zoradenie osád v súpise podľa svojej geografickej polohy, tak pod Zvolenom, medzi osadami Sliachany a Donovaly, mohli ležať jedine Hanesy. Osadu Pod Holicou môžeme preto bez väčších rozpakov stotožniť s Ha-

nesmi. Toto nové vlastné meno sa však nevžilo a v nasledujúcom období osada vždy vystupuje pod názvom Hanesy, ktoré pripomínalo s najväčšou pravdepodobnosťou meno zakladateľa trvalého sídla. Samo priezvisko Hanes pritom pravdepodobne vzniklo odvodením od krstného mena Hans, čo je nemecká podoba mena Ján.

V uvedenom súpise z roku 1710 (ide o súpis a popis osád v obvode Banskobystrickej banskej komory) nachádzame niektoré úplne nové sídla, ktoré v roku 1652 pravdepodobne ešte neexistovali (Bukovetz, Bulla, Duowodny). Ďalej tu nachádzame sídla s dlhodobejšie ustálenými názvami (Unter Jelenetz, Jelenska, Praschnitza, Ribo, Turetzka), ako aj staršie, už v roku 1652 existujúce, sídla, avšak s novými názvami (Donowal, Unter der Holitza, Gergalo, Mistrik, Mischut, Motitschka oder dem See, Muotz, Stubna, Szliatsan).

Nová osada *Bukovec* získala svoje pomenovanie odvodením od názvu lesa, ktorý ju obkolesoval alebo v blízkosti ktorého ležala. Toto pomenovanie lesa bolo zaužívané už od prvej polovice 16. storočia. Lokalita *Bukonicz*, na ktorej ležia nejaké Široké lúky (Braitte wisen, Breitten wisn) sa spomína v opise hraníc Ľupčianskeho panstva zo 40. rokov 16. storočia (MOL, Kgy 24 359, pag. 1 – 6). V popise lesov zaradenom do Maximiliánovho lesného poriadku sa spomína les, alebo vrch Bukovec (Wucowitz). Okrem toho sa tu spomína aj Bukovecká lúka (Wukhawitzer wisen, pratum Wukawitz) (Madlen, 1962, s. 19).

Banské podiely v lokalite Bukovec (Buggovitz) spomínané v roku 1595 sa celkom určite viažu na iný Bukovec, ležiaci v Nízkych Tatrách (dnešný Pohronský Bukovec) (Zivuska, 1906, s. 85, č. 83). Na rozdiel od Bukovca ležiaceho v Starohorských vrchoch na území banskobystrického chotára máme v tomto druhom Bukovci doloženú existenciu baní (Jurkovich, 2005, s. 163 – 164).

S „naším“ Bukovcom sa spája až zmienka z roku 1639 o existencii dajakého stroja (zrejme prečerpávacieho) na trase špaňodolinského vodovodu, pri ktorom pracoval Michal Prandstetter ako *Kunstwarter am Pugowitz* (Vlachovič, 1964, s. 209). Pod Bukovcom môžeme v tomto prípade rozumieť les, lúku, možno dokonca aj nejakú menšiu osadu, či skôr samotú niekde v blízkosti hranice banskobystrického chotára, pozdĺž ktorej v tomto priestore viedla trasa vodovodu. Neskoršia rovnomená drevorubačsko-uhliarska osada však vznikla asi vo vzdialenosti 500 m poniže trasy vodovodu. Prvýkrát je táto osada doložená v špaňodolinskej matrike dňa 15. decembra 1677 pod menom *Bukovecz* (ŠA BB, Matrika r. k. cirkvi Špania Dolina, LB 1674 – 1715).

Existencia osady *Bully*, ktorá bola pomenovaná podľa uhliarskeho predáka, je prvýkrát doložená takisto v špaňodolinskej matrike 10. augusta 1697. Tu sa spomína ako *Bullau Carbon.*, teda Bullovo uhliisko (ŠA BB, Matrika r. k. cirkvi Špania Dolina, LD 1677 – 1745). V nasledujúcom roku 1698 sa už osada spomína pod názvom *Bulla* (ŠA BB, Matrika r. k. cirkvi Špania Dolina, LB 1674 – 1715).

Detailnejšie sa môžeme pristaviť ešte pri samom mene Bula/Bulla. Toto antroponym bolo značne frekventované najmä v donovalskej oblasti a tu je hojne zastúpené aj dnes. Po prvýkrát sa spomína už v Maximiliánovom lesnom poriadku, neskôr aj v roku 1627. Osoba s týmto menom sa pokladá za zakladateľa osady Bully. Podľa miestnej tradície založili osadu dvaja bratia nesúci meno Bulla, ktorí pochádzali z Tirolska. V takomto duchu sa spomína jej založenie aj vo fundáčnej listine kaplnky v osade Bully, ktorá bola postavená v roku 1886 zásluhou iného držiteľa tohto mena, titulárneho kanonika Františka Bullu.

Priezvisko Bula (zapisované len s jedným „l“) však nachádzame aj medzi pôvodnými usadlíkmi blízkej liptovskej dediny Liptovská Lúžna. Toto meno je zachytené v jej zakladacej listine z roku 1670 (Stano, 1966, s. 35). O pôvodných usadlíkoch, ktorí založili túto dedinu, sa predpokladá, že sem prišli z hornej Oravy. To potvrdzuje aj frekventovaný výskyt tohto mena v priestore hornej Oravy, ako aj špecifické, poľskému jazyku podobné nárečie obyvateľov Liptovskej Lúžnej. Poľský jazykovedec M. Małecki toto nárečie po osobnom rozbere označil za oravské goralské nárečie, čím vlastne potvrdil kolonizáciu Lúžnej osadníkmi pochádzajúcimi práve z hornej Oravy (Stano, 1966, s. 36 – 38). Z tohto dôvodu je potrebné poopraviť konštatovanie o zakladateľovi osady tak, že ním nemusel byť uhliar nemeckého pôvodu, ale rovnako tak aj Slovák pôvodom z hornej Oravy. Za túto teóriu hovorí skutočnosť, že by sa muselo jednať o priveľkú náhodu, aby sa v jednom geografickom priestore stretli obyvatelia rovnakého mena ale rozdielneho pôvodu. Zdvojenie grafémy „l“ v mene môžeme vysvetliť jednoduchým ponemčením priezviska. Pochybnosť vyvoláva však fakt, že meno Bula máme v skúmanej oblasti potvrdené už viac ako 100 rokov pred založením Liptovskej Lúžnej. Celkom jasný navyše nie je ani lexikálny základ priezviska. Podľa Milana Majtána by mohlo súvisieť so slovami bulo, bulej, ktorými sa v niektorých slovenských nárečiach podnes označuje býk (Majtán, 1994, s. 17).

Tretiu novú osadu *Dúvodné* dokladá matrika až ku dňu 29. apríla 1702 pod menom *Towodni* (ŠA BB, Matrika r. k. cirkvi Špania Dolina, LB 1674 – 1715). Možno preto predpokladať, že vznikla niekedy koncom 17. storočia. Pomenovanie osady bolo v tomto prípade zrejme odvodené od polohy sídla a znamenalo pravdepodobne jeho lokalizáciu do blízkosti nejakých dvoch vôd (potoky, pramene). Nemožno však úplne vylúčiť ani tú eventualitu, že svoj názov získala odvodením od priezviska prvého osadníka. V súpise z roku 1710 totiž figuruje medzi inými aj vdova Anna Duowodni.

Prvým písomne doloženým osadníkom z *Dúvodného* bol *Andreas Mrkwa*. Priezvisko Mrkva sa stalo postupne najrozšírenejším a najstabilnejším priezviskom v tomto sídle. V druhej polovici 18. storočia tak môžeme sledovať, že osa-

da zvykla niekedy vystupovať aj pod názvom Mrkva (1768 Mrkwa, 1781 Mrqva, 1782 a 1786 Mrqua) (ŠA BB, Matrika r. k. cirkvi Staré Hory, LB 1756 – 1796 a Matrika r. k. cirkvi Motyčky, LB 1778 – 1834 a LM 1756 – 1842). Synonymia, teda uplatnenie viacerých názvov pre to isté sídlo, musela v tomto období vyvolávať problémy v orientácii. V neskorších obdobiach sa preto stretávame už len výlučne s pomenovaním Dúvodné.

Minimálne na konci 17. storočia sa osada Turecká už delila na dve samostatné sídla. V 70. rokoch 17. storočia zápisy v špaňodolinskej matrike evidujú stále iba jedno sídlo. Ku dňu 2. decembra 1694 však matrika dokladá prvýkrát osadu *Dolná Turecká* (inferiore Tureczka) (ŠA BB, Matrika r. k. cirkvi Špania Dolina, LB 1674 – 1715). Je to neklamný dôkaz toho, že popri nej v tom čase už existovala aj *Horná Turecká*. V nasledujúcom období sa matričné zápisy týkajúce týchto osád realizovali nedôsledne. Až do roku 1703 miestny duchovný poznal iba jednu Tureckú. V rokoch 1703 – 1705 sa začali dôslednejšie rozlišovať obe Turecké, takže máme popri sebe doloženú existenciu Hornej (superiore Tureczka) aj Dolnej Tureckej (inferiore Tureczka). Po roku 1705 až do roku 1715 však matrikár poznal znovu len jedno sídlo. Ako jedno sídlo vystupuje Turecká aj v súpise z roku 1710.

Prakticky identickú situáciu zaznamenávame aj pri oboch jelenských osadách. Tu síce dve osady Dolný a Horný Jelenec dokladal už súpis z roku 1652, napriek tomu ale najstaršie matričné zápisy registrujú iba jediné sídlo Jelenec. Iba v rokoch 1703 – 1705 začala matrika dôslednejšie rozlišovať obe sídla.

Počas druhej polovice 17. a na začiatku 18. storočia dochádza aj k ustáleniu nových názvov viacerých osád v starohorskej oblasti. Tento jav môžeme veľmi podrobne sledovať na základe jednotlivých zápisov v najstarších špaňodolinských matrikách. V nich už vôbec nenachádzame vlastné mená Kypťová, Horná a Dolná Pavlová ani Nad rybníkom. Miestni duchovní, ktorí zapisovali do matriky, rozlišovali v 70. rokoch 17. storočia podľa svojho mena len osady Turecká, Jelenec, Rybie a Prašnica. V pomenovaní vzdialenejších osád však nemali celkom jasno a preto ich označovali len všeobecnými názvami ako *Uchlisho*, *Uhlijco*, *Uhlico*, alebo *Carbonaria*. Jediné z týchto vzdialenejších sídiel, ktoré poznali podľa svojho vlastného pomenovania, bola Korytnica (Coritnica, Coritnica, Koritnice, Koritnicza). Jej názov sa objavuje v matrike pokrsťených, ktorá je na miestne názvy najbohatšia, od roku 1677 až do roku 1702.

Od 90. rokov 17. storočia sa už začínajú tieto osady prvýkrát označovať názvami, pod ktorými ich poznáme aj v súčasnosti. *Donovaly* prvýkrát doložené ako *carbonaria Donowaliana* (28. mája 1693) (ŠA BB, Matrika r. k. cirkvi Špania Dolina, LB 1674 – 1715) a krátko na to ako *Donowal* (29. augusta 1694) (ŠA BB, Matrika r. k. cirkvi Špania Dolina, LD 1677 – 1745) získali svoje meno

odvodením od priezviska zakladateľa osady. Ním mohol byť práve uhliarsky majster Baltazár Donovall spomínaný v roku 1652 ešte ako osadník Strednej Korytnice.

V súvislosti s existenciou osady Donovaly nemožno nespomenúť, že týmto menom sa istý čas označovala aj drevorubačsko-uhliarska osada, ktorá sa sformovala v priestore neskorších Kordík powyše tajovskej huty. Už viackrát spomenutý súpis z roku 1710 v priestore neskorších Kordík zaregistroval 2 sídla. Prvé ako *Donowal oder Kordik* a druhé *Schabka*.

V oboch prípadoch boli osady pomenované podľa priezvisk tunajších osadníkov. Okrem priezviska Kordik patrili k viac rozšíreným práve aj Donoval a Žabka. Keďže názov Donovaly sa už skôr udomácnil pre osadu ležiacu v starohorskej oblasti, pre tunajšiu osadu sa napokon presadil názov *Kordik*, teda Kordíky. Homonymia, teda výskyt rovnakého názvu v rámci mikrorajónu, by bola v tomto prípade prekážkou jednoznačnej identifikácie objektu, v tomto prípade sídla spadajúceho podobne ako Donovaly (ležiace v starohorskej oblasti) pod správu Banskobystrickej banskej komory (Majtán, 1996, s. 20). Druhá menšia osada Schabka pravdepodobne nezanikla fyzicky. Predpokladáme, že v ďalšom vývoji došlo k jej zlúčeniu s dynamickejšie sa rozvíjajúcou susednou osadou.

Nejasný zatiaľ zostáva pôvod mena Donoval. Ten nevie vysvetliť ani jazykovedec Milan Majtán (1994, s. 17). Nemožno vylúčiť jeho pôvodnú úvahu o súvislosti so slovom *Doloval* (Lutterer, Majtán, Šrámek, 1986, s. 88). Vylúčiť však nemožno ani možnosť, že jeho základ súvisí s termínom *valle*, *vallis* = dolina. Teda išlo o osadníka pochádzajúceho z nejakej doliny (Starohorská?), alebo priamo zo Španej Doliny, ktorej latinský názov bol *Vallis Dominorum*.

Sliáčany sú s týmto názvom prvýkrát doložené ako *carbonaria Szlicczan* 6. marca 1695 (ŠA BB, Matrika r. k. cirkvi Špania Dolina, LB 1674 – 1715). Svoje nové pomenovanie mohli získať odvodením od svojej polohy pri horských prameňoch. Tie ešte aj v súčasnosti vytvárajú na západnej strane Roštárky miestami zamokrené plochy napriek tomu, že koryto Starohorského potoka v letných mesiacoch v tomto priestore vysychá.

Celkom však nemôžeme vylúčiť ani prípadnú súvislosť názvu s nie príliš vzdialenými osadami Sliache (Nižný, Stredný a Vyšný Sliach) ležiacimi v blízkosti Ružomberka. Je možné, že prví tunajší osadníci pochádzali práve z týchto liptovských osád, čo sa mohlo následne premietnuť aj do pomenovania drevorubačsko-uhliarskej osady v starohorskej oblasti. Písomné správy o tom sa nám ziaľ nezachovali.

S určitosťou však možno tvrdiť, že osadnícke priezvisko Sliáčan vzniklo až neskôr odvodením od názvu osady, nakoľko ho máme doložené až v 19. storočí. Drevorubača Mateja Sliacsana dokladá na Sliáčanoch súpis osadníkov z roku

1834 (ŠÚBA BŠ, SSB, č. 191). Predpokladáme, že pôvodne mohlo ísť len o prídomok slúžiaci na odlišenie osadníkov a až postupným vývojom došlo k jeho preмене na priezvisko.

Koncom 17. storočia sa objavuje aj osadný názov *Motyčky*. V roku 1652 sa táto osada nazývala ešte Pri rybníku (An dem Thaich). V španodolinskej matrike pokrstených figuruje v roku 1694 ako *Jezero*. Dňa 25. apríla 1698 však už pod novým označením *Moticzko* (ŠA BB, Matrika r. k. cirkvi Špania Dolina, LB 1674 – 1715). Aj v tomto prípade došlo k vytvoreniu tohto názvu odvodením od priezviska jej zakladateľa, ktoré bolo zároveň aj najrozšírenejším tunajším priezviskom. Jeho udomácnenie neprebehlo okamžite, preto v súpise z roku 1710 osada figuruje ešte s oboma názvami, novým aj starým, ako *Motitschka oder dem See*.

Osadný názov *Môce* sa objavuje prvýkrát v tvare *Mwocz* dňa 7. januára 1695 (ŠA BB, Matrika r. k. cirkvi Špania Dolina, LD 1677 – 1745). Toto ojkonymum bolo odvodené asi z nárečovej podoby nemeckého antroponyma Matz, ktorému zodpovedá slovenské Matej a latinské Mathias (Majtán, 1994, s. 17). Až od ojkonyma bolo potom odvodené tu rozšírené priezvisko Môcik. Rovnako, ako v prípade Sliačan, vzniklo asi odvodením od pomenovania sídla zrejme z pôvodného prídomku. Prvýkrát sa s týmto priezviskom stretávame až v roku 1736, čo je viac ako 40 rokov po objavení osadného názvu *Môce* (ŠA BB, Matrika r. k. cirkvi Staré Hory, LB 1720 – 1755).

Približne v rovnakom období sa objavuje aj názov osady *Štubne*, ktorého vznik sa spája s tu rozšíreným priezviskom. Prvýkrát je doložený v roku 1697 ako *Carbonaria Štubna*. Pôvod mena *Štubňa* je potrebné hľadať v nemeckom die *Stube* = izba (Beňko, 1996, s. 114), čo by mohlo zodpovedať inému, v oblasti Banskobystrickej komory viac rozšírenému, pomenovaniu označujúcemu prechodný útulok lesných robotníkov – krám. V prípade priezviska *Štubňa* tak mohlo ísť o osadníka resp. potomka osadníka obývajúceho takýto krám. Rovnako tak, ale mohlo ísť aj o osadníka prichádzajúceho z Turca (dediny Horná a Dolná *Štubňa*).

O rok neskôr, dňa 17. septembra 1698, je doložená aj osada *Jergaly* ako *Gergel*. Pôvod tohto osadného názvu nie je jasný. Je možné, že by sa v tomto prípade mohlo jednať o odvodeninu z maďarskej podoby krstného mena Gregor (Gergely).

Ako posledné boli premenované dve korytnické osady na *Mistríky* a *Mišúty*. Názov prvej z nich, doložený v tvare *Mistrik* dňa 22. augusta 1702 (ŠA BB, Matrika r. k. cirkvi Špania Dolina, LB 1674 – 1715), bol odvodený od osadníckeho priezviska, ktorého vznik priamo súvisí s dobovým miestnym pomenovaním pre uhliarskych predákov (mistríci). Názov *Mišút*, ktoré sa ešte v roku 1702

volali *Koritnicza*, je doložený v podobe *Missút* dňa 3. februára 1704 (ŠA BB, Matrika r. k. cirkvi Špania Dolina, LB 1674 – 1715). Aj toto pomenovanie môžeme spájať s menom osadníka, avšak v tomto prípade pravdepodobne s krstným menom. Priezvisko Mišút sa utvorilo pravdepodobne z prídomku až neskôr, keďže doklad o ňom je až z roku 1742 (ŠA BB, Matrika r. k. cirkvi Staré Hory, LB 1720 – 1755).

Sidelná sieť drevorubačských a uhliarskych osád sa dotvárala v priebehu 18. a začiatku 19. storočia. Až v tomto období boli založené osady Valentová, Močiar, Bachlačka a Polianka.

Prvý písomný záznam o existencii osady *Valentová* nachádzame v knihe pokrstených najstaršej zachovanej špaňodolinskej matriky. Tu sa spomína 29. júna 1715 pod názvom *Valentovo* (ŠA BB, Matrika r. k. cirkvi Špania Dolina, LB 1674 – 1715). Keďže súpis osád z roku 1710 ju ešte nespomína, môžeme relatívne presne určiť dobu jej vzniku medzi roky 1710 a 1715.

Pomenovanie osady vzniklo odvodením od krstného mena podobne ako to predpokladáme v prípade osady Mišúty. V tomto prípade to však bolo od mena Valent. Medzi prvými osadníkmi toto meno nenachádzame, je preto pravdepodobné, že toto meno sa na mieste, kde neskôr vzniklo, trvalé sídlo udomácnilo už skôr. V roku 1563 tu máme písomne doložených hneď dvoch Valentov (Valentino Wachlatsch, Valentino Schinderling) zaoberajúcich sa rúbaním dreva a pálením uhlia (Madlen, 1962, s. 22). Je možné, že obaja mali v tej časti doliny, kde neskôr vznikla osada, nejaké dočasné príbytky, a tak sa pre túto časť doliny zaužíval názov Valentovo resp. Valentová. V čase vzniku trvalého sídla potom osadníci prebrali tento názov a použili ho pre pomenovanie svojej novej osady.

Za novú drevorubačsko-uhliarsku osadu možno považovať aj dnes už neexistujúci *Močiar*. Najstarší známy písomný doklad o jej existencii pochádza z roku 1754 (Vlastivedný slovník obcí I., s. 349). Nič však nebráni predpokladu, že vznikla ešte o niečo skôr. K roku 1780 dokladá existenciu osady *Mocsar* chotárna mapa mesta Banská Bystrica (ŠA BB – PBB, Zb. MP, č. 2671). Na základe nej, ako aj ďalšieho mladšieho kartografického materiálu z 1. polovice 19. storočia, vieme, že ležala v bezprostrednej blízkosti osady Mistríky. Z tohto dôvodu bola osada, či skôr samota (v 19. storočí mala len 1 dom) uvádzaná často ako jej súčasť.

Dňa 29. decembra 1761 máme prvýkrát doloženú existenciu osady *Bachlačka* (Bahlacska) (ŠA BB, Matrika r. k. cirkvi Staré Hory, LB 1756 – 1796). Od tohto roku sa objavuje pomerne pravidelne predovšetkým v materiáloch cirkevnej povahy (1783 *Bachlacska*, 1804 *Ribbo cum Bachlaska*, 1829 *Ribbó cum Bachlatska* resp. *Bachlatskam cum continuo Ribbó*, 1813 – 1824 *Valentova et*

Bachlacska). Poloha sídla bola až doposiaľ neznáma. Z tohto dôvodu sa Bachlačka považovala za zaniknuté sídlo.

Kľúčom k vyriešeniu otázky skutočnej polohy Bachlačky sa zdá byť veľmi podrobná mapa banskobystričských lesov z roku 1810 (ŠŮBA BŠ, HKG V., č. 13 016, mp. 1). Osadu Bachlačka na nej nenájdeme, no nachádzame tu pomenovanie dvoch dolín ústiacich z ľavej strany do potoka Rybie. Práve pri vyústení týchto dolín sa koncentrovala zástavba sídla Rybie (Handlung Ribo), pri čom medzi oboma týmito zhlukmi domov bola preluka bez zástavby. Západnejšia dolina mala meno *Ribska* (dnešná Strmeňová). Východnejšia dolinka, ktorá sa tiahla z lokality Kiar, mala meno *Bachlaska*. Zaujímavé je, že aj dolina priamo oproti nej na liptovskej strane, ktorá ústi do doliny Revúcej (Suchá dolina), mala rovnaké meno *Bachlacska* (ÖStA – Kriegsarchiv, FL, 38 – XXXII). Podobnú situáciu nachádzame aj na katastrálnej mape Starých Hôr s tým rozdielom, že Strmeňová tu nie je pomenovaná ako *Ribska*, ale ako *Mocsarki*.

Podľa všetkého teda zástavbu pri vyústení dolinky *Ribska* možno považovať za pôvodnú osadu Rybie (ide o tú časť, ktorú v roku 1924 úplne zničila lavína). Druhú časť zástavby pri vyústení doliny *Bachlaska* možno považovať za osadu, ktorá od druhej polovice 17. storočia vystupovala ako Bachlačka. Paradoxom je, že po zničení vyššie položenej zastavanej polohy lavínou v roku 1924 sa práve sem posunulo jadro zástavby súčasnej osady Rybie.

Ako posledná špecializovaná drevorubačsko-uhliarska osada zrejme vznikla *Polianka*. Určiť presnejšie dobu jej založenia nám zachovaná pramenná základňa neumožňuje. Predbežne ju však môžeme odhadnúť do obdobia na prelome 18. a 19. storočia.

Prvá písomná zmienka o jej existencii pochádza z roku 1804. V zápise v knihe pokrstených, ale aj zomretých v najstaršej donovalskej matrike je v tomto roku doložená ako časť osady Bully (Bulo seu Polanka) (ŠA BB, Matrika r. k. cirkvi Donovaly, LB a LD 1797 – 1839). Po prvýkrát samostatne ju máme doloženú v knihe zomretých 17. novembra 1806 ako osadu *Polanka*. V nasledujúcich rokoch vystupuje raz samostatne, inokedy ako súčasť osady Bully.

Polianka, ako jediná spomedzi všetkých skúmaných osád, nemala svoj vlastný zdroj vody. O tom, že osada vznikla za iných okolností a v inom čase ako okolité osady okolo donovalského sedla, svedčí aj jej názov. Kým názvy okolitých osád boli odvodené od krstných mien, či priezvisk tunajších uhliarov, Polianka získala svoj názov, podobne ako Močiar, odvodením od svojej polohy (polianka = horská lúka).

Archívnym výskumom sa nám podarilo získať historickú ojkonymiu, ktorá doposiaľ nebola publikovaná. Uvedené fakty, ku ktorým sme pri výskume do-

speli, možno ohľadom formovania ojkonymie drevorubačských a uhliarskych osád v stručnosti zhrnúť takto.

Jednotlivé skúmané osady možno z hľadiska pôvodu ich pomenovania rozdeliť do 2 základných skupín. Do prvej skupiny patria osady, ktoré získali svoje meno odvodením od oroným, resp. hydroným. Do druhej skupiny potom patria osady, ktoré získali svoje meno odvodením od antroponým. Uplatnenie prvej či druhej skupiny osadných názvov sa pritom zhruba viaže na konkrétne časové vrstvy.

Spočiatku sa uplatnili pri utváraní osadných názvov skúmaných osád hlavne tie ojkonymá, ktoré boli odvodené od oroným, resp. hydroným. Ojkonymá odvodené z antroponým boli pomerne zriedkavé (Dolná a Horná Pavlová, Hanesy). V nižšie položených oblastiach, kde sa aj človek so svojou činnosťou (baníctvo, hutníctvo, drevorubačstvo, uhliarstvo) dostal skôr, boli aj názvy hydroným a oroným v čase vzniku drevorubačských a uhliarskych osád už ustálené. Tvoriace sa osadné názvy potom preberali tieto už ustálené názvy potokov a dolín (Haliar, Turecká, Jelenec, Prašnica, Rybie, Bukovec). V nasledujúcom období potom zostávali takto utvorené ojkonymá stabilné a v budúcnosti sa už nemenili.

Od konca 17. storočia nastupuje potom vo vyššie položených oblastiach starohorskej oblasti trend, kedy ojkonymá vznikajú odvodením od antroponým. Toto je pritom príznačné pre v tomto čase zakladané osady (Bully, Valentová), ako aj pre staršie osady, v ktorých prípade dochádza k zmene osadného názvu (Donovaly, Jergaly ?, Místríky, Mišúty, Motyčky, Môce, Štubne). Od druhej polovice 18. storočia sme pri pomenovaní nových osád napokon svedkami návratu k názvom odvodeným od polohy jednotlivých osád (Bachlačka, Močiar, Polianka).

Vzhľadom na nie celkom jasný pôvod názvov osád Dúvodné a Sliačany, musíme ich zatiaľ ponechať bez ich zaradenia do prvej, či druhej skupiny ojkonym, a to aj napriek tomu, že tieto osadné názvy sa začínajú objavovať v období, keď v skúmanej oblasti dominoval trend utvárania ojkonym odvodzovaním od antroponým.¹

Literatúra

Atlas SSR. Bratislava: SAV a Slovenský úrad geodézie a kartografie 1980. 296 s.

BEŇKO, J.: Starý Turiec. Martin: Osveta 1996. 280 s.

BINDER, R.: Osadníci na Horehroní. Banská Bystrica: Stredoslovenské vydavateľstvo 1962. 245 s.

JURKOVICH, E.: Dejiny kráľovského mesta Banská Bystrica. Banská Bystrica: Pribicer 2005. 550 s.

¹ Štúdiá bola spracovaná v rámci grantového projektu VEGA 1/4541/07 *Osídlenie Zvolenskej kotliny od včasného stredoveku do polovice 19. storočia*

LUTTERER, I. – MAJTÁN, M. – ŠRÁMEK, R.: Zeměpisné jména Československa. Praha: Mladá fronta 1982. 376 s.

MADLEN, J.: Constitutio Maximiliana. In: Sborník prác Lesníckeho a drevárskeho múzea. Zv. 2. Martin: Osveta 1962, s. 9-45.

MAJTÁN, M.: Priezvisko Bulla. In: Nedel'ná Pravda, 1994, roč. 3, č. 23, s. 17.

MAJTÁN, M.: Z lexiky slovenskej toponymie. Bratislava: Veda 1996. 192 s.

STANO, P.: Liptovská Lúžna. In: Vlastivedný časopis, 1966, roč. XV, č. 1, s. 31 – 40.

TOMEČEK, O.: Vznik a vývoj drevorubačských a uhliarskych osád v chotári Banskej Bystrice do polovice 19. storočia. Trnava, 2006. 230 s. textu + prílohy.

VLACHOVIČ, J.: Slovenská meď v 16. a 17. storočí. Bratislava: SAV 1964. 332 s.

Vlastivedný slovník obcí na Slovensku. Zv. 1. Bratislava: Veda 1977. 528 s.

Pramene

Magyar országos levéltár Budapest (MOL), Kgy 24 359, pag 1 – 6.

Österreichisches Staatsarchiv (ÖStA) – Hofkammerarchiv Wien, Vermischte Ungarische Gegenstände (VUG), rote Nr. 8/A, fol. 612 – 613.

Österreichisches Staatsarchiv (ÖStA) – Kriegsarchiv Wien, Franziszeische Landesaufnahme (FL), Section 38 – Colonne XXXII.

Štátny archív v Banskej Bystrici (ŠA BB), Matrika r. k. cirkvi Donovaly, Liber Baptisatorum a Defunctorum 1797 – 1839.

Štátny archív v Banskej Bystrici (ŠA BB), Matrika r. k. cirkvi Motyčky, Liber Baptisatorum 1778 – 1834.

Štátny archív v Banskej Bystrici (ŠA BB), Matrika r. k. cirkvi Motyčky, Liber Mortuorum 1756 – 1842.

Štátny archív v Banskej Bystrici (ŠA BB), Matrika r. k. cirkvi Staré Hory, Liber Baptisatorum 1720 – 1755.

Štátny archív v Banskej Bystrici (ŠA BB), Matrika r. k. cirkvi Staré Hory, Liber Baptisatorum 1756 – 1796

Štátny archív v Banskej Bystrici (ŠA BB), Matrika r. k. cirkvi Špania Dolina, Liber Baptisatorum 1674 – 1715.

Štátny archív v Banskej Bystrici (ŠA BB), Matrika r. k. cirkvi Špania Dolina, Liber Copulatorum 1674 – 1715.

Štátny archív v Banskej Bystrici (ŠA BB), Matrika r. k. cirkvi Špania Dolina, Liber Defunctorum 1677 – 1745.

Štátny archív v Banskej Bystrici – pobočka Banská Bystrica (ŠA BB – PBB), Zbierka máp a plánov (MP), Ev. č. 2671, MBB, Mp–22.

Štátny archív v Banskej Bystrici – pobočka Banská Bystrica (ŠA BB – PBB), Zbierka máp a plánov (MP), Ev. č. 2684, MBB / Mp–34.

Štátny ústredný banký archív v Banskej Štiavnici (ŠÚBA BŠ), fond Banská komora v Banskej Bystrici (BKB), Inv. č. 90.

Štátny ústredný banký archív v Banskej Štiavnici (ŠÚBA BŠ), fond Banská komora v Banskej Bystrici (BKB), Inv. č. 80, s. 71 – 174.

Štátny ústredný banký archív v Banskej Štiavnici (ŠÚBA BŠ), fond Hlavný komorskogrófsky úrad (HKG) V., Ev. č. 13 016, mapa I.

Štátny ústredný banký archív v Banskej Štiavnici (ŠÚBA BŠ), fond Substitučný banký súd v Banskej Bystrici (SSB), č. 191.

Edície prameňov

A Besztercebányai M. kir. erdőigazgatóság régi okiratainak tartalom – jegyzéke. Ed. J. ZI-VUSKA. Besztercebányán: 1906. 288 s.

BEL, M.: Zvolenská stolica : Oddiel o prírode. In: Matej Bel slovenský geograf. Bratislava: Veda 1984, s. 121 – 184.

Pramene k dejinám Slovenska a Slovákov. Zv. 6. Pod osmanskou hrozbou. Bratislava: Literárne informačné centrum 2004. 375 s.

Prílohy

PRÍLOHA 1: Sídla, ktorých vlastné mená sa zmenili:

Donovaly (1652 Corritniza : Mitt : thail, 1693 carbonaria Donowaliana, 1694 Donowal, 1710 Donowal, 1720 Donovall, 1783 Donoval)

Hanesy (1652 Hannessowa, 1700 Carbonaria Hanesz, 1701 Hanes, 1710 Unter der Holitzza, 1723 Hanesz, 1756 Hanes, 1783 Hanesz, 1820 Hanez, 1830 Hanesz, 1850 Hanes)

Jergaly (1652 Pawlowa undterthail, 1698 Gergel, 1710 Gergalo, 1722 Jergallo, 1756 Görgal, 1783 Jergal, 1820 Gergal, 1850 Jergallo)

Mistříky (1652 Corritniza Undt : thail, 1702 Mistrik, 1710 Mistrik, 1810 Misztrik, 1850 Mistrik)

Mišúty (1652 Corritniza : Ober : thail, 1704 Missút, 1710 Mischut, 1727 Missuth, 1783 Misut, 1810 Mischut, 1840 Misschuth, 1850 Mišuth)

Motyčky (1652 An dem Thaich, 1694 Jezero, 1698 Moticzko, 1710 Motitschka oder dem See, 1720 Moticsko, 1756 Moticska, 1783 Moticsko)

Môce (1652 Pawlowa Oberthail, 1695 Mwocz, 1710 Muotz, 1720 Mócz, 1756 Moczo, 1783 Moczo, 1810 Muocz, 1850 Muoc)

Sliačany (1652 Kýptowa, 1695 carbonaria Szlicczan, 1710 Szliatsan, 1757 Slacsan., 1783 Slatcsan, 1810 Szliacsan, 1830 Szliaczan, 1850 Sliáčan)

Štubne (1652 Ober dem Thaich, 1697 Carbonaria Stubna, 1710 Stubna, 1722 Stubno, 1756 Stubna, 1830 Stubno)

PRÍLOHA 2: Sídla, ktorých vlastné mená sa nezmenili (uvádzame varianty zápisov):

Bukovec (1677 Bukovecz, 1710 Bukovetz, 1720 Bukovecz, 1783 Bukovetz, 1810 Bukovecz, 1850 Bukowec)

Bully (1697 Bullau Carbon., 1698 Bulla, 1710 Bulla, 1727 Bullo, 1756 Bulo, 1783 Bulló, 1810 Bula, 1830 Bullo)

Dolný Jelenec (1652 Unter Jellenez, 1703 Inferiori Jelenez, 1710 Unter Jelenetz, 1724 Jelenez Infer., 1756 Jelenez, 1764 Jelenez inferior, 1783 Inferius Gelenez, 1810 Inferior Jelenez, 1850 Jelenez infer.)

Horný Jelenec (1652 Ober Jellenez, 1700 Supiore Jelenez, 1710 Jelenska, 1755 Jelenez Superiore, 1756 Jelenska, 1759 Jelenez Superiore, 1783 Superius Gelenez, 1810 Superior Jelenez, 1850 Jelenec super.)

Polianka (1804 Bulo seu Polanka, 1806 Polanka, 1850 Polanka)

Prašnica (1652 Praschniza, 1677 Prassnicze, 1710 Prashnitza, 1721 Praschnicza, 1756 Prasnica, 1783 Prasnicza, 1820 Praschnicza, 1850 Prašnica)

Rybie (1652 Ribuo, 1674 Rýbe, 1678 Rýbi, 1696 Ribe, 1700 Ribie, 1710 Ribo, 1720 Ribbo, 1756 Ribo, 1810 Ribbo)

Dolná Turecká (1652 Thurezga, 1694 inferiore Tureczka, 1704 Inferiore Tureczka, 1710 Turetzka, 1747 Turecka Inferiore, 1783 Inferior Tureczka, 1810 Tureczka, 1820 Turecska, 1850 Turecka infer.)

Horná Turecká (1703 Thurecka Supiori, 1704 Superiore Tureczka, 1720 Turecka Superior, 1783 Superior Tureczka, 1810 Tureczka, 1820 Turecska, 1850 Turecka super.)

Valentová (1715 Valentovo, 1728 Valentova, 1840 Valentovo, 1850 Valentova)

PRÍLOHA 3: Názvy sídel, ktoré zanikli:

Bachlačka (1761 Bahlacska, 1783 Bachlacska, 1804 Ribbo cum Bachlaska, 1813 Valentova et Bahlacska, 1827 Bachlacska, 1829 Ribbó cum Bachlatska)

Dúvodné (1702 Towodni, 1704 Duowodnich, 1710 Duowodny, 1713 Duovodne, 1732 Duvodno, 1756 Duvodni, 1768 Mrkwa, 1781 Mrqva, 1782 a 1786 Mrqua, 1783 Duvodni, 1820 Duvodno, 1850 Duwodno)

Haliar (1652 Helliar)

Močiar (1780 Mocsar, 1820 Mocsar, 1830 Moczar, 1850 Močar)

NAJSTARŠIE PRAMENE K TOPONYMII ZVOLENSKEJ KOTLINY A PROBLÉMY ICH INTERPRETÁCIE

Pavol Maliniak

Najstaršie písomné pramene k problematike terénnych názvov v regióne Zvolenskej kotliny pochádzajú z 13. a 14. storočia. Pramenná základňa zahŕňa materiál s rôznou výpovednou hodnotou, nerovnomerným zastúpením lokalít aj časovým zaradením. Základný výskum umožňuje využiť predovšetkým okruh prameňov, ktoré stáli v centre pozornosti doterajšieho bádania. Významný podiel však majú i pramene, ktoré historiografia hodnotila len v obmedzenom rozsahu, pričom časť z nich zostala pre potreby historicko-geografického a jazykovedného výskumu nepovšimnutá. Z hľadiska obsahu možno vymedziť dve výrazné skupiny prameňov. Prvou skupinou sú samostatné doklady o topografii územia. Zaraďujú sa sem rôznorodé údaje o osídlení, označovaní majetkov, ale aj ojedinelé názvy lesov, vodných tokov, či iných geografických objektov. Do druhej skupiny patria metácie, písomné záznamy vzniknuté počas vymedzovania hraníc majetkov. V priestore Zvolenskej kotliny prinášajú metačné listiny od pol. 13. stor. početné doklady o miestopise. Základnou prácou pri ich štúdiu je dielo V. Šmilauera *Vodopis starého Slovenska*. Autor spracoval na základe pramenných edícií metácie z arpádovského obdobia (Šmilauer, 1932, s. 122 – 129). Jeho zistenia sa pokúsime na základe súčasného stavu poznania prameňov upresniť a doplniť. Metácie z nasledujúceho obdobia doposiaľ neboli systematicky zhodnotené a vo viacerých prípadoch ani publikované. Na tomto mieste budeme venovať pozornosť obsahu metácií z 1. polovice 14. storočia.

Podľa E. Kowalczykovej toponymá, tak ako každý iný prameň, registrujú fakty. Historická informácia, ktorá je v nich obsiahnutá, býva viacvrstvomá a v každom prípade iná. Často závisí len od bádateľa, akým spôsobom tieto pramene využije pri vlastnom výklade dejín. Práca s touto skupinou historických prameňov kladie požiadavky na viaceré vedné disciplíny. Ich interpretácia vyžaduje úzku spoluprácu historikov a onomastikov, ktorá prispieva k objektivizácii výkladu (Kowalczyk, 2004, s. 47). V rámci historického výskumu nám charakter prameňov umožňuje využiť aktuálne poznatky historicko-geografického výskumu. Vo vzťahu k historickej onomastike sa zameriame na kritické zhodnotenie vybraných dokladov z toponymie, ktoré môže byť predpokladom pre ich ďalšiu interpretáciu. Postup pri historickom bádani kladie dôraz na presnejšiu lokalizáciu toponymických údajov. Lokalizáciu ohraničeného územia určuje priebeh jeho hraníc, vlastnícke vzťahy, označovanie územia v dobových prameňoch, jeho súčasný názov a sídelný vývoj (pokiaľ sa napr. dnes člení na niekoľ-

ko katastrálnych území). Lokalizáciu samotných hraníc vyjadruje poloha hraničných bodov, ale aj smer a spôsob ohraničenia v metácii. Osobitnú pozornosť vyžaduje poznanie geografických podmienok, ktoré boli jedným z motivujúcich činiteľov pri utváraní miestnych názvov. Materiál pre onomastický výskum poskytuje presný prepis (transkripcia) lokalizovaných toponým zo spoľahlivej pramennej edície, alebo archívneho prameňa. Rozširujúce poznatky pre jazykovedný výskum tvoria údaje v prameňoch, ktoré neraz objasňujú pôvod zaznamenaných názvov.

K najstarším dokladom o toponymii územia možno zaradiť datovaciu formulku v listine z roku 1246, ktorú kráľ Belo IV. vydal *in Zolum sub castro Polona* (CDSI II., s. 156). Uvedený doklad sa v minulosti spájal s hradom na pohraničí s Poľskom. Názov Zvolen totiž označoval aj rozsiahle územie, spravované zvolenským županom, pre ktoré sa vžilo označenie Zvolenský komitát. Novšie výskumy zaraďujú miesto vydania listiny do užšieho regiónu Zvolena a spájajú ho s geografickým názvom Poľana. Lokalitu situujú do rovnomenného horského celku (Zolnay, 1985, s. 98), prevažuje však jej stotožnenie s miestom, na ktorom bol vybudovaný starý Zvolenský hrad (Marsina, 1989, s. 796; Majtán, 2000, s. 112). Napriek nejednotnej lokalizácii v prípade znenia zápisu *Polona* v podobe „Poľana“ (apel. *pol'ana* holý nezalesnený vrch) by v hodnotenom regióne išlo o prvý doklad na konkrétny názov motivovaný prírodnými podmienkami územia.

Prvú metáciu v priestore Zvolenskej kotliny predstavuje ohraničenie majetku Raduna a jeho potomkov pri rieke Hron v listine z roku 1250. Podľa formy vymedzenia hraníc ide o obvyklé ohraničenie prechádzajúce po celom obvode majetku od východu na západ (t. j. v smere hodinových ručičiek). Západné hranice územia začínali na sútoku Hrona s potokom Vlčín (dnes Vlčí potok) a prechádzali na sever až k územiu hájnikov (Badín). Severný úsek hranice vymedzovali toky Mohelnica (Badínsky potok) a Heberec (Peťovský potok). Východné hranice majetku tvorili pramene tokov Heberec, Vranica a ďalej pokračovali pozdĺž toku Jasenice. Na juhu tvoril hranicu tok Lukavica a úsek hraníc, ktorý sa odkláňal od Lukavice až k Hronu. Metácia bola publikovaná s dôsledným prepisom toponým v slovenskom diplomatári (CDSI II., s. 243). S lokalizáciou majetku sú spojené ťažkosti, pretože listina z roku 1250, ale ani ďalšia listina z roku 1293 nespomína jeho názov. Dokumenty majetok označujú len podľa polohy voči vodným tokom (Šmilauer, 1932, s. 126 – 127). Doterajšie bádanie stotožňuje majetok s neskorším Hronsekom. Podľa priestorovej orientácie a smerovania hraníc išlo okrem Hronseku aj o územie Vlkanovej a časť území obcí Lukavica a Veľká Lúka. Súčasťou tohto majetku bolo na pravej strane Hrona aj územie, ktoré sa približne krylo s neskorším majerom Tri Duby (dnes súčasť Sliacha).

Podľa znenia metácie mohlo ohraničenie majetku prechádzať južnejšie, ako sa doteraz predpokladalo. Úsek hraníc, ktorý vychádzal z potoka Lukavica, viedol k miestu nazvanému Há(r)ságy a ďalej k prameňu Eger, či Egerfő. Cez potok hranice viedli k veľkej lúke (*ad magnum pratum*) a k veľkému háju. Odtiaľ už prechádzali na západ k Hronu ku kráľovej lúke (*ad pratum regalem*). Označenia lúk a porovnanie s údajmi v metácii z roku 1293 (pozri ďalej) dovoľujú predpokladať, že južné hranice územia prechádzali po ľavej strane Lukavice a nie po pravej, ako sa doteraz usudzovalo (Šmilauer, 1932, s. 123/obr. 23). Priebeh ohraničenia v týchto miestach zodpovedá polohe neskoršej obce Veľká Lúka. V prameňoch vystupuje už o niekoľko desaťročí pod označením zem Nagyrét (*terra Nogrèth*) (RA II./2 – 3, s. 273 – 274; CDH V./3, s. 112). Je veľmi pravdepodobné, že geografické označenie sa stalo základom pre utvorenie názvu majetku a sídla. Latinská aj maďarská forma zápisu mohla pritom vychádzať zo staršej slovenskej podoby miestneho názvu.

Z roku 1254 pochádza opis hraníc územia, ktoré panovník daroval mestu Zvolen. Metácia patrí k menej častým ohraničeniam, ktoré vymedzujú iba určitý úsek hraníc majetku. Vymedzuje len západné hranice územia v smere od juhu na sever. Ohraničenie začínalo pri prameni Borkút (*Burcut*) a viedlo popri chotároch Budče a Kováčovej. Cez Kováčovský potok, zapísaný v genitíve ako potok Kováčov (*Koachou*), prechádzalo až k mostu potoka Teplica (*ad pontem rivi Tapulcha*), kde sa končilo. Metácia bola uverejnená v slovenskom diplomatári (CDSI II., s. 309). Pri opise hraníc vôbec nevystupuje Hron. Túto skutočnosť môžeme zdôvodniť tým, že darovaný majetok sa na pravej strane rieky stretával s mestským chotárom a nebolo preto potrebné osobitne uviesť jeho východné hranice. Prvý hraničný bod, prameň Borkút, ležal juhozápadne od Zvolena v blízkosti Budče. Naznačuje to priebeh ohraničenia, ktoré je takmer zhodné so súčasnou katastrálnou hranicou. Na príklade lokality Borkút možno poukázať na význam presného čítania a prepisu toponým pri onomastickom výskume. Staršia edícia a literatúra uvádza názov okrem mierne pozmenenej podoby *Burkuth* aj v znení *Buzenth* a *Buzench*. Posledné dva tvary už predstavujú výraznú deformáciu originálneho zápisu, pričom listina z roku 1254 spomína len názov *Burcut* (Krško, 2007, heslo Borkut).

V metácii možno upresniť polohu potoka Teplica, pôvodne určenú na ľavom brehu Hrona (Šmilauer, 1932, s. 354). Údaje z mladšieho obdobia ukazujú, že tok sa nachádzal na pravom brehu Hrona. Podľa reambulácie z roku 1552 sa začínali západné hranice zvolenského územia pri rieke Hron (*Chron*), odkiaľ viedli k prameňu Borkút (*Borkwth*). Popri chotároch Budče a Kováčovej viedlo ohraničenie ku Kováčovskému potoku (*Kowachyow*). Odtiaľ prechádzalo k mostu potôčika Trebuľka (*ad pontem rivuli Trebwilka*), kde ohraničenie konči-

lo (ŠA MMZ, škat. 12, sg. V. D2 1 fol.). Keďže reambulácia nespomína zmeny ani posunutie hraníc, za prijateľné možno považovať vysvetlenie, že starší stredoveký názov toku Teplica nahradilo aktuálne označenie, odvodené od osadného názvu Trebuľa severne od Kováčovej. Nakoľko záznamy z rokov 1254 aj 1552 uvádzajú Kováčovský potok, pod názvami Teplica a Trebuľka vystupuje najpravdepodobnejšie dnešný Kopanický potok.

Upresnenia pri identifikácii vodných tokov sa týkajú i údajov v metáciách Banskej Bystrice z rokov 1255 a 1263. V úlohe hraničných tokov vystupuje tok *Vdurna* a druhý tok označovaný ako *Chelnice*, či *Celnice* (CDSI II., s. 341; MES I., s. 493). Tok Udurna možno po bližšom výskume stotožniť s Radvanským potokom. Názov druhého potoka pripomína Selčiansky potok, avšak priebeh hraníc bansko-bystrického chotára dovoľuje tento názov priradiť aj k dnešnému Nemčianskemu potoku (Tomeček, 2005, s. 16 – 19). Ďalším doteraz málo známym prameňom je listina kráľa Bela IV. z roku 1263, ktorou potvrdil Svetkovým synom Kečetovi a Petrovi vlastníctvo zeme v dedine Radvaň. Doterajšie edície prameň uverejnili len v podobe stručných registrov (RA I./3, s. 424). Dokument pritom obsahuje metáciu majetku, podľa ktorej viedli hranice v potoku Malchová (*in fluvio Malhova*) po cestu, ktorá viedla do Turca, odkiaľ po tejto ceste išli až k potoku Udurna (*usque rivulum Wodroana*) a prechádzali cez Udurnu. Cez oráčinu išli až k ústiu prameňa, odkiaľ viedli k veľkému lesu a tu sa končili (MOL DL 84 671). Spomínané vodné toky určujú hranice majetku vymedzené na južnej strane Malachovským a na severnej Radvanským potokom. Územie ležiace západne od obce Radvaň môžeme preto stotožniť s neskorším Malachovom.

Podľa ďalšej listiny z roku 1263 vrátil Belo IV. Zvolenčanom zem nad kráľovskou oborou medzi dvoma priekopami. Zaznamenané ohraničenie vymedzuje východný a severný úsek hraníc zvolenského chotára. V edícii mestských výsadných listín neboli niektoré časti listiny publikované v presnom znení (Výsady I., s. 46 – 47). Medzi toponymami v metácii bol nesprávne uvedený prepis kompozitného označenia hraničného vrchu. Starší uhorský diplomatár udáva podobu *Mezitelhenygy* (CDH IV./3, s. 143). Edícia mestských výsadných listín uvádza *Mezentelenhyg* (Výsady I., s. 47). Originál listiny však obsahuje zápis *Mezehtelenhyg* (LDM FA, č. 19). Z hľadiska etymológie názvu, zapísaného v maďarskej forme *Mezitelhenygy* (Šmilauer, 1932, s. 129), zaujme označenie v listine, ktorá výklad potvrdzuje, keď lokalitu priamo označuje ako holý vrch.

K roku 1282 sa hlási listina podľa ktorej Ladislav IV. nariadil Ostrihomskej kapitule, aby vykonala obhliadku územia Poniky a uviedla do jeho vlastníctva magistra Filipa, ktorý žiadal o darovanie majetku. Dokument sa považuje za falzum, ktoré vzniklo pravdepodobne v roku 1287. Predlohou pre jeho vyhoto-

venie bola darovacia listina Ladislava IV. z roku 1284. Falošná listina obsahuje podrobnú metáciu územia Ponik. Doterajšie edície uvádzajú rôzne podoby zápisu toponým predovšetkým na južnom úseku hraníc (CDH V./3, s. 115; CAC XII., s. 365; CDP VI., s. 287). Podľa listiny, ktorá sa zachovala v odpise z roku 1557, prechádzali hranice popri prameňoch Zolnej k vrchu Javorbérc (*ad quoddam Jawrberk*), odkiaľ zostupovali na juh k lúke Kosmín (*pratum Kozwen*). Na ďalšom úseku tvoril hranicu veľký močiar nad ktorým bola lipa. Odtiaľ už hranice postupovali na vrch Hrochoť – maď. Horhagbérc (*in HorchagBerk*) a ďalej klesali k dnešnému Hrochotskému potoku, ktorý bol zapísaný ako Čačínsky potok (*Chechenpotok*) (ŠA MP, č. 9; zápis ďalších toponým zodpovedá edícii CDP VI., s. 286 – 287). Podrobnosťou ohraničenia vo falze sa metácia južného úseku hraníc takmer zhoduje s rozhrančením medzi Ponikmi a Hrochoťou z roku 1557 (ŠA MP, č. 8). Je preto pravdepodobné, že s obsahom metácie vo falošnej listine z 13. storočia sa v roku 1557 manipulovalo. Podľa pravej listiny a dokladov zo 14. storočia južnú hranicu chotára Ponik tvoril tok Zolnej, či presnejšie Malej Zolnej.

Metácia v pravej listine z roku 1284 je omnoho stručnejšia. Poloha hraničných bodov sa zhoduje s vymedzením v podozrivej listine s výnimkou južného úseku. Ohraničenie na tomto mieste prechádzalo iba po potoku Zolná. Okrem názvu potoka Môlča (*Molchapotok*) obsahuje listina z roku 1284 aj prvú zmienku o potokoch Driekyňa (*Diricinepotok*) a Zolná (*Zolna*). Forma zápisu obidvoch hydroným v doterajších edíciách sa zhoduje s originálom listiny (CDH V./3, s. 238; CDP VI., s. 304; ŠA MP, č. 2). Ďalšia metácia ponického chotára pochádza z roku 1295. Ohraničenie sa zhoduje so smerovaním hraníc v pravej listine, avšak prináša pozmenené názvy miestnych vodných tokov. Obsahuje presnejšie označenie potoka, popri ktorom vystupovali hranice od toku Zolnej do doliny potoka Môlča. Listina tento tok označuje ako Szárazpatak (*Zarazpotok*). V roku 1284 vystupuje tento hraničný bod len so všeobecným pomenovaním *unum potok*. Metácia z roku 1295 spomína aj odlišné označenia potokov Môlča (*ad alium potok Molcha*) a Driekyňa (*ad unum potok Deretina*) (RA II./4, s. 145).

O ďalších toponymách informuje listina, na základe ktorej získali Saulovi synovia, predkovia zemianskeho rodu Eliášovcov, zem volanú Stojanova Lúka (neskôr Peťová a Iliáš). Metácia majetku v listine kráľa Ladislava IV. bola publikovaná v arpádovskom registári, ohraničeniu územia však bádanie doteraz nevenovalo pozornosť. Problematické sa javí datovanie prameňa, zaradovaného do rokov 1283 aj 1285 (RA II./2-3, s. 319-320; MES IV., s. 225). Zachovanie listiny v odpise z roku 1358 uvádza jej datovanie v roku 1285, avšak nezhoduje sa s ním uvedenie roku vlády panovníka (PL IG, č. 27). Za pravdepodobnejší čas vydania listiny možno azda pokladať rok 1285. Podľa metácie začínali hranice

majetku na Hrone. Po rieke smerovali k miestu nazvanému Vörösmart (*Wyri-smorth*) a odtiaľ na juh do Hlbokej doliny, zvanej Mélyvölgy (*ad Albokodolina, que vulgariter Mylweulg nuncupatur*). Ďalšiu hranicu tvorila lokalita *Eygeskynch*, kde sa nachádzali hraničné stromy. Odtiaľ prechádzalo ohraničenie na Közbérc (*KwesByrch*). Na ďalšom mieste ohraňovalo územie miesto zvané Királyles (*Kyralleswy*), kde bol strom označený krížom. Odtiaľ ohraničenie zostupovalo do doliny, v ktorej sa obracalo na západ. Od starej cesty hranica prechádzala popri potokoch *Deda* a *Heburche* k prvej hranici. Medzi toponymami prevažujú kompozitá. O používaní kalkov svedčí zaznamenaný miestny názov Hlboká dolina (Majtán, 1996, s. 151). Časť hraničných bodov umožňujú lokalizovať zachované chotárne názvy. Západný okraj majetku vymedzoval Hron. Severná hranica zrejme prechádzala cez lokalitu Doliny (južne od vrchu Okrúhle, 485 m). Hraničný objekt Királyles je azda totožný s vrchom Stráža (498 m) na hranici Iliáša a Hornej Mičinej. Označenie toku *Deda* možno vzťahovať k doline Dedovec, cez ktorú tečie severne od Peťovského potoka ľavostranný prítok Hrona. Južnú hranicu majetku vymedzoval Peťovský potok až po sútok s Hronom. So zápisom *Heburche* súvisí miestny názov Heberec, či Haberec doložený na pomedzí Peťovej a Vlkanovej.

Ladislav IV. v roku 1287 potvrdil predkovi rodu Radvanských držbu majetku, ktorý vlastnil v Radvani, a daroval mu aj lúku pri Hrone pod Urpínom (RA II./4, s. 166; Katalóg I., s. 19). Hranice majetku zaznamenáva metácia. Napriek staršiemu vydaniu obsahuje doterajšia edícia textu metácie pomerne presný prepis toponým (CAC XII., s. 454). Rozdiely vykazuje forma zápisu názvu Urpín (*Urpín*, *Urpyn*) (MOL DL 84 679). Ďalšie doklady z toponymie prináša listina Ondreja III. z roku 1291, keď kráľ daroval zemanom druhú polovicu územia Radvane (Katalóg I., s. 19 – 20). Doteraz publikovaná metácia obsahuje v porovnaní s originálom listiny početnejšie odchýlky v transkripcii miestnych názvov (CAC V., s. 31). Potok Štiavnica (Tajovský potok), spomínaný v úvode metácie, je zapísaný v tvare *Cheunichey*. V pasáži o hraničiach s mestom Banská Bystrica je sídlo označené ako *Bezterchebanya*. Názov potoka Udurna je opakovane zapísaný v podobe *Wdurnya*. Vrch Urpín listina uvádza vo forme *Urpyn*, či *Urpyn*. Potok Kalník vystupuje pod označením *Kalnikpotok* (zápis *Kainukpotok* v staršej edícii je azda preklepom). Susediace územie Kremnička sa v listine zapisuje ako *Keremchey*. Hraničný vrch Aszúbérc listina sa uvádza vo forme *Azyubeyrch*. Napokon lokalita Ivanov sek vystupuje v metácii pod označením *Iwanzeke* (MOL DL 84 676). Uvádzané hraničné body tvoria súčasť historického chotára Radvane.

V roku 1293 bola vykonaná reambulácia hraníc zeme Radunových potomkov medzi potokmi Vranica a Lukavica, ako aj časti zeme ležiacej pri potoku

Heberec. Text metácie bol publikovaný s nepresným prepisom niektorých miestnych názvov a chýbajúcou pasážou v arpádovskom diplomatári (CAC X., s. 119 – 120). Okrem názvu potoka Heberec vo forme *Heburche* uvádza metácia aj zápis, ktorý možno čítať v tvare *Heburcha*. Názov doliny Vörösfertőfő je uvedený v podobe *Werusferteffeu*. Nasledujúci záznam o prameni potoka Jasenica obsahuje zápis *Jeznicha*. V odlišnej podobe sú v listine zapísané aj koncovky niektorých osobných mien majiteľov susediacich pozemkov (*a terris Ladizlay... et Radizlay*). Z edície vypadla pasáž o južnom úseku hraníc na ktorom prechádzalo ohraničenie k miestu, zvanému Királyrév (*ad locum, que Kyralrewy nuncupatur*). Od tohto miesta hranice prichádzali k Hronu a zostupovali po rieke k miestu nazvanému Magasmart. Toponymá uvádzané v ďalšej časti metácie zodpovedajú ich prepisu v edícii (MOL DL 63 899).

V porovnaní s ohraničením územia z roku 1250 zaznamenáva metácia v roku 1293 podrobnejšie toponymické údaje. Nové ohraničenie uvádza odlišnú polohu lokality Egerfő, keď dolinu označenú ako *Egurfeu* situuje na východný úsek hraníc medzi pramene tokov Heberec a Jasenica. Správnejšie je zrejme určená v listine z roku 1293 (Šmilauer, 1932, s. 127). Použitie názvu pravdepodobne motivoval výskyt jelše. Môže na to poukazovať aj údaj v listine, podľa ktorého tvorili hranicu územia v spomínanej doline dva stromy: jelša (*egurfa*) a dub. Južná hranica ohraničeného územia sa v roku 1293 odchyľovala od toku Lukavice a prechádzala ku Hronu. Na tomto úseku ohraničený majetok susedil so západnou hranicou územia rybárov (Rybáre, dnes súčasť Sliacha). Hranice teda prechádzali po ľavej strane potoka Lukavica a ďalej viedli ku Hronu. Pri Hrone tvorilo hranicu miesto označené ako Királyrév („Kráľov brod“). V roku 1250 tvorila v týchto miestach hranicu podľa doteraz známeho znenia metácie „kráľova lúka“. Z hľadiska vývinu názvov vystupujú do popredia v obidvoch listinách adjektívne označenia so spoločným významom (lat. *regalis*, maď. *király*), ktoré zvyrazňujú vlastnícke vzťahy. Naopak, základ názvov spolu nekorešponduje, keďže v prvom prípade má označovať lúku a v druhom brod. Tento stav môže poukazovať na skutočnosť, že dokumenty opisujú dva rôzne objekty. Nemožno však vylúčiť ani zámenu označení v niektorom zo zápisov (v podobe *portum* > *pratum*, resp. *-rety* > *-rewy*).

Metácia územia, ktoré sa na základe kráľovskej donácie v roku 1295 vyčlenilo z chotára Badína, poskytuje údaje o hraniciach menšieho majetku na pravom brehu Hrona. Okrem označení sídiel a stromov, ako aj názvu rieky Hron, obsahuje metácia len jeden špecifický doklad z toponymie, keď spomína potok Chrenovec (CDH VI./1, s. 346-347; MOL DL 105 271). Podľa ohraničenia tvoril Chrenovec južnú hranicu majetku. Bádanie ho stotožňuje s Rakytovským potokom (Šmilauer, 1932, s. 352). Za pravdepodobnejšie možno pokladať stoto-

ženie s Banským potokom, ktorý tečie severne od obce Badín. Majetok vyčlenený z badínskeho chotára je totožný s územím neskoršej obce Rakytovce. Pokazuje na to opis hraníc medzi Badínom a Kremničkou, a tiež hranica s domom Saulovho syna (azda neskoršia Peťová) na rieke Hron.

Z roku 1296 pochádza metácia územia, ktoré panovník daroval zemanovi Mikovi. Majetok tvorili dve zeme, z ktorých jedna sa nachádzala na odlesnenom mieste a volala sa Ostrá Lúka. Druhá zem ležala medzi potokmi Jasenica a Lukavica (RA II./4, s. 162; Katalóg I., s. 20 – 21). V porovnaní s doteraz publikovanou edíciou obsahuje originál listiny odlišnú formu zápisu hraničných objektov, predovšetkým dokladov z hydronymie. Toky Jasenica, Môlča, Lukavica a Hron uvádza dokument v podobe *Jezenice, Molchateu, Lococha a Goron*. Lokalita Fertős je zapísaná v tvare *Fertes*. Hranica od uvedenej lokality viedla k miestu či prameňu Bökkfő (*ad unum Bykfeu*), kde sa pod bukom nachádzal medzník (MOL DL 63 900). Prepis v edícii vytvára na tomto mieste významový posun, keď lokalitu uvádza ako buk (*ad unum Bikkffa*) (CDH VI./2, s. 35). Podľa priebehu hraníc je zem ohraničená na juhu Lukavicou a na severe Hronom totožná s územím Dolnej a Hornej Mičinej, a časťami území Banskej Bystrice (na ľavom brehu Hrona) a Môlče.

V súvislosti s názvom Ostrá Lúka možno poukázať na údaj v metácii, podľa ktorého východné hranice majetku medzi prameňmi potokov Môlča a Lukavica viedli k rúbanisku či porube (maď. *vészverés*), ktorá sa nazývala Ostrá Lúka, čo bolo meno samotnej zeme (*in unum veezueres, que vocatur Huzteyryte et est nomen ipsius terre*) (MOL DL 63 900). Záznam upozorňuje na pôvod lúky, ktorá vznikla na mieste vyklčovaného lesa. Motiváciou pre utvorenie názvu mohol byť povrch, alebo tvar tejto lúky. Zložené slovensko-maďarské označenie (ostrá + rét) vystihuje dobový postup pri zapisovaní názvov území. Podobným prípadom je označenie susednej zeme Stojanova Lúka (*terra Ztoynrete*) (RA II./2 – 3, s. 319). V prípade už spomínanej zeme Veľká Lúka bol celý zápis uvedený v maďarskom znení, k čomu mohol v danom prípade prispieť aj jednoduchý obsah názvu. Naopak, názov majetku Ostrá Lúka (západne od Zvolena) bol v roku 1289 zapísaný v podobe *possessio Oztroluka* (RA II./2 – 3, s. 411). Formu zápisu, ktorá zohľadňovala slovenské znenie názvu, mohlo azda ovplyvniť zaradenie k vyvinutejším typom majetku. Ako vidieť z uvedených dokladov, bohaté možnosti pre rozvíjanie výskumu v oblasti historickej onomastiky poskytuje rekonštrukcia terénnych i osadných názvov. Vo viacjazyčnom prostredí podliehali prirodzenému kalkovaniu, ale aj zámernému prekladu v dôsledku administratívnej praxe upravovať miestne označenia do všeobecne zrozumiteľnej podoby.

Posledným dokumentom, ktorý informuje o ohraničení majetku vo Zvolenskej kotline v 13. storočí, je donačná listina pre Madačovho syna Pavla. Panovník

mu v roku 1300 daroval majetok Čerín. Metácia územia bola v plnom znení uverejnená v arpádovskom registári. Hranice začínali pri potoku Zolná (*Zolna*) a prechádzali cez dolinu na vrch až k močiaru zvanému Pribil (*ad lutum Pribul*). Nemožno vylúčiť, že ide o názov odvodený od osobného mena. Hranice viedli cez dolinu k väčšiemu potoku Sampor (*ad maiorem aquam Zampur*), popri ktorom smerovali k Lukavici (*Lycocha*). Pokračovali k sútoku Lukavice s Jasenicou (*Zerernice*). Na ďalšom mieste Lukavica ohraničovala lúku Čerína (*Cheren*). Východný úsek hraníc prechádzal po Zolnej a okolo lúky *Chemen* (?). Ohraničenie sa končilo pri hranici zemana Henza (RA II./4, s. 249). Východné hranice územia zrejme prekračovali tok Zolnej a vymedzovali časť územia ležiaceho na ľavej strane potoka. Zo západnej strany okrem toku Lukavice vymedzovalo čerínsky chotár územie Sampora. Poukazuje na to poloha Henzovho majetku, ktorý sa podľa mladších dokladov nachádzal v Sampore (MOL DL 72 313).

Prvé desaťročia 14. storočia sa vzhľadom na komplikované politické pomery prejavili v absencii metačných listín. Ich počet v 14. stor. je menší aj vzhľadom na obmedzenie darovania majetkov (a ich následného ohraničovania) na základe rozhodnutia panovníka. Z roku 1323 pochádza metácia majetku Trebuľa, ktorý nadobudli Benšovi synovia Ján a Ondrej. Hranice začínali pri potoku Semirad (*Zemerred*) a zostupovali k hradskej, odkiaľ prechádzali k dedine Kováčová, či presnejšie k dedine Kováčov (*ad villam Kowachow*). Hranice vystupovali po potoku Kováčov, prechádzali cez potok a zostupovali k suchému potoku Kováčov, označenému ako száraz (*ad siccum Kowachow, quod dicitur zaraz*). Odtiaľ popri hraničných stromoch postupovali k potoku Turová (*Thorowa*). Vystupovali k hustým lesom nazvaným Feketeerdő (*Fekethewerdeu*). Ďalej prechádzali k hraniciam zeme turčianskeho kláštora (Sielnica). Odtiaľ smerovali k prvej hranici, kde sa ohraničenie končilo (RDSI II., s. 964). Ohraničené územie umožňujú hraničné objekty stotožniť so samotou Trebuľou na pravom brehu Hrona severne od Kováčovej. Potok Semirad, ktorý pretekal severne a východne od Trebule, je totožný s tokom prameniácom v polohe Kalinovec. Jeho názov dokladá výskyt osobného mena Semirad (Majtán, 1996, s. 32). Od tohto potoka prechádzali hranice na juhozápad ku Kováčovskému potoku. Ďalej viedli na západ k potoku Turová. Prechádzali cezeň až do jeho pramennej oblasti k lesu označenému Feketeerdő, ktorý môže byť totožný s lokalitou Čierne brdo (897 m) v Kremnických vrchoch. Vymedzené hranice Trebule sa približne zhodujú s katastrálnymi hranicami Sliača, do ktorých dnes uvedené územie patrí.

V roku 1328 požiadali Ján a Dezider, synovia Mika, o reambuláciu hraníc ich majetku volaného Mikova Lehota. Označenie nahradilo starší názov majetku Ostrá Lúka, ktorý Miko nadobudol pred niekoľkými desaťročiami. Z metácie bol podnes publikovaný iba stručný výťah bez bližšej lokalizácie hraničných

bodov (AO XII., s. 250). Hranice sa začínali na sútoku Jasenice (*Jezeniche*) a Lukavice (*Lukovcha*). Po Jasenici ďalej vystupovali k lokalite nazvanej áj (*ad unum ay*), odtiaľ smerovali k miestu nazvanému Fertős (*ad Fertes*). Odtiaľ z vrcholu kopca zostupovali k druhému miestu áj (*ad duo ay*). Hranice klesali do potoka Heberec (*Heberche*) a vystupovali po ňom až k prameňu. Na ďalšom úseku vystupovali na vrch Urpín (*ad montem Vrpen*). Zostupovali do hlbokej doliny k ceste, cez ktorú klesali k Hronu (*Goron*). Po rieke vystupovali k ústiu potoka Môlča (*ad Molchatew*) a po Môlčanskom potoku (*Molcha*) vystupovali ku kľčovisku (*ad vezueres*). Prechádzali k potoku Lukavica (*Lukowcha*) a zostupovali po ňom až k prvej hranici (MOL DL 63 908). V porovnaní s metáciou z roku 1296 už metácia rovnakého majetku z roku 1328 poukazuje na určité rozdiely. Okrem odlišných medzníkov nové ohraničenie nespomína nijakých vlastníkov susedných majetkov. Precíznejšie však opisuje hraničné objekty i polohu hraníc. Okrem horného toku Heberca (Peťovský potok) listina spomína aj názov vrchu Urpín.

Údaje o miestnych názvoch na hranici medzi územiaми Dúbravice a Poník prináša dokument z roku 1333. Prameň zaznamenáva rozhraničenie sporných zemianskych majetkov. Podľa stručnej metácie sa začínali hranice zo strany Čačina (*a Chechin*) a prechádzali cez dolinu. Na ďalšom mieste klesali k toku Zolnej (*in Zolna*). Odtiaľ vystupovali nahor k vrchu, ktorý sa nazýval Usolná (*ad unum montem, qui vocatur Vsolna*). Vystupovali po spomínanom potoku Veľká Zolná (*predictum fluvium magnum Zolna*) a išli k okrúhlejškej skale. Vychádzali až k potoku Očová (*rivulum Ochoua*) a tu ohraničenie končilo (CDA III., s. 27). Rozhraničenie medzi Dúbravicou a Poníkmi zaznamenáva dlhú hraničnú líniu, postupujúcu od územia Čačina až do horskej oblasti Poľany. Prívlastok potoka veľká Zolná slúžil pravdepodobne pre tok Malej Zolnej, ktorú odlišoval od paralelne tečúcej Zolnice. Hlavný tok Zolnej, tečúci vnútri ponického chotára, v tomto prípade neplnil funkciu hraničného toku. Vrch s názvom *Vsolna* sa zrejme nachádzal na pravom brehu Malej Zolnej. Pod označením *Ochoua* treba chápať tok Hučava s pramennou oblasťou v závere Hrochotskej doliny.

V roku 1340 panovník udelil mestské výsady Slovenskej Ľupči. Pri tejto príležitosti boli zaznamenané aj hranice Ľupčianskeho chotára. Doterajšie edície textu metácie neuvádzajú prepis miestnych názvov v jednotnej podobe (CDA IV., s. 51; Výsady I., s. 131). Podľa najstaršieho zachovania listiny z roku 1347 sa začínalo ohraničenie z vonkajšej strany potoka na mieste zvanom Skradno (*in loco, qui Scradno dicitur*) pri Hrone. Odtiaľ hranice vystupovali na sever a viedli popri hraniciach majetkov Selce, Priechod a Konice (Podkonice) až k zemi Moštenica, ktorá podľa listiny zostala vo vlastníctve hostí z Ľupče (zápisy zodpovedajú edícii Výsady I., s. 131). Hranice ďalej viedli k stromom

označeným *quasdam arbores ereztyuen nominatas*. V edícii mestských výsadných listín bolo označenie stromov chybné uvedené v podobe *arbores crezty-nem*. Pod vplyvom nepresného edovania sme záznam čítali v čiastočne opravenej podobe *arbores creztyuen* (Maliniak, 2006, s. 396). Dôsledné čítanie najstaršej zachovanej konfirmácie listiny dokladá zápis *arbores ereztyuen*. V tejto podobe ho správne uvádza aj staršia edícia (ŠA MSL, č. 1; CDA IV., s. 51). Na základe uvedeného zápisu nemožno odvodzovať názov stromov od predpokladaného slovenského apelatíva „krest“ (kríž). Zápis poukazuje na maďarský tvar „ereszt“ (stromy zvané eresztvény).

Od spomínaných stromov prechádzal ďalší úsek hraníc Ľupčianskeho chotára cez Hron k potoku Ľubietová (*aqua Libitua*). Názov sa vzťahuje na potok Hutná, pritekajúci do Hrona z Ľubietovej. Pre tento potok sa v stredoveku používalo označenie Ľubietová. V roku 1535 bol zapísaný ako Ľubietová voda (*fluvium Lybethawoda*) (ŠA ZŽ, KP I., pag. 204). Od potoka vychádzali hranice k miestu nazvanému Királyles (*Kerallese*), kde bol hranicou veľký dub. Označenie môžeme voľne preložiť ako „Kráľova postriežka“. Inú lokalitu s rovnakým názvom spomína staršia metácia Stojanovej Lúky. Miesto Királyles na južnom okraji chotára Slovenskej Ľupče môže byť totožné s vyvýšeninou Stráž (697 m). Od tohto miesta vychádzali hranice k Plavnu (*ad Plonam*) a od Plavna (*et de Plona*) sa otáčali k prvej hranici, kde sa ohraničenie končilo (ŠA MSL, č. 1). Uvádzané hraničné body umožňujú lokalizovať zachované chotárne názvy najmä na západnom okraji Ľupčianskeho chotára. Tok, popri ktorom viedla prvá hranica, je totožný s jarkom v lokalite Skradno na pomedzí Šalkovej a Seliec. Hranice Ľupče s chotármi na pravej strane Hrona listina nešpecifikuje. Tvorili ich medzníky bez zaznamenananej polohy. Východný okraj územia ohraničoval tok Hutná (Ľubietová). Juhozápadný úsek hraníc ohraničoval potok Plavno až po sútok s Hronom.

Poslednou metáciou v sledovanom období je ohraničenie rozsiahleho územia v okolí Čerína, ktoré si v roku 1351 rozdelili potomkovia Madačovho syna Pavla. Okrem Čerína zahŕňalo aj Hrochot, Sebedín a majetok Tamásfalva („Tomášova Ves“ – stotožňovaná so Zolnou, alebo Bečovom). Podľa metácie sa začínala prvá hranica pri potoku Zolná (*Zolnya*), odkiaľ vychádzala na západ k medzníku a ďalej k ceste nazvanej *Czabanahurchuth*. Hranice sa otáčali a klesali k potoku Szárazpatak (*Szaraspatak*). Ohraničenie ďalej smerovalo na západ k ústiu spomínaného potoka, kde bol medzník. Z druhej strany potoka hranice prechádzali priamo nadol a zostupovali k potoku Lukavica (*Lwkotapothoka*). Po Lukavici viedli na sever a na mieste, kde bol medzník, vychádzali z potoka na východ. Popri hraničných stromoch ohraničenie klesalo až k potoku Zolná (*Zolna*). Hranice prechádzali na druhú stranu potoka. Odtiaľ klesali k pra-

meňu a ďalej zostupovali k potoku *Kiss Lomna*. Hranice smerovali až k ústiu tohto potoka a klesali na cestu, ktorá prechádzala z Očovej do Ľupče (*de Ochowa in Lypche*). Odtiaľ ohraničenie smerovalo na sever k hraniciam Filipových synov a popri nich prebiehalo nahor k dubu, odkiaľ klesalo na juh k potoku Očová (*Ochowa*). Vychádzalo dole z potoka Očová, postupovalo ku kráľovským hraniciam a okolo nich sa otáčalo na západ k potoku Zolná k prvej hranici, kde končilo (MOL DL 63 910).

Nepresnosti v metácii mohol na viacerých miestach ovplyvniť prepis textu staršej listiny, ktorý poznáme len z neskoršieho odpisu. Novovekej ortografii zodpovedajú niektoré formy zápisov miestnych názvov a hraničných objektov (*Száraszpatak, háсфа*), iné môžu zohľadňovať stredoveký písársky úzus (*Lwkothapothoka, berch*). Odpis tiež obsahuje pozmenené gramatické väzby (používanie *eszet* namiesto *est*). Podľa metácie viedlo ohraničenie od toku Zolnej na západ a išlo k medzniku. Odtiaľ prechádzalo k ceste označenej ako *Czabana-hurchuth*. Smer tejto cesty na základe ohraničenia nemožno presne určiť. Je otázne, či názov cesty obsahuje základ Hrochoť. Kompozitum totiž zahŕňa príponu *-uth*, ktorá v maďarčine označuje cestu. Od uvedenej cesty sa ohraničenie otáčalo k Suchému potoku (*Száraszpatak*). Tok je pravdepodobne totožný s väčším potokom Sampor, ku ktorému prechádzali hranice Čerína v roku 1300. Západný smer ohraničenia zaraďuje potok v obidvoch prípadoch na ľavú stranu Lukavice medzi obce Sampor a Lukavica. Výraznú západnú hranicu majetku tvoril tok Lukavica. Hranice od nej smerovali na východ k toku Zolnej. Prechádzali na druhý breh potoka a viedli k toku *Kiss Lomna*. Ide asi o zaniknutý ľavostranný prítok Zolnice pri Dúbravici, ku ktorému možno hypoteticky vzťahovať terénny názov Skalka. Samostatný problém predstavuje používanie označenia Zolná, ktoré sa v 13. aj 14. storočí vzťahovalo na viaceré vodné toky. Názov slúžil pre Zolnú, Malú Zolnú, Zolnicu a azda aj Vladárku.

Pokračujúci výskum môže rozšíriť okruh doteraz známych terénnych názvov v priestore Zvolenskej kotliny v 13. a 14. stor. Súbor niekoľkých desiatok názvov z oronymie, hydronymie, ale aj ojkonymie môže po základnom roztriedení poskytnúť východiskový materiál pre systematický jazykovedný výskum. Na tomto mieste sme venovali zvýšenú pozornosť obsahu metácií. Nadväzujúce poznatky pri komplexnom výskume budú tvoriť samostatné toponymické doklady. Ich zhodnotenie si vyžiada osobitnú pozornosť.

Literatúra

KOWALCZYK, E.: Toponimia – źródło zaniedbane. In: Ad fontes. O naturze źródła historycznego. Acta Universitatis Wratislaviensis No. 2675. Historia CLXX. Red. S. Rosik – P. Wiszewski. Wrocław: Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego 2004. s. 33 – 47.

KRŠKO, J.: *Hydronymia povodia Hrona*. Banská Bystrica: Fakulta humanitných vied UMB 2008. 352 s.

MAJTÁN, M.: Vývin slovenských geografických názvov v stredoveku. In: *Vlastné mená v jazyku spoločnosti*. 14. slovenská onomastická konferencia. Red. J. Krško – M. Majtán. Bratislava – Banská Bystrica: Jazykovedný ústav Ľudovíta Štúra SAV – Fakulta humanitných vied a Pedagogická fakulta UMB 2000. s. 111 – 116.

MAJTÁN, M.: *Z lexiky slovenskej toponymie*. Bratislava: Veda. Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied 1996. 191 s.

MALINIÁK, P.: „Meta ad modum crucis sculpta.“ Kríže na hraniciach majetkov vo Zvolenskej stolici. In: *Svätec a jeho funkcie v spoločnosti I*. Zost. R. Kožiak – J. Nemeš. Bratislava : Chronos 2006. s. 393 – 410.

MARSINA, R.: K najstarším dejinám Zvolena. In: *Historický časopis*, 1989, roč. 37, č. 6, s. 793-805.

ŠMILAUER, V.: *Vodopis starého Slovenska*. Praha – Bratislava: Nákladem Učené společnosti Šafaříkovy 1932. 564 s.

TOMEČEK, O.: Hranice mesta Banská Bystrica od roku 1255 do súčasnosti. In: *Minulosť a prítomnosť Banskej Bystrice I*. Zost. I. Nagy – I. Graus. Banská Bystrica: Katedra histórie FHV UMB – Štátna vedecká knižnica 2005. s. 16 – 31.

ZOLNAY, L.: A „Balassák“ és a Felvidék (Adatok a XIII-XIV. század néhány kritikusa évtizedéhez). In: *Borsodi levéltári évkönyv*, 1985, 5 évf., s. 83 – 164.

Štúdia bola spracovaná v rámci grantu VEGA 1/4541/07: Osídlenie Zvolenskej kotliny od včasného stredoveku do polovice 19. storočia.

Pramene

AO XII.: *Anjou-kori oklevéltár*. Documenta res Hungaricas tempore regum Andegavensium illustrantia XII. Ed. T. ALMÁSI. Budapest – Szeged: Generál print nyomda 2001.

CAC I. – XII.: *Codex diplomaticus Arpadianus continuatus I.-XII*. Ed. G. Wenzel. Pest: Magyar tudományos akadémia 1860 – 1874.

CDA I. – VII.: *Codex diplomaticus Andegavensis I. – VII*. Eds. I. Nagy – Gy. Tasnádi Nagy. Budapest: Magyar tudományos akadémia – Magyar történelmi társulat 1878 – 1920.

CDH I. – XI.: *Codex diplomaticus Hungariae ecclesiasticus ac civilis I. – XI*. Ed. G. Fejer. Budae: Typis typogr. Regiae Universitatis Hungaricae 1828 – 1844.

CDP VI.: *Codex diplomaticus patrius Hungaricus VI*. Eds. A. Ipoly – E. Nagy – D. Véghely. Budapest: Typis Alexandri Kocsi 1876.

CDSI II.: *Codex diplomaticus et epistolaris Slovaciae II*. Ed. R. Marsina. Bratislava: Vydavateľstvo Obzor 1987.

Katalóg I.: *Mesto Banská Bystrica*. Katalóg administratívnych a súdnych písomností (1020) 1255 – 1536. I. Ed. C. Matulay. Bratislava: Archívna správa MV SSR 1980.

LDM FA: *Lesnícke a drevárske múzeum vo Zvolene*, Fotoarchív (študijné fotokópie).

MES I.: *Monumenta ecclesiae Strigoniensis I*. Ed. F. Knauz. Strigonii: Typis descripsit Aegidius Horák 1874.

MES IV.: *Monumenta ecclesiae Strigoniensis IV*. Eds. G. Dreska et al. Strigonii – Budapestini: Argumentum 1999.

MOL DL: *Magyar országos levéltár Budapest, Diplomatikai levéltár* (študijné fotokópie v Maďarskom krajiniskom archíve v Budapešti a mikrofilmy v Slovenskom národnom archíve v Bratislave).

PL IG: Prímási levéltár Esztergom, Ipolyi gyűjtemény középkori oklevelei (negatívne kópie v Slovenskom národnom archíve v Bratislave).

RA I.-II.: Regesta regum stirpis Arpadianae critico-diplomatica I.-II. Eds. I. Szentpétery – I. BORSA. Budapest: Akadémiai kiadó 1923 – 1987.

RDSI II.: Regesta diplomatica nec non epistolaria Slovaciae II. Ed. V. Sedlák. Bratislava: Veda. Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied 1987.

ŠA MMZ: Štátny archív v Banskej Bystrici, Pobočka Zvolen, fond Magistrát mesta Zvolen.

ŠA MP: Štátny archív v Banskej Bystrici, Pobočka Banská Bystrica, fond Mestečko Poniky (študijné fotokópie).

ŠA MSL: Štátny archív v Banskej Bystrici, Pobočka Banská Bystrica, fond Mestečko Slovenská Lupča (študijné fotokópie).

ŠA ZŽ, KP I.: Štátny archív v Banskej Bystrici, Pobočka Banská Bystrica, fond Zvolenská župa, Kongregačný protokol I. (1506 – 1579).

Výsady I.: Výsady miest a mestečiek na Slovensku I. (1238 – 1350). Ed. E. Juck. Bratislava: Veda. Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied 1984.

NOMINA AUTEM VILLARUM SUNT HEC ANEB O ČEM VYPOVÍDAJÍ NEJSTARŠÍ ČESKÁ MÍSTNÍ JMÉNA

Michaela Čornejová

Mezi významné majetkoprávní počiny středověku patřilo obdarovávání institucí, zvláště církevních, majetkem. Tyto tzv. donace neboli též obvenění zahrnovaly obce, popř. poddané v nich usazené, a výnosy z jejich zemědělské a řemeslné činnosti.¹ K potvrzování těchto skutků sloužily už od dob středověku dokumenty administrativního rázu, listiny. Jedním z takových svědků dávných právních počínů je také – pro české území velmi významná – latinsky psaná tzv. zakládací listina litoměřické kapituly, která se svým vznikem hlásí do roku 1057.

Proč se zabývat v onomastice listinami?

Středověké latinsky psané listiny týkající se českých reálií, mezi něž patří i listina litoměřické kapituly, jsou, jak známo, bohatým zdrojem nejstarších českých slov, tzv. bohemik.² Reprezentují je jednak apelativa, nejčastěji termíny právního charakteru (svod „svedení viny nebo obžaloby na jiného“, hlava „pokuta ukládaná za vraždu“ apod.), jednak, a to v mnohem větší míře, propria. Vedle osobních jmen, antroponym (vlastních jmen svědků zlistinění nebo jmen darovaných poddaných) představují významnou skupinu jména zeměpisná, zvláště místní (oikonyma, názvy obydlených osad); pomístní jména (názvy neobydlených objektů) jsou zachycena v listinách v mnohem menší míře. Právě místním jménům bych ráda věnovala tento příspěvek a představila na nich význam bohemikálních památek pro poznání nejstarší vývojové fáze češtiny, z níž nemáme k dispozici souvislé česky psané texty. Můj příspěvek bude zaměřen na jazykový rozbor historického toponymického materiálu.

Proč právě listina litoměřické kapituly?

Listina litoměřické kapituly, datovaná k roku 1057, je významná z toho důvodu, že je nejstarší originální latinskou listinou týkající se bezprostředně českých reálií. Přesněji řečeno pouze jeden z jejich dochovaných exemplářů: jsou celkem tři a označují se písmeny A, B, C.³ Exemplář A bývá kladen do 11.

¹ O tom, jak mohla vypadat běžná realita hospodaření středověkého rolníka, odvádějícího část výnosu svého hospodaření vrchnost, vypráví velmi poutavě Z. Smetánka ve své *Legendě o Ostojovi* (viz seznam literatury).

² K pojmu viz např. Pleskalová 1999 (viz seznam literatury).

³ Detailně se listinou zabýval Gustav Friedrich, editor českého diplomatáře (viz seznam literatury), v jehož prvním svazku listina vyšla (CDB I, č. 55, s. 53-60 – exempláře A, B; č. 383, s. 362-

století, snad vznikl jen o několik let později než v roce 1057, některé části jsou dopsány patrně až ve 12. a 13. století. Exemplář B je známý z potvrzovacího privilegia krále Přemysla Otakara I. z roku 1218, přičemž některé části jsou interpolované, tj. do původního textu listiny dodatečně vložené. Jsou to části pro nás zvláště zajímavé, neboť obsahují mnoho údajů o poddaných a pozemkovém majetku, které nejsou v exempláři A. Reflektují majetkový stav kapituly ve 12. stol. Exemplář C klade Friedrich do 1. pol. 14. století, obsahově shrnuje oba předchozí exempláře, nicméně je editorem hodnocen jako padělek, i když jeho obsah není nepravdivý. Obsahem listiny je donace knížete Spytihněva II. nově zakládané kolegiální kapitule s kostelem sv. Štěpána v Litoměřicích.⁴

Listina je pro nás tedy zajímavá hned z několika důvodů:

- patří mezi nejstarší listiny týkající se českých dějin;
- je důkladně popsána z hlediska diplomatiky a paleografie;
- je dochována ve třech exemplářích z různých období a různá doba vzniku se významně promítá do jazykové podoby bohemik, jichž je listina významným zdrojem;
- kromě množství bohemik je výjimečná ještě z jednoho důvodu, a sice že je její součástí i nejstarší český tzv. přípisek, nejstarší česká věta: *Pavel dal jest Ploskovicích zem' u. Vlach dal jest Dolas zem' u bogu i sv'atému Ščepánu se dvěma dušníkoma, Bohučěja a Sedlatú.*⁵

O čem vypovídají toponymická bohemika?

Jak již bylo uvedeno, bohemika jsou jazykové památky, které poskytují svědectví o nejstarší fázi češtiny.⁶ V následujících odstavcích se věnuji jejich konkrétnímu významu pro grafiku, hláskosloví a tvarosloví.

365 – exemplář C). Friedrich listině věnoval i samostatnou studii, v níž ji zkoumá z hlediska diplomatického a paleografického (viz seznam literatury). K diskuzi o dataci listiny a jejím postavení v kontextu vývoje české panovnícké a biskupské listiny viz rovněž studii Z. Kristena (viz seznam literatury), kde jsou uvedeny i další odkazy.

⁴ Původní románský kostel byl v souvislosti se založením biskupství roku 1655 zbořen a na jeho místě vystavěna trojlodní katedrála. Letos v červnu (v roce 2007) slavila kapitula 950. výročí svého založení.

⁵ Citováno dle Pleskalová 2001, s. 11 (viz seznam literatury).

⁶ V tomto příspěvku využívám toponyma jako jazykový materiál. Stranou tak zůstává např. pohled na typy místních jmen ve smyslu Šmilauerovy klasifikace, tedy souvislost typů s postupem osídlení. Na to je toponymický materiál listiny omezený početně a především geograficky: obsahuje jen toponyma koncentrované na relativně malém území, jak je zřejmé z mapy. Slovo tvorné typy jmen jsou pro orientaci uvedeny v tabulce. Územím se zabývali z historicko-sídelního pohledu např. Ch. Zschieschang ad. ve studii z roku 2006 (viz seznam literatury).

Grafika

Pro záznam nejstarších bohemik a přípisků se užívalo tzv. jednoduchého (primitivního) pravopisu, tj. zápisu pomocí liter latinské abecedy. Z repertoáru liter latinky se začínají postupně vytvářet kombinace liter pro záznam hlásek charakteristických pro češtinu, neexistujících však v latině (zvláště tedy pro sykavky), spřežky. O tomto jevu svědčí už zápis bohemik v nejstarším exempláři listiny z poloviny 11. století. Z bohemik je také dobře patrná neustálenost a nepravidelnost záznamu sykavek, a to až do začátku 14. století, kdy teprve vzniká první pravopisný systém založený na důsledném zápisu sykavek pomocí specifických grafémů a spřežek. Zde je zajímavé porovnání záznamu sykavek ve všech exemplářích listiny:

Hláška	A	B	C
s	z, ss, s (příp.*)	z/s (vyrovnaně)	ss (převážně), s (méně)
š	s (převaž.), ss (ojed.)	s (převážně), ss (1x)	s (převážně), ss (méně)
c	cs (výlučně), c (příp.)	z 4x, ch 9x, c 9x	c (výlučně)
č	c (výlučně), cs (příp.)	Ch (převážně), c (1x)	c (převážně), cs (1x)
z	z	z (výlučně)	z (výlučně)
ž	s	s (převážně), z (2x)	s (výlučně)

* mladší přípisek z konce 12. nebo poč. 13. stol.

Jako nejrozkolísanější se jeví grafika v exempláři B, což lze vysvětlit tím, že do původního textu listiny z 11. století jsou interpolované části z mladší doby (jak uvádí G. Friedrich), a že se v něm tedy projevuje více časových vrstev, více písařských rukou a tudíž několik různých způsobů zápisu. Nejpravidelnější grafika s projevem tendence užívat už pro každou sykavku specifického grafému nebo spřežky se projevuje v nejmladším exempláři C, ve falzu z počátku 14. století, a svědčí o pozvolném ustalování systému.

Hláskosloví

Bohemika přináší také obraz o hláskových poměrech češtiny nejstaršího období. S ohledem na grafiku lze sledovat zvláště tyto hláskoslovné jevy:

- **neprovedenou přehlásku 'u** → **i** (probíhá až ve 14. století): *Lubessouichi/Lubesevicsi/Lubusevici, Lubohovaz/Liubohovass* – grafém **i** v zápisu exempláře C (poč. 14. stol.) reflektuje měkké **P**
- **výsledky tzv. staročeského stahování** (nepravidelná změna): zjednodušení skupení **V+h+V**, tj. zánik **h** a splynutí dvou vokálů v jeden dlouhý: *Bvsouici/Bussouici*, podobně jako dodnes v nářečích – např. *Búšovice*
- **místy provedená změna g** → **h**: *Lagouicih* (A), ale už *Siuohoschi* (B); grafému **h** se v listině užívá většinou pro záznam hlásky **ch**

- ojedinele je provedena **přehláska** *’o* → *ě*, která se nakonec v jazyce plně neprosadila: *Lubessouichi*, ale *Lubesevicsi*, *Malseu* ale *Malsov*; tato změna bývá kladena až do 14. století, nicméně náš materiál svědčí o její ranější realizaci
- zachování hláskové skupiny *šč*, jež podléhá ve 14. století disimilaci → *št’*: *Siuohoschi*, *Peschaz*
- zajímavé je porovnání **zápisu slabikotvorných likvid** v jednotlivých exemplářích listiny: v nejstarším období se likvidy vyslovovaly i zapisovaly s průvodními vokály, jejichž postavení (před/za likvidou) a kvalita (e-ové, i-ové) nebyly ustálené:

Likvida	A	B	C
C měkké	-	l, ul	ill
C tvrdé	L	ul	lu
3	re, (č)ri	ir, er, (ž)er, re	rr, rr, re, (č)rr

Početně nepříliš zastoupené příklady dovolují vyslovit alespoň skromné závěry v případě slabikotvorného *r*. Exemplář C z první pol. 14. stol. svědčí o zápisu slabikotvorného *r* i bez průvodných vokálů, což byl úzus prosazující se postupně právě od 14. století, jak uvádějí historické gramatiky češtiny. Slabikotvornost vibranty, tj. její odlišnost od neslabikotvorného *r*, je zde zachycena zdvojením grafému *rr*.

Morfologie

Bohemika vypovídají leccos i o tvaroslovných rysech staré češtiny, přestože jde jen o jednotlivá slova bez souvislého českého kontextu. Mezi nejvýraznější tvaroslovné rysy toponymických bohemik patří:

- zvláště zachovávání **bezpředložkových lokálů** – lokál byl původně ve stč. pád bezpředložkový
 - téměř všechny doklady MJ na **-any** (kromě jednoho) zachovávají starý tzv. sigmatický lokál na **-as** (podobně i MJ Dolas v přípisku)⁷
 - u MJ na **-ici** převažuje v dokladech tvar lokálu na **-ičich**, vedle průvodního jo-kmenového nominativu **-ici**
 - u ostatních typů jmen: např. *Lucove*, *Hotetove*, *Siuohoschi*
- předložkový lokál je doložen např. u MJ *Vlkonín* a *Stranné: na Vlkoníně, na Stranném*
- z morfologického plánu budiž upozorněno na tvar *Popovo*, který zachovává u tohoto typu posesivních místních jmen tvar neutra. V současné

⁷ K němu viz detailní studii Čornejová 2007 (viz seznam literatury).

češtině se v oficiálních podobách českých místních jmen neutrum neobjevuje, jména tohoto typu jsou výlučně maskulina, avšak v oblasti jihozápadočeských nářečí se v mluveném úzu u několika desítek MJ vyskytuje.⁸

Závěrem

Z výše řečeného je zřejmé, že bohemika představují velmi významný materiál pro studium češtiny nejstaršího období, přestože informace, které jsou schopny nám podat, se týkají pouze některých plánů jazyka (nikoliv tedy např. syntaxe). Zároveň je zřejmé, že onomastikovo spojení pohledu jazykového, historického a popř. geografického, jak je zdůrazňoval zvláště V. Šmilauer, umožňuje hlubší vhled do onymie, než pouze výlučně jazykový nebo historický.⁹

Prameny a literatura

BERGMANN, F.: K chronologii některých staročeských zjevů mluvnických. Z bohemik Friedrichova CB I, II. In: *Listy filologické*, 1921, roč. 48, s. 223-239.

Codex diplomaticus et epistolaris regni Bohemiae, I (805 – 1197). ED. Gustav FRIEDRICH. Praeae 1907.

ČORNEJOVÁ, M.: Ke grafice bohemik 10. – 12. století. In: *SPFFBU 2005, A 53*, s. 139 – 147.

ČORNEJOVÁ, M.: Studie k dokladům českých místních jmen na -any v 11.-13. století. In: *Linguistica online*, 2007, č. 6, dostupné na <http://www.phil.muni.cz/linguistica/art/cornejova/cor-003.pdf>.

FRIEDRICH, G.: O zakládaci listině kapituly litoměřické. 1901 Praha.

GEBAUER, J.: *Historická mluvnice jazyka českého*. I, Hláskosloví. 2. vyd. Praha: 1963. III/1, Tvarosloví – skloňování. 2. vyd. Praha: 1960. III/2, Tvarosloví – časování. 2. vyd. Praha: 1958.

KOMÁREK, M.: *Historická mluvnice česká*. I, Hláskosloví. Praha: 1958.

KRISTEN, Z.: Pamětní záznam o založení a obvěnění kapituly litoměřické. In: *Acta universitatis palackianae olomucensis. Historica II*, 1961, s. 69 – 93.

LAMPRECHT, A. – ŠLOSAR, D. – BAUER, J.: *Historická mluvnice češtiny*. Praha: 1986.

PLESKALOVÁ, J.: K počátkům českého pravopisu. In: *Listy filologické*, 1999, roč. 122, č. 3 – 4, s. 167 – 175.

PLESKALOVÁ, J.: *Stará čeština pro nefilology*. Brno: 2001.

PROFOUS, A.: Místní jména v Čechách, jejich vznik, původní význam a změny. I, Praha: 1947. II, Praha: 1949. III, Praha 1951. IV, Praha: 1957 (s J. SVOBODOU). V, Praha: 1960 *Dodatky k dílu A. Profouse (ŠMILAUER, V. – SVOBODA, J.)*.

ROSPOND, S.: *Slawische Namenkunde. I. Die slawischen Ortsnamen*, Heidelberg: 1989.

SMETÁNKA, Z.: *Legenda o Ostojovi*. Praha: 1992.

⁸ Viz k tomu Šmilauer 1969, mapa č. 197 (viz seznam literatury).

⁹ Článek vznikl v rámci projektu *Výzkumné centrum vývoje staré a střední češtiny (od praslovanských kořenů po současný stav) LC546*.

ŠMILAUER, V.: Osídlení Čech ve světle místních jmen. Praha: 1960. 391 s.

ŠMILAUER, V.: Úvod do toponomastiky. Praha: 1963.

ŠMILAUER, V.: Atlas místních jmen v Čechách. Praha: 1969.

Vokabulář webový, Ústav pro jazyk český AV ČR, v. v. i., verze 0.3.0, <http://vokabular.ujc.cas.cz>.

ZSCHIESCHANG, Ch. – SOHR, N. – KOTKOVÁ, M.: Früh- und hochmittelalterliche Siedlung und Kommunikation im nordböhmischem Elbtal. Acta onomastica, 47, 2006, s. 497 – 507.

Prílohy

Toponyma v jednotlivých exemplářích listiny litoměřické kapituly

(Údaje o lokalizaci vycházejí ze závěrů editora diplomatáře G. Friedricha a slovníku A. Profouse – viz seznam literatury.)

	Exemplář A	Exemplář B	Exemplář C	Lokalizace
1.			Luthomiric, Lutomiric	Litoměřice
2.	Prenee	Pirne	Prrna	Brná
3.	Hlmecs	Hulmez	Hlumec	Chlumec
4.	Vzthi	Vsti, Vzti	Vsti, Usti, Usthi	Ústí nad Labem
5.	Belina		Belina	Bílina
6.	Cressicsi	Cresici	Cresici	Křešice
7.	Popouo	Popouo	Popovo	Popovo, zaniklá
8.	Zassadee	Zazade, Wzasadi	Zassade, Wzasadi	Zásada, zaniklá
9.	Trebesicsi	Trebesici	Trebesici	Travčice (patrně), nebo Třebešice, zaniklá

	Exemplář A	Exemplář B	Exemplář C	Lokalizace
10.	Repcisi	Repcici	Repcici	Horní Řepčice
11.	Tinecs	Tinez	Tinec	Horní Týnec
12.		Zedlze		Sedlec
13.		Dubech		Dubice (patrně), pův. Dubec, Dubeč (?)
14.	Malseu		Malsov	Malečov, pův. Maňšov
15.	Breza		Breza	Březí, pův. Břízeza (?)
16.	Ptacijsi	Ptachichi	Pracici	Ptačice, zaniklá
17.		Zlatina		Slatina
18.	Hvscsi	Huchi	Hucsci	Chouč
19.	Lubesevicsi	Lubessouichi	Lubusevici	Liběšice
20.		Pocraticih	Pocraticih	Pokratice
21.		Sitinichih	Sytenichih	Žitenice
22.		Naboschi	Nabosci	Na božci, Božec, zaniklá
23.		Trebutichih	Trebucich	Třeboutice
24.		Ternovas, Ternovaz	Trrnovas, Trrnovass	Trnovany
25.		Nuchnicih	Nucnicih	Velké Nučnice nebo Nučničky
26.		Lucove	Luchoue	Lukov
27.		Copisteh/Copist	Kopisstech/ Kopissteh	České Kopisty nebo Nové Kopisty
28.		Raduayne	Raduine/Radvine	Radouň
29.		Naztranem	Nastranem	Stranné
30.		Peschaz	Pesceass	Píšťany
31.		Zernozeceh	Sernossieceh	Velké Žernoseky
32.		Lubohovaz	Liubohovass	Libochovany
33.		Zalezleh	Zalezlezh	Dolní Zálezly
34.		Prosmiceh	Prosmicięh	Prosmýky
35.		Natleni	Nadiem	Tlučeň (snad)
36.		Naulconine	Nawillkonine	Vlkonín, zaniklá
37.		Lucoucih	Lukovicih	Lukavice (patrně)
38.		Dlascoucih	Dlaskovicih	Dlažkovice
39.	Hotsov	Hotesoue, Hotsoue	Hotissove, Hotsov, Hotsove	Chotěšov
40.		Brennaz	Breniass	Brňany

	Exemplář A	Exemplář B	Exemplář C	Lokalizace
41.		Costelech	Kostelec	Bílý Kostelec
42.		Conoiedi	Konogedi	Konojedy
43.		Tribrusco	Tribrusko	Třebutičky (?)
44.		Dubrauiz	Dubravicia	Doubravice
45.		Hotetoue	Hotetove	Chotětov
46.		Brizak	Brisac	Dřísy (? nejisté)
47.		Bozni	Bozni	Boseň
48.		Lescah	Lesskah	Ležky
49.		Lubne	Lubne	Lubná
50.		Drazouicih	Drasovicih	Dražejovice/ Dražovice, nejasná lokalizace
51.		Siuohoschi	Siuogossici	Živohošť
52.	Bvsouici		Bussouici	Bohušovice nad Ohří
53.	Descripi (příp. *)		Secrrpi	Jíštěrpy
54.	Csaslau, Ceaslau (příp.)		Cesslav	Čáslav
55.	Lagouicih (příp.)		Lagovicih	Lahovice
56.	Pocudicih, Bocudicih (příp.)		Pocudicih	Pokutice
57.	Ploskouicih, Ploscouicih (příp.)		Plosskovicih	Ploskovice
58.	Dolan, Dolas (příp.)		Doleass	Dolánky nad Ohří nebo Dolany (u Kadaně)

* mladší přípisek z konce 12. nebo poč. 13. stol.

SLOVOTVORNÉ TYPY MJ

-ice (← -ici, pl.)

<i>DNEŠNÍ MJ</i>	DOKLADY
<i>Lahovice</i>	Lagouicih, Lagovicih
<i>Pokutice</i>	Bocudicih, Pocudicih
<i>Ploskovice</i>	Ploscouicih, Plosskovicih, Ploskouicih

Bohušovice nad Ohří	Bvsouici, Bussouici
Dražejovice/Dražovice <i>nejasná lokalizace</i>	Drazouicih, Drasovicih
Lukavice	Lucoucih, Lukovicih
Dlažkovice	Dlascouicih, Dlaskovicich
Velké Nučnice	Nuchnicih, Nucnicih
Třeboutice	Trebutichih, Trebucicih
Liběšice	Lubessouichi, Lubesevici, Lubusevici
Pokratice	Pocraticih, Pocraticih
Žitenice	Sitinichih, Sytenicih
Ptačice <i>neznámé polohy</i>	Ptachichi, Ptacisci, Pracici
Travčice <i>nebo Třebešice, zaniklá</i>	Trebesici, Trebesicsi, Trebessici
Horní Řepčice	Repnici, Repnici, Repnici
Křešice	Cresici, Cressicsi, Cresici
Litoměřice	Luthomiric, Lutomiric

-any

DNEŠNÍ MJ	DOKLADY
Dolánky nad Ohří	Dolas, Doleass, Dolan
Brňany	Brennaz, Breniass
Libochovany	Lubohovaz, Liubohovass
Píšťany	Peschaz, Pesceass
Trnovany	Ternovas/Ternovaz, Trnovas/Trnovass

-ov

DNEŠNÍ MJ	DOKLADY
Chotětov	Hotetoue, Hotetove
Chotěšov	Hotesoue, Hotsoue, Hotsov Hotissove, Hotsov, Hotsove
Lukov	Lucove, Luchoue
Malečov <i>pův. Malšov</i>	Malseu, Malsov
Popovo <i>zaniklá</i>	Popouo, Popovo

-jě

DNEŠNÍ MJ	Doklady
Čáslav	Ceaslau, Cesslav
Živohošť	Siuohoschi, Siuogossici
Tlučeň <i>(snad)</i>	Natleni, Nadiem
Chouč	Hvesci, Huchi
Radouň	Raduayne, Raduine, Radvine

kompozita

<i>DNEŠNÍ MJ</i>	Doklady
Jištěrpy	Desecripi, Secrrpi
Konojedy	Conoiedi, Konogedi
Velké Žernoseky	Zernozech, Sernossiech

toponymizace apelativ

<i>DNEŠNÍ MJ</i>	Doklady
Ústí nad Labem	Vsti, Vzti, Vzthi, Usti, Usthi
Březí (<i>přív. Br'ieza?</i>)	Breza
Slatina	Zlatina

adjektiva

<i>DNEŠNÍ MJ</i>	Doklady
Brná	Pirne, Prenee, Prrna
Stranné	Naztranem, Nastranem
Lubná	Lubne

deminutiva

<i>DNEŠNÍ MJ</i>	Doklady
Bílý Kostelec	Costelech, Kostelec
Horní Týnec	Tinez, Tinecs, Tinec
Sedlec	Zedlze
Chlumeč	Hulmez, Hlmecs, Hlumeč

ín

<i>DNEŠNÍ MJ</i>	Doklady
Vlkonín zaniklá	Naulconine, Nawillkonine

-ice (← ic'a, sg.)

<i>DNEŠNÍ MJ</i>	Doklady
Dobruvice	Dubrauiz, Dubraviciea

-sko (?)

<i>DNEŠNÍ MJ</i>	Doklady
Třebutíčky	Tribusco, Tribussko

transonymizace (← hydronymum)

<i>DNEŠNÍ MJ</i>	Doklady
Bílina	Belina

deverbativa

<i>DNEŠNÍ MJ</i>	Doklady
Zásada zaniklá	Zassadee, Zazade, Wzasadi, Zassade
Dolní Zálezly	Zalezleh, Zalezzech

pluralizace

<i>DNEŠNÍ MJ</i>	Doklady
Kopisty (České)	Copisteh/Copist, Kopsissteh/Kopissteh
Ležky	Lescah, Lesskah

**„...cui a virginali vocabulo inditum est nomen Devin“
(ETYMOLOGIE MÍSTNÍCH JMEN V KOSMOVĚ,
DALIMILOVĚ A PULKAVOVĚ KRONICE)**

Jaroslav David

Etymologie, jak ji chápe středověk, představuje jednu z rétorických figur. Středověké poetiky rozlišovaly figury slovní a významové, mezi významové patří právě etymologie. Etymologie byla považována rovněž za součást gramatiky; často se s ní setkáváme jako se samostatnou částí historických gramatik. V duchu antického odkazu (Platón, stoikové) Isidor ze Sevilly vysvětloval podstatu etymologie jako cestu k poznání významu slov: „*Když totiž poznáš, jaký je původ slova, pochopíš rychleji jeho význam; vždyť zkoumání každého předmětu je jednodušší, když je známa etymologie jeho názvu.*“ Etymologie slov se dle Isidora ze Sevilly „*dají odhalit na základě příčiny (ex causa), ...na základě původu (ex origine),...u jiných slov konečně podle jejich opaků (ex contrariis)*“ (ze Sevilly, 2000, s. 123). Mluvící jména a etymologie jmen se objevují v literatuře od antiky, vycházejíce z Platónova dialogu *Kratylos*, odpovídají představě, že ze jména lze vyčíst i charakter postavy nebo místa. Jak píše Ernst Curtius „*Protože básnění bylo součástí rétoriky a protože etymologie patřila k základům gramatiky a rétoriky, byla a zůstala také obligátní „ozdobou“ poezie. Na Západě je to obvyklé už za Merovejců*“ (Curtius, 1998, s. 533).

Etymologii můžeme z pohledu rétoriky označit za figuru, z pozice jazykovědy, onomastiky, však také za nejstarší způsob uchopení vlastního jména. Ve staročeských textech do konce 14. století se s etymologiemi setkáváme v největší míře v Dalimilově kronice, dále např. v Durychově zlomku *Legendy o apoštolicích*. Jak upozornil ve svém článku Emanuel Michálek, etymologie se uplatnila také v překladech jmen v prvním českém překladu bible a v latinsko-českých slovnících (Michálek, 1996, s. 126). Etymologie krom funkce figury má ještě další rozměr, může posloužit nejen jako výklad jména, ale také jako vyjádření ideového záměru autora. V této funkci se etymologie objevuje např. v deníku Petra Žateckého, účastníka českých jednání v Basileji ve 30. letech 15. století. V závěru svého textu Petr Žatecký připomíná tradici, dle níž prý *Basilej* dostala jméno podle *baziliška*. A na základě motivů z pověsti symbolicky zpodobňuje vztah církve a jejich nepřátel. Podobně také ve veršovaných skladbách husitské doby je jméno *Kutné Hory*, byť ne explicitně, spojováno s mnišskou *kutnou*.

Problematiky, již se budeme zabývat ve svém příspěvku, se z onomastického hlediska dotkli tři autoři. Emanuel Michálek se zaměřil na jména *Praha* a *Říp* a jejich výklady u Dalimila; stručný popis etymologií u Dalimila ve vztahu ke

Kosmově kronice podala Marie Bláhová. Nejstarší příspěvek ovšem představuje pozitivistický článek Hermenegilda Jirečka, v němž podal výčet etymologií jmen v Kosmově kronice (Michálek, 1996; Bláhová, 1995, s. 268 – 270; Jireček, 1894).

Etymologie místních jmen obsažených v Kosmově kronice pojednávající o počátcích českých dějin se objevuje v pracích populárně zaměřených (např. Brabenec, Kalandra, Karbusický, Sadílek), kde často slouží účelovým konstrukcím a výkladům autorů. Např. jméno *Čechy* je vykládáno ze staročeského slova *čiechy* ve významu „mísy“, metaforicky tedy mísovitě kotliny, propadliny. Josef Sadílek ovšem nepoužívá ani tu nejzákladnější odbornou literaturu tématu, práce Erhartovy, Gebauerovy nebo Profousovy (Sadílek, 2001, s. 36 – 37). Etymologie a etymologizace toponym nachází své místo také v dílech seriózní historiografie (např. Třeštík, Turek). Vlastní jména často sloužila historikům jako podklad pro rekonstrukci pohanského dávnověku tam, kde scházely jiné prameny. Obecná atraktivita tohoto tématu spočívá právě v jeho tajemnosti, navíc popularizaci starých českých pověstí zajistil již v 19. století svým převyprávěním Alois Jirásek, a téma se zdá dodnes nosné v řadě aktualizací a adaptací či parafrází. Vraťme se ale na půdu onomastické analýzy.

V našem příspěvku se soustředíme na tři texty, Kosmovu Kroniku českou (končící rokem 1125), Staročeskou kroniku tak řečeného Dalimila (počátek 14. století) a kroniku Přibíka Pulkavy z Radenína, tedy její latinský text i jeho český překlad (70.–80. léta 14. století). Zajímá nás období obsažené v Kosmově kronice, končící rokem 1125, čemuž odpovídá 44. kapitola Dalimilovy kroniky a 60. kapitola kroniky Přibíka Pulkavy. Ještě zbývá podotknout, že nám nejde o zjišťování etymologie jednotlivých toponym, ale o to, jak se jmény a jejich etymologiemi pracovali autoři středověkých kronik.

Sestavujeme-li posloupnost velkých kronik, platí, že Dalimil je věrnou parafrází Kosmova latinského díla a Kronika česká Přibíka Pulkavy se při líčení nejstaršího období opírá o Kosmu i Dalimila.

Hned na počátku první knihy své kroniky, končící smrtí knížete Jaromíra v roce 1038, Kosmas píše, že ještě před vylíčením dějin chce nejen popsat polohu země, ale i vyložit původ jejího jména. V následujícím textu první knihy najdeme etymologie celkem 10 toponym (*Čechy*, Krokův hrad u Zbečna, *Tetín*, *Libušín*, *Petrín*, *Praha*, *Děvín*, *Chvrasten*, *Vlastislav*, *Boleslav*, *Babenberk*), dále také výklady osobních jmen (*Přemysl*, *Václav*, *Vojtěch*, *Strachkvas*) a etnonym (*Lučané*, *Žatčané*). Kosmas dokonce využívá jazykové hříčky, když spojuje jméno *Levý Hradec*, tedy „hrádek“, s pozváním „na hrátky“: „*Nam contra Boemos frequenter susceperat bellum et semper Marte secundo atque diis auspiciibus prevaluerat terramque corumsepe ingressus cedibus, incendiis ac rapinis*

crudeliter devastarat et ipsos populi primates in tantum presidiiis attenuarat, ut parvo clausi in oppido, quod dicitur Levigradec, hostium incursiones timerent oppido“ (Die Chronik der Böhmen, 1923, s. 23). Dál se už Kosmas vlastními jmény nezabývá. Slouží mu tedy nejen jako rétorická figura, ale také jako prostředek popisu a místní konkretizace nejstarších českých dějin.

Nejnápadnější a také nejpropojenější je tento způsob konkretizace pověstí ve všech třech kronikách ve vyprávění o Krokovi a jeho dcerách. Kosmas vévodu Kroka a jeho dcery, Kazi, Tetu a Libuši, postavy symbolické, spojil s konkrétními lokalitami. Vévodu *Kroka* s nedoloženým a nepravděpodobným, vzhledem k historii osídlení, po něm nazvaném hradu u Zbečna, který teprve Václav Hájek z Libočan ztotožnil s *Krakovcem* u Rakovníka. Avšak hrad *Krakovec*, nazvaný dle stejnojmenného údolí u vsi *Krakov*, byl založen až roku 1381 (Anděl, 1984, s. 229).

Libuši a *Tetku* Kosmas spojil s výslovně pojmenovanými lokalitami *Tetín* a *Libušín*, *Kazi* pak bezejmennou mohylou u řeky Mže. Dalimil potom *Kazínem* doplnil triádu hradů Krovových dcer. Fabulátor Přibík Pulkava opustil Dalimilovu fikci hradu *Kazína*, neboť se neopírala o žádný stejnojmenný hrad či hradiště. Hradiště a tvrziště nad řekou Berounkou poblíž Bluku u Zbraslavi začalo být s *Kazínem* spojováno až v 19. století (Holec, 1988, s. 114). Přibík Pulkava vyřešil rozpor s neexistencí *Kazína* tím, že v jeho podání se *Kazi* původně jmenovala *Běla* a jejím jménem motivoval vznik toponyma existujícího hradu *Bílina*.

Problém měli kronikáři i se sídlem kněžny *Libuše*. Kosmas ji usadil na *Libušíně* u Prahy, zatímco Dalimil a po něm i Pulkava píše o hradě *Libuše* nebo nebo *Libuš* či *Libic*, jež Pulkava identifikuje jako slavníkovskou *Libici* (dnes Libice nad Cidlinou).

Ovšem tam, kde se středověký kronikář již může opírat o písemné prameny a svědecká podání, etymologie opouští.

Jak již bylo řečeno výše, Dalimil i Přibík Pulkava z Radenína přebrali základní dějovou osnovu podle Kosmovy kroniky. Rozdíl je v etymologiích a jejich používání (viz též tabulka na konci textu). Sledujme tedy i to, jak a zda používají ve svých textech Kosmových etymologií zeměpisných jmen. Dalimil i Přibík Pulkava převzali od Kosmy etymologie 3 jmen: *Praha*, *Tetín*, *Děvín*. Pro jméno *Čechy*, tedy *Bohemia*, Přibík uvádí dvojí výklad: latinské jméno *Boemia* od *boh* (tedy bůh) a domácí podobu *Čechy* dle prvního obyvatele. Spojuje a modifikuje tak předchozí tradici, Kosmova praotce *Boema* a Dalimilova *Čecha*. Pouze u Kosmy a v latinském textu Přibíkovy kroniky najdeme jméno *Petrín*, neboť obě využívají etymologii z latinského *petra*, tedy „skála“. Český překlad Přibíkovy kroniky píše: „*hora opokovatá velmi jménem Petřín*“, neuvádí etymologii, neboť se nemůže opřít o vysvětlení z českého slova souvisejícího

se skálou. Výklad jména *Petrín* ze slovesa *patřiti* („hleděti“, totiž „strážné místo“) vznikl podstatně později, v Hájkově Kronice české se se ještě neobjevuje.

Další čtyři Kosmovy etymologie již jeho pokračovatelé nepřebírají. Z etymologií vytvořených Dalimilem Přibíkova Kronika přebírá dvě, pro jména *Stadice* a *Šárka*. Přitom Dalimil vykládá jméno *Stadice* ze situace, kdy kůň „*stojí se jako jat v udici*“, zatímco Přibík jméno vysvětluje latinským „*locum gregum*“, tedy „místo stád“, taktéž i v českém překladu „*slove Stadice, jenž se nazývá místo stádné*“. Zde děkuji za připomínku Milanu Harvalíkovi, který mě upozornil na skutečnost, že možná Pulkavův výklad nemusel být nutně lidovou etymologií, ale odrazem reálného fungování přípony *-ice* i při tvorbě deapelativ. Tedy podoba *Stadice* ve významu „stádné místo“, podobně jako *Kamenice*, *Lipnice*. Ovšem v tomto případě se nejedná o vznik oikonyma transonymizací z hydronyma.

Zatímco Kosmas, pokud vykládá jména z apelativ, nikdy neuvádí jejich český ekvivalent a vysvětluje je latinsky opisem, Přibík Pulkava, neboť píše slovanskou kroniku, častěji uvádí české slovo i jeho latinský překlad. Autoři všech tří textů ve srovnatelném poměru využívají výklad toponym z apelativ a antroponym.

Území, na němž najdeme místa vysvětlená etymologickými pověstmi, lze na severu ohraničit řekou Labe, na jihu Berounekou, na západě řekami Bílinou a Ohří a na východě linií míst Boleslav – Libice (nad Cidlinou) – Kouřim. Je to území „starých pověstí českých“ nebo, chceme-li, území osídlené Slovany v 6. – 8. století se středem určeným horou Říp. Z této oblasti se vymyká pouze Kosmův *Babenberk*, dále západočeská *Přimda* (u Tachova) v Dalimilově textu a také etymologie jmen *Polsko* a *Krakov* v Pulkavově kronice. Zájem o poslední dvě zmíněná jména, *Polsko* a *Krakov*, hned v úvodu kroniky Přibíka Pulkavy není náhodou. Je projevem ideové koncepce kroniky, mající zdůraznit tradice státu státu Karla IV. a zdůvodnit jeho politické ambice, včetně lucemburské aspirace na polský trůn. Z tohoto důvodu se Přibík Pulkava zabývá nejen etymologií jména *Polsko*, ale i pojmenováním sídelního města *Krakova*, dle Přibíka Pulkavy založeného *Krakem*, bratrem nebo otcem vévody *Kroka*. V Přibíkově kronice je tedy nejen explicitně zdůrazněn význam velkomoravské a přemyslovské tradice vlády Karly IV., ale také dávné rodové příbuzenství Čechů a Poláků.

Ve svém příspěvku jsem se věnoval pouze srovnání tří historiografických vyprávěcích textů a tomu, jakou úlohu v jednotlivých textech hrála lidová/bakalářská etymologie. Jedná se samozřejmě teprve o začátek dlouhé cesty, o východisko k práci s etymologiemi v dalších historiografických dílech, které patří do stromu kronik, vyrůstajících z kosmovské tradice. Tedy kroniky Aeneáše Sylvia

Piccolominiho, vykazující velkou závislost na Pulkavově zpracování dějin, ale především Kuthenovy a Hájkovy kroniky, spisu O státě českém Pavla Stránského, Poselkyně starých příběhův českých Jana Františka Beckovského a Balbinových historiografických děl.¹

Přehled typů etymologií jmen v jednotlivých kronikách

TOPONYMUM	KOSMAS	etymologie	DALIMIL	etymologie	PŘÍBÍK	Etymologie 1	Etymologie 2
Čechy ^K	Boemia	OJ-LAT	ano	OJ	ano	2 výklady OJ/OJ-LAT	2 výklady OJ/OJ-LAT
Krokův hrad ^K	Krokův hrad	OJ					
Tetín ^K	Tethin	OJ	ano	OJ	ano	OJ	OJ
Libušín ^K	Lubossin	OJ					
Petrín ^K	Petrin	nom-LAT			ano	nom-LAT	1)
Praha ^K	Pragam	nom-LAT	ano	nom	ano	nom	nom
Dévin ^K	Devin	nom-LAT	ano	nom	ano	nom	nom
Chvrasten ^K	Hvrasten	nom-LAT					
Vlastislav ^K	Wlaztízlav	OJ			ano	OJ	OJ
Boleslav ^K	Bolezlau	OJ					
Babenberg ^K	Babenberk	OJ					
Libuše ^D			ano	OJ			
Přimda ^D			ano	OJ			
Kazín ^D			ano	OJ			
Říp ^D			ano	verb	ano	verb	verb
Stadice ^D			ano	verb-nom	ano	nom	nom
Šárka ^D			ano	OJ	ano	OJ	OJ
Strahov ^D			ano	nom			
Morava (země) ^P					ano	PJ	PJ
Polsko ^P					ano	nom	nom
Krakov ^P					ano	OJ	nom
Bílina ^P					ano	OJ	OJ
Libuš u Kolína ^P					ano	OJ	
Libic (Libice) ^P					ano		OJ
Lucko ^P					ano	nom	nom

¹ Příspěvek vznikl jako součást řešení grantového úkolu GAČR č. 405/07/P144 *Lidová etymologie-její specifika a fungování (na příkladu toponymické složky jazyka)*. Výstupy, texty a databáze budou postupně zpřístupňovány na internetové adrese www.jardavid.ic.cz.

Vysvětlivky k tabulce:

1) v české verzi kroniky se píše: „*hora opokovatá velmi jménem Petřín*“, není tu tedy etymologie jména

OJ – výklad toponyma z osobního jména; *OJ-LAT/nom-LAT* – výklad jména latinsky, bez českého překladu; *PJ* – výklad toponyma z pomístního jména; *ano* – v kronice se toponymum a jeho etymologie vyskytují; *nom* – výklad toponyma z apelativa (substantivum); *verb* – výklad toponyma z apelativa (verbum).

Horním indexem „^K“ jsou označena jména s etymologiemi v Kosmově kronice; horním indexem „^D“ jména, která se objevují u Dalimila jako nová; indexem „^P“ nově uváděná v kronice Přibíka Pulkavy.

Prameny a literatura

ANDĚL, R.: Hrady, zámky a tvrze v Čechách, na Moravě a ve Slezsku III. Praha: Svoboda 1984. 664 s.

ARBUSOW, L.: Colores rhetorici. Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht 1963. 155 s.

ARISTOTELES: Poetika. Praha: Orbis 1962. 96 s.

BLÁHOVÁ, M.: Staročeská kronika tak řečeného Dalimila 3. Praha: Academia 1995. 489 s. ISBN 80-200-0282-0

BRABENEC, J.: Po stopách starých pověstí českých. Praha: Orbis 1959. 271 s.

CEJNAR, J.: HRABÁK, J.: Nejstarší české veršované legendy. Praha: ČSAV 1964. 343 s.

Deník Petra Žateckého. Ed. František Heřmanský. Praha: Melantrich 1953. 292 s.

Die Chronik der Böhmen des Cosmas von Prag. Ed. Bertold Bretholz. MGH SS series nova II. Berlin: Weidmannsche Buchhandlung 1923. XCVIII+295 s.

CURTIUS, E. R.: Evropská kultura a latinský středověk. Praha: Triáda 1998. 738 s.

HOLEC, F.: Hrady, zámky a tvrze v Čechách, na Moravě a ve Slezsku VII Praha: Svoboda 1988. 223 s.

HORATIUS, Q. F.: De arte poetica. O umění básnickém. Praha: Academia 2002. 87 s.

JIREČEK, H.: Studie ke kronice Kosmově. In: Časopis Českého museum, 1894, roč. XLVIII, s. 114 – 117.

KALANDRA, Z.: České pohanství. Praha: František Borový 1947. 556 s.

KARBUSICKÝ, V.: Báje, mýty, dějiny. Praha: Mladá fronta 1995. 310 s.

KARBUSICKÝ, V.: Nejstarší pověsti české. Praha: Mladá fronta 1967. 345 s.

Kosmova Kronika česká. Přeložil a k vydání připravil Karel Hrdina. Praha: Melantrich 1949. 227 s.

KRÁLÍK, O.: Kosmova kronika a předchozí tradice. Praha: Vyšehrad 1976. 269 s.

LAUSBERG, H.: Elemente der literarischen Rhetorik. München: Max Hueber Verlag 1987. 169 s.

MICHÁLEK, E.: K prvním pokusům o výklad vlastních jmen ve staročeských textech. Acta onomastica XXXVII, 1996, s. 126.

NECHUTOVÁ, J.: Latinská literatura v českých zemích do roku 1400. Praha: Vyšehrad 2000, 365 s. ISBN 80-7021-305-1

Přibíka z Radenina řečeného Pulkavy kronika česká-Przibikonis de Radenin dicti Pulkavae chronikon Bohemiae. Ed. Josef Emler a Jan Gebauer. In: Fontes rerum Bohemicarum, Tom V. Praha: Nadání Františka Palackého 1893.

- PALACKÝ, F.: Dějiny národu českého v Čechách i v Moravě. Praha: B. Kočí 1907. 1279 s.
z RADENÍNA, Přibík Pulkava: Kronika česká. In: Kroniky doby Karla IV. Praha: Svoboda 1987, s. 269–444. 647 s.
- SADÍLEK, J.: Kosmovy staré pověsti ve světle dobových pramenů. Praha: Petrklíč 2001. 200 s. ISBN 80-7175-107-3
- ze SEVILLY, Isidor: Etymologie I-III. Praha: OIKOYMENH 2000. 383 s.
- SILVIO, E.: Historia Bohemica-Historie česká. Praha: KLP-Koniasch Latin Press 1998. 276 s. 80-85917-40-8
- Staročeská kronika tak řečeného Dalimila 1. Ed. Jiří Daňhelka a kol. Praha: Academia 1988. 612 s.
- TŘEŠTÍK, D.: Kosmas. Praha: Svobodné slovo 1966. 210 s.
- TŘEŠTÍK, D.: Kosmova kronika. Praha: Academia 1968. 251 s.
- TŘEŠTÍK, D.: Mýty kmene Čechů. Praha: Nakladatelství Lidových novin 2003. 291 s. ISBN 80-7106-646-X
- TŘEŠTÍK, D.: Počátky Přemyslovců. Praha: Nakladatelství Lidových novin 1997. 658 s. ISBN 80-7106-138-7
- TUREK, R.: Čechy na úsvitě dějin. Praha: Orbis 1963. 335 s.
- VEČERKA, R. a kol.: K pramenům slov. Uvedení do etymologie. Praha: Nakladatelství Lidových novin 2006. 355 s. ISBN 80-7106-858-6
- de VINO SALVO, Galfredus: Poetria Nova. In: O umění básnickém a dramatickém. Praha: KLP-Koniasch Latin Press 1997, s. 9 – 52. 287 s.

PROMĚNY ČESKÉ A SLOVENSKÉ URBANONYMIE*Jaromíra Šindelářová*

Česká a slovenská urbanonymie je z hlediska diachronního i synchronního velmi úzce spjata, neboť se vyvíjela v těsném sepětí. Názory českých a slovenských onomastiků na chápání urbanonymie se však různí. Urbanonymie je někdy hodnocena jako soubor názvů měst, popř. sídlišť ve městech, tedy v rámci oikonymie, nebo jako soubor toponym uvnitř města, tedy jako druh anoikonymie; mnohdy je považována za soubor názvů městských komunikací a prostranství, tedy spadá na úroveň hodonymie v rámci anoikonymie, či za soubor všech oikonym i anoikonym vyskytujících se na území města, s vyloučením vlastních názvů domů, různých institucí a zařízení (lékáren, restaurací, škol, divadel, aj.).

Například jazykovědec V. Šmilauer, zakladatel české moderní onomastiky a „nestor česko-slovenskej onomastiky“ (Krško, 2005, s. 8), termínu urbanonymum neužíval; z praktických důvodů řadil jména ulic ke jménům sídlišť mezi oikonyma (Šmilauer, 1963, s. 9). L. Olivová-Nezbedová pokládá jména ulic za zvláštní druh vlastních jmen dopravních cest (Olivová-Nezbedová, 1995, s. 304). N. Bayerová a R. Šrámek zastávají názor, že: „Urbanonymie je soubor všech vlastních jmen (proprií) i vlastních názvů, které se vyskytují nebo vyskytovaly na území takového urbanistického celku, jež má charakter města. K urbanonymům nepočítáme antroponyma, ačkoli, jak ukázaly některé výzkumy, můžeme i u nich pozorovat určité tendence typické pro městské prostředí“ (Bayerová, Šrámek, 1988, s. 12 – 13). Terminologické nepřesnosti pak podle nich vyplývají z nejednotného vymezení kategorie urbanistických objektů, jež tvoří materiálovou bázi samotné urbanonymie. Ve své úvaze vycházejí z toho, že urbanistické objekty mají městský ráz, jsou součástí pojmu město, jsou to znaky urbanistických a sídelních typologií, nikoli pouhé kolority měst. Tímto souborem objektů město druhově odlišují od kategorie ves. Obecně lze tedy urbanonymií nazvat vlastní jména tzv. městských reálií, která plní svou pojmenovací a komunikativní funkci primárně na území města a tento pohled v současné urbanistické praxi v České republice převládá.

Jeden z nejvýznamnějších slovenských badatelů M. Majtán doporučuje užívat termíny urbanonymum a urbanonymie k označení tzv. městské toponymie, tedy názvů částí sídel městského typu (jako např. obvody, sídliště, názvy ulic, náměstí včetně jiných veřejných prostranství, názvy jednotlivých budov a staveb). Urbanonyma dále člení na agoronyma (názvy náměstí), hodonyma (názvy ulic, uliček, tříd, nábřeží), názvy budov a choronyma (názvy částí území měst, obvodů, čtvrtí, parků, hřbitovů). Ve své klasifikaci rozlišuje hodonyma, kam

řadí názvy ulic, a dromonyma jako názvy cest pozemní, vodní a vzdušné dopravy (podrobněji viz Majtán, 1988, s. 8). Stratifikaci urbanonym se na Slovensku dále zabývají např. Krošláková, (1988), Blichová (1988), Habovštiaková (1988), Odaloš (1988). Za primární je však mnohými českými i slovenskými onomastiky považována klasifikace sémantická.

Vzhledem k tomu, že urbanonymie se vyvíjela ve společném Československém státě pod vlivem stejných nebo velmi podobných faktorů, lze pozorovat určité shodné rysy, tendence i proměny.

Nejstarší jména ulic pocházejí již ze středověku a vznik jejich pojmenování souvisel s cílem *propria* pojmenovat denotát jako jednotlivinu, identifikovat ji jako jeden prvek v rámci téže třídy denotátů, odlišit daný denotát od ostatních a určit (lokalizovat) jeho pozici v systému denotátů.

Původ vlastních jmen je zapotřebí hledat ve jménech obecných, neboť *propria* se začala utvářet s potřebou nějaký objekt pojmenovat, individualizovat, odlišit jej od ostatních objektů.

Při vzniku *proprii* hrál tedy prvořadou úlohu uvědomělý pojmenovací akt, původem individuální, ale jeho výsledek (vlastní jméno) postupně nabýval společenské povahy, neboť pojmenovával a od sebe odlišoval podobné objekty, tj. začal plnit společenskou funkci. Urbanonymie vznikla z potřeby správné orientace uvnitř města. Názvy byly zpočátku utvářeny spontánně, teprve s postupem času dochází k jejich stabilizaci.

Pojmenování budov, náměstí, ulic a zákoutí uvnitř lidských sídel byla obyčejně mladší než pomístní názvy vně sídlištních areálů. Je to logické, neboť krajinu si lidé pomocí toponym přisvojovali mnohem dříve, než se začala ve 13. století zakládat města. Názvy pozemků byly pro středověkého člověka mnohem důležitější než názvy ulic, neboť prostřednictvím toponym bylo možné v prostoru mimo hradby přesně lokalizovat např. pole nebo jiné zemědělsky kultivované plochy, jež měšťané vlastnili, což bylo velmi důležité při zápisech „majetkoprávních pořízení“ do městských knih, např. při prodejkách, koupích, závětech, dědických a svatebních smlouvách a soupisech pozůstalosti. (O podílu pomístních jmen na tvorbě uličních názvů viz Pleskalová, 1988.)

Města byla v dřívějších dobách často sevřena do městských hradeb a počet ulic se dal spočítat na prstech jedné ruky. Mimořádné postavení v tomto směru měla Praha, ve které se s hojnou sítí uličních názvů (velmi často např. podle řemesel) setkáváme už ve 14. století, zatímco v ostatních městech se až na výjimky do poloviny 19. století nepoužívalo více než pět uličních názvů (viz např. města Louny, Žatec, Rakovník a další).

Např. poloha prodávaných nemovitostí ve městě se dlouho určovala podle jména majitele sousedního domu (viz zápisy prodejů z trhových knih z období

středověku i raného novověku, které byly nejčastěji formulovány jako: „X prodal dům svůj oboustranně ležící mezi domy Z a Y.“)

Nejstarší označování však nebylo utvářeno uměle (jména nepřidělovala vrchnost či představitelé města), nýbrž ulice pojmenovávali samotní obyvatelé podle vlastního uvážení vzhledem k jejich potřebě orientovat se ve městě. Ulice tak neměly oficiální názvy a stávalo se, že jedna ulice byla pojmenována současně dvěma nebo více názvy.

Historicky jsou urbanonyma úzce spjata s rozvojem města. Předcházela jim domovní znamení, podle nichž se rozlišovaly domy (např. v Praze dům *U růže*, *U kamenného zvonu*), jež vytvářely základní sídelní jednotky. Byly to obrazy či plastiky (někdy jen dřevěné nebo kovové malované vývěsní štíty) umístěné zvenčí na domě, obvykle nad vchodem. Místní určení většinou obsahoval domovní název, údaj o držiteli, o sousedství a o městě, místní osadě, farní osadě či čtvrti, ve které se objekt nacházel. Toto pojmenování však nebylo ve středověku ještě ustálené, neboť stará označení domů se často měnila. S nárůstem ulic se domovní znamení stala další nezbytnou orientační pomůckou (Knappová, 1995, s. 33).

Nejstarší názvy ulic byly motivovány nejčastěji podle směru (ulice *Pražská* např. v Lounech je název doložen už ve 14. století, *Žatecká*); tvaru (*Široká*, *Šikmá*); podle kláštera, kostela či jiné církevní stavby (*Klásterská*, *Anenská*); podle řemeslníků a kupců v nich usídlených (*Hrnčírská*, *Krakovská*), podle národnostního složení obyvatel (*Německá*, *Židovská*, *Slovenská*). Až v průběhu 19. století se projevil tendence uctívat členy panovnického rodu pojmenováním ulic jejich jmény (*Leopoldova*, *Ferdinandova*, *Poděbradova*) a také začínají přibývat nové názvy motivované významnými osobnostmi politického a společenského života (*Prokopova*, *Žižkova*).

Je třeba připomenout, že vesnickou a městskou kolonizací vznikaly v českých zemích sídelní jednotky rozdílného charakteru. V 10. – 11. století v důsledku rozvoje výrobních sil dochází k tzv. vnitřní české kolonizaci; jejími nositeli byly kláštery a světské feudálové v čele s panovníkem. Během 13. – 14. století probíhá tzv. vnější kolonizace zahraniční (německá), jež byla podmíněna relativním přelidněním v přilehlých německých oblastech. Před koncem 14. století proces osídlování vrcholí, v průběhu 15. století však mnoho osad ve válečných dobách zaniklo nebo bylo zpustošeno. Kolonizace pokračuje až ve století 16 v důsledku důlního podnikání v horských oblastech (např. na Šumavě a v Krušných horách), ale zakládání nových sídlištních útvarů je přerušeno třicetiletou válkou a morem, neboť ve zničených oblastech přežívá jen třetina původních obyvatel. Další osídlování území pakl probíhá až koncem 18. století v souvislosti s rozvojem manufaktur. Vznik měst jako sídelní formy s vlastními

právy, samosprávou, výrobou, soudy a vlastní kulturou je výsledkem městské kolonizace. Nástup kapitalismu vedl nejen k bouřlivému rozvoji měst, jež se stávala centrem velkovýroby, a ke změnám v jejich charakteru, ale i k jejich růstu, neboť se rozšiřovala o původní předměstí.

Po zrušení roboty v r. 1848 začíná kapitalistický způsob podnikání pronikat i na venkov, což vede k jeho zásadní proměně. Po tomto roce se nově obce zakládají jen ojedinele.

V důsledku politických, společenských a náboženských změn dochází k narušení původní struktury osad a farností. V rámci městské orientace se ustáleným názvům ulic, tržišť či ryneků postupně začala přisuzovat obecná platnost. Úřední pokyn k očíslování domů podle popisných čísel a k označení ulic byl vydán až za Josefa II. v roce 1785; nebyl však závazný a zanedlouho byl i zrušen. Ani zákon o obcích z roku 1864 nevyřešil kompetence k označování uličního názvosloví. Odlišná situace byla v Praze; tam začala úřední kodifikace probíhat už od roku 1787 (Laštovka – Ledvinka, 1997, s. 13).

Důsledkem úřední regulace uličních názvů ve městech (vzhledem k jednotnému úřednímu jazyku habsburské státní moci) došlo k jejich poněmčení. Rakouská dynastie projevovala prostřednictvím uličních názvů snahu vyvolat určité zdání rakouského smýšlení zdejších obyvatel, což narazilo na odpor zejména u českých vlastenců. Konec 19. století rozhodl v mnohých městech ve prospěch české strany (např. v Praze roku 1888 byly na návrh městské rady pojmenovány a označeny mnohé nové ulice pouze v českém jazyce). Obce pak během krátké doby získaly právo rozhodovat o uličních názvech, tabulkách i jejich vnější úpravě a do začátku první světové války se postupně utvářela jednotná soustava uličních názvů.

Obecně lze konstatovat, že nové názvy ulic v městských historických centrech byly velmi často pojmenovány podle starých slovanských knížat a mytologických osobností, zatímco předměstské obce vytvářely své názvosloví vcelku nahodile. Tak docházelo k častému (někdy i několikerému) opakování stejných názvů v rychle rostoucí aglomeraci, což působilo dezorientaci a značnou nepřehlednost. Na přelomu 19. a 20. století začaly vznikat na našem území souvislé sídelní celky s vzájemně propojenou uliční sítí. Výskyt shodných uličních názvů narůstal s integrací příměstských obcí k městským celkům. (Např. v Praze bylo zapotřebí odstranit 14 uličních názvů podle M. J. Husa a ponechat jeden).

Do urbanonymie částečně zasahuje válečná situace v letech 1914 – 1918. Rakouská vláda vyžadovala, aby hlavní ulice byly nazývány podle císaře, císařovny či významných vojevůdců, neboť se domnívala, že tehdejší uliční názvosloví dostatečně neuctívá císařský rod a neodráží rakouské vlastenectví. Tak se v uličních názvech objevila zcela nová jména ulic, tříd a náměstí a současně

byla zrušena pojmenování, která připomínala rakouské monarchii nepřátele.

Další vývoj uličního názvosloví byl ovlivněn politickými změnami po první světové válce. Vznik Československé republiky a rozpad rakousko-uherského mocnářství vedl k přejmenování řady ulic, jež bylo na rozdíl od předcházejícího období oficiálně regulováno.

V roce 1921 vydala vláda nařízení „O názvech měst, obcí, osad a ulic“ (publikované jako č. 324/1921 Sb.) a v jeho pátém článku udělila pravomoc pojmenovávat ulice obecním zastupitelstvům, avšak veškeré změny musely být ještě schváleny nadřízeným politickým úřadem. Tomuto nařízení předcházela legislativní dokument z r. 1919, jenž zakazoval názvy podle jmen bývalého panovnického rodu Habsburků a panovnických rodin nepřátelských států, a zákon č. 266 ze dne 14. 4. 1920, který nepovoloval pojmenovávat ulice a veřejná místa, jež byla v nesouladu s historií a vnějšími vztahy československého národa.

Avšak i po tomto roce nacházíme mnoho uličních názvů, jež prošly jen radou a nebyly řádně městským zastupitelstvem schváleny, často se však vynořují i další, které vznikly živelně a jejichž původ neznáme. V této souvislosti lze uvažovat i o průkaznosti jednotlivých archívních pramenů. Velký význam mají zápisy z jednání orgánů městské samosprávy, o jejichž autentičnosti není asi třeba pochybovat. Důležitým zdrojem jsou i mapy, které však mnohdy nezachycují oficiální uliční názvosloví. Jako doplňkové prameny mohou posloužit telefonní seznamy, tisk, městské kroniky a adresáře, ale především zápisy na listech vlastnictví a snímky z pozemkových map v katastrálních úřadech jednotlivých správních celků.

Postupně tak zmizely z městských prostranství všechny tabulky s pojmenováním podle členů habsbursko-lotrinské dynastie a názvy byly nahrazeny jmény umělců (*Alšova* – podle Mikoláše Alše, *Čechova* – podle Svatopluka Čecha, *Klicperova* – podle Václava Klimenta Klicpery) či jiných významných osobností politického života (*Riegrova* – podle českého politika Františka Ladislava Riegra); jmény motivovanými vznikem Československé republiky (*28. října* – podle data vzniku samostatného Československa 28. 10. 1918, *Masarykovo náměstí* – podle 1. prezidenta T. G. Masaryka), popřípadě názvy původními (*Za špitálem* či podle řemesel: *Hrnčířská*, *Sladovnická*).

Obdobné tendence se projevovaly i na území dnešního Slovenska. Např. středověké uliční názvy byly motivovány stejně jako v Čechách zejména polohou, charakterem a činnostmi, jež se vázaly ke konkrétním pojmenováním. Názvy však byly v němčině (*Untere Gasse*, *Pfarhofgasse*), z konce 19. století jsou doloženy také v maďarštině (většinou se jednalo o pojmenování podle významných osobností maďarské národnosti – např. *Untere Gasse* nesla název *Kossuth Lajos utca*, podrobněji viz Odaloš, 2006).

Až po roce 1918 se na slovenském území setkáváme v nejrůznějších pramelech s uličním názvoslovím ve slovenštině, jež sice fungovalo mezi městským obyvatelstvem už dříve, avšak v komunikaci neoficiální. Až na základě Pittsburské dohody ze dne 30. 5. 1918 se stala slovenština na slovenském území úředním jazykem. (Podrobněji o legislativní determinaci urbanonymie na Slovensku viz Odaloš, 2006, s. 106 – 116.)

V době po vzniku samostatného Československa se ve srovnání s přejmenovanými a nově vznikajícími českými urbanonymy objevuje ve slovenských názvech podstatně méně názvů motivovaných podle osob a významných osobností (tzv. honorifikačních názvů). Např. v Banské Bystrici se tyto názvy „v zoznamie ulíc z roku 1921 prakticky nevyskytujú. Zväčšovaním Banskej Bystrice sa na pomenovania ulíc využívajú rôzne typy názvov, napríklad aj pomenovania podľa miestnych špecifik, ulice: *Na potôčok, Pod kalváriou, Na troskách, Pod vršok, Na pílu*“ (Odaloš, 2006, s. 79), tedy názvy motivované zejména toponymy. Často se užívaly názvy jako např. *Horné nám.* nebo *Dolná ulica.* apod.

Na českém území však můžeme ve stejné době pozorovat vznik názvů s funkcí honorifikační i podle významných osobností slovenských (*Kollárova* – podle Jána Kollára, *Rakovského* – podle slovenského humanisty Martina Rakovského (cca 1535 – 1579), *Šafaříkova* – podle Pavla Josefa Šafaříka, ale i dalších, např. *poských* (*Kopernikova* – podle Mikuláše Koperníka), amerických (*Náměstí Wilsonovo* – podle Thomase Woodrowa Wilsona, amerického prezidenta v letech 1913 – 1921) apod. Obdobně na Slovensku nacházíme i v současnosti např. ulice: *Jiráskovu, Nerudovu*, ale i *Puškinovu* apod.

Jména podle osobností byly nazývány hlavní ulice v centrech měst, nikoliv na předměstích. Ze středů měst pak řada starších původních jmen mizí (Harvalík, 2004, s. 30).

Dalším zlomem ve vývoji české a slovenské urbanonymie byla německá okupace (rok 1939), kdy dochází k odstraňování prvorepublikových názvů (*Legionářů, Štefánikova*), jež byly nahrazovány názvy německými (např. přejmenované ulice na Kladně: *Amálská* (*Viktoria Straße*), *Cyrila Boudy* (*Langsmark*), *Čechova* (*Wittgensteinova*), *Fibichova* (*Adolfa Hühnleina*), *Pavlisova* (*A. Stiftera*), *Petra Bezruče* (*Dienzenhoferova*), *Vančurova* (*Niederlová*) apod.

Po osvobození po r. 1945 byly německé názvy, které souvisely s ideologií Německa (na Slovensku i Maďarska), odstraněny a nahrazeny většinou jmény původními.

K dalšímu přelomu ve vývoji českého a slovenského uličního názvosloví dochází po roce 1948, kdy se vlády chopila Komunistická strana Československa. Dochází k obrovskému nárůstu honorifikačních motivů na úkor názvů upomínajících staré tradice a hodnoty, jež by připomínaly samostatnou ČSR a její

osobnosti. V České republice lze tuto proměnu urbanonymie považovat za tzv. druhou vlnu honorifikačních názvů (obdobně viz David, 2002), jež vedla k likvidaci názvů nábožensky motivovaných (v Čechách např. *Klásterská, Betlémská*, na Slovensku např. *Františkánske nám., Farská, Za kostolom*).

Existující ulice a náměstí byly přejmenovány na názvy podle komunistických vojevůdců, státníků, politiků, ideologů, vojáků, podle sovětských osvoboditelů a různých komunistických symbolů (v ČR např. *Gottwaldova, Fučíkova, Prezidenta dr. Edwarda Beneše, Švermova, Marxova, Leninova, Stalinova, Nálepková, Československé armády, Budovatelů, Vítězného února*; obdobně i v SR: *Zupkova, Nám. gen. Svobodu, Leninovo nám., Gottwaldovo nám., Ul. Februárového víťazstva, Nám. ľudových milícií, Nám. SNP, Ul. pionierov* atd.). V poválečném období se budují nová sídliště a v jejich uličních názvech se hromadí v různých československých městech a obcích shodné (duplicitní) názvy, které odrážejí socialistickou orientaci státu. Do honorifikačních názvů se až na výjimky (např. v Lounech *Sailerova* – podle Františka Sailera, jednoho ze zakladatelů KSČ na Lounsku) nepromítá vztah konkrétní osoby k danému městu nebo obci, a tak často vznikají názvy bez větších nebo jakýchkoliv souvislostí. Tyto „schematizované“ názvy tvoří nejrozšířenější a naprosto převládající pojmenovací motiv české i slovenské urbanonymie po r. 1945, ostatní motivy se uplatňují v daleko menší míře. Nejvýznamnější ulice nesly jména podle představitelů československého i mezinárodního dělnického hnutí a podle předních osobností slovanských, zejména pak sovětských, jež měly demonstrovat novou politickou orientaci socialistického státu a přátelství se Sovětským svazem.

Tato tendence byla mírně přerušena na přelomu padesátých a šedesátých let minulého století v souvislosti s kultem osobnosti J. V. Stalina. V této době byla některá „příliš ideologická“ pojmenování nahrazena názvy společensky přijatelnějšími (např. ulice v Lounech ze *Stalinova* na *Osvoboditelů*). Počáteční trend přeměn uličního názvosloví vyústil po r. 1968 v období tzv. normalizace a trval až do listopadu 1989. Další vývoj urbanonymie po tomto roce je důkazem toho, že společenská situace patří k nejvýraznějším faktorům ovlivňujících uliční názvosloví (srov. např. Odaloš 1996; Blichá 1996, Krško 1996), přičemž mnohá jména s funkcí honorifikační jsou vzhledem k politickým a ideologickým změnám velmi nestabilní.

Desítky uličních názvů na českém i slovenském území, které odrážely socialistický charakter státu, byly po listopadu 1989 opět přejmenovány, a to převážně po významných osobnostech předmnichovského období, protifašistického odboje a odpůrcích komunistické totality, velmi často však byly nahrazeny názvy původními, pokud u nich nebyla porušena kontinuita. Ke změně názvů s jinou motivací docházelo jen v omezené míře.

U dnešních nově budovaných ulic můžeme na základě vlastních výzkumů, nových publikací o uličním názvosloví (viz seznam literatury pod textem), řady diplomových prací obhájených na PF v Ústí nad Labem a elektronické databáze „Centrální evidence pobytu obyvatelov“ na Slovensku sledovat tendenci pojmenovávat ulice podle květin (v Česku např. *Karafiátová*, *Pomněnková*, *Fialková*; na Slovensku např. *Tulipánová*, *Narcisová*, *Fialková*, *Muškatová*) či dřevin (v Česku např. *Javorová*, *Šeříková*, *Lipová*, *Rybízová*, *Třešňová*, *Topolová*; na Slovensku např. *Agátová*, *Javorová*, *Jabloňová*, *Vřbová*, *Jedl'ová*).

Lze konstatovat, že v současné době není uliční názvosloví vytvářeno již řadou nahodilých jmen či chaotických označení, ale představuje poměrně ucelený komplex. V daleko větší míře se přihlíží k lokálním historickým i současným poměrům a specifikám konkrétních měst, což umožňuje vytvářet stabilizovaný systém místního názvosloví (Knappová, 1998 – 1999, s. 50 — 51) charakteristický pro poslední etapu proměn české i slovenské urbanonymie.

Celému procesu napomáhá standardizace (vytvoření a ustálení oficiální podoby urbanonyma včetně jeho komplexní jazykové kodifikace), jež vychází z hledisek legislativních a administrativně správních, z aspektů jazykových, společenských a z faktorů funkčních (Knappová, 1996, s. 153). Vzhledem k tomu, že urbanonyma v České i Slovenské republice podléhají v současnosti přísné regulaci a hlavní zásady standardizace jsou z velké části dodržovány, je dnešní názvoslovný systém oproti předcházejícím vyváženější, stabilnější a zároveň méně ideologický.

Na závěr se pokusíme zobecnit nejdůležitější proměny české a slovenské urbanonymie na základě aplikace Šrámkovy vztahově modelové analýzy společně se sémantickým tříděním Šmilauerovým, i když si uvědomujeme, že obě klasifikace se svou teoretickou podstatou odlišují.

Vycházíme z toho, že Šrámkovy obecně platné vztahové modely A (poloha), B (vyjádření druhu objektu ve jméně), C (vlastnosti a příznaky) a D (posesivita)¹ zachycují důležitou etapu pojmenovacího procesu, kterým je výběr pojmenovacích motivů, přičemž míra jejich využití závisí na mimojazykových faktorech.

Velmi obecně lze stanovit několik typů české a slovenské urbanonymie:

Nejstarší názvy ulic, jež byly utvářeny od středověku, byly motivovány nejčastěji podle směru (VM A), tvaru (VM C); podle řemeslníků a kupců v nich usídlených, podle národnostního složení obyvatel (VM D); podle kláštera, kostela či jiné církevní stavby (VM B). Z hlediska formy jsou nejfrekventovanější názvy přímé jednoslovné.

¹ Ke VM D řadíme nejen všechny názvy vyjadřující posesivní vztahy, ale i názvy podle osob v ulici žijících včetně názvů s funkcí honorifikační.

Až v průběhu 19. století se projeví tendence uctívat členy panovnického rodu pojmenováním ulic jejich jmény a také začínají přibývat nové názvy motivované významnými osobnostmi politického a společenského života (VM D) a význačnými místy (VM B). K obdobným zjištěním dospěla také Pleskalová (1988, s. 79).

V době po vzniku samostatného Československa se na českém území stává nejvýznamnějším a převládajícím pojmenovacím motivem VM D, neboť se ve velmi hojném počtu utvářely názvy motivované podle osob a významných osobností (tzv. honorifikační názvy). V souvislosti s tímto trendem lze hovořit o 1. vlně honorifikačních názvů v České republice.

Jména podle osobností (VM D) byly nazývány hlavní ulice v centrech měst, nikoliv na předměstích. Ze středů měst pak řada starších původních jmen mizí (Harvalík, 2004, s. 30), jednalo se zejména o názvy VM A a B.

Na Slovensku převládá po r. 1918 v urbanonymii snaha pojmenovávat podle místních specifik, většinou podle toponym, a proto se více než na českém území uplatňují VM A, B a C, zatímco VM D se vyskytuje v podstatně menší míře.

Po listopadu 1989 dochází na českém i slovenském území opět ke změnám v uličním názvosloví, a to převážně po významných osobnostech předmnichovského období, protifašistického odboje a odpůrcích komunistické totality, takže VM D zůstává i nadále převládajícím modelem, hned po něm se uplatňuje VM A.

Další typ urbanonymie představuje členitý terén města, v němž bývá nejvýznamnějším a převládajícím pojmenovacím motivem poloha (VM A), dále pak objekt (VM B), nejméně zastoupenými modely jsou VM D a C. Velmi hojná jsou jednoslovná urbanonyma přímá. Dvouslovná pojmenování jsou užívána především jen ve větších městech, zatímco v menších městských celcích se s nimi setkáváme jen zřídka, neboť pojmenovací potřeby v nich stačí uspokojovat urbanonyma jednoslovná.

V rovinných městských aglomeracích se setkáváme s vyšším počtem urbanonym VM B, C a D (VM A je zastoupen také, ale v podstatně menší míře). Častá jsou jednoslovná pojmenování přímá, dvouslovná jsou středně frekventovaná.

Ve větších, historicky starých městech se uplatňují všechny modely s různou intenzitou (největší zastoupení má většinou VM D, po něm následují VM A a B, nejmenší podíl má VM C). Urbanonyma jsou tvořena podle starých historických názvů, názvů připomínajících mytologii a nejstarší období dějin, podle jmen bitev, nejrůznějších událostí a významných osob (zejména z období husitského hnutí či jmen známých umělců). Z hlediska formy převažují názvy jednoslovné a dvouslovné, víceslovné názvy jsou spíše výjimkou.

V menších, historicky starých městech či obcích většinou převažují názvy podle významných osob (VM D). Četnou skupinu pojmenování také zastupují urbanonyma podle polohy, směru (VM A) nebo zaniklých obcí (VM B). Nejméně častým motivem je celkový charakter ulice (VM C). Z hlediska formy jsou nejfrekventovanější názvy přímé jednoslovné.

Dnešní urbanonymie směřuje k okrajům měst, do sídlišť, do míst nové výstavby. Při volbě jmen pro nově vznikající ulice se postupuje mnohem uvážlivěji a opatrněji, než tomu bylo dříve. Pokud jde o názvy s funkcí honorifikační, volí se taková jména, jež mají s pojmenovávanou ulicí nějakou souvislost (většinou se jedná o rodáky či osoby mající k dané lokalitě určitý vztah). Pojmenování příslušící ke VM D však v současnosti postupně ztrácejí na svém významu, neboť začíná převažovat tendence pojmenovávat ulice „neutrálně“, např. podle vlastností, tvaru (VM C), podle objektu, přírodních útvarů (VM B) nebo polohy (VM A). Velmi početnou skupinu představují ulice motivované květinami či dřevinami náležící ke VM B nebo C. V posloupnosti podle nejvyššího zastoupení se VM A, C a B stávají významnými pojmenovacími motivy dnešního uličního názvosloví, zatímco VM D se uplatňuje mnohem méně, někdy jen okrajově. Po stránce formální převládají pojmenování přímá jednoslovná, méně častá jsou dvouslovná bezpředložková.

Jasnost, stručnost, výstižnost a průhlednost pojmenování pak v budoucnosti jistě povede ke stabilitě urbanonym, ke schopnosti plnit spolehlivě onymické funkce (pojmenovací a identifikační), k jednoznačné lokalizaci objektu, a tak k co nejuplnější představě o jejich postavení v regionu i v českém pojmenovacím systému.

Literatura

BAYEROVÁ, N. – ŠRÁMEK, R.: Podíl onomastiky při standardizování urbanonymie. In: Urbanonymia. Bratislava: 1988.

BLICHA, M.: Názvy ulic podľa osobností. In: Urbanonymá v kontexte histórie a súčasnosti. Materiály z onomastického kolokvia konaného v Banskej Bystrici 3.-5. septembra 1996. Red. P. Odaloš – M. Majtán. Banská Bystrica: PF UMB 1996; Bratislava: Jazykovedný ústav L. Štúra SAV 1996, s. 95 – 105.

BLICHA, M.: Sémantická motivácia nových názvov ulíc. In: Urbanonymia. Red. P. Žigo. Bratislava: Univerzita Komenského 1988, s. 63-69.

BLICHA, M.: Sémanticko-motivačná typológia. Morfológicko-slovo tvorná typológia. In: Úvod do onomastiky. Ed. M. Blicha, M. Majtán. Prešov: Univerzita Pavla Jozefa Šafárika 1986, s. 111 – 115.

ČAREK, J. – HLAVŠA, V. a kol.: Ulicemi města Prahy. Praha: Orbis 1958.

DAVID, J.: Vývoj uličního názvosloví města Havlíčkův Brod. In: Sborník Havlíčkobrodské společnosti pro povznesení regionálně historického povědomí, č. 2. Havlíčkův Brod: 2002, s. 11 – 17.

DEJMEK, B.: Vhodnost jednotlivých slovtvorných typů urbanonym v komunikaci. In: Onomastický zpravodaj ČSAV 32 – 33. Praha: 1992.

ĎURČO, M.: Urbanonymá na Slovensku. In: *Studia Academica Slovaca*. Sv. 32. Red. J. Mlaček. Bratislava: Stimul 2003, s. 153 – 168. ISBN 80-88982-14-6

HABOVŠTIÁKOVÁ, K.: Štruktúrne typy názvov ulíc. In: *Urbanonymia*. Zborník prednášok z 2. celoštátneho onomastického seminára Modra-Piesky konaného 8. – 10. okóbra 1986. Red. P. Žigo. Bratislava: Univerzita Komenského 1988, s. 70 – 74.

HARVALÍK, M.: Synchronní a diachronní aspekty české onymie. Praha: Academia 2004, s. 161. ISBN 80-200-1253-2

HARVALÍK, M.: Uliční názvosloví a společenské faktory. In: *Urbanonymá v kontexte histórie a súčasnosti*. Materiály z onomastického kolokvia. Banská Bystrica: 1996.

KNAPPOVÁ, M.: Proměny pražské urbanonymie. In: *Přednášky z 37. a 38. běhu LŠSS*, Praha: 1995.

KNAPPOVÁ, M.: Urbanonyma v kontextu historie a současnosti. In: *Český jazyk a literatura* 49, č. 1–2, Praha: 1998 – 1999.

KNAPPOVÁ, M.: Urbanonymie a její vývojové tendence v českých, zvláště pražských proměnách. In: *Urbanonymá v kontexte histórie a súčasnosti*. Materiály z onomastického kolokvia. Banská Bystrica: 1996.

KRAJČOVIČ, R.: Urbanonymia a dejiny. In: *Urbanonymia*, Zborník prednášok z 2. celoštátneho onomastického seminára Modra-Piesky konaného 8. – 10. okóbra 1986. Bratislava: 1988, s. 21 – 27.

KROŠLÁKOVÁ, E.: Sémantická motivácia názvov ulíc. In: *Urbanonymia*. Zborník prednášok z 2. celoštátneho onomastického seminára Modra-Piesky konaného 8. – 10. okóbra 1986. Bratislava: Red. P. Žigo. Bratislava: Univerzita Komenského 1988, s. 56 – 62.

KRŠKO, J. – IMRICHOVÁ, M. – ODALOŠ, P.: Sociálny kontext onymie. Banská Bystrica: Univerzita Mateja Bela 2006, s. 129.

KRŠKO, J.: Spracovanie hydronymie Slovenska. Banská Bystrica: 2005.

KRŠKO, J.: Urbanonymá na sklonku druhého tisícročia. In: *Urbanonymá v kontexte histórie a súčasnosti*. Zborník materiálov z onomastického kolokvia konaného v Banskej Bystrici 3.-5. septembra 1996. Banská Bystrica: Pedagogická fakulta UMB 1996; Bratislava: Jazykovedný ústav L. Štúra SAV 1996, s. 115 – 126.

KUBA, L.: Urbanonyma v procese výuky a výchovy. In: *Urbanonymia*. Bratislava: 1988.

KUBA, L.: Úvod do nauky o vlastních jménech. Ústí nad Labem: Pedagogická fakulta 1984. s. 198.

LAŠTOVKA, M. – LEDVINKA, V. a kol.: Pražský uličník 1. díl (A – N). Praha: Libri 1997.

LAŠTOVKA, M. – LEDVINKA, V. a kol.: Pražský uličník 2. díl (O – Ž). Praha: Libri 1998.

LUTTERER, I.: Názvy pražských ulic z hlediska praxe. In: *Urbanonymia*. Zborník prednášok z 2. celoštátneho onomastického seminára Modra-Piesky konaného 8.-10. okóbra 1986. Bratislava: 1988, s. 125 – 128.

MAJTÁN, M.: Onymia a urbanonymia. In: *Urbanonymia*. Zborník prednášok z 2. celoštátneho onomastického seminára Modra-Piesky konaného 8. – 10. okóbra 1986. Bratislava: 1988, s. 6 – 7.

MAJTÁN, M.: Výberový prehľad bibliografie o slovenskej urbanonymii. In: *Urbanonymia*. Red. P. Žigo. Bratislava: Univerzita Komenského 1988, s. 167 – 168.

MATUŠOVÁ, J.: Ke stavu a vývoji urbanonymie měst na česko-německém jazykovém rozmezí. In: *Urbanonymia*. Zborník prednášok z 2. celoštátneho onomastického seminára Modra-Piesky konaného 8. – 10. okóbra 1986. Bratislava: 1988, s. 85 – 90.

NARVALÍM, M.: Kolokvium o uličním názvosloví. NŘ 80. Praha: 1997.

ODALOŠ, P.: Urbanonymá v procese spoločenských zmien 90. rokov v európskych postsocialistických krajinách. In: Urbanonymá v kontexte histórie a súčasnosti. Zborník materiálov z onomastického kolokvia konaného v Banskej Bystrici 3. – 5. septembra 1996. Banská Bystrica: Pedagogická fakulta UMB; Bratislava: Jazykovedný ústav Ľ. Štúra SAV 1996, s. 80 – 87.

OLIVOVÁ–NEZBEDOVÁ, L. a kol.: Slovník pomístních jmen v Čechách. Praha: Academia 1995, s.520.

OLIVOVÁ–NEZBEDOVÁ, L.: Jména ulic, náměstí, nábřeží a sadů na katastru města Chocně v minulosti a současnosti. In: Acta onomastica 38. Praha: ÚJČ AV ČR 1997.

PATROVSKÁ, Z.: Ulicemi města Loun. Louny: Státní okresních archiv Louny a Městský úřad Louny 1999, s. 83.

PLESKALOVÁ, J.: Podíl pomístních jmen na tvorbě uličních názvů. In: Urbanonymia. Zborník prednášok z 2. celoštátneho onomastického seminára Modra-Piesky konaného 8. – 10. okóbra 1986. Bratislava: 1988, s. 79 – 84.

ŠTĚPÁN, P.: Nové publikace o uličním názvosloví. In: Acta onomastica 41–42. Praha: ÚJČ AV ČR 2001.

NĚKTERÉ PERIFERNÍ SUFIXY V ANOIKONYMIÍ ČECH

Pavel Štěpán

0. Úvod

Nejčastějším způsobem tvoření lexikálních jednotek je tvoření sufixální. Platí to jak o apelativní, tak i o propriální sféře jazyka. V tomto příspěvku se zaměříme na slootovornou stránku lexikálních jednotek vystupujících v pomístních jmen na území Čech. Těmito odvozenými lexikálními jednotkami jsou jednak apelativa, využítá jako *propria* nebo jejich součást, jednak jednotky čistě propriální.

Je známo, že u *proprií* se vyskytují některé slootovorné prostředky (konkrétně sufixy), které u apelativ nejsou doloženy, a dále pak některé sufixy, jež jsou přítomny jak u apelativ, tak u *proprií*, mají v propriální sféře jazyka jiné funkce než prostředky apelativní. J. Pleskalová hovoří o tzv. parasystémovém tvoření slov (viz Pleskalová, 2000), které však není omezeno výhradně na vlastní jména, ale váže se i k některým dalším okruhům speciálních pojmenování, do nichž patří např. termíny nebo expresiva. D. Šlosar charakterizuje parasystém jako sekundární soustavu vzniklou „na pozadí základního systému nociónálních apelativ, která využívá periferních prostředků a postupů (často také formantů, které v systému nociónálních apelativ už ztratily svou produktivitu) k tvoření speciálních okruhů pojmenování: *proprií*, terminologických prvků a názvů expresivně zabarvených“ (viz Šlosar, 1997).

K repertoáru slootovorných prostředků využitých v pomístních jménech můžeme přistupovat také z hlediska konceptu centra a periferie. Jedná se nám zde o centrum a periferii propriální sféry jazyka (stranou ponecháváme skutečnost, že propriální sféra jazyka je sama o osobě považována za periferní součást jazykového systému). Tento přístup se s koncepcí parasystému nekryje: parasystémový slootovorný prostředek nemusí být v rámci propriální sféry jazyka nutně periferní. Například sufix *-anda* lze považovat za parasystémový slootovorný prostředek, kterým se tvoří expresivně zabarvené výrazy (*fešanda*, *dupanda*) a toponyma (expresivně zabarvená */Rafanda/* i neutrální */Kojovanda – ,cesta vedoucí do Kojovic’/*). V toponymech (především v pomístních jménech) je však tento sufix natolik častý a produktivní (srov. Štěpán, 2001), že zde náleží spíše k sufixům centrálním.

V tomto příspěvku se zaměříme na některé periferní sufixy v pomístních jménech z území Čech, tedy takové, které jsou doloženy malým počtem pomístních jmen a/nebo lexikálních jednotek vyskytujících se v pomístních jménech. Na rozdíl od sufixů centrálních, doložených vysokým počtem dokladů a majících často rozmanité funkce, jsou tyto sufixy na samé periferii anoikonymického

systemu. Jejich analýza však může obohatit nejen naše poznatky o slovtvorných prostředcích užívaných propriální sféře jazyka, ale i naše povědomí o slovtvorném systému češtiny.

Vycházíme z abecedního generálního katalogu pomístních jmen v Čechách a soupisů pomístních jmen v Čechách zpracovaných pro jednotlivé obce, uložených v oddělení onomastiky Ústavu pro jazyk český AV ČR, v. v. i.

1. Sufix *-ál*

Podle Tvoření slov v češtině 2 (s. 746) se sufixem *-ál* tvoří jména činitelská (*bručál*), konatelská (*zubál*) a jména podle výrazné části (*nosál*). Tento (i když velmi řídký) sufix se tedy v apelativní sféře jazyka poji jak se základy nominálními, tak se základy verbálními. Podobně je tomu v pomístních jménech z území Čech, v nichž jsou doloženy čtyři lexikální jednotky utvořené tímto sufixem: *HLUČÁL*, *MRŇÁL*, *ŠUTRÁL* a *VRŠÁL*.¹

Název *Hlučál* patří potoku ve Žďárských vrších, který pramení jihovýchodně od Pusté Kamenice a jižně od Pusté Rybné se vlévá do Svatky (Žďárské vrchy 1997).² Toto hydronymum bylo utvořeno od slovesa *hlučet*, případně od apelativa *hluk*, a bylo nepochybně motivováno zvukem proudící vody.³ V generálním katalogu pomístních jmen v Čechách je název tohoto potoka doložen z obcí Pustá Kamenice, Pustá Rybná a Světy.

Pomístní jméno *U Mrňála*, patřící rybníku v obci Vitín u Lomnice nad Lužnicí, není motivačně zcela jasné. Vychází pravděpodobně z expresivního adjektiva *mrňavý*, (velmi) malý, (velmi) slabý; maličký, nepatrný (Slovník spisovného jazyka českého I, s. 1291). Podle soupisu pomístních jmen pro danou obec byl rybník nazván podle polohy u malého, „mrňavého“ mlýna. Z jediného dokladu tohoto jména však nemůžeme vyvozovat žádné závěry.

Jediným dokladem je v pomístních jménech zastoupena rovněž lexikální jednotka *ŠUTRÁL*. Pomístní jméno *Šutrál* patří lomu na šterk v obci Sýkořice na Křivoklátsku. Toto jméno zaznamenává ve svém článku týkajícím se odvozenin od apelativa *šutr* v pomístních jménech L. Olivová-Nezbedová (1972, s. 742); uvádí, že se jedná o malý kopec, v němž je kamenolom. Není pochyb o tom, že toto pojmenování je odvozeno sufixem *-ál* od apelativa *šutr* „šterk, drobné kamení“ (Příruční slovník jazyka českého V, s. 1204).

¹ Pro Moravu a Slezsko uvádí J. Pleskalová pomístní jméno *Rohál*, které „je tvořeno od primárního základu adjektiva *rohátý*, příp. od substantiva *roh*“ (Pleskalová, 1992, s. 89).

² Na některých mapách je potok zaznamenán pod názvem *Hlučák* (viz www.mapy.cz).

³ Srov. místní jména *Hluk*, *Hluky*, *Hlučov*, *Hlučín* (Profous, I, 1947, s. 571; Hosák – Šrámek, I, 1970, s. 263 – 264). Hosák – Šrámek (I, 1970, s. 264) uvádí též potok *Hlučáň* (Kozlovice); Sedláček (1920, s. 85) zaznamenává potok *Hluček*.

Výrazně častěji (třinácti doklady) je v pomístních jménech na území Čech zastoupena lexikální jednotka *VRŠÁL*. Jména jako *Vršál*, *Vršále*, *Na Vršálich* apod., která se většinou vztahují k vyvýšeninám a pozemkům na kopcích, jsou utvořena sufixem *-ál* z apelativa *vrch*. Nejčastěji se vyskytují na Poděbradsku a Královéměstecku, dále na Skutečsku, ojediněle pak v okolí Příbrami a Rychnova nad Kněžnou.

2. Sufix *-aň/-áň*

Tvoření slov v češtině 2 uvádí sufix *-áň* pouze u jmen nositelů vlastnosti (*hlucháň*). V pomístních jménech je tento sufix častější.⁴ Nejčastěji zastoupenými lexikálními jednotkami utvořenými sufixem *-aň/-áň* jsou v anoikonymii Čech *HLUBAŇ* a *HLUBÁŇ*. Slovníky dokládají apelativum *hlubáň* (Příruční slovník jazyka českého I, s. 881; Slovník spisovného jazyka českého I, s. 601), resp. *hlubaň* (Jungmann, I, s. 693; Kott, I, s. 436) s významem ‚hlubina‘. Podle Příručního slovníku jazyka českého a Slovníku spisovného jazyka českého je toto apelativum nářeční; jsou zde uváděny doklady z děl A. Staška a A. Jirásky, tedy autorů pocházejících ze severovýchodních Čech. Tomu odpovídá i oblast výskytu pomístních jmen vycházejících z tohoto apelativa, která je omezena na severovýchodní Čechy (s přesahem na Časlavsko a Kutnohorsko). Název pole *Na hlubáni* v Živanicích na Přeloučsku je vykládán jako prohloubené místo, kde kdysi býval rybník. Poloha *U Strampoušský hlubáně* v Hraběšíně na Časlavsku se nachází u přírodního útvaru – propasti, jejíž hloubka je minimálně 15 metrů. Pomístní jméno *U hlubaně* v Černčicích u Nového Města nad Metují je vykládáno podle prohlubně – prohloubeného a zahrazeného místa v potoce. Podobné výklady jsou i u dalších pomístních jmen obsahujících apelativum *hlubáň*, resp. *hlubaň*.

Dvěma doklady je v pomístních jménech doložena lexikální jednotka *HABRÁŇ*, odvozená sufixem *-áň* z apelativa *habr* ‚lesní strom s význačně řasenými listy‘ (Slovník spisovného jazyka českého I, s. 556). Oba výskyty pozemkového jména *Habráň* však pocházejí ze sousedních obcí (Sýkořice a Zbečno na Křivoklátsku), a proto je pravděpodobné, že se vztahují k jedinému objektu. Zpracovatelé soupisů pro obě obce shodně uvádějí, že dané pozemky byly v minulosti osázeny zakrslými habry.

Také lexikální jednotka *ROHÁŇ*, odvozená patrně od substantiva *roh* sufixem *-áň*, je v pomístních jménech zastoupena dvěma doklady pocházejícími ze dvou sousedních obcí. V Křenovicích i v Podolí I na Písecku označuje pomístní

⁴ Pro Moravu a Slezsko zaznamenává J. Pleskalová (1992, s. 89) pomístní jméno *Sucháň*, odvozené sufixem *-áň* od adjektiva *suchý*.

jméno *V Roháni* pole, nazvané (dle obou zpracovatelů příslušných soupisů) podle „rohového tvaru“.

Jako méně jasná se jeví motivace dvakrát doloženého pomístního jména *Žilaň*, patřícího rybníku (i v tomto případě však pocházejí oba doklady ze sousedních obcí /Chotoviny a Moraveč na Tábořsku/), a patří tedy s největší pravděpodobností jedinému rybníku. J. Malenínská (2005, s. 205) došla na základě srovnání s jinými slovanskými jazyky k závěru, že apelativum *žíla* mělo i v češtině, podobně jako je tomu dosud v ruštině, polštině, slovinštině a ve východoslovenských dialektech, také význam ‚pramen‘, který je doložen např. v místním jménu *Žilina*. Je tedy pravděpodobné, že i název rybníka *Žilaň* byl utvořen sufixem *-aň* z apelativa *žíla* s přeneseným významem ‚pramen‘.

U pomístních jmen obsahujících další lexikální jednotky utvořené patrně sufixem *-aň/-áň* je jejich motivace nejasná. V Brozanech nad Ohří se nachází les zvaný *Vyhňáň*. Lze soudit, že toto pomístní jméno je utvořeno sufixem *-áň* od slovesa *vyhnat*⁵, ovšem bez znalosti místních reálií se nám motivaci tohoto pojmenování stěží podaří odhalit. Podobně nejasné zůstává i jméno samoty⁶ *Na Modlani* (Mrzkovice u Ledče nad Sázavou), obsahující lexikální jednotku *MODLANĚ*, utvořenou patrně sufixem *-aň* od slovesa *modlit*. Podobně nezřetelná je i motivace pomístního jména *Prdlaň*, patřící poli v obci Zahradka na Voticku. Nelze vyloučit, že toto pojmenování může mít souvislost se zvukem bublajících pramenů (srov. četné názvy pramenů jako *Prdlavka* apod.). Tuto domněnku by však bylo možné potvrdit pouze na základě znalosti terénní situace. Nejasný je i původ pomístního jména *Melicháň*, doloženého i v podobě *Melichaň*, patřícího pozemkům v obci Otryby u Uhlířských Janovic. Podoba jména vede k domněnce, že se jedná o deantroponymické jméno utvořené sufixem *-aň/-áň* od osobního jména *Melich*, případně od zkráceného osobního jména *Melichar*, *Melichna* apod. Avšak vzhledem k tomu, že k tomuto způsobu tvoření pomístních jmen nemáme žádnou paralelu, nezbyvá než tuto hypotézu považovat za nejistou.

3. Sufix *-eč*

Celá řada českých zeměpisných (zvláště místních jmen – např. *Běleč*, *Rudeč*, *Smoleč*, *Stromeč*, *Zeleneč*, *Kopeč*, *Boreč*, *Brteč* – srov. Oliva, 1976, s. 35 – 37) je zakončena na *-eč*. A. Profous vykládá tato místní jména zpravidla jako odvo-

⁵ Zpracovatel daného soupisu pomístních jmen uvádí u tohoto pomístního jména lidovou pověst o „vyhánění“ hastrmana.

⁶ Anoikonymický materiál, z něhož vycházíme (viz výše), obsahuje kromě pomístních jmen i jména místních částí, která jsou ve Slovníku pomístních jmen v Čechách rovněž uváděna, neboť mají k pomístním jménům velmi blízko (srov. též Harvalík, 2000, s. 109 – 110).

zená posesivním sufixem *-jb* od osobních jmen zakončených na *-ek*. Jednotlivá pomístní jména na *-eč* však nasvědčují spíše tomu, že mnohá takto zakončená toponyma je třeba chápat spíše jako jména topografická než deantroponymická. Na *-eč* bývají totiž zakončena i pozemková jména, u kterých tak starý způsob tvoření, jaký u mnohých místních jmen předpokládá Profous, není příliš pravděpodobný. Zeměpisná jména na *-eč* jsou rodu ženského (např. *Běleč* – viz Profous, I, s. 43 – 44) i mužského (např. *Zeleneč* – srov. Polívková, 1985, s. 182). Tvoření slov v češtině 2 (s. 750) uvádí pouze sufix *-eč*, jímž se tvoří činitelská jména mužského rodu. Jména ženského rodu se sufixem *-eč* v apelativní sféře jazyka netvoří. Na základě analýzy pomístních⁷ i některých místních jmen docházíme k závěru, že v propriální sféře jazyka, konkrétně v zeměpisných jménech, se sufixem *-eč* tvoří jména mužského i ženského rodu. Rod jednotlivých jmen však nelze z dostupných údajů vždy jednoznačně určit.

V Branově na Křivoklátsku se nachází pozemek zvaný *Kameneč*. Toto pomístní jméno, utvořené nepochybně sufixem *-eč* od apelativa *kámen* nebo od adjektiva *kamenný*, odráží pravděpodobně složení půdy (dle zpracovatele soupisu pomístních jmen pro Branov je půda na tomto pozemku kamenitá, nacházejí se tu četné oblázky).

Několikrát v různých lokalitách (okolí Sedlčan, Dolních Kralovic, Ledče nad Sázavou a Plánice) doložená pomístní jména obsahující lexikální jednotku *HLUBEČ* označují zpravidla objekty nacházející se v údolích nebo na svazích. Tato lexikální jednotka je s největší pravděpodobností odvozena sufixem *-eč* od základu *hlub-* přítomného v adjektivu *hluboký* nebo v apelativu *hlubina*. V této souvislosti je pozoruhodné pomístní jméno *Měleč*, které lze dát do souvislosti naopak s adjektivem *mělký*. Tento výklad se nabízí zvláště proto, že pojmenovaným objektem je v tomto případě rybník (v obci Kocelovice u Blatné).⁸

V obci Žabonosy na Kouřimsku se nachází pole zvané *Skřípeč*. Podle místního zpracovatele soupisu pomístních jmen se v ornici nacházelo hodně kamene, který při orbě skřípal. Tento výklad, který bychom na první pohled mohli považovat za nepřilíš pravděpodobnou lidovou etymologii, zřejmě není daleko od pravdy. E. Skála (2000) totiž vykládá zeměpisná jména se základem *skříp-*, *skříp-* právě podle kamenité půdy, v níž radlice při orbě skřípala. Podává tedy nové výklady místních jmen jako *Skřípel* a *Skřípová*, která A. Profous vykládá

⁷ Pro moravskoslezská pomístní jména J. Pleskalová (1992) existenci sufixu *-eč* nedokládá.

⁸ Staročeské apelativum *měl* označovalo „mělké, písčité místo ve vodě při břehu“ (Gebauer, 1916, s. 335). Jak uvádí A. Profous (III, s. 48), „u stč. slova pronikal význam bílý písek. Z toho bylo odvozeno stč. adj. *mělný* ‚sypký, kyprý‘“. U pomístního jména *Měleč* nelze proto vyloučit ani možnost, že bylo motivováno složením rybníčního dna.

buď z osobního jména *Skříp*, nebo z apelativa *skříp* ‚jíva, sitina‘ (Profous, IV, s. 81 – 82). Oporu přitom nachází i v dokladech pomístních jmen, která souvislost se složením půdy dobře dokládají. E. Skála zde mimo jiné uvádí i zmíněné pomístní jméno *Skřípeč* (2000, s. 440).

4. Sufix *-čice*

Jak plyne ze závěrů L. Olivové-Nezbedové (1995), existenci sufixu *-čice* v apelativní sféře jazyka je sporná. *Tvoření slov v češtině II* totiž sice uvádí, že tímto sufixem se tvoří jména přechýlená, ovšem slova jako *hastrmančice*, *kantůrčice* lze chápat spíše jako odvozená sufixem *-ice* od deminutiv *hastrmánek*, *kantůrek*. Jak L. Olivová-Nezbedová dále uvádí, sufix *-čice* je však doložen v pomístních jménech, a to v názvech komunikací odvozených od místních jmen (např. *Kolínčice* – cesta směřující ke Kolínu, *Vadkovčice* – cesta vedoucí do Vadkova) a v názvech pozemků odvozených od apelativ.⁹ Jako jediný příklad tvoření pozemkových jmen sufixem *-čice* od apelativ uvádí L. Olivová-Nezbedová (1995) název *Farčice*, označující pole a louku patřící faře.

V anoikonymii Čech lze najít ještě několik dalších pomístních jmen odvozených s největší pravděpodobností sufixem *-čice*. V obci Zálší na Vysokomýtsku se nachází pole zvané *Hlubčice*. Podle zpracovatele soupisu pomístních jmen se jedná o pozemek položený v údolí. Připadal by zde tedy v úvahu obdobný výklad jako u pomístního jména *Hlubeč* (viz výše). Lexikální jednotka *HLUBČICE* je přítomná i pomístním jménu *Čtvrťky v Hlubčicích*, patřícím polím v Hartmanicích u Týna nad Vltavou.

Dále se v pomístních jménech vyskytují lexikální jednotky *JAVORČICE* a *JELENČICE*. *Javorčice* (též *Na Javorčicích*) je název lesa doloženého ze tří sousedních vsí na Klatovsku. Název *Jelenčice* patří lesu v Násilově u Sedlece-Prčice a také poli v Nové Vsi na Nepomucku (není však vyloučeno, že název tohoto pole vznikl z původního názvu lesa). Tato pomístní jména jsou pravděpodobně utvořena sufixem *-čice* od apelativ označujících druh porostu, respektive druh zvěře vyskytující se v daném lese.

Pozoruhodné je pomístní jméno *Na Králčici*, patřící nespécifikovanému objektu v Češově na Jičínsku. Místní zpracovatel soupisu pomístních jmen k tomuto jménu bohužel neuvádí žádné informace. Výklad je proto nejistý. Nelze vyloučit, že lexikální jednotka *Králčice* je odvozena sufixem *-čice* z osobního jména *Král*. Na tvoření pomístních jmen sufixem *-čice* od osobních jmen však nemáme žádné další doklady.

⁹ Podobně jako předchozí sufix, ani sufix *-čice* není doložen v moravskoslezských pomístních jménech (viz Pleskalová, 1992).

5. Sufix *-ajda*

Mezi velmi řídké sufixy přítomné v pomístních jménech patří přípona *-ajda*.¹⁰ Jmen zakončených na *-ajda* je sice větší počet, ovšem řadu z nich lze vykládat z německého *Heide*, pláň, step, vřesoviště, suchopár¹¹ například název lesa *Hobrajda* ve Včelné pod Boubínem vychází patrně z německého *Oberheide* ‚horní pláň‘. Řada názvů s tímto zakončením je nejasných – např. název vrchu *Chamajda* ve Skalici na Dobříšsku nebo jméno pole *Parajda* v obci Sopřeč na Přeloučsku.

Sufix *-ajda* můžeme s jistotou identifikovat pouze ve dvou lexikálních jednotkách přítomných v pomístních jménech, a to *SUCHAJDA* a *CÍSAJDA*. Les *V Suchajdě*, nacházející se v Hradištku na Poděbradsku, byl (dle zpracovatele soupisu pomístních jmen) pojmenován podle suchého sypkého písku, „kde vlivem sucha i stromy schnou“.

Jméno *Císajda* patří cestě v Bakově nad Jizerou, po které dle zpracovatele soupisu pomístních jmen jezdil kočár do zámku v Mnichově Hradišti. Paralelními názvy této komunikace jsou *Císařská silnice* a *Císanda*. Je tedy zřejmé, že sufix *-ajda* konkuruje formálně velmi podobnému sufixu *-anda*, který je v toponymii výrazně častější (srov. Štěpán, 2001). Potvrzuje to i existence pomístního jména *Na Suchandě* (název suché louky v katastru obce Zbinohy na Humpolceku – viz Štěpán, 2001, s. 210).

V obou případech se sufix *-ajda* pojí s adjektivními základy, v případě jména *Císajda*, vycházejícího nepochybně ze sousloví *císařská silnice*, můžeme hovořit o tvoření univerbizací.

6. Sufix *-izna*

Tvoření slov v češtině 2 v přehledu využití sufixálních a konverzních formantů v češtině uvádí u sufixu *-izna* (s. 758) pouze tvoření jmen nositelů vlastnosti (*slabizna*). Tvoření jmen zhrubělých není v tomto přehledu zaznamenáno, avšak v kapitole věnované jménům zhrubělým je tato přípona uvedena (příklady *babizna*, *holčizna* aj. – s. 535).

Užití sufixu *-izna* v pomístních jménech je velmi specifické. V anoikony-mech se totiž nachází jen malý počet lexikálních jednotek odvozených tímto sufixem, dvě z nich, *BĚLIZNA* a *OBCIZNA*, jsou však zastoupeny vysokým počtem dokladů.

U apelativa *bělizna* uvádějí slovníky češtiny zpravidla jen významy ‚bílá kožešina‘ a ‚bělmo‘; Jungmann (I, s. 90) uvádí (mimo jiné) i význam ‚bílá země‘, zachycený v 27 dokladech pomístních jmen vycházejících z tohoto apelativa. Pomístní jména obsahující tuto lexikální jednotku se vyskytují výhradně v po-

¹⁰ Tvoření slov v češtině tento sufix v Přehledu využití sufixálních a konverzních formantů neuvádí. Není doložen ani v moravskoslezských pomístních jménech (viz Pleskalová, 1992).

měrně ostře vymezeném areálu, nacházejícím se v Podkrkonoší a v širší oblasti Pojizeří (srov. Slovník pomístních jmen v Čechách III, v tisku).

Apelativum *obcizna* považuje Jungmann (II, s. 750) za synonymum k *obcina*, věc k obecnímu užívání patřící, jako pastviště, lesy¹¹. V pomístních jménech je zastoupeno 35 doklady. Tato anoikonyma označují bývalé obecní pozemky (pastviny, louky, lesy).¹² Je pozoruhodné, že zatímco se pomístní jména obsahující apelativum *bělizna* vyskytují v severovýchodních Čechách a v severovýchodní části středních Čech, anoikonyma vycházející z apelativa *bělizna* jsou doložena (až na výjimku, kterou představuje doklad z jižní části středních Čech) pouze v Čechách jižních a jihozápadních (viz mapu). O sufixu *-izna* tedy nelze říci, že by byl typický pro určité teritorium; jeho územní rozšíření je dáno regionální specifičností jednotlivých lexikálních jednotek.

Dále je v pomístních jménech zastoupena lexikální jednotka *BABIZNA*. Nejedná se však o apelativum *babizna*, nepřijemná, zlá žena; baba¹³ (Slovník spisovného jazyka českého I, s. 68); s ním je tato lexikální jednotka homonymní. Ve Svučicích na Mirovicku se nachází rybník zvaný *Babí hůrka*, též *Babizna*. Je pravděpodobné, že podoba *Babizna* vznikla univerbizací pojmenování *Babí hůrka* (jméno *Babí hůrka* původně pravděpodobně patřilo orografickému objektu a bylo přeneseno na objekt hydrografický – srov. Slovník pomístních jmen); sufix *-izna* tedy v tomto případě vystupuje jako sufix univerbizační. Název *Babizna* patří i mokřinatému neúrodnému poli v obci Sedlo u Trhových Svinů. Apelativum *baba/bába* je v pomístních jménech doloženo rovněž ve významu ‚mokrý pozemek‘ (viz Slovník pomístních jmen v Čechách I, s. 22). Je tedy nanejvýš pravděpodobné, že lexikální jednotka *BABIZNA* vystupující v tomto pozemkovém jménu je odvozena sufixem *-izna* od apelativa *baba* ‚mokrý pozemek‘.¹³

Mezi pomístními jmény můžeme najít i řadu dalších lexikálních jednotek zakončených na *-izna*, ovšem jejich etymologie a motivace je často nejasná nebo nejistá. Je třeba vzít v úvahu, že některá tato jména mohou být německého původu – vycházejí z plurálové formy apelativa *Wiese* – *Wiesen* ‚louky‘.¹⁴

¹¹ Jungmann uvádí rovněž apelativum *obcizna* ‚obci náležející pastviště‘, které se však v pomístních jménech nevyskytuje.

¹² Pro jméno místní části *Obcizna* ve Štáhlavcích na Blovicku uvádí zpracovatel soupisu pomístních jmen lidovou etymologii, podle níž prý v dané části bydleli lidé, „kteří rádi zcizovali“. Z toho plyne, že toto pojmenování v době zpracovávání soupisu už místním obyvatelům nebylo srozumitelné. Tento případ je však mezi jmény obsahujícími apelativum *obcizna* zcela ojedinělý; ostatní zpracovatelé soupisů znají správný původ názvu.

¹³ Údaj Slovníku pomístních jmen I (s. 27), že jméno vychází z apelativa *babizna* ‚nepřijemná zlá žena; baba‘ je tedy třeba poněkud přehodnotit.

¹⁴ J. Pleskalová (1992, s. 73) uvádí pro Moravu a Slezsko u slovtvorného typu *-izn(a)* „Tuto formu mají některá přejatá německá PJ, jejichž zadní člen tvoří *-wiesen*: *Holzizna*, *Houbizny*. Po-

7. Závěr

V příspěvku bylo analyzováno šest periferních sufixů vyskytujících se v pomístních jménech na území Čech. Vzhledem k tomu, že analyzované sufixy jsou v apelativní sféře jazyka buď velmi řídké (a zpravidla jsou omezeny na tvoření expresivních výrazů), nebo zde nejsou zastoupeny vůbec, lze je považovat zároveň i za sufixy parasystémové.

Pomocí většiny (pěti) analyzovaných sufixů (*-aň/-áň*, *-eč*, *-čice*, *-ajda* a *-izna*) se tvoří lexikální jednotky ženského rodu, pouze jedním sufixem (*-ál*) se tvoří lexikální jednotky rodu mužského.

Z analyzovaného materiálu vyplývá, že sufix *-ál* se pojí se základy substantivními, slovesnými a (pravděpodobně) adjektivními, sufix *-aň/-áň* pak se základy substantivními (uvažovat zde můžeme i o základu antroponymickém) a slovesnými. Sufix *-eč* je využit k odvozování převážně od adjektivních základů, doloženo je však i tvoření od základu slovesného. Sufix *-čice* se pojí výhradně se základy substantivními, nejčastěji toponymickými (jak již je známo z předchozích výzkumů); uvažovat zde lze i o základu antroponymickém. Sufix *-ajda* (doložený pouhými dvěma doklady) je využit k odvozování od adjektivních základů. Sufix *-izna* se pojí se základy substantivními a adjektivními; v jednom případě je doloženo jeho užití jako sufixu univerbizačního.

Literatura a prameny

Abecední generální katalog pomístních jmen v Čechách. Oddělení onomastiky Ústavu pro jazyk český AV ČR, v. v. i., v Praze.

HARVALÍK, M.: Ke konkurenčním vztahům v českém anoikonymickém systému (na příkladech dvou anoikonymických strukturálních modelů). In: Onomastické práce 4, Sborník rozprav k sedmdesátým narozeninám univ. prof. PhDr. Ivana Lutterera, CSc. Ed. L. Olivová-Nezbedová, R. Šrámek, M. Harvalík. Praha: Ústav pro jazyk český AV ČR 2000, s. 109 – 137.

HOSÁK, L. – ŠRÁMEK, R.: Místní jména na Moravě a ve Slezsku, I, A – L. Praha: Academia 1970. 576 s.

JUNGMANN, J.: Slovník česko-německý. I – V. Praha: 1835 – 1839.

KOTT, F. Š.: Česko-německý slovník, zvláště grammaticko-fraseologický. I – VII. Praha: 1878 – 1893.

MALENÍNSKÁ, J.: Úvahy o hydronymickém základu v místních jménech *Mojné, Mojžíř, Radouň, Žilina*. In: Verba et historia. Ed. P. Nejedlý, M. Vajdllová. Praha: Ústav pro jazyk český AV ČR 2005, s. 203 – 207.

OLIVA, K.: Retrogradní index k dílu Dr. Antonína Profouse „Místní jména v Čechách“, I – V. Část I. Česká místní jména. Zvláštní příloha zpravodaje Místopisné komise ČSAV, roč. XVII. Praha: 1976. 226 s.

místní jména českého původu, v nichž by se skutečně jednalo o slovo tvorný sufix *-izna*, pro Moravu a Slezsko nedokládá.

OLIVOVÁ-NEZBEDOVÁ, L.: Odvozeniny od apelativa „šutr“ v pomístních jménech. In: Zpravodaj Místopisné komise, 1972, roč. XIII, s. 741 – 746.

OLIVOVÁ-NEZBEDOVÁ, L.: K příponě *-čice* v češtině. In: Naše řeč, 1996, roč. 79, s. 54 – 55.

PLESKALOVÁ, J.: O tzv. parasytému. In: Večerka, R. et al. (eds.), Sborník prací filozofické fakulty Brněnské univerzity. Řada jazykovědná A 48. Brno: Filozofická fakulta Masarykovy univerzity 2000, s. 41 – 46.

PLESKALOVÁ, J.: Tvoření pomístních jmen na Moravě a ve Slezsku. Jinočany: H&H 1992. 152 s.

POLÍVKOVÁ, A.: Naše místní jména a jak jich užívat. Praha: Academia 1985.

PROFOUS, A.: Místní jména v Čechách, jejich vznik, původní význam a změny I. Praha: Česká akademie věd a umění 1947. 728 s.

PROFOUS, A. – SVOBODA, J.: Místní jména v Čechách, jejich vznik, původní význam a změny, IV. Praha: Nakladatelství Československé akademie věd 1957. 868 s.

Příruční slovník jazyka českého, I – VIII. Praha: 1935 – 1957.

SEDLÁČEK, A.: Snůška starých jmen, jak se nazývaly v Čechách řeky, potoky a lesy. Praha: Česká akademie věd a umění 1920. 254 s.

SKÁLA, E.: O původu jmen *Skřípel*, *Skřípová*, *Skříp* a *Skřípov* (Ke vztahu místního jména a apelativa). In: Onomastické práce IV. Sborník rozprav k sedmdesátým narozeninám univ. prof. PhDr. Ivana Lutterera, CSc. Ed. L. Olivová-Nezbedová, R. Šrámek, M. Harvalík. Praha: Ústav pro jazyk český AV ČR 2000, s. 439 – 441.

Slovník pomístních jmen v Čechách, II, B – Bau. Pod vedením Jany Matúšové zpracovali Jitka Malenínská, Míriam Giger, Martina Hamplová, Pavel Štěpán, Martina Mackovičová. Praha: Academia 2006.

Slovník spisovného jazyka českého, I – IV, Praha: 1960 – 1971.

Soupisy pomístních jmen území Čech, zpracované v letech 1963 – 1980. Oddělení onomastiky Ústavu pro jazyk český AV ČR, v. v. i., v Praze.

ŠLOSAR, D.: Substantivní kompozita typu V-(K)-S v češtině. In: Naše řeč, 1997, roč. 77, s. 147–152.

ŠTĚPÁN, P.: Suffixy *-nda* a *-anda* v toponymii Čech. In: Acta onomastica, 2001, roč. XLI – XLII, s. 203 – 215.

Tvoření slov v češtině, 2. Odvozování podstatných jmen. Ed. F. Daneš, M. Dokulil, J. Kuchař. Praha: Academia 1967. 780 s.

Žďárské vrchy, Turistická mapa. Praha: Klub českých turistů 1997.

Příloha:

JMÉNA PO CHALUPĚ V ČESKÝCH NÁŘEČÍCH

Zuzana Hlubinková

Náš příspěvek je věnován „jménům po chalupě“ v českých nářečích. Nářeční materiál, z něhož vycházíme, byl získán pro Český jazykový atlas při terénních výzkumech v 60. a v první polovině 70. let 20. století ve 420 venkovských lokalitách tradičního osídlení. Částečně jsme tento materiál doplnili doklady z abecedního katalogu pomístních jmen získaného z anketového soupisu a z terénních výzkumů v letech 1965 – 1986 na Moravě a ve Slezsku.¹

V Encyklopedickém slovníku češtiny (2002, s. 204) je jméno po chalupě charakterizováno jako „na vesnicích vlastní jméno osobní zvolené podle názvu domu. Poukazuje na to, kde (v či chalupě) pojmenovávaný bydlí/bydlel, či živnost převzal, kam se přestěhoval, přiznal apod.“² V. Blanár v práci *Teória vlastného mena* (1996, s. 110) uvádí, že jména po chalupě tvoří přechodnou vrstvu mezi terénními názvy a živými jmény osobními. **Pojmenovávají dům a současně rodinu, která v něm bydlí, popř. pouze majitele, který v domě bydlí.**

Funkce názvů po chalupě byla orientační.³ Protipólem těchto jmen ve městech byla kdysi domovní znamení. Názvy po chalupě (též názvy „po stavení“, „po doškách“, „po střeše“) jsou v písemnostech dokládána daleko dříve, než se objevila dědičná příjmení.⁴ V matrikách se uváděly přezdívkové nebo jména po chalupě. Jména po chalupě se vyskytují jen v těch obcích, v nichž bylo potřeba rozlišovat lidi stejného jména (např. v Návojně na Zlínsku je více než dvacet rodin se stejným příjmením *Šenkerík*, naproti tomu v obci Radějov na Hodonínsku je málo jmen po chalupě, neboť příjmení obyvatel jsou různá; to je důvod, proč také ve sběru nářečního materiálu z řady venkovských lokalit chybějí doklady). Vznik jmen po chalupě si vyžádala jazyková komunikace – bylo potřeba v rámci obce důsledněji obyvatele identifikovat.

¹ Článek vznikl za podpory grantu GA ČR č. 405/05/2068 Slovník pomístních jmen na Moravě a ve Slezsku.

² V obci přirozeně nemá jméno po chalupě např. škola, fara, dřívější národní výbor. Avšak často jsou hospody a restaurace označovány jmény vlastníka, vlastníků, a to rodným jménem, častěji příjmením (např. *U Karla*, *U Baláků*).

³ Stát usiloval o racionalizaci a jednoznačnost při evidenci obyvatelstva: číslovaly se domy (r. 1770) a zároveň se vyžadovalo stálé, pevné, dědičné pojmenování osob příjmeními (vydání patentu císaře Josefa II. ze dne 1. listopadu 1780); J. Beneš, 1962, s. 12 – 13.

⁴ Dědičná příjmení se u nás vyvíjela postupně z nedědičných příjmí (přízvisek), kterými se rozlišovali lidé stejného jména v obci nebo v jiném kolektivu. Samo slovo příjmení dodnes naznačuje druhotný vztah k osobnímu jménu, stálo jen „při jméně“ a doplňovalo je. Nabývalo významu teprve ve chvíli, kdy pouhé označení osobním jménem nestačilo k přesnému odlišení osob (D. Moldanová, 2004, s. 8).

Na základě nářečního materiálu jsme zjistili, že jméno po chalupě má na celém území českého národního jazyka podobu předložkového spojení, v němž se uplatňuje téměř výhradně předložka *u* v místním významu pojící se se jménem rodiny nebo jménem osobním. Je-li součástí jména po chalupě jméno rodiny, má formu genitivu pl.⁵ (např. *U Křížků*) a vyjadřuje přivlastnění více osobám, celé rodině, a to i tehdy, je-li základem jméno rodné (např. *U Jozefů*). Pokud předložkové spojení obsahuje osobní jméno, pak je toto jméno v genitivu sg. a vyjadřuje vztah k jedné osobě (např. *U Karla, U Šebesty*). Formu genitivu sg. mají také osobní jména, jež jsou součástí předložkového spojení s předložkou *do* (např. *Do Draba*). Původně směrové *do* zde má místní význam. Tento typ jmen po chalupě je doložen zejména z východního Slezska. Doklady pocházejí z obcí Domoradovice a Kobeřice na Opavsku, Kozlovice na Frýdecku-Místecku, Velké Petrovice – na polském území). V abecedním katalogu pomístních jmen je tento typ jmen po chalupě ještě v těchto obcích: Tyra a Karpentná na Třinecku, Milíkov, Střítež a Vělopolí na Frýdecku-Místecku a v Českém Těšíně.

Z výše uvedeného plyne, že antroponymická část předložkových spojení je především propriální původu. Méně často bývá původu apelativního a zcela ojediněle se tvoří slovtvornými prostředky (viz dále). Základem antroponymické části jmen po chalupě bývá rodné jméno, příjmení nebo přezdívka:

1. a) Mužské rodné jméno majitele, ojediněle jiných členů rodiny (též ve formě hypokoristika) se uplatňuje méně často, např. *U Petru* (1)⁶, *U Filipu* (1), *U Jozefů* (3); *U Vojtů* (3), *U Edúch* (2), *U Francku* (1), *U Honcku* (1), *U Zďendů* (3), *U Pepičků* (4), *O Jiříku* (6), *U Lojskou* (7), *U Pavlíkúch* (7), *U Láďi* (1), *U Karla* (8), *U Tomaška* (8), *Do Jaňička*, *Do Jaňika*, *Do Johana* (8). Hypokoristikum se volí i tehdy, pokud je otec malé postavy (*U Ferdáčků* x *U Ferdů* – 4, *U Jozífků* – 4).⁷

⁵ Tento genitiv je identický s genitivem kolektivního označení rodiny uvedeným ve 4. díle Českého jazykového atlasu, 2002, s. 330 – 334: na většině zkoumaného území byla zachycena forma (*Novák*)ů, na části středočeských a jihočeských nářečí a na severním okraji východomoravských dialektů je varianta (*Novák*)úch, ve slezských nářečích a mezi Prahou a Mladou Boleslaví se vyskytuje forma (*Novák*)uv. Tvar (*Novák*)ových se objevuje zejména ve východních Čechách a na západní Moravě. Z jihočeských dialektů jsou rozptýleně doloženy ustrnulé tvary na *-ovic*, *-oje*, *-oc*.

⁶ Čísla v závorkách označují nářeční oblast, ve které bylo dané jméno zachyceno: 1 – severovýchodočeské dialekty, 2 – středočeské d., 3 – západočeské d., 4 – jihočeské d., 5 – českomoravské d., 6 – středomoravské d., 7 – východomoravské d., 8 – slezské d. s přechodovými nářečemi česko-polskými.

Při uvádění nářečního materiálu dodržujeme zásady dialektologického přepisu. Předložka *u* bývá v nářečních obměnách, a to např. *o/ho* (středomoravské dialekty – oblast 6), chodskou obměnu *hu* náš výzkum nezaznamenal (srov. M. Šlajsová, 1967, 119 – 126). Genitivní koncovka *-ů* podléhá krácení (např. ve středomoravských dialektech – oblast 6 – a slezských d. – oblast 8).

⁷ J. Kramářík, 1968, s. 485, píše, že nejstarší názvy po chalupě byly vytvořeny z křesťanských jmen

b) Ženské rodné jméno se objevuje zcela ojediněle, je doloženo pouze třikrát, a to zejména z Klatovska: *U Verunki* (1); *U Dorčáků* (podle jména *Dorka* – 3), *U Madleňáků* (podle ženy *Madleny* – 3). Naopak L. Kuba ve svém článku *Jména po chalupě v Podještědí* (1980, s. 323) píše, že ženská jména jsou v této oblasti častá. Dvě výše uvedená jména jsou tvořena sufixem *-ák*. Tento sufix dokládá ve své stati o jménech po chalupě na Chodsku M. Korandová (1963, s. 152). Tak se ve Stráži tvoří přezdívky mužů podle „skutečné“ hlavy rodiny, tedy podle jejich žen (např. *Haňičák*). Avšak takto postiženým mužům se říkalo po straně, tedy ne do očí. O stírání původní expresivnosti tohoto formantu u mužských přezdívek v Podještědí informuje L. Kuba (1980, s. 325).

2. Příjmení v naprosté většině přezdívková⁸ (tedy od jiných základů než jména úřední) se uplatňují ve jménech po chalupě nejčastěji. Stavení se nazývají velmi často po bývalém majiteli (tato jména se uchovávají velmi dlouho, platí to i o jménech vymřelých rodů a těch, kteří obec dávno opustili): *U Hladíku* (nyní tam bydlí *Suchánkovi* – 1), *U Plzáků* (*Voráčovi* – 2), *U Holubů* (*Kolářovi* – 2), *U Koukalů* (*Kofroňovi* – 2), *U Lískvců* (*Němcovi* – 4), *U Paseků* (*Kovaričkovi* – 7), *U Fojtů* (*Šmotkovi* – 7), *U Šebesty* (*Usvaldovi*), *Do Draba* (*Kotrbovi* – 8), *Do Hulana* (*Homolovi* – 8).

U většiny dalších dokladů jde o přezdívky současných majitelů: *U Kétlů* (tak se říká *Lehmanovým* – 2), *U Hláchkůch* (*Čermákovi* – 2), *U Benešů* (*Kafrovi* – 2), *U Tomků* (*Maškovi* – 2), *U Havlíčků* (rodina *Černých* – 3), *U Beranů* (*Urbanovi* – 3), *U Kůzlůch* (*Vodrážkovi* – 3), *U Hejmů* (*Blažkovi* – 4), *U Demkůch* (*Novákovi* – 4), *U Štamberku* (*Hromádkovi* – 5), *U Čechů* (rodina *Režných* – 7), *U Valenty* (*Dreslerovi* – 8).

Jsou doloženy pouze čtyři doklady, v nichž je pro jméno po chalupě užito základu příjmení ženy: *U Hašku* (1), *U Hanúsů* (7) (obě podle příjmení matky za svobodna); *U Kabuli* (podle příjmení manželky za svobodna: *Kabulová* – 2); *U Pospíšilky* (1). Poslední jméno je utvořeno nářečním přechylovacím sufixem *-ka*.⁹

Někdy v obci dochází k duplicitě jmen po chalupě.¹⁰ Pak musí být toto jméno doplněno dalším upřesněním – rodným jménem, starším jménem po chalupě,

⁸ Přezdívka (nář. přezvisko/přezdisko, přílepek, příslepek/příslibek, příslapek/přísrapek, příslotek, přemenko) = neúřední, doplňkové vlastní jméno, které většinou charakterizuje osoby, místa nebo věci a vztahuje se k povolání, vlastnostem, původu atd. nositele jména. Může obsahovat pozitivní, nebo negativní hodnocení (Encyklopedický slovník češtiny, 2002, s. 354 – 355). Srov. též M. Knappová, 1999, s. 82 – 88.

⁹ Srov. článek Z. Hlubinkové o přechýlených příjmeních v českých nářečích, 2006, s. 227 – 232.

¹⁰ Vznik asi „v průběhu doby dělením statků, rozvětvením rodů“ (M. Šlajsová, 1967, s. 123).

popř. přívlastky, např. *U Horčicu-Rambouska*, *U Horčicu u kaplički* (2), *U Blašku cestovějch* (stavení leží u cesty, 1), *U Blašku-Pepíkovejch* (1), *U Novejch u hajniho*, *U Novejch zezdúli* (2), *Do Dvořaka-Vaňka* (byl tam dvůr), *Do Vaňka-Jozifka* (obě 8).¹¹

3. Přezdívky podle zaměstnání (dřívějšího) majitele se ve jménech po chalupě uplatňují dosti často: *U Kováru* (1), *U Čoudlích* (černé řemeslo – 2), *U Cestárů* (2), *U Krejčů* (2), *U Velitelích* (velitel hasičů – 2), *U Šindelářů* (výroba šindelů – 3), *U Tesařů* (3), *U Kolářů* (4), *U Šroubařů* (výroba dřevěných šroubů – 5), *U Šnajdru* (6), *U Barviřů* (manžel babičky barvil látky – 6); *Ho Kostelníka* (6), *Ho Hajniho* (6); *U Klenotníka* (hodinář – 7), *U Studňara* (7), *Do Šveca* (otec byl švec – 8).¹² Ve jménech se odrážejí i stará řemesla

Jiné motivace přezdívek jsou spíš ojedinělé, a to např. **a) motivace nějakou tělesnou vlastností majitele**: *O Černóšku* (otec měl černé vlasy a snědou pleť – 6), *U Hopana* (otec kulhá – 7); **b) podle nějakého znaku stavení**: *U Zátockého* (dům v zátočině – 1), *U Vrátnů* (vrata u cesty do lesa – 4), *U Vistrčů* (stavení na konci vsi – 3) *U Vistrkofskéjch* (stavení „vystrčené“ ze vsi – 2), *U Koutových* (stavení v koutě – 7), *U Lípů* (rostla tam lípa – 3), *U Lepku* (6); **c) podle místa původu majitelů a jiných okolností**: *U Košováku* (zakladatel rodu pocházel z Kosova – 1), *U Močeráků* (manželka pocházela z Močerad – 3), *O Smržáku* (dědeček pocházel ze Smržic – 6), *U Bejvalu* (rodina bývalého starosty – 2), *U Jiných* (ve stavení se vystřídaly už tři generace různých majitelů – 7).

Některé z uvedených typů jmen po chalupě jsou i na Slovensku. Informoval o nich ve svém příspěvku Živé mená v staroturianskej kopaničiarskej osade Topolecká M. Kazík na 15. slovenské onomastické konferenci (2003, s. 104). V této osadě se vyskytují následující typy jmen po chalupě: nejčastěji se tato jména pojí s předložkou *u* (*U Paržanov*), *na* (*Na mline*) a *v* (*V Gašovej*); navíc je doložen typ s předložkou *od* (*Anna Valentová ot Mikulcov*). V Blanár v knize Teória vlastného mena (1996, s. 94) tvrdí, že plurálové podoby genitivního typu (např. *do Lindakov*) jsou typické pro střední a západní Slovensko, ty jsou kolektivním rázem přívlastňování shodné se singulárovým typem (např. *do Lindaka*) vyskytujícím se na východním Slovensku a na střední a horní Oravě.

U některých typů jmen po chalupě se snažíme postihnout jejich zeměpisné rozšíření. Toto vymezení je velmi přibližné, neboť nářeční výzkum nebyl v ně-

¹¹ V malé míře se při tvoření jmen po chalupě využívá úředního příjmení příslušné rodiny (zmiňuje se o tom např. M. Šlaisová, 1967, s. 122). Pokud je jméno po chalupě tvořeno příjmením současného majitele, vedle něho většinou existuje i starší jméno po chalupě (M. Majtánová, 1970, s. 139).

¹² Jak upozorňuje J. Stach ve svém článku (1970, s. 638), někdy jde o jména vzniklá „zřejmě ze zaměstnání bezpečně nezjištěných majitelů“.

kterých oblastech území proveden důsledně. To se týká zejména většiny jihozápadočeských a středomoravských dialektů. Zde konkrétní doklady jmen po chalupě zcela chybějí. Z tohoto důvodu není možné náš článek doplnit mapou. Naše zjištění podporují také závěry autorů několika příspěvků věnujících se jménům po chalupě v konkrétních obcích, popř. oblastech. Většina těchto prací je zaměřena na jména především z oblasti jihozápadočeské, odkud nám jinak nářeční doklady z přímého terénního výzkumu scházejí.¹³ Např. o jménech po chalupě na Chodsku pojednala M. Korandová, 1963 (Stráž), a M. Korandová-Majtánová, 1970 (Tlumačov), na Plzeňsko se zaměřila M. Šlajsová, 1968 (Chlum) aj. Autoři se vesměs shodují v tom, že jména po chalupě patří k jevům zanikajícím.¹⁴ V Encyklopedickém slovníku češtiny (2002, s. 204) se uvádí, že „v průběhu 20. století v českých zemích jméno po chalupě ustupuje, častěji se užívá jen v některých oblastech (např. na Valašsku a ve Slezsku)“. S tím nelze než souhlasit.

Literatura

- BĚLIČ, J.: Nástin české dialektologie. Praha: Státní pedagogické nakladatelství 1972. 464 s.
BENEŠ, J.: O českých příjmeních. Praha: Nakladatelství ČSAV 1962. 356 s.
BLANÁR, V. – MATEJČÍK, J.: Živé osobné mená na strednom Slovensku. I. 1. Designácia osobného mena. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1978, 413 s. I. 2. Distribúcia obsahových modelov. Martin: Osveta 1983. 648 s.
BLANÁR, V.: Teória vlastného mena. (Status, organizácia a fungovanie v spoločenskej komunikácii.) Bratislava: Veda 1996. 252 s. ISBN 80-224-0490-X
BALHAR, J. a kol.: Český jazykový atlas 4. Praha: Academia 2002. 628 s.
Encyklopedický slovník češtiny. Ed. P. Karlík, M. Nekula, J. Pleskalová. Praha: Nakladatelství Lidové noviny 2002. 606 s.
HÁLA, J.: Jak vznikaly na vesnicích názvy „po chalupách“? In: Zpravodaj Místopisné komise ČSAV, 1969, roč. 10, č. 2, s. 205 – 208.
HARVALÍK, M.: Hofmanen. In: A. Brendler, S. Brendler. Namenarten und ihre Erforschung. Ein Lehrbuch für das Studium der Onomastik. Hamburg: Baar-Verlag 2004, s. 415 – 425.

¹³ Další doklady obsahuje i abecední kartotéka pomístních jmen z území historických Čech (vznik 1963 – 1980) a počítačová databáze pomístních jmen v onomastickém úseku Ústavu pro jazyk český AV ČR v Praze.

¹⁴ M. Majtánová, 1970, s. 133, píše v příspěvku o názvech po chalupě v Tlumačově na Chodsku o tom, že západočeská oblast má „dodnes živý systém tzv. názvů po chalupě“. „Každé stavení... má své vlastní jméno „po chalupě“, někdy i jména dvě, starší a mladší, živé a zanikající, případně i více jmen. Z nich je vždy jedno jméno skutečně běžné a všeobecně známé.“ Ve svém dalším článku nazvaném O názvech „po chalupě“ ve Stráži na Chodsku, 1963, s. 147, tvrdí, že jde o „jev okrajový, více nebo méně rozložený, rychle mizející a naprosto už nesystémový“. Z toho plyne, že se jednotlivé obce mohou od sebe markantně lišit. Na s. 149 dodává, že jména po chalupě se mění podle změny majitele. Nejcitlivěji ovšem na změnu reagují jména utvořená podle profese majitele.

HLUBINKOVÁ, Z.: Přechýlené podoby ženských příjmení v českých nářečích. In: *Acta onomastica*, 2006, roč. 47, s. 227 – 232.

HOFMAN, G.: Jména „po chalupě“ a přezdívký na panství Žinkovy v 18. století. In: *Zpravodaj Místopisné komise ČSAV*, 1978, roč. 19, č. 5, s. 457 – 461.

KAZÍK, M.: Živé mená v staroturianskej kopaničiarskej osade Topolecká. In: *Vlastné meno v komunikácii: 15. slovenská onomastická konferencia*. Ed. P. Žigo, M. Majtán. Bratislava: Veda 2003, s. 101 – 111.

KLIMEŠ, L.: Přezdívký a „jména po chalupě“ v České Bříze. In: *Zpravodaj Místopisné komise ČSAV*, 1970, roč. 11, č. 1, s. 25 – 26.

KNAPPOVÁ, M.: Přezdívký v proměňách staletí. In: *Acta onomastica*, 1999, roč. 40, s. 82 – 88.

KORANDOVÁ, M.: O názvech „po chalupě“ ve Stráži na Chodsku. In: *Zpravodaj Místopisné komise ČSAV*, 1963, roč. 4, č. 2, s. 147 – 156.

KUBA, L.: Jména po chalupě v Podještědí. In: 8. slovenská onomastická konferencia. Zborník materiálův. Ed. M. Majtán. Bratislava – Banská Bystrica – Prešov: Jazykovedný ústav Ľ. Štúra SAV, Pedagogická fakulta v Banskej Bystrici, Pedagogická fakulta UPJŠ v Prešove 1983, s. 322 – 325.

KRAMAŘÍK, J.: Názvy po chalupách v obci Pasečnici na Domažlicku ve spisovném materiálu stabilního katastru. In: *Zpravodaj Místopisné komise ČSAV*, 1968, roč. 9, č. 4, s. 484 – 486.

MAJTÁNOVÁ, M.: Názvy po chalupě v Tlumačově na Chodsku. In: *Onomastické práce 3*. Ed. J. Svoboda, L. Olivová-Nezbedová. Praha: Místopisná komise ČSAV, 1970, s. 133 – 142.

MOLDANOVÁ, D.: Naše příjmení. Praha: Agentura Pankrác 2004. 232 s.

PLESKALOVÁ, J.: Tvoření pomístních jmen na Moravě a ve Slezsku. Jinočany: H&H 1992. 152 s.

STACH, J.: Jména „po chalupě“ na Stašsku k r. 1837. In: *Zpravodaj Místopisné komise ČSAV*, 1970, roč. 11, č. 4 – 5, s. 638 – 658.

ŠLAJSOVÁ, M.: Jména „po chalupě“ v Mrákově (okr. Domažlice). In: *Zpravodaj Místopisné komise ČSAV*, 1967, roč. 8, č. 2, s. 119 – 126.

ŠLAJSOVÁ, M.: Jména „po chalupě“ v Chlumu u Blovic počátkem našeho století. In: *Zpravodaj Místopisné komise ČSAV*, 1968, roč. 9, č. 3, s. 389 – 394.

ŠRÁMEK, R.: Úvod do obecné onomastiky. Brno: Masarykova univerzita 1999, 191 s.

K ADJEKTIVŮM V NÁZVECH KOMUNIKACÍ NA MORAVĚ A VE SLEZSKU

Stanislava Kloferová ml.

V rámci grantového úkolu č. 405/05/2065 Slovník pomístních jmen na Moravě a ve Slezsku se v současné době věnuji pomístním jménům obsahujícím substantivum *cesta*. Na základě materiálu získaného sběrem jednak anketovou metodou v letech 1965–1986, jednak přímým terénním výzkumem, který uskutečnili pracovníci brněnského dialektologického oddělení Ústavu pro jazyk český, byl získán bohatý anoikonymický materiál, jenž se nyní v Brně digitalizuje. Podrobnější informace o našem projektu lze dohledat v příspěvcích Mileny Šípkové a Libuše Čižmárové v tomto sborníku. Z nashromážděného materiálu jsem jako podklad pro svůj příspěvek vybrala pomístní jména označující komunikace přímo. Jména, jako např. *Pastvisko nad Zelenou cestou* (označení pro pole v Halenkovicích na Zlínsku), jsem ponechala stranou. Ze soupisu pomístních jmen jsem získala téměř 1450 dvojslovných hodonym sestávajících jednak ze substantiva *cesta*, jednak ze shodného adjektivního přívlastku, např. *Přerovská c.* z Tučina na Přerovsku, popř. genitivního tvaru, jedná-li se o neshodný přívlastek z apelativa typu *řídící* nebo příjmení typu *Krejčí* či *Široký*. Jde o pomístní jména označující komunikace různého druhu, v řadě případů jde o **silnici**, **úvoz** nebo i **pěšinu** (k apelativním označením některých komunikací v nářečích českého národního jazyka viz Balhar, 1997). Do svého rozboru nezahrnuji jednoslovné názvy komunikací tvořené substantivizovanými adjektivy, jako je např. pomístní jméno *Batalická* z Želechovic na Zlínsku. Trojslovná, popř. i pojmenování obsahující více slov, jako *Levá prostřední cesta* z Dolních Lažan na Třebíčsku, *Trávnická hraniční cesta* ze Žerůvek na Olomoucku, *Hemzova cesta do Pohledca* v Zubří na Žďársku, se podle očekávání vyskytla v materiále výjimečně; víceslovná pojmenování komunikací jsou v úzu pro uživatele nevýhodná, což brání většímu rozšíření pojmenování tohoto typu.

Doklady v příspěvku ponechávám v takové podobě, jak byly zapsány do soupisu, získaný materiál nepospisovňuji.

Problematické hodonym ze sémantického hlediska se v českém kontextu již dříve věnovala Libuše Olivová-Nezbedová, a to v sérii článků o pojmenování cest na území Čech: *Názvy cest a jejich třídění* (Olivová-Nezbedová, 1968), *Jména cest v Čechách vzniklá ze jmen vlastních* (Olivová-Nezbedová, 1993), *Jména cest v Čechách vzniklá ze jmen obecných* (Olivová-Nezbedová, 1994), *Jména cest v Čechách v současnosti a v minulosti* (Olivová-Nezbedová, 1995)

aj. Zaměření mého příspěvku je užší, v materiálu z Moravy a Slezska se zaměřuji na adjektivní části hodonym.

Atributy pomístních jmen lze podle motivace vzniku pojmenování rozřídít do pěti základních skupin. Jde o a) názvy vyjadřující **obecné vlastnosti a vztahy**, b) pojmenování související se **zemí, terénem**, c) jména vztahující se k **dílům, jež vytvořil člověk**, d) pojmenování vyjadřující **posesivní vztah** a e) názvy vzniklé podle **dějů, činností** nebo **výsledků dějů** odehrávajících se na komunikacích nebo v jejich okolí. V rámci jednotlivých skupin je možno rozčlenit adjektiva v pomístní jménech komunikací ještě do řady podskupin:

a) OBECNÉ VLASTNOSTI A VZTAHY

Do skupiny atributů s motivem základní charakteristiky patří objekty pojmenované

1. podle polohy horizontální i vertikální: *Prostřední c.*, *Přední c.*, *Příční c.*; *Šikmá c.*; *Dolní c.*, *Dolová c.* (cesta, která vede dole, nikoliv do dolu), *Vrchní c.*, *Horní c.*, *Spodní c.*,

2. podle rozměrů nebo velikosti: *Velká c.*, *Malá c.*; *Hluboká c.*; *Dlouhá c.*, *Široká c.*

3. podle přímého označení tvaru: *Rovňová c.*, *Křivá c.*;

4. podle metaforického označení tvaru: např. *Pilova c.*, tato komunikace se klikatí jako pila;

5. podle barvy povrchu: *Bílá c.*, *Černá c.*, *Červená c.* (v nářečí též *Čyrvuno c.*), *Zelená c.*;

6. podle kvality, příp. čistoty povrchu: *Blátivá c.*, *Prašná c.*;

7. podle zápachu: *Hnojná c.*;

8. podle hodnocení: *Prosta c.*, *Gluvno c.* ‚hlavní‘, *Klíčová c.*, zde klíčová podle důležitosti;

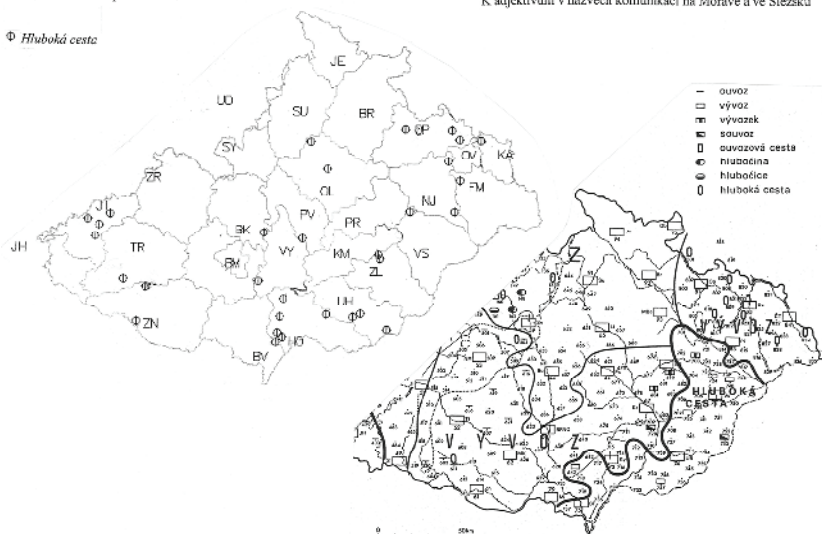
9. podle stáří: *Nová c.*, *Stará c.*

V případě vzniku pomístních jmen *Hluboká c.* jako označení pro **úvozovou cestu**, cestu pod úrovní okolního terénu, lze v řadě případů uvažovat o tom, že tato anoikonyma nevznikla spojením adjektiva *hluboký* a substantiva *cesta*, ale že zde mohlo dojít o onymizaci apelativního spojení *hluboká cesta*. Srovnáme-li totiž údaje z mapy uveřejněné v Českém jazykovém atlase (Balhar, 1997, 328) s mapou z databáze Slovníku pomístních jmen na Moravě a ve Slezsku, zjistíme, že se doklady hodonym *Hluboká c.* ve značné míře překrývají s údaji o využití spojení *hluboká cesta* pro **úvoz** v nářečí. O shodě s územ v nářeční apelativní slovní zásobě lze mluvit v oblasti Třebíčska a Znojemska, jihovýchodní a východní Moravy a také ve Slezsku.

Databáze Slovníku pomístních jmen na Moravě a ve Slezsku:

Stanislava Kloferová ml.

K adjektivům v názvech komunikací na Moravě a ve Slezsku

Φ *Hluboká cesta*

BALIAR, Jan a kol.: Český jazykový atlas 2. Praha: Academia 1997, ISBN80-200-0574-9, s. 328 (mapa č. 144 úvoz).

Význam zkratk jednotlivých okresů na mapě z databáze Slovníku pomístních jmen na Moravě a ve Slezsku: BK – Blansko, BM – Brno, BR – Bruntál, BV – Břeclav, FM – Frýdek-Místek, HO – Hodonín, JE – Jeseník, JH – Jindřichův Hradec, JI – Jihlava, KA – Karviná, KM – Kroměříž, NJ – Nový Jičín, OL – Olomouc, OP – Opava, OV – Ostrava, PR – Přerov, PV – Prostějov, SU – Šumperk, SY – Svitavy, TR – Třebíč, UH – Uherské Hradiště, UO – Ústí nad Orlicí, VS – Vsetín, VY – Vyškov, ZL – Zlín, ZN – Znojmo, ZR – Žďár nad Sázavou.

b) ZEMĚ

Do této skupiny spadají atributy v pomístních jménech vzniklé

10. z obecných jmen terénních forem a přírodních útvarů a porostů: *Nivová c.*, *Oudolská c.*;

11. z vlastních jmen terénních forem a přírodních útvarů a porostů: *Baran-cová c.*, *Kozlovová c.* (adjektiva v názvech těchto cest byla odvozena z pomístních jmen *Baranec*, označení kopce, resp. *Kozlov*, označení pro pole a les);

12. podle kvality půdy okolních pozemků: *Mokrá c.*;

13. podle materiálu povrchu: *Kamenná c.*, *Písková c.*, *Štěrková c.*;

14. podle rostlin a jejich částí rostoucích nebo se vyskytujících v okolí komunikace: *Ivičková c.*, *Štěšňová c.*, *Volšová c.* (zde tedy podle jív, třešní a olší).

c) LIDSKÁ DÍLA

Velmi často zapojuje člověk, pojmenovává-li komunikaci, označení děl, jež sám pro svou potřebu vybudoval. Jako východiska pro tvoření adjektiv v pomístních jménech se tak objevují názvy sídlišť, staveb, předmětů a podniků doprovázejících život člověka. Setkáváme se tedy s komunikacemi pojmenovanými:

15. podle obecných jmen správních celků, sídlišť a jejich částí: *Dědinská c.*, *Obecní c.*, *Městská c.*; *Podkostelová c.*, cesta začíná pod kostelem (k oikonymům zahrnujícím předložku srov. Harvalík, 2004);

16. podle vlastních jmen správních celků, sídlišť a jejich částí: *Jihlavská c.*, *Žeběcká c.*, cesta vede do obce Žebětín na Brněnsku (k tvoření detoponymických adjektiv v nářečích na Moravě a v Čechách srov. Fic, 1983 a Hlubinková, 2005);

17. podle světských staveb: *Fabrická c.*, *Mlýnská c.*, *Zámecká c.*;

18. podle církevních staveb: *Farská c.*, *Kaplová c.*;

19. podle dopravního prostředku, pro který byla určena nebo kterým se po ní často jezdilo: *Sáňová c.*, *Vozní c.*;

20. podle funkce: *Poštovská c.*, vozila se po ní do obce pošta, *Trhová c.*, sloužila k dopravě na trhy.

d) POSESIVNÍ VZTAH

V pomístních jménech bývá zpravidla také označeno spojení objektu s osobou majitele či zřizovatele cesty nebo osobou, která měla nějaký jiný vztah k dané komunikaci. V hodonymech se pak v takových případech objevují adjektiva

21. z apelativ: *Hraběcí c.*, *Hraběnková c.*, *Pótnická c.*, *Prelátská c.*, *Rasovská c.* *Umrličí c.* (/ *Hómrlčí c.* / *Umrdelčí c.*) – z apel. *umrlec*;

22. z antroponym: *Antonínská c.* (cesta, u které stávala socha sv. *Antonína*); nejčastěji však z antroponym podle majitele cesty: *Duchoňova c.*, *Staňova c.*, *Stopková c.* (z osobního jména *Stupka*), *Šramkova c.*

Zoonyma do procesu vzniku pomístních jmen na Moravě a ve Slezsku nevstupují. Pomístní jméno *Lišková c.* v Bohuňově na Žďársku by sice podle lidového výkladu mělo svědčit o hojném výskytu tohoto savce na území, jímž cesta prochází, pravděpodobněji je však adjektivum v tomto pomístním jméně depropiálního původu (z příjmení nebo přezdívky *Liška*). Podobně nesouvisejí *Srnčí c.* a *Zajícova c.* přímo se srnci nebo zajíci, *Srnčí c.* v Cidlině na Třebíčsku vede do lesa pojmenovaného *Srnčí a Zajícova c.* v Lysůvkách na Frýdecku-Místecku pak do místní části *Zajícov*.

Je-li fundujícím základem pro atribut v pomístním jméně substantivizované adjektivum setkáváme se v získaném materiálu vedle genitivních forem neshod-

ného přívlastku také s využitím posesivního sufixu *-ův*. Slovtvorně pravidelně utvořeným podobám jako např. *Krejčího c.*, Kunčina SY (Nová Ves), *Adameckigo c.*, Petrovice u Karviné KA, *Širokigo c.*, Orlová KA (Doubrava), *Novotnýho c.*, Březina VY (Radsavičky), *Skalického c.*, Lubník UO, tak v pomístních jménech konkurují adjektiva jako např. *Kopečnova c.*, Horní Heřmanice TR,

Nárožnova c., Jevíčko SY, *Novotnova c.*, Růžená JI, odvozená z osobních jmen *Kopečný, Nárožný, Novotný*; podobně je tomu v příp. neapelativního fundujícího základu, dokladem je hodonymum *Řídčova c.* z obce Růžená na Jihlavsku. Nicméně je z Kunčiny na Svitavsku doloženo tvoření obojího typu, antroponyma *Pálenský* bylo využito při vzniku pomístních jmen *Pálenskova c.*, tak *Spálenského les*.

O využití sufixu při tvoření pomístních jmen z proprií i apelativ, která jsou substantivizovanými adjektivy, na území Čech informovala Libuše Olivová-Nezbedová (1999, s. 84).

Podobným svědectvím o snaze uživatelů zařadit fundující základy na rozhraní mezi adjektivy a substantivy do systému jsou pomístní jména z osobních jmen *Nejedlý a Tónovský*. V Rozstání na Prostějovsku bylo zachyceno hodonymum *Nejedlá c.*, v Bohumíně na Šumpersku pak *Tónovská c.* Stejně došlo k příklonění k adjektivnímu složenému typu deklinace v případě neapelativních atributů v pomístních jménech *Ožralá c.* z Mikulčic na Hodonínsku a *Umlrá c.* v řadě obcí, mj. v Holicích na Olomoucku nebo ve Velké Polomi na Opavsku.

e) DĚJE, ČINNOSTI, VÝSLEDKY DĚJŮ

Do poslední skupiny lze začlenit adjektiva významově spjatá s ději a činnostmi probíhajícími na pojmenovávaných komunikacích nebo v jejich okolí, příp. také adjektiva motivovaná výsledky dějů.

23. Adjektivizovaná přičestí trpná jsou součástí pomístních jmen podle způsobu vzniku dané komunikace, např. *Bitá c.* ‚dusaná, pevná‘, *Dělaná c.*, *Kopaná c.*, *Spravovaná c.*, *Sypaná c.*, nebo podle jiné okolnosti, např. podle způsobu jejího nabytí: *Vykoupená c.*, dále také podle omezené přístupu na ni pro okolní obyvatelstvo: *Zakozano c.*; pomístní jméno *Ztracená c.* dokladuje nevyužitelnost objektu, který označuje, a jeho postupný zánik.

24. Fundujícím základem adjektiv v některých pomístních jménech se stala slovesa nebo verbální substantiva. Příkladem toho jsou názvy jako *Přehonková c.* (přehánět > přehánka > přehánkový; přeháněl se tam dobytek), *Robotní c.*, *Soudná c.* (soudili se o ni) nebo také *Ústupová c.*

Adjektiva v hodonymech jako *Ožralá c.* nebo *Umlrá c.* do skupiny e) děje, činnosti, výsledky nezařazují. Vznikla ze substantivizovaných adjektiv označujících osoby, a spadají tak do skupiny d) vyjadřující posesivní vztah (třebaže

daná adjektiva verbálního původu jsou). Na první z cest je podle lidového výkladu „svatým obrázkem na dubě označeno místo, kde kdysi usnul jakýsi opilec a byl uštípán komáry“, druhá z cest byla využívána k převozu umrělých na hřbitov (motiv v pojmenování cest související s „posledními záležitostmi člověka“ srov. Olivová-Nezbedová, 1979). Do téže motivační skupiny náleží i adjektivum v anoikonymu *Randácká c.* Podle lidového výkladu tudy chodili zamilovaní lidé randit, na rande. Adjektivum nevzniklo ze slovesa *randit*, ale pravděpodobněji z nedoloženého apel. *randák* „ten, kdo randí“.

V soupisech pro Slovník pomístních jmen na Moravě a ve Slezsku jsou mezi dvojslovnými hodonymy nejčastěji zastoupena pojmenování s adjektivem z vlastního jména sídliště (např. *Pustiměřská c.*, v obci Studnice na Vyškovsku) nebo vlastního jména terénní formy, přírodního útvaru nebo porostu (např. *Barácká c.*, v Olomučanech na Blanensku vede k lesu zvanému *Baráky*). Nejčastější motivací pro vznik takového pomístního jména je tedy okolnost **kam** nebo **kudy** cesta vedla či vede. Druhou nejčastější motivací pro vznik daného typu pomístních jmen je **vztah k osobě** (adjektivum je pak odvozeno od jejího vlastního jména, řídicího obecného jména), příp. **skupině osob**. V tomto ohledu se mé zjištění shoduje s výsledky z výzkumu pomístních jmen na území Čech (srov. Olivová-Nezbedová, 1993). Dále se ještě v hojném počtu objevují pojmenování, v nichž je substantivum *cesta* charakterizováno adjektivy čistě deapelativního původu *starý*, *nový*, *hluboký* a *příční*.

Ve svém příspěvku jsem uvedla, jaké motivy vstupují do procesu vzniku dvojčlenných hodonym obsahujících substantivum *cesta*. Alespoň částečně jsem též postihla, jak se jeví utvářenost adjektiv v názvech komunikací při současném zpracování pomístních jmen z Moravy a Slezska. Lze konstatovat, že uživatelé jazyka podle očekávání při tvoření pomístních jmen zohledňují především kritérium systémovosti.

Literatura

BALHAR, J. a kol.: Český jazykový atlas 2. Praha: Academia 1997, s. 326 – 331 (položky *úvoz* a *silnice*).

FIC, K.: Tvoření detoponymických adjektiv v nářečích na Moravě. In: Onomastika jako společenská věda: 1. československá onomastická konference. Praha 1983, s. 211 – 214.

HARVALÍK, M.: Synchronní a diachronní aspekty české onymie. Praha: Academia 2004, ISBN 80-200-1253-2, s. 63 – 96.

HLUBINKOVÁ, Z.: Poznámka k tvoření detoponymických adjektiv českých nářečí. In: Acta onomastica, 2005, roč. 46, s. 51 – 54.

HLUBINKOVÁ, Z.: Tvoření desubstantivních adjektiv, zvl. ve východomoravských nářečích. Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity. A54 2006, s. 209 – 215.

OLIVOVÁ-NEZBEDOVÁ, L.: Názvy cest a jejich třídění. In: Onomastické práce 2. Ed. V. Šmilauer. Praha: Místopisná komise ČSAV 1968, s. 121 – 132.

OLIVOVÁ-NEZBEDOVÁ, L.: Názvy cest, po nichž se ubíraly pohřební průvody. In: Zpravo-
daj Místopisné komise, 1979, roč. 20, č. 5, s. 554 – 557.

OLIVOVÁ-NEZBEDOVÁ, L.: Přídavná jména přivlastňovací tvořená příponou *-ův* z adjektiv-
ních příjmení. In: Naše řeč, 1993, roč. 76, s. 48 – 49.

OLIVOVÁ-NEZBEDOVÁ, L.: Jména cest v Čechách vzniklá ze jmen vlastních. In: Naše řeč,
1993, roč. 76, s. 205 – 210.

OLIVOVÁ-NEZBEDOVÁ, L.: Jména cest v Čechách vzniklá ze jmen obecných. In: Naše řeč,
1994, roč. 77, s. 85 – 91.

OLIVOVÁ-NEZBEDOVÁ, L.: Jména cest v Čechách v současnosti a v minulosti. In: Cesty
a cestování v jazyce a literatuře. Ed. D. Moldanová. Ústí nad Labem: Univerzita Jana Evangelisty
Purkyně 1995, ISBN 80-7044-108-9, s. 9 – 12.

OLIVOVÁ-NEZBEDOVÁ, L.: Pomístní jména v Čechách v slovtvorném systému češtiny. In:
Propria v systému mluvnickém a slovtvorném: Sborník příspěvků z mezinárodní konference Ono-
mastika a škola, sv. 7. Ed. K. Klímová, H. Kneselová. Brno: Masarykova univerzita 1999, s. 82 –
88.

PLESKALOVÁ, J.: Tvoření pomístních jmen na Moravě a ve Slezsku. Jinočany: H&H 1992,
151 s.

ŠMILAUER, V.: Tvoření přídavných jmen na *-ský* ze jmen zeměpisných. In: Naše řeč, 1956,
roč. 39, s. 187 – 214.

ŠRÁMEK, R.: Úvod do obecné onomastiky. Brno: Masarykova univerzita v Brně 1999,
s. 163.

СЛОВАЦЬКА ГІДРОНІМІЯ ЯК ОБ'ЄКТ ЕТИМОЛОГІЧНОГО АНАЛІЗУ

Святослав Вербич

Слов'янська гідронімія є органічним складником гідронімікону європейського континууму і не поступається назвам водних об'єктів давньої Європи, як-от Балтії, Німеччини, Франції, як за своєю архаїкою, так і за різноманітністю своєї структури й багатогранністю доонімної семантики. Свідченням цього гідронімі студії багатьох учених-ономастів з різних регіонів Славії. У контексті сказаного своє окремішне місце в слов'янському гідроніміконі посідає і словацька гідронімія, наукові дослідження якої мають уже більш ніж 70-річну історію. Усі відомі роботи, присвячені лінгвістичному аналізу назв водойм Словаччини, а це дослідження М. Майтана (у співавторстві з К. Римутом) про гідроніми басейну Орави та Дунайцю-Попраду, М. Майтана й П. Жиго про гідроніми басейну Іпля, Л. Сичакової про гідроніми басейну Соланої, Я. Кршка про гідроніми басейну Турця, Ю. Гладкого про гідроніми басейну Нітри, значною мірою продовжують розвиток наукових ідей В. Шмілауера. Його праця “*Vodopis starého Slovenska*” побачила світ 1932 р. й була присвячена описові найдавніших словацьких гідронімів. Згадані студії становлять вагомий доробок у фонд слов'янської гідронімії і є суттєвим внеском у масштабний проект “Гідронімія Європи”.

Предметом нашої уваги є словацька гідронімія в слов'янському контексті. На основі етимологічного аналізу гідронімів **Dobročā* (можливе альтернативне пояснення), *Lehota* (в бас. Нітри), *Litava* (в бас. Іпля), *Udorinā* (в бас. Соланої), які, за словами дослідників, не мають задовільної етимології, а також топонімів *Opon*, *Sklabinā* як твірних для назв гідрооб'єктів *Oponický jarok* і *Oponický kanal*, *Sklabinā*, спробуємо показати давність слов'янського елемента на терені Словаччини.

**Dobročā* – назва річки в бас. Нітри. Відповідну реалію сьогодні не ідентифікують, але на існування гідрооб'єкта з такою назвою вказує фіксація 1286 р. гідроніма *Dobracha*. Ю. Гладкий пов'язує внутрішню форму цієї назви з антропонімом *Dobroč*, наводячи також етимологію Ш. Ондруша, згідно з якою **Dobročā* < апелятива *debra*, *dobra* ‘долина, яма’ (14: с. 65). Загалом не заперечуючи версії Ю. Гладкого (таке пояснення справді можливе, додамо лише, що в цьому разі йдеться про консервацію у формі **Dobročā* род. відмінка належності від уже згаданої особової назви *Dobroč*), вважаємо можливим також інше пояснення етимона гідроніма **Dobročā*.

На нашу думку, гідронім **Dobroča* можна також тлумачити в семантичному контексті назв річок і потоків, як-от: укр. *Добра, Добрый, Добриня* (7: с. 175) < **Dobr-* < **dobrъjъ* (5: с. 14), рос. *Добрынь* (22, I: с. 601), низка слов'янських гідронімів *Dobrostь* < *dobrъ* 'добрий, красивий' (16: с. 1), основу яких мотивувала ознака 'доброякісної води' (пор. укр. *добринá* 'хороша якість' (1, 2: с. 98). З погляду словотвору гідронім **Dobroča* < апелятива **dobroča* (на його потенційність указує, наприклад, серб. *доброћа* 'доброта' (12, 5: с. 43 – 44) < **dobrotja*. Отже, доонімну семантику назви **Dobroča* пов'язуємо зі значенням лексеми **dobrota*, яка раніше вказувала не лише на абстрактну якість, стосовну до характеру чи вчинків людини (пор., наприклад, ст.-укр. *доброта* 'добро, доброзичливість' (8, 1: с. 306 – 307), але й на конкретніше значення: укр. *доброта* 'доброякісність' (6, 1: с. 399). Пор. відповідно значення прикметника *доброякісний* 'такий, що має добру якість' (9, II: с. 326). На підтвердження нашого припущення наведемо рос. гідронім *Доброта* в колишній Сибірськ. губ. (22, I: с. 600).

Lehota – один із ранніх варіантів гідроніма *Omastina*: *Lehota* (1389 р.), *Omastina Lehotha* (1555 р.) (14: с. 152). Оскільки варіант *Lehota* лишився поза увагою автора, спробуємо його проетимологізувати. Гідронім *Lehota* слід пояснювати як секундарний щодо ідентичної назви суміжного топооб'єкта, яка утворилася лексико-семантичним способом від ідентичного апелятива, континуанта псл. **lygota* (пор. відповідно слвц. *lehota* 'привілей; пільга' (12, 17: с. 67). Досить промовисто внутрішню форму аналізованої назви ілюструє рос. діал. *льгота* 'звільнення від податків і повинностей; особливі права й переваги порівняно з іншими' (12, 17: с. 68). На підтвердження такого пояснення свідчать численні чеські топоніми *Lhota* і *Lhotka*. А. Профоус зауважував, що такі назви отримували поселення, розташовані на місці викорчуваного лісу. Відповідно їхні мешканці, з огляду на труднощі обробітку ґрунту й закладення цих поселень, були звільнені на деякий час від сплати податків (18, II: с. 516 – 573). Отже, словацький топонім *Lehota* доцільно розглядати в типологічному ряді українських ойконімів *Воля, Вілька, Волиця, Слобода*.

Litava – назва річки в бас. Іпля (17: с. 46). М. Майтан і П. Жиго відносять гідронім до назв із непрозорою етимологією (17: с. 46). Перша історична згадка про назву цього гідрооб'єкта датована 1135 р.: fl. *Lyttua*, пор. також пізнішу фіксацію – fl. *Litva* (1262 р.) (17: с. 46 – 47). Гідронімний варіант *Litva* можна кваліфікувати як вторинний щодо *Litava* з огляду на часту субституцію суф. *-ava* формою *-va* внаслідок угорськомовного впливу, особливо помітного, як відзначає Ю. Гладкий, на терені Словаччини в X–XII ст. (15: с. 13). На нашу думку, непрозорість етимології гідроніма

Litava зумовлена фонетичною видозміною його первинної структури, що й спричинилося до затемнення внутрішньої форми назви. Ідеться про фонетичне явище делабілізації $y > i$, відзначене в словникові всіх трьох слов'янських мовних груп. Особливо показові факти чеської мови як в апелятивній, так і в онімній лексиці, наприклад: чеськ. ойконіми *Libčice* < *Lubčici*, *Libeč* < *Lubeč*, *Litice* < *Lutici* (18, II: с. 578 – 579, 637 – 638), *libý* ‘милий, любий’ < *luby* ‘т. с.’ (13, II: с. 280), *lity* ‘буйний, дикий; злий, гострий’ < *lutý* ‘т. с.’ (12, 15: с. 232 – 233). Отже, *Litava* < етимологічного **Lutava*. Форму **Lutava* пояснюємо як результат онімізації незасвідченого номена **Lutava*, семантику якого допомагає відновити твірна основа **lut-* < плс. **lutъ(jь)* з розгалуженою семантикою ‘лютий, злий’, ‘буйний’, ‘різкий’, ‘кислий’, ‘гострий (про смак)’, ‘швидкий’, ‘стрімкий’ (12, 15: с. 231 – 236). Оскільки основними значеннями словц. *luty* є є ‘злий’, ‘буйний’, ‘скажений’ (12, 15: с. 232 – 233), то відповідно й реконструйоване **lutava* (< **lutъ(jь)* + суф. *-ava*) могло позначати *‘річку з бурхливою течією’. Пор. типологічно споріднені українські гідроніми *Злѳбний* (бас. Верхн. Дністра), *Скажѳний* (бас. Сіверськ. Дінця; 7: с. 215, 505). Пропоноване пояснення гідроніма *Litava* як **L'utava* знаходить підтримку в колі слов'янських назв річок і потоків на зразок укр. і рос. *Лютіж*, *Лутіж*; *Люта*, *Лютий*, *Лютиця* в різних регіонах Славії (10: с. 159 – 160).

Oponický jarok, *Oponický kanál* – гідроніми в бас. Нітри. Обидві назви похідні від топоніма *Oponice* (14: с. 153). Зважаючи на найбільш ранні фіксації топоніма – *Aron* (1218р.), *Opon* (1244 р.) (14: с. 153) – можемо говорити про первісний варіант назви *Opon*, який становить інтерес із погляду етимологічного аналізу. Формальна структура топоніма *Opon* дозволяє тлумачити його в колі лексики словотвірного гнізда плс. **obronъ*, **obrona*, мотивованої дієсловом **obręti* ‘натягнути’, ‘обгорнути, покрити’ (12, 28: с. 190 – 191, 258 – 259). 3-поміж найвиразніших слов'янських континуантів пор., наприклад, ст.-чеськ. *opon* ‘кагування розтягуванням кінцівок’, пол. діал. *opon* ‘фіранка, покривало’, словц. *opona* ‘завіса’, укр. *опона* ‘т. с.’ (12, 28: с. 258 – 259). Прикметно, що укладачам “Етимологічного словника слов'янських мов” словацький топонім *Opon* був невідомий, оскільки в статті **obronъ* відзначені лише згадані ст.-чеськ. і пол. факти. Щодо семантики, яка зумовила мотивацію внутрішньої форми топоніма *Opon*, то вона могла бути найрізноманітнішою, наприклад: *‘місце, оточене (обгорнуте) земляними валами’, ‘місцевість, покрита певною рослинністю’ (пор. відповідно статтю **obronъсь*: слвн. *opones* ‘рослина *Smilax aspera*', чеськ. *opones* ‘рослина будра’, словц. *opones* ‘назва рослини’, ст.-пол. *oponies* ‘рослина *Physalis Alkenji* L.’ (12, 28: с. 259 – 260), укр. *опѳнець* ‘рослина в'юнок, *convolvalus*' [6, 3: 59]).

Sklabiná – назва річки в бас. Іпля [17: 98]. Гідронім пов'язують з однойменною назвою прилеглої місцевості (17: с. 98), яка нам видається цікавою з погляду етимології. Морфемна структура топоніма *Sklabiná* дає підстави виокремити основу *Sklab-*, оформлену суф. *-ina*. Фонетична будова основи *Sklab-* однозначно вказує на її неповноголосність, що дозволяє привнювати форму *Sklab-* із спорідненими *Сколоб-*, *Sklob-*, представленими в слов'янському ареалі. Пор., наприклад: укр. *Сколобáн* – назва пот. в бас. Стрию (7: с. 507) < псл. **skolbanъ* (10: с. 49), рос. пот. *Скулябный Овраг* (бас. Дону) < **Сколобный* < **Skolba* / **Skolbъ* < **skolba* / **skolbъ* (11: с. 47), пол. *Skloba* – гідронім у бас. Одеру (21: с. 270). Доонімну семантику основ *Сколоб-*, *Sklab-*, *Sklob-* дослідники відновлюють у колі лексики словотвірного гнізда псл. **(s)kel-* ‘гнути, згинати’, пояснюючи їх як форми з рухомим *s-*, свідченням чого гідроніми з аналогічною структурою без рухомого *s-*, наприклад: пол. *Klobia*, *Klobka* (4: с. 24). Пор. також реалізацію цієї основи в інших топонімних класах – ойконім *Сколобов* у колишній Житомирській губ. (19, VII: с. 311) < антропоніма **Сколоб-*. Щодо апелятивної підтримки пор., наприклад, укр. *сколобити* ‘мучити’ (3, II: с. 875) з очевидною вторинною семантикою, що підтверджує, зокрема, рос. діал. *скóлобитъ* ‘стиснути в грудку’, пор. також форми без *s-*mobile зі спорідненою семантикою: рос. діал. *кóлоб* ‘невеликий круглий хліб’, ‘пухлина’ (12, 10: с. 121 – 122), похідне **колобака* ‘пиріг’ (2: с. 61) тощо. Наведені онімні факти, засвідчені в різних слов'янських ареалах, нечисленні апелятиви з почасті нівельованою первинною семантикою, реконструйовані праформи **skolba* / **skolbъ* дають підстави відновити архетип **skolbina* з імовірною семантикою **‘місцевість з відповідною конфігурацією рельєфу’*.

Udoriná – назва річки в бас. Солоної (20: с. 86). Л. Сичакова вважає гідронім назвою із затемненою етимологією (20: с. 86). На нашу думку, цю проблему можна розв'язати, проаналізувавши гідронім *Udoriná* в контексті таких назв, як р. *Udorka*, став *Udorz* у бас. Вісли (21: с. 306), поселення *Udora* в колишній Віленській губ. Росії (19, IX: с. 267), *Dora* (у сучасн. Надвірнянськ. р-ні Івано-Франківськ. обл. і в колишній Новгородськ. губ. Росії; 19, III: с. 77), мікротопоніми *Dor* у Сербії та Словенії (12, 5: с. 79 – 80). Південнослов'янські топоніми проетимологізовані в контексті гнізда псл. **dorъ* (< **dъrati*), добре представленого в східнослов'янському словникові, наприклад: д.-руськ. *доръ* ‘земля, очищена для орання’, рос. діал. *дор* ‘т. с.’ (12, 5: с. 79 – 80). Гідронім *Udoriná* містить основу *Udor(a)*, ускладнену суф. *-ina*, яку кваліфікуємо як дериват з іменним префіксом **Q-* від дієслова **vъderti* (в іменних похідних від дієслів із префіксом **vъ-* наявний преформант **Q-*, пор., наприклад: укр. гідроніми *Утора* / *Утор*, *Втора* < **Qt-*

ora < **Qtora* < **vьterti*; 10: с. 203 – 204). Отже, *Udor(a)* < **Qdora* / **Qdorъ* < **vьderti* < **derti* з основним значенням ‘дерти, дряпати, зривати’ (1, 2: с. 41). Відповідно *Udoriná* < **Qdorina* (< **Qdora* / **Qdorъ* + *-ina*). Очевидно, гідронім *Udoriná* слід тлумачити як вторинний щодо незасвідченого мікротопоніма з огляду на семантику спорідненої апеллятивної лексики (‘місцевість, очищена від хащ, лісу тощо й підготовлена для орання’), похідної від дієслів **derti*, **dьrati*.

На підставі етимологізації гідронімів **Dobročа*, *Lehota*, *Litava*, *Udoriná*, топонімів *Sklabiná*, *Opon* можна зробити такі висновки:

1. Усі аналізовані назви топооб’єктів похідні від географічних апеллятивів, що сягають праслов’янського лексичного фонду.

2. Незадокументованість апеллятивних відповідників для топонімів *Litava*, *Sklabiná*, *Udoriná* уможливила реконструкцію праформ **l’utava*, **skolbina*, **Qdorina*, що вказує безпосередньо на архаїку цих географічних назв.

3. Реконструкція апеллятивних праформ, фіксація в авторитетному ‘Етимологічному словникові слов’янських мов’ уже відновлених пралексем, відповідних аналізованим гідронімам і топонімам, засвідчують мовно глибоку історію слов’янства на терені Словаччини.

Література. Джерела

1. Етимологічний словник української мови: У 7 Т. / За ред. О.С. Мельничука. Київ: Наукова думка 1982 – 2006. Т. 1 – 5.
2. ЄФИМЕНКО І. В.: Українські прізвищеві назви XVI ст. Київ: 2003. 168 с.
3. ЖЕЛЕХОВСЬКИЙ Є.: Недільський С. Малорусько-німецький словар. – Львів: 3 друкарні тов. ім. Шевченка 1886. Т. I – II.
4. КОЗЛОВА, Р. М.: И.-е. *(s)kel- ‘гнуть, сгибать’ в славянской гидронимии. I // *Prace językoznawcze: Studia rusycystyczne i slawistyczne*. Katowice 1988. №14. S. 24 – 29.
5. РЕДЬКВА Я. П.: Гідронімія Західного Поділля: Автореферат дис. канд. філол. наук. Тернопіль: 1998. 16 с.
6. Словарь української мови / Упоряд. з дод. власн. мат. Б. Д. Грінченко. Київ: 1907 – 1909. Т. 1 – 4.
7. Словник гідронімів України / Ред. кол. А. П. Непокупний, К. К. Цілуйко, О. С. Стрижак. Київ: Наукова думка 1979. 780 с.
8. Словник староукраїнської мови XIV-XV ст. / Ред. Л. Л. Гумецька та І. М. Керницький. Київ: Наукова думка 1977 – 1978. Т. I – II.
9. Словник української мови / Голова ред. кол. І. К. Білодід. Київ 1970 – 1980. Т. I – XI.
10. ШУЛЬГАЧ В. П.: Праслов’янський гідронімний фонд (фрагмент реконструкції). Київ: Українська книга 1998. 368 с.
11. ШУЛЬГАЧ В. П.: Заметки по донской гидронимии: *Скулябный Овраг, Субургуни, Карамыш Гольий, Карамыш Лесной* // *Восточноукраинский лингвистический сборник*. Донецк: 1999. Вып. 5. С. 47 – 51.

12. Этимологический словарь славянских языков: Праславянский лексический фонд / Под ред. О. Н. Трубачева. Москва: Наука 1974 – 2005. Вып. 1 – 32.
13. GEBAUER, J.: Slovník staročeský. Praha: Academia 1903 – 1916. T. I – II.
14. HLADKÝ, J.: Hydronymia povodia Nitry. Trnava: 2004. 294 s.
15. HLADKÝ, J.: Praslovanská lexika v najstaršej hydronymii západného Slovenska // Международн. конф. «Северное Причерноморье: к истокам славянской культуры» (IV чтения пам. акад. О.Н. Трубачева, Алушка-Херсонес, 22-26 сентября 2006 г.). Киев-Москва 2006. С. 13.
16. KRAHE, H.: Über einige Gewässernamen mit *st*-suffix // Beiträge zur Namenforschung. 1959. H. 1. S. 1 – 17.
17. MAJTÁN, M., ŽIGO, P.: Hydronymia povodia Ipľa. Bratislava: Kartprint 1999. 118 s.
18. PROFOUS, A., SVOBODA, J.: Místní jména v Čechách: Jejich vznik, původní význam a změny. Praha: Nakladatelství ČSAV 1947 – 1957. D. I – IV.
19. Russisches geographisches Namenbuch / Begr. von M. Vasmer. Wiesbaden 1962 – 1980. Bd I – X.
20. SIČÁKOVÁ, E.: Hydronymia slovenskej časti povodia Slanej. Prešov 1996. 109 s.
21. SZUSŁOWSKA, W., PAWŁOWSKA, J.: Nazwy wód w Polsce. Warszawa: W-wo naukowe Semper 2001. Cz. I. 337 s., 1 mapa.
22. Wörterbuch der russischen Gewässernamen / Begr. von M. Vasmer. Berlin-Wiesbaden: 1961 – 1969. Bd I – V.

K ETYMOLOGICKEJ INTERPRETÁCII HYDRONYMA POLERIEKA

Lubor Králik

1. Etymologickej problematike názvu *Polerieka*, označujúceho prítok rieky Turiec (fluvius *Polireka* 1113) a sekundárne aj obec v okrese Martin (*Polereka* 1363),¹ venoval v novšom období² pozornosť R. Krajčovič. V štúdiu *O kontinuite starej slovenskej a praslovanskej lexiky* autor interpretoval proprium *Polerieka* ako staré kompozitum³ zložené zo substantív *pole* a *rieka*, ktoré tu majú vystupovať v predpokladaných starších významoch „neobrábaný terén (spravidla náhorný, vzdialený) s planým porastom“ (*pole* < psl.⁴ **polje*), resp. „umelý alebo prirodzený tok vody používaný na zavlažovanie“ (*rieka* < psl. **rěka*); v súvislosti so sémantickou motiváciou názvu ďalej konštatoval: „Včasný doklad naznačuje, že zložky kompozita majú staré významy a že teda motiváciou vzniku názvu mohlo byť zavlažovanie zúrodnených polí z umelého alebo prírodného toku vody alebo mohla to byť priestorová okolnosť, čiže pretekánie riečky neobrábanou časťou chotára“ (Krajčovič, 1988, s. 326), resp. „*polerěka*... tu o rieke, ktorá pretekala vzdialenou planou časťou chotára alebo vlhkými močaristými miestami“ (Krajčovič, 1989, s. 6).

Svoj výklad R. Krajčovič ďalej spresnil, resp. modifikoval v nedávno vy danej knižnej publikácii *Živé kroniky slovenských dejín skryté v názvoch miest a obcí*: „Názov je zložený zo slova *pole* v staršom význame časť menej úrodnej zeme, v tomto prípade opäť v horskom teréne, a zo slova *rieka* s významom vodný tok, z ktorého je okolie zavlažované záplavami alebo zavlažovať ho z rieky je služobnou povinnosťou obyvateľov obce. Chotárom s nadmorskou výškou 488 – 1 024 m preteká potok *Polerieka*. To potvrdzuje motiváciu i výklad názvu obce. Napokon podnet na vznik názvu *Polerieka* mohol dať aj pôvodne voľne sa rozlievajúci tok z minerálneho prameňa, ktorý je v chotári obce dodnes“ (Krajčovič, 2005, s. 213).

¹ Prehľad dokladov najnovšie uvádza J. Krško (2003, s. 102).

² K staršej domnienke F. Sasinka („Snad z Polinrieka podle zašlé osady Polin“) porov. Šmilauer (1932, s. 322) s konštatovaním: „Etymologie neznáma.“

³ K zastúpeniu kompozít v slovenskej hydronymii porov. aj nasledujúce konštatovanie M. Majtána (1996, s. 142): „Kompozitá sú v hydronymii zriedkavé, v slovenskej hydronymii sú takého typu názvy *Konotopa*, *Polerieka* a názvy majúce v základe zložené osobné meno, napr. *Ladomirka*, alebo osadný názov, napr. *Dlhopolka*. (Ako pôvodne zložený vykladá Š. Ondruš... aj názov *Hornád*).“ Pozri aj Majtán (1998).

⁴ Použitie skratky jazykov: brus. – bieloruský, ide. – indoeurópsky, lat. – latinský, psl. – praslovanský, rus. – ruský, ukr. – ukrajinský.

Z uvedeného vyplýva, že pôvodné hydronymum *Polerieka* sa interpretuje ako zloženina utvorená na základe dvoch substantív (**polje*, **rěka*); R. Krajčovič tu akiste uvažuje o kompozite determinatívneho typu⁵ s východiskovým významom „poľná rieka“ (t. j. zavlažujúca pole, resp. pretekajúca cezeň). Nazdávame sa však, že takúto interpretáciu možno čiastočne modifikovať; impulz pre eventuálnu modifikáciu môže priniesť etymologická interpretácia substantíva **polje*, predpokladaného v prvej časti analyzovaného kompozita.

2. Psl. **polje* sa považuje za derivát od indoeurópskeho koreňa *pelH-* s významom „široký a plochý; splošťovať ap.“, rekonštruovateľného na základe bohatého lexikálneho materiálu rôznych indoeurópskych jazykov.⁶ Pre potreby tohto príspevku poukážeme len na jeden výraz odvodzovaný od rovnakého koreňa.

Polysémantické ruské adjektívum *póljy* „dutý, prázdny; pustý, holý; otvorený“ má aj význam „(o vode) vysoký, vyliaty“: spojenie *pólaja vodá* sa prekladá do slovenčiny ako „vysoká voda“, zloženina *polovódje* označuje v ruštine „povodeň“ (porov. VRSS III, 1965, s. 490, 506).⁷ Sémantika „(o vode) vysoký, vyliaty“ koreluje s už spomenutou novšou domnienkou R. Krajčoviča, podľa ktorej môže byť hydronymum *Polerieka* motivované príznakom „(o vodnom toku) voľne sa rozlievajúci“, pričom „podnet na vznik názvu *Polerieka* mohol dať aj pôvodne voľne sa rozlievajúci tok z minerálneho prameňa, ktorý je v chotári obce dodnes“ (porov. vyššie).

Tým sa však sémantické spektrum rus. *póljy* nevyčerpáva. V ruských dialektoch má adjektívum *póljy* (**polb*) aj význam „nepokrytý ľadom, nezamrznutý (o vodnej nádrži alebo močiar, lese a pod.)“: akademický slovník ruských náre-

⁵ O mennej kompozícii v slovanských jazykoch porov. prehľadne Pohl (1977).

⁶ Porov. najnovšie ESJS XI, 2002, s. 678 (s. v. *polje*; s rekonštrukciou **pelH₂-*); z tam uvedenej ďalšej literatúry porov. najmä Pokorny I, s. 805 – 807 (s rekonštrukciou **pelə-*, **plā-* „breit und flach, ausbreiten; durch Druck oder Schlag flach formen, breitschlagen, breitklatzen“).

⁷ Porov. aj ukr. dial. *polovidda* ap. „povodeň“ (ESUM IV, 2003, s. 497) a brus. *palavóddze* „id.“ (ESBM VIII, 1993, s. 124), ako aj formácie s opačným poradím koreňov *pol-* a *vod-* typu rus. dial. *vodopólca*, *vodopólka*, *vódogól* „povodeň“ (SRNG IV, 1969, s. 345). – Staršia etymológia usúvzťažňovala koreň *pol-* v uvedených kompozitách s ide. **pel-*, **pelə-*, **plē-* „liat, tiecť, sypať, plniť a i.“ (porov. Pokorny I, s. 798 – 801), resp. s ide. **pel-* „sivý“ (aj vo vzťahu k farbe močaristých plôch ap.; tamže, s. 804 – 805), ruský slavista O. N. Trubačov (1975) uprednostňoval predpoklad o jeho etymologickej totožnosti s vyššie zmieneným rus. *póljy*, odvodzovaným od adjektíva s významom „plochý a široký“; na základe rus. *pólaja vodá* (i kompozita *polovódje*) autor rekonštruoval psl. spojenie **polá voda* s pôvodným významom „široká voda“, pre ktoré uviedol paralelu v podobe lat. *palūs* (**pal-ūd-s*) „močiar, barina“. Uvedená lexikálna paralela (lat. **pal-ūd-s* – psl. **polá voda*) patrí podľa O. N. Trubačova k starobylým lexikálnym izoglosám (v tomto prípade spoločné označenie prírodného fenoménu) svedčiacim o archaických slovansko-latinských kontaktoch, ku ktorým malo dochádzať v stredodunajskej oblasti ako predpokladanej pravlasti Slovanov (k syntetickej prezentácii autorovej koncepcie slovanskej etnogenézy porov. Trubačov, 2002).

či ilustruje takúto sémantiku príkladmi *poloje more* „nezamrznuté more“, *sejčas voda pola, net l'du-to* „teraz je voda nezamrznutá, nie je (na nej) ľad“, *sneg pal na poloje boloto* „sneh napadol na nezamrznutý močiar“, *Amur stoit polyj* „Amur nie je zamrznutý“ (SRNG XXIX, 1995, s. 174). V tejto súvislosti nemusí byť nezaujímavá ani osobitá vlastnosť potoka Polerieka, ktorú zaznamenal Matej Bel pri opise prírodných pomerov v Turčianskej stolici v 1. polovici 18. stor.: „Druhá rieka je Turiec, vo viacerých ohľadoch slabší než Váh. (...) Nato svojím východným okrajom obmýva [Turiec – L. K.] dedinu Dvorec a Ivančinú, kde priberá bystrinu Konopotu a pri Laclavej aj potok Polerieka, vyznačujúci sa tým, že nezamrzne ani počas najtuhších mrazov“ (Bel, 1989, s. 27) – bolo by teda možné vychádzať v prípade hydronyma *Polerieka* zo sémantickej motivácie typu „nezamfzajúci vodný tok“?

3. Z uvedených interpretácií východiskovej sémantiky hydronyma *Polerieka* (v zmysle „rozliaty, rozlievajúci sa tok“, resp. „nezamfzajúci tok“) vyplýva, že tu nemusí ísť o kompozitum utvorené na základe dvoch substantív (**polje* + **rěka*), ale o zloženinu adjektíva **polъ* a substantíva **rěka*. V tejto súvislosti je žiaduce zmieniť sa aj o pravdepodobnej pôvodnej forme uvedeného kompozita. Zdá sa, že do úvahy tu prichádzajú dve možnosti:

3.1. Východiskom pre vznik analyzovaného hydronyma sa mohla stať atributívna syntagma **pola rěka* (gen. sg. **poly rěky* atď.), ktorej členy neskôr zrástli do formy **polarěka* > **Polarieka* (so zánikom skloňovania adjektívneho komponentu).⁸ V takom prípade je potrebné vysvetliť formálnu obmenu **Polarieka* > *Polerieka*. Dá sa tu nepochybne uvažovať o pôsobení ľudovej etymológie, ktorá zblížila prvú časť kompozita so substantívom *pole*; vylúčená nie je ani alternatíva, že podoba so začiatočným *Pole-* vznikla analogicky na základe foriem **къ polě рěцѣ* (dat. sg.) či **въ polě рěцѣ* (lok. sg.).

3.2. Inou možnosťou je predpoklad, že adjektívum **polъ* vytvorilo so substantívom **rěka* determinatívne kompozitum typu **polorěka* > **Polorieka*.⁹ Vznik súčasnej formy *Polerieka* tu možno opäť vysvetľovať zblížením so substantívom *pole*.

V oboch prípadoch treba počítať s vplyvom ľudovej etymológie. Predpokladané zblíženie analyzovaného názvu so substantívom *pole* môže takisto nazna-

⁸ Po formálnej stránke (juxtapozícia oboch komponentov) porov. jednoslovné rus. dial. *polávoda* „povodeň“ (SRNG XXIX, 1995, s. 30).

⁹ K typológii porov. Pohl (1977, s. 55, 81 – 82). – Nie je vylúčené, že stopa po forme **Polorieka* mohla zostať zachovaná v priezvisku *Polorecký* (porov. Ďurčo a kol., 1998); vzhľadom na starobylosť dokladov na začiatočné *Pole-* (v názve vodného toku a obce) však považujeme za pravdepodobnejšie, že forma *Polorecký* je len novším variantom priezviska *Polerecký*, ktorý mohol vzniknúť druhotným zblížením s etymologicky nesúvisiacim *pol* „polovica“ (porov. kompozitá typu *pol-o-prázdný* ap.).

čovať, že jeho prvý komponent – v zmysle našej interpretácie adjektívum **polъ*, resp. **polý* – prestal byť zrozumiteľný (akiste v dôsledku zániku výrazu **polъ*, resp. **polý* v apelatívnej lexike¹⁰, a preto došlo k jeho sémantickej reinterpretácii; ako *terminus ante quem* tu azda možno uviesť obdobie vzniku najstarších dokladov názvu *Polerieka*, svedčiacich už o začiatočnom *Pole-*. Aj táto okolnosť môže svedčiť o relatívne archaickom charaktere hydronyma *Polerieka*.¹¹

Literatúra a pramene

- BEL, M.: Turčianska stolica. Prel. Július Sopko. Martin: Osveta 1989. 104 s.
- ĎURČO, P. a kol.: Databáza vlastných mien a názvov lokalít na Slovensku. Podklady k projektu: Copernicus Programme, project COP-58: Onomastica – Copernicus Database. CD ROM. Paris: ELRA 1998. – Voľne prístupná online verzia (pod názvom Databáza priezvisk na Slovensku): <http://slovník.juls.savba.sk> (prístup: 8. septembra 2007).
- ESBM – Etymalihičny slovník belaruskaj movy. Minsk 1978 n.
- ESJS – Etymologický slovník jazyka staroslověnského. Praha: Academia 1989 n.
- ESUM – Etymolohičnyj slovník ukrajins'koji movy v semy tomach. Kyjiv: Naukova dumka 1982 n.
- KRAJČOVIČ, R.: O kontinuite starej slovenskej a praslovanskej lexiky (I – III). In: Slovenská reč, 1988, roč. 53, č. 5, s. 259 – 269; č. 6, s. 321 – 328; 1989, roč. 54, č. 1, s. 3 – 9.
- KRAJČOVIČ, R.: Živé kroniky slovenských dejín skryté v názvoch miest a obcí. Bratislava: Literárne informačné centrum 2005. 232 s. ISBN 80-88878-99-3
- KRŠKO, J.: Hydronymia povodia Turca. Banská Bystrica: Univerzita Mateja Bela, Fakulta humanitných vied 2003. 170 s.
- MACHEK, V.: Etymologický slovník jazyka českého. Praha: Academia 1968. 868 s.
- MAJTÁN, M.: Z lexiky slovenskej toponymie. Bratislava: Veda 1996. 192 s.
- MAJTÁN, M.: Kompozitné štruktúry v slovenskej onymii. In: Slovenská reč, 1998, roč. 63, č. 1, s. 13 – 24.
- POHL, H. D.: Die Nominalkomposition im Alt- und Gemeinslavischen. Ein Beitrag zur slavischen, indogermanischen und allgemeinen Wortbildung. (= Klagenfurter Beiträge zur Sprachwissenschaft. Beiheft 1.) Klagenfurt 1977. 103 s.
- POKORNY, J.: Indogermanisches etymologisches Wörterbuch. 3. Aufl. Tübingen – Basel: Francke Verlag 1994. 2 Bde.
- SRNG – Slovar' russkich narodnych govorov. Leningrad (Sankt-Peterburg) 1965 n.
- ŠMILAUER, V.: Vodopis starého Slovenska. Praha – Bratislava: nákladem Učené společnosti Šafaříkovy v Bratislavě 1932. XLIII, 564 s.
- TRUBAČOV, O. N.: Neskofko drevnich latinsko-slavianskich paralelej. In: Etimologija 1973. Moskva: Nauka 1975, s. 3 – 16.
- TRUBAČOV, O. N.: Etnogenez i kul'tura drevnejšich slavian. Lingvističeskije issledovanija. Izdanije 2-oje, dopolnennoje. Moskva: Nauka 2002. 489 s.
- VRSS – Veľký rusko-slovenský slovník. Bratislava: Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied 1960 – 1970. 5 zv.

¹⁰ Otázku ďalších možných reflexov psl. **polъ* v slovenskej apelatívnej i propriálnej lexike (porov. už Machek, 1968, s. 470, s. v. *police* 2.) ponechávame v tomto príspevku bokom.

¹¹ Definitívna verzia príspevku vznikla v rámci realizácie projektu Etymologický výskum slovenskej lexiky – 2. etapa (grant VEGA č. 2/0129/09).

ПРИНЦИПИ НОМІНАЦІЇ В ГІДРОНІМІЇ УКРАЇНИ ТА СЛОВАЧЧИНИ

Ольга Петрівна Карпенко

Для сучасної слов'янської гідронімії властива поглиблена увага до етимології назви, до її місця в ономастичному гнізді. Досліджуючи потаємним, вже замало обмежитися лише фіксацією етимона, все частіше відзначається прагнення вийти на обґрунтоване значення реалії, відтворити процес номінації. Іншими словами, останнім часом дослідженню підлягає формальне та змістове вираження етимона. Обстеження географічних назв, зокрема водних, свідчить про стійку повторюваність у споріднених, більше того, і в неспоріднених, мовах семантичних полів. На різних територіях відзначаються гідроніми, які засвідчують в своїх основах семантику 'розмір об'єкта (великий, малий)', 'фізичні властивості', 'характер ґрунту' тощо. Інша справа, що кількість лексем, які маніфестують ту чи іншу ознаку географічного об'єкта, буде різною в кожному етногенетичному об'єднанні.

У гідроніміконах України та Словаччини значна частина назв утворена на базі географічних термінів, досить давнього й стійкого до змін шару лексики, вивчення якого дозволяє зробити важливі висновки щодо раннього розселення слов'ян на різних теренах, що в свою чергу важливо для локалізації слов'янської прабатьківщини. Терміни-архаїзми, поміж яких чимала роль праслов'янізмів, дозволяють відновити мотиви номінації географічних об'єктів, якими керувалися давні слов'яни в ті часи, коли людина практично ще не відокремлювала себе від природи, спиралася лише на конкретні спостереження та ограні чуття. Найпростіше або нульове творення оніма досі лишається актуальною точкою відліку для вивчення всіх подальших дериватів, частина яких еволюціонувала з часом, зазнавала різних фонетичних змін. Останні часто настільки змінювали назви, що дослідники часом вагалися в можливості зарахування їх до питомих утворень, шукаючи вихідне мовне джерело поза межами слов'янських мов. Відповідні фонетичні зміни торкнулися також апелативів, зокрема географічних термінів.

І. Зосередившись на відбитті архаїчних географічних термінів в основах гідронімів, нашу увагу привернули назви, похідні від апелативів *берда*, *бердо* та його дериватів. Поширені вони не тільки в Україні та Словаччині, але й в межах більшої частини Славії. Великий фактичний матеріал із гідронімії та з інших класів онімів зібрали Є. Налєпа та М. Юрковський (1:

с. 63 – 69; 149 – 150). Останній також навів лексичні значення континуантів псл. географічного терміна **byrdo*, засвідчені в різних діалектних зонах (1: с. 148–149), тому описувати їх ще раз зайве. В Україні в плані обґрунтування його слов'янської генези на базі географічного терміна насамперед привертає увагу гідронім локалізований за межами Карпат, зокрема на Запоріжжі, – це р. *Берда* (див.: 2: с. 39). Оскільки саме словацькі оніми представлені досить бідно, то ми дозволили собі розширити це коло за рахунок *Cierne Brdo* – ойконім у Словаччині, а також *Malinô Brdo* – гора й зона відпочинку біля гірського курорту Ružomberok (Skipark). Пов'язувати гідронім *Brdárka* – бас. Слани – безпосередньо з географічним терміном *brdo* (3: с. 18) нам видається малоюмовірним. Правдоподібніше, що це вторинне утворення, яке генетично співвідносне з ойконімом, пор., наприклад, нп *Brdárka* в р-ні Рожняви, мотивований апелятивом *brdárka* ‘село (в горах), глушина’ (4, Т. I: с. 42). Зважаючи на засвідчений в словацькій мові географічний термін *brdo*, діал. *brd* ‘пагорб’, ‘гора’ (5: с. 9), пояснення похідних назв не становить труднощів. Інша ситуація склалася на східно-слов'янському терені, зокрема в Україні.

Безперечно важливий крок у дослідженні східнослов'янських назв, похідних від географічного терміна *берда*, *бердо*, зробив М.Юрковський. Завдяки великому ономастичному та апелятивному матеріалу, зібраному дослідником в різних регіонах України, Росії та Білорусі, фактично було спростовано положення В. М. Ілліча-Світича, який вважав, що східним слов'янам цей термін поза Карпатами був невідомий. Припущення останнього про можливість походження позакарпатських географічних назв України та Росії зі східних мов (1: с. 150) не підтверджується новими лексичними фактами. Особливо цінними для підтвердження факту існування у східних слов'ян досліджуваного географічного терміна виявилися матеріали А. В. Нікітіна, на які спирався М. І. Толстой для заперечення пануючої межі окремими дослідниками думки про запозичення *бердо* з південнослов'янського джерела. Це насамперед апелятиви *бердо*, *берда* ‘невеликий похилий горб’ у Тверській та Новгородській зонах і ряд мікротопонімів-пасовищ, розташованих на похилих пагорбах – *Первое Бѣрдо*, *Второе Бѣрдо*, *Заднее Бѣрдо* (6: с. 97). Нові лексичні записи дозволяють уточнити й розширити семантику апелятива в цій діалектній зоні, спостерегти властиві йому фонетичні зміни, пор. новгород. діал. *бѣрдо*, *бѣдро* (форма з метатезою) 1. ‘невеликий пагорб, підвищення’ (*бердо* – високий луг поблизу озера (Льмень), 2. ‘мілина’ (*бедоро* – підвищення дна озера або сухмень) (7, 1: с. 50). У російських говорах Карелії зустрічається дериват *бѣрдога* ‘глибоке місце в річці, озері’ (8, 1: с. 60) з полярним до попереднього значенням. Відповідна протилежність значень

‘гора’ (пагорб, узвишшя) ↔ ‘низ’ (прірва, бездна, яма, болото) спостерігається в рос. діал. *барда́* ‘безплідний, болотяний або кам’янистий ґрунт’ (9, 2: с. 112), а також в українських говорах Карпат, пор. укр діал. *бердо* ‘крута гора’ ↔ ‘глибока прірва’ (10: с. 216). Явище енантіосемії виявляє укр. лексема *бердо* ‘бездна’ ↔ ‘крутизна’, відзначена в словнику П. А. Тутковського, на жаль, без вказівки на регіональне віднесення (11: с. 85).

Простежуючи поширення термінів *берда*, *бердо* на території східних слов’ян, відзначаючи його органічність для українських бойківських, лемківських, гуцульських говірок, а також виявлення в окремих діалектних зонах Росії, нас постійно дивувала його відсутність поміж географічних апелятивів Українського Полісся, термінологія якого позначена архаїкою і, за висновком М. І. Толстого, «близька до праслов’янської» (6: с. 243). Детальне обстеження географічних апелятивів засвідчило, що термін *бѣрдо* все-таки властивий окремим населеним пунктам Житомирщини в значенні ‘глибока прірва’ (10: с. 216). Нашу увагу привернула також діалектна лексема *бедра*, записана А.П. Непокупним у ряді населених пунктів Володимирецького р-ну Рівненської обл. у значеннях ‘велика яма’, ‘долина, залита водою’, ‘болото’, ‘непрохідне болото’. Поліське *бедра* < **bedra* ‘заглибина, долина, яр’ А. П. Непокупний з певним сумнівом стосовно його архаїчності вважав повним слов’янським відповідником лтс. *bēdrė* ‘болото, трясовина, долина’. Згадані сумніви базувалися на тісних семантичних зв’язках *бедри* з географічним терміном *дебра* ‘яма з водою’, ‘саджалка’, тобто не відкидалась можливість виникнення *бедра* з *дебра* в результаті метатези (12: с. 29). З іншої сторони, якщо врахувати семантичну подібність, то ніщо не заважає інтерпретувати поліське *бедра* ‘велика яма’ як форму з метатезою від *берда*, подібно до вищезгаданих новгородських діал. термінів *бѣрдо* і *бѣдро*, *бедро*. Аналогічні словоформи з метатезою плавний + детермінатив → детермінатив + планий спостерігаємо в генетично спорідненому рос. діал. *бѣдрó* ‘складова частина ткацького верстата; бердо’ (13, 1: с. 45), укр. діал. *бѣдро* ‘деталь ткацького верстата’ (14: с. 25) < псл. **byrdo*. Пригадаємо, що вже А. Брюкнер пол. лексеми *biordo*, *biodra* ‘схил, пагорб’, правда, зі знаком запитання, намагався зіставити з **brdo* ‘пагорб’ (15: с. 28). Є. Мошко відзначає, що подібне зіставлення здійснене А. Брюкнером услід за Л. Малиновським, який у такий спосіб пояснював пол. *ubiedzra*, *ubiodrki* ‘крутий схил, похилості’ (16: с. 213). Якщо прийняти це пояснення, то польська місцева назва *Ubiertzie* (1: с. 64) – дометатезна форма.

Якщо питання про існування географічного термінів *бердо*, *берда* у східних слов’ян можна вважати розв’язаним, то його етимологія лишається дискусійною.

Відомо, що географічний термін *бердо* < псл. **bьrdo* більшість етимологів, услід за Й. Шютцем, не відокремлюють від назви ткацького верстата і найчастіше пов'язують з і.-є. коренем **bhr-/bher-* 'гостре' (17, 3: с. 165) або 'гребінь' (18, 1: с. 169). Цю етимологію заперечує Ю.В. Откупщиків. Намагаючись розібратися, як був влаштований примітивний ткацький верстат, дослідник натрапив на псковське діал. слово *бёрдо* 'скалочка', завдяки якому вважав за можливе виведення **bьrdo* з і.-є. кореня **bher-* 'різати', 'рубати' та реконструювання суфіксального утворення **bhr-do* у двох значеннях: 1. 'скалочка, скалка', 'уламок', 2. 'урвище (букв. 'зріз', 'відкол') → 'узвишся, пагорб' (19: с. 113 – 114). Більшість етимологів не сприйняли цю етимологію і залишились на старих засадах.

Складність етимології слів *бердо*, *берда*, на нашу думку, пояснюється тим, що досить складно правильно визначити його первісне семантичне значення. З позиції сьогодення вже важко відповісти навіть на питання, яка ж частина ткацького верстата називалася *бердом*, пор. укр. діал. *бёрдо* 'товста бокова тростина берда, що запобігає зламові тонких середніх тростин', 'подібний до гребеня вузол ткацького верстата, що прибиває уток – поперечно ткані нитки' (20: с. 240, 253), рос. діал *бердо* 'частина ткацького стана; гребінь', 'вал ткацького стана, на який намотується пряжа', 'домоткане полотно' (21, 1: с. 97 – 98], *бáрда* 'сільський ткацький верстат (який до сьогодні не зберігся)' (9, 2: с. 112), *бёрдо* 'ткацький верстат', 'опорні частини (стінки) ткацького верстата' (8, 1: с. 60), *бердинка* 'одна з дерев'яних пластинок бедра', значення лексем *бёрдочко* та *бёрдачка* можна зрозуміти з контексту: *Бёрдачка з дасóчки дéлаицца, фанéринку выриш, прарéжьши, и дырачка рядам...* (22, 1: с. 172), блр. діал. *бёрдзицы* 'планочки, якими прикріплюють тростини в берді' (23, 1: с. 183). Опис діалектних лексем показує, що так могли називатися як різні частини верстата, так і сам верстат, і навіть полотно, яке на ньому вироблялось. Найдавніші верстати виготовлялися з дерева, для окремих деталей також використовували палички, тростинки, з'єднані, зв'язані між собою, дерев'яним був вал, на який намотували нитки. Відомо, що саме матеріал, з якого виготовляли різні вироби, часто закріплювався в їхніх назвах. Зовсім не випадково в укр. діал. мові *бёрдя* 'дерев'яна кладка, колода' < **bьrdo* 'бердо, поліно' (18, 1: с. 169), а в білорусів засвідчується діал. *бердзь* 'підгнивши пориста деревина' (24, 1: с. 52), пор. ще полаб. *b'ordü* 'бительня, поліно; бердо' (18, 1: с. 169), словін. *bárd* 'дуюмові дошки в човні' (17, 3: с. 165). Праслов'янські форми **bьrdь* / **bьrda* структурно і семантично співвідносні з псл. **bьrvь* / **bьrva* (пор. укр. *берва* 'кладка, місток з двох колод', *берв* 'стовбур дерева' (18, 1: с. 168), блр. *бёрва* 'кладки з колод чи товстих жердин на

грузькому місці' (25: с. 23), пол. *bierwa* 'колода', ст. ч. *břev* 'місток' (17, 3: с. 71; 18, 1: с. 168) і т.д.). Зауважимо також, що *бердами* в руських говорах називали не лише ткацькі верстати, але й рибальські знаряддя. При цьому зовнішній вигляд цих знарядь, матеріал, з якого їх виробляли, та техніка виготовлення була досить близькою до тої, за якою виготовляли ткацькі *бёрды*, зокрема гребені, пор. (ворон.) 'бердами же називають солом'яні щити згори та знизу скріплені дерев'яними планками' (26: с. 22), (перм.) 'перегородка на річці, від одного краю до другого, із прутів, палок або сіток, біля яких ставлять пастки для риби' (9, 2: с. 243), сиб. *бёрдо* 'загородки з лозняка', *берда́* 'знаряддя з прутів' (27, 1: с. 63), приамур. *бёрдо* або *бёрды*, *бердо́*, а також *бёдро*, мн. *бёдра* (варіанти з метатезою) 'один зі щитів, котрими перегороджують річку під час рибальства' (28: с. 22 – 23). Словникові цитати дають деяке уявлення про техніку їхнього вироблення, про те, що *берда* плели або в'язали свідчить такий контекст: *плели бердо из толстых пруттев* (28: с. 22 – 23). У росіян існували навіть відповідні назви професій – *бердовяз* 'бердов'яз берда в'яжет' (9, 2: с. 243), *берденник* 'майстер по виготовленню з прутів пасток на рибу' (29, I: с. 99), а у словенців зберігається лексема *brdce* < **bьrdьce* 'дерев'яний стан, на котрому плетуть великі мисливські сітки' (30, I: с. 53). При поясненні апелятива *бердо* назви рибальських знарядь, як правило, не залучаються, виняток становить 'ЭССЯ' (17, 3: с. 165), щоправда, вони не вплинули на корективи його первісної семантики. Шукаючи мотиваційну характеристику власних назв з препозитивним компонентом *Берд-*, І. В. Єфименко вийшла на псл. основу **bьrd-*, віднесення якої до гнізда і.-е. **bher-* 'нерівний, опуклий, кривий' захистила лексемами, які досі етимологи не залучали до розгляду. Крім окремих нами згаданих, це укр. *бёрдо* 'мертва рука; мертва нога', рос. діал. *бердо́* 'ребро, бік', *бёрдо* 'загородка з лозняка', *бёрда* 'невелика голова хустка', *бёрда* 'пелерина', *бёрды* 'підпірка для пиляння дров у вигляді бруса на ніжках, збитих хрестовиною; козла', *бёрдица* 'верхня частина ноги від тазостегнового суглоба до коліна', стегно' та деякі інші (31: с. 71 – 72). З огляду на семантику в останній лексемі можна було б бачити метатезний дериват від *бедра́*, *бедро́* (<**bedro*, *a*) 'верхня половина всієї ноги або нижньої кінцівки; часто від таза до коліна' (32, I: с. 57), але пор. ще рос. діал. *бердо* 'частина руки від кисті до ліктя' (21, 1: с. 98), що вказує на можливість розвитку семантики 'деревина → товста палка → товста кістка'. Сюди ж можна додати рос. діал. *бердіна* 'хура з коробом і високими стояками по кутках, яка використовується для перевезення снопів, сіна' (29, I: с. 99), *бердянка* 'корзинка' (9, 2: с. 244); від вихідної ідеї 'щось нерівне, випнуте, криве' отримують семантичну мотивацію рос. дієслова

bérdить ‘подаючись вперед, відступати, відкочуватися назад, як бердо’ (32, I: с. 82), яке в говорах розвинуло значення ‘боятися, полохатися’ (27, I: с. 63), та *bérdиться* ‘пишатися’ (33, I: с. 42). Сюди ж можна додати рос. діал. дериват *béрце* (< **bьrdьce*) ‘вид дерев’яної голки – пристосування для плетення сіток, що визначає величину ячейки’ (27, I: с. 106), блр. діал. *béрца* ‘ребра в корзині’ (24, I: с. 55), ‘гачок для в’язання сітки’ (23, I: с. 183).

Таким чином, етимологічне значення ‘кривизни, опуклості’, властиве формам **bьrdь* / **bьrdo* / **bьrda*, виправдано зумовлює їхнє поширення поміж географічних термінів, які в різних регіонах Славії здатні були передавати полярні значення ‘гора, пагорб, скеля’ та ‘прірва, провалля, яма’, закріплені в основах гідронімів, оронімів та ойконімів.

2. У басейні Нітри відзначається гідронім *Želeňa*, що знаходиться поблизу нп Єдльйове Костольяни (р-н Злате Моравце). Етимологія назви залишається неясною (34: с. 216). Якщо її вихідна форма правильна, то, на нашу думку, словацький гідронім можна пояснити з урахуванням спорідненого матеріалу на території східних слов’ян. Це *Желень* – (два) бол. на Сумщині, тут же засвідчується ряд однойменних мікротопонімів, переважно це болотяні низини (35: с. 101), *Желени* (1634 р.) – бол. у бас. р. Клевені; Чернігівська обл. (36: с. 201). Органічним продовженням чернігівсько-сумських назв можна вважати гідроніми Житомирщини: *Желонь* (*Жолонь*, *Жолонка*) – р., п. Словечни п. Прип’яті, *Жолонь* (*Желонь*, *Желонка*) – р., п. Ситівки п. Дніпра; Овруцький р-н, а далі тече в Білорусі (2: с. 198), *Желонька* (*Желонка*, *Желонь*) – р., в Овруцькому р-ні (2: с. 198). Ареал назв *Желень* / *Желонь* / *Жолонь* не обмежується територією України. Поширені вони також у Росії: *Желенка*, *Желонка*, *Желонья* – гідроніми в бас. Оки (37: с. 40, 99, 131), *Желонка*, *Желень* (*Жилень*) – рр. в бас. Десни (38: с. 177, 219), *Želonka* – гідронім у Польщі та ін. Подібні назви трапляються в ойконімії: *Желонка* і *Желонки* – сс. на Псковщині, *Желонья* – с. в колишній Калузькій губ., *Жолонка* – с. в колишній Ярославській губ. (39, III: с. 305, 377).

Мотивацію більшості з наведених назв правдоподібно пояснювати на основі географічного терміна *желень* ‘мокра, поросла травною низовина в лісі’, реально засвідченого в с. Семенівка Глухівського р-ну та с. Козацьке Конотопського р-ну Сумської обл. (40: с. 75). Останній вже сприймається як поліський діалектизм, проте мікротопоніми та гідроніми, утворені на його базі, не обмежуються вказаними населеними пунктами, а охоплюють ширшу територію Сумщини, виходять за межі Полісся, сягаючи бас. Десни та Оки. Цікаво, що в сучасних руських говорах апелюючи *желон*, *жолон* практично втратили географічну семантику, відомі вони лише в термінології назв посуду ‘великі ночви, колода для годування худоби’ (32, I: с. 330; 9,

9: с. 108, 110), але поширення гідронімів *Желон(ь)*, *Желонка*, *Жолонка*, *Желонья* та ін. вказує на можливість їхнього вживання в метафоричному значенні ‘западина, заглибина, низовина тощо’. Праформи мотивовано апелятивами **želnъ* / **želnъ*, **želna* / **želn'a*, які з погляду структури можна кваліфікувати похідними з *-n-* детермінативом від і-є. **gel-* ‘м’яти, здавлювати; що-небудь округле; грудка, куля’ (41, 1: с. 357) з вокалізмом е-ряду, а на основі кількісного чергування співвідносити з псл. **žьlnъ*, ъ / **žьlna*, о. Крім рос. діал. форм *жёлн*, *жолн* ‘великі ночви для годування худоби, колода, годівничка’ (42, II: с. 43, 61), пор. ще реконструйоване І. П. Петлевою на базі діалектних лексем *ижуъити* ‘видовбати, зробити заглибину’, *ижуъотина*, *жуъотина* ‘западина, жолоб’ с.-х. ім’я *жуъ* (*жуъа*) < **žьlnъ* (**žьln'a*) (43: с. 47). Континуанти досліджуваних праформ, зокрема географічні терміни, практично вийшли з ужитку, залишаючись діалектними реліктами окремих діалектних зон. Причину витіснення і зникнення цих лексем, можливо, доцільно бачити в існуванні аналогічних за семантикою і генетично споріднених географічних термінів, відмінних лише елементом розширення (*-b-*), – *жолб*, *жолоб* < **žьlbъ*, **želbъ*. Останній в якості географічного терміна зафіксований на обширній слов’янській території. Поміж континуантів праформ **žьlnъ*, **žьln'a* поза сферою географічної термінології зареєстровано слов’янську лексику на позначення пухлин, гуть, потовщень, назви дятла, пор. наприклад, рос. діал. *жёлна́*, *жолна́*, *жовня* □ ‘великий чорний дятел’ (26: с. 129), яка непогано представлена в етимологічних словниках. Базове **žьln-* / **želn-* добре простежується за даними топонімії, зокрема гідронімії на території східних слов’ян. Польський гідронім *Żelonka* найімовірніше мотивований апелятивом *желонка* < **želnъka*, а словацький – *Želeňa* < *желеня* < **želn'a* або **žьln'a*, якщо в кореневій морфемі розвинувся секундарний голосний. Обидві назви, зважаючи на кореневий вокалізм, зазнали фонетичного впливу східнослов’янського мовного середовища.

Література

1. NALEPA, J.: Słowiańszczyzna północno-zachodnia: podstawy jedności i jej rozpad. Lund: 1967. 537 s.; JURKOWSKI, M.: Słowiańskie **br̥do* ‘rodzaj góry’ jako termin geograficzny i nazwa własna. In: Studia z filologii polskiej i słowiańskiej. Warszawa: PAN 1967, s. 147–156.
2. Словник гідронімів України. Укладачі І. М. Желзняк, А. П. Корепанова, Л. Т. Масенко та ін. Київ: Наукова думка 1979. 780 с.
3. SIČÁKOVÁ, L.: Hydronymia slovenskej časti povodia Slanej. Prešov: Pedagogická fakulta UPJŠ 1966. 108 s.
4. ISAČENKO, A. V.: Slovensko-ruský prekladový slovník. Bratislava: Slovenská akadémia vied a umení 1950. Prvý diel. 591 s.

5. МАЛЬКО, Р. Н.: Географическая терминология чешского и словацкого языков (на общеславянском фоне). Минск 1974. 152 с.
6. ТОЛСТОЙ, Н. И.: Славянская географическая терминология: Семасиологические этюды. Москва: Наука 1969. 261 с.
7. Новгородский областной словарь. Отв. ред. В. П. Строгова. Новгород: Издательство Новгородского пединститута 1992. Вып. 1. 157 с.
8. Словарь русских говоров Карелии и сопредельных областей. Гл. ред. А. С. Герд. СПб.: Издательство С.-Петербургского университета 1994. Вып. 1. 507 с.
9. Словарь русских народных говоров. Под ред. Ф. П. Филина и Ф. П. Сороколетова. Москва: Наука 1966. Вып. 2, 314 с.; 1972. Вып. 9. 362 с.
10. МАРУСЕНКО, Т. А.: Материалы к словарю украинских географических апеллятивов (названия рельефов). В: Полесье: Лингвистика. Археология. Топонимика. Москва: Наука 1968. с. 206–255.
11. ТУТКОВСЬКИЙ, П. А.: Словник геологічної термінології (Прокст). К.: Державне видавництво України 1923. 201 с.
12. НЕПОКУПНЫЙ, А. П.: Балто-севернославянские языковые связи. Київ: Наукова думка 1976. 226 с.
13. Ярославский областной словарь: Учеб. пособие. Отв. ред. Г. Г. Мельниченко. Ярославль: Ярославский ордена трудового Красного Знамени госуд. педагог. ин-тут им. К. Д. Ушинского 1981. Вып. 1. 65 с.
14. ПИРТЕЙ, П.: Короткий словник лемківських говірок. Івано-Франківськ: Сіверсія МВ 2004. 361 с. ISBN 966-7515-23-0
15. BRÜCKNER, A.: Słownik etymologiczny języka polskiego. Warszawa: Wiedza powszechna 1957. 806 s.
16. MOŠKO, E.: *Ubiedrza, Obodrowo i Obodryci*. In: *Język polski*, 1969; XLIX, s. 203–215.
17. Этимологический словарь славянских языков: Праславянский лексический фонд. Под ред. О. Н. Трубачева. Москва: Наука 1976. Вып. 3. 199 с.
18. Етимологічний словник української мови: В 7 т. За ред. О.С.Мельничука. Київ: Наукова думка 1982. т. 1. 631 с.
19. ОТКУПЩИКОВ, Ю. В.: Из истории индоевропейского словообразования. Ленинград: Издательство Ленинградского университета 1967. 321 с.
20. НИКОНЧУК, М. В.: Матеріали до лексичного атласу української мови (Правобережне Полісся). Київ: Наукова думка 1979. Т. 1. 313 с.
21. Словарь воронежских говоров. Науч. ред. Г. Ф. Ковалев. Воронеж: Воронежский государственный университет 2004. Вып. 1. 304 с. ISBN 5-9273-0690-X
22. Псковский областной словарь с историческими данными. Отв. ред. Б.А. Ларин. Ленинград: Издательство Ленинградского университета 1967. Вып. 1. 199 с.
23. Слоўнік беларускіх гаворак паўночна-заходняй Беларусі і яе пагранічча. Мінск: Навука і тэхніка 1979. Т. 1. 511 с.
24. Тураўскі слоўнік. Рэд. А. А. Крывіцкі. Мінск: Навука і тэхніка 1982. Т. 1. 254 с.
25. ЯШКІН, І. Я.: Беларускія геаграфічныя назвы: Тапаграфія. Гідралогія. Мінск: Навука і тэхніка 1971. 255 с.
26. Словарь областного вологодского наречия: По рукописи П. А. Дилакторского 1902 г. Издание подготовили А. И. Левичкин и С. А. Мызников. СПб.: Наука 2006. 677 с.
27. Словарь русских говоров Сибири. Под ред. А. И. Федорова. Новосибирск: Наука 1999. Т. 1. 303 с. ISBN 5-02-031824-8
28. Словарь русских говоров Приамурья. Отв. ред. Ф. П. Филин. Москва: Наука 1983. 341 с.

29. Словарь говоров русского Севера. Под ред. А. К. Матвеева. Екатеринбург: Издательство Уральского университета 2001. Т. I. 250 с. ISBN 5-7525-0999-8
30. PLETERŠNIK, M.: Slovensko-nemški slovar. Ljubljana: 1894. D. 1.
31. ЄФИМЕНКО, І. В.: Антропонімічні етюди. Х. В: Актуальні питання антропоніміки: Збірник матеріалів наукових читань пам'яті Юліана Костянтиновича Редька. Київ: 2005. ISBN 966-02-3512-7, с. 70 – 75.
32. ДАЛЬ, В.: Толковый словарь живого великорусского языка. Москва: Русский язык 1981. Т. I. 699 с.
33. Словарь русских говоров Среднего Урала. Под ред. А. К. Матвеева. Свердловск: Средне-Уральское Книжное Издательство 1964. Т. I. 207 с.
34. HLADKÝ, J.: Hydronymia povodia Nitry. Trnava: Pedagogická fakulta Trnavskej univerzity 2004. 294 s. ISBN 80-8082-008-2
35. ЧЕРЕПАНОВА, Е. А.: Микротопонимия Черниговско-Сумского Полесья. Сумы: 1984. 212 с.
36. КУЛАКОВСЬКИЙ, П.: Чернігово-Сіверщина у складі речі Посполитої 1618 – 1648. Київ: Темпора 2006. 495 с. ISBN 966-8201-17-5
37. СМОЛИЦКАЯ, Г. П.: Гидронимия бассейна Оки (Список рек и озер). Отв. ред. О.Н. Трубачев. Москва: Наука 1976. 402 с.
38. МАШТАКОВ, П. Л.: Список рек Днепровского бассейна: Указатель. СПб.: Тип. Императ. АН 1913. 292 с.
39. Russisches geographisches Namenbuch. Begr. von M. Vasmer. Wiesbaden: Otto Harrassowitz 1967. Bd III. s. 241 – 480.
40. ЧЕРЕПАНОВА, Е. А.: Народная географическая терминология Черниговско-Сумского Полесья. Сумы: 1984. 274 с.
41. POKORNY, J.: Indogermanisches etymologisches Wörterbuch. Bern; München: Francke Verlag 1959. Bd 1.
42. ФАСМЕР, М.: Этимологический словарь русского языка. Изд. второе. Москва: Прогресс 1986. Т. II. 671 с.
43. ПЕТЛIEВА, И. П.: Этимологические заметки по славянской лексике. VI. В: Этимология. 1975. Москва: Наука 1977. с. 42 – 51.

APLIKÁCIA SPRACOVANIA HYDRONYMIE POVODIA HRONA DO DIGITÁLNEJ MAPY

Jaromír Krško – Boris Pálka

Pevnou, a na Slovensku dôležitou, súčasťou onomastiky je hydronomastika. Mnohé slovanské i neslovanské krajiny sa už v minulosti rozhodli spracovať národnú hydronymiu v synchrónnom i diachrónnom rámci, niektoré krajiny tento krok ešte len čaká.

Myšlienka spracovania slovenskej hydronymie vznikla v roku 1976, kedy vznikla výskumná úloha Slovenskej jazykovednej spoločnosti pri SAV v Bratislave pod vedením M. Majtána. V rámci tejto úlohy vznikla na onomastickom pracovisku v Jazykovednom ústave Ľ. Štúra SAV pracovná skupina a začalo sa s budovaním kartotéky slovenskej hydronymie (excerpovali sa diela Hydrologické pomery ČSSR, Hydrografický číselník slovenských tokov, Základná mapa ČSSR v mierke 1 : 50 000). Pod vedením pracovnej skupiny sa začali organizovať metodické semináre v Jazykovednom ústave Ľ. Štúra SAV, v Banskej Bystrici a v Prešove. Vypracoval sa dotazník na terénny výskum, zorganizoval sa terénny výskum povodí horného Hrona, Zolnej a povodia Svinky (prítoku Torysy). Hydronomastický materiál zbierali poslucháči vtedajších pedagogických fakúlt v Prešove a Banskej Bystrici v rámci seminárnych a diplomových prác.

Slovenská onomastika sa tak už v polovici sedemdesiatych rokov pripojila k iniciatíve nemeckých onomastikov, konkrétne k myšlienkam H. Kraheho zo začiatku šesťdesiatych rokov. H. Krahe vypracoval projekt na spracovanie hydronymie Nemecka pod názvom *Hydronymia Germaniae* (1962). Neskôr sa k tomuto projektu v roku 1980 oficiálne pripojila aj poľská onomastika pod vedením K. Rymuta. Myšlienka spracovania hydronymie v širšom (európskom) kontexte sa zrodila r. 1985 v Akadémii vied a literatúry v nemeckom Mainzi. Autormi projektu *Hydronymia Europaea* boli W. P. Schmid, J. Udolph a K. Rymut.

Prvou monografiou, v ktorej sa spracovala hydronymia slovenského povodia, bola práca M. Majtána a K. Rymuta pod názvom *Hydronimia dorzecza Orawy* (1985; slovenské doplnené vydanie v r. 2006). Táto monografia bola však spracovaná podľa metodiky starších poľských hydronomastických monografií. Podľa monografie *Hydronimia dorzecza Orawy* bola spracovaná aj kandidátska dizertačná práca O. Nemčokovej *Hydronymia povodia horného Hrona* (1988). V roku 1998 vyšla v Stuttgarte ďalšia spoločná práca autorov K. Rymuta a M. Majtána pod názvom *Gewässernamen im Flussgebiet des Du-*

najec. (*Nazwy wodne dorzecza Dunajca*). V tejto monografii sa samostatne spracúva aj slovenská časť Dunajca a Popradu (s. 295 – 426 a 459 – 506). Autori tu nadviazali na zásady stavby hesla podľa jednotnej normy projektu *Hydronymia Europaea*.

V rámci spracúvania slovenskej hydronymie vzniklo niekoľko menších štúdií, ale aj samostatné monografie, v ktorých autori analyzovali väčšie povodia. Nové monografie už metodologicky vychádzali zo zásad projektu *Hydronymia Europaea – Hydronymia slovenskej časti povodia Slanej* (Sičáková, 1996), *Hydronymia povodia Ipla* (Majtán – Žigo, 1999), *Hydronymia povodia Turca* (Krško, 2003). V monografii *Hydronymia povodia Nitry* (Hladký, 2004) autor ako prvý predstavil metodologické spracovanie vodných kanálov, resp. metodiku ich zapisovania v hydrografickom členení povodia. V rukopise zostala kandidátska dizertačná práca *Hydronymia povodia horného Hrona* (Nemčoková, 1988), ktorá sa stala podkladom pre celé spracovanie povodia Hrona s názvom *Hydronymia povodia Hrona* (Krško, 2008). Spracovanie povodia Hrona skompletizovalo spracovanie povodí takmer celého stredného Slovenska. V roku 2008 by sa mala začať samostatne spracúvať hydronymia povodia Váhu, čím by sa dosiahlo spracovanie približne 60 až 70 percent celej hydronymie Slovenska. V rámci doktorandských prác sa spracuje hydronymia Ondavy a Tople (J. Homoľa) a slovenská časť rieky Moravy (A. Závodný). Veľkým prínosom v základnom spracovaní povodí sú seminárne a najmä diplomové práce, ktoré vznikajú na jednotlivých slovakistických pracoviskách slovenských vysokých škôl. Diplomanti spracúvajú najmä vodohospodársku mapu mierky 1 : 50 000, ozalitové, turistické mapy a regionálne monografie obcí. Objavujú sa diplomové práce, v ktorých je urobený aj archívny výskum. Doteraz boli v rámci diplomových prác (nepočítajúc povodia, ktoré sú spracované vo vyššie citovaných monografiách) spracované povodia dolného Dudváhu (Beňo, 2005), Myjavy a Chvojnice (Závodný, 2007), horného a stredného Váhu (Chovancová, 2003; Hikaníková, 2005), Kysuce (Majchrák, 2005), Hornádu (Jurčišinová, 2006; Švačová, 2006), Hnilca (Mihalusová, 2006) a Tople (Karahutová, 2006). Všetky takéto práce sú veľmi vhodným základom pre komplexné spracovanie povodí v rámci projektu *Hydronymia Slovaciae*.

Napriek tomu, že projekt *Hydronymia Slovaciae* vychádza z metodologických zásad projektu *Hydronymia Europaea*, prináša viacero nových podnetov, ktoré môžu posunúť hydronomastický výskum dopredu aj v iných krajinách. Aby sa dosiahla jednota zapisovania všetkých hydroným a aby sa mohli samostatne monograficky spracované povodia spojiť do jedného celku, musela byť vypracovaná záväzná metodika. Zásady spracovania hydronymie Slovenska

vyšli pod názvom *Spracovanie hydronymie Slovenska. (Metodické pokyny na spracúvanie projektov Hydronymie Slovaciae)* (Krško, 2005).

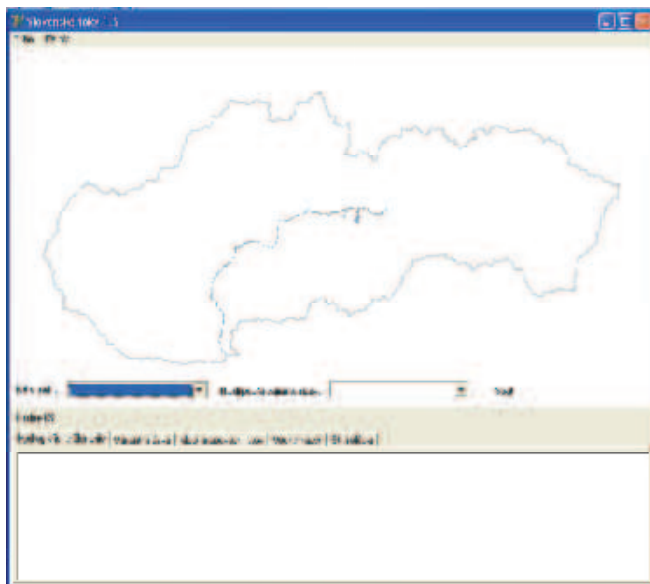
Ďalšie výskumy slovenskej hydronymie môžu smerovať do oblasti modelovej štruktúry doteraz vyskúmaných hydroným. Tejto problematike sa v ostatnom čase venovali najmä L. Sičáková (2004a; 2004b) a J. Krško (2007b; 2007c). V porovnaní s celkovou toponymiou ide o veľmi špecifickú oblasť, pretože toponymické modely neplatia vo všeobecnosti v hydronymii (napr. antroponymum sa v toponymii uplatňuje ako primárny motivant, zatiaľ čo v hydronymii je sekundárnym motivantom – bližšie o tom Krško, 2007b).

Novým podnetom pre onomastický výskum môže byť aplikácia heuristických výskumov povodí do digitálnej mapy. V tejto oblasti ide o prvé pokusy využiť počítačové spracovanie hydroným – a to tečúcich i stojatých vôd, prameňov a vodopádov v ich písanej podobe v digitálnej mape.

Základné heslá z hydronomastikonu sa postupne rozpisú na jednotlivé prvky a tie sa prepoja s konkrétnym vodným tokom na digitálnej mape. Tejto fáze však musí predchádzať zosúladenie názvov, ktoré sme zistili výskumom s názvami uvedených v digitálnych mapách. Prvotné fázy hydronomastického výskumu si totiž vyžadujú presne lokalizovať a zaznačiť si zistené názvy. V praxi sa najlepšie osvedčila tzv. obrysová mapa* – ide o digitálne spracované povodia, ktoré majú na jednotlivých vodohospodárskych podnikoch. Túto mapu môžu vytlačiť s eliminovaním ďalších objektov (dá sa vytlačiť len pravá/ľavá strana povodia, časť povodia, prípadne sa povodie môže vytlačiť na veľký formát – napr. A₂, A₁). Do tejto mapy si zapíšeme (k miestu prameňa) ceruzou zistený názov. Tieto názvy sa postupným výskumom môžu čiastočne meniť (po formálnej ale aj lexikálnej stránke, postupne sa napr. menia indexy názvov vyznačujúcich sa onymickou polyreferenčnosťou alebo polyonymiou – k tomu Krško, 2002). Názov na obrysovej mape musí korešpondovať s „oficiálnym“ (štandardizovaným) názvom v hydronomastikone. Po skončení výskumu povodia, analýze a celkovom spracovaní všetkých názvov prepíšeme názvy z obrysovej mapy do digitálnej mapy.

Potom nasleduje prepojenie povodia v digitálnej mape s jednotlivými časťami textovej časti hesla. Digitálna mapa povodia musí byť „aktívna“ – to znamená, že na mape celého povodia sa po príkaze „potvrdiť“ na ľubovoľný vodný tok farebne vyznačí celý tok od prameňa po ústie a vypíše sa jeho štandardizovaná podoba. Pre požadované spracovanie povodia do digitálnej podoby, bolo potrebné vytvoriť aplikáciu. Aplikáciu sme vytvorili v programovacom prostredí DELPHI 7. Aplikácia pozostáva z dvoch základných častí. Je to mapové okno a textové okno (*obr. 1*).

Obr. 1

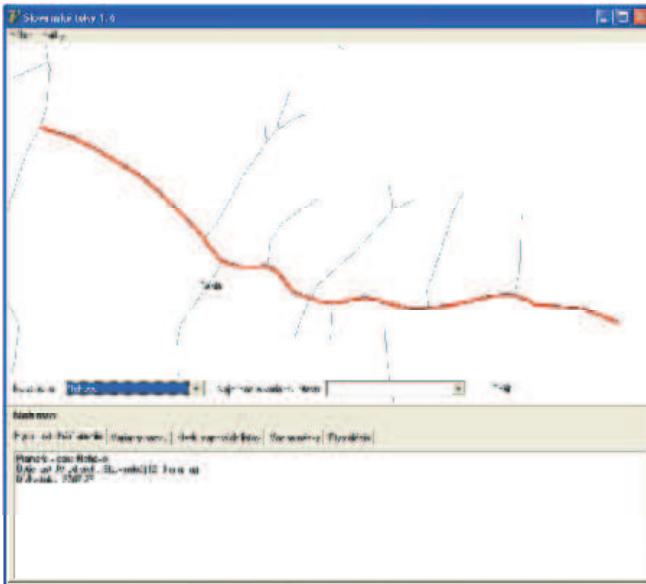
Pri otvorení aplikácie sa objaví celé povodie. Po nájazde kurzorom na konkrétny tok sa objaví jeho názov. Po príkaze „potvrdiť“ na tok sa zobrazia v textovom okne základné informácie o toku. Výber toku je možný aj cez vyhľadávanie zadáním názvu toku. Textové okno je rozdelené na záložky, ktoré obsahujú jednotlivé informácie o vodnom toku. V prvej záložke sú základné hydrografické členenie (názov toku, miesto prameňa, ústia a dĺžka toku v metroch) (*obr. 2*).

Po základných údajoch o toku nasledujú varianty názvov hydronyma a terénny názov (TN.), osadný názov (ON.), osobné meno (OM.), vodný názov (VN.), prípadne etnonymum (EN.), ktoré mohli podobu hydronyma motivovať alebo s ním vecne a etymologicky súvisia (*obr. 3*).

Klad mapových listov (nomenklatúra vodohospodárskej mapy je uvedená v tretej záložke (*obr. 4*). Doklady na daný vodný tok usporiadané chronologicky od najstarších názvov až po súčasnosť sa objavia v štvrtnej záložke s názvom Vodné názvy. Za každým dokladom nasleduje skratka zdroja, z ktorého sme daný doklad získali (*obr. 5*).

V štvrtnej záložke (*obr. 6*) sú údaje o etymológii a výklady všetkých názvov a variantov názvov hydronym s poukazmi na jazykovo a vecne súvisiace miesta a terénne názvy (motivácia osadným, terénnym, vodným názvom, osobným menom). Pri zložitejších výkladoch sa v závere uvádza dôležitá literatúra týkajúca sa etymológie.

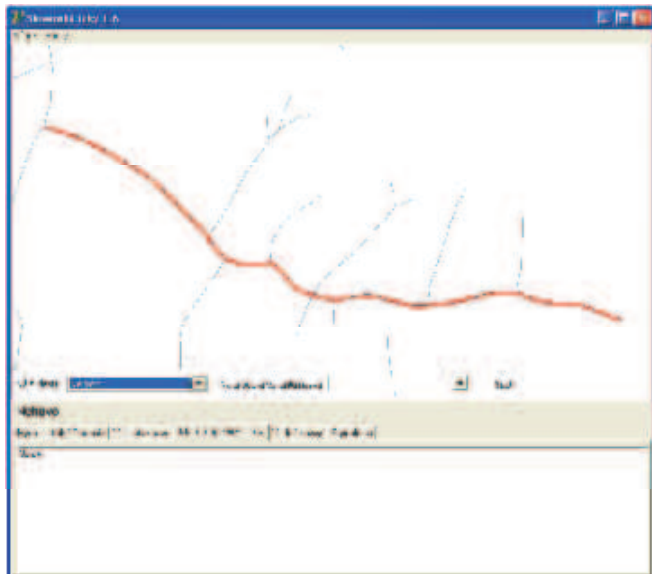
Obr. 2

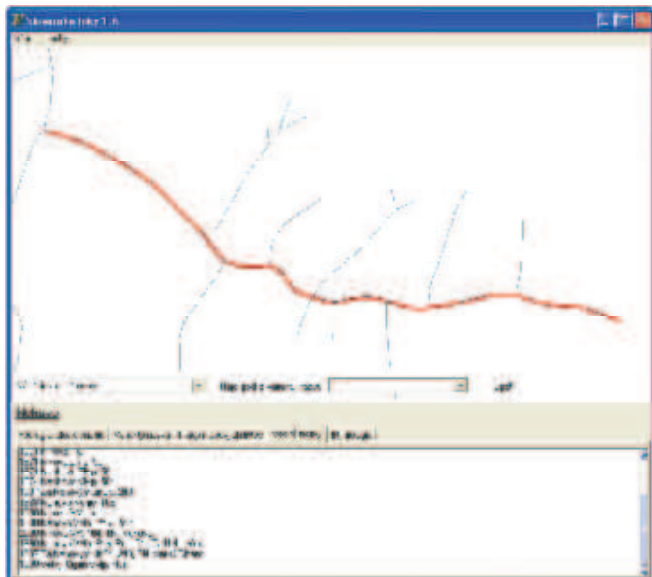
Obr. 3

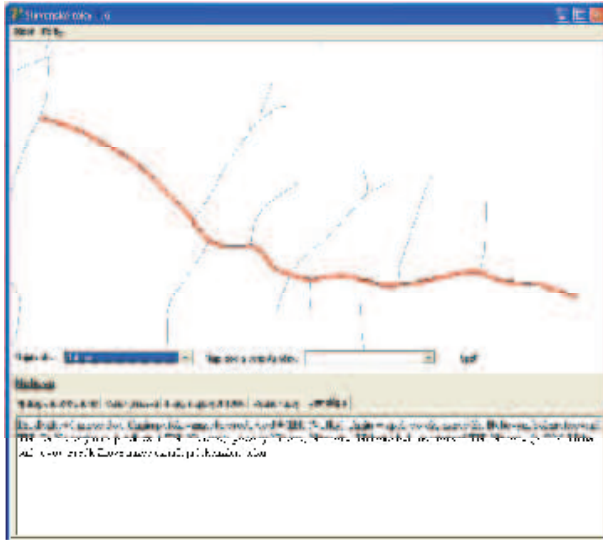
Obr. 4

Obr. 5

Obr. 6

Výskum veľkého onymického priestoru spôsobuje, že existuje rovnaké pomenovanie pre viaceré vodné toky. Najčastejšie sa vyskytujú polysémické názvy typu *Biela voda*, *Biely potok*, *Blatnivá*, *Blatný potok*, *Brezninský potok*, *Bystrý potok*, *Červený jarok*, *Čierna voda*, *Čierny potok*, *Jarček*, *Jelšovec*, *Jelšina*, *Mlynský jarok*, *Potok*, *Prostredný potok*, *Rakovec*, *Rakytiny*, *Riečka*, *Skalka*, *Skalnitá*, *Slatina*, *Slatinský potok*, *Starý potok*, *Teplá*, *Teplica*, *Zlatý potok*... Vzhľadom na to, že hydronomastikon nepredstavuje analýzu lexikálnej stránky hydroným, musíme venovať pozornosť všetkým onymickým bodom (vodným objektom). Preto je potrebné odlišiť pomocou indexov rovnako znejúce názvy. Označovanie polysémických názvov robíme v smere od ústia hlavného toku proti prúdu až k prameňu, čiže index 1 bude mať názov pri ústí, nasledujúci bude mať index 2 atď. Pri príkaze „potvrdiť“ na takýto vodný tok na mape sa farebne vyznačí a pri názve bude aj zodpovedajúci index. Ak zapíšeme názov potoka bez indexu, na mape celého povodia sa farebne zvýraznia všetky takto pomenované objekty.

Dokladová časť hydroným (najmä) väčších tokov prináša v diachrónej rovine množstvo variantov. Spracovanie hydronymie nie je určené úzkej skupine ľudí. Využitie určite nájde u historikov, kultúrnych pracovníkov, vodohospodárov, ochranárov a pod. Ak by napr. historik zistil názov, ktorý by bol variantom názvu (netvoril by teda hlavnú štandardizovanú podobu), po zadaní takéhoto

názvu by sa príslušným odkazom prepojil heslový názov s vodným tokom na mape by si ho podľa rokov ľahko vyhľadal.

Takýmto spôsobom by sa dali presmerovať všetky varianty názvov na štandardizovanú podobu na mape. V budúcnosti uvažujeme o zložitejšom stvárňovaní vodných tokov na digitálnej mape a prepojenie na geografické informačné systémy (GIS) a následne do web prostredia. GIS ako silný softvérový nástroj na spracovanie geografických dát poskytuje veľké možnosti – od možnosti sledovania priečného profilu celého toku, stvárňovanie sklonu reliéfu, doplnenia mapy o rôzne mapové filtre (ojkonymia, oronymia, typy zalesnenia...) atď.

Cieľom tohto príspevku nie je vyriešiť prepojenie hydronomastických výskumov s digitálnymi mapami. Chceli sme len motivovať ostatných kolegov ku zvýšenému úsiliu a podpore v oblasti dokončenia projektu *Hydronymia Slovaciae*, pretože toto je ukážka jeho ďalšieho smerovania a všestranného využitia v mnohých oblastiach života.¹

Literatúra

BEŇO, R.: *Hydronymia povodia dolného Dudváhu*. Rukopis diplomovej práce. Trnava: Pedagogická fakulta TU, 2005.

HIKANIKOVÁ, V.: *Hydronymia stredného povodia Váhu (Kraľovany – Nosice)*. Rukopis diplomovej práce. Banská Bystrica: Fakulta humanitných vied UMB v Banskej Bystrici, 2005. 140 s.

HLADKÝ, J.: *Hydronymia povodia Nitry*. Trnava: Pedagogická fakulta Trnavskej univerzity, 2004. 292 s.

CHOVANCOVÁ, Z.: *Hydronymia horného toku Váhu*. Rukopis diplomovej práce. Banská Bystrica: Fakulta humanitných vied UMB v Banskej Bystrici, 2003. 106 s.

JURČIŠINOVÁ, Z.: *Hydronymia horného povodia Hornádu*. Rukopis diplomovej práce. Banská Bystrica: Fakulta humanitných vied UMB v Banskej Bystrici, 2006. 124 s.

KARAHUTOVÁ, J.: *Hydronymia povodia Tople*. Rukopis diplomovej práce. Banská Bystrica: Fakulta humanitných vied UMB v Banskej Bystrici, 2006. 133 s.

KRŠKO, J.: Mikroštruktúrne vzťahy v onymii. In: *Slovenská reč*, 67, 2002, č. 3, s. 142-152.

KRŠKO, J.: *Hydronymia povodia Turca*. 1. vyd. Banská Bystrica: Univerzita Mateja Bela, Fakulta humanitných vied, 2003. 167 s. ISBN 80-8055-763-2

KRŠKO, J.: *Projekt spracovania Hydronymie Slovenska*. In: *Acta onomastica*, XLV, 2004, Praha : Ústav pro jazyk český AV ČR, s. 18-27.

KRŠKO, J.: *Spracovanie hydronymie Slovenska. (Metodické pokyny na spracúvanie projektov Hydronymie Slovaciae)*. 1. vyd. Banská Bystrica: Univerzita Mateja Bela, Fakulta humanitných vied, 2005. 105 s.

¹ Tento príspevok predstavuje časť grantových projektov Grantovej vedeckej agentúry MŠ SR a SAV VEGA č. 1/4728/07 *Aplikácia spracovania hydronymie Hrona a Torysy do digitálnych máp (GIS)*, VEGA č. 1/4541/07 *Osídlenie Zvolenskej kotliny od súčasného stredoveku do polovice 19. storočia* a Vedeckej grantovej agentúry UMB VUGA č. 4/2006 *Implementácia spracovania hydronymie povodia Hrona a Torysy do digitálnych máp (GIS)*.

KRŠKO, J. 2007(a): Hydronymia Slovaciae – tradicionalita a originalita. Referát prednesený na XV. Ogólnopolskej Konferencii Onomasztycznej s udziałem gości zagranicznych na temat Nowe nazwy własne. Nowe stanowiska metologiczno-badawcze. Kraków, 21. – 23. września 2006. V tlači.

KRŠKO, J. 2007(b): Vzťahové modely slovenských hydroným. In: Západoslovanské jazyky v 21. století. III. svazek. V tlači.

KRŠKO, J. 2007(c): Pomenovacie modely v hydronymii povodia Hrona. Referát prednesený na XVI. kolokviu mladých jazykovedcov (Časť – Papiernička, 8.-10. 11. 2006). V tlači.

KRŠKO, J.: Hydronymia povodia Hrona. Banská Bystrica: Fakulta humanitných vied UMB, 2008. 352 s.

MAJCHRÁK, M.: Hydronymia povodia Kysuce. Rukopis diplomovej práce. Banská Bystrica : Fakulta humanitných vied UMB v Banskej Bystrici, 2005. 97 s. + 1 s. príloha.

MAJTÁN, M. – ŽIGO, P.: Hydronymia povodia Ipľa. 1. vyd. Bratislava : Jazykovedný ústav Ľ. Štúra SAV; Bratislava : Filozofická fakulta UK, 1999. 116 s.

MAJTÁN, M. – RYMUT, K.: Hydronymia povodia Oravy. 1. vyd. Bratislava : Veda, 2006, 208 s.

MIHALUSOVÁ, D.: Hydronymia povodia Hnilca. Rukopis diplomovej práce. Banská Bystrica : Fakulta humanitných vied UMB v Banskej Bystrici, 2006. 109 s.

NEMČOKOVÁ, O.: Hydronymia povodia horného Hrona. Rukopis kandidátskej dizertačnej práce. Banská Bystrica : Pedagogická fakulta v Banskej Bystrici, 1988. 219 s.

PRAVDA, J.: Stručný lexikón kartografie. 1. vyd. Bratislava: VEDA, 2003. 325 s.

RYMUT, K. – MAJTÁN, M.: Gewässernamen im Flussgebiet des Dunajec (Nazwy wodne dorzecza Dunajca). Stuttgart: Franz Steiner Verlag, 1998. 516 s.

SIČÁKOVÁ, L.: Hydronymia slovenskej časti povodia Slanej. 1. vyd. Prešov : Pedagogická fakulta UPJŠ, 1996. 108 s.

SIČÁKOVÁ, L. 2004(a): Pomenovacie modely v hydronymii. In: Slovenčina na začiatku 21. storočia (Prešov, 5.-7. 3. 2003). Zost. M. Imrichová. Prešov : Prešovská univerzita v Prešove, Fakulta humanitných a prírodných vied, 2004, s. 278-283.

SIČÁKOVÁ, L. 2004(b): Pomenovacie modely hydroným z povodia Slanej. Referát prednesený na XVI. slovenskej onomastickej konferencii. (Bratislava 16.-17. 9. 2004). V tlači.

ŠVAČOVÁ, R.: Hydronymia slovenskej časti povodia Hornádu (Margecany – štátna hranica). Rukopis diplomovej práce. Banská Bystrica : Fakulta humanitných vied UMB v Banskej Bystrici, 2006. 174 s.

ZÁVODNÝ, A.: Hydronymia povodia Myjavu a Chvojnice. Rukopis diplomovej práce. Trnava: Pedagogická fakulta TU, 2007. 150 s.

Z JAZYKOVEJ A MIMOJAZYKOVEJ STRÁNKY HYDRONÝM POVODIA SLANEJ

Luba Sičáková

Pri analýze hydronymického materiálu sme sa okrem jazykovej (formálnej) stránky zamerali najmä na mimojazykovú (designatívnu) stránku, čiže na okolnosti vzniku novej hydronymickej jednotky.

Pri opise štruktúry hydroným sme vychádzali z doterajších výsledkov teoretického bádania v oblasti modelovej teórie (Blanár pre antroponymiu, 1970, 1976, 1996; Blanár – Matejčík, 1978, 1983; Majtán, 1973 a Šrámek 1972, 1976, 1999 pre ojkonymiu), podľa ktorej je dôležitým kritériom pri klasifikovaní onymického materiálu nielen formálna štruktúra onymických jednotiek, ale aj ich onymický obsah.

Okrem Šrámkovej a Blanárovej modelovej teórie (vzťahový model, slovo-tvorný alebo novšie názvotvorný model a slovotvorný typ) sme uplatnili najmä modelovú koncepciu anojkoným, ktorú komplexne opísala v monografii *Tvoření pomístních jmen na Moravě a ve Slezsku* J. Pleskalová (1992). Autorka použila termín štruktúrny model a štruktúrny typ, ktorý sa lepšie hodí na vyjadrenie pomenovacieho aktu, a to najmä v dvojslovných a viacslovných onymických jednotkách. Vzhľadom na to, že v povodí Slanej sa vyskytuje viac dvojslovných názvov, používame aj my *termíny vzťahový model* (VM), *štruktúrny model* (ŠM) a *štruktúrny typ* (ŠT).

Pomenovací model teda tvorí vzťahový model (výber pomenovacích motívov, vzťah medzi pomenúvateľom a objektom), štruktúrny model a štruktúrny typ, ktoré spolu stvárajú vybraný pomenovací motív podľa platných jazykových zákonitostí. Vybraný pomenovací motív sa potom stvári pomenovacími princípmi (ako napr. proprializácia apelatív, transonymizácia [termín podľa R. Šrámka, 1999], derivácia, kompozícia a pod. Štruktúrny (slovotvorný) typ je okrem jednotného slovotvorného významu daný rovnakou slovnodruhovou charakteristikou základu názvu a rovnakým slovotvorným formantom.

Na vznik onymickej jednotky má teda rozhodujúci vplyv vzťah pomenúvateľa k pomenúvanému objektu (toku). Tento vzťah je podľa R. Šrámka (1972, s. 308; 1999, s. 37) vymedzený štyrmi obsahovo-sémantickými kategóriami, ktoré sa dajú vystihnúť zámenami *kde* (vzťahový model I. alebo u J. Pleskalovej /1992/ A), *kto*, *čo* (vzťahový model II. alebo B), *aký*, *za akých okolností* (vzťahový model III. alebo C) a zámenom *či* (vzťahový model IV. alebo D). Jednotlivé druhy vzťahových modelov sa môžu navzájom aj kombinovať.

Medzi hydronymami a anojkonymami sú niektoré spoločné a rozdielne javy. Terénne názvy (anojkonymá) pomenúvajú rôzne terénne útvary (*lúky, polia, vrchy, hory*), ktoré sú niekedy súčasťou pomenovania (*Mokré lúky, Malé pole, Strieborný vrch, Malá hora, Spálený les*), alebo nie sú (*Vlkovo, Slatvinka, Hlbôčka, Mlynský náhon, Horný koniec, Druhá strana*), a preto môžu byť názvami ktoréhokoľvek z uvedených terénnych útvarov (objektov), a teda aj tokov.

Názvy tokov, ktoré vznikli z iného propria, napr. z osadných a terénnych názvov, majú väčšinou dve podoby. Jednoslovné názvy sú substantívne (adjektívnych je menej) a dvojslovné sú prevažne adjektívne s apelatívom *potok, jarok, voda*. Preto najmä substantívne jednoslovné hydronymá, ako napr. *Čierťaž, Štít-
nik, Poľana, Hrádok*, predstavujú hotovú onymickú jednotku s rovnakou štruktúrou ako osadné a terénne názvy, ktorými boli motivované. Pomenovací postup, ktorý prevládal pri vzniku osadného či terénneho názvu, nie je už pri utváraní hydronyma rozhodujúci. Rozhodujúcim bol fakt, že hydronymá, ktoré vznikli transonymizáciou ojkonym či anojkonym, pomenúvajú toky tečúce *od, do vedľa* rovnako pomenovanej osady či časti chotára. Vyjadrujú teda polohu alebo smer toku vzhľadom na relačný objekt, *od*, alebo *vedľa* ktorého tok tečie, a preto sme ich zaradili do *vzťahového modelu A (kde je to)*. Znamená to, že pomenovaný tok preteká tade, kde je vrch, dolina s rovnomenným názvom. Napríklad, ak tok s názvom *Laz* tečie popri časti chotára pomenovanom *Laz*, patrí do *vzťahového modelu A*, ale ak tečie lokalitou s názvom *Laz*, vtedy patrí do *vzťahového modelu B (čo tam je)*. Ak neexistuje terénny názov *Laz*, iba hydronymum *Laz*, zaradili sme ho do *vzťahového modelu B*, pretože pomenovacím motívom toku bol druh objektu (*laz*), ktorým tok preteká. *Laz* je potok pretekajúci *lazom*.

V skúmanej lokalite prevládajú dvojslovné názvy s apelatívom *potok*, napr. *Brádňanský potok*. Spolu s hydronymom *Brádno* odrážajú vzťah toku k osade *Brádno*, ktorej chotárom tok preteká. Apelatívum *potok* v dvojslovných názvoch nenesie informáciu o pomenovacom motíve, iba o druhu objektu, teda že ide o tok, a nie o iný terénny útvar (vrch, lúka, les a pod.).

Názvy s apelatívom *potok* (napr. *Rožňavský potok*) obsahujú dve časti. Prvá časť na základe najcharakteristickejších znakov (ktoré sa stali pomenovacím motívom) bližšie určuje objekt (tok) a má *identifikačnú funkciu*, pretože odlišuje jeden tok *Hlboký potok* od druhého toku, napr. od *Banského potoka*. Obyčajne je vyjadrená adjektívom. Druhá časť priamo pomenúva druh objektu (*potok*) a má *informačnú funkciu*. Dvojslovných názvov s apelatívom *potok* je najviac (221). Najčastejšie boli utvorené z názvov obcí a terénnych útvarov, vedľa ktorých pretekajú, a preto patria do *vzťahového modelu (VM) A*. Vyjadrujú *polohu, smer* toku vzhľadom na relačný objekt, napr. *Gočaltovský potok (VM A + B)*

tečie južne od obce *Gočaltovo*. Pretože v dvojslovných názvoch s apelatívom *potok* pomenúvaným objektom je vždy tok, začlenili sme ich do *vzťahového modelu* nie na základe druhového označenia, ale na základe určujúceho člena, ktorý je nositeľom diferenčných (identifikačných) príznakov. Hlavný člen dvojčlenného alebo viacčlenného modelu je podčiarknutý. Názvy typu *Bystvý potok*, *Dlhý potok* sme začlenili do *vzťahového modelu C* (aké to tam je).

Na základe uvedeného pohľadu na modelovanie onymických jednotiek možno konštatovať, že motivačné znaky sa v hydronymách jazykovo stvárnilo podobne ako v ojkonymách či anojkonymách, preto sme na vyjadrenie základných motívov hydronym použili podobné vzťahové modely ako v ojkonymii R. Šrámek a v anojkonymii J. Pleskalová. Hydronymá sme začlenili do štyroch vzťahových modelov. Z hľadiska jazykového a mimojazykového stvárnenia sa nie celkom bezproblémový javí vzťahový model D, ktorý obsahuje onymické jednotky vyjadrujúce privlastnenie a iný vzťah k osobe. Je to jeden z najstarších propriálo-pomenovacích motívov. Na vyjadrenie posesivity sa najviac zúčastňujú propriá (priezviská, rodné a živé mená).

K zamysleniu sa nad primárnosťou posesivity v toponymách a v hydronymách nás priviedla štúdia J. Krška (*Antroponymá ako motivanty terénnych názvov a hydronym*, 2006). J. Krško (s. 328) uvádza, že hydronymá motivované antroponymami majú sekundárnu (nepriamu) motiváciu sprostredkovanú cez terénny názov, a preto v hydronyme nie je vyjadrený vlastnícky vzťah.

Objekty patriace osobám môžu byť rôzneho charakteru (lokality, doliny, územia, ale aj toky). I keď hydronym posesívneho charakteru je v porovnaní s toponymami menej, predsa sa vyskytujú. Ide o hydronymá typu *Markov potok*, *Pavlov potok*, *Mochňačov potok* a iné. Sú to krátke, väčšinou 1 km dlhé toky. Na katastrálnych mapách sú v polovici prípadov doložené aj rovnomenné toponymá z toho istého roku ako hydronymá, čo v prípadoch bez doložených terénnych názvov na mapách sťažuje určenie primárnosti názvu.

Názvy *Markov potok*, *Klimov potok* môžu tieť lokalitou patriacou *Markovi*, *Klimovi* (čo tam je) potom z hľadiska motivácie (vzťahových modelov) by patrili do vzťahového (motivačného) modelu B, čo znamená, že tok tečie *Markovým*, *Klimovým* územím.

Takto pomenované toky môžu tieť aj vedľa lokality, terénu *Markovo*, *Klimovo*, tak by signalizovali polohu, smer toku vzhľadom na relačný objekt. Potom by toky typu *Markov potok*, *Klimov potok* patrili do vzťahového modelu A.

Ak je v hydronyme typu *Markov potok*, *Mochňačov potok* obsiahnuté antroponymum *Marko*, *Mochňač*, môže signalizovať nielen meno majiteľa pozemku, ale aj toku ním pretekajúceho, a teda vlastníctvo oboch lokalít (toku a územia).

Formálne je tento vzťah vyjadrený príponou *-ov*. Na základe vlastníctva objektu možno názvy tokov s antroponymom v názve začleniť aj do vzťahového modelu D (*privlastnenie a iný vzťah k osobe*).

Na začlenenie týchto hydroným do vzťahového modelu D vplývajú viac formálne (jazykové) činitele (posesívna prípona *-ov, -ova, -ovo*), ktoré signalizujú vlastníctvo toku. Mimojazykové okolnosti (vzťah pomenovateľa k pomenúvanému objektu) zohľadňujú motivačnú stránku (*čo tam je, polohu, smer toku*), a preto môžu názvy tokov *Markov potok, Demetrov potok* patriť do vzťahového modelu B, aj do vzťahového modelu A.

Aby sme názvy typu *Markov potok* nemuseli uvádzať v každom spomenutom vzťahovom modeli, zaradili sme ich do vzťahového modelu D (*vlastníctvo objektu*). Názvy môžu vyjadrovať súčasne pomenovanie lokality a ňou pretekajúceho toku, o čom svedčia aj terénne názvy, ktoré sú na katastrálnej mape doložené vždy v tom istom roku ako hydronymá. Antroponymické hydronymá odzrkadľujú vlastnícky vzťah osoby k pomenúvanému útvaru.

Katastrom obcí *Ratkovská Suchá, Ratková a Rybník* preteká *Kňazov potok*. Názvom *Kňazov potok* sa pomenúva nielen dva km dlhý potok, ale aj dolina, ktorou potok tečie. Nikde sme nenašli terénny názov *Kňazova dolina*, ani podobný terénny názov. Posesívne apelatívne názvy typu *Kňazov potok* vznikali v súvislosti s cirkevným majetkom, nachádzajúcim v blízkosti tokov, preto mohli byť ním aj toky motivované. Tok *Kňazov potok* patril do vlastníctva kňazov, keďže sa usídlili v jeho blízkosti. V katastri obce *Rybník* existoval v stredoveku kláštor nazarénov. Pri prameni sa potok volá *Remplikovo*, teda podľa mena vlastníka časti terénu. Podobná situácia nastala aj pri názve toku *Prepoštov potok* (v neďalekom katastri obce *Gemerská Ves*), ktorý je už v roku 1292 doložený u V. Šmilauera (1932) ako *Praepostpataka, riv.* V súčasných prameňoch názov potoka ani terénneho útvaru nie je doložený.

Antroponymá patria k výrazným motivantom v oblasti toponymie (napr. *Bajzova dolina, Ondrikova lúka*). Toponymá signalizujú, že lokalita patrila *Bajzovi, Ondrikovi*.

Z hľadiska motivácie je situácia jasná aj pri hydronymách typu *Bajzova dolina, Ondrikova lúka*. Sú to názvy tokov motivované už pomenovanou lokalitou a znamenajú, že potok *Bajzova dolina* tečie cez *Bajzovu dolinu*, potok *Ondrikova lúka* tečie cez *Ondrikovu lúku*, preto patria do vzťahového modelu B (*čo tam je*).

Na katastrálnej mape názov *Ondrikova lúka* označuje lokalitu aj potok ňou pretekajúci. V komunikačnej situácii sa pri identifikácii toku pridáva k názvu *Ondrikova lúka* apelatívum *potok*, čiže (*Potok*) *Ondrikova lúka*.

Na základe toho možno názvy tokov typu *Ondrikova lúka, Bajzova dolina* chápať ako trojslovné, čiže *Potok Ondrikova lúka, Potok Bajzova dolina*. Je to

podobný jav, ako aj v jednom, na katastrálnej mape doloženom trojslovnom názve *Potok k topiarni*, z ktorého druhové označenie *potok* nevypadlo. V názvoch tokov *Ondrikova lúka*, *Bajzova dolina* apelatívum *potok* zostalo len v komunikačnej situácii, a to na odlišenie jedného objektu (*toku*) od druhého (*lúky*, *doliny*). Vzhľadom na to, že na mapách sú názvy tokov inak označené ako terénne útvary, nebolo na mapách potrebné pri názvoch tokov pomenovaných rovnako ako lúka, dolina, používať názov *Potok Ondrikova lúka*.

Názvy tokov *Ondrikova lúka*, *Bajzova dolina*, *Kieškova dolina* chápame ako názvy (*Potok Ondrikova lúka*, (*Potok Bajzova dolina*). V rámci vzťahového modelu B (*čo tam je*) možno tieto názvy zaradiť do pomenovacieho modelu B + (D+B), čo znamená, že *Potok Ondrikova lúka* tečie lokalitou *Ondrikova lúka*. Pomenovacím motívom toku bol druh objektu (*lúka*), ktorou tok preteká. Posešivnosť je vyjadrená písmenom D.

Aby sme rozlíšili názvy tokov typu *Ondrikova lúka*, *Bajzova dolina*, patria-cich do vzťahového modelu B (*čo tam je*), od názvov tokov typu *Markov potok*, *Demetrov potok*, s explicitne vyjadreným druhovým označením (*potok*), zaradili sme skupinu hydroným typu *Markov potok*, *Demetrov potok* do vzťahového modelu D (s motívom privlastnenia). Možno predpokladať, že toky *Markov potok*, *Demetrov potok* tečú pravdepodobne už skôr pomenovaným terénom *Markovo*, *Demetrovo* (hoci na katastrálnej mape sú tieto dva objekty – lokalita a tok – doložené vždy v tom istom roku [1869]), a tak budú názvy patriť do vzťahového modelu B. Potoky môžu tiež aj vedľa lokality *Markovo*, *Demetrovo*, potom budú názvy tokov patriť do vzťahového modelu A, ale rovnako môžu názvy signalizovať aj vlastníctvo toku, a preto patria do vzťahového modelu D.

V príspevku sme poukázali na javy súvisiace s jazykovou (formálnou) a mimojazykovou stránkou dvojslovných hydroným typu *Markov potok*, *Ondrikov potok* a *Ondrikova lúka*, *Bajzova dolina*, v ktorých posesivita je formálne vyjadrená sufixom *-ov*, *-ova*, no javy súvisiace s obsahovou stránkou ponúkajú viaceré pohľady na analýzu názvov.

Literatúra

BLANÁR, V.: Špecifikum onomastiky. In: Zborník materiálov zo sympózia o teoretických a metodologických otázkach onomastiky a II. slovenskej onomastickej konferencie v Nitre 22. – 24. mája 1969. Red. Š. Krištof. Bratislava: SPN 1970, s. 15 – 35.

BLANÁR, V.: Lingvistický a onomastický status vlastného mena. In: VI. slovenská onomastic-ká konferencia. Red. M. Majtán. Bratislava: Veda 1976, s. 23 – 29.

BLANÁR, V.: Teória vlastného mena (Status, organizácia a fungovanie v spoločenskej komunikácii). Bratislava: Veda 1996. 250 s. ISBN 80-224-0490-X

BLANÁR, V. – MATEJČÍK, J.: Živé osobné mená na strednom Slovensku. I. 1. Designácia osobného mena. Bratislava: SPN 1978. 416 s. I. 2. Distribúcia obsahových modelov. Martin: Osveta 1983. 647 s.

KRŠKO, J.: Antroponymá ako motivanty terénnych názvov a hydroným. In: Acta onomastica. Roč. XLVII. Praha: Ústav pro jazyk český AV ČR 2006, ISBN 80-86496-34-1, s. 326 – 336.

MAJTÁN, M.: Štruktúrne typy slovenských chotárnych názvov. In: IV. slovenská onomastická konferencia. Zost. M. Majtán. Bratislava: Vydavateľstvo SAV 1973, s. 147 – 160.

PLESKALOVÁ, J.: Tvoření pomístních jmen na Moravě a ve Slezsku. Jinočany: Nakladatelství a vydavatelství H&H 1992. 152 s.

SICÁKOVÁ, E.: Pomenovacie modely v hydronymii. In: Slovenčina na začiatku 21. storočia. Na počesť profesora Ivora Ripku. Ed. M. Imrichová. Prešov: Prešovská univerzita v Prešove – FHPV 2004, s. 278 – 283.

ŠMILAUER, V.: Vodopis starého Slovenska. Praha a Bratislava: Nákladem Učené společnosti Šafaříkovy v Bratislavě vytiskla Státní tiskárna v Praze 1935. 564 s.

ŠRÁMEK, R.: Toponymické modely a toponymický systém. In: Slovo a slovesnosť, 33, 1972, s. 304 – 317.

ŠRÁMEK, R.: Slovtvorný model v českej toponymii. In: Slovo a slovesnosť, 37, 1976, s. 112 – 119.

ŠRÁMEK, R.: Úvod do obecné onomastiky. Brno: Masarykova univerzita 1999. 191 s. + 19 strán mapové prílohy.

ЭТИМОЛОГИЧЕСКИЕ ЗАМЕТКИ НА ПОЛЯХ “HYDRONYMIA POVODIA NITRY”

Александр Константинович Шапошников

Публикация книги “Hydronymia povodia Nitry” (Juraj Hladký, 2004), безусловно, важное событие в словацкой ономастике, которая в последние десятилетия развивается очень динамично и плодотворно. Коллеги из соседних славянских стран не могут не порадоваться за ономастов (особенно топонимистов) Словакии, не извлечь полезного для себя опыта в деле изучения и публикации региональных ономастических материалов.

Эта книга весьма порадовала меня и, надеюсь, многих славистов, особенно интересующихся гидронимическим ареалом, примыкающим к славянской прародине. Всё ниже следующее ни в коем случае не умаляет достоинств публикации Юрая Гладкого, а является лишь откликом благодарного читателя на некоторые проблемные этимологические решения, упомянутые в труде, а также на «тёмные места» старейшей топонимии Южной Словакии.

Сделанные мною заметки на полях книги постараюсь изложить лаконично, придерживаясь порядка следования статей в издании Ю. Гладкого.

К статьям *Aba-Hurbanovo* и *Abovský kanál* (с. 36), производным от сред.-век. МН *Aba* (1244), *praedium Aba* (1808), замечу, что этот старый топоним едва ли восходит к ИС *Aba*, а скорее передает венг. адаптацию кыпчак. *oba* ‘вершина’, или доносит сарматское слово **ab-* ‘вода’. Упомянутый в этих же статьях топоним *Gyala* (1302, 1306), *Gyalla* (1329), *Gylla* (1357), *Gyalya* (1495) = МН *Hurbanovo* (с 1948) едва ли следует толковать на основе сопоставления с МН *Gyaloka* (1308, 1319, 1323), *Jelwicken* (Stanislav 2004, 172). Я бы предложил толкование на базе др.-инд. *jalá-* ‘вода’ (Mayrhofer, I, s. 4-23, 432, Трубачев, 1999, с. 241).

В статье *Andovec kanál* отмечу явную гетерогенность сред.-век. МН *Ondod* (1421), *Andod* (1433), *Ondod* (1808) и позднейшего МН *Andovec*, от которого образован гидроним. Не являются ли венг. варианты искаженной передачей еще позднепраслав. гидронима **ǫdolvъ* или **ǫdolvъ* ‘долина, низменное место’ (Шульгач, 1998, с. 200 – 202)? В этой же статье приводится неубедительная мысль проф. Ш. Ондруша (2002) о производности гидронима *Chotárny kanál* от праслав. **chotarъ* (такая позиция отсутствует в ЭССЯ, 8, с. 83). Венг. этимология более убедительна: словц. *chotár* < венг. *határ*. Ср. реконструкцию **Chotárna voda* = *Hraničná voda* на с. 87.

Примечательно старое МН *Asswarra* (1206), которое весьма напоминает прагерм. сложение **ass-* < **ans-* ‘этнокон или разряд божеств, Ассы’ и **war-* ‘стража, охрана, караул’ (ср. др.-англ. *warian* ‘beware, take precautions’), или **wer* ‘муж, воин’, ср. этноним *Uidiarii*, др.-англ. *burzware* ‘граждане, мужи города, страны’. Нельзя полностью исключить и сарматского происхождения топонима. Ср. осет. *as* [aš] ‘величина, количество’, авест. сакральная обитель *Vara* и скиф. **uara-* ‘город’.

К статье *Badický kanál* замечу, что производность сред.-век. МН *Beed* (1291), *Bead* (1328), *Beadicze* (1773) от ИС *Bada* весьма сомнительна. Я бы предложил толковать как производное ж. р. на *-ica* от **badъ* (ЭССЯ 1, 122), соотносительного с **bodъ* (ЭССЯ 2, 154), глаг. **badati*, **bosti*. Ср. семантику сербохорв. стар., диал. *bād* ‘punctus’ (RJA I, 145) и сербохорв. диал. *bōd* ‘скала, остров’ (ГТер. 79). Возможно, это одна из ряда слов.-сербохорв. топонимических изоглосс. См. ниже.

В статье *Blatnica* отмечу, что без комментария осталось старое МН *Sarfew* (1185, 1249), *Sarfia* (1773), *Šarfia* (1920), которое может быть продолжением нем. прилаг. *scharf* ‘острый’ или сущ. *Schroff*, *Schroffe* ‘утёс’.

К статье *Vocegaj* (в знач. ‘боковой гай’?) замечу, что если старое МН *Colin* (1113), *Kolon*, *Colon utraque* (1256, 1358, 1360), *Kolun*, *Colun* (1251, 1253, 1308, 1335) действительно калькируется венг. *salgó* ‘круг’, то наиболее вероятное значение для *Kolenany* (1733), *Koleňany* (1920), *Koliňany* (1948) – ‘круговые, кольцевые’ (ср. праслав. **kolotokъ* ‘круг, окружность’ в ЭССЯ 10, 147. Формы *Kolin*, *Kolun*, похоже, производные от праслав. **kolo* ‘круговое (движение)’ (ЭССЯ, 10, с. 141 – 144). В таком случае, не следует считать МН производным от ИС *Kola*, *Kolimir*.

К статье *Bodok* замечу возможную связь этого гидронима с венг. МН *Bodok*, *Alsóbodok*, *Bodoki-havas*, *Bodoki-hegység*, *Felsőbodok*, *Sepsibodok*, *Bodoglár*, вероятно содержащими продолжения кыпчак. *budaq*. Если же данный гидроним сам является результатом венг. адаптации более древнего славянского слова, то его можно реконструировать как праслав. приставочное **ob(ъ)tokъ* или **obvodъкъ* (ЭССЯ, 30, с. 187 – 189).

В статье *Bodorka* отмечу возможность венг. адаптации слав. диал. **ob(ъ)dorъka*, суф. производного от праслав. **obdora* ‘место, расчищенное под пашню’ (ЭССЯ, 26, с. 163);

К статье **Bodza* (*Bogya ér* 1889) осмелюсь предложить этимологию на основе др.-инд. *bojá-* ‘изгиб, дуга, излучина; МН’ (Mon.-Will. 767).

К статье *Bojnianka* замечу, что МН *Bayna* (1424) может продолжать праслав. **bojъna*, **bojъnica* ‘связанная с рыбным нерестом’ (ЭССЯ, 2, с. 168 – 169). Семантика аналогична болг. диал. примерам.

К статье *Breziansky potok* поток замечу, что МН *Berzen* (1430), *Brezan*, *Brecsany* (1773), *Bresan* (1786), имеет словообразовательную параллель в северопричерноморском гидрониме *Березань*, *Березанский лиман*.

К статье *Bohatský potok* замечу, что старое МН *Bogata* (1304), *Bagatha* (1404), *Bagotta* (1786) по внешним признакам может относиться к сарматолан. топонимам на *-kata* ‘крепость, окруженная рвом’, ср. *Cergat*, крепости IX-X вв. по Днестру: *Τουγγάται*, *Κρακνακάται*, *Σαλμακάται*, *Σακακάται*, *Γαλουκάται* (DAI, 37: s. 62 – 64), сред.-век. таврич. городок *Solgato* (ныне Старый Крым).

Относительно статьи *Brodziansky potok* замечу, что МН *Brogen*, *Borogen* (1293), *Baragan* (1295), *Baragian* (1321), *Bragyan* (1352), *Brogyan*, *Brogyany* (1773) вероятно передает аналог в.-луж. *bróžeń* ‘рига; сарай, амбар’ (Pfuhl, s. 51, Трофимович, с. 14), восходящий к праслав. **boržьнь*, **borgь* (ЭССЯ, 2, с. 202). Этот гидроним можно отнести к «сербо-хорватскому» наследию в ономастике Словакии.

Относительно статей *Brusné* и *Brusný* осмелюсь предположить, что эти гомогенные гидронимы предпочтительно толковать единообразно то ли на базе слвц. *brúsný* ‘обрушенный’, то ли праслав. **brusьнь* ‘имеющий точильные бруски’ (ЭССЯ, 3, с. 52). Кроме того, была предложена праслав. реконструкция **brusna* ‘грудь’, родственная общекельтским **bhruśnā*, **bh-rusnio-* тж (ЭССЯ, 3, с. 49 – 50). В последнем случае данные гидронимы могут оказаться реликтами кельтской ономастики в Словакии.

В статье *Bzinsky potok*, к сожалению, было оставлено без внимания МН *Both* (1390), *Bod* (1913), которое представляется гетерогенным позднейшему *Bzincze*. Сравни нем. гидроним *Bode* – приток р. Зале, вероятно продолжающий прагерм. **buđ-* ‘дно, грунт, почва, глина и т. п.’. В случае, если для этой этимологии окажется недостаточно онамасиологических аргументов, предлагаю усматривать в сред.-век. МН *Both* слав. диал. продолжение (**botь*) праслав. **botь* ‘колотушка для ботания, сгонки рыбы в речках’ (ЭССЯ, 2, с. 225 – 226).

К статье *Cabajsky potok* замечу, что сред.-век. МН *Choboy* (1246), *Chobay* (1247, 1306), *Czabai* (1773) едва ли имеет отношение к слвц. диал. ИС *Cabaj*. Подозреваю в этом топониме тюркское наименование по имени (*Ačü?*) и титулу владельца (*baj*). Время первых фиксаций МН – сразу после татаро-монгольского нашествия на Восточную Европу.

Старое МН *Cergát*, упоминаемое в связи с гидронимом *Dlhý kanál*, сопоставимо с названиями болгарских крепостей IX-X вв. по Днестру: *Τουγγάται*, *Κρακνακάται*, *Σαλμακάται*, *Σακακάται*, *Γαλουκάται* (DAI, 37: с. 62 – 64), сред.-век. таврич. топонимом *Solgato* (ныне Старый Крым).

Венг. сложение *cser* (< лат. *cerrus* ‘чернильный дуб’, ср. словц. *cer*, гидронимы *Cerová*, *Cerový potok*, *Pod Ceryt’*, *Podcerie*, *Podcerský potok*) и *gát* (< алан. *kata* ‘крепость, окруженная рвом’), вместе – ‘дубовая крепость’.

Я сильно сомневаюсь в отыменной природе старого МН *Cheten* (1239, 1285), *Cethen* (1283), *Welki Czitini* (1773), *Velký Cetín* (1920). Прежде всего, бросается в глаза сходство этого МН с сербо-хорватским топонимом *Цетиње*, *Cëtinje* (бывшая столица Черногории) и далматинским гидронимом *Cëtina*. Затем обращу внимание на реконструкцию иллирийск. или фракийск. корня **ket-* \ **kit-* (**ketiom* или **kitiom* ‘лес’) с балто-слав. соответствиями, который усматривают в составе укр. оронима *Бескиди*, рус. *Бескиды*, польск. *Bieskidy*, *Bieszczady*, венг. *Beszékéd*, ср. Кѣтiоv ѱрос ‘Венский лес’, *Citius mons* в Эпире, МН в Македонии, на Кипре Кίτιοv, *Citium* (Трубачев, 1968, с. 281), балт. МН *Kethen*, *Keythene*. Сопоставляется с прабалт. **ket-/*sket-* (Топоров, 1992; Он же 2006, с. 103 – 108) и праслав. **čet-ь/*ščet-* (ЭССЯ, 4, с. 99). Если эта этимология получит в дальнейшем подтверждение, она пополнит ряд словц.-балт. соответствий и изоглосс. Ср. МН *Prus*, *Prúzy*, *Prwysy*, *Prusy*.

К статье *Chotenovský potok* замечу, что в данном случае наиболее вероятно регулярное образование на *-ьskъ(jь)* от притяж. формы на *-ovъ/-evъ* к ИС **Chotěнь*: *Chotenovsky* < **Chotěnovъ* < ***Chotěнь*. Ср. ИС **Хотѣньскон**, ст.-русск. **Хотѣньскон** (1 Соф. летоп. под 1500 г.).

Замечательный гидроним *Chotina*, имеющий несколько затемненные старые формы *aqua Potok Huzina* (1235), *Kocsina* (1742), *Choczina* (1864), *Chocina* (1881), *Koczina* (1883, 1898), *Choczina patak* (1883, 1904 - 1906, 1911), *Chocina* (1937, 1945, 1954), *Chotina* (1957). Для старших форм словц. гидронима можно предложить этимологию на базе праслав. **hodja*, **hodjъ* ‘ход, ходьба’, ср. словц. стар. *chôdza* ‘работа, выработка’ (Blanár, Hist. lexikol., 130, 161), польск. *chodza* ‘ход, дорога, тропа’, ст.-серболуж. МН *Choza* (1205 г.) (Э. Эйхлер. К вопросу о реконструкции др.-луж. словарного состава // Исследования по серболужицким языкам. М., 1970, 195) (ЭССЯ, 8, с. 49), т. е. производное с суф. *-ina* от *chodza*. В таком случае гидроним, скорее всего, отвлечен от МН, возникновение которого было мотивировано каким-то хозяйственным использованием местности (то ли выработка чего-л., то ли звериная тропа, то ли дорога). В дальнейшем гидроним был фонетически адаптирован в венг. яз. и около 50 лет назад претерпел совр. словц. адаптацию с сопутствующим переосмыслением. Отсюда недавнее толкование этого гидронима, как словообразовательной модели притяж. прилаг. на *-inъ*, *-ina*, *-ino* от ИС **Хоть*. (Uhlár, 1987, s. 319). Этот казус в южно-словц. ареале ставит под сомнение этимологию топонима *Хотин* в Бес-

сарабии (укр. *Хотин*, польск. *Chocim*) в словаре М. Фасмера (IV, с. 271). Прежде этот топоним считали результатом «преобразования по аналогии» древнего местного названия на *-инь*, в основе которого лежит прилаг. **Хотимъ* от **Хотимь*, уменьш. от *Хотимѣрь* (Мі. Bildung 184 и сл.) или ИС *Хотѣнь*, ср. ст.-русск. *Хотѣньскон* (1 Соф. летоп. под 1500 г.). Все эти толкования сомнительны.

В статье *Chrenovka* примечательна изначальность венг. гидронима *aqua Tarmas* (1075!), *rivulum Turmas*, *aqua Turmas* (са 1200, 1264), *Tormas patak* (1889, 1890, 1898, 1929), только в 1952 г. получившего слвц. кальку *potok Chrenová*.

Несмотря на позднюю фиксацию, МН *Csalavár, Čalovár hlavný* (1952, 1991) является, скорее всего, венг. сложением рефлекса праслав. **čalъ* в русск. *причал* ‘пристань, место, куда причаливают суда’ и венг. *vár* ‘город’ (старое заимствование из скифского). Сопоставление первой части сложения с созвучным ИС представляется мне неубедительным (с. 37).

Старый гидроним *Czedron patak* (1891), скорее всего, является венг. передачей научно-лат. названия *cedrinus, -a, -um (oleum, traves, lignum, columnae)* ‘кедровый’. Мотивация этого наименования осталась неизвестной (по подобию местных хвойных деревьев кедру?).

К статье *Čausianský potok* замечу, что старые МН *Kys Chewche, Kischeuche, Nagy Chewche* (1430), *Mala Czausa, Kiss-Czausa, Klein-Czausa* (1773) можно истолковать, как венг. адаптацию турецк. *čauš* ‘офицер’. Но не исключено, что перед нами венг. передача слав. диал. **čevъсь* ‘бдительный, бодрствующий’, производного от глаг. **čeviti, *čevěti* ‘бдеть’ (ЭССЯ, 4, с. 99 – 100).

Замечательный гидроним *Csirtasz völgy* (1892), *Čirt'aš potok* (1975), *Čiert'až* (2004) является слвц. (диал.) продолжением праслав. **съртезь* ‘вырубка, рубеж, граница’ (ЭССЯ, 4, с. 162 – 163).

Однократно упомянутый гидроним *fluvium Cyrinc = Nitra* и топоним *Syrinc = Malý Cetin* (1113) требует особой этимологии. Если перед нами не народ.-латин. *syrix, syringes* ‘тростник’, то можно реконструировать иначе не засвидетельствованное уменьш. производное с суф. *-ьсь* от слав. диал. **syrina* ‘сырость, сырое место’ либо **širina* ‘ширина’, ср. гидроним *Širočina* (с. 191 – 192).

Гидроним *Dalinský potok* можно истолковать как производное прил. с суф. *-ьскъ(ь)* от праслав. **dalina* ‘даль’ (ЭССЯ, 4, с. 186).

Старый гидроним *rivulus Dobracha* (1286), как будто бы образованный от формы род. п. ИС *Dobroč*, выявляет ономастическую проблему болгарского МН *Добрич* и хоронима *Добруджа*. Словацко-болгарская топоними-

ческая изоглосса заставляет вновь присмотреться к данному топониму. БЕР (св. VI, с. 402) толкует хороним как результат выпадения безударного -и- в прил. *Добротича* «земля Добротицы». Греч. Τομπροτίτζα и лат. *Dobordize* – передача имени отца Иванки (1354 - 1386), владельца той области в первой половине XIV в., позволяющая сделать вывод о том, что турки усвоили с искажением именно латинский вариант имени (*Sahra-i Dobrudža* < **Dobrodize*). Но слишком похожий слвц. гидроним, зафиксированный на целый век раньше, побуждает реконструировать слав. диал. **Dobračъ* (произв. с суф. -аčъ от **dobrъ?*) или **Dobročъ* (производное на -ъ от незасвидетельствованного словосложения **dobr-okъ*, как **чус-okъ?*) с затемненным словообразовательным составом (в ЭССЯ, 5, с. 41 имеем только статью **dobrica*, произв. с суф. -ica от **dobrъ*).

Примечателен старый топоним *villa Dobroduc* (1113, 1226), *Dobratok* (1349), позднее фиксируемый в форме ж. р. *Dobrotka* (1892). Эти МН и производный гидроним восходят, по моему мнению, к праслав. сложению **dobro-tokъ*, позднее переразложенный и переосмысленный как **dobrotъkъ*, **dobrotъka*.

К статье *D'otva* замечу, что предложенная Я. Станиславом этимология **Děvotava* < **děva* требует значительного насилия над внешней и внутренней формой гидронима. Если относить это МН к славянским, то более убедительна целнолексемная этимология на базе праслав. **děťva* ‘молодежь, молодое поколение’ (ЭССЯ, 5, с. 16), особенно ввиду существования слвц. города и области *Dětva*. Перед нами, скорее всего, примечательный диалектный вариант. Семантика гидронима, вероятно, связана с рыбными мальками или другой молодой живностью в реке.

В пользу звукоподражательной природы гидронима *Drndava* можно привести пример из гидронимии Абхазии (!), где упоминалось МН *Drandars* (Santini 1777), ныне *Дранда* на берегу реки Кодори.

Примечателен гидроним *Dršňa*, старые формы которого (*aqua Drescyna* – 1246, *fluvium Drazne* – 1324, *rivulum Dresna* – 1413, *Dirsna pataka* – 1438, *Drzňna* – 1895) доносят слав. диал. **dbrščъna*, форму ж. р. производного прил. с суф. -ънъ от основы праслав. гл. **dbrskati* / **dbrstati*, сопоставимого с **dbrstva* ‘дресва, мелкий песок, мелкая галька, щебень, отмель в реке’ (ЭССЯ, 5, с. 226), в слвц. ареале иначе не сохраненного. Уникальное свидетельство древних славянских диалектов в Среднем Подунавье, ср. сербохорв. *дрѣсва* (РСА 4, с. 693), словен. гл. *drskati* и сущ. *drstev* (Plet., I, s. 178), укр. диал. *дирскати* и русск. *дресва*.

Старые формы МН, легшего в основу гидронима *Dvorský kanál*: *Villa Hudwordiensium Bissenorum super aquam Sitoua* (1075), *Oudouort* (1209),

Wdword, *Wduord* (1228, 1229, 1307), *Vduord* (1256), *Odword* (1307), *Odwarth* (1312), *Nagyvdvard* (1416), *Udward* (1786) заставляют усомниться в простой этимологии на базе праслав. **dvorь*. Современный топоним *Dvory nad Žitavou* – явный результат народного преобразования и переосмысления созвучного, но инородного топонима. Можно предположить, что перед нами праслав. приставочное образование **otъvortь* ‘отворот’, усвоенное венграми. А уже от венгров в испорченном виде слово было усвоено словаками с сопутствующей народной этимологией. Но нельзя полностью исключить возможности германского происхождения этого старого топонима. В таком случае венгры усвоили некую готскую форму **ūt-ward-* ‘внешний страж, страж от чужеземцев’, типа *dairawards*, *dairawardo* ‘привратник, -ица, страж дверей’, др.-в.-нем. *wart*, др.-англ. *weard*. Ср. также нем. *auswärtig* ‘внешний, наружный, иностранный, чужеземный’, англ. *outward* ‘внешний, уходящий наружу, вне’ – из прагерм. **ūt-werþ-*. Для окончательного этимологического решения не хватает ономазиологических данных.

Относительно старого МН *v. Egrest* (1232), *v. Egresd* (1323), *Hresdovicz* (1404), *od Hrezdioviec* (1649), *Egresd*, *Hreßdowce*, *Hreždowce* (1808), замечу, что этимологом его, скорее всего, является праслав. **grezdьje*, **grezdь* в знач. ‘купа деревьев’ или ‘середина деревни, обычно густонаселенная’ (ЭССЯ, 7, с. 113 – 114). Ср. болг. *грезд* сук, ст.-русс. *грездъ* ‘купа деревьев’, русск. МН *Грезд* (бывш. Вологодск. губ.), русск. диал. (волог.) *грезд* ‘середина деревни, обычно густонаселенная’. Примечательная слвц.-вост.-слав. топонимическая изоглосса.

К сожалению, остается без этимологии МН *Fius* (1075, 1156), *Fus* (1209), *Fys* (1227, 1256), *Fyvs* (1231), *Fis* (1237), *Phys* (1255), *Fyuz* (1299), *Inferior Fyus*, *Toufyus* (1313, 1321, 1322), *Nagy-Fews* (1564), *Fiss* (1773), *Fiš* (1808). Из венгерского? Если убедительной венг. этимологии нет, то предлагаю возводить этот топоним к осет. *фос* [foš] ‘скот’, ‘имущество, добро, состояние’ или *фыс* [fyš] ‘овца’.

Старый гидроним *Gamota ér* (1889), справедливо связываемый с праслав. глаг. **gaměti* / **gamiti* ‘шуметь, кричать’ (ЭССЯ 6, 98), является производным с суф. *-ota* от **gamь* шум. Эта этимология свидетельствует в пользу толкования субстратных и.-е. диал. (иллиро-кельт.) топонимов **G^uougi-s* ‘гул’ и **G^uoutā* ‘шумная’, как мотивированных шумом воды.

К статье *Gúcky kanál* замечу, что старое МН *Gug* (1214, 1217), *Gueg* (1247), *Guug* (1312), *Gugh*, *Gwgh* (1571-1573), *Gúg* (1978) можно объяснить как венг. передачу праслав. **gukь* ‘мыс, выдающийся узкой полосой в озеро или реку’, произв. с суф. *-k-* от и.-е. **geu-* ‘гнуть’ (ЭССЯ 7, 169, 219-220). Но этот топоним может быть еще древнее: предположительно и.-е. диал.

**gougos* ‘нечто гнутое’, ср. лит. *gugá* ‘шишка’ и *gaiūgaras* ‘вершина горы’, или и.-е. диал. **gougos*, производное от глаг. **g^ueu-gu-*, ср. др.-инд. *jōguve* ‘производить шум’. См. след.

Весьма примечателен старый топоним *Gutha* (1281), *Gut(t)a* (1268, 1312, 1349, 1773), если абстрагироваться от лат. *gutta* ‘капля, чуть-чуть воды’, можно этимологизировать на базе др.-ирл. *guth* ‘Stimme’, ср. праслав. **gulь* < **gou-lь* (ЭССЯ, 7, с. 173). Но нельзя полностью исключить возможность осознанного калькирования топонима словацким *Kolárovo*. В таком случае топоним окажется однокоренным МН *Gúg* и производным (отглаго. прилаг.) **gouta* от гл. **geu-* ‘гнуть’.

Если две последние этимологии обретут убедительные обоснования, то могут рассматриваться как субстратные и.-е. диал. (иллиро-кельт.) топонимы на территории Словакии: **Gougos* ‘изгиб’ и **Goutā* ‘гнутая’ или **G^uou-gus* ‘гул’ и **G^uoutā* ‘шумная’.

К статье *Haranča* (*Nagy Harancse* – 1918) замечу, что предложенная Я. Станиславом этимология маловероятна. Может быть, это венгерская адаптация словц. *hranica*, ср. *Hraničná voda*, *Hraničný kanál*. Если данное толкование невозможно по каким-то причинам, можно подозревать в этом МН какой-то тюркизм в венг. передаче.

Замечательный старый гидроним *Hasztergán* (1890), *Hor. Hasztrgán* (1930), *Hor. Hasztrgán* (1958). Перед нами либо тюркизм на *-γan*, либо еще более древнее сарматское название. В северно-причерноморской субстратной гидронимии исход *-гань* является продолжением сарм.-алан. **khani-* ‘источник; кладезь; рудник’. О прототипе **hast[e]r-* не могу пока высказаться более определенно.

Судя по гармонии гласных гидроним *Hepesch potok* (1912), *Hépesz patak* (1935) относится к венг. адстрату.

Я бы поставил этимологию МН *Host* (1647), *Hastin*, *Hostye* (1773), *Hostye*, *Hostin* (1786), *Hosti*, *vulgo Hostie* (1808) в прямую связь с первичным названием того же места *Ecclesia Sancte Crucis* (1332-1337), *Kerezthur* (1388), *Keresztur* (1773). Правда, мотивом номинации могли послужить не только приход гостей (*host*’) на церковные праздники, поселение немецких колонистов или изготовление облаток (*hostia*), но и возникновение кладбища при церкви, ср. рус. *погост*, на *погосте*.

К сожалению, МН *Huntára véggel*, *Hunta patak* (1892), *Hunták* (1958) остались без этимологии, вероятно венг.?

В случае с гидронимами *Ilus*, *Iluský breh* (старые фромы: *Illwss*, *terra Illws* – 1130, *Ilus* – 1244) трудно безоговорочно согласиться с этимологией на базе праслав. **jьlovьсь* (Udolph, 1979, s. 154), испытавшего венг. фонет.

адаптацию (*potok Ylouch* – 1235, 1293) и в таком виде обратно попавшего к словакам. Старейшие формы могут передавать лат. *illūsus* ‘опозоренный’, ‘обесчещенный’, ‘над которым надругались’, е. г. *asperis facetiis illusus*.

Относительно гидронима *Imel'ský kanál* можно утверждать, что он образован от МН *Emo* (1404), *Imee* (1438), *Imöl* (1786), *Imel* (1920), *Imel'* (1927), скорее всего, диал. варианта праслав. сущ. м. р. **emelь*, ср. болг. *имел*, ст.-чеш. *jmel*, н.-луж. *jemjol* м. р. ‘омела, *Viscum album* L.’ (ЭССЯ, 6, с. 26). Название местности было, вероятно, мотивировано обильным произрастанием омелы на деревьях. Этот древний топоним является доказательством того, что в ст.-слвц. диалектах бытовало соответствующее сущ. м. р., ср. совр. слвц. *jamelo, jemalo, jemelo, omelo* ср. р. (Kálal, Buffa).

К статье *Janíkovský kanál* замечу, что старейшая форма соответствующего МН *Emna* (1113) может быть венг. искажением праслав. производного прилаг. с суф. *-ьнь* от глаг. **ęti*, **ьтѣ* – **ьтъна* (ЭССЯ, 8, с. 230).

К статье *Jatovský kanál* замечу, что МН *Itou* (1236), *Jatho* (1245), *Iechy Inferior* (1258), *Alsó Jató*, *Dolní Jatow* (1808) могло быть образовано и не от ИС *Jätěj*. Остается вероятность образования МН от праслав. **jato* ‘стадо, кошара, хижина’ (ЭССЯ, 8, с. 182 – 183)

К статье *Jelenský potok* замечу, что старые формы *rivus Wrios*, *rivus Bunos*, *rivulus Wrios*, *Wnos* (1253) могут оказаться значительно древнее собств. венг. МН *Gimes* (1113) < *gím* ‘лань’. Формы *Wrios*, *Bunos-Wnos* представляются регулярными венг. образованиями с суф. *-os*, *-es* от неких корней **uri-* и **bun-* с семантикой ‘относящийся к ..., принадлежащий к ...’. Гидроним *Bunos* предлагаю считать цельнолексемным латинским заимствованием в венг. (*Bunoš* < **Bonāsus*), а лат. гидроним этимологизировать на базе фрак. глоссы βόνασος, *bonāsus* ‘дикий бык, тур, бизон’ (Detschew, 1976, s. 75). Гидроним *rivus Wrios* предлагаю считать венг. производным образованием и членить на **Ur-i-oš*. Корень **ur-* может быть сродни праслав. **vьręti*, **ьz-vorь*. Ср., впрочем, гидронимы *Вьрьь*, *Вурьь*, *Вурьь*, *Вур* пр. Сейма с явными южно-славянскими связями, ср. *Лепенски Вур* в Сербии (Трубачев, 1993, с. 17), раннепраслав. **virь*. Иная реконструкция – праслав. **virь* ‘глубокое место в реке’ (Шульгач, 1998, с. 311 – 312). С учетом исторически сложившейся семантики гидронима («оленья») возможным этимоном его может оказаться корень, родственный брит. ИС *Uriens*, лат. *vervex*, *-ēcis* ‘холщенный баран, валух’, др.-греч. (F)ἄρην, ἄριχα: ἄρρεν πρόβατον, βάριχοι: ἄρνες (Hesych.) ‘баран, овец’, ИС *Ἐαρίχος*, (Chantraine, I, s. 107 – 108), др.-инд. *úrā* ‘овца’, *úraṇa-* ‘баран, ягненок’ выводимые из и.-е. **ur̥en-* ‘баран’ (Pokorný, IV, s. 1171). Ср. неясную глоссу βάννεια: τα; ἄρνεια, και; βάννεια το; αὐστό (Hesych.).

В этимологическом сюжете к статье *Jelešnica* (МН *Prus, Prúzy, Prwsy, Prusy*) читатель задается вопросом, о каких прусах могла идти речь в 1208 г. на юге Словакии? Есть ли известия о переселении прусов так далеко на юг? Государство рыцарей Тевтонского ордена еще не сложилось на территории самой Пруссии.

Этимология, предложенная Я. Станиславом для старого МН *Kaysza* (1598), *Kajsza* (1773) от глаг. *kajat' sa* вызывает сомнения. Если нельзя подобрать убедительного этимона в венг. языке, то можно обратиться к тюркским, к прим. **qaisa*- ‘рассекать’, **qaisar* ‘острый’, ‘название лекарственного растения’ (ЭСТЯ¹⁹⁹⁷ 207-208), на худой конец турецк. *kaisija* ‘абрикос’.

Гидроним *Kolinos* (1898) – венг. производное на *-os* от слав. диал. **kol-in-* ‘круговой, округлый’.

Гидроним *Kanyanka* (1479), *Kananka* (1773), *Kanianka* (1920) может быть производным с суф. *-ka* от этнического наименования **kan'ane*, в свою очередь образованными посредством суф. ^(^o)*ane* от **kan'a* ‘хищная птица’ (ЭССЯ, 9, с. 142). Этой этимологии не противоречит и форма *Kani-ansky potok*: **kan'ane* → **kan'anьskь(jь)*. Ср. северно-причерноморский гидроним *Kanisz Watka R.* (Santini 1777), видимо порча первичного *Канишеватка*, верховье Кальчика, позднее уменьшительное производное на *-ka* от распространенных в ареале гидронимов на *-оват-*, ср. *Иловатка*, *Ольшеватка*, *Свидоватка*. Основа **kanišь*, вероятно, производная с суф. *-ušь* от праслав. **kan'a* ‘хищная птица, лунь камышовый, канюк’ (ЭССЯ, 9, с. 142 – 143).

К статье *Kavský kanál* замечу, что старое МН *Kawa* (1247), *praedium Káva* (1808), скорее всего, восходит к праслав. **kava* ‘галка, грач’ (ЭССЯ, 9, с. 165). Название мотивировано характерной чертой местной фауны.

Примечательное МН *Kend* (1277), ср. венг. топонимы *Kiskend, Magyar-szarvaskend, Nagykend, Szarvaskend* (Kisslajos, 1988, t. I, s. 713, 747), восходит к туранскому топонимическому элементу *-kanta-*, *-kand*, *-kend* ‘город, крепость’.

Без этимологии оставлено примечательное старое МН *Geydel* (1413), *Geydellehota* (1464), *Gajdel* (1808). Скорее всего, перед нами МН по имени владельца.

Удивительная этимология предложена Я. Станиславом для МН *Qualiz* (1156, 1232), *Kaluz* (1232), *Kaloz* (1318), *Nag Kalaz* (1398), *Kis Kalaz* (1401), *Kalaz* (1927), *Klasov* (1948) – от этнонима *Chvalizi* (Stan. SJ. I, 272; ES. II, 427). Если это действительно так, то на территории Словакии некогда расселялись племена, родственные северокавказским хвалисиям (Χουαληή)!

К статье *Klížsky potok* замечу, что старое МН *Clus* (1244, 1293, 1327), *Kolos* (1295), *Kolusmonustura* (1317), *Colos* (1327), *Klíže* (1773) восходит скорее к позд.-лат. *ecclēsia* ‘церковь’ (****ecclēsia* > ****ēclēžē* > **clīže*; ср. развитие франц. *église* [egliz]) в отличие от румын *Cluj-Napoca*, где *Cluj* восходит к лат. *clausius*, *clūsius*, *clausum*, *clūsium* ‘огороженное, закрытое место, пограничная крепость’. Впрочем, лат. *Clūsius* могло дать при заимствовании в слав. форму **Klyžь*.

Старое МН *Kohnad* (1329) едва ли тождественно ИС *Kochnáč*. Можно скорее предполагать двусоставность сложного имени: туранск. **kokh*- ‘гора, горный’ и **nadi*- ‘река’.

К статье *Kotočský kanál* замечу, что старое МН *Kamacha*, *Kamocza* (1415, 1416), *Kamocha* (1460), *Kamocscha* (1786), *Kamoča* (1927, 1948) можно толковать как праслав. образование **ka-moča* ‘мокрое место, мочур’ или как суф. производное от вотяк. *kam*, финн. *kumi* ‘река’, ср. затруднения при попытке найти этимон болг. гидронима *Камчия* (Георгиев, 1960, с. 32 – 33).

Гидроним *Koša* отвлечен от МН, которое восходит к праслав. **koša* ‘косьба, горный луг’ (ЭССЯ, 11, с. 182).

В статье *Košiarny potok = Rakytová* хорошо видна семантическая близость праслав. **košь* и **orkyta* (ЭССЯ 11, 183-186).

Для МН *Xynna* 1352, *Kessyna* 1382, *Ksyna* 1485, *Ksynna* 1598 в долине реки *Kšinka* предлагаю тимологию на базе сармато-аланск. **xšīn*- ‘черный, иссиня черный’

Важным свидетельством почти общеславянского распространения местных названий типа **Kujevъ* служит слвц. гидроним *Kujovec*. Перед нами уменьш. форма на *-ьсь* от притяж. формы **kujovъ*, образованной посредством суф. *-ov-* от **kujь* (Mach., s. 253, ЭССЯ, Шапошников 2005).

Старое МН *Kuniuk* 1246, *Kunuk* 1257, *Könyók* 1873, 1877-1913, *Kinek* 1920, *Kunek* 1927-1960, от которого образован гидроним *Kунецку potok*, вероятно сродни праслав. глаг. **kyn’ati* (ЭССЯ, 13, с. 264).

К статье *Lagáň, Logáň* замечу, что предложенная этимология сомнительна. Я бы предложил считать этот гидроним производным с суф. *-anь* от продолжения праслав. **laga*, **lagь* ‘овраг, ложбина, лог’ (ЭССЯ, 14, 15), ср. подобные образования, гидронимы *Лугань, Рогань*, производные соответственно от вост.-слав. *луг, рог*. Суф. *-anь, -anь* считаются несвойственными древним слав. существительным.

К статье *Látočné* замечу, что этот гидроним – производное с суф. *-ьно(je)* от слав. диал. **latokъ*, с вторичным удлинением корневого в праслав. **lotoka*, **lotokъ* (ЭССЯ, 16, с. 98 – 102). Ср. аналогичное праслав. производное прилаг. **lotocънь(jь)* (ЭССЯ 16, 97) и ст.-укр. топ. долина *Лоточная*

(Словник староукраїнської мови XIV-XV ст. 1, с. 557). Возникновение такого названия реки, скорее всего, было мотивировано устройством лотков из досок для отвода воды в системе мельничных или иных сооружений. Альтернативным этимологическим решением было бы предположение о позднем переоформлении суф. *-ьль* субстратного кельтского гидронима типа др.-ирл. *lathach* ‘ил, тина’. Эта этимология маловероятна, хотя и допустима.

В статье *Lehotský potok* особенно отмечу причудливое старое МН *Scperdolehotaya*, (1362), позднее *Paplehota*, оставленное без этимологии. До выяснения обстоятельств номинации, выскажу предположение, что ИС **Sceperdo* передает прагерм. **skæp-herð-* ‘овчар, пастух овечьих стад’, ср. англ. *shepherd*.

К статье *Liska* замечу, что старые (*fluvius Lychche* – 1304, *Licsa patak* – 1890) и новые (*Liska*, *Lyska*) формы гидронима можно объяснить исходя из праслав. глаг. **liskati* ‘плескаться’, **lisknōti* ‘брызнуть, плеснуть’ (ЭССЯ, 15, с. 142 – 143).

Относительно гидронима *Lišňa* замечу, что помимо корневой этимологии, предложенной В. Уларом в 1987 г., вполне допустимо возведение этого названия к праслав. **lišьнь* ‘превосходящий меру, избыток’ (ЭССЯ, 15, с. 156).

К сожалению, остается без этимологии старое МН *Luaz* (1264), *Lowazy aliter Lowazowcze* (1532, 1570), *Lowasowcze* (1773), *Lovasziszomorfalu* (1907), *Lovasovce* (1920, 1927). Возможно перед нами диал. **lovazь* ‘лёгкий охотничий шалаш, навес’, ‘помост’ заимствование из финно-угор., ср. коми *lobos* ‘хижина, шалаш’, олонек. *лавас*.

Относительно МН *Horny Lubno*, *Dolny Lubno* (1807, 1874) замечу, что они входят в многочисленный ряд слав. топонимов, продолжающих праслав. **lubьno* (ЭССЯ, 16, с. 159 – 160) ср. сербохорв. МН *Lubna*, *Lubni*, др.-русс. Лоубьнь, Лоубьно.

Старинное МН *Meger* (1248, 1274, 1305), *Tót-Megyér* (1808), *Slovensky Meder* (1920), по моему мнению, является венг. топонимом, в составе которого есть этноним одного из семи племен Венгров – *Meγérη* (DAI 40: 4) к слову, финно-угорского происхождения.

Старое МН *Merlek* (1332-1337, 1379, 1531), *Merlegh* (1541), по моему мнению, продолжает праслав. **mьrl’akь* ‘мертвец’ (ЭССЯ, 21, с. 138). О мотивах номинации остается строить предположения. Ср. *aqua Morothwa* (1274) < праслав. **mьrtva*.

Гидроним *Metrbos* представляется мне венг. регулярным производным с суф. *-os* от неясной основы **Metrb-*, метатезы праслав. **mьrtva* (?).

К статье *Mitický potok* замечу, что старые МН *Mitha* (1269), *Mytta* (1406), *Rosen Mytha* (1489), *Eghazas Mytha* (1505) и *Mytytych* (1433), *Mythycz* (1493), *Koztelna Miticz* (1598), *Roson Miticz* (1598) восходят к праслав. **myta*, **mytica*, ср. река бассейна Камы *Мытица* (ЭССЯ, 21, с. 79).

Старое МН *Morovna* (1430), *Morowno* (1786) можно действительно этимологизировать как производное с суф. *-ьно* от основы **muravъ* ‘зеленоватый, имеющий ряску или траву-мураву’, **mura*, **murъ* ‘ряска, зеленая трава-мурава’ (ЭССЯ, 20, с. 191 – 193). Ср. «иллирийский» гидроним *Marus*, *-i* (Tacit., Pomp. Mela), откуда в конечном счете происходит совр. р. *Morava*

Замечательный гидроним *Moštenica* восходит к праслав. **moščenica* (ЭССЯ, 20, с. 40).

Этимологически непрозрачный гидроним *Nara* (1971) = *Manický potok*, скорее всего является субстратным (иллиро-кельтским) продолжением и.-е. корня **ner-*, **nor-* > **nar-*, ср. античные имена *Noreia*, *Noricum* и мн. др. Не сюда ли относится и микрогидроним *fons Narath* (1113), с. 248? Приводимые в этой связи венг. *nyár* ‘тополь’ и *nyáradí* ‘тополевый’ могут быть ни при чем.

Относительно статьи *Nededský kanál* замечу, что предложенная Я. Станиславом слав. этимология **neděď* для старых форм *Niget* (1113), *Nigied*, *Negyed*, *Negiedfel Asswarra*, *Negiedy* (1206), *Negeed* (1278), *Neged* (1316) едва ли приемлема. Если перед нами вообще и.-е. МН (угорск. диал. **nid'et?*), то можно предложить в качестве этимона и.-е. **ned-eth-*, суф. производное от корня **ned-* ‘река’.

К статье *Nesvadský kanál* замечу, что старые формы МН (*Nouum Naswod* – 1269, *Nazuad* – 1278, 1307, 1312, *Nezwad* – 1312, *Nazvad* 1416, *Nazwaad* – 1438, *Nasvad* 1927, *Nesvady* 1948) можно истолковать как отражение слав. диал. **ne-sъ-vady* ‘живущие без ссор, без распрей’. Вторая часть гидронима *Naszvad-Sarad* (1979) может оказаться значительно древнее времени фиксации. С одной стороны соблазнительно сопоставить ее с названием реки *Sarpat* (τ; Σαρπάτ), до которой на запад простиралась страна Пацинакия, прежде Туркия (страна венгров) (DAI, 42: с. 63). Этот сред.-век. гидроним отождествляли с Σέρετος (DAI 38: 71), ныне Сирет (из и.-е. **ser-eth-* ‘течение, поток?’). Однако, венг. *s-* [š] чаще передает субстратное č-. В последнем случае, прототипом *Sarad* был **Čarad*, который может продолжать еще античное Τάραντος (Herod.). Сюда же, похоже, относятся и южно-словацкие МН *Szaránd* – *civitas Zarand* 1399, 1460, *Zarand* 1482, *Zorand* 1455 (J. Stan.²⁰⁰⁴ II, 399). Их лучше считать сарматскими субстратными или адстратными формами в венгерском и сопоставлять с осет. *zæronđ* (< пра-

иран. **zarant-*) ‘старый; старинный, древний, архаичный’ (Абаев ИЭСОЯ IV, 305). Для гидронима *Sarad* особенно подходит сопоставление с др.-инд. *jarāṭha-*, *jarāt-*, *jarād-* ‘старый; сильный; бурный, стремительный’. В последнем случае, речь может идти о сигинском (цыганском) субстратном гидрониме.

К статье *Nitra* добавлю, что помимо перечисленных в книге Ю. Гладкого этимологий, иногда сомнительных, можно с учетом старейших форм гидронима выдвинуть еще несколько более ли менее удовлетворительных этимологических гипотез. Формы типа *aqua Nitria*, *Nittria*, *Nytria* (1113), *fluvium Nytrrie* (1226), *supra Nitria* (1247), *fluvium Nittria*, *Nitria* (1246-1247), *fluvium nytria* (1269), *fluuii nytrie* (1272), *fluvium Nitria*, *Nytria* (1274, 1287), *fluvium Nitriensis* (1291), *fl. Nitria* (1297), *fluvium Nitria* (1299), *fluuy*, *fluvium Nitrie* (1300, 1301, 1302, 1312), *fluvius Nytria* (1316, 1322), *Nitria* (1742), *Nitria* (1777), *fluvius Nitria* (1808) позволяют усмотреть в этом старом гидрониме поздне-латинское наследие, а именно, народно-латин. продолжение лат. *nitrea* ‘изобилующая щёлочью с примесью соды, самородной щелочной солью’. Мотивом номинации в таком случае могла стать характерная особенность реки в древности: белый налет щелочных солей на береговых камнях («из-за окраски воды или дна» - с. 149). Отсюда, в конечном счете, происходят и славянские гидронимы типа *Belapatak* (1271), *Belafelde* (1324), *Belanka-Nitrica*. Это самая простая и убедительная этимология.

Для старейших форм типа *flumen Nittra*, *minoris fluminis Nittra*, *maioris fluminis Nitra* (1006), *aqua Nitra*, *Nittra* (1075), *aqua Nitra*, *Nittra* (1113) etc. можно предложить этимологию в виде индоар. производного с суф. *-tra-* (локативный суффикс) от глаг. корня *nī* ‘проникать, входить’ или *nī* ‘вести, направлять’, ‘уносить, относить’, ср. др.-инд. *netra-* ср. р. ‘глаз’, *netra-vāri* ср. р. ‘слеза = вода глаза’. Реконструкт **Nitra-m* ср. р. мог значить нечто вроде ‘место входа, проникновения внутрь, в глубину или место, где уносит, относит (водой)’. Эта этимология помимо общего вероятия имеет некоторую поддержку в таврическом названии перевала *Чегинитра*, *Чегинитра-богаз* (< синдо-меот. **čāga-nitra-* ‘козлий проход’ или **jige-nitra-* ‘пеший проход’) (Трубачев-Шапошников, 1999, с. 232, 242). Относительно словц. *Humpy* в этом духе см. Трубачев *Ponto-Baltica*, 1981, № 1, с. 129 – 130. Этнос, создатель такого гидронима, вероятнее всего, сигинны, предки цыган.

Старое МН *sancta Nitrauiensis ecclesie* (824 – 827), *Nitraua* (870 – 871) хотя и упоминается в письменных источниках много раньше реки Нитры, в этимологическом отношении, безусловно, моложе, так как отражает закономерную производную форму на *-ava* от корня **Nitr-* (ср. *Morava* – про-

изводное с суф. *-ava* от **Mor-*, восходящего к иллирийск.(?) *Marus*, *-i*). Производную гибридную природу имеет и МН *Nitrolin*.

Трудный случай представляет собой МН *Bodok* (1228), *Bodak* (1283), *utraque Bodak* (1335), *Obdokowce* (1786): то ли адаптированный тюркизм, то ли продолжение праслав. **obvodъкъ*, ср. русск. *ободок*?

Замечателен своей древностью гидроним *Odva*, который трудно истолковать в отрыве от кельтск. (иллирийск.) *Adua*, ныне река *Adda* в Ломбардии.

Гидроним *Olešnica* = *Olešňa* (с. 152) являет очевидный слав. диал. вариант, иначе представленный в *Jelešnica* (с. 100-101), ср. *Jelšina* (с. 101).

Загадочное МН *Onžiar* является, похоже, сложением **онь* 'тот, онный' и слвц. *žiar* 'жар'.

Старый гидроним *fluvius Oposcen* (1113) лучше реконструировать как **о(б)роцьнь*, производное прилаг. с суф. *-нь* от слвц. *opoка* (< праслав. **obpoka* ~ **obpekt'i*) 'известняк, известковый суглинок, вид глины, особенно мергель; скала' или **о(б)рицьнь*, производное от слвц. *opuka* (< праслав. **obpuka* ~ **obpukati*) 'светлая, потрескавшаяся горная порода'. Последнее толкование проясняет загадочный топоним Керченского полуострова – *Онук*, *Анук* (безлесная возвышенность с широким основанием и пологим сев. склоном, юж. склон ступенчатый, обрывистый, с башнеобразными скалами и осыпями) с недостоверной тюркской этимологией, якобы от ласкательной формы ИС Абдулла (Апук). Кроме того, некоторые топонимы Русской равнины, которые традиционно считаются иранизмами (*Апака*, *Апока*, *Апочка*), могут оказаться слав. наименованиями географических объектов, примечательных своими известковыми горными породами (см. противоречивые реконструкции и толкования в ЭССЯ, 28, с. 245 – 249).

Старое МН *Opon*, *Oponu* (1244, 1315, 1321, 1323), *Opun* (1321), *Oponh* (1300), *Apon* (1218, 1318, 1326), *Welké, Malé Opoňice* (1808) предлагаю реконструировать как **obponь* (**obponь*, **obpona*), соотносительное с **obpęti*, ср. ст.-чешск. *opon* (ЭССЯ, 28, с. 258 – 259). Ср. также гидроним *Супонь*.

К статье *Orešiansky potok* замечу, что если МН *Oressany* (1773), ныне *Orešany*, является калькой венг. *Gyos* (1330, 1336), *Dios* (1406), последнее восходит к продолжению праиранск. **gauz-* в составе др.-иран. **ni-gauza-* 'орех, букв. внутри сокрытое'.

Не могу согласиться с предложенной этимологией МН *Ozlan* (1254, 1304, 1310), *Ozolan* (1283), *Hozlen superior* (1293), *Ozlyan* (1321), *Oszlyan* (1325), *Hoslan*, *Oslan* (1332), *Ozlian* (1564), *Oslany* (1773), как производного от праслав. **osъль* 'осёл'. Мне представляется более убедительным толко-

вание этого топонима, как производного с суф. *-ěny / -^(o)any* от ст.-слвц. *osla* ж. р. ‘оселок, камень, приспособленный для острения, заточки’ (Histor. sl-oven., III, s. 365), слвц. *osla* род. п. -у ж. р. ‘камень, приспособленный для заострения косы’, обл. ‘закал в хлебе, спекшееся липкое тесто (плохо вымешенное) под коркой хлеба’ (SSJ, II, s. 599), диал. *osla* ‘камень для заточки косы’ (Palkovič, Z vešn. Slovákov v Maďar., s. 338), ‘брусок косаря’, ‘закал в хлебе’, ‘кусочек масла’ (Kálal, s. 432), *osla, osli* ж. р. ‘точильный камень для косы’ (Gregor. Slowak. von Pilisszántó, s. 252). Категорически отрицается какая бы то ни было связь *ослы* с *ослом* (Трубачев О. Н. Рец. на кн.: Черных П. Я. Очерк русской исторической лексикографии. Древнерусский период. – М.: изд-во Московского ун-та, 1956 // Краткие сообщения Института Славяноведения АН СССР, вып. 25, М, 1958, 106. – КСИС, 25, 1958, 106., Он же. Этногенез и культура древнейших славян. М., 2002, 273). Мотивом номинации, видимо, стала добыча точильных брусков из местных горных пород.

В случае с гидронимом *Oszno patak* (1892) и оронимом *Oszni vrch* (1892) выскажусь в поддержку этимологии Махека (Mach., s. 342). Действительно, ороним *Osný vrch* лучше толковать, исходя из слвц. *osný* ‘острый’ (праслав. диал. **osъnъ* ~ **osъ²*).

На стр. 156 в этимологической статье следует читать «праслав. **obstro-²*въ» (ЭССЯ, 30, с. 79 – 81).

Старое МН *Pagran, Kys Pagran* (1075, 1209, 1218, 1232, 1251, 1322), *Pogran, Kys Pogran, Kyspogran, Nagpogran* (1113, 1318, 1322, 1479), *Pogranicze* (1773) можно реконструировать и **pa/po-granъ* и **pa/po-granъ*.

Гидронимы *Pačala* (1971) и *Pancsava major* (1893) = *Pančava* (1988) не стоит считать результатом описки, старшее МН является производным с суф. *-ava* от индоар. **pañca-* ‘пять’, а позднее засвидетельствованный гидроним, как будто передает аналог др.-инд. *Pañcālā-* ‘название страны и ее народа в Сев. Индии’. Эти топонимы – наследие некоего индоарийского этноса (сигиннов?), реминисценция индоарийских топонимических клише. Для подкрепления этой этимологии можно указать на аналогичные топонимы Закавказья *Δουάλοι, Duali, Туалети* ‘область двуречья’, *Триалети* ‘область трёх рек’, *ᾠπτάλοῦ, Σπατάλοῦ* ‘область семиречья’. Альтернативные этимологии: из слав. диал. **pa-čala* ‘причал’ (?) и **ranъčava*, производное от **ranica* ‘миска’, ср. цслав. паница.

Относительно старых МН *Poonh* (1239), *Pon* (1309), *Panyu* (1773), *Paña* (1808) позволю себе усомниться в предложенной этимологии на базе притяж. формы **ranjъ* ‘панов, панский’. Подозреваю в старших формах отражение праслав. **ronъ* или **ropъ*. Ср. гидронимы *Опонъ, Супонъ*.

Представляется сомнительным отвлечение МН *Poth* (1260, 1268), *Paach* (1396), *Path* а. м. *Kywrth* (1464), *Patince* (1956) от ИС *Pata*. Для старейших форм следует искать другой этимон. Формально близко кимр. *poeth* ‘горячий’. Но возможно, перед нами лишь слав. диал. вариант праслав. **pōtь* ‘путь’, ср. словен. *pōt*, полаб. *pōt* и словц. *pút*’.

Обращу внимание на старые формы МН *Perkovce*: *Peerch* (1270), т. *Perch* (1296), *Nemes-Pergh*, *Perkowcze* (1773), *Perg*, *Nemesch-Pergh*, *Perkowce* (1786), если форму *Pergh* следует читать [perdz]. Они явно отражают праслав. **pьrtь* ‘перть, тропа, по которой гонят овец’, ‘тропинка в лесу’ (ср. сербохорв. *n̂rt*, *n̂rtи*, чеш. *prt*, польск. *pierc*) которая не тождественна ИС *Perk*, как полагал Я. Станислав. Ближе всего по фонетическим признакам польская форма. Как видно из представленных исторических свидетельств, новое название появилось в последней трети XVIII в. А старое название, уже непонятное, стало не употребительным.

Трудно принять гипотезу об образовании старого МН *Perbethe* (1312), *Perbeta* (1920), *Pribeta* (1948) от гипотетического ИС **Pribāta*. Если допустить слав. природу топонима, то он может быть слав. диал. предложным образованием **pri* **bьtě* ‘при поперечной балке’ (?).

Старописьменные формы МН *Renduuey* (1237), *Renduey* (1245 – 1246, 1312, 1319), *Rendwe* (1297, 1299, 1304, 1307, 1564), *Rendwey* (1324), *Randve* (1332), *Heghazasrendwe* (1458), *Egyhazas Rendwa*, *Rendwa* (1480, 1773), *Radava* (1948) позволяют реконструировать праслав. **rědъve* к **rědъ* (ср. словц. *rád*), именно такая форма имеется в болг. *ped* – *pedovè*.

Старое МН *vallis* (1264), ныне *Rameno*, ни что иное, как вульг. лат. *vallis* = *valles* ‘долина, впадина’.

Формы МН *Seleuch* (1078), *Kimelan* (1113), т. *Scelecen* (1323), *Selice* (1808) не представляются гомогенными, а первичный топоним не поддается реконструкции: **selevьсь* (?), где *сель* – бурный дождевой поток, увлекающий за собой глину, песок и камни.

К статье *Senný kanál* замечу существование аналога на Таманском п-ове: пос. *Сенной*.

К статье *Sl’aziansky potok* замечу, что старые формы МН *Scelemsan* (1156), *Zelesen* (1209), *Scelecen* (1229), *Zeleben* (1258), *Zelesen* (1275), *Seliesen* (1323), *Kiszelesen* (1379), *Zelchen* (1468), *Kys-Zelesen* (1564), *Male*, *Welke Slazany* (1773), производные от этнонима **Sьlęžane* < **Sьlęžjane*, являются показательным свидетельством о местах расселения древнего славянского (**Sьlęž-*) или еще германского (**Siling-*) племени во времена империи гуннов. В труде Я. Станислава намечена траектория миграции этого племени: долина Нитры → долина Моравы → долина Одры. Но, возможно,

речь идет еще о германском племени, так как в долине Одры известна только форма *Śląsk* < **Sьlęzьskь*. Слав. этнонимы на *-jane* образовывались, как правило, от наименования местности поселения, редко от названия временного промежутка, ср. *кыяне* – *кый* (город-часток?), *поляне* – *поле*, *поморяне* – *поморье*, *бужане* – р. *Буг*, *северяне* – *север*, *древляне* – *древле* и т. п. Мне представляется в этой связи наиболее вероятным, что этот слав. этноним образован от герм. **sling-* ‘петля’, зд. перен. ‘петля, образованная руслом реки’ (ср. англ. *sling* ‘праща’, нем. *Schlinge* ‘петля, ловушка, западня, силок’ и т. п.). Имеется ряд примеров, когда при помощи этого суффикса образованы этнонимы от названий орудий (*кыяне?*) или даже абстрактных понятий (*славяне*). В таком случае, этноним **Sьlęzane* предполагает древнее заимствование прагерм. **sling-* ‘праща’ в виде праслав. **sьlęzь*, ср. **кьнєzь*, **кьнєguni* из **kuning-*. В таком случае можно предполагать первичное значение этнонима – «пращники». Возможна и более экономичная этимология слвц. топонима *Сляжаны* на базе сербо-хорват. *сьез*, *сьезен*, др.-русск. **селезень** ‘самец утки’ – “место, где много селезней”, или даже на базе *бели слєз* ‘проскурняк, алтей аптечный’, *црни слєз* ‘мальва чёрная’ – “место, где растет проскурняк или мальва”. Эти этимологии удовлетворительно объясняют внешнюю форму (*Sl’azany* < **S(ь)lęzjany*) и вполне вероятны в плане внутренней формы, предполагая семантику, широко употребительную при номинации водных объектов и местностей по преобладающему виду растительности или животных.

Этимология, предложенная для старых МН *Celsan* (1113), *Scelchan* (1245), *Solczanky* (1773), *Selcianky* (1927), представляется не совсем корректной. Ср. к прим. русск. *односельчане*. Судя по всему, перед нами производное с суф. *-jane* от праслав. **selьce*, уменьшительного с суф. *-ьсь* к **selo* ‘пашня’, ср. лит. *salá* ‘остров’, вост.-лтш. *sola* ‘почва’, латин. *solum* ‘пашня’, *solea* ‘подошва сандалии’, лангобардск. *sala* ‘двор, дом’, др.-в.-нем. *sal* ‘дом, жилище’.

Для старого МН *Sučany* (1808), *Zucsan* (1249), *Zuchan*, *Suchan*, *Zucham*, *Zuchchen* (1270), я предложил бы этимологию **sučany*, как производного с суф. *-jany* от праслав. *spьkь*. Суфф. *-ань*, *-ань* считаются несвойственными древним слав. существительным. Обращу внимание ономастов и на однокоренные румынские гидроним и топоним *Сучава*, *Suçava*. М. б. корень сродни лат. *sucus* ‘сок, влага, жидкость’?

Предложенные в статье **Sùteča* реконструкция и этимология гидронима *fluvius Zutisca* (1113), *Sutická úžina*, *Sutická úžina* (1985) вызывают сомнения. С морфологической точки зрения перед нами производное с суф. *-ьска* от **zуть* или **zutica* вероятно, заимствованными из языка балтийской группы,

ср. лит. *žutis* ‘рыбка’, лтш. *zutis* ‘угорь’. Это еще один удивительный пример языковых реликтов зап.- или вост.-балт. происхождения в Словакии.

Старое МН *Seka* (1156), *Swk*, *altera Swk Sclauorum* (1256) остается без внятной этимологии. Между тем оно может быть сродни топонимам *Сучаны*, *Сучава* и представлять собой формы ж. и м. р. **sōka*, **sōkь*. Эти праслав. формы соответствуют др.-инд. *ṣaṅkū-* ‘острый колышек, деревянный гвоздь; свая, столб, кол; стрела; копье; шип, колючка’. Семантика этого слова и его производных в славянской ономастике не может считаться с точностью установленной. Альтернативная этимология: лат. *sucus*.

Относительно статьи *Šúdol* замечу, что древнее МН *Sedew* (1247), *terra Ecclesiae nostrae Sedew* (1248, 1323) не может быть его предшественником и требует особой этимологии. М. б., перед нами венг. передача слвц. *šedivý* ~ *šedý* ~ *šed* ‘серый’?

У меня нет уверенности, что старое МН *Tvhla*, *Thuvl* (1236), *Tuhl* (1251), *Tuhul* (1262), *Tuhl* (1271), *Thehel* (1506), *Teohaoly* (1564), *Tjehla* (1773), *Tehla* (1808), *Töhöli patak* (1890) является тождественным слвц. *Tehla* < лат. *tegula* ‘черепица’. Ср. наименование раннего болгарского правления между 153 и 453 гг. *Ави-мохоль*, отождествляемое некоторыми с «гуннским» именем *Аммулы*.

Замечательное старое МН *Tekulchen* (1310), *Tukulchen* (1342), *Tekolgyanu* (1773) представляется этниконом на *-jany* от основы **tekold-*, венг. искажения нем. **stekhold* ‘засов’ (ниж.-нем. *Steckholt?*), ср. русск. *щеколда*.

Старинный гидроним *fluvium Tezlen* (1248) едва ли связан с венг. *tesla* [tešla]. Можно считать его отвлеченным от названия населенного пункта или от наименования занятия его жителей. Предпочтительно реконструировать как **Tesl’any* (т. е. производное с суф. *-jany* от праслав. **teslo*, имя орудия на *-slo* от глаг. **te(k)sati*), или как **Teslinь*, производное от того же имени орудия с суф. *-inь*. Жители местечка, видимо, изготовляли тесла. Ср. польск. МН *Cieśla*, *Cieśle*, *Ciešlin*, *Cieślanka*, укр. фамилию *Тесленко*.

В статье *Tmavá* следует уточнить реконструкцию: праслав. **tmavь*.

В старых формах гидронима *fluvius Istobenize* (1113), *fluuiio Ztebnyche* (1246), *fluuiio Sthebneche* (1312), *Sthnebneche* (1332), *Trebianska patak*, *Trebianszka patak* (1898) предлагаю усматривать слав. диал. рефлекс праслав. **jьzterbьnica*, производного с суф. *-ica* от прилаг. **jьzterbьнь*(jь), регулярного образования на *-ьнь* по глаг. **jьzterbiti* в знач. ‘истребить, раскорчевать, расчистить кустарники, лес’.

Относительно гидронима *Trenčianka* (1937) замечу, что вероятнее образование сущ. ж. р. на *-ka* от МН *Trenčín*, производного с суф. *-inь* от уменьшительной формы **trьньсь*, образованного от корня **trьнь* trьн, ко-

лючий кустарник. Незакономерное отражение корневой огласовки можно объяснить либо диалектной природой топонима, либо некоторыми скрытыми особенностями плавного в корневом слоге, ср. ст.-слав. **трьнь**, болг. *трън*, др.-русск. **търнь**, укр. *тѣрен*, русск. диал. *тѣрен*. С другой стороны, вероятно субстратная природа МН (иллиро-кельтское происхождение). Возможна этимология на базе лат. прилаг. *Tarentinus* ‘тарентский, происходящий из города Тарента’. В последнем случае имеем древний гидроним аналогичный палеобалканскому гидрониму $\tau\alpha\rho\alpha\nu\tau\omicron\varsigma$ – из и.-е. **tēr-ont-*, соотносительного с и.-е. **toros* ‘звук воды’, ср. лат. *torrens, -entis* ‘стремиТЕЛЬНЫЙ, клокочущий, бурливый, бурный поток’, др.-инд. *tarantah* ‘море’; итал. *Tarent*; шотл. гидроним *Trent*.

Замечу, что старое МН *Tardoskedde* (1221), *Tardoskeddi* (1293), *Turdaskeddi*, *Tordoskeddi* (1297), *Tordaskeddi* (1313), *Torduskedd* (1382), *Tardoskegy* (1773), *Tardosked* (1808), *Tvrdošovce* (1948) имеет словообразовательное подобие в орониме укр. *Бескиди*, рус. *Бескиды*, польск. *Bieskidy, Bieszczady*, венг. *Beszkéd*.

Относительно статьей *Tužina, Tužinka* (суф. производные на *-ina, -ka* от праслав. **toga* или **toža*, ср. польск. гидронимы бас. Вислы *Tağa, Tążyna/Tężyna* и Одры *Tążyna, Tążenica*) замечу, что древнейший однокоренной гидроним праславянского фонетического вида зафиксирован во Фракии – это $\tau\acute{\alpha}\xi\omicron\varsigma$ (III в до н. э.), $\tau\acute{\omicron}\nu\zeta\omicron\varsigma$ (160-180 гг. н. э., IV-V вв. н. э.) *Tonzus* (IV-V вв. н. э.), $\tau\omicron\nu\acute{\nu}\zeta\alpha$ (VIII-XIV вв.) (Георгиев, 1960, с. 27 – 28, Detschew, 1976, s. 511), ныне *Тъжа, Тунджа*. Предложенные этимологии противоречивы: от праслав. корня **tog-* /**tož-* (Шульгач 1998, 296-297 в связи с гидронимом *Тужа*), от и.-е. **tundio-* (ср. др.-инд. *tudāti, tundate* ‘бить, ударять’, *tuñjā-* м. р. ‘толчок’, арм. *t’ndium* ‘шум, движение, удар’, др.-греч. ИС $\tau\upsilon\nu\delta\alpha\rho\epsilon\upsilon\varsigma$, лат. *tundo, tundere* ‘ударять’, прагерм. *hunder* ‘гром, гроза’, но во фрак. ожидалось бы не $\tau\omicron\nu\zeta-$ а $\tau\upsilon\nu\zeta-$), от греч. $\tau\epsilon\gamma\gamma\omega$ ‘увлажнять, мочить’, т.-е. гипотетическая форма ж. р. **tongia*. Мне представляется более вероятной этимология на базе праслав. **teğь, -a, -o, *teğnǫti, *težina, *togь, -a, -o, *tožiti, *tožina* как для славянских гидронимов, так и для фракийского.

Не могу согласиться с этимологией Я. Станислава для старого МН *Teryan* (1269), *Taran* (1272), *Tharan* (1287/1300), *Tarañ* (1982). Убежден – перед нами ни что иное, как наименование места по поселению или владению подразделения древневенгерского племени *Тарьян, πέμπτη τοῦ Ταριάνου* (DAI 40: 5).

К сожалению, примечательное МН *Waralya* (1388) = *Podhradie* (1920) остается без этимологии. Правильная реконструкция прототипа: **Vьralьja* ‘Вралье (имение, поместье)’?

Более чем сомнительна реконструкция гидронима *fluvius Vvlscit* (1113) в виде **vľěs*. Не вижу тому никаких оснований. Буквенные сочетания предположительно произносились: *vvl-* [völ], *-sc-* [s], *-it* [it/d], вместе **Völsit(ь)*. На славянской почве можно предложить толкование на базе этимологически трудного теонима *Велесь/Волось*, ср. алб. *Vëlës*. На балтийской почве можно сопоставить основу гидронима с лит. *v□lės* ‘души умерших’. На германской почве – с этниконом *Völsungen*. Для окончательного решения не хватает ономаσιологических аргументов.

Относительно статей *Warachew kopec* (1293) = *Vracov* и *Vrátište vrh* замечу, что праслав. **vortьсь* и **vortišče* в оронимическом употреблении очень близки лат. *vertex*, *-icis* ‘вершина, верхушка’.

Относительно старого МН *Wezeken* (1318), *Vozokany* (1773), *Vezekényi patak* (1898) замечу, что помимо слав. этимологии, предложенной Я. Станиславом и поддержанной Р. Крачовичем, возможна цельнолексемная этимология на базе др.-инд. *vásu-khāni* ‘рудник с кладом, рудник богатства’, ср. название столицы митаннийских арийцев *Ua-šu-ka-ne* (XV–XIII вв. до н. э.). Этот топоним – наследие некоей индоарийской этнической группы, вероятно, северопричерноморского происхождения.

К статье *Vučoma* (*rivulus, aqua Wichama* – 1246, *flumen Wichema* – 1293, *fluvius Vychama* – 1301, *aqua Wychma* – 1340, *rivulus Vychma, Vichma* – 1359, *Vicsoma* – 1864) замечу, что словообразовательный суффикс может реконструироваться и *-oma* и *-ьма* с равной степенью вероятности, ср. примеры праслав. словообразования: **kostroma* ~ **kostra* ~ **kostriti* и **kьrčьта* ~ **kьrčiti*, **věďьта* ~ **věďěti*. В качестве корневой части выступает **vuč-*, м. б. гомогенное звукоподражательному глагольному корню **vukati*. Впрочем, нельзя исключить возможность субстратного происхождения гидронима, ср. *Uxama*, -ae, город в Тарраконской Испании.

Для старого МН *Zeme* (1113), *Zemci* (1206), *Zemey* (1249), *Zymeó*, *Zimeó* (1571), *Szimó* (1773), *Simö* (1786), *Zemné* 1927 совершенно не подходит этимология от **sěťь* ‘род, семья’. Очевидно, что старописьменные памятники передают рефлекс праслав. **zemja* ‘земля’.

В статье *Zliechovsky potok* отмечу очевидное противоречие со старописьменными свидетельствами *Zliecho* (1272, 1330), *Zlechow* (1418), *Zliechow* (1598): буква *z* передавала [s], [st], [dz], [c] или [ž], а буквенное сочетание *-ch-* регулярно передавало звуки [č] и [c]. В средние века поселение называлось *Злечов*, т. е. принадлежащее некоему *Злечу*. Слав. диал. ИС **Zl[i]ečь* я сопоставил бы со ст.-слав. *зльчь*, др.-русск. *зълчь*, совр. *жёлчь*, праслав. **zьlčь*, однокоренным с прил. *зеленый*, вторично испытавшим влияние слова *жёлтый*. *Злиеховская долина* появилась либо в резуль-

тате опечатки, либо попытки народного этимологического переосмысления.

Гидроним *Zohor* представляется мне этимологически ясным, восходящим к праслав. **za-gora*, **za-gorъ*. Форма приставки – словацкая (*zo*). Ср. болг. *Стара Загора, Нова Загора*.

Замечательный старый гидроним *Sabakreky* (1291), *Sambokret* (1317), *Zabokreky* 1410, *Sambokreth* (1506), *Žambokrety* (1773), *Žabokreky* 1808 передает словосложение с соединительным -о- рефлексов праслав. **žaba* и **kręкъ* ‘лягушачья икра’ (ЭССЯ 12, 144).

В разделе о названиях мелких водоемов и источников мое внимание привлекли некоторые этимологические сюжеты, о которых выскажусь отдельно.

К статье *Hul* (с. 231) замечу, что перед нами, скорее всего, венгерский рефлекс праслав. **gulъ*. Однако смущает диал. название рыбного пруда *Hliňík*.

К статье *Dolná Malanta* замечу, что остается вероятность народ.-лат. происхождения старого МН *Molunta* (1113), *Molenta* (1156), *Malantha* (1287), *Alsómalantha* (1863). Я бы подумал о венг. искажении лат. *molente*, *molendinum* ‘мельница’, производных от глаг. *molo*, *molui*, *molitum*, *molere*.

В старом МН *Gurmot* (1156), *Gurmot*, *aliud Gurmoth* (1232), *Garmath* (1312), *Gyarmat* (1312, 1316), *Lapos Gyarmath* (1773), ныне *Golianovo* (1948), усматриваю название по четвертому древневенгерскому племени **Gyarmat*, ср. τετάρτη του Κοурτουγερμάτου (DAI 40, 5). Мнение о тюркской природе этого этнонима неубедительно. А вот с этнонимом *Sarmatae* он имеет очевидное словообразовательное сходство. Ср. отголосок севернопричерноморской ономастики в гидрониме *Horváth tó = Horváthovo jazero*.

Неидентифицированный рыбный пруд *piscine Ineu* (1307) может отражать венг. этноним *Енё*, наименование шестого племени венгров, ср. ε(κ)τη Γενάχ (DAI 40: 5).

Старый гидроним *Erig* (1113), *Iregh* (1268), *Ireg* (1920), скорее всего, не тождественный *Jarok* (1948). Для него нужна особая этимология, к прим. в связи с герм. ИС *Eirikr*, *Eric*.

К статье *Komjatice* замечу, что старое МН *t. Kamnati* (1256), *Komnyati* (1348), *Komyati* (1371) может восходить как к народ.-лат. **caminata* ‘комната с камином’, так и к **camminas*, *-atis* ‘дорожный, путевой’ < **camminus* ‘путь, дорога’.

К статье *Ragonyai kút* (1889) добавлю, что имеется аналогичный топоним *Рогань* в Харьковской обл.

Если упомянутый в 1299 г. микрогидроним *puteus Wemerdkuta* есть результат описки, вместо **Semerdkuta*, то можно усмотреть в нем гибрид, первая часть которого восходит к праслав. **smьrděti* ‘вонять’/ **smordь* ‘смрад, вонь’, а вторая – к венг. *kút* ‘кладезь, колодець’.

Гелоним *palus Welchec* (1287, 1300) я бы истолковал, исходя из праслав. глаг. **velkti*, **velkь* ‘влечь, влеку’, как имя деятеля с суф. *-ьсь*: **velčьсь* ‘влекущий, увлекающий’. Праслав. **vьlkь* на глубинном этимологическом уровне сродни данному глаголу, но к названию болота едва ли подходит. Значения ‘волчонок’ или ‘волчек, чертополох, бодяк’ уступают в семантическом отношении значению ‘увлекающий’ применительно к болоту. Ср. этимологии *fluvius Vvlscit* (Hladký, 2004, s. 207), *Velčice – Welchcz, Welchuch, Welchecz* (Idem, s. 249) и реки *Велека* в Болгарии (Георгиев, 1960, с. 36 – 37).

Завершая перечень этимологических заметок на полях книги «Гидронимия водосбора Нитры» можно отметить некоторые характерные черты гидронимии южнословацкого ареала.

Прежде всего, следует отметить богатство традиционной словацкой гидронимии, которая дает примеры различных мотивов и признаков номинации. Даже отдельно взятый речной бассейн дает пеструю картину характерных черт водных объектов (шум и стремительность вод, окраска дна, качество слагающих русло горных пород, преобладание видов растений и животных, хозяйственное использование и т. д.).

Вторая черта слвц. гидронимии – ее очевидная гетерогенность. При этом богато представлена субстратная, адстратная и суперстратная ономастика всех видов. Здесь можно встретить древние и.-е. диалектные имена типа *Ваг, Грон*, м. б. *Нитра*, гидронимы иллиро-кельтской группы, ранние славянские и даже балтийские наименования, латинизмы (включая народ.-лат.), местные и речные названия индоарийской и вост.-иранской ветви и.-е. языков, германские топонимы, позднейший угорские и тюркские местные названия.

Из межславянских ономастических изоглосс отмечу следующие: *Brežanu ~ Березань, Dobroča ~ Добруджа, Cetin ~ Cetinje, Čiert' až ~ Чертёж, Sokolníky ~ Сокольники, Chotina ~ Хотин, Kamenez ~ Каменец-Подольский, Kotelnica ~ Котельники, Kujovec ~ Киевец, Logaň ~ Лугань, Medvedí potok ~ Медведица, Mitice ~ Мытица, Orošen ~ Опуц, Pažit' ~ Пажить, Seč ~ Сечь, Sennу ~ Сенной, Selčan ~ односельчане, Teslen ~ Тесленко, Trnava ~ Велико Търново, Малко Търново, Tužina ~ Тужа, Zohor ~ Стара Загора, Horváth ~ Хорват-Девка, Ragonyai kút ~ Рогань* и др. Бросаются в глаза исключительные топонимические изолексы, связывающие сербо-хорватский

и словацкий. Мне они представляются наследием неких белых хорватов, упоминаемых в области Татр, вероятных родичей сербо-хорватских и сербо-лужицких племен. Топонимические изолексы, связующие слвц. ареал с болгарским – вероятное наследие первого болгарского царства VIII-IX вв.

Отмечу топонимические пережитки позднелатинского происхождения, в которых отражены слова *bonasus*, **caminata*, **camminatis*, *cedrinus*, *clusium*, *ecclesia*, *gutta*, *illusus*, **molente*, *nitrea*, *sucus*, *syringes*, *tegula*, *vallis*, *vertex* и др.

Значительный интерес для историков языка представляют индоарийские, сарматские и тиранские языковые реликты, застывшие в старых МН и гидронимах Словакии: *ab*, *jala*, *fos/fys*, *-kat/-gat*, *kend*, *-kani*, *kokh-*, *-nadi*, *xsin-*, *zarant/zarad*, *nitram*, *gauz-*, *pancala*, *vasukani* и др. Эти слова могли попасть в Словакию не только при посредстве венгров и их сред.-век. федератов (*яссов*), но и с гуннами Атилы (*сарматы*, *аланы*), а также еще раньше с *сигюннами* и *языгами*.

Наконец несколько загадочно присутствие в Словакии местных названий с балтийскими параллелями: *Cetín* ~ *Kethen*, *Keythene*, *Gúg* ~ *gūgaras*, *Prusy*, *Vvlscit* ~ *vélés*. Эти малочисленные примеры – основание для постановки вопроса о путях миграции прибалтов со своей доисторической родины в юго-восточной Фракии к местам исторического расселения.

Для германской диалектологии представляют интерес немногочисленные древние германские топонимы и гидронимы в Южной Словакии. Их можно относить к вост.-герм. (вестготским, лангобардским), а также к верхне-герм. диалектам.

В заключении отмечу большую ценность таких региональных гидронимических и топонимических публикаций, как “Hydronymia povodia Nitry” Юрая Гладкого, для ареального, сравнительно-исторического и типологического языкознания.

SOCIOONOMASTICKÝ VÝSKUM ŽIVÝCH OSOBNÝCH MIEN*Iveta Valentová*

Živé (neúradné) osobné mená (ŽM) začali vznikať v užšom spoločenskom úze (hlavne na dedinách) v polooficiálnom a súkromnom styku po uzákonení priezvisk, keď inventár priezvisk sa relatívne uzavrel a úradné mená už prestávali plniť základnú identifikačnú funkciu. Živé osobné mená majú svoju štruktúru, vyznačujú sa určitými sémantickými príznakmi, charakteristickými jazykovými znakmi a motiváciou, ktoré sa realizujú v pomenovacom modeli (PM). Obsah pomenovacieho modelu tvorí jeden alebo viac členov tak, ako fungujú v komunikácii, preto sa nazývajú funkčné členy. V. Blanár (1975) na základe špecifických sémantických príznakov a ich pozitívneho alebo negatívneho uplatnenia sa vyčlenil nasledujúce funkčné členy: krstné meno (K), priezvisko (P), individuálna charakteristika (Ch), živé rodinné meno (R), živé meno podľa domu (D) a apelatívny člen (A), ktoré môžu byť motivované apelatívami alebo proprietami, z proprii najčastejšie úradnými osobnými menami.

Živé osobné mená sme skúmali v dvoch obciach hornonitrianskej oblasti, pričom sme vychádzali z teoretických východísk a metódy modelovania V. Blanára (1975, 1978). Vytvorili sme pomenovací model, ktorý zahŕňa obsahovú, motivačnú aj jazykovú stránku živého osobného mena. Počas výskumu živej pomenovacej sústavy sme zistili, že nie každá generácia používa rovnaké typy živých mien. Už M. Majtán (1972) poukazoval na vonkajšie okolnosti pomenovania, ktoré rozčlenil na a) generačné a spoločenské, b) prítomnosť a neprítomnosť, resp. adresnosť nazývanej osobe, c) neutrálne a expresívne. Keďže výskum živých osobných mien sme robili predovšetkým z pozície najstaršej generácie, pokúsili sme sa preto vytvoriť socioantroponymickú anketu. Ako cieľ ankety sme si stanovili zistiť nielen aké pomenovacie modely používa staršia a najstaršia veková skupina pre iné vekové skupiny a ktoré z nich uprednostňuje, ale aj stredná a mladšia veková skupina. Zamerali sme sa teda predovšetkým na vekové hľadisko. Ďalšou úlohou dotazníka bolo overiť už konštatovania, ktoré sme usúdili na základe osobného pozorovania, čo je možné len vtedy, ak je explorátorovi skúmaná lokalita známa, teda pochádza z danej oblasti a žil v nej určité obdobie, pozná pomenovací systém obce a je používateľom živých mien. Splnili sme tým požiadavku, že každá otázka ankety má byť určitou hypotézou alebo aspoň jej súčasťou. Snažili sme sa tým predísť tzv. „paradoxu pozorovateľa“, to znamená, že cieľom výskumu je zistiť, aké jazykové prostriedky, v našom prípade pomenovacie modely živých osobných mien, ľudia použí-

vajú, keď nie sú objektom systematického pozorovania (Švejcer – Nikolskij, 1983, s. 204 – 205). Lenže výskum pomocou ankety je taký druh výskumu, ktorý ovplyvňuje situáciu tak, že núti respondenta vyjadrovať sa správne, spisovne, v našom prípade hlavne núti uprednostňovať úradné podoby mien. Tým, že exploračný pozná skúmanú lokalitu i respondentov, čiastočne môže tento jav odbúrať a má určitú kontrolu nad správnosťou jazykových foriem označených respondentmi v ankete.

Vypracovanie vlastnej ankety predpokladalo mať získaný a spracovaný materiál terénnym výskumom pomocou dotazníka (výskum sme robili v r. 1994), čo nám umožnilo dostatočne spoznať systém tvorenia pomenovacích modelov. Na základe týchto poznatkov sme vybrali v jednej z obcí z jednej ulíc zo štyroch generačných skupín – (a) najmladšia veková skupina, vek do 20 rokov; b) mladšia veková skupina, vek od 21 do 35 rokov; c) stredná veková skupina, vek od 36 do 55 rokov; d) najstaršia veková skupina, vek od 56 rokov – dvoch predstaviteľov (ženu a muža) a vytvorili sme čo najväčšie množstvo živých osobných mien, predstaviteľov určitých pomenovacích modelov, ktoré by daná osoba mohla mať.

Ulica, ktorú sme vybrali, mala 134 obyvateľov. Aby sme predišli zbytočným komplikáciám, anketa bola anonymná, respondenti vyplňali iba rok narodenia, aby sme ich vedeli zaradiť do vekových skupín. Snažili sme sa dať vyplniť anketu čo najväčšiemu počtu ľudí z každej vekovej skupiny, nie vždy sme sa stretli z ochotou. Dotazník vyplnilo 31 respondentov, teda 22,5 %. Vynechali sme ako respondentov najmladšiu generáciu, deti do 10 rokov, keďže nie sú častými používateľmi živých mien a zväčša obyvateľov ulice ani nepoznajú (okrem najbližších susedov a spolužiakov).

Respondentov sme rozdelili do troch skupín:

1. – vek od 10 do 35 rokov (mladšia veková skupina),
– vyplnených 14 dotazníkov
– najmladší účastník mal 10 rokov, najstarší 35 rokov;
2. – vek od 36 do 55 rokov (stredná veková skupina)
– vyplnených 11 dotazníkov
– najmladší účastník mal 37 rokov, najstarší 54 rokov;
3. – vek nad 56 rokov (najstaršia veková skupina)
– vyplnených 6 dotazníkov (5 použiteľných)
– najmladší účastník mal 57 rokov, najstarší 62 rokov.

Vyhodnotenie socioantroponymickej ankety

1. mladšia veková skupina respondentov:

a)

Tabuľka č. 1

ÚM	Stanislava Kohútová	VEK 10 rokov	
ŽM	PM		poradie označených ŽM v ankete
1.	<i>Stanka Kohútová</i>	$K^* + P/RD$	6 x 1.
2.	<i>Stana Domeje céra</i>	$(K^* + \underline{Ch}^n / :RD)_1 + A$	4 x 1., 1 x 2.
3.	<i>Stanka Kohúteje</i>	$K^* + P / :RD$	2 x 1.
4.	<i>Domeje Stana céra</i>	$(\underline{Ch}^n / :RD + K^*)_1 + A$	1 x 2., 1 x 3.
5.	<i>Malá Stanka Domeje</i>	$Ch^v + K^* + \underline{Ch}^n / :RD$	1 x 1.

Tabuľka č. 2

ÚM	Martin Štrbák	VEK 13 rokov	
ŽM	PM		poradie ŽM v ankete
1.	<i>Martin Štrbák</i>	$K + P/RD$ (ŽM = ÚM)	2 x 1.
	<i>Štrbákeje Dani sin</i>	$(P / :RD + K^*)_{11} + A$	2 x 1.
2.	<i>Danki Štrbákeje sin</i>	$(K^* + P / :RD)_{11} + A$	1 x 1., 1 x 2.
	<i>Danki Mokrič sin</i>	$(K^* + \underline{Ch}^m)_{11} + A$	1 x 1., 1 x 2.
3.	<i>Maťo Štrbák</i>	$K^* + P/RD$ 1 x 1.	
	<i>Malí Maťo Štrbák</i>	$Ch^v + K^* + P/RD$	1 x 1.
	<i>Dani Štrbákeje chlapec</i>	$(K^* + P / :RD) + A$	1 x 1.
	<i>Dani Štrbákeje d'ieťa</i>	$(K^* + P / :RD) + A$	1 x 1.
	<i>Dani Štrbákeje sin</i>	$(K^* + P / :RD) + A$	1 x 1.
	<i>Dani Uhláreje sin</i>	$(K^* + \underline{P}_4)_{11} + A$	1 x 1.
	<i>Luba Štrbáka brat</i>	$(<K^*> + P/RD)_7 + A$	1 x 1.
	<i>Dani (Danki) Mokrič sin (chlapec)</i>	$(K^* + \underline{Ch}^m)_{11} + A$	1 x 1.
4.	<i>Dani Štrbáčki sin</i>	$(K^* + P/RD)_{11} + A$	1 x 2.
	<i>Uhláreje Dani sin</i>	$(\underline{P}_4 + K^*)_{11} + A$	1 x 2.
	<i>Mokrič (Dani) Danki sin (chlapec)</i>	$(\underline{Ch}^m + K^*)_{11} + A$	1 x 2.

Pri ženskom nositeľovi z celkového počtu v dotazníku ponúknutých 18 ŽM respondenti uvádzajú 5 používaných, ktoré sú zároveň reprezentantmi 5 pomenovacích modelov. Model $K^* + P$ (*Stanka Kohútová*) respondenti označili ako najpoužívanejší, najfrekvencovanejší. Celkovo vo vekovej kategórii do 35 rokov prevládajú modely s krstným menom v hypokoristickej, deminutívnej alebo úradnej podobe, ale nie nárečovej podobe, a s úradným priezviskom v spisovnej podobe. Takýto výsledok sme predpokladali, pretože uprednostňovanie úradných tvarov mien a spisovných jazykových prvkov je u mladých respondentov najviac ovplyvnené vedomým pestovaním spisovného jazykového prejavu

v škole. Podobné konštatovania vyplývajú aj z iných sociolingvistických ankiet (porov. napr. Smatana, 1992, s. 79). Nevyplýva to len z toho, že táto veková skupina respondentov sa nedokáže hlavne v písomných prejavoch odpútať od spisovného úzu, teda v ankete zámerne označujú úradné a spisovné tvary, ale v bežnej komunikácii ich v skutočnosti aj používajú, a to predovšetkým pri pomenovaní príslušníkov svojej generácie, ktorí sú zároveň aj účastníkmi rozhovoru. Predpokladáme, že vplyv na používanie týchto pomenovacích modelov má aj vzdelanie a vekové zloženie rodinného prostredia. Ak napríklad v jednom dome žijú príslušníci rôznych vekových skupín (od vnúcat po starých rodičov, prípadne prarodičov), pri bežnej komunikácii v rodine i vekovo mladší príslušník častejšie použije také živé meno, ako používa vekovo najstarší príslušník rodiny. Prítom mladé rodiny, ktoré nežijú so starými rodičmi (príp. prarodičmi) taký typ živého mena pre danú osobu ani nemusia poznať, prípadne pri jeho spomenutí v komunikácii s inými obyvateľmi pomenúvanú osobu na základe tohto živého mena identifikujú, ale ho nepoužívajú.

Na nasledujúcich miestach (2. a 4. mieste, tab. č. 1) sa umiestnili opisné pomenovacie modely, ktorými sa osoba pomenúva živým menom inej príbuznej osoby (*Stana Domeje céra*). Opisný model často slúži ako dopĺňujúci, hlavne pri styku s príslušníkmi strednej a najstaršej vekovej skupiny. Obidvom anketovým príslušníkom najmladšej vekovej skupiny respondenti dopísali živé mená, ktoré obsahovali adjektívum *malí* (*Malá Stanka Domeje, Malí Maťo Štrbák*). Takýto funkčný člen sme nehodnotili ako apelatívny funkčný člen, ale ako dočasnú individuálnu charakteristiku (Ch^v), pretože tu nejde o vyjadrenie príbuzenského vzťahu, ani o označenie generačného rozdielu, teda odlišenie mladšieho člena rodiny od staršieho, napr. v prípade rovnakého živého alebo úradného mena, ale ide o dočasnú fyzickú vlastnosť každého dieťaťa v porovnaní s dospelým jedincom.

Bližšia objektívna charakteristika frekvencie živých mien v prípade príslušníka mužského pohlavia najmladšej vekovej skupiny nie je možná, keďže rozdiely v počtoch uvádzaných modelov sú veľmi malé (tab. č. 2). Tabuľka nám v podstate ukazuje len prehľad všetkých možných modelov, ktorými osobu pomenúva 1. veková skupina respondentov. Pri niektorých možnostiach respondenti jasne neoznačili model (neprečiarikli nehodiace sa, ale označili poradie), ak mali možnosť vybrať si aj meno uvedené v zátvorkách (typ *Dani (Danki) Mokrič sin (chlapec)*). Predpokladáme však, že situácia je podobná ako pri ženskom nositeľovi. Jasnejšie výsledky by sa ukázali, keby respondentov nielen v tomto prípade, ale celkovo bol väčší počet. To považujeme za jeden z nedostatkov našej ankety. Aby sme získali väčšie množstvo respondentov, bude výhodnejšie vybrať si väčšiu lokalitu, územie s väčším počtom obyvateľov. Mohlo

by to byť napr. niekoľko susedných ulíc, ak chceme zachovať podmienku užšieho spoločenského úzu.

b)

Tabuľka č. 3

ÚM	Adriána Uhlárová	VEK 21 rokov	
ŽM		PM	poradie ŽM v ankete
1.	<i>Ad'a Uhlárová</i>	$K^* + P/RD$	8 x 1., 1 x 3.
2.	<i>Ad'a Uhlárka</i>	$K^* + P/RD$	4 x 1., 1 x 2., 1 x 3.
3.	<i>Silviji Uhlárki sestra</i>	$(K + P/RD)_{77} + A$	1 x 1., 3 x 2.
4.	<i>Silvi (Silviji) Uhláreje sestra</i>	$(K^* (K) + P/:RD)_{77} + A$	2 x 2., 1 x 4.
5.	<i>Silvi Uhláreje sestra</i>	$(K^* + P/:RD)_{77} + A$	2 x 2.
6.	<i>Jana Engleje céra</i>	$(Ch^m/:RD)_1 + A$	3 x 3.
7.	<i>Ad'a Uhláreje</i>	$K^* + P/:RD$	1 x 1.
	<i>Jana Engleje d'ioŭka (d'ieŭka)</i>	$(K^* + Ch^m/:RD)_1 + <A> (A)$	1 x 1.
8.	<i>Jana Uhláreje d'ioŭka (d'ieŭka)</i>	$(K^* + P/:RD)_1 + <A> (A)$	1 x 2.

Tabuľka č. 4

ÚM Róbert Iliáš VEK 27 rokov

ŽM		PM	poradie ŽM v ankete
1.	<i>Robo Iliáš</i>	$K^* + P/RD$	7 x 1.
2.	<i>Robo Iliáš</i>	$K^* + <P>/RD$	3 x 1.
	<i>Robo Iliáš (Iliáš)</i>	$K^* + P (<P>)/RD$	3 x 1.
3.	<i>Šumo</i>	$<Ch>^v 1 x 1.,$	2 x 2.
4.	<i>Janovich Stana sin (chlapec)</i>	$(K_o^o/:R:D + K^*)_1 + A$	1 x 2.
5.	<i>Stana Iliáša sin</i>	$(K^* + <P>/RD)_1 + A$	1 x 3.

Pri pomenúvaní vlastnej vekovej skupiny (tab. č. 3, 4) zjavne na prvých pozíciách prevládajú modely obsahujúce krstné meno v hypokoristickom tvare (*Robo*, *Ad'a*) a priezvisko v úradnej podobe (*Iliáš*, *Uhlárová*), u ženskej nositeľky aj s prechýľovacovou príponou *-ka* (*Uhlárka*), i keď veľký počet majú aj opisné modely, ktorým respondenti zväčša pridelovali 2. – 3. miesto, pričom v nich figuruje živé meno otca. Spôsobené je to tým, že ich matky nepochádzajú z tejto obce. Opisné pomenovacie modely sú charakteristické pre osoby, ktoré sa do obce priženili alebo vydali. V prípade ženskej predstaviteľky ankety sa vyskytol aj model obsahujúci živé meno sestry. Pomenovanie jedného súrodenca pomocou živého mena druhého súrodenca je v tejto vekovej skupine tiež časté. Záleží na tom, ktorého zo súrodencov respondent lepšie pozná alebo mu je vekovo bližší.

Opisné trojčlenné modely na prvom mieste príslušníci mladšej vekovej skupiny použijú zväčša len pri komunikácii so strednou alebo staršou vekovou skupinou. Táto veková skupina asi najviac na pomenovanie predovšetkým príslušníkov svojej skupiny, ale aj iných vekových skupín používa prezývky, individuálnu charakteristiku (napr. *Šumo*) a pravdepodobne ich často aj vytvára.

Aj keď uprednostňujú spisovné tvary, traja respondenti uviedli aj živé meno s nárečovým tvorom apelatívneho člena (*d'iouka*). V prípadoch, kde sa mali rozhodnúť pre používanie *l'* alebo *l* v priezvisku *Iliaš*, kde spisovná výslovnosť by mala byť v dôsledku nasledujúceho diftongu *s l'*, v 7 prípadoch uviedli výslovnosť *l'*, v 4 výslovnosť *l* a v 3 prípadoch uviedli obidve podoby. Pravdepodobne vedomie, že používanie *l'* je spisovné, bolo silnejšie, ale v prípadoch, kde nebola možnosť výberu, keď napr. meno dopisovali, už uviedli *l*, napr. v krstnom mene *Lubo*. Iná je situácia funkčného člena *Engleje*, kde smohláska *e* v prípone *-eje* by tiež mala predchádzajúce *l* mäkkčiť, ale keďže toto rodinné meno je motivované Ch^m , v tomto prípade ide o priezvisko predchádzajúceho majiteľa, ktorý sa volal *Engel*, nie *Engel'*, zaužívaná forma s tvrdým *l* ostala v živom rodinnom mene, nehodnotili sme tento jav ako nespisovný. Vo väčšine prípadov sa mäkké *l'* vyslovuje, keďže sa vyskytuje aj v miestnom nárečí, ale z reči mladej vekovej skupiny sa badateľne vytráca.

c)

Tabuľka č. 5

ÚM	Antónia Uhlárová	VEK 44 rokov	
ŽM		PM	poradie ŽM v ankete
1.	<i>Tonka Uhlárová</i>	$K^* + P/RD$	8 x 1., 1 x 3.
2.	<i>Jana Engleje žena</i>	$(K^* + Ch^m/:RD)_3 + A$	2 x 1., 2 x 2.
3.	<i>Adi Uhlárki mama</i>	$(K^* + P/RD)_{66} + A$	1 x 1., 3 x 2.
4.	<i>Silvi Uhlárki mama</i>	$(K^* + P/RD)_{66} + A$	2 x 1.
5.	<i>Adi Uhláreje (Uhlárki) mama</i>	$(K^* + P/:RD (P/RD))_{66} + A$	2 x 2., 1 x 4.
6.	<i>Silvi Uhláreje (Uhlárki) mama</i>	$(K^* + P/:RD (P/RD))_{66} + A$	3 x 3.
7.	<i>Adi Uhláreje mama</i>	$(K^* + P/:RD)_{66} + A$	1 x 1.
8.	<i>Engleje Jana žena</i>	$(Ch^m/:RD + K^*)_3 + A$	1 x 2.

Tabuľka č. 6

ÚM		VEK 45 rokov	
ŽM		PM	poradie ŽM v ankete
1.	<i>Milan Uhlár</i>	$K + P/RD$	5 x 1., 1 x 2.
2.	<i>Šeďo</i>	<Ch> ⁿ	1 x 1., 3 x 2., 1 x 3.
3.	<i>Milan Uhláreje</i>	$K + P/:RD$	3 x 1.
4.	<i>Milan Engleje</i>	$K + Ch^m/:RD$	2 x 1.
5.	<i>Milan Uhláreje (Uhrialeje)</i>	$K + P/:RD (<P>/RD)$	1 x 1., 1 x 2.
6.	<i>Engleje Milan</i>	$Ch^m/:RD + K$	1 x 1.
	<i>Kati Uhlárovej otec</i>	$(K^* + P/RD)_{66} + A$	1 x 1.

Pri pomenúvaní strednej vekovej skupiny mladšou generáciou je situácia obdobná. Na prvom mieste sú živé mená s obsahovým modelom $K + P$, pričom krstné meno môže byť v úradnej i hypokoristickej podobe a priezvisko v úradnej podobe. Jedným z dôvodov, prečo pri strednej vekovej skupine mladšia generácia uprednostňuje úradnú formu mena, môže byť aj rešpekt pred touto ve-

kovou skupinou, pretože ide o generáciu ich rodičov. Ako nové sa vyskytli opisné modely, ktoré obsahujú živé mená synov alebo dcér, napr. $(K^* + \underline{P}/\underline{RD})_{66} + A$ (*Adi Uhlárki mama*). Model obsahujúci iba individuálnu charakteristiku, prezývku je takisto v obľube, pokiaľ ho pomenovaná osoba má. O niečo menej používajú modely, ktoré obsahujú aj funkčný člen živé rodinné meno (*Engleje, Uhláreje*) a priezvisko s prechýľovacou príponou *-ka* (*Uhlárka*). Tieto typy modelov sa však vyskytujú na všetkých miestach poradia používania.

d)

Tabuľka č. 7

ÚM	Margita Škrípová	VEK 56 rokov	
ŽM		PM	poradie ŽM v anketе
1.	<i>Gita Škripeje</i>	$K^* + \underline{P}/\underline{RD}$	3 x 1., 1 x 2.
2.	<i>Margita Škrípová</i>	$K + \underline{P}/\underline{RD}$	3 x 1.
3.	<i>Gita Mokrič</i> <i>Šeňselovích starká</i>	$K^* + \underline{Ch}^m/\underline{R}:D$ $\underline{P}_{21} + A$	2 x 1. 2 x 1.
4.	<i>Škripeje Gita</i>	$\underline{P}/\underline{RD} + K^*$	1 x 1., 1 x 2.
5.	<i>Gita Škrípka</i> <i>Škrípka</i> <i>suseda Škrípová</i>	$K^* + \underline{P}/\underline{RD}$ $\underline{P}/\underline{RD}$ $A - \underline{P}/\underline{RD}$	1 x 1. 1 x 1. 1 x 1.
6.	<i>Škrípka</i>	$\langle \underline{P} \rangle / \underline{RD}$	1 x 2.

Tabuľka č. 8

ÚM	Peter Blaho	VEK 74 rokov	
ŽM		PM	poradie ŽM v anketе
1.	<i>Peter Blaho</i>	$(K + \underline{P}/\underline{RD})/\langle D \rangle$	6 x 1.
2.	<i>Blaheje Peter</i>	$(\underline{P}/\underline{RD})/\langle D \rangle + K$	2 x 1., 1 x 2.
3.	<i>Blaheje Peter (Peťo)</i>	$(\underline{P}/\underline{RD})/\langle D \rangle + K (K^*)$	1 x 1., 1 x 4.
4.	<i>Bohúša Blahu otec</i> <i>Bohúša Blaheje otec</i> <i>Belákou starkí</i>	$\langle K^* \rangle + \underline{P}/\underline{RD}_6 + A$ $\langle K^* \rangle + \underline{P}/\underline{RD}_6 + A$ $\underline{P}_{21} + A$	1 x 1. 1 x 1. 1 x 1.
5.	<i>Bohušou otec</i> <i>Paulíni (Paulíni) Kocúraneje muž</i>	$K^*_6 + A$ $K (\langle K \rangle) + \underline{Ch}^p/\underline{RD}_{33} + A$	1 x 2. 1 x 2.
6.	<i>Peter (Peťo) Blaheje</i>	$K (K^*) + \underline{P}/\underline{RD}$	1 x 3.

Aj pri pomenovaní staršej a najstaršej vekovej skupiny mladou generáciou sú najfrekvencovanejšie modely obsahujúce krstné meno a priezvisko (*Peter Blaho, Margita Škrípová*) alebo živé rodinné meno, pričom živé rodinné meno je motivované v prvom rade úradným priezviskom (*Gita Škripeje*). U mužského nositeľa preferujú modely s krstným menom na druhom mieste (*Blaheje Peter*). Rozdiely od predchádzajúcej strednej generácie sú v tom, že pribudli opisné modely obsahujúce živé mená nielen detí, ale aj vnúčat (*Bohušou otec, Belákou starkí*). Zriedkavejšie sú opisné modely s živým menom manžela, manželky. Zachytili sme len jeden prípad (*Paulíni (Paulíni) Kocúraneje muž*).

2. stredná veková skupina respondentov:

a)

Tabuľka č. 9

ÚM	Stanislava Kohútová	VEK 10 rokov	
ŽM		PM	poradie ŽM v ankete
1.	<i>Stanka Kohútová</i>	$K^* + P/RD$	3 x 1.
2.	<i>Stana Domeje céra</i> <i>Stana Kohúteje céra</i>	$(K^* + \underline{Ch}^n_0/:RD)_1 + A$ $(K^* + P/:RD)_1 + A$	2 x 1., 1 x 2. 2 x 1., 1 x 2.
3.	<i>Stana Domeje d'ieuĸa</i>	$(K^* + \underline{Ch}^n_0/:RD)_1 + A$	2 x 1.
4.	<i>Stana Domeje d'ieuĸa</i> <i>Kohúteje Stana céra</i> <i>Stanka Kohúteje</i>	$(K^* + \underline{Ch}^n_0/:RD)_1 + A$ $(P/:RD + K^*)_1 + A$ $K^* + P/:RD$	1 x 1. 1 x 1. 1 x 1.
5.	<i>Domeje Stana céra</i> <i>Stana Domeje d'ieuĸa</i> <i>Domeje Stana d'ieĽa</i>	$(\underline{Ch}^n_0/:RD + K^*)_1 + A$ $(K^* + \underline{Ch}^n_0/:RD)_1 + <A>$ $(\underline{Ch}^n_0/:RD + K^*)_1 + A$	1 x 2. 1 x 2. 1 x 2.
6.	<i>Kohúteje Stana d'ieĽa</i>	$(P/:RD + K^*)_1 + A$	1 x 3.

Tabuľka č. 10

ÚM	Martin Štrbák	VEK 13 rokov	
ŽM		PM	poradie ŽM v ankete
1.	<i>Martin Štrbák</i>	$K + P/RD$ (ŽM = ÚM)	4 x 1.
2.	<i>Dani Mokriĸ chlapec</i>	$(K^* + Ch^m)_{11} + A$	2 x 1. 1 x 2.
3.	<i>Dani Štrbákeje sin</i> <i>Štrbákeje Dani chlapec</i>	$(K^* + P/:RD)_{11} + A$ $(P/:RD + K^*)_{11} + A$	1 x 1., 1 x 2. 1 x 1., 1 x 2.
4.	<i>Dani Štrbákeje chlapec</i> <i>chlapĸisko Daňin</i> <i>Daňin chlapec</i> <i>Uhrialeje sin</i> <i>Dani (Danki) Štrbákeje sin (chlapec)</i>	$(K^* + P/:RD)_{11} + A$ $A + K^*_{11}$ $K^*_{11} + A$ $<P>_4 + A$ $(K^* + P/:RD)_{11} + A$	1 x 1. 1 x 1. 1 x 1. 1 x 1. 1 x 1.
5.	<i>Mokriĸ Dani sin</i>	$(\underline{Ch}^m + K^*)_{11} + A$	2 x 2.
6.	<i>Mokriĸ Dani chlapec</i> <i>Štrbákeje Dani (Danki) sin (chlapec)</i>	$(\underline{Ch}^m + K^*)_{11} + A$ $(P/:RD + K^*)_{11} + A$	1 x 2. 1 x 2.
7.	<i>Dani Mokriĸ sin</i> <i>Dani Emila Mokriĸ sin</i>	$(K^* + Ch^m)_{11} + A$ $[K^* + (K + Ch^m)_4]_{11} + A$	1 x 3. 1 x 3.

Príslušníci strednej vekovej skupiny na pomenúvanie detí, čiže príslušníkov najmladšej vekovej skupiny, používajú najmä opisné pomenovacie modely. Napríklad pri ženskej nositeľke najfrekvencovanejšej je opisný pomenovací model $(K + \underline{Ch}^n_0/:RD)_1 + A$ (<A>) (5 x 1., 1 x 2. miesto). Rozdiely sú len v rôznych apelatívnych členoch (*Stana Domeje d'ieuĸa/ d'ieuĸa*). Najčastejšie sa ako apelatívny člen objavuje substantívum *céra*, ale raz sa objavil aj nárečový tvar *d'ieuĸa*. Vo význame „dcéra“ v skúmanej lokalite fungujú substantíva *dievka*, *dievĸa* i *d'ieuĸa*, *d'ieuĸa*, vo význame „syn“ sa používajú aj substantívum *chlapec*. Niektorí respondenti síce uvádzali, že ako prvé použijú úradné meno, ale najfrekvencovanejšie

tovanejšie boli práve opisné živé mená, pričom pri ženskej nositeľke dominantné boli živé mená otca, pri mužskom nositeľovi zase živé mená matky.

b)

Tabuľka č. 11

ÚM Adriána Uhlárová	VEK 21 rokov	
ŽM	PM	poradie ŽM v ankete
1. <i>Jana Engleje céra</i>	$(K^* + \underline{Ch}^m/\underline{RD})_1 + A$	2 x 1., 2 x 2.
2. <i>Jana Engleje d'ieuka</i>	$(K^* + \underline{Ch}^m/\underline{RD})_1 + A$	2 x 1., 1 x 2.
3. <i>Ad'a Uhlárová</i>	$K^* + P/\underline{RD}$	2 x 1.
<i>Ad'a Uhláreje (Uhria'leje)</i>	$K^* + P/\underline{RD} (<P>/\underline{RD})$	2 x 1.
4. <i>Ad'a Uhlárka</i>	$K^* + P/\underline{RD}$	1 x 1.
<i>Adika Uhláreje</i>	$K^* + P/\underline{RD}$	1 x 1.
<i>Jana Uhláreje d'ieuka</i>	$(K^* + P/\underline{RD})_1 + A$	1 x 1.
5. <i>Silviji Uhláreje sestra</i>	$(K + P/\underline{RD})_{77} + A$	1 x 2., 1 x 3.
<i>Jana Engleje d'iouka (d'ieuka)</i>	$(K^* + \underline{Ch}/\underline{RD})_1 + <A> (A)$	1 x 2., 1 x 3.
6. <i>Silvi (Silviji) Uhláreje sestra</i>	$(K^* (K) + P/\underline{RD})_{77} + A$	1 x 2., 1 x 4.
7. <i>Jana Uhria'leje d'ieuka</i>	$(K^* + <P>/\underline{RD})_1 + A$	1 x 2.
8. <i>Silvi Uhláreje sestra</i>	$(K^* + P/\underline{RD})_{77} + A$	1 x 3.
<i>Engleje Jana d'iouka (d'ieuka)</i>	$(\underline{Ch}^m/\underline{RD} + K^*)_1 + <A> (A)$	1 x 3.

Tabuľka č. 12

ÚM Róbert Iliáš	VEK 27 rokov	
ŽM	PM	poradie ŽM v ankete
1. <i>Robo Iliáš</i>	$K^* + P/\underline{RD}$	3 x 1.
2. <i>Stana Iliáša chlapec</i>	$(K^* + P/\underline{RD})_1 + A$	2 x 1.
<i>Stana Iliáša sin</i>	$(K^* + <P>/\underline{RD})_1 + A$	2 x 1.
3. <i>Stana Iliáša sin</i>	$(K^* + P/\underline{RD})_1 + A$	2 x 2.
4. <i>Robo Iliáš</i>	$K^* + <P>/\underline{RD}$	1 x 1.
<i>Robo Iliášeje</i>	$K^* + P/\underline{RD}$	1 x 1.
<i>Šumo</i>	$<Ch>^v_1$	1 x 1.
<i>Robo Iliáš (Iliáš)</i>	$K^* + P (<P>)/\underline{RD}$	1 x 1.
<i>Stana Iliáša (Iliáša) sin</i>	$(K^* + P (<P>)/\underline{RD})_1 + A$	1 x 1.
<i>Iliášeje (Iliášeje) Stana sin</i>	$(P/\underline{RD} (<P>/\underline{RD}) + K^*)_1 + A$	1 x 1.
5. <i>Iliášeje Stana chlapec</i>	$(<P>/\underline{RD} + K^*)_1 + A$	1 x 2.
<i>Stana Iliáša chlapec</i>	$(K^* + <P>/\underline{RD})_1 + A$	1 x 2.
<i>Stana Iliáša Robo</i>	$(K^* + <P>/\underline{RD})_1 + K^*$	1 x 2.
6. <i>Stana Janovich sin</i>	$(K^* + K^*_0/\underline{R}:\underline{D})_1 + A$	1 x 2., 1 x 3.
7. <i>Janovich Stana sin</i>	$(K^*_0/\underline{R}:\underline{D} + K^*)_1 + A$	1 x 3.

V prípade ženskej predstaviteľky mladšej vekovej skupiny už jasne na prvom mieste figuruje opisný pomenovací model $(K^* + \underline{Ch}^m/\underline{RD})_1 + A$ (napr. *Jana Engleje céra*). Častejšie sa objavujú aj nárečové tvary funkčných členov (*Uhria'leje, d'iouka*). V prípade mužského predstaviteľa mladej vekovej skupiny sa do popredia takisto dostávajú opisné živé mená, ktoré obsadili v poradí používania 6 x 1., 6 x 2. a 2 x 3. miesto, pokiaľ ostatné majú 7 x 1. miesto. Častý je hlavne

model s krstným menom v hypokoristickej podobe a úradným priezviskom alebo rodinným menom s antropobázou priezviska. Ako apelatívny člen prebralo prioritu substantívum *syn*. Vo funkčných členoch, ktoré obsahujú priezvisko *Iliaš/Iliaš*, v ktorom išlo o zachytenie výslovnosti *lʹl*, je stav vyrovnanejší. Pri strednej vekovej skupine môžeme častú výslovnosť *lʹ* viac predpokladať ako pri 1. vekovej skupine. I keď je to paradoxné, *lʹ* vyslovujú skôr ľudia strednej vekovej skupiny s nižším vzdelaním, ktorí viac ako spisovnú normu používajú spontánne nárečové tvary. Zväčša sú aj pracovne fixovaní len na lokalitu, v ktorej žijú. Naopak ľudia, ktorí majú vyššie vzdelanie a za prácou prevažne dochádzajú do vzdialenejších lokalít, viac ovládajú aj spisovnú normu a nárečie už takmer nepoznajú, *lʹ* vyslovia len zriedkavo.

c)

Tabuľka č. 13

ÚM Antónia Uhlárová	VEK 44 rokov	
ŽM	PM	poradie ŽM v anketе
1. <i>Tonka Uhlárová</i>	$K^* + P/RD$	7 x 1.
2. <i>Jana Engleje žena</i>	$(K^* + Ch^m/:RD)_3 + A$	2 x 1., 2 x 2., 2 x 3.
3. <i>Tonka Uhrialeje</i>	$K^* + <P>/RD$	1 x 1.
<i>Adi Uhláreje mama</i>	$(K^* + P/:RD)_{66} + A$	1 x 1.
4. <i>Uhláreje Jana žena</i>	$(P/:RD + K^*)_3 + A$	1 x 2.
<i>Jana Uhrialeje žena</i>	$(K^* + <P>/RD)_3 + A$	1 x 2.
<i>Silvi Uhláreje mama</i>	$(K^* + P/:RD)_{66} + A$	1 x 2.
5. <i>Silvi Uhláreje (Uhlárki) mama</i>	$(K^* + P/:RD (P/RD))_{66} + A$	1 x 3.
<i>Adi Uhláreje (Uhlárki) mama</i>	$(K^* + P/:RD (P/RD))_{66} + A$	1 x 3.

Tabuľka č. 14

ÚM Milan Uhlár VEK 45 rokov

ŽM	PM	poradie ŽM v anketе
1. <i>Milan Engleje</i>	$K + Ch^m/:RD$	4 x 1., 1 x 2
2. <i>Milan Uhlár</i>	$K + P/RD$ (ŽM = ÚM)	3 x 1.
3. <i>Šeďo</i>	$<Ch>^n$	1 x 1., 1 x 2., 1 x 3.
4. <i>Jana Engleje sin</i>	$(K^* + Ch^m/:RD)_1 + A$	1 x 2., 2 x 3.
5. <i>Engleje Milan</i>	$Ch_m/:RD + K$	2 x 2.
6. <i>Milan Uhláreje</i>	$K + P/:RD$	1 x 1., 1 x 2.
7. <i>Milan Uhrialeje</i>	$K + <P>/RD$	1 x 1.
<i>Milan Uhrialeje</i>	$K + <P>/RD$	1 x 1.
8. <i>Uhláreje Milan</i>	$P/:RD + K$	1 x 2.
9. <i>Engleje Jana sin</i>	$(Ch/:RD + K^*)_1 + A$	1 x 4.

Pri pomenúvaní príslušníkov vlastnej generácie nadobúdajú zase prevahu modely, ktoré obsahujú krstné meno v úradne alebo deminutívnej podobe a prezvisko alebo živé rodinné motivované preizviskom alebo individuálnou charakteristikou. Opisné modely ustupujú do pozadia, v prípade mužského predstavi-

teľa sa dokonca opisný model objavil len dvakrát, aj to na 2. – 4. mieste v poradí používanosti označenom respondentmi. Pri pomenúvaní ženskej predstaviteľky je síce opisných modelov pomerne dosť, čo však nie je zapríčinené pohlavím, ale pôvodom. Keďže nepochádza zo skúmanej obce, obyvatelia ju častejšie identifikujú podľa živého mena manžela alebo dcér.

d)

Tabuľka č. 15

ÚM	Margita Škrípová	VEK 56 rokov	
ŽM		PM	poradie ŽM v ankete
1.	<i>Gita Škrípeje</i> K* + P/:RD 5 x 1., 2 x 2.		
2.	<i>Mokrič Gita</i> Ch ^m /:R: D + K* 3 x 1.		
3.	<i>Margita Škrípová</i> K + P/RD (ŽM = ÚM) 2 x 1.		
4.	<i>Margita Mokrič</i> K + Ch ^m /:R: D 1 x 1., 1 x 2.		
5.	<i>Gita Mokrič</i> K* + Ch ^m /:R: D 1 x 2., 1 x 3.		
6.	<i>Margita Škrípeje</i> K + P/:RD 1 x 1.		

Tabuľka č. 16

ÚM	Peter Blaho	VEK 74 rokov	
ŽM		PM	poradie ŽM v ankete
1.	<i>Blaheje Peter</i>	(K + P/:RD)/<D>	3 x 1., 2 x 2.
2.	<i>Kocúraneje Paľlíní muš</i>	(Ch ^p /:RD + K) ₃₃ + A	2 x 1., 1 x 2., 2 x 3.
3.	<i>Peter Blaho</i>	(K + P/RD)/<D> (ŽM = ÚM)	3 x 1.
4.	<i>Paľlíní Kocúraneje muš</i>	(K + Ch ^p /:RD) ₃₃ + A	2 x 1., 1 x 2.
5.	<i>Peter Blaheje</i>	(K + P/:RD)/<D>	2 x 1.
6.	<i>Kocúraneje Paľlíní (Paľlíní) muš</i>	(Ch ^p /:RD + K (<K>)) ₃₃ + A	1 x 1.

Podľa výsledkov ankety je ťažké jednoznačne určiť najfrekventovanejší pomenovací model, ktorým pomenúva stredná veková skupina najstarších obyvateľov. Pri ženskej predstaviteľke je to model, ktorý obsahuje krstné meno v hypokoristickej podobe a živé rodinné meno s antropobázou úradného priezviska, pri mužskom predstaviteľovi ide v podstate o ten istý model, ale s obráteným poradím a s úradnou podobou krstného mena. Málo používané sú opisné modely. Ak sa aj vyskytnú, tak na druhom a treťom mieste v poradí používanosti a obsahujú živé mená manželky alebo manžela. Ich nedostatok je spôsobený tým, že najstarší ľudia žijú v obci najdlhšie, a preto sú pre väčšinu obyvateľov hlavne zo svojej a strednej generácie natoľko známi, že ich nie je potrebné identifikovať podľa iného rodinného príslušníka, i keď pomenúvaná osoba pôvodne z obce nepochádza. Produktívne sú tzv. „obrátené“ modely, kde krstné meno je na druhom mieste (*Mokrič Gita*, *Blaheje Peter*). Prečo vlastne tento typ modelu vznikol a používa sa? Jedným z vysvetlení by mohlo byť, že iný funkčný člen ako krstné meno má väčšiu identifikačnú hodnotu, a preto ho pomenovateľ uprednostní a dá na prvé miesto v modelovom reťazci. Tým, že najskôr osobu

priezviskom alebo rodinným menom identifikuje, potom ju krstným menom diferencuje od iných príbuzných či nepříbuzných osôb s tým istým priezviskom alebo rodinným menom, sa v komunikácii rýchlejšie osoba identifikuje, čím sa dialóg zrýchli, zekonomizuje.

3. najstaršia veková skupina respondentov:

a)

Tabuľka č. 17

ÚM	Stanislava Kohútová	VEK 10 rokov	
ŽM		PM	poradie ŽM v ankete
1.	<i>Stana Domeje céra</i>	$(K^* + \underline{Ch}^n_o / :RD)_1 + A$	3 x 1.
2.	<i>Kohúteje Stana d'ieuča</i>	$(P / :RD + K^*)_1 + A$	2 x 1.
3.	<i>Stana Domeje d'iet'a</i>	$(K^* + \underline{Ch}^n_o / :RD)_1 + A$	1 x 1.
	<i>Stana Kohúteje céra</i>	$(K^* + P / :RD)_1 + A$	1 x 1.
	<i>Stanka Kohútová</i>	$K^* + P/RD$	1 x 1.
4.	<i>Domeje Stana d'ieuča</i>	$(\underline{Ch}^n_o / :RD + K^*)_1 + A$	1 x 3.
5.	<i>Stanka Kohúteje</i>	$K^* + P / :RD$	mimo poradia

Tabuľka č. 18

ÚM	Martin Štrbák	VEK 13 rokov	
ŽM		PM	poradie ŽM v ankete
1.	<i>Danki Štrbákeje chlapec</i>	$(K^* + P / :RD)_{11} + A$	1 x 1.
	<i>Danki Štrbákeje d'iet'a</i>	$(K^* + P / :RD)_{11} + A$	1 x 1.
	<i>Dani Štrbákeje chlapec</i>	$(K^* + P / :RD)_{11} + A$	1 x 1.
	<i>Mokrích Danki chlapec</i>	$(\underline{Ch}^m + K^*)_{11} + A$	1 x 1.
	<i>Mokrích Dani sin</i>	$(\underline{Ch}^m + K^*)_{11} + A$	1 x 1.
	<i>Dani Mokrích chlapec</i>	$(K^* + \underline{Ch}^m)_{11} + A$	1 x 1.
2.	<i>Mokrích Dani chlapec</i>	$(\underline{Ch}^m + K^*)_{11} + A$	1 x 2.

Najstaršia veková skupina obyvateľov len zriedkakedy využije na pomenovanie detí priamy pomenovací model, ktorý by obsahoval K a P pomenovanej osoby. Takmer vždy používajú opisné modely. Vyplýva to predovšetkým z toho, že starší ľudia si okrem krstného mena detí najbližších susedov a rodinných príslušníkov iné nepamätajú, pretože ich repertoár je podstatne pestrejší ako kedysi a ani nemajú dôvod, keďže s nimi často neprichádzajú do styku. Len priezvisko alebo rodinné meno, prípadne meno domu na presnú identifikáciu nepostačuje a individuálnu charakteristiku ešte zväčša nemajú, iba ak nejakú prezývku, zvyčajne dočasnú, v kolektíve rovesníkov a spolužiakov. Ak sa vyskytne potreba niektoré dieťa presne identifikovať, použijú živé meno otca alebo matky s jedným z apelatívnych členov ako napr. *d'iet'a*, *céra*, *d'ieuča*, *d'ieučka*, *d'iouča*, *sin*, *chlapec* ap.

b)

Tabuľka č. 19

ÚM	Adriána Uhlárová	VEK 21 rokov	
ŽM	PM	poradie ŽM v ankete	
1.	<i>Ada Uhlárová</i>	$K^* + P/RD$	4 x 1.
2.	<i>Jana Engleje d'ioŭka</i> <i>Jana Uhrial'ėje d'ieuka</i>	$(K^* + Ch^m/:RD)_1 + A$ $(K^* + <P>/RD)_1 + <A>$	1 x 1. 1 x 1.
3.	<i>Jana Uhrial'ėje cĕra</i>	$(K^* + <P>/RD)_1 + A$	1 x 2.
4.	<i>Engleje Jana cĕra</i>	$(Ch^m/:RD + K^*)_1 + A$	1 x 3.
5.	<i>Ada Uhrial'ėje</i>	$K^* + <P>/RD$	mimo poradia

Tabuľka č. 20

ÚM	Róbert Iliaš	VEK 27 rokov	
ŽM	PM	poradie ŽM v ankete	
1.	<i>Robo Iliaš</i>	$K^* + <P>/RD$	3 x 1.
2.	<i>Robo Iliaš</i>	$K^* + P/RD$	2 x 1.
3.	<i>Stana Iliašeje chlapec</i>	$(K^* + P/:RD)_1 + A$	1 x 1.
4.	<i>Stana Iliaša sin</i>	$(K^* + <P>/RD)_1 + A$	1 x 2.

Pri pomenúvaní predstaviteľov mladej vekovej skupiny nie sú podľa ankety natoľko uprednostňované opisné modely, i keď ich často používajú. Vyplýva to možno z väčšieho sociálneho záujmu najstarších obyvateľov o túto vekovú skupinu, pretože ide o mladých ľudí, ktorí vstupujú do života, hľadajú si životných partnerov, uzatvárajú manželstvá, končia štúdiá na rôznych školách, hľadajú si pracovné miesta ap., a preto sa ich správanie a konanie stáva objektom pozornosti hlavne starších obyvateľov, čo súvisí s potrebou poznania mladých ľudí a čo najpresnejšej identifikácie.

c)

Tabuľka č. 21

ÚM Antónia Uhlárová VEK 44 rokov

ÚM	Antónia Uhlárová	VEK 44 rokov	
ŽM	PM	poradie ŽM v ankete	
1.	<i>Tonka Uhlárová</i>	$K^* + P/RD$	3 x 1.
2.	<i>Jana Engleje žena</i>	$(K^* + Ch^m/:RD)_3 + A$	2 x 1.
3.	<i>Jana Uhláreje žena</i> <i>Tonka Uhrial'ėje</i>	$(K^* + P/:RD)_3 + A$ $K^* + <P>/RD$	1 x 1. 1 x 1.

Tabuľka č. 22

ÚM Milan Uhlár VEK 45 rokov

ÚM	Milan Uhlár	VEK 45 rokov	
ŽM	PM	poradie ŽM v ankete	
1.	<i>Milan Engleje</i>	$K + Ch^m/:RD$	1 x 1., 1 x 2.
2.	<i>Milan Uhrial'ėje</i> <i>Engleje Milan</i> <i>Jana Engleje sin</i>	$K + <P>/RD$ $Ch^m/:RD + K$ $(K^* + Ch^m/:RD)_1 + A$	1 x 1. 1 x 1. 1 x 1.

Pri pomenúvaní príslušníkov strednej vekovej skupiny nemožno povedať, že by bol preferovaný určitý model. Možno by bolo potrebné získať viac respondentov, aby rozdiely medzi počtami jednotlivých modelov boli markantnejšie, čím by sme dospeli k objektívnejším výsledkom. Uprednostnenie určitého živého mena tu skôr závisí od viacerých faktorov, ako je pôvod, vzdelanie, zamestnanie, sociálne postavenie v rámci dedinského kolektívu, ale aj správanie, individuálne vlastnosti ap.

d)

Tabuľka č. 23

ÚM Margita Škrípová	VEK 56 rokov	
ŽM	PM	poradie ŽM v ankete
1. <i>Mokrič Gita</i>	$\underline{\text{Ch}}^m/\underline{\text{R}}:\underline{\text{D}} + \text{K}^*$	2 x 1.
2. <i>Gita Škrípeje</i>	$\text{K}^* + \underline{\text{P}}/\underline{\text{RD}}$	1 x 1., 1 x 2.
3. <i>Margita Škrípová</i>	$\text{K} + \text{P}/\underline{\text{RD}}$ (ŽM = ÚM)	1 x 1.
<i>Gita Škrípová</i>	$\text{K}^* + \underline{\text{P}}/\underline{\text{RD}}$	1 x 1.
<i>Škrípeje Gita</i>	$\underline{\text{P}}/\underline{\text{RD}} + \text{K}^*$	1 x 1.

Tabuľka č. 24

ÚM Peter Blaho	VEK 74 rokov	
ŽM	PM	poradie ŽM v ankete
1. <i>Peter Blaho</i>	$\text{K} + \underline{\text{P}}/\underline{\text{RD}}$	3 x 1.
2. <i>Peter Blaheje</i>	$\text{K}^* + \underline{\text{P}}/\underline{\text{RD}}$	2 x 1.
3. <i>Kocúraneje Paľlíni muž</i>	$(\underline{\text{Ch}}^p/\underline{\text{RD}} + \text{K})_{33} + \text{A}$	1 x 1.

Na pomenovanie príslušníkov vlastnej vekovej skupiny najstarší obyvatelia používajú hlavne modely obsahujúce krstné meno v úradnej alebo hypokoristickej podobe a živé rodinné meno motivované individuálnou charakteristikou alebo úradným priezviskom. Respondenti pri mužskom nositeľovi uvádzali aj úradné meno, pravdepodobne v dôsledku pocitu oficiálnosti, ale v skutočnosti uprednostňujú živé osobné mená. Na základe ankety nemôžeme veľmi objektívne hodnotiť pomenúvanie najstaršou vekovou skupinou respondentov, keďže ich bolo málo, a preto sme viac vychádzali z osobných skúseností a pozorovaní.

Fungovanie živých mien z pozície jednotlivých generácií je len jeden aspekt sociolingvistického prístupu. Už vlastný výskum živých mien možno označiť ako sociolingvistický alebo socioonomastický, prípadne socioantropomastický, pretože už vlastné rozlíšenie úradných a živých mien je výsledok socioonomastického prístupu. Dali by sa samozrejme akceptovať aj ďalšie kritéria, iné sociálne charakteristiky respondentov, ako napr. komunikačná situácia, vzdelanie, pôvod a pod. Postihnúť ich všetky v jednom dotazníku sa nám zdalo pre respondentov náročné, pretože výskum živých mien je chúlостivejšia otázka ako

terénny výskum iných jazykových, napr. nárečových javov. Živé osobné mená síce fungujú v komunikácii v rámci určitého antroponymického mikrosystému ako neutrálne pomenovacie prostriedky, možno s výnimkou niektorých napr. vulgárnych prezývok, ktoré spĺňajú svoju identifikačnú funkciu zväčša len v určitej malej sociálnej alebo vekovo blízkej skupine, ale pri komunikácii s explorátorom, prípadne s cudzími osobami, ktoré nie sú z danej lokality, alebo s človekom s vyšším vzdelaním sa už pociťujú ako štylisticky príznakové, teda nevhodné, neslušné, zahanbujúce ap.

Literatúra

BLANÁR, V.: Problematika výskumu živých mien. In: Zborník materiálov z III. slovenskej onomastickej konferencie (4. – 6. septembra 1970 v Banskej Bystrici). Ed. V. Blanár. Banská Bystrica: 1972, s. 7 – 50.

BLANÁR, V. – MATEJČÍK, J.: Živé mená na strednom Slovensku. I. 1. Designácia osobného mena. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1978. 413 s.

BLANÁR, V. – MATEJČÍK, J.: Živé mená na strednom Slovensku. I. 2. Distribúcia obsahových modelov. Martin: Osveta 1983. 647 s.

MAJTÁN, M.: Poznámky k metodike výskumu živých mien. In: Zborník materiálov z III. slovenskej onomastickej konferencie (4. – 6. novembra 1970 v Banskej Bystrici). Ed. V. Blanár, Banská Bystrica: 1972, s. 53 – 55.

SMATANA, M.: Sociolingvistická anketa a jej využitie pri výskume súčasnej jazykovej situácie v konkrétnej nárečovej oblasti (na materiáli nárečia Rajeckej doliny). In: *Varia I. Materiály z Kollokvia mladých jazykovedcov* (21. – 22. októbra 1991 v Modre-Piesku). Ed. M. Nábělková. Bratislava: Slovenská jazykovedná spoločnosť pri SAV 1992, s. 77 – 82.

ŠVEJČER, A. D. – NIKOFSKIJ, L. B.: Úvod do sociolingvistiky. Praha: Nakladatelství Svoboda 1983. 245 s.

MODELOVANIE SLOVOTVORBY ŽIVÝCH OSOBNÝCH MIEN

Michal Jozefovič

1. Ako vzniká živé meno

Živé meno (ŽM) je neúradné pomenovanie osoby, ktoré sa používa v ústnom, písomnom alebo elektronickom styku v komunikácii; živým menom sa identifikuje pomenovaná osoba. ŽM sa skladajú z krstného mena, priezviska, rodinného mena, individuálnej charakteristiky, mena do domu, apelatívneho člena – funkčných členov, ktoré sa môžu rôzne využívať a rôzne kombinovať. Pre každú societu je typický istý spôsob pomenúvania; oproti úradným menám, kde sa spravidla používa krstné meno a priezvisko, resp. titulovanie (pán, pani) a priezvisko, v živých menách sa využívajú kombinácie vyššie spomenutých funkčných členov, pričom niektorý spôsob pomenúvania je v danej societe prevažujúci, napr. *Gusto Jesenskeve*, *Dora Haluštíakoje*, *Jožko Nemčokeje*. Tieto spôsoby pomenúvania sa dajú zachytiť modelmi, ktoré sa dajú štatisticky spracovať, kartograficky zachytiť a interpretovať (Blanár – Matejčík, 1978, 1983; Valentová, 2003b; Jozefovič, 2006b)

V súčasnosti si každý človek „nesie“ svoje slovotvorné motivanty, na základe ktorých tvoríme živé mená; ide o úradné mená, ktoré sú v úradnej komunikácii záväzné a slovotvorne nemenné (*Gustáva* v úradnom styku nemožno pomenúvať *Gustikom*, ani *Annu Aničkou*). Neúradná komunikácia, v ktorej sa realizujú živé mená však takéto zábrany nepozná. Živé mená sa realizujú v societách (v obciach, záujmových skupinách, krúžkoch, triedach, strekách), v ktorých úradné mená môžu slúžiť ako jedno z možných východísk pri pomenovaní osôb. Od veľkosti society, komunikačného kontextu, počtu osôb v prebiehajúcej komunikácii a ich vzťahov potom závisí, koľkými živými menami sa (nepriťomná) osoba v komunikácii identifikuje/diferencuje a aká je ich priemerná členitosť (z koľkých funkčných členov sa skladajú).

Komunikácia v societe sa realizuje v niektorom variante (slovenského) národného jazyka, preto vychádzame z toho, že sa aj živé mená v tom istom jazykovom variante realizujú. Uvedená skutočnosť fakt je dôležitá pri určovaní základnej formy živého mena, teda pri porovnávaní foriem motivujúceho slova s motivovaným slovom. Pri spracúvaní modelov (najmä pri slovotvorbe) je dôležité poznať dobre jazyk, v ktorom sa skúmané ŽM realizujú. Východiskovým jazykom je vždy jazyk (dialekt, sociolekt) danej society. Tak ako sú nárečové slová príznakové pre spisovnú komunikáciu, tak aj realizácia iného jazykového systému je v nárečovej komunikácii príznaková. Ak sa osoba s menom Štefan používa v societe tvar *Štefan* s tvrdým *t*, tak príznakovou je spisovná realizácia *Štefan*, ako i ostatné varianty, napr. *Pišta*, *Števo*, *Ščevo* a *i*.

Východiskom spracovania ŽM býva spracúvanie **dotazníkového materiálu**¹, z ktorého sa dozvedáme najmä štruktúru obyvateľstva (ženatých mužov, vydaté ženy, slobodné deti) a výskyt rovnakých priezvisk a krstných mien ešte pred samotným modelovaním. Z modelov zistíme dominantné osoby (v rodine, v obci), konzervatívnosť alebo tradíciu v pomenovaní, ovplyvnenie živého pomenúvania úradným, typické spôsoby pomenúvania; modely s frekvenciou jeden („dožívajúce spôsoby pomenúvania“ a nové možnosti pri pomenovaní osôb), pomenúvanie CH – ktorým sa pomenúva „osobnosť“ (osoba sa hodnotí z hľadiska jej interakcie v societe), CH býva tiež východiskom pri prehodnotení na dedičný funkčný člen CH/RM.

Pre **komparatívny výskum** sú dôležité údaje ako frekvencia ŽM (koľkými ŽM sa osoba pomenúva); frekvenčná distribúcia obsahových modelov (koľko OM pripadá na jednu osobu); podiel najfrekventovanejších OM, modelov s frekvenciou jeden a ostatných modelov; závislosť ŽM od ÚM (dôležitá je tu otázka kritérií, či považujeme použitie antropolexémy úradného priezviska v rodinnom mene za dostatočné odlišenie medzi ŽM a ÚM, používanie K a jeho varianty v ŽM...). Uvedené hodnoty možno porovnávať v geneticky príbuzných i nepříbuzných jazykoch.

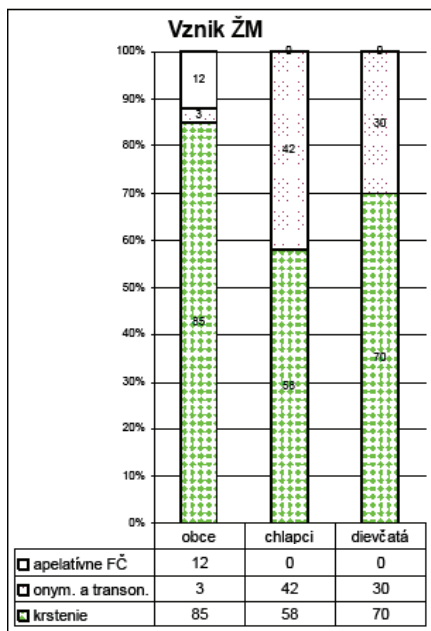
V nasledovnom texte analyzujeme onymickú slovo tvorbu živých mien v dvoch odlišných societách, a to v školskom prostredí² a v desiatich stredoslovenských obciach.³ Výskumnú vzorku v triedach tvorilo 125 chlapcov a 96 dievčat, v obciach: 951 ženatých mužov, 1109 vydatých žien, 520 slobodných chlapcov, 359 slobodných dievčat. V skúmaných obciach sa osoby pomenávajú priemerne 2,7 živými menami, pričom ich priemerná členitosť ŽM bola 2,15 FČ. Oproti tomu v triedach sa pomenávajú žiaci väčším počtom živých mien (4,9), ktoré sú väčšinou jednočlenné (95%). Dvojčlenné ŽM sú motivované rôznymi okolnosťami, napr. *Malinký čert*, *Mastný vlas*, *Ušaté Torpédo*, *Malé pivo*, *Vila Amalka*, *Kristus Boskovič*, *Majuša – Riťuša*, *Macko Uško*, chápeme ich ako prezývky a ich motivácia sa pociťuje najsilnejšie s ich východiskovým motivantom. Ich podiel bol 4,7% z celkového počtu ŽM.

ŽM vznikajú onymizáciou (apelatívum sa mení na proprium), keď vzniká individuálna charakteristika (CH); transonymizáciou (proprium jednej triedy vlastných mien sa mení na živé meno), napr. *Tricedevítka* (osoba, ktorá nakupuje v lacnom obchode), *Albert*, *McDonald*, *Honda*, *Lego*, *Kolgejták*; osobitný spôsob vzniku ŽM je pri prenesení vlastného mena z jednej triedy do triedy an-

¹ O spôsoboch terénneho výskumu porov. Blanár – Matejčík, 1978; Valentová, 2003a)

² Porov. Jozefovič, 2006a.

³ Spracovali sme dotazníky študentov V. Blanára a J. Matejčíka z desiatich obcí zo stredného Slovenska, porov. Jozefovič 2006b.

troponým na základe motivácie alebo asociácie s krstným menom alebo priezviskom pomenúvanej osoby, napr. (P) *Strempek – Strepčeka – Embéčka, Barbora – Barichelo*. Najviac živých mien však vzniká „krstným“; chápeme ním získanie mena a) pri zápise do matriky (krste) – rodné (krstné) meno (K); b) pri narodení – priezvisko (P) po otcovi alebo po matke; c) pri sobáši – priezvisko (P) po partnerovi; d) pri prižvení a „pri-vydaní“ – živé rodinné meno (RM) a meno domu (MD), t. j. výberom mena z hotového súboru.⁴ V bodoch a), b), c) ide prvotne o vznik, resp. uzákonenie (ustálenie) úradného mena.

V skúmaných obciach ide o podiel 83% (a, b, c), v 14% sa používa v ŽM apelatívum. Menej početnými

spôsobmi vzniku živých mien v obciach je onymizácia a transonymizácia. Pri onymizácii je podiel funkčného člena CH 3%.

Väčšie rozdiely badáme v pomenúvaní žiakov v ZŠ a SŠ. Vyskytujú sa tu len tri spôsoby motivácie, a to K (35%), P (23%) a CH (42%) v ŽM chlapcov a K (63%), P (7%) a CH (30%) v ŽM dievčat. Veľmi výrazný je rozdiel v pomenúvaní chlapcov a dievčat, keď až dve tretiny ŽM dievčat je motivovaných ich krstným menom, u chlapcov je tento len (35%), priezvisko je v ŽM dievčat zastúpené v 7%, u chlapcov 23%. Pri onymizácii je vyššie využitie CH u chlapcov (42%), ako u dievčat (30%).⁵ Vyššie percento využívania K v ŽM dievčat hodnotím ako prejavenie vyššej variantnosti krstného mena ako priezviska. Vyššie percento používania CH a P pri pomenúvaní chlapcov ako v ŽM dievčat hodnotím tak, že chlapi sa chcú odlišiť v societe ako samostatné osoby, čo im viac umožňuje antropolexéma priezviska a individuálnej charakteristiky ako antropolexéma krstného mena.

⁴ K (37%), P (24%), RM (18%), MD (5%).

⁵ Podiel onymizácie je tu zastúpený vo vyššej miere, ako je to pri ŽM v obciach. V ŽM v obciach je však percentuálne vyjadrenie CH obmedzené tým, že sa prehodnocuje na dedičný člen CH/RM, ktorý hodnotím ako RM.

2. Slovotvorná charakteristika živého mena

Lexéma živého mena (antropolexéma) sa skladá z antropobázy (onymického slovotvorného základu) a antropoformantu (onymického slovotvorného formantu). Ide tu o analogickú definíciu k apelatívnej lexéme, ktorá sa skladá zo slovotvorného základu a slovotvorného formantu, kde slovotvorný základ je tá časť motivátu, ktorá je **sémanticky aj formálne** spoločná s tvarotvorným základom motivanta (Furdík, 2004, s. 37). Propriá môžu tiež tvoriť slovotvorné hniezda i slovotvorné typy; K: *Peter, Peťo, Peťko, Peťáročka, Petrik, Petriček, Petrov* (zo synchronného hľadiska), P *Peter: Petrovič, Petreje, Petriú, Petrus* (z diachrónneho hľadiska). Onymický slovotvorný typ: Sk-ka – *Katka, Zuzka, Jarka, Peťka, Marka*.

Pri určovaní východiskovej formy vychádzame z vyššie uvedenej tézy, že sa komunikácia, a teda i propriá v nej realizujú v národnom jazyku, ktorý je v danej societe bezpríznakový. Realizácia ŽM je v komunikácii tiež bezpríznaková, a preto základná. Komunikujúce osoby si prispôsobujú úradné mená svojmu jazyku, tieto zmeny sú bezpríznakové, napr. na Záhorí *Jan-ek, Miš-a, Jož-a, Luboš, Mar-ka, Mar-iša, Bjet-ka, Kyjet-ka, Aneša, Git-ka*.

Krstné meno so zmenenou antropolexémou je integrálnou súčasťou jazykového (onymického) systému society, ide o variantnú realizáciu živého mena, napr. *Šandor z Alexander, Saša z Alexandra, Ďuro, Ďuri z Juraj; Palo, Pa'lo, Pala z Pavol, Marián – Miňo, Elena – Il'a, Helena, Anna – Hana*. Takéto realizácie pri spracúvaní zvlášť označujeme. **Príznakovou** formou chápeme realizáciu iného jazykového systému, ako je v societe (napr. realizáciu systému úradného jazyka alebo iného jazyka). Antropoformanty členíme na základe (kladného, záporného a neutrálneho) citového vzťah k osobe vyjadreného na antropoformante. Toto členenie však závisí od viacerých faktorov, t. j. od oficiálnosti komunikácie a vzťahu medzi komunikujúcimi osobami, od pohlavia, veku, konotácie s krstným menom známym osobe, s geografickou (nárečovou) príslušnosťou respondenta, ktorý konkrétny tvar mena používa a (ne)prítomnosti osoby, ktorá sa v komunikácii identifikuje (porov. Knapová, 1989, s. 50 – 59). Pri určovaní antropoformantov pokladáme za najdôležitejší antroponymický princíp, t. j. za antropoformant považujeme len to, čo priberá antropobáza a nie je už v lexéme motivanta (porov. Valentová, 2003, s. 93). Na bezpečné určenie antropoformantov treba vychádzať z dôkladného výskumu, v ktorom si treba všimnúť i motiváciu CH, resp. CH/RM.

Na antropolexéme ŽM sa realizujú početné zmeny (najmä skracovanie, prešmyčky a priberanie rôznych formantov), preto modelujeme zvlášť antropobázu i antropolexému. Antropobáza sa môže v niektorých prípadoch modifikovať do takej miery, že nakoniec je dôležitejší antropoformant už motivovaného (modi-

fikovaného) slova, napr. *Stremppek* → *Strempéčka* → *Embéčka*, *Tomovič* → opačne čítané *Čimovod* → *Močovod*; dokonca motivácia formou východiskového priezviska nie je slovotvorná motivácia priezviska: *Slovenská*, ale chrématonymum: *Republika*, príp. apelatívny význam priezviska *Orel* → *orel* → *kuvik* → ŽM: *Kuvik*.

Antropoformant sa obyčajne pripája k antropobáze, no môže byť i nulový (K: *Terez z Terézia*, *Eva*, *Adam*), vyjadruje hypokoristický tvar (*Jano*, *Jožo*, *Katka*, *Alenka*), modifikuje význam živého mena; jednak modifikuje expresivitu (*Janík*, *Anička*, *Janisko*, *Zuzul'a*, *Modráčik*, *Peťáročka*), vyjadruje vzťah k osobe (*Evin*, *Tomášov*, *najmladšuo Furindovo*), vzťah k rodine ako celku (*Milo Pataľovie*, *Jožo Baláskovie*, *Đuro Suchárovie*), vzťah k územiu *Dubovšan*, *Lehoňan*, *Sásovka*, prechýľovanie *Prajdáčka*, *Brachňovka*, *Zajacul'a*, formálne priblíženie k úradnej pomenúvacej sústave na základe prípony *Šestáková* (P – Grajciarová).

Vo viacerých prípadoch môžeme pomýšľať i na **slovotvorné typy (ST)** utvorené analogicky na základe istého formantu, napr. S-iš *Luliš*, *Ipiš*, *Meniš*; Sk-átor: *Siminátor*, *Bubátor* (motivácia bola: Terminátor); Sk-slava: *Merislava*, *Terislava*; Sk-čiatko: *Kamilčiatko*, *Denčiatko*.

Na slovotvorbu živých mien sa pozeráme vždy z hľadiska vzniku živého mena onymizáciou, transonymizáciou a „krštením“, pričom za východiskový tvar pokladáme „posledný známy“. ⁶ Za onymické formanty v ŽM preto nepovažujeme prechýľovacie formanty (*Ján – Jana*, *Peter – Petra*), tie formanty, ktoré nevznikli pri onymizácii apelatíva (*traktorista* → *Traktorista*, *predseda* → *Predseda*), obligátne *-ová* v ženských priezviskách, poslednú samohlásku v ŽM vzniknutých zdvojením prvej slabiky, napr. *Kristína* → *Kika*, *Kiki*, *Jarmila* → *Jaja*, ani gramatické prípony. ŽM môžu mať i také slovotvorné prípony (antropoformanty), ktoré (nie) sú v apelatívnej lexike, resp. už nie sú produktívne.

V ŽM v škole sa uplatňujú hlavne tri funkčné členy – K, P a CH, pričom ich prepojenie z hľadiska slovotvornej motivácie sa silno pociťuje, napr. P: *Zdráhal* – ŽM: P: *Zdráhalica*, CH: *Palica*; K: *Ivan* – ŽM: K: *Ivo*, CH: *Pivo*. V nasledovnom uvádzam preto uplatňovanie antropoformantov v ŽM bez ohľadu na výsledný funkčný člen.

Živé mená chlapcov:⁷

c-ové: *-ica* (*Zdráhalica*, *Palica*), *-ec* (*Mirec*, *Jurec*, *Mišec*, *Borec*, *Kanec*), *-čo* (*Domčo*, *Bilčo*, *Bolčo*), *-či* (*Bilči*, *Kubči*, *Fabči*), *-ček* (*Hlodavček*), *-ča* (*Kurča*, *Bilča*, *Veverča*),

⁶ Môže to byť teda úradné meno, iné vlastné meno, (derivované) apelatívum.

⁷ Pri členení sme sa inšpirovali šťastí etymologickým členením J. Svobodu, 1964, s. 127 – 175.

i-ové: **-í** (Oslí), **-i** (Juli, Juri, Forgi, Targi),

j-ové: **-jo** (Ojo, Kajo),

k-ové: pravé **-ák** (Tuklák, Džonisák), **-ko** (Plačko, Rudko, Riško), **-ky** (Zomky), **-ka** (Lodka, Repka), **-ike** (Lacike), **-ík** (Dudlík, Červík), **-ik** (Cívik, Rucik), **-ák** (Kolgejták, Turtlák), **-ak** (Jaslak, Rasták), zdobené **-inko** (Bezďinko, Embinko),

l-ové: **-ila** (Merila-Gorila),

n-ové: **-an** (Frban), **-no** (Lukšno), **-ino** (Olino, Strepino), **-inius** (Tukinius), **-ina** (Rucina, Cicina),

o-ové: **-o** (Grco, Šušlo, Psycho, Fuflo, Edo, Jožo),

r-ové: **-ár** (Bylinár),

s-ové: **-is** (Džonis), **-ous** (Dudlous),

š-ové **-uš** (Nechtuš), **-ouš** (Psychouš), **-oš** (Rucoš, Maroš, Honoš, Fetoš), **-iš** (Horviš, Bezdiš),

t-ové: **-išto** (Kubišto), **-išta** (Kubišta),

Živé mená dievčat:

-adlo (Chrobadlo),

a-ové: **-a** (Saša, Mima, Štefa),

-átor (Siminátor, Bubátor),

c-ové: **-ica** (Sašica, Taňica, Bašica),

č-ové: **-čo** (Barčo, Kupčo), **-či** (Anči, Denči), **-ča** (Domča, Simča, Verča, Monča), **-áč** (Megáč),

d-ové: **-da** (Elda, Majda), **-(j)da** (Pajda),

i-ové: **-i** (Šarky, Barbi, Brigi, Šmegi, Megy),

k-ové: pravé: **-ky** (Funky), **-ko** (Macko, Micko, Zlatko), **-ka** (Mortyška, Lucka, Silváška, Jančovička), **-iku** (Eviku, Iviku), **-ika** (Marika), **-ík** (Prdlík, Bubík, Elfik), **-ik** (Ivik, Evik), **-ák** (Rotočák), kombinované: **-uška** (Denuška, Katuška, Peťuška), **-(ť)uška** (Majťuška), **-urka** (Kikurka), **-ulka** (Vevulka, Zuzulka), **-ulík** (Šušulík),

-oška (Targoška), **-iška** (Mariška), **-inko** (Babinko), **-ička** (Mrkvička, Anička Tanička, Zuzička, Šonička), **-inka** (Pusinka, Guginka, Livinka, Uzinka), **-iatko** (Mačiatko), **-enka** (Sašenka, Kačenka), **-čiatko** (Hamarčiatko, Kamilčiatko, Denčiatko),

l-ové: **-ula** (Babula, Donula, Soňula, Zuzula),

n-ové: **-na** (Liviana), **-ina** (Bobina, Čirina, Škopina),

-slava (Meryslava, Teryslava),

š-ové: **-uša** (Livuša, Maťuša, Peťuša), **-uš** (Cicuš, Ninuš, Vieruš, Daduš, Baruš, Majuš).

Z uvedeného vyplýva, že uplatňovanie antropoforantov závisí do značnej miery od pohlavia osoby. Preto je dôležité odlišovať najmä pri slovtvorných modeloch skupiny ženatých mužov, vydatých žien, slobodných chlapcov a slo-

bodných dievčat. Antropoformanty odlišujeme v ŽM v obciach i podľa motivácie jednotlivými funkčnými členmi CH, K, P a RM. Pri apelatívnom FČ antropoformanty neurčujeme, MD antropoformanty nemá, ale ide o gramatické morfémy závisiace od predchádzajúcej predložky (od, do, k).

Vyhodnotenie slovotvorných modelov a slovotvorných typov v ŽM v stredoslovenských obciach

Živé mená ženatých mužov

CH: 85% CH sa stáva ŽM onymizáciou, CH nepriberá antropoformanty, 11% CH s nezmenenou bázou príberá prípony, a to: *-in (Okaňin Jano od mostu), -ik (Judášik), -an (Dubovšan), -ov (Cimpanistov Jano), -o (Lyso)*.

Najfrekventovanejším slovotvorným modelom je B0 (85%), individuálnou charakteristikou sa vyjadruje i vzťah k ženskej osobe, a to BFp (4%).

K: v 12% K nemá antropoformanty (*Matúš Lupták, Štefan Haškov*), v 27% sa antropobáza skrakuje a príberá formant *-o (Fero, Dežo, Gusto, Ondro)*, ostatné prípony: *-či (Janči Kochan), -ik (Petrík Pavčov, Ďurík od Babušku), -in (Vlastin Ilgé muž), -ino (Štefíno), -ko (Martinko Uderian Nécove, Janko Brné), -oš (Vilmoš), -ov (Alov otec), -iš (Ondriš Tomankov), -iško (Ondriško Gažeje)*.

Najfrekventovanejším modelom je BkF (27%), BF (28%), B#F (23%), B,0 (12%) a BkFd (1%).

P: v 82% je antropolexéma priezviska zhodná s úradným priezviskom, jeho modifikácia nastáva v 11%. Antropoformanty v ŽM osôby označujúcim sa priezviskom sú: *-a (Čuvaja z Čuvaj), -ko (Jakubko, Jano Paľko mladí z Pálka), -ík (Greksík), -ok (Paľo Chovančok), -ka (Cigáň Nedelka)*.

Najfrekventovanejší model je B,0 (82%); B0 (11%); BFp (3%).

RM: v 30 nepriberá príponu, „konkuruje“ úradnému priezvisku, lebo je bez antropoformantu, formanty: varianty: *-eje, -é, -oje, -oe: (Rumané Paľo, Fábrije Fero, Láskoe Ondro, Kutáčoje mladí)*, varianty: *-ov, -ove, -ovie (Halejov Štefan, Kučerovie Maco, Ondro Zvolenove)*; *-í: (Ivo Jesenský), -ich/-ích: (Horanských Dušan, Maťo Višních, Ribárskich Jano), -ičko (Števičko CH/RM), -ik/-ik (Modráčik, Škobík), -o (Kušo), -ko (Kuško, Dranko), -ák (Vetrák), -iak (Vežiak), -ine (báči Ďuro Šutine)*.

Pri RM je najfrekventovanejší model BFr (65 %) a B0 (30%).

Živé mená vydatých žien

CH: 40% CH sa stáva ŽM onymizáciou bez antropoformantov.

Nezmenená báza príberá prípony: *-aňa (Lisaňa), -anka (Dlhelúšanka), -ánka (Amerikánka), -árka (Brezinárka), -ianka (Belgičianka), -iarka (Sasiarka), -ika*

(*Mancika*), *-ina* (*Okanina céra*), *-ka* (*Dobronivka Pomotího*), *-ova* (*Predsedova žena*), *-ová* (*Šestáková*), *-ovka* (*Šperkovka*), *-uška* (*Fveluška*).

Pri CH je najfrekventovanejším SM B0 (40%); BFo (31%); BFp (9%).

K: v 17% je nezmenená báza a 29% K nepriberá žiadnu príponu.

prípony: *-ča* (*Anča Dóžeje*), *-ka* (*Vierka Brné, Pavlinka pri kostole, Marka Janová Polóniho*), *-ička* (*Anička Jedinákové*), *-iena* (*Mariena Chorváteje*), *-uška* (*Vilmuška Hružova*), *-a* (*Mara Šestnástka*), *-ena* (*Katrena Čomborove*), *-ica* (*Katica Čuvajka*), *-ienka* (*Marienka Ilgé*), *-ika* (*Zuzika Matinka*), *-ina* (*Oliana Nemčokeje*), *-inka* (*Olinka od Matúšov*), *-iša* (*Mariša od Filára*), *-iška* (*Juliška Antalka*), *-uša* (*Petruša Tomaneje*), *-išta* (*Julišta Beneje*).

Pri K je najfrekventovanejší SM BkF (31%), B,0 (14%), BkFd (10%), BFp (5%), BkFp (5%), B#0 (8%).

P: v 10% je zhodná antrooalexéma s úradnou, v 21% P nepriberá formant.

Formanty: *-ová* (*Nedel'ková*), *-ička* (*Pomotička Zuzá Trnkova*), *-ka* (*Matul'ka*), *-ol'ka* (*tetka Koncol'ka*), *-ovka* (*Brachňovka Zuzá*), *-ul'a* (*Hankul'a za Kubačkom*), *-ina* (*Anča Dubovskina Plitovka*).

Pri P sú najfrekventovanejšie slovtvorné modely BF (61%) a BFp (17%).

RM: RM bez antropoformantu 4%, formanty: *-ka* (*Jánoška, Pivarčička, Zimánka Zuzá*), varianty: *-eje*, *-é*, *-oje*, *-oe* (*Jelšíke nevesta, Gáboré nevesta, Beneje stará, Láskoe stará*), varianty: *-ov*, *-ove*, *-ovie* (*Koncošove babka, Káčovie spoza jarku, Svetákov Anča*), *-i:* (*nevesta Jesenski, Anča Záborskí*), *-ich/-ích:* (*Viškočánich Gita, Višných Ira*), *-ová* (*Dlhopolcová Zuzá, Roháčová Zuzá*), *-ina* (*Mišulina za Fačkom*), *-ovka* (*Gažovka*), *-ul'a* (*Maxul'a*), *-ul'ka* (*Chochul'ka*), *-ine* (*Marka Ďurová Šutine*), *-úška* (*Blatúška*).

Pri RM sú najfrekventovanejšie modely BFr (65%), BFo (12%), BFp (11%), B0 (4%).

Živé mená slobodných chlapcov

CH: 90% CH sa stáva ŽM onymizáciou bez priberania prípony, prípony: *-ino* (*Kozino*), *-o* (*Buro*), *-ino* (*Škareduo Nedel'kulino (diet'a)*), *-oš* (*Bystroš*), *-ník* (*Blšácník*).

Najfrekventovanejšie modely CH sú B0 (90%) a BFp (4%).

K: v 18% vzniká K krsténím bez zmeny oproti ÚM, v 25% nepriberá žiadny antropoformant,

antropoformanty: *-o* (*Jano Marišin od Janka, Paľo Gaštankin*), *-ko* (*Marianko od Kantorisov, Janko Záborský*), *-oš* (*Maroš zo stanici, Maroš Hrivnákoje, Luboš Čavajdé*), *-ik* (*Ondrik Sekereš*), *-ino* (*Robino Majorošove*), *-iš* (*Ondriš Bálintove*), *-iško* (*Ondriško*), *-áročka* (*Pet'áročka*).

Najfrekventovanejšie modely K sú BkF (21%), B,0 (18%), BF (12%), B#F (8%), BFd (7%), BkFd (7%).

P: v 57% sa antropolexéma nemení, v 74% nepriberá antropoformant, antropoformanty: *-ko* (*Janko Franko z Fraňo*), ostatné sú privlastňovacie antropoformanty.

Najfrekventovanejšie modely P sú B,0 (57%), B0 (16%), BFp (25%).

RM: v 10% nepriberajú antropoformant, antropoformanty: varianty: *-eje, -é, -oje, -oe:* (*Cestáreje nevestinô malô, Janko Fejé, mladí Hučíkoje*), varianty: *-ov, -ove, -ovie* (*Kulmanov starší, Bálintove najstarší, Blakovie Poľovníkov mládenec*), *-ich:* (*Trnavských chlapec*), *-ik* (*mladí Fungáčik, Včelárik*).

Pri RM sú najfrekventovanejšie slovotvorné modely BFr (76%), BFp (10%), B0 (10%).

Živé mená slobodných dievčat

CH sa stáva v 91% ŽM onymizáciou bez antropoformantu (*Kapor, Pavúk, Svätá Veronika, Škul'ová Sopkuľa*). Prípony: *-uľa* (*Smrťuľa*), *-ina* (*Babina d'io-uvka*), *-ička* (*Vlastička Lasička*).

Najfrekventovanejší model CH je B0 (91%).

K: v 24% je báza nezmenená, v 32% nepriberá ani žiadny antropoformant, antropoformanty: *-ča* (*Anča od Pekarov*), *-ica* (*Anica Kohútka*), *-ička* (*Evička Povyšove*), *-iena* (*Mariena Linšeje*), *-ika* (*Vlastika Kornošovie*), *-ka* (*Danka Hanki Blažkovie, Beatka od Kvačkajov*), *-uša* (*Martuša Hrčkeje*), *-uška* (*Martuška Stankove*), *-enka* (*Dášenka Čilová, Katrenka Veselovská*), *-anka* (*Zuzanka Šuclove*), *-iena* (*Mariena Podobka*), *-ienka* (*Marienka Šuclovie*), *-iša* (*Mariša, Boriša od Štapaja stará dievka*), *-iška* (*Mariška Ondrejove*).

Najfrekventovanejšie modely K sú B,0 (21%), BFd (15%), BkFd (14%), BkF (8%), B#0 (5%).

P: v 13% je zhodná antropolexéma s úradným priezviskom, v 32% nepriberá priezvisko antropoformant, formanty: *-ka* (*Šudka, Tomanka, Anča Kohútka*), *-ička* (*mladá Šandroička*), *-ovka* (*Iľa Berackouka*), *-uľa* (*Kubačkuľa Eteľa, Klukuľa*), *-ä* (*malô Klúčä*).

Najfrekventovanejšie modely P sú B,0 (19%), B0 (13%), BF (35%) BFp (26%).

RM: *-ča* (*Pazdierča*), antropoformanty: varianty: *-eje, -é, -oje, -oe:* (*Maličeje mladá, Anička Fejé, Anča Mališoje*), varianty: *-ov, -ove, -ovie* (*Antalove Táňa, Gibalovie malá*), *-ich:* (*Bistrianských Elena*), *-ka* (*Vetroňka malá, Anča Kukojska*), *-ová* (*Vetráková Helena*), *-uľa* (*Zajacul'a mladá, Škul'ová Sopkuľa*).

Pri RM sú najfrekventovanejšie modely BFr (79%), BFp (9%), BF (4%), B0 (3%).

Slovtvorné typy živých mien podľa funkčných členov

	Slovtvorné typy K			
	muži	ženy	chlapci	dievčatá
S,0		14	18	21
S#0	12	8	2	5
S#-a		2		1
S#-ka		4		2
S#-ko	2		3	
S#-o	21		8	
Adj#-ov			1	
Adj#-ova		2		3
Adj#-ová		2		1
S0	2	3	3	3
S-ča		5		
S-ka		2		14
S-ko	2		7	
S-o	26		12	
Adj-in			2	
Adj-ov			3	
Adj-ova		3		2
Adj-ová		2		1
Sk-a		28		8
Sk-ik			1	
Sk-ka		10		12
Sk-ko			6	
Sk-iena		2		
Sk-iša		1		
Sk-o	27		21	
Sk-in			2	
Adjk-ina				1
Adjk-ov			2	
Adjk-ova		4		1
zS-a		2		
zS-ka		1		2

	Slovtvorné typy CH			
	muži	ženy	chlapci	dievčatá
S0	85	40	90	91
S-ka		7		
S-anka		5		
S-ianka		10		
S-ka		11		

	Slovtvorné typy CH			
	muži	ženy	chlapci	dievčatá
Adj-ova		8		
Adj-in			4	

	Slovtvorné typy P			
	muži	ženy	chlapci	dievčatá
S0	82	11	57	13
S,0	11	10	16	19
S-ka		45		27
S-ovka		8		4
S-uľa		3		4
Adj-in	3		9	
Adj-ina				10
Adj-ov			16	
Adj-ova		17		16
Adj-ová		2		

	Slovtvorné typy RM			
	muži	ženy	chlapci	dievčatá
S0	30	4	10	3
S-ka		10		4
S-ovka		2		
S-uľa		1		1
Adj-in			2	
Adj-ina				1
Adj-iná				1
Adj-ov			8	
Adj-ova		10		6
Adj-ová		1		1
S-é	7	7	9	10
S-eje	13	16	16	14
S-ích		1		
S.oje	4	3	3	3
S-ov	7			
S-ove	15	17	15	25
S-ovie	19	21	33	27

Záver

Slovotvorbu živých mien sme štatisticky spracovali a modelovali v programe MS Excel. Prišli sme k nasledovným záverom.

Ženatí muži

Ak sa pomenúvajú ženatí muži CH, najčastejšie ide o onymizáciu bez priberania antropoformantu. Antropoformanty priberá CH v 15%, pričom ide najčastejšie o prívlastňovací antropoformant, expresívny antropoformant alebo antropoformant vyjadrujúci príslušnosť k obci, z ktorej muž prišiel. Najčastejšie tvary K v ŽM bývajú s antropoformantom, najmä *-o* (*Fero, Gusto*), v 27% sa skraca je antropobáza K a inklinuje sa v pomenúvaní mužov k slovtvornému typu zakončenému na *-o*, resp. *-ko*. V 23% nastáva zmena, resp. modifikácia antropolexémy K, napr. *Štefan – Pišta, Anna – Hana, Elena – Helena, Alexandor – Šandor*. V 12% zostáva tvar K zhodný s úradným K, nemusí tu ísť striktno o tvar zhodný s úradným menom, lebo niektoré K v ÚM majú v ŽM rovnaký tvar, napr. *Martin, Peter, Milan, Eva, Viera, Lenka*. Zistili sme dominantné využívanie nezmenenej antropolexémy úradného priezviska (82%) v ŽM. Formanty sa k P pridávajú len vtedy, ak sa k osobe prostredníctvom vyjadruje istý vzťah, napr. *Jakub – Jakubko, Paľo – Paľko, Greksa – Greksik, Chovanec – Chovančok*. Na realizáciu RM sa dá pozerat' z dvoch hľadísk; 1. RM má odlišnú antropolexému ako P a používa sa bez tradičnej rodinnej prípony, napr. *-ovie, -ech, -eje* a i., 2. RM má odlišnú antropolexému ako P a priberá rodinnú príponu, ktoré sú geograficky diferencované. V prvom prípade tu vidíme analógiu k úradnému pomenúvaniu, kde sa priezvisko používa bez prípony, v druhom prípade ide o nezávislom pomenúvaní aj z hľadiska antropobázy i z hľadiska rodinného antropoformantu. Pri priezvisku mám podobný prípad: priezvisko nepriberá žiadny formant – je teda zhodné s úradnou formou – priezvisko priberá rodinný antropoformant a zaraďuje sa teda slovtvorným typom k tradičnému živému pomenúvaniu v obciach. Výskum odzrkadľuje stav zo 70.-tych rokov 20. stor., kde sa úradná i živá sféra pomenúvania navzájom ovplyvňovali. V 30% RM nepriberá antropoformant, ide o rovnaký slovtvorný typ ako pri priezvisku = S0, v 65 % ŽM priberá tradičný rodinný antropoformant.

Vydaté ženy

Funkčný člen CH priberá až v 60% antropoformant. Tento je najčastejšie obyvateľský, t. j. označuje ženu vo vzťahu k jej domu, rodnej obci, v 9% vyjadruje antropoformant vzťah k svojmu manželovi. K v 70% priberá príponu, najčastejšie sa modifikuje báza a pripája sa k-ový antropoformant, v 10% sa vyjadruje krstným menom vzťah k manželovi (*Paľova žena*).

Antropolexéma P je v 10% zhodná s úradnou, t. j. je tu len minimálna zhoda s úradným zakončením na -ová, ženy sa v ostatných prípadoch pomenúvajú buď ako samostatné osoby priberaním prechýľovacích antropoformantov *-ka, -ovka, -uľa* (61%), alebo sa pomenúvajú privlastňovacím antropoformantom o vzťahu k mužovi alebo otcovi (17%). V časti juhovýchodných stredoslovenských nárečí sa nárečová prípona *-ová* používa ako privlastňovací antropoformant, napr. *Jolanka Janová Precedová*. RM žien majú v 96% antropoformanty, v 13% sa pomenúvajú ako samostatné osoby s prechýľovacím, resp. obyvateľským antropoformantom, v 11% sa pomenúvajú vo vzťahu k manželovi, resp. otcovi, no najviac v 65% sa pomenúvajú rodinným menom s rodinným antropoformantom.

Slobodní chlapci

Využívanie CH v ŽM slobodných chlapcov v obciach nebýva také časté ako napr. v škole, kde je dominantným funkčným členom; platí to aj v súvislosti so slovtvorbou a antropoformantmi. CH v ŽM v obciach priberá len v 10% antropoformanty, no z toho 4% tvorí privlastňovací antropoformant, t. j. chlapec sa pomenúva vo vzťahu k otcovi alebo k mame. Z antropoformantov sa tu vyskytuje *-ino* (*Kozino*) ako samostatný formant, ako aj privlastňovací antropoformant (*Ľeďel'kulino dieťa*), *-oš* (*Bystroš*), *-ník* (*Blšacník*).

K je v 18% zhodné s úradným menom, skracovanie bázy býva v 21%, v 75% priberá K antropoformanty: *-o, -ko, -oš, -ík, -ino, -iš, -iško*. Uplatňovanie úradnej formy P dokumentuje model B,0, kde až v 57% sa P používa v tvare zhodnom s ŤM. V 25% sa vyjadruje priezviskom vzťah k otcovi (matke).

Ak sa v ŽM uplatňuje RM, priberá jeho antropolexéma formant v 76%, toto konštatovanie je však všeobecné a určiť, či v obci prevláda tradičné pomenúvanie alebo pomenúvanie podobné úradnému spôsobu pomenúvania závisí od viacerých faktorov.⁸

Slobodné dievčatá

Ako sme vyššie uviedli, v prípade slobodných chlapcov i slobodných dievčat prevláda pri CH onymizácia bez priberania antropoformantu (91%). CH u slobodných osôb v škole sú početnejšie, lebo do sústavy ŽM v obciach prenikajú a udomácnujú sa len tie stálejšie. Vyjdením osôb zo školských lavíc zaniká i societa, na CH sa zabúda, lebo nie je koho identifikovať/diferencovať. K je v 21% zhodné s antropolexémou úradného priezviska, t. j. o 7% viac ako u vydatých žien. Výraznejšie rozdiely v pomenúvaní slobodných a vydatých žien nie sú, pri

⁸ Podrobnejšie porov. Jozefovič, 2006b, s. 128.

pomenúvaní žien i dievčat sa vyjadruje vzťah k otcovi a matke rovnako (13% : 9%). V 35% sa slobodné dievčatá pomenúvajú ako samostatné osoby svojim priezviskom s prechýľovacím antropoforantom *-ka, -ovka, -uľa*. Časté je tiež pomenúvanie slobodného dievčaťa vo vzťahu k otcovi (16%) a k matke (10%). V 19% sa dievčatá pomenúvajú priezviskom zhodným s úradnou formou. Ak sa slobodné dievčatá pomenúvajú RM, tak až v 79% sa pomenúvajú vo vzťahu k rodine celku rodinným antropoforantom. K jednotlivým členom rodiny sa pomenúvajú v 9%. ŽM žien (slobodných i ženatých) sú bohatšie na antropoformanty ako ŽM mužov, no na druhej strane antropobázy ŽM mužov sú dominantné pri pomenúvaní žien ako pomenúvanie manželky alebo detí. Ako osobitný FČ najmä z hľadiska slovotvorby hodnotíme CH, lebo čerpá najmä z bohatstva apelatívnej slovnej zásoby, no je ovplyvnená rôznymi spôsobmi i propriálnou sférou, a máva preto najvariabilnejšiu antropobázu. Či sa prehodnotí na dedičný FČ a stáva sa rodinným menom, závisí len od nositeľa tohto živého mena, jeho postavenia, charakteristickej vlastnosti a sociálnych vzťahov.

Literatúra

BAUKO, J.: Prezývky študentov v bilíngválnom prostredí. In: VARIA XIV. Medzinárodné kolokvium mladých jazykovedcov (v tlači).

BLANÁR, V. – MATEJČÍK, J.: Živé osobné mená na strednom Slovensku. I. 1. Designácia osobného mena. Bratislava: SPN, 1978. 416 s.

BLANÁR, V. – MATEJČÍK, J.: Živé osobné mená na strednom Slovensku. I. 2. Distribúcia obsahových modelov. Martin : Osveta, 1983. 648 s.

BLANÁR, V.: Jazyková výstavba slovenských osobných mien. In: Zborník materiálov zo IV. slovenskej onomastickej konferencie (9. – 10. novembra 1971 v Bratislave). Red. M. Majtán. Bratislava: Vydavateľstvo SAV, 1973, s. 8 – 28.

BLANÁR, V.: Teória vlastného mena. (Status, organizácia a fungovanie v spoločenskej komunikácii). Prvé vydanie. Bratislava: VEDA, 1996.

BLANÁR, V.: Morfológické kategórie vlastných mien. In: Jazykové kategórie v teórii a praxi. Red. J. Kačala. Bratislava: PdF UK, 2005, s. 21 – 52.

BLANÁR, V.: Vlastné meno vo svetle teoretickej onomastiky. Bratislava: SJS pri SAV – Jazykovedný ústav Ľudovíta Štúra 2008. 77 s.

JOZEFOVIČ, M.: Motivačné činitele pri neúradnom pomenúvaní osôb. In: VARIA XIV. Medzinárodné kolokvium mladých jazykovedcov. (v tlači)

JOZEFOVIČ, M. (2006a.): Živé mená žiakov a študentov z motivačného a slovotvorného hľadiska. K problémom vyučovania slovenského jazyka a literatúry na ZŠ a SŠ. Bratislava: Univerzita Komenského PdF, 2006, s. 19 – 37.

JOZEFOVIČ, M. (2006b): Modelovanie živých osobných mien. Bratislava: 2006. 157 s.

KNAPPOVÁ, M.: Rodné jméno v jazyce a společnosti. Praha: Academia, 1989.

KRŠKO, J.: Sociálno-psychologické aspekty pomenovania. In: 14. slovenská onomastická konferencia. Banská Bystrica 6. – 8. júla 2000. Zost. J. Krško a M. Majtán. Bratislava – Banská Bystrica: 2000, s. 75 – 83.

MATEJČÍK, J.: Z jazykovej výstavby ženských pomenovaní. In: IV. slovenská onomastická konferencia. Bratislava 9. – 10. novembra 1971. Zost. M. Majtán. Bratislava: 1973, s. 29 – 42.

MATEJČÍK, J.: Psycholingvistické aspekty živých osobných mien. In: X. slovenská onomastická konferencia. Bratislava 13. – 15. septembra 1989. Zost. M. Majtán. Bratislava: JÚLEŠ SAV, 1991, s. 215 – 225.

SVOBODA, J.: Staročeská osobní jména a naše příjmení. Praha: 1964. 320 s.

VALENTOVÁ, I.: Jazyková stránka individuálnej charakteristiky ako funkčného člena živej antropolexémy. In: 14. slovenská onomastická konferencia. Banská Bystrica 6. – 8. júla 2000. Zost. J. Krško a M. Majtán. Bratislava – Banská Bystrica: 2000, s. 189 – 202.

VALENTOVÁ, I. (2003a): K teórii spracovania jazykovej stránky živých osobných mien. In: Vlastné meno v komunikácii. 15. slovenská onomastická konferencia. Bratislava 6 – 7. septembra 2002. Zborník referátov. Zost. P. Žigo a M. Majtán. Bratislava: JÚLEŠ SAV, FF UK, Veda, vydavateľstvo SAV, 2003, s. 91 – 99.

VALENTOVÁ, I. (2003b): Priezvisko ako funkčný člen živého osobného mena. In: Varia X. Zborník materiálov z X. kolokvia mladých jazykovedcov (Modra-Piesok 22. – 24. 11. 2000). Zostavili M. Nábělková a M. Šimková. Bratislava: Slovenská jazykovedná spoločnosť pri SAV, 2003, s. 151 – 158.

ŽIVÉ OSOBNÉ MENÁ V KRÁSNE NAD KYSUCOU

Ivana Kopásková

Vlastné meno je fenomén, ktorý človeka sprevádza počas celého života. Už pri narodení sa stáva našou súčasťou, aby nás mohlo identifikovať. Meno je teda fenomén, ktorý nás všetkých spája a zároveň odlišuje.

Identifikačná schopnosť osobného mena závisí však nielen od súboru pomenovaných jedincov, ale aj od súboru osobných mien, ktoré má pre jednotlivé skupiny osôb k dispozícii antroponymická sústava (Blanár – Matejčík, 1978, s. 13). V oficiálnej komunikačnej sfére sa na pomenovanie osoby používa spojenie rodného (krstného) mena s priezviskom. V neoficiálnej komunikačnej sfére je situácia oveľa rozmanitejšia. Neúradná sústava, ktorej základná podoba je hovorená, ponúka priestor variantným, často nárečovým podobám vlastných mien. Pri pomenovaní jednotlivých osôb sú niektoré priezviská také frekventované, že úradné meno stráca identifikačnú funkciu. „Obmedzený je inventár rodných mien a pomerne obmedzený je aj súbor priezvisk, ktoré už v dobe svojho konštituovania mohli pomenovať i nepríbuzné osoby a vzhľadom na svoju dedičnosť nemohli ukazovať neskoršie uvoľňovanie príbuzenských zväzkov” (Blanár – Matejčík, 1983, s. 11). Na diferenciaciu týchto osôb sa začalo pri ich označovaní používať iné meno ako bolo úradné. Išlo spravidla o individuálnu prezývku, ktorá sa preniesla na ženu, príp. deti a stala sa živým rodinným menom alebo aj menom domu. I. Valentová hovorí o živých osobných menách ako neúradných antroponymách, ktoré „začali vznikať v dedinách a v obciach, keď úradné osobné mená prestali splňať v rámci úzkeho dedinského kolektívu identifikačnú funkciu” (Valentová, 2002, s. 91).

Pestrosť živých osobných mien vzbudila aj náš záujem o ne. V tomto príspevku vychádzame zo svojej diplomovej práce *Živé osobné mená v Krásne nad Kysucou* obhájenej na FHV UMB v Banskej Bystrici v akademickom roku 2006/2007. Pri výskume vedúcom k zozbieraní živých osobných mien sme využívali metódu heuristického výskumu. Systematický terénny výskum v meste Krásno nad Kysucou sme realizovali v roku 2006. Počas neho sme získali živé osobné mená, živé rodinné mená a mená do domu, ktoré sme priradzovali k úradným podobám mien. Súčasne so zisťovaním neúradných mien sme zisťovali aj príbuzenský vzťah k členom rodiny, ktorého poznanie bolo nevyhnutné pri vytváraní modelov. V práci sme sa opierali o metodiku modelovania, ktorú vypracovali V. Blanár a J. Matejčík. Výskum sme uskutočňovali zámerne volenými návštevami, ale aj náhodným výberom. Informátorov sme si vyberali zo všetkých vekových skupín, ženy i mužov.

Mesto Krásno nad Kysucou malo v čase výskumu 6 995 obyvateľov. Do miestnej časti mesta patrí 40 kopaníc a osád: Drozdov, Dolné Vane, Vyšné Vane, Zbunov, Micháľkov, Blaškov, Gašov, Šurábov, Jozefíkov, Škerenčákov, Lehockých, Mahútov, Šustkov, Jedličník, Kráľ – Budín, Kuljovských, Jarabicov, Lastovicov, Hackov, Capov, Šurinov, Barancov, Gálov, Bohovičov, Rafajov, Gavlasov, Grapov, Jantov, Vlčov, Vlček, Funákov, Bojasov, Buchtov, Macurov, Sýkorov, Plánkov, Gundášov, Otrubov, Poštšov (Podoláková, 2006, s. 23 – 24). Mesto leží v nadmorskej výške 320 – 750 m. Na severovýchode hraničí s Oščadnicou, na východe so Zborovom nad Bystricou, na juhu s Kysuckým Lieskovcom, na juhozápade s Dunajovom a na severozápade s Čadcou.

Keďže živé osobné mená sú neúradné mená používané prevažne v neprítomnosti pomenovanej osoby v neúradnom styku a keďže v neoficiálnej komunikačnej sfére sa používa neúradná podoba mena vychádzajúca prevažne z miestneho nárečového úzu, treba priblížiť nárečie používané v Krásne nad Kysucou. Na základe klasifikácie, ktorú vypracoval R. Krajčovič, sa v nami skúmanom meste používa dolnokysucké nárečie.

Živé osobné mená

V práci sme sa usilovali uviesť čo najviac živých osobných mien, treba však zdôrazniť, že ich uvedenie nemusí byť vyčerpávajúce, pretože zozbieraný materiál je nielen rozsiahly a štylisticky rozmanitý, ale má aj rozličný stupeň ustálenosti. Navyše, ako tvrdí V. Blanár a J. Matejčík, možno predpokladať, že niektorá osoba sa v špeciálnejších pomenovaciach podmienkach volá aj inak (Blanár – Matejčík, 1983, s. 12).

Pri pomenovaní jednotlivých osôb v skúmanom meste sú niektoré priezviská také frekventované, že úradné meno stráca identifikačnú funkciu. Ide najmä o priezviská Kopásek, Kormanec, Šuráb. Okrem mien s rovnakým priezviskom sa navyše objavujú (a to veľmi často) prípady, keď osoby majú aj rodné (krstné) meno, aj priezvisko rovnaké. Jednotlivé rodiny sa od seba líšia len živými osobnými menami, napr.:

Vladimír Kopásek	otec	<i>Babjak</i>
Anna Kopásková	matka	<i>Babjačka</i>
Vladimír Kopásek	otec	<i>Mojžiš</i>
Jana Kopásková	matka	<i>Mojžišova</i>
Vladimír Kopásek	syn	<i>mladi Mojžiš</i>
Vladimír Kopásek	otec	<i>Omachel</i>
Jana Kopásková	matka	<i>Omachelka</i>

Martina Kopásková	dcéra	<i>Omachelova dješka</i>
Vladimír Kopásek	syn	<i>mladi Omachel</i>
Vladimír Kopásek	otec	<i>Papina</i>
Viera Kopásková	matka	<i>Papinova žena</i>
Eva Čimborová	dcéra	<i>mlada Papinka</i>
Vladimír Kopásek	otec	<i>Štopel'</i>
Anna Kopásková	matka	<i>Štopl'ova žena</i>

Cieľom individuálnych charakteristík, ktoré sa postupne prehodnotili na živé osobné mená, bolo identifikovať osoby s rovnakým menom a priezviskom.

Výskumom živých osobných mien v Krásne nad Kysucou sme zistili, že sa objavujú aj prípady s opačnou tendenciou, napr.:

Paulína Homolová	matka	<i>Kubinka</i>
Eva Kristeková	dcéra	<i>Kubinka</i>
Mária Belešová	dcéra	<i>Kubinka</i>
Miroslav Koňušik	otec	<i>Lizatko</i>
Dávid Koňušik	syn	<i>Lizatko</i>
Rastislav Koňušik	syn	<i>Lizatko</i>
Silvester Šustek	otec	<i>Ci'lo</i>
Pavol Šustek	syn	<i>Ci'lo</i>
Dominik Šustek	vnuk	<i>Ci'lo</i>

V. Blanár pripúšťa tento mikroštruktúrny vzťah. Ako polysémické „možno hodnotiť vecne blízke denotáty, ktoré sú blízke aj obsahovo, t. j. designáciou. V zásade ide o vlastné mená patriace do jednej onymickej sústavy” (Blanár, 1996, s. 139). Ide o osobné mená príbuzných osôb, ktoré majú podstatné antroponymické sémantické príznaky zhodné. V. Blanár hovorí o tomto jave ako o onymickej polysémii pri dedičných funkčných členoch: priezvisko, živé rodné meno, meno domu, ktoré sa preniesli z otca na deti, pri rodných menách podľa niektorej príbuznej osoby (Blanár, 1996, s. 139).

Počas výskumu sme sa stretli s prípadmi, keď živé osobné meno bolo synonymom priezviska, napr.:

Jozef Králik	<i>Zajac</i>
	<i>Ušjak</i>

Pavol Šťastný *Palo Veseli*
 Palo Radosni

V uvedených príkladoch ide o jav onymickej synonymie, „keď na princípe jazykovej synonymie vznikajú antropolexémou odlišné mená vzťahujúce sa na tenže denotát“ (Blanár, 1996, s. 142).

Pomenovanie ženy

Živé mená žien zväčša nadväzujú na živé mená manželov. Využívajú sa rodné mená, individuálne charakteristiky, priezviská a dedičné rodinné mená, resp. mená domu manželov v spojení s niektorými funkčnými členmi mena manželiek, napr.:

Ervin Hamzič	otec	<i>Ervin</i>
Nad'a Hamzičová	matka	<i>stara Ervinova</i>
Milan Čimbora	otec	<i>Novinar</i>
Anastázia Čimborá	matka	<i>Novinarova Staza</i>
Ladislav Kubica	otec	<i>stari Kubica</i>
Jozefína Kubicová	matka	<i>stara Kubicka</i>
Pavel Čimbora	otec	<i>Čimbora z vilki</i>
Stanislava Čimborová	matka	<i>žena Čimboru z vilki</i>

V skúmanom meste však ostáva veľká časť živých mien žien nezávislá od živých mien manželov. V mnohých prípadoch je žena pomenovaná rodným menom, priezviskom, individuálnou charakteristikou, rodinným menom rodičov, a to po otcovi (s indexom I), keď jej otcovo meno ostáva aj po vydaji v manželom dome, teda v mimorodičovskom dome, alebo po matke (s indexom II). Často bývajú tieto dedičné funkčné členy kombinované s jej rodným menom alebo individuálnou charakteristikou. Výskyt takýchto živých mien žien, ktoré sú nezávislé od manželovho mena, je v Krásne nad Kysucou bežný, napr.:

Anna Kormancová *Hanka Šurapka*
 rod. Šurábová

Anna Kubalová *Hanka Brňakova*
 rod. Brňáková

V týchto prípadoch ženám po vydaji, ak aj prevzali meno po manželovi ešte dlho, často až do staroby, ostáva aj ich dedičné rodičovské meno, a to i v manželovom dome, takže ženy majú často dve mená, napr.:

Eva Galgánková		<i>Mira Policajta žena</i>
rod. Kanjoková		<i>Kaňka</i>

Krásno nad Kysucou je bohaté na prípady, keď muži preberajú mená po manželkách a deti po matkách, t. j. do popredia vystupuje meno ženy ako nositeľky živého pomenovania, napr.:

Augustín Ďurana	otec	<i>Drahušín chlap</i>
Drahomíra Ďuranová	matka	<i>Drahuša</i>
Božena Ďuranová	dcéra	<i>Drahušina d'jefka</i>

Rudolf Koňušík	otec	<i>Ilonki Krajčírki chlap</i>
Ilona Koňušíková	matka	<i>Ilonka Krajčírka</i>
Rudolf Koňušík	syn	<i>Ilonki Krajčírki sin</i>

V skúmanom meste sa pomerne často vyskytujú aj také prípady, o ktorých V. Blanár a J. Matejčík hovoria ako o ojedinelých, a to, keď manželka preberie meno manžela a manžel následne preberá toto jej meno.

Michal Gáborík	otec	<i>Mariši Gaborički chlap</i>
Mária Gáboríková	matka	<i>Mariša Gaborička</i>

Vincent Kašik	otec	<i>Kašičkin chlap</i>
Darina Kašiková	matka	<i>Kašička</i>

V. Blanár a J. Matejčík hovoria o štyroch alternatívach, keď postavenie ženy a matky vystupuje do popredia a prejavuje sa v živých menách rodiny. Tieto alternatívy možno akceptovať aj v nami skúmanom meste Krásno nad Kysucou:

- a) v obciach s bývalou valašskou kolonizáciou v dôsledku domácich rodinných a spoločenských tradícií,
- b) v roľníckych obciach,
- c) v drotárskych obciach, z ktorých muži chodili po svete za prácou,
- d) v obciach s kombináciou viacerých okolností (Blanár – Matejčík, 1983, s. 610 – 611).

Krásno nad Kysucou leží v kysuckej doline a Kysuce sú známe svojou chudobou, ktorá nútila mnohých mužov k odchodu za prácou. Tak to bolo nielen v minulosti, ale táto skutočnosť pretrváva podnes. Muži odchádzajú za prácou hlavne do Čiech a ženy preberajú pri osobnom pomenovaní úlohu, ktorú má inde manžel – otec. Takýmto spôsobom si vysvetľujeme výrazné postavenie ženy a matky prejavujúce sa v živých menách rodiny v Krásne nad Kysucou.

Pomenovanie detí

Novým javom, ku ktorému sme sa výskumom dopracovali je, že v meste Krásno nad Kysucou sa objavujú prípady, keď preberá rozhodujúcu úlohu dieťa (dcéra, syn), t. j. otec a matka preberú meno po svojom dieťati. Vo výskume V. Blanára a J. Matejčíka sa s takýmito živými menami stretávame, napriek tomu používame slovo novosť. V ich výskume sme mali možnosť stretnúť sa s takýmto príkladom živých mien štyrikrát, upozorňujeme, že osoby nemali rovnaké miesto bydliska. Treba zdôrazniť, že výskum V. Blanára a J. Matejčíka bol výskumom živých mien celého stredného Slovenska. Nízky výskyt tohto typu (štyri doklady) nás vedie k úsudku, že ide o ojedinelé prípady.

V nami skúmanom meste sa prípad preberania mena po svojom dieťati vyskytol dvadsaťpäťkrát. Môžeme tak predpokladať, že vzhľadom na pomer Krásno nad Kysucou – stredné Slovensko (pokiaľ ide o počet osôb a počet živých osobných mien) nejde v Krásne nad Kysucou o ojedinelosť, ale o nový trend – preberania živých mien rodičmi od svojich detí, napr.:

Ondrej Jakubec	otec	<i>stari Dubak</i>
Jozefína Jakubcová	matka	<i>stara Dubakova</i>
Marián Jakubec	syn	<i>Dubakof brat</i>
Andrej Jakubec	syn	<i>Dubak</i>
Pavol Kormanec	otec	<i>Žitof otec</i>
Jolana Kormancová	matka	<i>Žitova matka</i>
Peter Kormanec	syn	<i>Žito</i>

Štatistické vyhodnotenie živých osobných mien v Krásne nad Kysucou

Materiál pre štatistické vyhodnotenie tvoril súbor 1215 obsahových modelov živých mien, ktoré sme rozdelili do troch tried: ženaté mužské osoby (muži), vydaté ženské osoby (ženy) a slobodné deti (deti). Frekvenčnú distribúciu živých osobných mien sme zistili, inšpirujúc sa výskumom V. Blanára a J. Matejčíka, pomerom počtu živých osobných mien a počtu pomenovaných osôb. Výsledkom sú tieto údaje:

frekvenčný kvocient pripadajúci na 1 osobu	1,51
frekvenčný kvocient v triede mužov	1,37
frekvenčný kvocient v triede žien	1,61
frekvenčný kvocient v triede detí	1,51

Zistené údaje sú potvrdením toho, že živé osobné mená v Krásne nad Kysucou sa stále tešia obľube, pretože na jedného obyvateľa pripadá až 1,51 živých osobných mien.

Obsahové modely sú v jednotlivých vrstvách pomenovaných osôb zastúpené takto: u mužov 77 modelov s priemernou frekvenčnou distribúciou 4,03, pri-

čom 44 modelov má frekvenciu 1; u žien 110 modelov s priemernou frekvenčnou distribúciou 3,47, z nich 55 modelov má frekvenciu 1 a u slobodných detí 137 modelov s priemernou frekvenčnou distribúciou 3,82, pričom s frekvenciou 1 je 63 modelov.

Pomerne vysoký počet obsahových modelov v jednotlivých triedach, t. j. v triede mužov, žien a detí, je signálom, že živé osobné mená v Krásne nad Kysucou vynikajú pestrosťou.

V meste Krásno nad Kysucou sú v jednotlivých triedach najfrekventovanejšie tieto obsahové modely:

Muži		
Model	Živé osobné meno	Percento frekvencie
CH/RMD	<i>Suchar</i>	23,9%
K+CH/RMD	<i>Milo Mlinar</i>	8,4%
K+P=RMD	<i>Stano Kasaj</i>	8,1%
$(K+RM_3=P:MD)_{33}+A$	<i>Vjeri Vojteški chlap</i>	2,6%

Ženy		
Model	Živé osobné meno	Percento frekvencie
$CH_3/RMD+A$	<i>Had'arova žena</i>	8,6%
$(K+CH/RMD)_3+A$	<i>Mila Mlinara žena</i>	5,0%
CH/RMD	<i>Itul'a</i>	4,5%
$CH_6/RMD+A$	<i>Dubakova matka</i>	3,7%
$K+P_1$	<i>Boška Škorička</i>	3,4%
$K+RM_3=P:MD$	<i>Vjera Vojteška</i>	3,1%

Deti		
Model	Živé osobné meno	Percento frekvencie
$A-CH_1/RMD$	<i>starši Sršeň</i>	8,0%
$CH_1/RMD+A$	<i>Brdova d'ješka</i>	7,5%
CH/RMD	<i>Žito</i>	4,7%

Na základe číselného vyhodnotenia musíme konštatovať, že najfrekventovanejšie obsahové modely majú percento frekvencie pomerne nízke (v porovnaní s výsledkami výskumu V. Blanára a J. Matejčíka), a to je ďalší ukazovateľ (popri už uvedenom vysokom počte obsahových modelov v jednotlivých triedach) veľkej pestrosti živých osobných mien v Krásne nad Kysucou.

Percentuálne vyhodnotenie nám zároveň slúži ako dôkaz toho, čo už bolo uvedené vyššie, a to, že živé mená žien zväčša nadväzujú na živé mená manže-

lov ($CH_3/RMD+A$), $((K+CH/RMD)_3+A)$, ale najfrekvencovanejšie obsahové modely v triede žien poukazujú tiež na to, že časté sú prípady, keď sa manželka stáva nositeľkou živého pomenovania (CH/RMD) a taktiež prípady, keď vydatej žene ostane aj dedičné rodičovské meno ($K+P_1$). A napokon V. Blanárom a J. Matejčíkom model hodnotený ako ojedinelý stojí v našom výskume medzi najfrekvencovanejšími. Ide o prípad, keď manželka preberie meno manžela ($K+R-M_3=P:MD$) a manžel preberá toto jej meno $((K+RM_3=P:MD)_{33}+A$.

Tretie miesto v percentuálnom vyhodnotení v triede detí patrí obsahovému modelu CH/RMD a to znamená, že percentuálnym vyhodnotením živých osobných mien v Krásne nad Kysucou sa nám potvrdilo, že prípady, keď nositeľom živého pomenovania je dcéra alebo syn, nie sú ojedinelé, ale naopak, sú frekvencované.

Analýzou zozbieraného materiálu živých mien sme dospeli k záveru, že Krásno nad Kysucou má živú pomenovaciú sústavu bohatú a pestrú (svedčí o tom pomerne vysoký počet obsahových modelov v jednotlivých vrstvách pomenovaných osôb a pomerne nízke percento frekvencie aj v prípade najfrekvencovanejších modelov). Rast mesta, rozvoj priemyslu, príliv a odliv obyvateľstva, pribúdanie rodín, a teda aj priezvisk a s tým súvisiace znižovanie počtu rodín s rovnakým priezviskom, to všetko sú atribúty, ktoré determinujú proces tvorenia živých osobných mien. Hodnota frekvenčného kvocientu (1,51) zistená v Krásne nad Kysucou nás však upozorňuje, že v skúmanom meste uvedené atribúty „nezvítazili“. Toto číslo nás zároveň oprávňuje hodnotiť perspektívy živých mien do budúcnosti ako veľmi dobré.¹

Literatúra

- BLANÁR, V.: Teória vlastného mena. Bratislava: Veda 1996. 251 s.
- BLANÁR, V. – MATEJČÍK, J.: Živé osobné mená na strednom Slovensku. I. 1. Designácia osobného mena. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1978. 416 s.
- BLANÁR, V. – MATEJČÍK, J.: Živé osobné mená na strednom Slovensku. I. 2. Distribúcia obsahových modelov. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1983. 660 s.
- KRAJČOVIČ, R.: Vývin slovenského jazyka a dialektológia. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1988. 344 s.
- PODOLÁKOVÁ, E.: Krásno nad Kysucou: Prechádzky storočiami. Čadca: Magma 2006. 210 s.
- VALENTOVÁ, I.: K teórii spracovania jazykovej stránky živých osobných mien. In: Vlastné meno v komunikácii. 15. slovenská onomastická konferencia. Ed. P. Žigo, M. Majtán. Bratislava: Veda 2003, s. 91 – 99.

¹ Tento príspevok predstavuje časť grantového projektu Grantovej vedeckej agentúry MŠ SR a SAV VEGA č. 1/4713/07 *Dynamika spoločenských zmien a stratifikácia slovenčiny*.

O REKONŠTRUKCII PRASLOVANSKÉHO ANTROPONYMICKÉHO SYSTÉMU

Svitlana Mykolajivna Pachomovová

Bádatelia v oblasti etymológie slovanských vlastných osobných mien správne zdôrazňujú ich spojitosť so svetonázorom starovekého človeka a interpretujú antroponymá ako svojrázny kultúrny kód; jediným kritériom, na základe ktorého možno určiť kognitívne aspekty starovekého antroposystému sú dnes údaje typologickej, areálovej a porovnávacej analýzy všetkých známych antroposystémov indoeurópskych jazykov (1, s. 10). Predsa však, ako poznamenáva I. M. Železnáková, vo vlastných menách „je vložená taká veľká informácia, akú súčasné výskumné metódy ešte nedovoľujú v plnej miere obsiahnuť. Vyčleňujú sa len jednotlivé údaje, ktoré sú v propriu, ale celý obsah historického vedomia môžeme pomocou súčasných metód spoznať len čiastočne“ (2, s. 76).

Avšak dešifrovať v mene zakódovanú kultúrnu informáciu dovoľuje nielen etymológia proprií. Spolu s určitým výberom jazykových jednotiek, ktoré sa používali vo funkcii vlastných mien ľudí, celý systém ich výberu, používania, zámény, rôznych zákazov atď. môže svedčiť o svetonázore a vedomí starovekých ľudí, pretože vzťah medzi vlastným menom a jeho nositeľom sa určuje komplexom tradícií, obyčajov, obradov a rituálov, spoločnosťou prijatých pravidiel majúcich pôvod v poverách, mytológii a reáliách. A to sa týka nielen Slovanov – tento vzťah je charakteristický aj pre predstaviteľov iných jazykových rodín (porov. 8, s. 28 – 31). O. O. Potebňa uvádza: „Skutočne existuje obdobie, keď človek nielen neoddeľuje slovo od myšlienky, dokonca ani neoddeľuje slovo od veci; odtiaľ pochádza zvláštna náboženská predstava, ktorá prežila až do dnešných čias a spočíva v tom, že už samotné vyslovenie známeho slova môže mimovoľne vyvolať ten jav, s ktorým je spojené. Viera v objektívnu existenciu slova bola mimoriadne rozšírená a vplyv tejto viery, tohto mýtu na život bol obrovský“ (9, s. 241). Dôsledkom tejto viery v jazyku bolo tabu, ktoré sa stalo jednou z príčin zámény tvaru slova, jeho lexikálneho významu, dokonca aj straty jednotlivých prvkov slovnej zásoby; „motív tabu v ľudskom jazyku tohto starovekého obdobia zohrával viditeľnú úlohu v korekcii lexikónu“ (4, s. 61).

Poznamenať treba, že tabu a eufemizmy mali dôležité funkcie aj v onymickej sfére. Viera v magickú silu antroponyma a stotožnenie mena s jeho nositeľom spôsobovali tabu mena, čo bolo príčinou utvárania nových spôsobov nazývania osoby paralelne so zakázaným propriom – antroponymických eufemizmov. Uvažovanie nad podstatou rozličných antroponymických kategórií, ktoré sa sformovali už v praslovanskom období (meno, patronymum, andronymum),

nás privádza k myšlienke, že hybnou silou vývinu pradávneho antroponymického systému boli v prvom rade pohanské predstavy Slovanov a až potom potreba presnej identifikácie osoby v spoločenstve.

Napriek tomu sa v onomastickej literatúre presadila svojrázna antinómia: na jednej strane sa vôbec nespochybňuje myšlienka, že v prvotných štádiách rozvoja ľudstva bol systém pomenovania našich predkov prostý, jednoslovný; na druhej strane sa hlboko zakorenil názor, podľa ktorého sa patronymické formy utvárali v medziach dvojslovných pomenovaní ako dodatočné názvy k osobnému menu: „patronymické formy predstavujú druhotné útvary a slúžia ako dodatočné mená pri starých antroponymách, ktoré sú starším javom v slovanských jazykoch (rovnako aj v indoeurópskych). <...> Spočiatku meno otca zohrávalo druhoradú úlohu ako dodatok k osobnému menu; neskôr sa v niektorých prípadoch mohla patronymická forma používať dokonca bez mena osoby“; „najstarším spôsobom **dodatočného, už dvojčlenného pomenovania** (a to zdôrazňujeme) ľudí bola pravdepodobne obyčaj nazývať po otcovi, ktorého korene treba hľadať v ďalekej minulosti v štádiu vzniku a rozvoja patriarchátu“ (3, s. 130). Zároveň však bádatelia správne prízvukovali aj to, že v dávnom období bol Slovanom vlastný obyčaj mať počas života niekoľko antroponymických jednotiek (10, s. 113).

Určité protirečenie, ktoré vzniká v dôsledku vyššie uvedených tvrdení, možno pravdepodobne odstrániť, keď pripustíme, že v každej konkrétnej komunikačnej situácii sa osoba nazývala výlučne jedným vlastným menom. Možno to potvrdiť analýzou svedectiev o Slovanoch, ktoré sa nachádzajú v antických textoch, ako aj na základe včasnოსlovanských písomných pamiatok (porov. 7).

Skúmanie antroponymie raných pamiatok slovanskej písomnosti obracia pozornosť bádateľa v prvom rade na špecifiká ženských pomenovaní v porovnaní s pomenovaniami mužskými. Ide predovšetkým o tabu na ženské meno, o čom jednoznačne vypovedajú početné fakty z písomných prameňov v rozličných jazykoch. Viera v mágiu mena a ňou vyvolaný zákaz si vyžiadal alegorické oslovanie ženy, vytvárajúc extralingválne podmienky pre formovanie eufemistických výrazov s využitím rodinných termínov podľa vzoru *dcéra* alebo *žena*, zriedka – *matka toho a toho* (bez uvedenia jej osobného vlastného mena), resp. s využitím zvláštnych patronymických (*-ovna*) či andronymických formantov (*-ovaja / -ova*), napríklad starorus. *ожени вноука своего Дѣда олговича Игоревною* 1190, *ведена Мъстиславна въ Грѣкы* 1122, *Всеволожая* 1097, *Изяславля* 1151, *Святополчая* 1124 (ИЛ), *Ридоковая* XIII, *Иваняя* XII (НГБ-5), *Петровною Михалковича* 1155, *Ярославля Стославича* 1124, *Глѣбовая Дюргевица* 1154, *Стославля олговича* 1166 (ИЛ), *рус. матушке Василевнои* (ПРЯ XVII), *Чюприянова з детьми* (АСВР 1440), *укр. вдовы мещанские*

домыжь в месте мають: *Сошкова, Занкова Шаршунова, Якововая Рудо-го, Гордѣва, Корниева, ... Ходикина, Быковая, Романовая, ... Цветкова, Жашькова, Кунцова, Мишкева Семенова, Савина, Озренка, Калинина, Ескова, Краснопилова, ... Бучкова, Букиня, Сынкowa, Кудинова, Коникова, Прокопова, Игнаткова, Воскобойникова, Малышкова* (Очерк3 1552), *Воловачиха, Богдана Шапина, Микитишина попа Спасовского, Выдри-мая, Павлушкова Омипорчая, Продийчиха удова, Третинчина Кордыш-вое, Чоцутыха, Дайчихая, Демкова удовица, Тютикова Мисковая Пше-ничная, Шишковая Якимовая, Устиниха Волосовичъ Млещовского дья-чиха, Микитчихая, Радючиха, Федоровая Ляшкова* (OB3 1552), *Богдано-ва, на земляньку Ваньковую, Дахновая, Иллина* (ЛМ 1545), *Семенихи Ивах-ненковой жони, Зѣкрячева дочька, з Жаданихою, Семенихи Ожожихи, ... але Онучиха, Стокозыха, Скребьчиха, на которых ся Павльовъна зъда-вала, Дичковъна меньшая, Стефаниха Ступачка* (ЖПК XVII), *Павлиха, од дѣвки Стефыновни, Березняковна, Степаниха, сказовала Вакулиха Тарасисъ, Андрѣиха Залузная, Кондратица гаудучиха, Литовка* (porov. muž – Михаил Литвин) (ДНРМ XVIII), *pol'. Grzegorzewa de Luboracz, An- drzeuowa de ibidem, Staskowa de ibidem* 1431 (Grzybowski, 1958, s. 492), *Chroma Jankowa* porov. *Chromy Janek*) 1562 (Bubak, 1986, s. 48), *slov. Stanislav Kovaczka* 1600, *Martinova Košova žena, to jest Urbanova bratianka* 1609, *Baan Šandorka* 1689, *matrona z Vyšnej Boce Jakuba Staša manželka* 1721, *matrona po nebohom Pavlovi Harbur* 1721 (Liptov), *R(elicta) Martiný Czech, R.Joanis Gasparik, R.Michaelis Turcsiari, R.Barenkowa, R.Kobelowa, R.Kolarka, R.Rusnačska, R.Raksanýčska, Rf. (relictia femina) Puchy Tomaška, Želyarka Kučserka, Želyarka Poliačska* (Pukanec XVIII), *pol'. Ciastowa* 1601, *Anibalowa* 1602, *Pierdolina* 1632, *Ambrozina* 1625, *Hannibalowna* 1616, *Jedrzychowna* 1603, *Baiowa* 1609, *Skrobideszczanka* 1650 (Łask) a iné. Svedčia o tom aj folklórne materiály, napríklad byliny z kyjevského cyklu: *Ай же ты, царица Панталовна* (s. 18), *говорила царица Азьяковна* (s. 11), *Стала кня- гиня Апраксевна его уговаривати* (s. 314), ako aj umelecké diela – znamenitá Jaroslavna zo Slova o pluku Igorovom.

Pomenúvanie ženy bez uvedenia jej vlastného osobného mena je dôsledne zafixované v textoch počas celých storočí, prerastajúc do silných tradícií. Na potvrdenie toho môžeme pripomenúť, že patronymá na *-ovna*, ktoré boli pri nazývaní prostého ľudu dôsledne odstraňované z dokumentov Moskovskej Rusi, sa v bežnom živote napriek tomu naďalej používali bez uvádzania osobných mien (*Semjonovna*). Taktiež je to doložiteľné súčasným nárečovým materiálom z kolisky Slávie – Polesia (Polissja) (porov. 5), kde až doteraz sa v ústnej komunikácii zachovali samostatné patronymá bez uvedenia osobného mena.

Berúc do úvahy, že základné antroponymické kategórie ako meno, patronymum, andronymum sa sformovali ešte v praslovanskom období (porov. 6), ako aj to, že onymá, ktoré ich predstavovali, sa používali v raných textoch ako jednozložkové jednotky, možno pripustiť, že rôzne typy pomenúvania osôb mali svoje uplatnenie v určitých obdobiach života človeka. Výskum podľa daného kľúča tých oným, ktoré predstavujú osobitné antroponymické kategórie, vytvára základ na rekonštrukciu pradávneho antroposystému.

Tabu na meno ženy možno pravdepodobne vysvetliť jej osobitným postavením v spoločnosti – ako tej, ktorá prináša nový život; neobyčajnými a pre mužskú časť spoločnosti nepochopiteľnými fyziologickými vlastnosťami, od čoho sa odvíjajú predstavy o tom, že žena je spojená s „nečistým“ svetom, preto nemožno vyslovovať jej meno nahlas. A keďže osobitosti ženského charakteru sa prejavujú v určitých obdobiach dospievania mladého organizmu, aj eufemistická zámena dievčenského mena za meno pochádzajúce od otcovského mena, teda za samostatné patronymum, vznikala práve v tomto čase a bola spojená s rituálom iniciácie. Bola to prvá zámena vlastného mena. Druhá zámena bola vyvolaná prechodom ženy do inej rodiny po sobáši. Zložitý svadobný rituál, ktorého reflexy sa v rozličných formách prejavujú doteraz, mal za cieľ uviesť mladú ženu do iného obydľia, na nové miesto, kde strácal vplyv ochranca jej otcovského rodu a kde sa začínal iný rodinný kruh s iným ochrancom; teda nielen jej dievčenské meno, ale aj patronymické meno mohlo vyvolať hnev tohto rodinného ochranca. Práve preto sa do zložitého svadobného rituálu dostala aj táto zámena mena ako jeho nevyhnutná a dôležitá súčasť a odteraz mala žena nový eufemistický názov – andronymum. Dávnoruský letopis (porov. ИЛ) niekoľko storočí po prijatí kresťanstva fixuje túto tisícročnú tradíciu, uchovávajúc takéto formulácie: **Глѣба поя Юриковну** 1182, **Андрѣвну приведоша за Стослава** 1160; po sobáši dievčiny sa patronymá **Юриковни, Андрѣвни** zmenili na andronymá **Глѣбовая, Святославляя**. Tento pradávny rituál zanecháva svoje výrazné stopy v súčasnej antroponymii, pretože až doteraz sa pri sobáši uskutočňuje tradičná zámena dievčenského priezviska za mužovo, hoci príčiny tejto zmeny si dnes už ani neuvedomujeme.

Tabu na meno ženy sa zachovávalo dlhšie, hoci analogický jav možno pozorovať aj pri mužských menách, ktorých eufemistická zámena sa tiež uskutočňovala pri prechode z jednej sobášno-vekovej triedy do inej. Možno pripustiť, že v pohanskom období sa uskutočnili prinajmenšom dve antroponymické zmeny: prvá sa udiala v dôsledku iniciácie a druhá počas sobáša. Avšak presne stanoviť autenticnosť typov vlastných mien, ktoré sa pri tom dávali, je dnes zložitú. Vychádzajúc z toho, že menný inventár Slovanov sa štruktúrne skladal z dvoch skupín – odapelatívnych mien a kompozít – možno pripustiť, že kompozitné

meno nahradilo odapelatívne pri obrade iniciácie alebo ostrihania. V každom prípade dvojmennosť, ktorá sa zachovala v prvých storočiach po prijatí kresťanstva, bola transformáciou asynchrónnej pohanskej dvojmennosti (či mnohomennosti).

Zároveň však presne určiť, kedy muž dostal patronymické meno na *-ič* – či to bolo v dôsledku sobáša, alebo keď sa stal otcom – je dnes ťažké, pretože písomná fixácia antroponým v slovanských písomných prameňoch sa vzťahuje až na postpohanské obdobie, keď sa pohanské tradície a rituály aktívne likvidovali. Staroruské pamiatky epištolárneho žánru uchovali tradíciu oslošovania svojho manžela zo strany manželky vo forme samostatného patronyma **свѣтъ мой Васильевич** 1677 [МДБП], **не поськупен Петрович корми нас рыбкою** (ПРЯ) a pod. Avšak, podľa nášho názoru, praslovanský patronymické meno zamieňalo práve vlastné meno a nespájalo sa s ním: spojenie mena osoby s patronymom pravdepodobne charakterizuje neskoršie obdobia. V antroponymickom systéme Slovanov spočiatku jestvovali samostatné patronymá, čo dobre ilustrujú včasnodoslovanské pamiatky z rôznych území, napríklad: *dávnorus. выгнаша новгородци Изяславица* 1154, *погнаша по них Володимерича* 1136, *приде к нему Мьстиславиць* 1156, *рекль бо бяше Всеволодичь* 1164, *аще ми не выдате Романовичю* 1202 [ИЛ], *въдале есмь Гюрьгевицоу без девяти коунь* XI-XII (НГБ-3), *соуждальць Ходоутиничь* XI-XII (НГБ-5), *slovin. Colobič, Bochignič, Malič* 1377, *Babitz, Viditz, Slusitz, Petrowitz* 1460 (SUS) a iné. Túto tradíciu pravdepodobne dlhšie zachovávali potomkovia nositeľov východného dialektu praslovanského jazyka.

Nie je vylúčené, že len najstarší syn mal právo nazývať sa substantívnym patronymom na *-ič* (*Sviatoslavlič*), zatiaľ čo mladší bratia sa nazývali analytickými adjektívnymi patronymami (syn *Sviatoslavl'*). Rovnako však každé tvrdenie má aj svoje potvrdenie tak v písomných pamiatkach slovanskej minulosti, ako aj v osobitostiach používania patronymických mien v súčasných východoslovanských jazykoch. Doteraz oslovenie človeka menom po otcovi vo východoslovanských jazykoch vytvára asociáciu istého veku alebo relatívne vysokým sociálnym statusom nositeľa vlastného mena.

Vyššie uvedené argumenty nám teda dovoľujú urobiť záver, že patronymá a andronymá vznikli v praslovanskom jazyku nie ako druhoradé, dodatočné mená k menu, ale ako eufemizmy, ktoré umožňovali identifikovať osobu v dávnej spoločnosti, kde pôsobilo na meno tabu. Zmena oným počas života prebiehala nasledujúcim spôsobom: u mužov osobné odapelatívne meno → kompozitné meno → patronymum; u žien osobné meno → patronymum → andronymum. A až likvidácia pohanstva spôsobila transformáciu pradávneho jednoslovného antroponymického systému. Neskoršia potreba zložitejšie ustrojenej spoločnos-

ti čo najpresnejšie určiť človeka antroponymickými prostriedkami, aby mohli byť potvrdené jeho majetkové práva, viedli k vzniku antroponymických spojení – rozličných formúl pozostávajúcich z kategórií, ktoré už boli vypracované jazykom v predchádzajúcich obdobiach. Teda smerovanie vývinu systému pri prechode od jednoduchého k mnoholexémnemu bol takýto: od samostatných patroným a androným k jednoduchým antropoforulám *osobné meno + patronymum* a *osobné meno + andronymum*.

Literatúra

1. Бестужев-Лада, И. В.: Исторические тенденции развития антропонимов // Личные имена в прошлом, настоящем, будущем. – Москва: Наука, 1970. – С. 24 – 33.
2. Железняк, І. М.: Світоглядний код слов'янської антропонімної лексики // Актуальні питання антропоніміки / Відп. ред. І. В. Сфіменко. – Київ, 2005. – С. 76 – 88.
3. Железняк, І. М.: К истории сербохорватских патронимических форм XII – XV вв. // Дослідження з мовознавства. Вип. 2. – Київ, Вид-во АН УРСР, 1963. – С. 130 – 149.
4. Илиади, А. И.: Основы славянской этимологии. – Київ: Довіра, 2006. – 272 с.
5. Козубенко, І. І.: Антропонимия Среднего Полесья: Автореф. дис. ... канд. філол. наук. – Київ, 1988. – 25 с.
6. Маројевић, Р.: Словенски антропоними // Ономатолошки прилози. V. – Белград, 1984. – С. 183 – 195.
7. Медвідь-Пахомова, С. М.: Еволюція антропонімних формул у слов'янських мовах. – Ужгород: Ліра, 1999. – 248 с.
8. Никонов, В. А.: Имя и общество. – Москва: Наука, 1972. – С. 278 с.
9. Потенба, А. А.: Психология поэтического и прозаического мышления // Вопросы теории и психологии творчества. Т. 2, вып. 2. – Харьков, 1910. Цит. за: Хрестоматия по истории русского языкознания. – Москва: Высшая школа, 1973. – С. 239 – 253.
10. Х у д а ш М. Л. З історії української антропонімії. – Київ: Наук. Думка, 1977. – 236 с.
11. Ю р к е н а с Ю. Основы балтийской и славянской антропонимики. – Вильнюс, 2003. – 196 с.

Pramene

- АСВР – Акты социально-экономической истории Северо-Восточной Руси конца XIV- начала XVI в. – В 3-х т. – Т. 1. – Москва: Изд-во АН СССР, 1952. – 803 с.
- ДНРМ – Ділова і народно-розмовна мова XVIII ст. (Матеріали сотенних канцелярій і ратуш Лівобережної України) / Підготував до видання В. А. Передрієнко. – К Київ: Наукова думка, 1976. – 416 с.
- ИЛ – Полное собрание русских летописей. – Т. 2: Ипатьевская летопись. – Москва: Изд-во вост. лит., 1962. – 938 с.
- ЛМ – Литовська метрика. Книга 561. (Ревізія українських замків 1545 року) / Підготував В. Кравченко. – Київ, 2005. – 600 с.
- ЛРК XVII – Лохвицька ратушна книга XVII ст.: Збірник актових документів / Підгот. до вид. О. М. Маштабей та ін. – Київ: Наукова думка, 1986. – 222 с.

НГБ-3 – Арциховский А. В., Борковський В. И. Новгородские грамоты на бересте (Из раскопок 1953-1954 года). – Москва: Изд-во АН СССР, 1958. – 160 с.

НГБ-5 – Арциховский А. В., Борковський В. И. Новгородские грамоты на бересте (Из раскопок 1956-1957 года). – Москва: Изд-во АН СССР, 1963. – 328 с.

ОВЗ – Описание Винницкого замка 1552 г. // Арх. ЮЗР. – Ч. 7, т. 1. – С. 598 – 611.

ОчеркЗ – Описание Черкасского замка 1552 г. // Арх. ЮЗР. – Ч. 7, т. 1. – С. 76 – 91.

ПРЯ XVII – Пам'ятники русского народно-разговорного языка XVII столетия (Из фонда И. И. Безобразова). – Москва: Наука, 1965. – 162 с.

Grzybowski – Grzybowski S. Nazwisko i jego stałość jako elementy identyfikacji osoby w dawnym prawie polskim // *Onomastica* 5, 1958. – S. 485-514.

Bubak – BUBAK, J.: Proces kształtowania się polskiego nazwiska mieszczańskiego i chłopskiego. – Kraków, 1986. – 272 s.

Liptov – KUFČÁK, E.: Pomenovanie osôb v Liptove od 13. storočia do osemdesiatych rokov 18. storočia // *Liptov: Vlastivedný zborník*. – № 6, 7. – 1981, 1983. – S. 67 – 88; 91 – 126.

Łask – KAMINSKA, M.: Nazwy osobowe w najstarszych księgach metrykalnych parafii Łask // *Onomastica* XXX, 1986. – S. 159 – 179.

Pukanec – MAZÚR, S.: K úradným formám osobných mien v Pukanci v prvej štvrtine 18. storočia // *ZMK*. – № XVI. – S. 158 – 168.

SUS – Srednjeveški urbarji za Slovenijo. Kn. 1-3. / Objavil Milko Kos. – Ljubljana: SAZU, 1939, 1948, 1954.

STAROČESKÁ HYPOKORISTIKA A JEJICH PRASLOVANSKÉ VÝCHODISKO

Jana Pleskalová

K nejvýznamnějším svědectvím o podobě nejstarší češtiny (tj. češtiny z období od konce 10. století do poloviny stol. 13., z něhož nemáme doloženy souvislé české texty) patří nekrology – úmrtní záznamy církevních institucí, hlavně klášterů. Mezi nimi vyniká množstvím materiálu i stářím Nekrolog podlažický (dále též Nekrolog). Vznikal – na pozadí starších zápisů – v letech 1203 – 1229, obsahuje 1635 antroponym, z toho přibližně 750 různých. Tato jména pocházejí z časového rozmezí od poloviny 11. stol. až do r. 1229 a není nezajímavé, že zmiňovaný Nekrolog je součástí rukopisného kodexu, který byl pro své velké rozměry (920 x 505 x 22 mm) nazván Codex Giganteus.

Tento kodex vznikl v benediktinském klášteře v Podlažicích u Chrudimi. R. 1229 nebo 1230 byl zastaven cisterciáckému klášteru v Sedleci u Kutné Hory, protože podlažický klášter byl tehdy ve velké finanční tísní. Koncem 13. stol. byl vyplacen ze zástavy klášterem břevnovským a odtud byl později zapůjčen na Pražský hrad císaři Rudolfovi. V době třicetileté války byl odvezen jako válečná kořist do Švédska. Nyní je uložen v Královské knihovně ve Stockholmu (podle Plačka, 1907, s. 102).

Nekrolog podlažický se od ostatních nekrologů liší tím, že neomezuje své úmrtní záznamy jen na vyšší stavy (knížata, biskupy, opaty, šlechtu, kněžstvo), nýbrž podává úplný seznam jmen obyvatel všech vrstev v okolí kláštera podlažického, kteří zemřeli v časovém intervalu po r. 1160 do r. 1229 (podle Plačka, 1907, s. 114). Z uvedeného vyplývá, že jde o významný jazykový materiál, který poskytuje důležité informace o tom, jaké antroponymické typy byly tehdy produktivní.

Vraťme se tedy daleko do minulosti a připomeňme si pojmenovací zvyklosti oné doby. Do 13. století převládala jednojmennost. Osoby bývaly na oficiální úrovni označovány jediným oficiálním osobním jménem a lze si snadno představit, že při nevelkém repertoáru oficiálních jmen, který vedl k jejich častému opakování, byla identifikace pojmenovávaných obtížná. Také v Nekrologu podlažickém se mnoho jmen opakuje, dokonce k jednomu dni bývají občas dva zemřelí zapsáni pod stejným jménem bez dalšího zpřesnění, jako např. *Jakub* v lednu na den sv. Agnes (tj. 21. ledna sv. Anežka Římská). V případě mrtvých tato skutečnost asi tolik nevadila, neboť Bůh – jako vševědoucí – si zajisté spojil jednotlivé prosby za spásu duše s konkrétními zemřelými, ale identifikace živých osob na veřejnosti nebyla jednoduchá. Zejména při důležitých právních

aktech bylo třeba všechny zúčastněné pojmenovat jednoznačně. Např. při zápisu o darování nemovitého majetku bylo třeba od sebe jednoznačně odlišit dárece, obdarované a pokud možno jednoznačně pojmenovat také svědky těchto právních aktů. Ačkoliv i zde se stává, že v řadě vyjmenovaných svědků se jména bez dalšího zpřesnění opakují, není to tak časté, jak bychom očekávali, protože repertoár oficiálních antroponym je už od 12. stol. významně doplňován jejich formálními hypokoristiky. Jsou to ta hypokoristika, která se svým nositelem srostla natolik, že ztratila svou expresivní funkci a začala sloužit na veřejnosti jako jeho jméno oficiální. Podle těchto vzorů se pak mohla tvořit formální hypokoristika i bez mezistupně v podobě hypokoristika pravého. O tom, že formální hypokoristika mají v tehdejší repertoáru oficiálních antroponym už své pevné místo, svědčí jak edice starobylých listin, tak i samotný Nekrolog podlažický. Např. jméno *Janek* se v něm objevilo 13krát, tj. označovalo 13 různých zemřelých osob. Právě Nekrolog podlažický, jenž údajně obsahuje jména obyvatel, kteří žili v okolí podlažického kláštera (tedy v jistém uceleném areálu) a pocházeli z různých společenských vrstev, je pro zkoumání hypokoristik ideální. Je dokonce pravděpodobné, že mnozí z uváděných prostých lidí nikde na veřejnosti nevystupovali, a tudíž ani oficiální jméno neměli. Nabízí se úvaha, že v takových případech byla namísto oficiálních jmen zapsána pravá hypokoristika užívaná v neoficiálním prostředí. Ale to je pouhá hypotéza, neboť Nekrolog podlažický bližší údaje o pojmenovaných osobách většinou neposkytuje. Proto budeme všechna jeho hypokoristika považovat za formální. Ale ať už šlo o hypokoristika pravá či formální, je nepochybné, že Nekrolog podlažický nabízí jedinečné svědectví jak o jejich postavení v repertoáru oficiálních osobních jmen, tak o jejich tvoření.

Rozbor antroponymie Nekrologu podlažického přinesl několik zajímavých čísel, z nichž lze vyvodit následující poznatky. Z celkového počtu 1635 osobních jmen (domácího i cizího původu) tvoří formální hypokoristika pětinu, 21 % (tj. celkem 352 jmen, některá z nich se ovšem opakují). Při této příležitosti je třeba zdůraznit, že za hypokoristika jsem považovala pouze jednoznačné deriváty z antroponym (*Pavlik*, *Boguša*), pokud jména svou strukturou připomínala apelativa (*Milík*, *Sobotka*, *Vlček*, *Gosták* – stč. *hosták* 'cizinec, kupec', *L'útek* z *L'utobor* apod., ale zároveň i z *l'útý* jako *Dobrek* z *dobrý*), zůstala stranou, aby výsledky analýzy nebyly těmito nejednoznačnými formacemi zkresleny. (Transkripce jmen respektuje tehdejší složitý fonologický systém včetně souhláskové měkkostní korelace.) Při odvozování formálních hypokoristik nápadně převažují základy domácí, celkem 14 % ze zmiňovaného počtu 21 %, zatímco derivace z antroponym přejatých jsou ve výrazné menšině (7 %). Tato spojitost základů s hypokoristickými formanty je pochopitelná, protože hypokoris-

tika, původně různé domácí obměny oficiálních jmen, se tvořila v první řadě z antroponymů často užívaných (protože sloužila k rozlišení jedinců téhož jména oficiálního). Antroponyma často užívaná byla v té době především jména domácí, z cizích jmen se více uplatňovalo prozatím jen několik.

Formální hypokoristika obsažená v Nekrologu podlažickým byla tvořena od 51 základů jmen domácích a 27 základů jmen přejatých. U jmen s morfologickou charakteristikou a- a ja-kmenovou nelze většinou pro nedostatek bližších údajů určit pohlaví pojmenovávané osoby (*Benka*). Většina formálních hypokoristik se vztahuje k více jménům oficiálním (*Gostša < Dobrogost, Gostimil...*), při popisu jejich tvoření uvádíme pro ilustraci jen jeden z možných fundujících útvarů.

Co se týče formací domácích, mají nejvíce formálních hypokoristik antroponyma složená. V souladu s touto skutečností se hypokoristika nejčastěji odvozuje od zkrácených základů složených jmen v podobě jednoho z jejich komponentů a mezi nimi zase dominují ty, které se uplatňují ve více antroponymech. Zdá se, že za většinovou volbu zkráceného základu v podobě jednoho původně apelativního komponentu stojí snaha uchovat příslušnou „oslavnou“ motivaci, kvůli níž byla jednotlivá antroponymická kompozita vybírána (*Boješ, Mirka, Budiš, Boguša, Čstík, Vojek, Radota, Vlastěj, Božechna...*). Některé z těchto komponentů fungují i jako jména samostatná, např. *Boj, Mír* v tehdejších listinách (srov. Pleskalová, 1998:128, 136), takže i tato jména mohou být východiskem utvářených formálních hypokoristik nebo být s nimi dodatečně spojována. V Nekrologu se však vyskytují pouze jména *Chval* a *Stan*. Odvozovací základ v podobě redukovaného komponentu je vzácný: *Svoš < Svojbog, Čáč < Čáslav*. – Plný základ složených antroponym se při tvoření hypokoristik uplatňuje jen výjimečně, svou roli tu jistě hraje i prodloužení jména o další slabiku. V Nekrologu je plný základ spojen se sufixy *-ec'* a *-ek* (*Bogdal'ec'/Bogdalek, Bogdan'ec'/Bogdáneek* – dvojí možné čtení zápisů *Bogdalec, Bogdanec*; pomocí lomítka jsou uváděny jednotlivé možnosti). K této široké spojitelnosti obou sufixů (tj. s plným i redukovaným základem) patrně přispívá i fakt, že mají vedle funkce formálně hypokoristické i funkci deminutivní, která zkrácený základ vylučuje. Fundace formálními hypokoristiky, jakkoli je ještě jevem neobvyklým, je neklamnou známkou toho, že se hypokoristické útvary začínají začleňovat do repertoáru oficiálních antroponymů a stejně jako ony se stávají východiskem pro tvoření neoficiálních jmen. U domácích jmen bylo prozatím zjištěno jen několik případů: *Časčě < Čaš, Raška < Raš, Sbyška < Sbyš, Radošek < Radoš, Mutíšek < Mutiš*.

Nejčastěji užívaná formální hypokoristika s domácím základem byla odvozena od antroponymických složenin s komponentem *bog*; v Nekrologu se vy-

skytla celkem 17krát (11krát *Boguša*, *Bogušě*, 3krát *Boguna/Boguňa*, jednou *Bogun/ Bogún/ Boguň*, *Bogunka*, *Boguta*). Druhé místo co do četnosti výskytu zaujímají jména utvořená od složených antroponym s komponentem *v'ac'e* > *viec'e*, *váce*, *vace*, která se objevila 13krát (8krát *Viecek*, 2krát *Viecka*, *Věčna*, jednou *Vacechna*). Dále následuje 12 formálních hypokoristik derivovaných od složených jmen s komponentem *rad* (2krát *Raděj*, *Radek*, *Radochna*, jednou *Radík*, *Radka*, *Radoš*, *Radošek*, *Radota*, *Radoň*) a 11 formací utvořených od složených jmen s komponentem *gost* (3krát *Gostěj*, 2krát *Gosten*, jednou *Gostša*, *Gostata*, *Gostena*, *Gostiš*, *Gostišě*, *Gostík*).

Při odvozování hypokoristik od jmen přejatých se uplatňuje jejich plný i redukovaný odvozovací základ. V případě jmen jednoslabičných a některých dvojslabičných je využíván jejich základ plný (*Janek* < *Jan*, *Vitoš* < *Vít*, *Pavlík* < *Pavel*, *Michálek/Michal'ec'* < *Michal*), v případě jmen víceslabičných a některých dvojslabičných převládá základ různě zkrácený. Nejčastěji se vyskytuje ve složení konsonant + vokál + konsonant (*Benka* < *Benedikt*, *Dulek* < *Dulcianus*), jiné typy jsou v Nekrologu zcela ojedinělé (*P'eka* < *Petr*). Zkrácený základ tvoří většinou počátek slova, střed nebo jeho konec jsou zcela výjimečné (*Gn'ata* < *Ignác*, *Kuben* < *Jakub*). V inventáři fundujících útvarů převažují cizí jména v té podobě, která byla v češtině považována za oficiální (*Jan*, *Jakub*, *Thomas* [Tomáš]). Od hypokoristik s cizím základem byla utvořena jména *Bánek* < *Ban*, *Mašek* < *Mach*.

Mezi fundujícími útvary všech formálních hypokoristik, které Nekrolog obsahuje, má nejvýznamnější postavení přejaté jméno *Jan* a je třeba zdůraznit, že drží hned dvě prvenství. 1. Jeho hypokoristickými obměnami bylo pojmenováno nejvíce osob – celkem 21, což je o čtyři více než v případě jmen domácích. 2. Hypokoristikum *Janek* označující 13 osob tímto častým výskytem rovněž předčilo jména domácí. Ostatní jeho hypokoristické obměny jsou zastoupeny méně: 3krát *Janík*, *Janiš*, jednou *Janota*, *Januš/Januš*. Druhé místo co do četnosti hypokoristik (celkem 12) patří formacím utvořeným od antroponym začínajících skupením *Mar-*, nejčastěji *Marek* (8krát *Mar'ena*, 2krát *Mar'ata*, jednou *Marčik*, *Mareš*), třetí v pořadí jsou odvozeniny od jména *Petr* (11) (3krát *Petrava*, 2krát *Petrek/P'etr'ec'*, jednou *P'etr'ik*, *Petruchna*, *Petrena*, *Petr'iš*, *Petrušě*, *P'eka*) a čtvrté místo zaujímají deriváty od jména *Jur'í* (celkem 10) (4krát *Jur'ata*, 3krát *Jur'ik*, 2krát *Jura*, jednou *Jur'ena*).

Nejčastějšími hypokoristiky uvedenými v Nekrologu jsou *Janek* (13 osob), *Boguša*, *Bogušě* (11), *Mar'ena* (8), *Viecek* (8), *Vlastena* (5) a *Vítek* (5).

Slovotvorná analýza antroponymie Nekrologu podlažického ukázala, že v počáteční fázi vývoje staročeských hypokoristik (1160 – 1230) se nejvýrazněji projevovaly dvě tendence:

1. Upevňování vedoucí pozice k-ových sufixů ve funkci formálně hypokoristické, která navazovala na jejich původní funkci deminutivní. Velmi produktivní a zcela bezkonkurenční je sufix *-ek*, jenž se hojně spojuje jak se základy domácimi, nejčastěji zkrácenými, tak se základy přejatých antroponym. Bylo jím utvořeno 16 % všech hypokoristik (*Michálek, Janek, Vítek, Petrek, Benek, Dulek* < *Dulcianus; Bogdálek, Mojek, Radek, Slávek, Viecek, Vojek, Mutíšek* < *Mutiš*). K dominantnímu postavení k-ových přípon přispívají též středně produktivní sufixy *-ík* a *-ka*, každý zastoupený téměř 6 %, přičemž i ony se už běžně spojují i se základy cizích osobních jmen (*Pavlík, Vavr'ík; Gostík, Čstík; Benka, Helka; Radka, Zorka*). V případě ženských jmen mohl mít sufix *-ka* i funkci přechylovací. Stojí za zdůraznění, že dohromady vytvořily více než čtvrtinu všech hypokoristik Nekrologu podlažického (27, 5 %).

2. Expanze š-ových sufixů a osamostatňování jejich variant. Nejproduktivnější jsou v té době základní sufixy *-š* (2 %) a *-ša, -šě* (téměř 6 %). Tvoří jádro těchto sufixů a co je důležité, prozatím se spojují jen se jmény domácimi: *Jaroš* < *Jaroslav, Svoš* < *Svojbog, Boguša, Bogušě* < *Boguslav*. Dodatečné spojování takto utvořených formálních hypokoristik se všemi jmény obsahujícími též základ vedlo ke vzniku variant těchto sufixů. Např. v některých jménech začal být konekt kompozita zahrnutý v odvozovacím základu pokládán za součást sufixu a podle kvality jednotlivých konektů (*e, i, u*) pak vznikaly rozšířené varianty sufixů *-š* a *-ša, -šě*. Jméno *Gostiš* je utvořeno formantem *-š* ze jména *Gostimil* apod., ale na pozadí jiných jmen s tímto základem (*Dobrogost*) v něm může být sekundárně vyčleněn sufix *-iš*. Tato rozšířená varianta se posléze osamostatňuje a odvozuje formální hypokoristika od zkrácených základů zakončených na konsonant, proto je vhodná pro tvoření hypokoristik ze jmen přejatých (*Janiš, Petr'iš*, podobně *Bogu-šě*, ale *Petr-ušě*). V podobném procesu se vedle sufixů *-iš, -ušě* vyvinuly v té době ještě formálně hypokoristické formanty *-eš* (*Mareš, Boješ*), *-oš* (*Vitoš*), *-uš/-úš* (*Januš/Januš*). Jednotlivě jsou sice zastoupeny sporadicky, ale všechny dohromady (včetně *-š* a *-ša*) tvoří 11 % všech formálních hypokoristik Nekrologu podlažického a představují tak v pořadí druhou (tj. po k-ových sufixech) nepočtenější skupinu formálních hypokoristik. Jejich schopnost spojovat se s různými typy zkrácených základů zakončenými na konsonant i vokál (*Gost-ša, Bogu-ša*) je zárukou jejich budoucí produktivity, a jak ukazuje bohatší materiál staročeských antroponym doložených do počátku 15. stol. (viz Svoboda, 1964), měla jejich produktivita skutečně vzestupnou tendenci.

Repertoár tehdejších oficiálních jmen doplňují ještě další slovtvorné typy formálních hypokoristik, především středně produktivní (zastoupené 7-5 %) se sufixy *-ena, -ěna* (*Mar'ena, Daněna, Jur'ena*), *-ata, -ěta* (*Jur'ata, Chvalata, Svojata*) a *-ava* (*Petrava, Zorava, Mirava*).

Zbývá dodat, že na tvoření formálních hypokoristik doložených v Nekrologu podlažickém se podílelo celkem 31 sufixů, ovšem kromě výše uvedených byly ostatní využívány jen sporadicky. Toto poměrně vysoké číslo dokazuje, že již v počátečním období češtiny měla mnohá formální hypokoristika své místo v repertoáru oficiálních osobních jmen. Není pochyb, že jde o praslovanské dědictví, které si čeština přizpůsobila svým potřebám. Jak velmi produktivní sufix *-ek*, tak i všechny uvedené typy středně produktivní jsou původu praslovanského. Svědčí o tom řada obdobně utvořených jmen v ostatních slovanských jazycích, jako např. bulh. *Mirka*, pol. *Radek*, rus. *Radik*, pol. *Zawisz*, slovin. *Stojše*, bulh. *Radeš* ... (Svoboda, 1964, s. 130, 134, 136, 149, 150; ale bezpočet příkladů najdeme v dílech všech významných slavistů – antroponomastiků, např. Maléc, 1982).

Vedle cenných poznatků o rozsahu praslovanského dědictví podává Nekrolog neméně vzácné svědectví o přejímání a adaptaci cizích jmen do češtiny v jejím nejstarším období, kdy do českých zemí přicházela první vlna křesťanských jmen (ta se plně rozvinula až v průběhu 13. století). Není pochyb, že ta jména cizího původu, od nichž se v té době tvořila hypokoristika (především *Jan*, *Mark*, *Vít*, *Vavr'inec*, *Benedikt*, *Pavel*, *Petr*, *Helena*, *Jakub*, *Jur'í*, *Tomáš*, *Mikuláš*, *Vincent*, *Daniel(a)*), už v češtině plně zdomácněla a sloužila k pojmenování a identifikaci svých nositelů stejně dobře jako jména domácí. Jak ukázal onymický materiál Nekrologu, pronikaly jejich formálně hypokoristické obměny (*Janek*, *Pavlík*, *Vitoš*, *Petrušě*) do repertoáru oficiálních jmen stejně úspěšně jako formální hypokoristika jmen domácích a obě tyto skupiny představovaly jeho významné obohacení. Zjištění, že hypokoristika odvozovaná od přejatých jmen jsou v Nekrologu ještě ve výrazné menšině (7 % z 21 %), vede k závěru, že proces přejímání cizích jmen a jejich adaptace do češtiny byl na samém počátku. Ale přesto jde o důležité svědectví, že první krok v procesu adaptace cizích antroponymů do češtiny byl v oné době již učiněn.¹

Prameny

Necrologium Podlažicense. Beilage C. In: Dudík, Béda: Forschungen in Schweden für Mährens Geschichte. Brünn 1852, s. 403 – 428.

¹ Studie vznikla v rámci výzkumného záměru „Středisko pro interdisciplinární výzkum starých jazyků a starších fází jazyků moderních“, č. MSM0021622435

Literatura

Malec, M.: Staropolskie skrócone nazwy osobowe od imion dwuczłonowych. Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk-Lódź: Zakład Narodowy im. Ossolińskich. Wydawnictwo Polskiej akademii nauk 1982. 220 s.

Plaček, J.: Příspěvky k otázce Nekrologu podlažického. In: Listy filologické, 1907, roč. 34, s. 101 – 115

Pleskalová, J.: Tvoření nejstarších českých osobních jmen. Brno: Masarykova univerzita 1998. 158 s.

Svoboda, J.: Staročeská osobní jména a naše příjmení. Praha: Nakladatelství ČSAV 1964. 317 s.

ПСЛ. *VЪRBA / *SVЪRBA І ГЕНЕТИЧНО СПОРІДНЕНІ НАЗВИ

Віктор Петрович Шульгач

Деривати з коренем *vъrb- (ступінь редукції кореневого вокалізму *o*-ряду і.-с. *ïer-) належать до реліктових. У науковій літературі вони не описані – більша увага завжди приділялася похідним від *vorb-, *vъrb-.¹ Тому спробуємо окреслити контури лексико-словотвірної парадигми з основою *vъrb- на основі наявного в нашому розпорядженні пропріального матеріалу. Переважно це антропонімія, в складі якої похідні з вказаною основою представлені найповніше.

Наведені далі факти об'єднано на основі різноманітної реалізації голоного *ъ* у кореневій групі *ъr* (структура *ъrt*), специфіка якої прокоментована Р. М. Козловою.²

*Vъrba, *Vъrbъ, *Vъrbo / *Svъrba: укр. *Ворба* (13, 7: с. 364), блр. *Вырба* (м. Гомель), макед. (похідне) *Ворбово* – ойконім (36: с. 348), хорв. *Svarba, Švarba* (39: с. 625, 668), пол. *Wyrba* (42, X: с. 367), чеськ. *Vorba, Švorba* (38), словц. *Švarba* (43: с. 358), *Švorba* (44: с. 257). Пор. також слов'ян. *Варба* (40, 2: с. 458).

Через слабку артикуляцію і втрату початкового *B-* / *W-* сюди слід долучити факти на зразок блр. *Урба* (5: с. 421) < **Вурба*, рос. *Арбо* (3, 1: с. 685) < **Варбо*, (похідне) *Арбовка* – гідронім у басейні Оки (29: с. 82) < **Варб-ов-ка*, пол. *Orb* (42, VII: с. 86) < **Worb* і под. Аналогічне фонетичне зрушення можна проілюструвати також на основі назви села *Арба*, що на р. *Арба* – в колишній Костромській губ. (45, I: с. 164).

Стосовно втрати початкового губного, то її наслідки подекуди фіксуються й у діалектній лексиці, пор., наприклад, рос. *вурба, урба* 'бруньки берези, вільхові шишки' (15: с. 124) < **vъrba*.

Подані далі праслов'янські архетипи розподілено за опорними консонантами суфіксальних морфем.

¹ Див., наприклад: Журавлев, А. Ф.: К этимологии слав. *vorb- 'птица Passer, воробей' // Этимология. 1978 / Отв. ред. О. Н. Трубачев. Москва, 1980. С. 52–58; *Lludi O. I.* Етимологічне гніздо з коренем *ver- у праслов'янській мові. Київ, Кіровоград, 2001. С. 34-37.

² Пор.: Козлова, Р. М.: Структура праславянського слова. Праславянское слово в генетическом гнезде. Гомель, 1997. С. 98-125 (*kъrb-, *skъrb- / *Kъrb-, *Skъrb-); Козлова Р.М. Славянская гидронимия. Праславянский фонд. Минск, 2006. Т. IV. С. 57–70 (*sъrb- / *Sъrb-); Шульгач, В. П.: Рефлекси і.-с. *ter- у слов'янській антропонімії (похідні з -b- детермінативом) (*Tъrb-), у друку.

***Ўьрбіць** / ***Ўьрбіць**: хорв. *Švarbić* (39: с. 668), пол. *Orbic, Orbitz* (42, VII: с. 86). Для базової праформи можна вказати префіксальний аналог ***Сковьрбіць**, який відновлюється на основі укр. *Сковарбич* (14, 2: с. 352).

***Ўьрбуга**: рос. (похідне) *Арбугинское* – ойконім у колишньому Сибірському пов. (7: с. 83), із **Варбугинское*.

***Ўьрбахь** / ***Ўьрбаць** < ***Ўьрбахъ**: укр. *Урбаиш* (35: с. 329), (похідне) *Юрбаішвський* – гідронім у басейні Пруту в Івано-Франківській обл. (28: с. 630 – 631), рос. (похідне) *Арбашево* – ойконім на терені Башкортостану (4: с. 418), чеськ. *Vorbach* (38). Пор. також гідроніми *Большой Арбаиш*, *Малый Арбаиш*, *Орбаишка* – у басейні Ками, в колишній Казанській губ. (18: с. 73) – усі з втратою початкового *В-*.

***Ўьрбайь**, ***Ўьрбѣйь**, ***Ўьрбуіь**: ст.-рос. *Арбневь*, XVI ст. (33, I: с. 352), (похідне) Замощь *Арбуево*, 1500 р. – ойконім в Ореховському пов. (27: с. 59), рос. *Арбаев* (20, I: с. 13). Пор. ще гідронім *Арбуі* (на північ від м. Череповець), згаданий в середньовічних актах (1, II: с. 634) – з аналогічним спрощенням в анлауті.

***Ўьрбакь**, ***Ўьрб'акь** / ***Ўьрбаць**: укр. *Арбачевський* (13, 10: с. 760), рос. *Варбаков* (26: с. 305), *Орбак* (17, № 1 – 13: с. 136) < **Ворбак*, *Урбаков* (20, 2: с. 319) < **Вурбаков*, *Юрбачев* (8, 17: с. 144), блр. (похідне) *Вырбачава* – ойконім на Берестейщині (23: с. 32), пол. *Orbiak* (42, VII: с. 86) < **Worbiak*.

***Ўьрбікь**: укр. *Ворбик* (6: с. 322), рос. *Ярбиков* (40, 2: с. 318) < **Варбиков* (втрата початкового *В-* і подальша йотація) або з **Вярбиков* < **Варбиков* (розвиток *-j-* глайда і редукція анлаута).

***Ўьрбука**: рос. *Арбукин* (34: с. 122) < **Варбукин*.

***Ўьрбуль** / ***Ўьрбула**: укр. *Ворбуль* (11, I: с. 191), блр. (похідне) *Ворбули* – ойконім у колишній Вітебській губ. (45, II: с. 180), пол. *Swarbula, Szwarbula* (42, IX: с. 168, 379).

***Ўьрбімь** – part. passiv. praes. на **-i-m-* відновлюється на основі ст.-укр. *Арбимь* Микитько, 1649 р. (25: с. 207) < **Варбимь*.

***Ўьрбомь** – part. passiv. praes. на **-o-m-* реконструюється з огляду на пол. *Urbom* (42, X: с. 26) < **Wurbom*.

***Ўьрбань**: укр. *Варбан* (м. Луцьк), блр. *Варбан* (м. Докшиці), рос. (похідне) *Арбанова* – ойконім у колишній Уфимській губ. (45, I: с. 164), пол. *Wurbanow* (42, X: с. 367), чеськ. *Varbanov* (38).

***Ўьрбаньсь**: укр. *Ворбанець* (10, I: с. 82), *Варбанець* (32: с. 109).

***Ўьрбень**: ст.-рос. *Арбеневь* Алексій Федоровь, 1507 р. (37: с. 101), Юрій *Арбеневь*, 1638 р. (37: с. 207), рос. (похідні) *Арбеневка* – ойконім у колишній Тамбовській губ. (45, I: с. 164) – форми з модифікованим анлаутом, *Варбеничи* – назва поселення в колишній Олонецькій губ. (45, I: с. 643).

***Vъrbеньсь**: рос. *Ворбенцов* (8, 14: с. 73).

***Vъrbинь**: ст.-рос. *Ворбин* Непорядня, 1583 р. (16: с. 183), рос. *Арбинь* Павелъ (30: с. 4).

***Vъrbоньсь**: рос. *Ворбонец* (9, 2: с. 712).

***Vъrbіішь** / ***Vъrbуѣшь**: ст.-рос. (похідне) *Арбышева*, 1526 р. – назва пустища в колишньому Костромському пов. (19: с. 26), пол. *Warbisz* (42, X: с. 90).

Стосовно апелятивних відповідників пор., наприклад, рос. діал. *урбыи* ‘вільхова шишка’ (22, 1: XIX) < **върбыи* < **върбуѣшь*.

***Vъrbась**, ***Vъrbась**: рос. *Варбасевич* (10, 9: с. 229), пол. *Warbas*, *Worb-as* (42, X: с. 90, 319).

***Vъrbісь**: чеськ. *Vorbis* (38).

***Vъrbусь**: укр. *Арбус* (12, 10: с. 24) < **Варбус*.

***Vъrbать(жь)**: укр. *Арбатик* (21: с. 95), рос. (похідне) *Арбаты* – ойконім у колишній В'ятській губ. (45, I: с. 164), пол. *Arbat*, *Arbatowski* (42, I: с. 75).

***Vъrbіта**, ***Vъrbіть**: укр. *Арбит* (м. Шепетівка Хмельницьк. обл.; Анк.) < **Варбит*, рос. *Арбитов* (10, 1: с. 330) < **Варбитов*, *Ярбитин* (40, 2: с. 401).

Щодо фонетичного зрушення пор. наведене вище *Ярбиков*.

***Vъrbоть**: рос. *Варбот*, 1939 р. (31: с. 35).

***VъrbQть** – активний дієприкметник теперішнього часу від дієслова **въrbti* можна реконструювати на основі сучасних прізвищ блр. *Арбутович* (м. Мінськ) < **Варбутович*, рос. *Арбутовський* (24, 3: с. 263).

Цінність відновленого фрагмента праслов'янського лексичного фонду полягає головню в тому, що проаналізована вище пропріальна лексика – безперечне свідчення потенційності відповідного апелятивного словника, практично не відображеного в лексикографічних джерелах.

Скорочення

1. Акты социально-экономической истории Северо-Восточной Руси конца XIV – начала XVI в. Москва, 1952 – 1964. Т. I – III.

2. Анкета Інституту української мови НАН України для збору ономастичних матеріалів.

3. Архів Коша Нової Запорізької Січі. 1734 – 1775: Корпус документів. Київ: 1998 – 2006. Т. 1 – 4.

4. Башкирская АССР. Административно-территориальное деление на 1 июня 1952 г. Уфа: 1953.

5. БІРЬЛА, М. В.: Беларуская антрапанімія. 2: Прозвішчы, утвораныя ад апелятыўнай лексікі. Мінск: 1969.

6. БОГДАН, Ф.: Словник українських прізвищ у Канаді. Вінніпег; Ванкувер: 1974.

7. ДЬЯКОНОВ, П. А.: Указатель к описи Тамбовского исторического архива. Тамбов: 1890. Ч. II.

8. Книга памяти Украины: Донецкая область. Донецк: 1997. Т. 14, 17.
9. Книга памяти Украины: Николаевская область. Николаев: 1995. Т. 2.
10. Книга памяти Украины: Одесская область. Одесса: 1994. Т. 1; 1997. Т. 9.
11. Книга пам'яті України: Дніпропетровська область. Дніпропетровськ: 1993. Т. 1.
12. Книга пам'яті України: Запорізька область. Дніпропетровськ: 1995. Т. 10.
13. Книга пам'яті України: Полтавська область. Полтава: 1998. Т. 7; 1997. Т. 10.
14. Книга скорби Украины: Донецкая область. Донецк: 2001. Т. 2.
15. КУЛИКОВСКИЙ, Г.: Словарь областного олонецкого наречия. СПб., 1898.
16. Лавочные книги Новгорода Великого 1583 г. / Предисл. и ред. С.В. Бахрушина. Москва: 1930.
17. Летопись журнальных статей. М., 2007.
18. Материалы для географии и статистики Казанской губернии / Сост. М. Лаптев. СПб., 1861.
19. Описание актов собрания графа А. С. Уварова. Акты исторические, описанные И. М. Катаевым и А. К. Кабановым / Под ред. М. В. Довнар-Запольского. Москва: 1905.
20. Память / Составители: И. И. Кузнецов, П. Ф. Московских, П. М. Шубенко. Иркутск: 1990. Ч. 1 – 2.
21. ПАНЦЬО, С. Є.: Антропонімія Лемківщини. Тернопіль: 1995.
22. Причитания Северного края / Собр. Е. В. Барсов. Москва: 1872 – 1882. Ч. 1 – 2.
23. РАПАНОВІЧ, Я. Н.: Слоўнік назваў населеных пунктаў Брэсцкай вобласці. Мінск: 1980.
24. Реабілітовані історією: Запорізька область. Запоріжжя: 2006. Т. 3.
25. Ресстр Війська Запорозького 1649 року: Транслітерація тексту / Підгот. до друку: О. В. Тодійчук (головн. упорядн.), В. В. Страшко, Р. І. Осташ та ін. Київ: 1995.
26. Рівне: Щорічний телефонний довідник. Рівне: 2006.
27. Сергей, архимандрит. Черты церковно-приходского и монастырского быта в писцової книге Водской пятины 1500 года (в связи с общими условиями жизни). СПб., 1905 (Приложения).
28. Словник гідронімів України / Ред. колегія: А. П. Непокупний, О. С. Стрижак, К. К. Цілуйко. Київ: 1979.
29. СМОЛИЦКАЯ, Г. П.: Гидронимия бассейна Оки (Список рек и озер) / Под ред. О. Н. Трубочева. Москва, 1976.
30. СНЕЖНЕВСКИЙ В.И. Алфавитный указатель к «Действиям Нижегородской губернской ученой архивной комиссии» // Действия Нижегородской губернской ученой архивной комиссии. 1900. Т. 4. Отд. IV. С. 1 – 50.
31. Список абонентов Московской городской телефонной сети. Москва: 1939.
32. Справочник квартирных телефонов г. Киева / Сост. Д. М. Циолек. Київ: 1976.
33. СТОРОЖЕВ, В. Н.: Материлы для истории делопроизводства Поместного приказа по Вологодскому уезду в XVIII веке. СПб., 1906 – 1918. Вып. I – II.
34. Телефоны Евпатории. Справочник городской телефонной сети. Симферополь: 2003.
35. Телефонный справочник Краснодонского района. Луганск: 1995.
36. Топографическо-этнографический очерк Македонии / Сост. С. И. Веркович. СПб., 1889.
37. Угличские акты XVII в. / Изд. М. А. Липинский // Временник Демидовского юридического лицея. 1889 – 1890. Кн. 48 – 52.
38. Чоловічі прізвища громадян Чеської Республіки за даними Міністерства внутрішніх справ ČR станом на 1.4.2004 // www.mvcr.cz.

39. Leksik prezimena Socijalističke Republike Hrvatske. Zagreb: 1976.
40. Рати́џ. Память / Сост.: Я. Пшимановский, Х. Прокопчук, Р. Мурани. Пер. с пол. под ред. К. Козакевич. Варшава, 1987. Ч. 1 – 2.
41. Russisches geographisches Namenbuch / Begr. von M. Vasmer. Wiesbaden, 1962 –1980. Bd I – X.
42. Słownik nazwisk współcześnie w Polsce używanych / Wydał K. Rymut. Kraków: 1992 – 1994. T. I – X.
43. Telefónny zoznam. 2002 – 2003. Bratislava: 2002.
44. Telefónny zoznam. 1988 – 1989. Bratislava: 1988.
45. Wörterbuch der russischen Gewässernamen / Begr. von M. Vasmer. Berlin –Wiesbaden: 1961 – 1969. Bd I – V.

NIEKOLKO TURČIANSKÝCH PRIEZVISK Z HISTORICKÉHO A KONTAKTOVÉHO ASPEKTU

Adriana Ferenčíková

V každom jazykovom prostredí sa popri motivačne priehľadných priezviskách vyskytujú aj priezviská, ktoré v ňom pôsobia exoticky a ich pôvod si súčasníci už zväčša neuvedomujú. Do tejto skupiny sa zaraďujú aj turčianske priezviská *Miazdra*, *Šaršún*, *Harkabúz*.

Priezvisko *Miazdra* sa podľa údajov z r. 1995 v Databáze vlastných mien a názvov lokalít na Slovensku (P. Ďurčo a kol., 1998) vyskytovalo 34 ráz v 12 obciach s relatívne najvyššou koncentráciou práve v Turci. Toto proprium máme potvrdené z Martina už vo funkcii dedičného prímena¹ r. 1594 v zápise o majetkovom vyrovnaní medzi bratmi Mikulášom a Krištofom Miazdrovcami, porov.: *Mikulass Miazdra bratra sweho Cristofa Miazdru odplatil od wsseckeho yak pohnuteho, tak y nepohnuteho statku* (p. Historický slovník slovenského jazyka, 2. zv., s. 181, heslo *odplatiť*).

Slovník slovenského jazyka apelatívum *miazdra* neobsahuje. Slovenský slovník z literatúry a nárečí Karla a Miroslava Kálalovcov ho prevzal v zvukovej podobe *miazgra* z Mičátkovho *Diferenciálneho slovensko-ruského slovníka* (L. Mičátek, 1900) a priradil mu český ekvivalent *mázdra*. Historický slovník slovenského jazyka (ďalej HSSJ) heslové slovo *mázdra* uvádza s výkladom „blanka“, fonetický variant *miazdra* registruje ako odkazové slovo, doklady v heslovej stati – všetky zo 17. – 18. storočia – sú však iba na podobu *mázdra* (HSSJ 2, s. 272). Anton Bernolák výraz *mázdra* v *Slovári* nezačtyl.

Slovník slovenských nárečí foneticko-morfologické varianty *mázdra* a *miazdro* spracoval v osobitných heslách. Slovo *mázdra* (2. zv., s. 137) s významom „ochranný obal, vajcová blana“ ilustruje dokladom *Sléпка znésua vajce v mázdri* (Brodské, okr. Skalica). Slovným spojením *vajce v mázdri* sa v záhorských nárečiach vyjadruje význam „vajce bez škrupiny“ (pozri A. Habovštiak, 1984, s. 94; tak aj K. Palkovič, 1996, s. 81). Foneticko-morfologický variant *miazdro* sa v *Slovníku slovenských nárečí* (2. zv., s. 159) hodnotí ako garbiarsky termín a výklad „odpad pri spracúvaní koží, rub zvieracej kože“ sa ilustruje výpoveďou z Pukanca *Miazdro od nás choďeľi kupuvad' aš s Pešči, varil'i s toho gluj* i fonetickým variantom *mriazdro* z Brezovej pod Bradlom, kde v minulosti tiež boli garbiarske dielne.

¹ O prechode prímena v dedičné prímeno a priezvisko pozri Milan Majtán, 1994.

Podľa nášho chápania je tak v nárečovom slove *mázdra*, ako aj nárečovom slove *miazdro* základným prvkom sémantickej štruktúry séma *blana*. Obidve nárečové podoby sú náležitým hláskovým pokračovaním praslovanského východiska **mezdra*, **mezdro*, ktoré Etimologičeskij slovar slavianskich jazykov (zv. 19, s. 22 – 24) – ako pred ním napr. už V. Machek (1968, s. 356) – dáva do súvisu s latinským výrazom *membrāna* < *mensrāna* (inak A. Brückner, 1970, s. 330 – 331) a jeho kontinuanty v pravidelných fonetických obmenách i sémanticky príbuzných významoch dokladá z celého slovanského jazykového územia².

O tom, že v Turci apelatívum *miazdra* nebolo už v prvej polovici 20. storočia všeobecne známe, svedčí fakt, že Václav Vážný ho v rukopisnom Turčianskom nárečovom slovníku³ nezachytil. Na základe vyššie citovaného historického dokladu z r. 1594 však môžeme oprávnenne predpokladať, že priezvisko *Miazdra* má domáci pôvod. Ako prímeno prezývkového charakteru mohlo vzniknúť z prirovnania chudého, slabého alebo chorobne bledeho človeka k *blane*.

Priezvisko *Šaršún*, v miestnom úze aj *Šaršúň*, bolo donedávna v strednom Turci časté. Jozef Hrozičnik v knihe *Turčianski olejkári a šafraníci* spomína istého Šaršúna z Valče a Pavla Šaršúna z Ležiachova (1981, s. 33, 76, 88). Šafraník Ján Šaršún z Ležiachova sa koncom 19. stor. natrvalo usadil v Rusku ako obchodník, tam ostali aj jeho tri deti, iba syn Sergej, avantgardný maliar (Serge Charchoune, 1889 – 1975), od r. 1912 žil v Paríži (p. S. Ilečková, 1994).

Apelatívum *šaršún* dnes poznajú už iba etymológovia a záujemcovia o historické zbrane. Z faktu, že do Historického slovníka slovenského jazyka sa toto slovo nedostalo, možno usudzovať, že v slovnej zásobe používanej v slovenskom prostredí malo aj v dávnejšej minulosti periférne postavenie. Anton Bernolák ho v *Slovári* (4. zv., s. 2875) uvádza s výkladom „dluhí meč“ a hodnotí ho ako už zastarané. Ottův slovník naučný (24. zv., 1906, s. 563) informuje, že *šaršoun* bol „mohutný meč dvojručí, zavedený ze Západu evropského do Čech v XV. století. Udržel se přes celé století XVI.“. *Słownik Staropolski* (8. zv., s. 535) má na slovo *szarszun*, resp. *szarszan* nastarší doklad z r. 1444. Do poľštiny sa dostalo českým prostredníctvom, v 16. stor. bolo všeobecne známe, ale následne rýchlo zaniklo (A. Brückner, c. d., s. 541). Rovnaký čas i spôsob možno predpokladať pri preniknutí tohto názvu meča aj do slovenčiny. Funkciu prímena, z ktorého sa postupne vyvinulo priezvisko, mohlo toto slovo nadobudnúť v čase protitureckých bojov.

² Zo slovinských nárečí poznáme výraz *mézdra* vo význame „koža na mlieku“ – pozri *Общеславянский лингвистический атлас*, 2007, mapa c. 32; v macedonských nárečiach sa výrazom *mezdra*, *mezdre* pomenúva napr. aj lyko – pozri *ВИДНОЕСКИ*, 2000, s. 152.

³ Rukopis je archivovaný v dialektologickom oddelení Jazykovedného ústavu Ľudovíta Štúra SAV.

Aj priezvisko *Harkabúz* so zvukovými obmenami *Harkabuz*, *Harkabús*, ktoré majú príslušníci viacerých rodín v obciach Blatnica, Turčianske Teplice, Dolná Štubňa a Mošovce, má pôvod vo vojenskom prostredí. Slovník slovenského jazyka hodnotí výraz *harkabúz* ako zastaraný a vykladá ho ako „vojak ozbrojený arkebúzou, arkebuzier“. Slovom *arkebúza*, prevzatým z francúzštiny (por. M. Ivanová-Šalingová – Z. Maniková, 1990; Slovník cudzích slov, 1997), sa označovala jedna z prvých stredovekých strelných zbraní, používaná od 15. do 17. storočia. Jeho slovenským ekvivalentom, doloženým od r. 1589, je slovo *hákovnica* (p. HSSJ, 1. zv., s. 455).

V súbore slovenských priezvisk nie sú priezviská *Šaršún* a *Harkabúz* z hľadiska typu motivácie osihotené. Motivantom živého mena ako predchodcu úradného mena boli viaceré zbrane či iné predmety vo výstroji vojakov alebo členov poriadkových útvarov. V ich názvoch majú pôvod napríklad priezviská typu *Šabl'a*⁴, *Šablica*⁵, *Karabín*⁶, *Kocprd*⁷ (kocprd je „krátky meč, dýka“ – p. HSSJ 2, s. 65), *Karvaš*. Slovom *karvaš*, prevzatom z maďarčiny a v HSSJ (2. zv., s. 32) doloženom zápismi zo 17. stor., sa nazývala železná rukavica, ktorou sa chránili vojaci bojujúci sečnými zbraňami.

Z genetického aspektu sú slová *šaršún* a *harkabúz* neslovanské výrazy, ktoré sa do slovenského prostredia dostali spolu s označovanými reáliami. Ich uplatňovanie vo funkcii prímena vojaka či ozbrojeného strážcu bolo motivované charakteristickou súčasťou jeho výzbroje. S ohľadom na dejinné súvislosti sa nám predpoklad, že v 17. storočí propriá *Šaršún* a *Harkabúz* už fungovali ako dedičné prímená, vidí reálny.

Priezvisko *Sumka*, ktorého najvyšší počet nositeľov v súčasnosti žije v obci Belá-Dulice (v roku 1995 ho tam malo 40 mužov a jeho prechýlenú podobu 33 žien⁸), má zas pôvod v ruskom apelatíve s významom „kapsa, kabela“ a je jedným zo svedectiev o dlhodobých kontaktoch Turčanov s ruským prostredím. Je známe, že v minulých storočiach z Turca odchádzali do Ruska mnohí muži ako podomoví obchodníci s liečivými prípravkami. Jozef Hrozičnik (c. d., s. 53) na základe strohých záznamov typu „zomrel v Rusku“ alebo „nevrátil sa z Ruska“ v starých farských matrikách a archívoch turčianskych obcí kladie hranicu pr-

⁴ R. 1995 sa najčastejšie vyskytovalo v okresoch Poprad a Spišská Nová Ves.

⁵ R. 1995 sa na Slovensku vyskytovalo v 13 obciach, najčastejšie v okresoch Bratislava-vidiek a Prievidza.

⁶ V Databáze vlastných mien a názvov obcí na Slovensku (pozri P. Ďurčo a kol., 1998) sa najčastejšie vyskytuje v Nitre a okresoch Poprad, Spišská Nová Ves a Sabinov.

⁷ Najviac jeho nositeľov žije na Horehroní.

⁸ Vyššia koncentrácia osôb s priezviskom *Sumka*, *Sunková* je v dolnom Turci. V r. 1995 ho v Martine malo 49 ľudí, v Žabokrechoch 17, vo Vrútkach 9, v Nepochloch 8 (P. Ďurčo a kol., 1998). Variant *Sunka*, *Sunková* poznáme z Hája a Kláštora pod Zn.

vých ciest turčianskych olejkárov do Ruska na prelom 17. a 18. storočia. Úradné štatistiky z polovice 18. storočia už uvádzajú vysoké počty olejkárov z mnohých turčianskych obcí.⁹ Niektorí odchádzali z domu raz alebo dvakrát do roka na dvoj-trojmesačné cesty, iní pobudli v cudzine rok i dva. Dlhodobý pobyt v ruskom prostredí sa musel odraziť aj v ich jazyku.

Na rozdiel od slov *šaršún* a *harkabúz*, ktoré do slovenského prostredia prenikli spolu s reáliami, slovo *sumka* sa do Turca dostalo ako ruský názov veci, s ktorou sa olejkár vydával na obchodnú cestu už z domu. „Olejkár si pred odchodom uložil oleje, upravené liečivé rastliny a rôzne masti do *olejkárskej skrinky* alebo do *olejkárskej kapsy*“, píše J. Hrozičnik (c. d., s. 30). Olejkársku skrinku, nazývanú *puđlo*¹⁰, nosili olejkári na chrbte ako krošňu a takto nosili aj olejkársku kapsu. Z pevného plátna ušitá (a asi aj vystužená) kapsa bola popruhmi prispôsobená na nosenie na chrbte a najstarší príslušníci turčianskeho nárečia ju donedávna volali *medzipľecná kapsa*. Slovník slovenských nárečí (2. zv., s. 146) dokladá tento názov z obcí Blatnica, Záturčie, Priekopa, V. Vážný¹¹ ho zapísal aj v Hornom i Dolnom Jasene a v Sklabini. V Priekope ho ešte r. 1976 zachytil V. Uhlár v rozprávaní deväťdesiattriročnej ženy – porov.: *Muoj o'ec tricaťpäď rokou chod'ili do Ruska. To na chrbáci daľi puđlo a tak párokou nosil'i. Ďeti sa im vismievaľi, že puđlo majú chlapi. Že to je medzipľecná kapsa.*

Prezývku *Sumka* mohol dostať olejkár, ktorý si ruský výraz *sumka* na označenie kapsy osvojil natoľko, že ho používal aj v domácom prostredí. Mohli mu ju však dať aj jeho druhovia v podnikaní, ak nenesil tovar v drevenej skrinke ako oni, ale v plátennej kapse, alebo preto, aby ho odlišili od jeho menovca, ktorý po Rusku putoval s puđlom.

Na základe už spomínanej Hrozičnikovej informácie, že turčianski olejkári začali odchádzať do Ruska na prelome 17. a 18. storočia, nám vychádza, že v porovnaní s časom vzniku proprií *Šaršún* a *Harkabúz* je proprium *Sumka* relatívne mladšie. Ako dedičné prímeno však už ku koncu 18. storočia muselo byť ustálené, keď sa za vlády Jozefa II. stalo aj úradným priezviskom.

Záver: Na štyroch dnes už motivačne nejasných priezviskách, ktoré sú v Turci dlhodobo doložené, sme sa pokúsili poukázať na ich pôvod z jazykovozeme-

⁹ Napr. r. 1750 bolo v Kláštore pod Znievom 114 olejkárov, v Slovanoch 92, vo Valči 71, v Blatnici 63, v Lazanoch 60, v Bystričke 57, v Trebostove 52, v Ležiachove 34, v Belej 28 (J. Hrozičnik, c. d., s. 18).

¹⁰ Výraz *puđlo* pochádza z dolnonemeckého, resp. stredonemeckého slova *puđel* 'debňa' a do jazyka turčianskych olejkárov sa mohlo dostať cez poľštinu, v ktorej je vo význame 'skrinka z ľahkého materiálu na uchovávanie drobnejších predmetov' doložené od 15. stor. (por. V. Machek, 1968, s. 497; W. Boryś, 2005, s. 502 – 503; Słownik Staropolski, 7. zv., s. 396) a dodnes je živou súčasťou jej slovnej zásoby (por. Słownik języka polskiego, 7. zv., s. 715).

¹¹ Pozri pozn. č. 4.

pisného aspektu i na rozličné mimojazykové okolnosti čiže individuálne motivačné príznaky (o tom p. V. Blanár, 1990, s. 114), ktoré mohli byť podnetom ich vzniku.¹²

Literatúra a pramene

BERNOLÁK, A.: Slowár Slowenski-Česko-Laťinsko-Ňemecko-Uherski. 1 – 6. Budae: Typis et Somtibus Typogr. Reg. Univers. Hungaricae 1825 – 1827.

BLANÁR, V.: Motivačný model v onomastike. – Jazykovedný časopis, 41, 1990, s. 113 – 120.

BLANÁR, V.: Teória vlastného mena. (Status, organizácia a fungovanie v komunikácii). Bratislava: Veda 1996. 252 s.

BORYŚ, W.: Słownik etymologiczny języka polskiego. Kraków: Wydawnictwo Literackie 2005. 862 s.

BRÜCKNER, A.: Słownik etymologiczny języka polskiego. Warszawa: Wiedza Powszechna 1970. 808 s.

ĎURČO, P. a kol.: Databáza vlastných mien a názvov lokalít na Slovensku. 1998 (www.juls.savba.sk).

HABOVŠTIAK, A.: Atlas slovenského jazyka IV. Lexika. Časť prvá – Mapy. Bratislava: Veda 1984. 464 s.

Historický slovník slovenského jazyka (HSSJ). Zv. 2. Red. M. Majtán. Bratislava: Veda 1992. 616 s.

Historický slovník slovenského jazyka (HSSJ). Zv. 5. Red. M. Majtán. Bratislava: Veda 2000. 692 s.

ILEČKOVÁ, S.: Sergej Šaršún, 1889 – 1975. In: Serge Charchoune – Sergej Šaršún a Slovensko (katalóg výstavy). Martin: Turčianska galéria 1994, s. 7 – 12.

KÁLAL, K. – KÁLAL, M.: Slovenský slovník z literatúry aj nárečí. Banská Bystrica: Nákladom vlastným 1923. 1012 s.

MACHEK, V.: Etymologický slovník jazyka českého. Praha: Nakladatelství ČSAV 1957. 628 s. Druhé, opravené a doplnené vydanie. Praha: Academia 1968.

MAJTÁN, M.: Vývin priezvisk na Slovensku. In: Slovenská reč, 1994, roč. 59, č. 1, s. 30 – 37.

MIČÁTEK, E. A.: Differenciálny slovensko-ruský slovník. Turčiansky Sv. Martin: Knih tlačiar sky účastinársky spolok 1900.

Ottův slovník náučný. Zv. 24. Praha: Vydavatel a nakladatel J. Otto 1906. 904 s.

PALKOVIČ, K.: Krátky slovník nárečia slovenského záhoráckeho senického. Bratislava: PRINT-SERVIS 1996

PALKOVIČ, K.: Záhorácky slovník. Bratislava: Vydavateľstvo HEVI 1997. 280 s.

Slovník cudzích slov. Kolektív autorov pod vedením V. Petráčkovej a J. Krausa. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1997. 992 s.

Słownik języka polskiego. Tom siódmy. Red. W. Doroszewski. Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe 1965. 1454 s.

Słownik Prasłowiański. Tom II. Red. F. Sławski. Wrocław – Warszawa – Kraków – Gdańsk: Zakład Narodowy im. Ossolińskich – Wyd. Polskiej Akademii Nauk 1976. 368 s.

¹² Štúdia vznikla v rámci riešenia projektu VEGA 2/0028/8 Slovník slovenských nárečí III a VEGA 2/0076/8 Slovenský jazykový atlas.

Słownik Staropolski. Tom VII. Zeszyt 5. Hl. red. S. Urbańczyk. Wrocław – Warszawa – Kraków – Gdańsk: Zakład Narodowy im. Ossolińskich – Wyd. Polskiej Akademii Nauk 1975, s. 321 – 400.

Słownik Staropolski. Tom VIII. Zeszyt 7 (54). Hl. red. S. Urbańczyk. Wrocław – Warszawa – Kraków – Gdańsk – Łódź: Zakład Narodowy im. Ossolińskich – Wyd. Polskiej Akademii Nauk 1981. 596 s.

ŠALINGOVÁ, M. – MANÍKOVÁ, Z.: Slovník cudzích slov, Tretie, revidované vydanie. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1990. 944 s.

ВИДОЕСКИ, Б.: Прашалник за собирање материал за Македонскиот диалектен атлас. Скопје: Институт за македонски јазик «Крсте Мисирков» 2000. 280 s.

Общеславянский лингвистический атлас. Серия лексико-словообразовательная. Выпуск 5. Домашнее хозяйство и приготовление пищи. Ред. Т. И. Вендина. Москва: Институт русского языка им. В.В. Виноградова РАН – Институт славяноведения РАН 2007. 212 s.

Этимологический словарь славянских языков. Праславянский лексический фонд. Выпуск 19. Ред. О. Н. Трубачов. Москва: Наука 1992. 254 s.

VÝSKUM PREZÝVOK RÔZNYCH GENERÁCIÍ V BILINGVÁLNO M PROSTREDÍ

Ján Bauko

1. Prezývky v systéme antroponým

Antroponymický systém môžeme rozdeliť na úradné a neúradné pomenovania. Úradné pomenovanie osôb v slovenskej dvojmennej sústave sa skladá z krstného mena a priezviska. Pri neúradnom pomenúvaní osôb sa využívajú hypokoristiká a prezývky. Spomínané štyri druhy osobných mien patria k základným typom individuálnych antroponým.

Podľa Vincenta Blanára úradné a neúradné mená príslušnej osoby možno zo semiologického hľadiska chápať ako polysémiu metonymického typu, z onomaziologického hľadiska ide o polyonymiu, o variantné pomenovanie, o vzťah blízky k synonymii (Blanár, 1996, s. 203).

Úradné mená sú spoločensky kodifikované, štandardizované, ich základná podoba je písaná, používajú sa predovšetkým v úradnom styku, vo formálnej sfére, zapisujú sa do matrik, sú známe širšiemu okruhu ľudí, tvoria ustálenejší a relatívne uzavretý súbor mien. Neúradné mená nie sú spoločensky kodifikované, majú ústnu podobu, používajú sa hlavne v neformálnej sfére (v rodine, v priateľskom kruhu atď.) v živej reči, sú známe v menších societách, charakterizuje ich užší spoločenský úzus, tvoria neustále sa meniaci a otvorený menný systém. Najotvorenejší je systém prezývok. Výber mena je ľubovoľný: hocjaké slovo (i fiktívne) sa môže stať prezývkou. Doterajšie výskumy dokazujú, že prezývky pochádzajú zo všetkých vrstiev slovnej zásoby.

Medzi jednotlivými typmi osobných mien nie je pevná hranica, vzájomne sa ovplyvňujú. Časť neúradných antroponým sa stala úradným. Z niektorých prezývok vznikli úradné priezviská. Z mnohých hypokoristických tvarov sa stalo úradné priezvisko, respektíve krstné meno. Úradné osobné mená motivujú aj vznik neúradných mien. Priezviská a krstné mená sú často motivačným činiteľom pri tvorbe prezývok. Krstné mená sa stali základom pri tvorení hypokoristík (Bauko, 2005, v tlači).

Medzi hypokoristikami a prezývkami existuje aj taká vrstva mien, ktorá je prechodná. Autori ju zaraďujú do oboch typov: napr. *Včielka* < Vierka, *Meter*, *Sveter* < Peter, *Madam* < Adam. Knappová tiež píše, že mnohé hypokoristiká stoja na hranici medzi hypokoristikami a prezývkami a vznik týchto tvarov sa dá interpretovať dvojakým spôsobom. Uvádza dva základné typy: 1. Meno sa pretvára, deformuje a výsledný tvar je často totožný s apelatívami alebo s inými propriami: *Králik* < Klára, *Fikus* < Filip, *Andromeda* < Andrea. 2. Základom je

hravé rýmovanie: *Macek* < Marcel, *Panna* < Hana, *Pikola* < Nikola (Knappová 2000, s. 214–215).

Prezývka v antroponastickej terminológii označuje neúradné sekundárne osobné meno. Patráš charakterizuje prezývku ako lexikálnu jednotku s výraznou motivačno-nominačnou, identifikačno-charakterizačnou a psychosociálno-komunikačnou úlohou (1997, s. 98).

Prezývka vzniká v procese socializácie jednotlivca, t. j. v jeho postupnom včleňovaní do rôznych spoločenstiev (Krško, 2003, s. 82). K vzniku prezývky je vždy potrebná určitá societa, v ktorej sa jej členovia navzájom poznajú. Znalosť živých osobných mien (fixovanie spojenia medzi osobným menom a denotátom v spoločenskom vedomí daného kolektívu) tvorí súčasť miestnej sociálnej normy (Blanár – Matejčík, 1978, s. 22). Používanie prezývky predpokladá určitú onymickú kompetenciu, istú znalosť vedenia o pomenovanej osobe. Prezývka najčastejšie vzniká a funguje medzi osobami s rovnakým sociálnym statusom (Ološtiak, 2000, s. 271).

Neúradné osobné mená, ktoré si ľudia dávajú v určitej societe, a identifikujú človeka okrem priezviska, krstného mena, hypokoristika nazývame prezývkou. Vznik prezývky ovplyvňuje nielen homonymné úradné meno (najmä totožné priezvisko), ale aj pomenovacia vitalita (produktivita) človeka. Prezývky poukazujú na živé, dynamické fungovanie jazyka. Vo výbere prezývky zohrávajú úlohu lingválne i extralingválne činitele.

2. Miesto a metódy výskumu

Výskum sa uskutočnil v okrese Komárno, v siedmich susediacich obciach: Iža, Patince, Radvaň nad Dunajom, Moča, Chotín, Marcelová, Búč. Prezývky dospelých sme zozbierali pomocou 140 respondentov. V jednotlivých obciach sme získali údaje od 20 informátorov, medzi ktorými mali zastúpenie členovia mladej, strednej i staršej generácie. Výskum v teréne sa uskutočnil pomocou dotazníka a rozhovory s respondentmi sme zaznamenali aj diktafónom. Prezývky študentov sme získali z piatich obcí (Iža, Moča, Chotín, Marcelová, Búč), v ktorých sa nachádzajú základné školy s vyučovacím jazykom maďarským (v Patinciach a Radvani nad Dunajom sa nenachádza základná škola). Na výskume sa zúčastnilo 600 študentov, ktorí vyplnili nami zostavené dotazníky (o tom Bauko, 2006, s. 233).

V siedmich skúmaných obciach žije národnostne zmiešané obyvateľstvo. Sústredili sme sa na výskum používania prezývok obyvateľov maďarskej národnosti. Zaujímalo nás, v akom pomere sa vyskytujú prezývky slovenského pôvodu a aké sú rozdiely v sústave prezývok rôznych generácií (dospelých a študentov).

Na potrebu analyzovať sústavu živých osobných mien Maďarov žijúcich na Slovensku upozornil aj Vincent Blanár vo svojej monografii *Teória vlastného mena* (Blanár, 1996, s. 186).

Vo všetkých siedmich obciach tvoria príslušníci maďarskej národnosti väčšinu miestneho obyvateľstva. Podľa sčítania z roku 2001 je etnické zloženie obcí takéto:

	maďarská	slovenská	rómska	česká	ukra- jinská	poľská	Nemec- ká	spolu
Búč	1164 (93,6 %)	79 (6,4 %)						1243
Moča	1098 (92 %)	64 (5,4 %)	17	5	2			1194
Radvaň nad Dunajom	675 (91,5 %)	59 (8 %)		3		1		738
Chotín	1261 (87,1 %)	182 (12,6 %)		3			1	1448
Iža	1156 (72,8 %)	385 (24,2 %)	24	17				1589
Marcelová	3381 (88,5 %)	377 (9,9 %)	57	2				3822
Patince	448 (91,4 %)	38 (7,8 %)		2				490

3. Výskum prezývok rôznych generácií v bilingválnom prostredí

V bilingválnom priestore sa používa bohatý fond antroponým. Bilingvistí, ovládajúci dva jazyky, sú schopní vyberať zo širšieho súboru oslovení. Výber ovplyvňuje spoločenské prostredie, komunikačná situácia, adresát, téma rozhovoru, pragmatický činiteľ, teda kto sa rozpráva s kým, o čom, kedy a kde. Ako bilingválny priestor môžeme označiť aj južnú časť Slovenska, kde žije početná komunita maďarskej národnosti, ktorá bežne používa v komunikácii maďarský i slovenský jazyk. Bilingvistí majú schopnosť alternatívneho používania dvoch jazykov pri komunikácii s ostatnými v závislosti od situácie a prostredia, v ktorom sa táto komunikácia uskutočňuje (Štefánik, 2000, s. 17).

Maďari žijúci na Slovensku sú prevažne dominantnými bilingvistami, ktorí ovládajú lepšie maďarský jazyk ako slovenský. V slovensko-maďarskom prostredí na juhu Slovenska používajú občania maďarskej národnosti v každodennej komunikácii častejšie maďarský jazyk, čo sa prejavuje aj v pôvode zbieraného antroponymického materiálu. Dominujú prezývky maďarského pôvodu.

Doterajšie výskumy prezývok Maďarov žijúcich na Slovensku (Bauko, 2006) poukazujú na to, že tam, kde tvorí maďarská komunita väčšinu miestneho

obyvateľstva, sa v ich mennom súbore v menšej miere objavujú prezývky slovenského pôvodu:

Autor	Miesto výskumu	Okres	Maďarská národnosť (2001)	Počet prezývok	Slovenský pôvod
Csáky 1983	Kleňany	Veľký Krtíš	310 (92,3 %)	73	5 (6,8 %)
Juhász 1983	Váhovce	Galanta	1558 (77,1 %)	274	14 (5,1 %)
Csáky 1988	Ipeľské Úľany	Levice	329 (89,2 %)	56	1 (1,8 %)
Jankus 1988	Kamenín	Nové Zámky	1374 (89,9 %)	132	2 (1,5 %)
Jankus 1993	Biňa	Nové Zámky	1289 (89,6 %)	252	9 (3,6 %)
Sándor 1995	Kolíňany	Nitra	859 (59,5 %)	418	13 (3,1 %)
Bauko 2001	Iža	Komárno	1156 (72,8 %)	448	5 (1,1 %)

V skúmaných obciach sme zozbierali medzi zástupcami rôznych generácií celkovo 2830 prezývok, z ktorých 76 má slovenský pôvod (2,7 %). V materiáli dominujú prezývky pochádzajúce z maďarského jazyka. Na rozdiel od propriálnej oblasti je v apelatívnej oblasti vplyv slovenčiny badateľnejší: do maďarského kontextu Maďarov žijúcich na Slovensku sa v reči často vsúvajú slová, ale aj syntagmy či vety zo slovenského jazyka. Často používané výrazy (približne 250) sa dostali aj do výkladového slovníka maďarského jazyka (Pusztai, 2003), ktorý vydala maďarská akadémia vied. V antroponymickej sfére je vplyv slovenčiny v skúmanej oblasti menší.

V zozbieranom antroponymickom materiáli budeme skúmať prezývky slovenského pôvodu podľa motivačných činiteľov. Medzi dospelými sme zaznamenali 1767 prezývok, z ktorých má slovenský pôvod 35 mien (2 %).

1. Prezývky motivované osobným menom nositeľa

1.1. Z priezviska: Tvar a apelatívny význam priezviska asocjuje v pôvodoch prezývky často zvukovo i významovo podobné apelatíva, ktoré sa proprializujú. Na základe zvukovej (fonetickej) asociácie vznikli z nasledovných priezvisk prezývky: *Kocsis* > *Kocúr*, *Szuh* > *Sused*. V bilingválnom slovensko-maďarskom priestore sa tvoria prezývky aj prekladom priezviska: *Németh* > *Nemec*, *Csontos* > *Kost'*.

1.2. Z krstného mena a hypokoristika: Skrátением slovenského ekvivalentu mena *László* (Ladislav) vznikla prezývka *Ladi*. Jazykovou hrou vzniklo proprium *Cibula* z krstného mena *Gyula* (Július). Výmenou slabík mena *Béla* (Vojtech) vznikla prezývka *Labe*, ktorá asocjuje aj hydronymum, názov rieky.

1.3. Z priezviska a krstného mena: Začiatocné písmená antroponyma *Kovács* *Zoltán* asociovali prezývku *Koza*.

2. Prezývky označujúce vonkajšie vlastnosti nositeľa: *Blažej* (podobá sa na lekára *Blažaja* z televízneho seriálu *Nemocnica na okraji mesta*), *Čurák* (**podľa mužskosti**), *Kačica* (pomaly chodiaca žena), *Kečup* (má červenú tvár). Do tejto

skupiny môžeme zaradiť aj prezývky, ktoré vznikli podľa často používaného zvratu, oslovenia: *Kedy*, *Reža* (ryža), *Miláčik*, *Synko*.

3. Prezývky označujúce vnútorné vlastnosti nositeľa: *Tika* (= tichý), *Domešovač* („hore-dolu rozpráva“, *domieša*, popletie všetko). Obľúbené pitie či jedlo motivovalo vznik prezývok *Pivečko*, *Šumienka*, *Šunka*, *Ryža*.

4. Prezývky motivované konkrétnymi udalosťami: *Bičíš* (raz videli nositeľa mena, ako bičoval kravy), *Pešík Géza* (na vojne bol pešiakom), *Ežo* (získal svoju prezývku v škole na hodine slovenskej literatúry, keď preberali dielo Pavla Országha Hviezdoslava Ežo Vlkolinský), *Šatka* (raz mu zostala šatka na hlave, keď išiel k susedom), *Štvorka* (na jednom futbalovom zápase mal na drese štvorku, ktorá mu priniesla šťastie – dal dva góly).

5. Prezývky motivované zamestnaním nositeľa: *Bufetoš* (pracuje v obchode, ktorý má názov Bufet), *Predseda* (bol predsedom roľníckeho družstva), *Šunkatermelô* (*termelô* pestovateľ; v družstve kŕmi zvieratá). V materiáli sme našli príklad aj na paralelné pomenovanie osoby: stolára v jednej dedine prezývajú obyvatelia maďarskej národnosti formou *Asztalos* a slovenskej podobou *Stolár*.

6. Prezývky motivované inými životnými okolnosťami: *Sused* (býva v susedstve pohostinstva Presso, ktoré často navštevuje), *Podník* (je bohatý, vlastní viaceré podniky), *Štyri Böske* (má slovenských zaťov).

7. Pôvod prezývky je neznámy: *Brates* (azda zo slova brat).

Väčšina spomenutých prezývok vznikla proprializáciou apelatíva, resp. jeho deformovaného tvaru, výnimku tvoria transonymizované mená *Blažej*, *Ežo*, *Ladi*, *Labe*.

V niektorých prezývkach môžeme sledovať „prepínanie kódov“, v ich tvorbe sa zúčastňujú dva jazyky, slovenský i maďarský. V prezývkach *Bičíš*, *Bufetoš* sa k slovenskej bázevej morféme pripája maďarská prípona *-š* na analógiu maďarských slov *ostoros* (ostor = bič), *büfés* (büfé = bufet). *Šunkatermelô* je hybridné zložené meno, ktorého prvá časť pochádza zo slovenského, druhá časť z maďarského jazyka. V dvojčlenných prezývkach (z 35 je 33 jednočlenných) sa viaže k slovenskej prezývke maďarské krstné meno, resp. hypokoristikum: *Pešík Géza* (= Gejza), *Štyri Böske* (Böske < Erzsébet = Alžbeta). Z prezývok slovenského pôvodu sa dedia v rodine dva. Deti už oslovujú formami *Kiš* (= malý) *Podník*, *Kiš Predseda*, ktoré poukazujú aj na vek nositeľov.

Nie všetky prezývky sú známe celej dedine, niektoré sa používajú iba v okruhu mladých (18- až 35-ročných): *Brates*, *Ežo*, *Kečup*, *Koš*, *Nemec*, *Štvorka*, *Šumienka*, *Sused*.

V súbore mien sa okrem prezývok maďarského a slovenského pôvodu objavujú aj propriá pochádzajúce z iných cudzích jazykov. Nemecký pôvod má 6 prezývok: *Vejsi* (nem. weiss = biely, vznikla prekladom priezviska Fehér),

Čuspajz (nem. Zuspaise = omáčka, podľa obľúbeného jedla), *Firhang* (nem. Vorhang = záclona, podľa materiálu nosených šiat), *Šnajder Pál Ferenc* (nem. Schneider = krajčír, na základe zamestnania, v trojčlennom mene sa k prezývke pripája úradné meno: priezvisko Pál = Pavol a krstné meno Ferenc = František), *Krenky* (nem. krank = chorý, je často chorý), *Šange* (nem. danke = ďakujem; raz povedal nesprávne toto slovo). Z ruštiny pochádzajú 3 prezývky, ktoré identifikujú predstaviteľov staršej generácie: *Čevó* (rus. ничего = nič, takto odpovedal, keď nemal konkrétny tovar v obchode), *Davaj Vili* (rus. давай = poďme, pracoval u Rusov, ktorí ho nenechali nikdy oddychovať), *Točkáné* (rus. точка = bodka, bola učiteľkou ruského jazyka, gramatická koncovka *-né* poukazuje v maďarčine na ženský rod, teda ide o nositeľku mena). Prezývky anglického pôvodu (2) používa výlučne mladá generácia: *Spidy* (angl. speed = rýchly), *Kúlió* (angl. cool = vegeták). Z českého jazyka pochádzajú 2 prezývky: *Tyvole* (čes. ty vole, podľa často používaného zvratu), *Pepó* (Jozefa volal jeho jeden český kamarát hypokoristikami Pepa, Pepo, prezývka sa dedila v celej rodine).

Z dotazníkov sme získali 1063 študentských prezývok, z nich 41 (3,8 %) pochádza zo slovenského jazyka.

1. Prezývky motivované osobným menom nositeľa

1.1. Z priezviska: Prezývky študentov najčastejšie vznikajú z osobného mena nositeľa (43,5 % z celkového počtu študentských prezývok), a to z priezviska (24,2 %). Najčastejším spôsobom je skracovanie mena a používanie koncovkej morfémy *-i* (o tom Bauko, 2006). Fonetickou asociáciou vznikli z priezviska prezývky Biresák > *Burčák*, Czibor > *Cibuľa*, Ďuriček > *Budíček*, Klimáček > *Miláčik*, Szlovák > *Sloveso*. Fonematická štruktúra priezviska Uhrík asociovala maďarské slovo *ugrik* (= skáče), ku ktorému sa pripojilo aj slovo *žaba* (nositeľom mena je dievča), a tak sa zrodila hybridná prezývka *Ugrik Žaba* (prvá časť má maďarský, druhá slovenský pôvod). Sémantickou asociáciou vznikla prezývka *Pavúk* z priezviska Bogár. Slovo bogár (= chrobák) pochádza z maďarského jazyka a jeho slovenský preklad sa stal motivačným činiteľom. Slovo pavúk (hyponymum) patrí do sémantického poľa pojmu chrobák (hyperonymum). Priezvisko Sánta (= krivajúci), ktoré má maďarský pôvod, asociovalo v pôvodcovi mena slovenské slovo *Nebehaj*, ktoré sa stalo prezývkou (meno *Nebehaj* existuje v inej triede aj ako priezvisko, takže prezývka mohla vzniknúť aj transonymizáciou). Skrátением priezviska Ďurkovič vznikla hypokoristická prezývka *Ďurko*. Niektoré prezývky sa tvoria kalkovaním; prekladom priezviska maďarského pôvodu vznikli prezývky Németh > *Nemec*, Orosz > *Rus*, Szilvács > *Slivka*.

1.2. Z krstného mena a hypokoristika: Väčšina sem patriacich prezývok vznikla fonetickou asociáciou: Árpi, Márk > *Párky* (2), Bandika > *Bandaska* (3, objavuje sa v troch rôznych základných školách), Dominik > *Domček* (2), Iveta

> *Veta*, Šanika (Alexander) > *Sanitka*, Maťo (Matej) > *Paťo*, Miši (Michaela) > *Myš*, Petra > *Petružlen* (do fonematickej štruktúry mena sa vsunula samohláska pre jednoduchšiu výslovnosť), Riči (Richard) > *Ryža*.

1.3. Z priezviska a krstného mena: Z osobného mena Marcsa Márk pochádza hybridná prezývka *Harčapárky* (maď. harcsa = sumec).

2. Prezývky označujúce vonkajšie vlastnosti nositeľa: *Činka* (svalnatejší chlapec), *Špekačky*, *Šunka* (sú tuční), *Obor* (je vysoký), *Opica* (2, sú chlpatí), *Šašo* (má väčší červený nos), *Tyčinky* (je tenký).

3. Prezývky označujúce vnútorné vlastnosti nositeľa: *Ježibaba* (je neposlušná), *Šašo* (je vždy veselý), *Treska* (obľúbené jedlo).

4. Prezývky motivované konkrétnymi udalosťami: *Brunder Štyrci* (na hodine nemčiny vyslovil nesprávne slovo Bruder = brat a na hodine slovenského jazyka napísal nesprávne na tabuľu číslovku štyri), *Jedy* (chodila často za svojím priateľom, ktorý pracoval v Jednote), *Oné* (na hodine slovenčiny nevedel adekvátne odpovedať a viac ráz povedal za sebou slovo *oné*).

5. Prezývky motivované zamestnaním, vlastnosťou rodinného príslušníka: *Kečup* (jeho otec má červenú tvár, rád si vypije), *Kiš* (= malý) *Predseda* (jeho starý otec bol predsedom poľnohospodárskeho družstva). Spomínané prezývky sa dedili v celej rodine.

6. Motivácia prezývky je neznáma: *Doleruky*.

V materiáli študentov sa objavili aj také slová, ktoré sa často používajú v reči Maďarov žijúcich na Slovensku. Nasledujúce apelatíva používané v slovenčine sa dostali aj do nového výkladového slovníka maďarského jazyka, ktorý vydala maďarská akadémia vied: *bandaska*, *burčák*, *činka*, *kečup*, *párky*, *špekačky*, *sanitka*, *tyčinky*, *treska*. Tieto výrazy sa v slovnej zásobe študentov propriálizovali. Tzv. prepínanie kódov môžeme sledovať v prezývkach *Brunder Štyrci*, *Harčapárky*, *Kiš Predseda*, *Ugrik Žaba*.

Okrem slovenských prezývok sa vyskytli v dotazníkoch aj mená s nemeckým a anglickým pôvodom. Z nemčiny pochádzajú 3 prezývky: *Brunder Štyrci* (už spomínané prvé slovo prezývky), *Kinder* (= dieťa, z priezviska Kinzer), *Štekker* (= zásuvka, stoja mu vlasy, akoby vložil prsty do zásuvky a zasiahol ho elektrický prúd). Z angličtiny pochádza 6 prezývok: *Lajtoščoki* (angl. light = ľahký, jeho obľúbeným jedlom je čokoláda), Nagy Tamás > *Big Thomas* (prezývka vznikla prekladom osobného mena), *Big* (je vysoký), *Dens* (angl. dance = tanec, rada tancuje), *Lukiboy* (Lukáč > Luki, angl. boy = chlapec), *Nudigirl* (angl. girl = dievča; raz bola na nudistickej pláži).

Vek je dôležitou kategóriou v porozumení rozdielov medzi prezývkami dospelých a žiakov. V skupine dospelých prevláda racionálny charakter prezývok

a v skupine žiakov emotívny. Tvorba prezývok je živá a obľúbená u oboch generácií rovnako.

Prezývky dospelých majú variabilné formy. Môžu identifikovať osobu samostatne, ale často sa spájajú aj s priezviskom, krstným menom, hypokoristikom. Častejším motívom vzniku prezývok je homonymné úradné meno vyskytujúce sa v určitej societe. V dedinách, kde sa ľudia navzájom poznajú, má tradíciu identifikovať osoby prezývkami. U dospelých sú frekventované prezývky pochádzajúce z mena rodinných príslušníkov, príbuzných. Majú dlhšiu životnosť, niektoré sa aj dedia. Nositeľ mena má väčšinou jednu prezývku, dospelých teda charakterizuje mononymia (jednomennosť). Nachádzajú sa neraz dokonca aj v písomných prameňoch (v matričných záznamoch, rôznych menných zoznamoch atď.). Väčšinou sú známe širšiemu okruhu ľudí (celej miestnej societe), tvoria ustálenejší súbor mien. Jednotlivca/rodinu viacerí poznajú iba pod prezývkou, niekedy sa stane, že nevedia ani jeho úradné meno).

Prezývky študentov sa používajú hlavne v školskom prostredí, sú prevažne jednočlenné. Prvotným cieľom je lichotenie, respektíve provokovanie, nahnevanie, zosmiešnenie toho druhého. Homonymné meno je zriedkavejšie motivačným činiteľom. Frekventovaným spôsobom je tvorenie prezývok z úradného mena jeho nositeľa. Majú kratšiu životnosť, väčšinou zanikajú odchodom zo školy. Jeden študent má často viac prezývok, charakterizuje ich polyonymia (viacmennosť). Používajú sa väčšinou v živej reči, vo verbálnej podobe a občas v písanej forme v súkromných listoch, e-mailoch, esemeskách. Sú známe v menších societách, charakterizuje ich užší spoločenský úzus, tvoria neustále sa meniaci menný súbor.

Slovensko-maďarský bilingválny priestor vplýva na nominačný proces. V súbore mien sa objavujú prezývky zo slovenského i maďarského jazyka. Nositeľ mena dostáva prezývku od tej society, v ktorej žije. V prípade Maďarov žijúcich na Slovensku v každodennej komunikácii prevláda používanie materinského jazyka, čo sa prejavuje aj v zozbieranom antroponymickom fonde. Dominantný bilingvizmus je prítomný aj v používaní prezývok: dominantná časť priríi je maďarského pôvodu.

Literatúra

BAUKO, J.: Ragadványnevek rendszere Izsán. Systém prezývok v obci Iža. Nitra: Univerzita Konštantína Filozofa, Filozofická fakulta 2001. 156 s.

BAUKO, J.: Ragadványnév-vizsgálatok a nyitrai Konstantin Egyetemen. In: Névtani Értesítő 25. Budapest: ELTE 2003, s. 188 – 194.

BAUKO, J.: Személynévvizsgálatok a nyitrai Konstantin Egyetem magyar szakos hallgatói körében. In: Studia artis grammaticae et litterarum. A Magyar Nyelv és Irodalom Tanszék Kiadványai I. Nitra: FSŠ UKF 2004, s. 74 – 89.

BAUKO, J.: Diákragadványnev-vizsgálatok magyar-szlovák kétnyelvű környezetben. In: Regionális dialektusok, kisebbségi nyelvhasználat. Budapest: Magyar Nyelvtudományi Társaság 2005, s. 143 – 152.

BAUKO, J.: Ragadványnev-kutatások Szlovákiában. In: Vallanak a neveink múlttól és jelenről. Magyar névtani kutatások Szlovákiában. MNyTK. 225. Budapest – Nitra: Magyar Nyelvtudományi Társaság – Konstantin Egyetem 2006, s. 110 – 124.

BAUKO, J.: Prezývky študentov v bilingválnom prostredí. In: Varia XIV. Bratislava: Slovenská jazykovedná spoločnosť pri SAV – Katedra slovenského jazyka FF UKF v Nitre 2006, s. 232 – 241.

BAUKO, J.: Prezývky v systéme antroponým. In: Varia XV. Medzinárodné kolokvium mladých jazykovedcov. SAV, Bratislava. Tajov 2005. (V tlači.)

BAUKO, J.: Vplyv bilingválneho priestoru na používanie fatických jazykových prvkov v komunikácii. In: Kontinuitné a diskontinuitné otázky jazykovej komunikácie. Banská Bystrica 2006. (V tlači.)

BLANÁR, V.: Teória vlastného mena. Status, organizácia a fungovanie v spoločenskej komunikácii. Bratislava: Veda 1996, 251 s.

BLANÁR, V. – MATEJČÍK, J.: Živé osobné mená na strednom Slovensku I. 1. Designácia osobného mena. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1978.

CSÁKY, K.: Kelenye (Kleňany) család- és ragadványnevei. Magyar Személynévi Adattárak 59. Budapest: ELTE 1983. 56 s.

CSÁKY, K.: Ipolyfödemes (Ipeľské Úlany) személynévei. Magyar Névtani Dolgozatok 78. Budapest: ELTE 1988. 85 s.

JANKUS, G.: Kéménd (Kamenín) család- és ragadványnevei. Magyar Személynévi Adattárak 86. Budapest: ELTE 1988. 40 s.

JANKUS, G.: Bény (Biňa) személynévei. Magyar Névtani Dolgozatok 122. Budapest: ELTE 1993. 55 s.

JOZEFOVIČ, M.: Živé mená žiakov a študentov z motivačného a slovotvorného hľadiska. In: K problémom vyučovania jazyka a literatúry na ZŠ a SŠ. Bratislava: Univerzita Komenského, Pedagogická fakulta 2006, s. 19 – 37.

JUHÁSZ, A.: Vága (Váhovce) mai személynévei. Magyar Személynévi Adattárak 61. Budapest: ELTE 1983. 27 s.

KNAPPOVÁ, M.: Tvorba přezdívek stále živá. In: 12. slovenská onomastická konferencia a 6. seminár „Onomastika a škola”. Prešov 1996, s. 121 – 125.

KNAPPOVÁ, M.: Přezdívky v proměnách staletí. In: Acta onomastica XL. Praha: Ústav pro jazyk český AV ČR 1999, s. 82 – 88.

KNAPPOVÁ, M.: K proměnám systému hypokoristik. In: Onomastické práce 4. Sborník rozprav k sedmdesátým narozeninám Ivana Lutterera. Praha: Ústav pro jazyk český AV ČR 2000, s. 209 – 115.

KRŠKO, J.: Úloha stredy a okraja societ pri tvorbe prezývok. In: Okraj a střed v jazyce a literatuře. Ústí nad Labem: Univerzita J.E. Purkyně 2003, s. 82 – 86.

KRŠKO, J.: Komparácia slovenských a poľských žiackych prezývok. In: KRŠKO, Jaromír – IMRICHOVÁ, M. – ODALOŠ, P.: Sociálny kontext onymie. Banská Bystrica: Univerzita Mateja Bela Banská Bystrica – Prešovská univerzita 2006, s. 6 – 14.

Magyar értelmező kéziszótár. Red. PUSZTAI, Ferenc. 2. vyd. Budapest: Akadémiai Kiadó 2003. 1507 s.

MATEJČÍK, J.: Psycholingvistické aspekty živých osobných mien. In: X. slovenská onomastická konferencia. Bratislava: SAV 1991, s. 215 – 225.

OLOŠTIAK, M.: Niekoľko poznámok k motivácii a designácii sekundárnych pomenovaní (prezývok). In: Slovenská reč, 2000, roč. 65, č. 5 – 6, Bratislava, s. 270 – 278.

PATRÁŠ, V.: Sekundárne pomenovania (prezývky) a ich sociolingvistický rozmer vo formalizovaných mikrospoločenstvách. In: Sociolingvistika a areálová lingvistika. Sociolingvistica Slovaca 2. Ed. S. Ondrejovič. Bratislava: Veda 1996, s. 45 – 56.

SÁNDOR, A.: Kolon ragadványnevei. In: Magyar Nyelvtudományi Társaság Kiadványai 209. Az V. Magyar Névtudományi Konferencia előadásai, I. kötet, Budapest–Miskolc 1997, s. 187 – 194.

ŠTEFÁNIK, J.: Jeden člověk, dva jazyky. Dvojazyčnost' u dětí – Predsudky a skutočnosti. Bratislava: Academic Electronic Press 2000.

ТРАНСФОРМАЦІЙНІ ТЕНДЕНЦІЇ ПОСТТОТАЛІТАРНОЇ ДОБИ В УКРАЇНСЬКОМУ ТА СЛОВАЦЬКОМУ ІМЕННИКАХ

Любомир Белей

Особливості розвитку національних систем особових імен українців та словаків уже були об'єктом наукового вивчення [1], проте від того часу відбулися докорінні суспільно-політичні зміни, які суттєво позначилися на характері трансформаційних процесів у сфері національних іменників. Так, протягом останнього десятиліття ХХ ст. Україна та Словаччина здобули незалежність, була проведена деідеологізація (декомунізація) культурного життя українців та словаків, було забезпечено реальну свободу совісті, українська та словацька мови здобули статус державних, відбулася лібералізація національних законодавств, що врегульовує надавання та вживання особових імен, утвердилися тісні міжнародні контакти словаків та українців, у тому числі завдяки міжнародному туризму та трудовій імміграції. Перераховані екстралінгвальні чинники визначають характер трансформаційних процесів української та словацької системи особових імен посттоталітарної доби.

Найпомітнішим вектором, що вказує на головний напрямок розвитку українського та словацького іменників посттоталітарної доби, є, безперечно, глобалізаційний. Усунення обмежень та заборон тоталітарної доби зробило сучасні український та словацький іменники відкритими, в т.ч й для зовнішніх впливів. Глобальні принципи організації іменника, тобто його інтернаціональний (германський за походженням) репертуар, маргіналізація традиційних офіційних іменних варіантів, особливе конотаційне наповнення розмовних іменних варіантів, нетрадиційні мотиви та принципи присвоєння імен тощо прочали прищеплюватися як на українському, так і на словацькому ґрунті.

Яскравим свідченням експансії західної поп-культури на національні іменники українців та словаків може слугувати помітне зростання питомої ваги імен, як правило, германського, рідше романського походження. Так, наприклад, протягом перших п'яти років словацької незалежності реєстр офіційних імен словаків поповнили такі утворення, як *Afrodita* [5,39], *Amarila* [5, 45], *Amína* [5, 46], *Andreas* [5, 47], *Anica*, *Anika* [5, 48], *Asen*, *Asia* [5, 54], *Benedikt* [5, 60], *Bernadeta* [5, 62], *Cecil* [5, 71], *Darovin* [5, 80], *Ditmar* [5, 82], *Dorian* [5,85], *Dženifera*, *Džesika* [5, 88], *Elma* [5, 92], *Enriko* [5, 94], *Evamária*, *Evarist* [5, 99] та ін. Український іменник посттоталітарної доби

поповнили цілий ряд імен, які досі в офіційному реєстрі особових імен українців не вживалися [див.: 3]. Напр.: *Алан, Алекс, Девід, Даніель, Доменік, Жан, Едвін, Еміліан, Крістоф, Крістіан, Мартін, Міхаель, Норберт, Рафаель, Самуель, Том, Фредерік, Філіпп, Андрієнн, Бернадет, Ванеса, Генрієтта, Данієлла, Дасонет, Даяна, Деніза, Джульєтта, Еммануель, Еміліанна, Етела, Жаклін, Жанет, Жасмін, Зоф'я, Інґрід, Індія, Йоганна, Катрін, Крістіна, Люсіне, Манана, Мелісса, Мілена, Мішель, Наїра, Нанді, Ніколетта, Ніколь, Ноємі, Ноємін, Октавія, Патрісія, Ребека, Сабріна, Сандра, Ясміна* та ін.

Впливом глобалізаційних тенденцій треба, очевидно, пояснювати появу в ролі українських офіційних подвійних імен на зразок *Анна-Крістіна, Даніель-Євгеній, Аннамарія, Глорія-Анастасія, Крістіна-Грета, Лючія-Ізабелла, Ніколетт-Емілія, Сабріна-Жаклін, Сара-Ніколь* тощо, тим більше, що „Сімейний кодекс України” ст.146 дозволяє надавати дитині не більше двох імен, якщо інше не випливає із звичаю національної меншини, до якої належить мати і (або) батько. Словацьке мовне законодавство обмежує експансію повійних імен в офіційний вжиток, оскільки чітко регламентує, що громадяни Словацької Республіки в офіційному вжитку використовують лише одне ім'я; у разі, коли у метриці записано кілька імен, то використовується лише те, яке подано у метриці першим [5, 270]. Саме такими обмеженнями, очевидно, можна пояснити появу у функції офіційних своєрідних словацьких неокмпозит на зразок *Annamária* [5, 49], *Evamária* [5, 99].

Глобалізаційні тенденції у сфері сучасних іменників українців та словаків відбуваються надзвичайно активно. За нашими підрахунками, українські батьки у більше ніж 10% випадків віддають перевагу іменам-неологізмам германського чи романського походження при виборі імені для своєї дитини. Переконливо ілюструє глибину глобалізаційних процесів на словацькому мовному ґрунті кумедна ситуація з літературними героями Г.Кріжанової-Бріндзової, які на підставі дитячих імен *Charlota, Yveta, Felicia, Conchita, Angelika, Claudia, Janeta, Andrea, Laura, Gina, Michel, Jacqueline* вважають, що мають справу з Парижем, а не з одним із братиславських мікрорайонів [5, 30].

Активність глобалізаційних процесів у сфері українського іменника посттоталітарної доби підтверджує й поява нових зон варіантності імен, зумовлених адаптацією структури чужомовних імен-неологізмів до норм української літературної мови. Пор.: *Крістіан – Крістіян, Ванесса – Ванеса, Данієла – Данієлла, Камілла – Каміла, Кристина-Крістіна, Данііл – Даніл, Давід – Девід, Данієл – Даніель, Данііл – Данііл, Еммануель – Емануель,*

Етела – Етелла, Ніколетта – Ніколета – Ніколет – Ніколетт, Катрін – Катріна, Жанета – Жанетт, Даяна – Дайана тощо. Такі фонетичні, морфологічні та орфографічні іменні дублети часто не мають ніякої функціонально-стилістичного чи конотативного навантаження, а тому є надлишковими.

У словацькому національному іменнику посттоталітарної доби виразно проявляє себе така трансформаційна тенденція, як фемінізація, рідше маскулінізація системи особових імен, що проявляється у масовому творенні жіночих імен на базі чоловічих та навпаки. Тільки за 13 років, що минули між різними виданнями словника М.Майтана та М.Поважая [див.: 4; 5], офіційний словацький іменник збагатився такими жіночими іменами, що утворилися на базі чоловічих *Adina* [5, 36], *Adalberta* [5, 37], *Alana* [5, 40], *Alexia* [5, 42], *Amadea* [5, 44], *Apolónia* [5, 51], *Asena* [5, 54], *Bertína* [5, 63], *Davoršina* [5, 80], *Dezidera* [5, 82], *Drahol'uba* [5, 86], *Edmunda* [5, 89] та *Dian* [5, 82] від *Diana* тощо. В українському іменнику посттоталітарної доби фемінізація імен має поодинокий характер – *Горислава* [2, 90], *Йордана* [2, 96].

Важливим джерелом поповнення офіційного іменників українців та словаків стали колоритні народнорозмовні з походження іменні варіанти, які, однак, уже давно втратили всякі емоційно-оцінні конотації та характеризуються значним ареалом поширення. Пор. українські *Артемко* [2, 54], *Бенедьо, Бенедь* [2, 55], *Гавро, Гапко, Гель, Геник, Гарась, Герась, Гринь, Гриць, Грицько* [2, 59], *Данко, Данько, Демко, Дорко, Дорош* [2, 60], *Захарко, Зенко, Зінько* [2, 63], *Івон, Ілько* [2, 64], *Конаш, Кость* [2, 66], *Лесь, Лешко, Лучко* [2, 67], *Матій, Мацько, Мелешко* [2, 69] та ін.; словацькі *Bea* [5, 59], *Vohuna* [5, 65], *Bron'a* [5, 69], *Dora* [5, 85], *Elma* [5, 92], *Eta* [5, 97], *Jela* [5, 136], *Jerguš* [5, 137], *Maroš* [5, 173] тощо.

Помітною трансформаційною тенденцією українського та словацького посттоталітарних іменників залишається оновлення їх офіційними іменами слов'янського походження. Однак якщо словацький офіційний іменник поповнюється головним чином іменами південнослов'янського походження на зразок *Davorina* [5, 80], *Devana* [5, 81], *Dobrota* [5, 84], то суто українським чинником популяризації слов'янських з походження імен стало поширення в Україні язичницького віровчення, відомого під назвою РУНвіра. Адепти РУНвіри складають присягу та змінюють християнські імена на дохристиянські, як правило, слов'янські або варязькі. У зв'язку з цим у середовищі рунвірівців у згоді з канонами їх віровчення функціонують лише нехристиянські імена на зразок *Богумир, Боєслав, Гатило, Вірослав, Володар, Войтко, Вітан, Дан, Дарислав, Зореслав, Києслав, Лев, Миролюб, Орій, Ратислав,*

Світозар, Світомир, Яр, Яромисл, Божедара, Горислава, Зоряна, Калина, Квіта, Лель, Лада, Оріяна, Оріянка, Переяслава, Рада та ін.,

Лібералізація української та словацької системи офіційних особових імен посттоталітарної доби уможливила масове використання у статусі офіційних цілої низки специфічних імен або офіційних іменних варіантів, які характерні для національних іменників представників меншин України та Словацької Республіки. Лише в Ужгороді протягом 2000-2005 р. зафіксовано у ролі офіційних угорські *Арпад, Атілла, Балінт, Дюла, Іштван, Ласло, Сілард, Тамаш, Янош, Естер, Іболя, Ілона, Тімеа, Ченге*; циганські *Дежев, Лойчі, Вілма*; російські *Даніїл, Марк, Нікіта, Альона, Аріна, Дар'я*; румунські *Васіле, Сильвіану*; вірменські *Ашот, Мелік*; азербайджанські *Аскер, Заур*; грузинське *Отар* тощо. Пор. словацькі: *Aleš, Pribiš, Zdenko; Zbyšek, Vanda; ArpáAd, Gejza, Zoltán; Detrich, Erich, Lizelota* та ін. [5, 275]. Широке використання громадянами України та Словаччини неукраїнського та, відповідно, несловацького походження питомо національних власних імен в офіційному вжитку відповідає стандартам Європейської хартії регіональних та міноритарних мов.

Генеральні напрями трансформаційних процесів посттоталітарного періоду для українського та словацького іменників є дуже близькими. Якщо у повоєнний період рушієм змін виступає прагнення подолати гострий дефіцит офіційних імен та за посередництвом офіційного іменника увиразити його національну специфіку, то починаючи з 90-х рр. ХХ ст. панівне становище здобуває трансформаційна тенденція до системної інтеграції національних (українського та словацького) іменників у пан'європейський онімійний простір, що можна кваліфікувати як прояв лінгвальної глобалізації. Мовно-культурні механізми трансформації словацького та українського іменників зберігають певну специфіку, яка ґрунтується на національних традиціях назовництва.

Література

1. БЕЛЕЙ, Лю.: Особливості функціонального розвитку іменника словаків та українців. Ін.: Науково-технічна революція і сучасні процеси розвитку лексики української народно-розмовної мови. Ужгород: 1989. с. 11 – 13.

2. БЕЛЕЙ, Лю.: Ім'я для дитини в українській родині.-Ужгород, 1993. 118 с.

3. СКРИПНИК, Л. – ДЗЯТКІВСЬКА, Н.: Власні імена людей: Словник-довідник. Київ: 1996. 335 с.

4. МАJTÁN, М. – POVAŽAJ, М.: Meno pre naše dieťa. Bratislava: 1985. 198 s.

5. МАJTÁN, М. – POVAŽAJ, М.: Vyberte si meno pre svoje dieťa. Bratislava: 1998. 344 s.

СЕМАНТИКА ЧЕСЬКИХ ВЛАСНИХ ОСОБОВИХ ІМЕН-КОМПОЗИТІВ СЛОВ'ЯНСЬКОГО ПОХОДЖЕННЯ

Любов Осташ

У сучасній чеській антропонімії в офіційній сфері називання активно функціонують слов'янські автохтонні імена-композити. Вони утворюють антропонімічний тип, який з погляду лексичного і словотвірного в рамках сучасної чеської антропонімії є найцікавішим. Слов'янські автохтонні імена-композити (далі в тексті також – CAI) – це однослівні утворення із двох зрощених або поєднаних сполучним голосним звуком кореневих основ. У ролі цих основ, інакше кажучи, складових компонентів, виступають корені різних повнозначних частин мови, уживаючись як у препозиції, так і в постпозиції, хоча деколи один із таких складових компонентів уживається лише в препозиції або лише в постпозиції.

Компоненти імен-композитів ще у глибоку давнину мали свою семантику, яка протягом століть могла змінюватися. Тому у визначенні семантики імен-композитів не всі дослідники однастайні. У далекому минулому в іменах-композитах кореневі основи поєднувалися між собою в композитні антропонімії утворення для вираження певного конкретного поняття, звичайно, відповідного батьківського містичного, забобонного побажання новонародженій дитині. Одне й те ж ім'я люди, розділені століттями, могли трактувати з дещо іншим відтінком значення. Можливо, впливали і якісь племінні різночитання семантики імені. Але спільність у семантиці CAI у різних слов'янських народів при їх зіставленні все ж проглядається дуже виразно.

У чеських власних особових іменах-композитах, які вживаються як офіційні варіанти, наявні 86 основ. З них 64 основи трапляються лише в препозиції: **Běl-, Blah-, Boh-/Bog-, Bol-, Bož-, Bran-/Bron-, Brat-, Břet-, Če-, Čech-, Čest-/Cti-, Čist-, Da-, Dal-, Des-, Dobr-, Duch-, Hor-, Hvězd-, Chot-, Chran-, Jar-, Kaz(i)-, Kras-, Křes-, Květ-, Lud-/Lud-/Ljud-/Lid-, Lut-, Meč-, Mni-, Moj-, Mst(i)-, Nadě-, Něh-, Pravd-/Prav-, Příby-, Rat-, Rost-/Rast-, Se-, Sobě-, Spyti-, Stan-, Stoj-, Strěz(i)-, Svat-, Svet-, Svoj-, Tich-, Tom-, Tug-, Vad-, Věk-, Vel-, Vjače-/Vác-/Věnce-, Vlast-, Vni-, Vrat-, Vše-/Vse-, Zby-/Zbi-/Bi-, Zde-/Zdi-, Zlat-, Zvon-, Žel-, Žit-**. 17 основ містяться в сучасних чоловічих і жіночих іменах і в препозиції, і в постпозиції. Зокрема, це: **Boj-, -boj; Bor-, -bor; Bud-, -bud; Dan-, -dan; Dar-, -dar; Drah-/Drag-, -drag; Host-, -host; Lub-/Lub-/Ljub-/Lib-, -ljub; Mil-, -mil; Mir-, -mír (-mír); Rad-, -rad; Slav-, -slav; Věr-, -věr; Vit-, -vít; Vlad-/Lad-**

-volod; Voj-, -voj; Zor-, -zar. Лише постпозитивними є 5 основ: **-hněv/-gněv, -chval, -mysl, -pluk, -těch.** Найпоширенішими є імена, що містять **Slav-, -slav, Mir-, -mír (-mír), Mil-, -mil.** Далі за поширеністю основи розташовані так: **Lud-/Lud-/Ljud-/Lid-, Rad-, -rad, Lub-/Lub-/Ljub-/Lib-, -ljub, Voj-, -voj, Drah- (Drag-), -drag, Voj-, -voj, Bor- (Boř-).**

Нижче розглянемо етимологію й особливості функціонування найпоширенішого компонента.

Slav-, -slav. Сучасні чеські імена: чол. *Anděloslav, Blahoslav, Boguslav, Boguslaw, Bohuslav, Bojeslav, Bojislav, Boleslav, Boleslaw, Borislav, Boryslav, Bořislav, Božislav, Branislav, Bratislav, Bronislav, Bronislav, Bronislav, Břetislav, Budislav, Ctislav, Czeslav, Czeslaw, Czesław, Čechoslav, Česlav, Čestislav, Čistoslav, Danislav, Dobroslav, Drahoslav, Duchoslav, Hostislav, Hvězdoslav, Chranislav, Jaroslav, Jaroslaw, Krasoslav, Kristoslav, Krunoslav, Kvetoslav, Květoslav, Ladislav, Liboslav, Lubislav, Luboslav, Lубoslav, Ludislav, Ludoslav, Májoslav, Mečislav, Měčislav, Mieczyslaw, Miloslav, Miroslav, Mirosláv, Miroslav, Miroslaw, Mnislav, Mstislav, Něhoslav, Pravoslav, Przemyslaw, Přemyslav, Přebyslav, Radislav, Radoslav, Radslav, Rastislav, Ratislav, Renislav, Rostislav, Rozstislav, Slaviboj, Slavibor, Slavoboj, Slavomil, Slavomír, Soběslav, Stanislav, Stanislav, Stanislav, Svatoslav, Svätoslav, Svetislav, Svetoslav, Světoslav, Šlechtislav, Tomislav, Vácslav, Věkoslav, Veeslav, Velislav, Věnceslav, Vencislav, Věroslav, Vieroslav, Vítázoslav, Vítěslav, Vítězslav, Vítězslav, Vitoslav, Vítoslav, Vjačeslav, Vjekoslav, Vladislav, Vlastislav, Vojislav, Vnislav, Vojslav, Vratislav, Všeslav, Władyslaw, Władysław, Zbislav, Zbyslav, Zdeslav, Zdislav, Zdzislav, Zdzislav, Zlatoslav, Zorislav, Zoroslav, Želislav, Žitoslav, жін. *Běloslava, Blahoslava, Boguslava, Boguslawa, Bohuslava, Bojislava, Boleslava, Borislava, Bořislava, Božislava, Branislava, Bratislava, Bronislava, Bronislawa, Břetislava, Ctislava, Czeslawa, Česlava, Čistoslava, Danislava, Daroslava, Desislava, Dobroslava, Dragoslava, Drahoslava, Duchoslava, Hostislava, Hvězdoslava, Chranislava, Jaroslava, Krasoslava, Kvetoslava, Kvetosláva, Květoslava, Ladislava, Liběslava, Liboslava, Lubislava, Luboslava, Lубoslava, Ludislava, Ludoslava, Mečislava, Miloslava, Miroslava, Miroslava, Mnislava, Naděslava, Něhoslava, Pravoslava, Přemyslava, Přebyslava, Radislava, Radoslava, Radslava, Rastislava, Rostislava, Slavomila, Slavomíra, Soběslava, Stanislava, Stanislawa, Stanislava, Svatoslava, Světoslava, Tomislava, Věkoslava, Veeslava, Velislava, Venceslava, Věnceslava, Věroslava, Vieroslava, Vinceslava, Vítěslava, Vítězslava, Vítězslava, Vitoslava, Vladislava, Vlastislava, Vojeslava, Vojislava, Vojslava, Vratislava, Władyslawa, Zbislava, Zbyslava, Zdenislava, Zdeslava, Zdislava, Zdzislawa, Zlatislava, Zlatoslava, Zoroslava, Želislava, Žitoslava.* Іменник **sláva** за походженням праслов'янський. Сучасне значення слова*

(„почесна повсюдна популярність як свідчення визнання чиїх-небудь заслуг, таланту тощо”) розвинулося із первинного „звеличування”. У давнину слово було утворене від дієслова ***slaviti**, „робити так, щоб хто-небудь став предметом загальних розмов, щоб було про нього щось послухати” (7, с. 428). Пор. давнє **sluti** „називатися, славитися” (5, т. III, с. 433), чеські застарілі лексеми: **slouti** „називатися”, **proslouti** „виділитися, відзначитися, прославитися” (16, с. 1411), а також сучасні чеські слова: **sláva** „слава”, **slavný** „(у битві) славний”, **slavit** „святкувати, відзначати; торжествувати” (8, т. II, с. 316).

На сьогоднішній день у мовознавстві існують й інші припущення про етимологію компонента **-slav-**. Наприклад, Ф. Міклошич вважав, що *slava* – це „*nomēn*” (ч. **jméno**, укр. **ім'я**) і ніколи – „*gloria*” (ч. **sláva**, укр. **слава**). В. Ташицький припускав можливість значень „слава”, „славний”. Ф. Копечни вважає за необхідне прокоментувати **-slav** таким чином: „справа в тому, що **-slav** може мати і значення „ім'я” або „іменований” (пов'язане – так як **sláva** – зі **slouti** „іменуватися”), до того ж і зараз славний є той, „хто має ім'я” (10, с. 78). Однак слід наголосити, що твердження про первісне значення компонента **-slav-** як „славетний, відомий, славнозвісний” є загальноновизнаним (2, с. 211; 15, с. 85). Цієї позиції дотримуємося і ми в даній статті.

Постпозитивний антропонімний компонент **-slav** ґрунтовно досліджений у статті І. М. Железняк. Розвиток його семантики проходив від ад'єктивного значення (воно вважається більш давнім) до номінативного через тимчасове звуження семантичного обсягу до нуля. Компонент **-slav** перестав співвідноситись із ***slavъnъ**. У результаті нового семантичного осмислення **-slav** наблизився до іменника *slava*, і це значення під дією „народної етимології” закріпилося в мові (2, с. 220). У деяких сучасних іменах **-slav** трактується і як іменник, і як прикметник. Пор.: *Soběslav* – „(сам) собі славний, який має свою славу” (9, с. 255).

Старочеські імена: *Slavobor*; *Slav(i)bor*; *Slav(i)mir*; *Blahoslav*; *Bohoslav*; *Bohuslav*; *Boleslav*; *Bořislav*; *Branislav*; *Dobroslav*; *Drahošlav*; *Hostislav*; *Chotěslav*; *Jaroslav*; *Nadslav*; *Přibyslav*; *Rad(o)slav*; *Radislav*; *Rostislav*; *Soběslav*; *Stanislav*; *Veleslav*; *Vladislav*; *Vlastislav*; *Zlatoslav*; *Zořislav* та ін. (15, с. 86).

У сучасній чеській антропонімії кількома іменами представлене поєднання християнських імен, запозичених апелютивів (перший компонент) з постпозитивним компонентом **-slav**. Ця тенденція уже має свої традиції у чеській, словацькій і польській антропоніміях, пор. старочеські *Janislav*; *Arcislav* (< *Arc[helauš]* + **-slav**) (15, с. 177), давнє словацьке *Petrislav* (XI-

I ст.) (11, с. 232), старопольські *Biedrzyslaw* (< *Biedzych* < *Fridrich*), *Bienieslaw* (< *Bieniesz* < *Benedykt*), *F(i)ebroslaw*, *Gwislaw*, *Idzislaw*, *Iwoslaw*, *Janislaw*, *Marcislaw*, *Markuslaw* (12, с. 24), сучасні чеські чоловічі імена *Anděloslav*, *Kristoslav*, *Krunoslav*, *Májoslav*, *Šlechtislav*. Ім'я *Anděloslav* походить від поєднання сучасного чеського імені грецького походження *Anděl* + компонент *-slav*, *Kristoslav* – від *Krist[ian]* + *o* + *-slav*. *Krunoslav* – ім'я, запозичене, мабуть, із південнослов'янських антропонімій, пор. болг. *Крунислав* < *Круне* і *-слав*. Ім'я *Круне* пов'язане з болгарським діалектним апелятивом **кру́на** „корона, вінець” (3, с. 279), пор. також хорв. **krúna** „корона” (4, с. 452) (обидва – від лат. **corona** „корона, вінець”). Ім'я *Májoslav* може мати кілька етимологій. Наприклад, перший компонент цього композита може бути пов'язаним з коренем ***ma-** із первісним значенням „хитатися, коливатися” (1, т. III, с. 361) або з латинським за походженням апелятивом **máj** „травень” (1, т. III, с. 361). А. В. Сулова і А. В. Суперанська сучасне російське ім'я *Майєслав* виводять від давнього слов'янського імені *Майслав*, де перша основа споріднена з сучасним дієсловом **иметь** (6, с. 140). В імені *Šlechtislav* перший компонент походить від апелятива **šlechta** „люди з родовими привілеями”, німецького за походженням (16, с. 1504). Тенденція творити гібридні складні імена пов'язана передусім з деетимологізацією (точніше десемантизацією) компонента **-slav-**, яка, на думку І. М. Железняк, виявлялася ще у період мовної спільності слов'ян (2, с. 216). П. Зволінський припускає остаточну десемантизацію компонента **-slav-** десь до XII ст. (17, с. 182).

І. М. Железняк вважає, що деетимологізація компонента **-slav-** сталася на певному етапі розвитку антропонімних композитів, до складу яких він належав як другий компонент. Про це писав, зокрема, Т. Маретич (13, с. 1-11) як про головний доказ деетимологізації компонента **-slav-**, наводячи приклади сполучення цього компонента з християнськими особовими іменами, де він виступав у ролі суфікса. Про процес десемантизації **-slav-** у слов'янських мовах писали також П. Зволінський (17, с. 182), С. Роспанд (14, с. 28) та ін.

Таким чином, компонент **-slav-** здавна виявляв здатність звужувати і розширювати свою семантику. Навіть і в сучасних умовах і в чехів, і в українців компонент **-slav-** (укр. **-слав**) не втратив своєї семантики. В українських іменах-композитах піднесена нотка урочистості як у самому компоненті, так і в складному імені, яке він допомагає творити, все ж присутня у значній мірі. Це один із можливих шляхів розширення слов'янських іменників за рахунок традиційних засобів: мовці підбирають собі улюблене ім'я, яке може бути пов'язане і з календарною датою, і творять з допомо-

гою компонента **-слав** нове ім'я, не пориваючи таким чином зв'язку з традицією, з коренями і даючи водночас відчуття новизни, змін, поступу вперед. Однак слід мати на увазі, що гібридні імена-композиції перебувають на периферії сучасної чеської антропонімії. Вони в слов'янських антропоніміках потребують окремого вивчення і дальших спостережень, оскільки в одних слов'янських антропоніміях (наприклад, в українській: чол. *Орис-тослав*, жін. *Христослава*) це явище лише зароджується, а в інших (наприклад, у болгарській) спостерігається інколи навіть досить довільне, механічне поєднання двох компонентів в одне складне ім'я. Причому дія цієї моделі поширюється не тільки на слов'янські автохтонні, а й всі інші імена. Наприклад, С. Ілчев говорить, що при називанні дітей іменами у народі інколи ідуть таким шляхом: *Благоцвєта* < поєднання імен двох бабусь: *Блага* і *Цвєта*; *Геомар* < дядько *Георги* і дядько *Марко*; *Донамарія* < *Дона* і *Марія*; *Добромилка* < *Добра* і *Милка*; *Ивиана* < *Иванка* і *Яна*; *Илван* < *Илия* і *Иван*; *Любмила* < *Люба* і *Мила*; *Любоверка* < *Люба* і *Верка*; *Милифон* < *Миле* і *Трифон*; *Милодорка* < *Милка* і *Тодора*; *Цвєтовасил* < *Цвєтко* і *Васил*; *Цвєтолюб* < бабуся *Цвєта* і мама *Люба* (3, с. 26 – 27). У чеській антропонімії такого вільного поєднання двох компонентів в одне складне ім'я не спостерігаємо.

Отже, в чехів САІ-композиції становлять суттєву частку серед сучасних власних особових імен. Їх словотвірна природа давня: вона в основному збереглася до сьогодні ще з праіндоевропейської мови, пройшовши через праслов'янську і потім через старочеську мови. Деякі антропонімні компоненти, як бачимо із аналізу компонента **Slav-**, **-slav**, могли з часом змінювати свою семантику, а також інколи розширювати її або звужувати. Це чинило в давнину і чинить зараз вплив на прочитання значення того чи іншого складного слова. Тому для етимологізації імен-композицій необхідним є детальний аналіз їх складових компонентів. Це дасть змогу простежити спадкоємність сучасного чеського репертуару імен, розгледіти елементи, успадковані з давніх епох, й антропонімні надбання новітніх часів.

Література

1. Етимологічний словник української мови в 7-ми томах. Ред. О.С. Мельничук. Київ: Наукова думка 1982–2006. Т. 1–5.
2. ЖЕЛЄЗНЯК, І. М.: Семантична еволюція другого компонента антропонімних композитів **-slav-** у сербохорватській мові. In: Українська діалектологія і ономастика. Київ: 1964, с. 211 – 226.
3. ІЛЧЕВ, С.: Речник на личните и фамилни имена у българите. София: Изд-во на Българската Академия на науките 1969. 627 с.

4. МЕНАЦ, А. – КОВАЛЬ, А. П.: Українсько-хорватський або сербський словник / Менац, А., Koval, A. P. Hrvatsko ili srpsko-ukrajinski rječnik. Zagreb: SNL 1979. 687 с.
5. СРЕЗНЕВСКИЙ, И. И.: Материалы для словаря древнерусского языка. СПб, 1893 – 1912. Т. 1 – 3 / Переиздано фотоспособом. Москва: 1958.
6. СУСЛОВА, А. В., СУПЕРАНСКАЯ, А. В.: О русских именах. Ленинград: Лениздат 1991. 220 с.
7. ЦЫГАНЕНКО, Г. П.: Этимологический словарь русского языка. Киев: Изд-во „Рад. школа” 1970. 599 с.
8. Чесько-український словник. Ред. В. М. Русанівський. Київ: Наукова думка 1988 – 1989. Т. 1 – 2. ISBN 5-12-000146-7
9. KNAPPOVÁ, M.: Jak se bude Vaše dítě jmenovat? Praha: Academia 2006. 652 s.
10. КОРЕЧНÝ, F.: Průvodce našimi jmény. Praha: Academia 1991. 260 s.
11. МАЈТЀН, M.: Praslovanské dedičstvo v najstarších slovenských osobných menách. In: Слов’янська ономастика. Зб. наук. пр. на честь 70-річчя д-ра філол. наук, проф. П. П. Чучки. Ред. С. М. Медвідь. Ужгород: Госпрозрахунковий редакційно-видавничий відділ комітету інформації 1998, с. 227 – 234.
12. MALEC, M.: Imię w polskiej antroponimii i kulturze. Kraków: Wyd-wo Naukowe DWN 2001. 135 s.
13. MARETIĆ T.: O narodnim imenima i prezimenima u Hrvata i Srba. In: Rad Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti. 81. Zagreb: 1886, kn. 1, s. 81 – 146.
14. ROSPOND, S.: Śląskie studia toponomastyczne. In: Rozprawy Komisje językowej. III. Wrocław: 1961, s. 25 – 30.
15. SVOBODA, J.: Staročeská osobní jména a naše příjmení. Praha: Nakladatelství ČSAV 1964. 317 s.
16. TRÁVNÍČEK, F.: Slovník jazyka českého. Praha: Slovanské nakladatelství 1952. 1801 s.
17. ZWOLIŃSKI P.: Funkcja słowotwórcza elementu -sław w staropolskich imionach osobowych. In: Biuletyn Polskiego Towarzystwa językoznawczego. X. 1950, s. 169 – 182.

Умовні скорочення

болг.	–	болгарське	стч.	–	Старочеське
жін.	–	жіноче (ім’я)	укр.	–	Українське
лат.	–	латинське	хорв.	–	Хорватське
п.	–	польське	ч.	–	Чеське
пор.	–	порівняй	чол.	–	чоловіче (ім’я)
серб.	–	сербське			

RODNÁ JMÉNA V ČESKÉM A SLOVENSKÉM KALENDÁŘI

Jana Matúšová

1. Tradice civilních (občanských) kalendářů se v bývalém Československu začala rozvíjet v roce 1918. V Česku se pak usilovalo o vytvoření nového občanského kalendáře po roce 1945 a stav kalendáře od 50. let 20. století ovlivňovala činnost komise pro kalendárium při Obchodních tiskárnách v Kolíně (podrobně viz Knappová 2006, 88 – 92). Na Slovensku působila tzv. kalendářová komisia při prešovských tiskárnách (Duklianské tlačiarne, n. p., Prešov.¹ Od roku 1989 již obdobné instituce ani v Česku ani na Slovensku neexistují a vydávání kalendářů není centrálně usměřováno.²

Pro srovnání rodných jmen v českém a slovenském kalendáři jsem využila slovenský kalendář Múčniky 2007 a český kalendář Život pod vodou 2007.³ Oba uvedené kalendáře porovnávám v podstatě ze synchronního hlediska s cílem zjistit jejich shody a rozdíly a posoudit, jaké vlivy se promítly do jejich dnešního stavu.

2. První pohled na repertoár obou kalendářů přináší zjištění, že oba kalendáře uvádějí různý počet jmen, v jejichž rámci nacházíme jak jména shodná, tak i formy specifické pro každé národní kalendárium.

3. Z celkového počtu 402 jmen ve slovenském kalendáři a 372 jmen v kalendáři českém je zhruba 280 jmen uvedeno v obou z nich. Tato skupina je po formální stránce poměrně různorodá. Vedle jmen, která se v češtině a slovenštině neliší (např. *Slavomír*; *Drahoslav*, *Emil*, *Veronika*, *Viktor*, *František* atd.), sem zahrnuji i formy odlišné po stránce pravopisné (*Kristýna* – *Kristína*, *Justýna* – *Justína*, *Valentýn* – *Valentin*, *Mariana* – *Marianna* aj.) a lišící se z hlediska hláskosloví (*Petr* – *Peter*, *Karel* – *Karol*, *Bedřich* – *Fridrich*, *Jan* – *Ján*, *Benedikt* – *Beňadik*). Dále do této skupiny jmen spadají i formy utvářené specificky podle slovenského nebo českého morfologického systému (feminina typu *Alice* – *Ali-ca*, *Otylie* – *Otilia*, *Miriám* – *Miriama* aj.), popř. i podoby slovotvorně odlišné (*Antonín* – *Anton*). Všechna taková jména se při srovnávání obou kalendářů posuzují jako „stejná“ (popř. „shodná“).

3. 1 Zajímavým zjištěním je fakt, že v rámci zhruba 280 stejných jmen je v obou kalendářích shodné jméno na téměř datu uvedeno jen ve sto případech. Přitom srovnání s církevními (katolickými) svátky ukazuje, že většinu těchto

¹ Pod tímto jménem figurují prešovské tiskárny v roce 1987 – srov. pozn 12.

² Za informace k situaci na Slovensku děkuji PhDr. Milanu Majtánovi, DrSc.

³ Vzhledem k tomu, že uvádění jmen v kalendářích není po roce 1989 centrálně řízeno, je třeba počítat s odchylkami v různých současných českých i slovenských kalendářích.

jmen (zhruba 70) představují jména původně světecká, tedy nejstarší a nejtradičnější složka dnešních občanských kalendářů.⁴ Zachování těchto jmen v českém i slovenském kalendáři na stejném datu je dáno náboženskou tradicí, ale i spojením církevních svátků s lidovými zvyky a s bohatstvím lidových pranostik (srov. Munzar, 1986; Majtán – Považaj, 1998, s. 19 – 20). Jejich stabilní místo v kalendáři podporovala nepochybně navíc i skutečnost, že značná část těchto jmen jsou jména tradičně oblíbená, známá a frekventovaná. Například: *Tomáš* (7. 3.), *Josef/Jozef* (19. 3.), *Vojtěch/Vojtech* (23. 4.), *Jiří/Juraj* (24. 4.), *Marek* (25. 4.), *Žofie/Žofia* (15. 5.), *Antonín/Anton* (13. 6.), *Vít* (15. 6.), *Jan/Ján* (24. 6.), *Petr a Pavel/Peter a Pavol* (29. 6., ve slovenském kalendáři připojena *Petra*), *Magdaléna* (22. 7.), *Jakub* (25. 7.), *Anna* (26. 7., ve slovenském kalendáři spolu s *Hanou*), *Marta* (29. 7.), *Vavřinec/Vavrinec* (10. 8.), *Ludmila/Ludmila* (16. 9.), *Matouš/Matúš* (21. 9.), *Václav* (28. 9.), *Michal* (29. 9., ve slovenském kalendáři spolu s *Michaelou*), *František* (4. 10.), *Tereza/Terézia* (5. 10.), *Lukáš* (18. 10.), *Karel/Karol* (4. 11.), *Martin* (11. 11., ve slovenském kalendáři připojen *Maroš*), *Alžběta/Alžbeta* (17. 11.), *Kateřina/Katarína* (25. 11.), *Ondřej/Ondrej* (30. 11., ve slovenském kalendáři je na témž datu i *Andrej*), *Barbora* (4. 12., ve slovenském kalendáři připojena *Barbara*), *Štěpán/Štefan* (26. 12.), *David* (30. 12.) aj.

Podle církevních (katolických) svátků jsou v dnešních civilních kalendářích umístěna na stejném datu i některá další, méně frekventovaná jména jako: *Eduard* (18. 3.), *Richard* (3. 4.), *Zikmund/Žigmund* (2. 5.), *Norbert* (6. 6.), *Alois/Alojz* (21. 6.), *Ignác* (31. 7.), *Jeroným/Jarolím* (30. 9.), *Leopold* (15. 11.) aj.

Konečně se v obou kalendářích nacházejí ve stejný den i jména z církevního (katolického) kalendáře, která se dnes prakticky nevolí. Jsou ale natolik spjatá s koloběhem roku nebo s oblíbenými pranostikami, že se po celá léta nesáhlo k jejich změně. Zvláště jde o „ledové muže“ *Pankráce*, *Serváce* a *Bonifáce* (12. 5., 13. 5., 14. 5.) a stejně je tomu s *Medardem* (8. 6.), s jehož svátkem je spojena jedna z nejznámějších pranostik: „Medardova kápě, čtyřicet dní kape.“/, „Medardova kvapka, štyridsať dní kvapká.“ (srov. Munzar, 1986, s. 112 – 122; Majtán – Považaj, 1998, s. 20).

Jako zvláštní případ lze označit svátek *Anežky*, který se slaví podle českého i slovenského civilního kalendáře 2. 3., zatímco po kanonizaci Anežky České

⁴ Srovnání občanských kalendářů s dnešními církevními kalendáři vychází z knihy V. Rameše (Rameš, 2000). Jako doplňujícího pramene bylo využito publikace V. Munzara (Munzar, 1986), která uvádí církevní svátky v souvislosti s českými pranostikami (například k církevnímu svátku Tomáše Akvinského, dne 7. 3., se vztahuje pranostika: „O svatém Tomáši sníh bředne na kaši.“ (Munzar, 1986, s. 72); dnešní církevní kalendáře Tomáše na tomto datu neuvádějí). Nelze vyloučit, že i některé další shody českého a slovenského civilního kalendáře vycházejí z historických (regionálních) církevních kalendářů.

v roce 1989 se její jméno v českém církevním kalendáři přesunulo na 13. 11. – v souvislosti s jejím svatořečením 12. 11. (Rameš, 2000, s. 25, 106, 108). Občanské kalendáře tedy v tomto vzácném případě zachovávají starší tradiční stav.

Zajímavé je i uvádění jména *Marie/ Mária* v českém i slovenském občanském kalendáři 12. 9. V dnešních církevních katolických kalendářích se toto jméno slaví všeobecně už 8. 9., na den Narození Panny Marie (Rameš, 2000, s. 335 – 336).⁵ Zařazení jména Marie/Mária na 12. 9. se váže „ke starému svátku Jména Panny Marie“, tedy k jinému z téměř osmdesáti mariánských svátků z křesťanských kalendářů (Salajka, 1994, s. 80) a navazuje nepochybně na tradici starších církevních českých a slovenských kalendářů.⁶ Dne 8. 9. má v českém občanském kalendáři svátek *Mariana* a ve slovenském *Miriama*.

3. 2 Vedle jmen světců, která se uvádějí v českém i slovenském občanském kalendáři ve stejný den, nacházíme v obou kalendářích i další shody s dnešními katolickými kalendáři. Stejně jako v nich se uvádí na odpovídajícím datu ve slovenském kalendáři *Izidor* (4. 4.), *Albert* (8. 4.), *Florián* (4. 5.), *Bernard* (20. 5.), *Júlia* (2. 5.), ve slovenském kalendáři spolu s *Julianou*, *Petronela* (31. 5.); ve slovenském kalendáři se uvádí spolu s *Petranou*; v římském katolickém kalendáři je *Petronila*); *Róbert* (7. 6.), *Kamil* (14. 7.), *Eudovít* (25. 8.), *Móric* (22. 9.), *Brigita* (8. 10.), *Dionýz* (9. 10.), *Demeter* (26. 10.), *Imrich* (5. 11.), *Teodor* (9. 11.), *Félix* (20. 11.), *Edmund* (1. 12.)⁷, *Ambróz* (7. 12.) a další. Tato jména se v českém kalendáři nacházejí na jiném datu nebo nejsou uvedena vůbec. Zde lze upozornit rovněž na případ únorových světeckých jmen *Veronika*, *Agáta* (starší česká podoba *Háta*), *Dorota* (4. 2., 5. 2., 6. 2.). Zatímco tato jména byla na těchto datech ve slovenském občanském kalendáři zachována, v českém občanském kalendáři byla nahrazena, a to i přesto, že jejich umístění v kalendáři odrážela

⁵ Podobně je v občanských kalendářích oproti kalendáři církevnímu o jeden den posunut svátek *Hedviky/Hedvivy*. V občanských kalendářích se toto jméno uvádí 17. 10., v církevním už 16. 10. K 17. 10. se přitom přiřazuje česká pranostika: „Svatá Hedvika medu do řepy přimíchá.“ (Munzar, 1986, s. 177). *Kazimír*, jehož svátek se uvádí ve slovenském kalendáři ve shodě s kalendářem církevním 4. 3., je v českém kalendáři posunut o den na 5. 3. *Julius* se v českém občanském kalendáři uvádí 12. 4. stejně jako v církevním kalendáři; ve slovenském kalendáři je *Július* zařazen na předchozí den 11. 4. *Klára* se podle českého civilního kalendáře slaví 12. 8., v církevním kalendáři je však uvedena 11. 8. (ve slovenském občanském kalendáři ovšem až 29. 10.).

⁶ Jde asi o tradici středoevropskou, svátek Marie je zařazen na 12. 9. rovněž v německém církevním kalendáři (Rameš, 2000, s. 25).

⁷ I s takovými svátky se pojily různé pranostiky, které poukazují na dřívější umístění jmen v našich kalendářích – k datu sv. Edmunda se váže česká pranostika: „O svatém Edmundu Kampiáně ledový vítr fíčí se stráně.“ (Munzar, 1986, s. 200). Uvádění tohoto jména ve starších českých církevních kalendářích je tedy nesporné.

známá česká pranostika: „Veronika, Háta, Dorota bývá na sních bohatá“.⁸ Místo původních světeckých jmen nacházíme v českém kalendáři *Jarmilu, Dobromilu* a *Vandu* (Veronika se uvádí 7. 2., *Dorota* 26. 2., *Agáta* 14. 10.). V tomto případě pochází zařazení uvedených jmen v českém kalendáři zřejmě již z doby tvorby občanských kalendářů po roce 1918, neboť jméno *Jarmila* bylo 4. 2. v občanském kalendáři již v roce 1921.⁹

V českém občanském kalendáři spadá na církevní svátek jmen méně: *Apolena* (9. 2.), *Petr* (22. 2.); jde o jediné jméno, které je v českém občanském kalendáři uvedeno dvakrát, srov. 29. 6. *Petr a Pavel*), *Herbert* (16. 3. , v českém občanském kalendáři je spolu s *Elenou*), *Julius* (12. 4.), *Filip* (26. 5.), *Ivan* (25. 6.), *Lubomír* (28. 6.), *Kristýna* (24. 7.), *Boris* (5. 9.). Většinou jde o jména zařazená ve slovenském kalendáři na jiné datum, *Apolena* a *Herbert* se neuvádějí vůbec.

3. 3. Církevní katolický kalendář měl tedy na shody repertoáru a umístění jmen v obou občanských kalendářích významný vliv. Slovenský občanský kalendář se však v tomto smyslu jeví jako tradičnější, neboť jména světců byla na příslušném datu zachována jednoznačně častěji.

3. 4 Vedle jmen původně světeckých se v českém a slovenském kalendáři uvádějí ve stejný den i další jména, která nemají vztah k současnému katolickému církevnímu českému nebo římskému kalendáři: *Karina* (2. 1., na Slovensku spolu s *Alexandrou*), *Miloslava* (17. 2.), *Alexandr/Alexander* (27. 2.), *Anděla/Angela* a *Angelika* (11. 3.), *Gabriel* (24. 3.), *Emanuel* (26. 3.), *Soňa* (28. 3.), *Hugo* (1. 4.), *Richard* (3. 4.), *Mirolava* (5. 4.), *Rudolf* (17. 4.), *Jaroslav* (27. 4.), *Vilém/Viliam* (28. 5.), *Ferdinand* (30. 5.), *Stanislava* (9. 6.), *Adriana/Adriána* (26. 6.), *Gustav/Gustáv* (2. 8.), *Zuzana* (11. 8.), *Jolana* (15. 9.), *Vendelín* (20. 10.), *Emilie/Emília* (24. 11.), *Dagmar/Dagmara* (20. 12.). Tyto shody mohou částečně vycházet ze starších regionálních kalendářů církevních, ale často zřejmě i z dřívějších kalendářů občanských (někdy i cizích).

4. Jak už naznačilo srovnání dnešních občanských kalendářů s kalendáři církevními (katolickými), je v českém i slovenském kalendáři skupina jmen, která jsou omezena jen na jeden z národních kalendářů. V českém kalendáři nenajdeme asi 110 jmen uvedených v kalendáři slovenském a naopak slovenský kalendář neobsahuje zhruba 80 jmen, která jsou zaznamenána v kalendáři českém.¹⁰

⁸ Munzar (1986) neuvádí tuto pranostiku, ale tři pranostiky: „O Veronice bývá ještě sanice.“, „Svatá Agáta (Háta) bývá na sních bohatá.“, „Svatá Dorota také na sních bohatá.“

⁹ Informace pamětnice paní Jarmily Dědourkové (ročník 1921).

¹⁰ V několika případech se rozdíl týká uvádění rodově odlišných forem rodného jména. Např. v českém kalendáři je jen *Věroslav* (27. 7.), ve slovenském jen *Vieroslava* (30. 3.); v českém i slovenském kalendáři nacházíme ženské jméno *Jarmila* (4. 2./28. 4.), jen v českém ale rodově odlišnou podobu *Jarmil* (2. 6.). Naopak *Drahomír* je zaznamenán jen ve slovenském kalendáři (16. 7.), zatímco ženská forma *Drahomíra* v obou národních kalendářích (18. 7./19. 1).

4. 1 V českém kalendáři je v rámci těchto jmen značně nápadná tendence k uvádění jmen českých (popř. silně počestěných cizích jmen) a jmen obecně slovanských: *Doubravka, Jiřina, Jitka* (z hebrejštiny), *Lada, Liběna, Mahulena, Miluše, Slavěna, Svatava, Šárka, Radana, Radmila, Zdislava, Vendula, Bořivoj, Břetislav, Ctirad, Čeněk, Čestmír, Dalimil, Hanuš* (z němčiny), *Heřman* (z němčiny), *Hynek* (z němčiny), *Květoslav, Luděk, Lumír, Radek, Radomír, Soběslav, Svatoslav, Věnceslav, Vlastislav, Radim, Zbyšek, Zbyněk, Zdeněk*, atd.

Další jména uváděná jen v českém kalendáři jsou různého původu. Z francouzštiny byla přejata jména *Robin, Aneta* (dem. z *Anna*) a *Šarlota*, z maďarštiny, *Ilona, Marika*, původem řecká jsou jména *Leona, Zoe* a hebrejská *Jonáš, Sáva, Dita* a *Johana* (přejaté přes němčinu). Německého původu je *Valdemar, Otakar* a *Kvido*, z perštiny se vykládá *Darja*, ze slovenštiny *Gita*, z latiny *Pavla, Havel* a z italštiny *Sandra* (< řec. *Alexandr*). Dále nacházíme anglické jméno *Evelina*, holandské *Saskie*, jméno keltského původu přejaté přes němčinu nebo francouzštinu – *Artur* aj.

Zařazení těchto jmen do českého kalendáře lze datovat jistě do různých období. přičemž uvádění obecně slovanských a českých jmen může nejspíše spočívat na tzv. slovanském kalendáři, který vznikl po roce 1918 „v duchu vlasteneckého citění a doznívajícího vlivu národního obrození“ (Knappová, 2006, s. 89). Zvláště v období fungování komise pro kalendárium pak byla pro zařazení do kalendáře rozhodující obliba (módnost) určitého jména, zpravidla přejatého z cizího jazyk.

Jako určitou zajímavost je možno uvést, že český kalendář uvádí maďarské formy *Ilona* a *Marika* (domácká podoba od *Mária*), zatímco ve slovenském kalendáři je nenajdeme. Právě tak ze slovenštiny se vykládá původní domácká podoba slovenského jména *Margita*, a to *Gita*, která ve slovenském kalendáři rovněž není zařazena.¹¹

4. 2 Jména, která nacházíme jen ve slovenském kalendáři, se zdají různorodější. Poměrně často se do slovenštiny dostala jména z jihoslovanských jazyků (nebo jejich prostřednictvím): *Zlatica, Lubica, Želmíra, Dušana, Božidara, Milica, Ivica*. Poměrně silně zastoupena jsou jména přejatá z ruštiny, popř. přes ruštinu, např. *Zoja* (původně z řečtiny), *Fedor* (rovněž původně z řečtiny), *Jela* (z *Jelena*), *Galina* (původně latinské), *Vasil* (ruské nebo ukrajinské), *Sergej* ap. Ve slovenském kalendáři nalezneme dále formy původem ukrajinské: *Lesia* (< *Alexandra*), *Oxana*, z polštiny se vykládá *Bronislav/Bronislava*, z češtiny *Zdenko*. Uvádějí se rovněž nové slovenské formy jako *Lesana* – podle pohádko-

¹¹ M. Majtán a M. Považaj (1998, s. 68, 114, 171) uvádějí formu *Gitta* jako zkrácenou podobu od *Brigitta* a formu *Gita* jako domáckou podobu jmen *Brigita* nebo *Margita*.

vé víly, *Bystrík, Ludomil, Luboslav/Luboslava*, přičemž některé z nich byly původně domáckými podobami rodných jmen: *Zlatko* (< *Zlatoň* n. *Zlatoš*), *Jerguš* (< *Gregor*), *Vratko* (< *Vratislav*), *Sláva/Slávka* (< *Jaroslava*) atd. V rámci jmen z neslovanských jazyků převládají jména z latiny, která mají často vztah k církevním kalendářům (viz výše): *Severín, Dezider, Albín, Adrián, Florián, Urban., Petronela/Petrana, Sidónia, Hortenzia, Anabela, Konštantín, Cyprián, Valentína, Uršula, Aurel, Aurélia, Kornel, Bibiána, Kornélia*. Značně častá jsou jména z němčiny jen s minimálním fonetickým přizpůsobením slovenštině (např. *Ervín, Gertrúda, Leonard, Móric, Arnold, Hilda* aj.) a jména maďarského původu (*Gejza, Arpád, Belo, Koloman*). Dále nacházíme i jména řeckého původu (*Timotej, Izidor* aj.), opět zřejmě jména z církevního kalendáře. Některá jména pocházejí ze španělštiny (*Eleonóra, Elvira*), angličtiny (*Alfréd, Edmund*) a z francouzštiny (*Alfonz, Lujza, Denis* aj.), z hebrejštiny se vykládá *Gašpar* atd.

V tomto souboru jmen, odlišných od českého kalendáře, můžeme vedle silnějšího vlivu církevních kalendářů pocítovat zvláště vlivy národnostního složení obyvatel Slovenska i (historické) vlivy bližšího či vzdálenějšího okolí. Například myšlenka slovanské vzájemnosti se na Slovensku v 2. polovině 19. století projevila právě větší orientací na oblast jihoslovanskou a východoslovanskou (Majtán – Považaj, 1998, s. 23), což se projevuje v repertoáru jmen ve slovenském civilním kalendáři dodnes. Některá jména se prosadila zřejmě podobně jako v českém kalendáři díky své oblibě v období působení kalendářní komise při tiskárnách v Prešově.

5. Výrazný rozdíl obou kalendářů se týká, jak bylo naznačeno výše, počtu uváděných jmen. Oproti 402 jménům ve slovenském kalendáři jich nacházíme v českém kalendáři pouze 372. Je to dáno skutečností, že na Slovensku se mnohem častěji zařazují dvě jména na jedno datum.

5.1 Přitom se využívá možnosti uvádět v jeden den ženské a mužské podoby téhož jména: *Erik, Erika* (12. 2.), *Roman, Romana* (23. 2.), *Frederik, Frederika* (25. 2.), *Bohumil, Bohumila* (3. 3.), *Radoslav, Radoslava* (6. 3.), *Alan, Alana* (8. 3.), *Ladislav, Ladislava* (27. 6.), *Peter a Pavol, Petra* (29. 6.), *Patrik, Patrícia* (6. 7.), *Dominik, Dominika* (4. 8.), *Luboslav, Luboslava* (29. 9.), *Michal, Michaela* (29. 9.), *Šimon, Simona* (30. 10.), *Bronislav, Bronislava* (14. 12.). V českém kalendáři se využívá této možnosti pouze dvakrát, a to: *Heřman, Hermína* (7. 4.) a *Olivie, Oliver* (2. 11.).

5.2 Podobně ve slovenském kalendáři nacházíme na jednom datu jména etymologicky příbuzná nebo hláskově podobná: *Branislav, Bruno* (10. 3.), *Angela, Angelika* (11. 3.), *Dana, Danica* (16. 4.), *Lesana, Lesia* (5. 5.), *Júlia, Juliana* (22. 5.), *Petronela, Petrana* (31. 5.), *Xénia, Oxana* (2. 6.), *Ilja, Eliáš* (20.

7.), *Anna, Hana* (26. 7.), *Elena, Helena* (18. 8.), *Nikola, Nikolaj* (29. 8.), *Luboš, Lubor* (24. 9.), *Martin, Maroš* (11. 11.), *Ondrej, Andrej* (30. 11.), *Barbora, Barbara* (4. 12.), *Ivana, Ivona* (28. 12.). V českém kalendáři není ani jedna takováto dvojice jmen.

5. 3 Konečně jsou ve slovenském kalendáři na jedno datum zařazena zcela rozdílná jména (ať už dvě mužská nebo ženská či jedno mužské a jedno ženské). Ve slovenském kalendáři je tento případ zastoupen sedmkrát: *Alexandra, Karina* (2. 1.), *Drahomíra, Mário* (19. 1.), *Dalibor, Sebastián* (20. 1.), *Ida, Liana* (16. 2.), *Tadeáš, Olívia* (25. 6.), *Cyřil a Metod* (5. 7.), *Adam a Eva* (24. 12.). V tomto případě je uvádění dvou jmen na jednom datu v českém kalendáři poněkud častější (12x): *Ilona, Sebastián* (21. 1.), *Rút, Matylda* (14. 3.), *Elena, Herbert* (16. 3.), *Iveta, Slavoj* (7. 6.), *Petr a Pavel* (29. 6.), *Cyřil a Metoděj* (5. 7.), *Libuše, Amálie* (10. 7.), *Linda, Samuel* (1. 9.), *Jindřiška, Rozálie* (4. 9.), *Štefan, Sára* (9. 10.), *Šarlota, Zoe* (2. 10.), *Adam a Eva* (24. 12.). Přitom tradiční je *Petr a Pavel* a *Adam a Eva*.

5. 4 Tento stav je otázkou posledních několika desetiletí. Monopolní vydavatel kalendářů v Česku (Obchodní tiskárny v Kolíně) vyžadoval z technických důvodů původně uvádění pouze jednoho jména v jeden den, aby se jména „vešla do všech vydávaných kalendářů“. Jediné výjimky představovala jména *Adam* a *Eva* a *Petr* a *Pavel*. Teprve „později se začala zkusmo zavádět dvě jména na více datech (např. 1. 9. *Linda/Samuel*, 10. 7. *Libuše/Amálie*, 7. 6. *Iveta/Slavoj*)“ (Knappová, 2006, s. 88 – 91). Tyto příklady ukazují, že jde o jména, která jsou v českém kalendáři na jednom datu i dnes, a potvrzuje se, že dnešní český kalendář v tomto směru dosud viditelně zachovává stav, který je výsledkem vývoje od 50. let 20. století do roku 1989 (srov. Knappová, 2006, s. 91 – 92).

Srovnání slovenského kalendáře z roku 2007 se slovenským kalendářem pro rok 1987¹² ukazuje výrazné rozdíly, které jsou výsledkem vývoje posledních necelých dvaceti let. Do roku 1989 lze na Slovensku zřejmě předpokládat obdobné vlivy technických možností vydavatele (Duklianské tlačiarne, n. p., Prešov) jako v Česku. V kalendáři z roku 1987 se uvádí na jednom datu 11 dvojic jmen (*Erik, Erika; Peter a Pavol; Patrik, Patrícia; Michal, Michaela; Júlia, Juliana; Anna, Hana; Elena, Helena; Ondrej, Andrej; Ivana, Ivona; Cyřil a Metod; Adam a Eva*), v letošním kalendáři (2007) již 36 dvojic a k tradičně společně uváděným jménům *Peter* a *Pavol* byla připojena ještě *Petra*. K zařazení dvou jmen byly přitom využity i dny, které byly v roce 1987 vyhrazeny pouze svátkům (25. 2. *Frederik, Frederika*, dříve Vířazstvo čs. prac. řudu; 8. 3. *Alan, Ala-*

¹² Nástenný kalendář Gazdinka 732, Vydali a vytlačili Duklianské tlačiarne, n. p., Prešov, Redaktor Dionýz Dugas.

na , dříve Mezinárodní den žien; 5. 5. *Lesana, Lesia*, dříve Májové povstanie českého ľudu; 29. 8. *Nikola, Nikolaj*; dříve Slovenské národné povstanie). Dle informace dr. M. Majtána pracovníci Jazykovědného ústavu Ľudovíta Štúra SAV dnes radí vydavatelům slovenských kalendářů, aby využívali Majtánovy a Považajovy knihy *Vyberte si meno pre svoje dieťa* (Bratislava 1998), v jednotlivostech radil prý snad i dr. Považaj. Slovenští jazykovědci tedy sice dnes neregulují vydávání kalendářů ve smyslu bývalého působení kalendářních komisí, ale ovlivňují tvorbu kalendáře prostřednictvím rady a odborného doporučení.

Shrnutí: Porovnání slovenského a českého občanského kalendáře ukazuje, že jejich vývoj byl v podstatě nezávislý. Shody ve smyslu uvádění stejných jmen na téměř datu vycházejí převážně z tradic církevních kalendářů, a tedy nikoli z období tvorby a vývoje občanských (civilních) kalendářů. Ačkoli oba kalendáře obsahují i poměrně vysoký počet dalších stejných jmen, jsou tato jména zařazena převážně na zcela rozdílných datech a jejich přítomnost v obou kalendářích lze přisuzovat nejspíše obdobnému repertoáru rodných jmen v češtině a slovenštině. Odlišnosti obou kalendářů ve smyslu uvádění různých jmen odrážejí různé národnostní vlivy a oblíbenost některých jednotlivých cizojazyčných forem v určitém období. Výrazný rozdíl v počtu uváděných jmen je otázkou změn po roce 1989. Zatímco se na Slovensku využívá možnosti doplňování kalendáře (dle doporučení jazykovědců), v Česku se setravává v podstatě na stavu z doby před rokem 1989.

Literatura

MAJTÁN, M. – POVAŽAJ, M.: *Vyberte si meno pre svoje dieťa*. Bratislava: ART AREA, 1998. 344 s.

KNAPPOVÁ, M.: *Jak se bude vaše dítě jmenovat? 4. doplněné a přepracované vydání*. Praha: Academia 2006. 1652 s.

KOPEČNÝ, F.: *Průvodce našimi jmény*. Praha: Academia 1974. 152 s.

RAMEŠ, V.: *Po kom se jmenujeme? Encyklopedie křesťanských jmen*. Praha: Libri 2000. 500 s.

MUNZAR, J.: *Medardova kápe aneb pranostiky očima meteorologa*. Praha: Horizont 1986. 240 s.

SALAJKA, M.: *Kalendář, osobní jména a křesťanské svátky*. Praha: Victoria Publishing, 1995. 159 s.

Prameny

Můčnický 2007, vydal © Spektrum Grafik, a. s., www.masterfile.com – kalendář

Život pod vodou 2007 © Nakladatelství Charles Hellwin, s. r. o., ČR 2006 – kalendář

Nástenný kalendář *Gazdinka 732*, Vydali a vytlačili Duklianske tlačiarne, n. p. Prešov. Redaktor Dionýz Dugas (1987).

VÝVOJ ŽENSKÝCH RODNÝCH JMEN NA MORAVĚ V PRŮBĚHU 20. STOLETÍ

Jana Marie Tušková

Cílem našeho příspěvku je ukázat, jak se vyvíjela rodná (křestní) jména ve dvou moravských městech – Blansku a Třebíči v období téměř 100 let, tj. v letech 1900 – 1996. Podkladem pro naše zkoumání a závěry se staly statistické údaje obsažené ve dvou diplomových pracích – Rodná jména v Blansku a okolí v letech 1900 – 1996 V. Plochové a Rodná jména v Třebíči v letech 1900 – 1996 N. Malé. Chtěli bychom popsat tendence ve volbě rodných jmen a stanovit alespoň některé příčiny ovlivňující výběr jmen v určitém časovém úseku.

Monograficky je problematika českých rodných jmen z pohledu synchronního zpracována v publikacích F. Kopečného – Průvodce našimi jmény (1991). Jedná se o slovníkové zpracování jmen pojaté z hlediska etymologického. Další slovníkovou prací je kniha M. Knappové – Jak se bude Vaše dítě jmenovat (1996), která slouží zároveň jako kodifikační matriční příručka. Socioonomasticky je zaměřena monografie M. Knappové Rodné jméno v jazyce a společnosti (1989). Výzkumu rodných jmen v určitých moravských regionech či městech jsou věnovány také diplomové práce vzniklé na moravských univerzitách. Například na Pedagogické a Filozofické fakultě Masarykovy univerzity v Brně vznikly práce věnující se oblastem: Blansko a okolí, Brno – Lesná, Ivančice a okolí, Kyjov, Třebíč, Třešť a okolí a Žďár nad Sázavou.

Připomeňme, že z hlediska původu (Knappová, 1996) se dnes na území Čech a Moravy užívají dvě skupiny jmen – jména slovanská a neslovanská. Jména slovanská pocházejí z období slovanského dávnověku (*Stanislava, Ludmila, Květa* apod.) nebo se jedná o jména novější, která sem pronikají zejména po roce 1945 ze slovanských jazyků, zejm. ruštiny, méně polštiny a jihoslovanských jazyků (*Soňa, Tatána, Vanda* apod.), původem však většinou slovanská nejsou. Neslovanská jména se sem šířila především s příchodem křesťanství, v důsledku válek, obchodu, politiky apod. V současnosti se u nás užívají zvláště jména hebrejská (*Eva, Jana*), řecká (*Barbora, Kateřina*), latinská (*Magdaléna, Klára*), germánská (*Dagmar, Ingrid*), románská (*Iveta, Andrea*), v omezené míře jména z jiných jazyků. Po roce 1989 se objevují i jména orientální – v nábožensky smíšených manželstvích, např. muslim a křesťanka, se dávají obvykle, či závazně muslimská jména (*Fatima, Lejla*).

Ve vývoji českých jmen lze rolišit čtyři období (Knappová, 1996): 1. doba do 13. století, 2. od 13. do 18. století, 3. od 19. století do konce roku 1945, 4. od roku 1945 do současnosti. V každém období se uplatňují určité obecné tendence

ve výběru jmen a lze stanovit repertoár nejčastěji volených jmen. Naše pozorování spadají zčásti do třetího období a zahrnují poslední čtvrté období. V průběhu třetího období probíhá v Čechách a na Moravě národní obrození a dochází k ožívování slovanských jmen. Hlavně mezi vzdělanci bylo tehdy zvykem připojit si za první jméno církevní jméno národní (*František Ladislav Čelakovský*). Venkov byl ve volbě jmen konzervativnější, ve městech se uplatňoval i vliv západní módy a mohli jsme se setkat se jmény jako *Eleonora, Filoména* apod. V období od roku 1945 do současnosti dochází ve srovnání s předešlými obdobími k významným změnám. Obecně lze říci, že při výběru jména mizí rozdíly stavovské, vliv církve, stírají se rozdíly sociální i místní (město-venkov). Zachovávají se ale rodinné tradice, výběr je omezen matričními předpisy, významě se uplatňuje dobová společenská obliba jména, vkus, móda a veškeré společenské dění. Oživena jsou jména, např. *Kateřina, Markéta, Zuzana, Barbora, Lucie*, která byla oblíbena ve starších dobách a potom zatlačena barokními jmény. Pronikají také nová cizí jména, jak slovanská – *Galina, Soňa* apod., tak západní – *Renáta, Iveta* apod. Vliv módy lze pozorovat více u ženských jmen.

V České republice existují frekvenční údaje týkající se zpravidla jmen v jednotlivých městech. Z roku 1983 pochází Výzkum frekvence a obliby rodných jmen v ČSR zahrnující období let 1980–1983 publikovaný M. Knappovou (1989). V současnosti je pro potřeby veřejnosti na internetu přístupný materiál Českého statistického úřadu obsahující statistiku jmen dětí narozených v lednu každého roku zahrnující období let 1999 – 2007. Souborná práce zabývající se frekvencí rodných jmen, která by sledovala delší časové období a pokrývala celé, nebo podstatnou část území Čech či Moravy tedy chybí.

Podívejme se nyní na výzkum frekvence a obliby ženských rodných jmen v Blansku a Třebíči. Nejdříve však několik základních informací ke sledovaným městům. Blansko leží v oblasti Moravského krasu, Třebíč je městem Českomoravské vrchoviny. V obou městech žila před 2. světovou válkou židovská menšina a obě města můžeme charakterizovat jako průmyslová. Za výraznou odlišnost lze považovat fakt, že Blansko získalo status města až v roce 1905 (v roce 1580 bylo povýšeno na městys), zatímco Třebíč je starým středověkým městem, což poprvé dokládá listina z roku 1277. Obě města se liší také počtem obyvatel – v Blansku žilo v polovině 90. let necelých 22 000 obyvatel, Třebíč měla v té době přibližně o polovinu více, tedy asi 40 000 tisíc obyvatel.

Pro zhodnocení situace týkající se počtu volených rodných jmen jsme si vybrali stavy v letech 1900, 1950, 1975 a 1996. Roky 1900, 1950 a 1996 jsou začátkem, středem a koncem sledovaného časového intervalu, v roce 1975 se narodilo v obou městech nejvíce dětí za celé sledované období.

Tabulka č. 1

Počet narozených dívek a počet rodných jmen v letech 1900, 1950, 1975, 1996

Období	1900		1950		1975		1996	
Místo	Blansko	Třebíč	Blansko	Třebíč	Blansko	Třebíč	Blansko	Třebíč
Počet nar. dívek	122	241	114	148	232	262	88	161
Počet jmen	40	45	44	44	80	71	48	56
Frekvenční číslo	3,05%	5,36%	2,59%	3,36%	2,9%	3,69%	1,83%	2,88%

Ze statistických údajů vyplývá, že počet volených jmen byl v obou místech v letech 1900 a 1950 nízký a téměř shodný, pohyboval se pouze mezi 40 – 45 jmény, a to nezávisle na počtu narozených dívek. Ten byl v obou městech i sledovaných letech rozdílný. K prudkému, téměř dvojnásobnému rozšíření počtu jmen došlo v roce 1975, kdy byla vysoká porodnost. V roce 1996 se pak počet jmen oproti roku 1975 snížil, nepoklesl však na hranici z let 1900 a 1950, přestože množství narozených dívek bylo nízké. Dá se tedy říci, že počet jmen byl v čase proměnlivý, měl tendenci se zvyšovat, ale ne vždy v přímé souvislosti s množstvím narozených dívek. Zajímavý je fakt vyplývající z hodnoty frekvenčního čísla, které udává koncentraci jmen. Obecně platí, že s přibývajícím věkem se koncentrace jmen snižuje. Pozoruhodné je, že v Blansku byla vždy nižší než v Třebíči, tedy že Třebíč byla ve volbě jmen stabilnější, vybíralo se zde z užšího repertoáru jmen.

Dále se budeme věnovat vývoji oblíbenosti rodných jmen v obou městech. Pozorování byla provedena opět v letech 1900, 1950, 1975 a 1996 na vzorku prvních pěti jmen.

Tabulka č. 2

Rodná jména v Blansku a Třebíči v roce 1900

Blansko				Třebíč			
Pořadí	Jméno	Počet	Procentuální podíl	Pořadí	Jméno	Počet	Procentuální podíl
1.	Marie (-a)	24	19,67	1.	Marie (-a)	64	26,6
2.	Anna	16	13,11	2.	Anna	21	8,71
3.	Františka	15	12,29	3.	Františka	15	6,22
4.	Ludmila	10	8,20	4.	Karolína	13	5,39
5.	Emílie	7	5,74	5.	Růžena	12	4,98

V roce 1900 převládají ve výběru jmen křesťanská jména, mezi nimiž jednoznačně vítězí jméno *Marie*, které se u nás rozšířilo v souvislosti s kultem Panny Marie už v době barokní. Patrný je také nástup národních jmen jako je *Ludmila*, *Růžena*. Pořadí jmen je na prvních třech místech shodné, přičemž volba jména

Marie je ve starobylé Třebíči častější. Koncentrace prvních tří jmen je velmi vysoká, celkově jimi bylo v Blansku pojmenováno 45 % děvčat a v Třebíči 41,5%. Zajímavý je naprosto rozdílný výběr dalších jmen. Většinu z nich najdeme v druhém městě až na konci první desítky jmen, třebíčská *Karolína* se však v Blansku v roce 1900 neobjevila ani jednou.

Tabulka č. 3

Rodná jména v Blansku a Třebíči v roce 1950

Blansko				Třebíč			
Pořadí	Jméno	Počet	Procentuální podíl	Pořadí	Jméno	Počet	Procentuální podíl
1.	Marie	14	12,28	1.	Marie	16	10,8
2.	Zdenka (-ň-)	7	6,14	2.	Věra	15	10,1
3.	Alena	6	5,26	3.	Zdenka (-ň-)	12	8,11
4.	Anna	5	4,39	4.	Jana	8	5,41
4.	Jana	5	4,39	5.	Jaroslava	7	4,73
4.	Miroslava	5	4,39				
5.	Eva	4	3,51				
5.	Jiřina	4	3,51				
5.	Jitka	4	3,51				
5.	Ludmila	4	3,51				

Rok 1950 zachoval v obou městech prvenství jména *Marie*, s vyšší koncentrací tentokrát v Blansku (jeho celková koncentrace však oproti roku 1900 poklesla). Shodně se objevuje na 4. místě původem hebrejské jméno *Jana* a mezi prvními pěti je také české jméno *Zden(ň)ka*, ovšem v rozdílném pořadí. Volba ostatních jmen je odlišná, pro Blansko je charakteristický širší repertoár jmen, která se shodně umístila na 4. a 5. místě.

Tabulka č. 4

Rodná jména v Blansku a Třebíči v roce 1975

Blansko				Třebíč			
Pořadí	Jméno	Počet	Procentuální Podíl	Pořadí	Jméno	Počet	Procentuální podíl
1.	Jana	17	7,33	1.	Jana	26	9,92
2.	Petra	13	5,60	2.	Petra	16	6,11
3.	Martina	12	5,17	3.	Eva	13	4,96
4.	Jitka	11	4,74	4.	Hana	10	3,82
5.	Markéta	9	3,88	4.	Lenka	10	3,82
				5.	Jitka	9	3,44
				5.	Martina	9	3,44

V roce 1975 se jméno *Marie* v první pětici již neobjevuje, prvenství získává v obou místech *Jana* a shodně se objevuje ještě *Petra* jako druhá v pořadí. Vyšší koncentrace je u obou jmen v Třebíči, přestože repertoár jmen na 4. a 5. místě je tentokrát v Třebíči bohatější. V první pětici jmen najdeme také shodně původem latinské jméno *Martina* a hebrejské *Jitka*, jejich pořadí je však odlišné.

Tabulka č. 5

Rodná jména v Blansku a Třebíči v roce 1996

Blansko				Třebíč			
Pořadí	Jméno	Počet	Procentuální Podíl	Pořadí	Jméno	Počet	Procentuální podíl
1.	Barbora	7	7,96	1.	Kristýna	12	7,45
2.	Jana	4	4,55	2.	Lucie	9	5,59
2.	Lucie	4	4,55	2.	Michaela	9	5,59
2.	Veronika	4	4,55	3.	Jana	8	4,97
3.	Aneta	3	3,41	3.	Tereza	8	4,97
3.	Denisa	3	3,41	4.	Kateřina	7	4,35
3.	Eliška	3	3,41	5.	Aneta	6	3,73
3.	Martina	3	3,41	5.	Martina	6	3,73
3.	Tereza	3	3,41	5.	Petra	6	3,73
4.	*Andrea	2	2,27	5.	Veronika	6	3,73
5.	**Adéla	1	1,14				

* Na 4. místě se dále vyskytla jména: Gabriela, Jolana, Kamila, Kateřina, Lenka, Magdaléna, Markéta, Michaela, Monika, Nela, Nikol (-a), Pavlína, Sabina, Šárka.

** Na 5. místě se dále vyskytla jména: Anna, Erika, Eva, Hana, Helena, Irena, Ivana, Iveta, Ivona, Jitka, Karolína, Klára, Kristýna, Lada, Marie, Petra, Sandra, Sára, Simona, Soňa, Vendula, Zuzana, Žaneta.

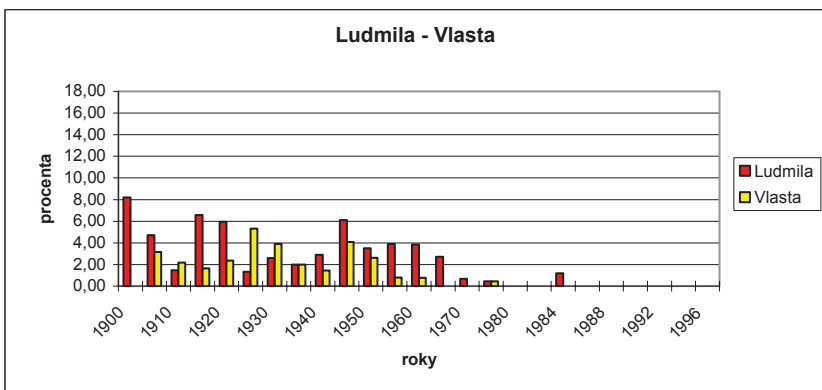
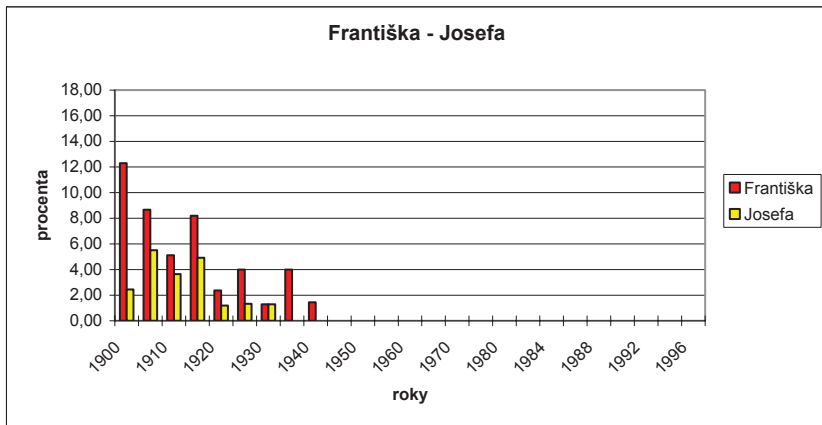
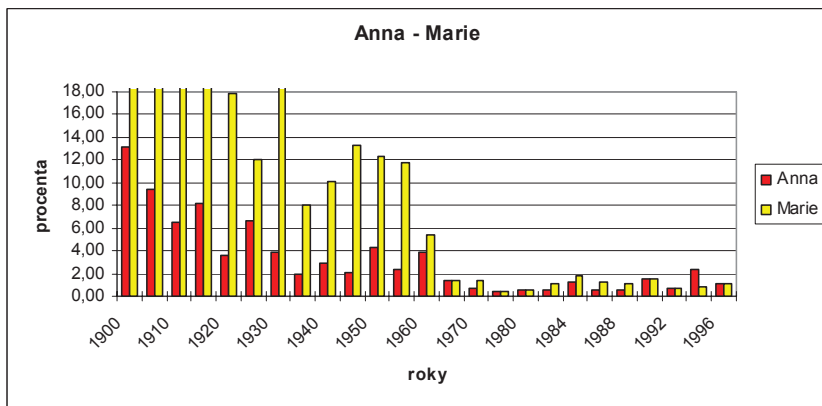
Výběr jmen v roce 1996 se v mnoha ohledech liší od předchozích let. Výrazně se rozšířil repertoár volených jmen a tím obecně klesá jejich koncentrace. Až překvapivý stav můžeme sledovat v Blansku, kdy na prvních pět míst připadá 48 jmen (oproti 11 jménům v Třebíči). Poprvé se také neshodují jména na první pozici. V Blansku je to jméno řeckého původu *Barbora*, které se v Třebíči v první pětici vůbec neobjevuje. V Třebíči je volena nejčastěji *Kristýna*, která má rovněž řecký původ, v Blansku je ale až na pátém místě. Shody v obou městech najdeme v dalším pořadí, což je však do značné míry dáno již zmiňovaným širokým repertoárem jmen, tj. na druhém místě *Lucii*, třetím *Terezu*, čtvrtém *Kateřinu* a pátém *Petru*. Mezi prvními pěti jmény se stále drží *Jana*. V obou městech se objevují módní cizí jména, tento trend je patrnější v Blansku, např. *Aneta*, *Denisa*, *Sabina*, *Žaneta*.

Shrneme-li výše popsaná fakta, můžeme konstatovat, že repertoár jmen je proměnlivý zejména v čase, podstatně méně je jeho proměnlivost vázaná na místo. Co se týče časového pohledu, je patrné, že čím jsme blíže současnosti, tím více se repertoár jmen rozšiřuje a koncentrace jmen má klesající tendenci. Repertoár jmen je také znatelněji ovlivněný módou – ožívují se jména, která byla oblíbena ve starších dobách (*Lucie, Barbora, Kateřina* apod.) nebo pronikají mnohá jména cizí (*Andrea, Nela* apod.). Stálíci mezi jmény jsou zejména *Marie* a *Jana*, každé z nich je však charakteristické pro odlišnou polovinu 20. století. Na výběr jmen mají nepochybně vliv i společenské události, což lze demonstrovat právě na křesťanském jméně *Marie*, které bylo rozšířeno zejména do 50. let 20. století, zatímco v období socialismu jeho volba značně poklesla. Rozdíly najdeme i mezi oběma sledovanými místy. Starobylejší město Třebíč se jeví ve výběru jmen jako konzervativnější, repertoár jmen je omezenější, vývoj jmen zde není tak dynamický a nepodléhá tolik módním vlnám jako je to patrné v Blansku.

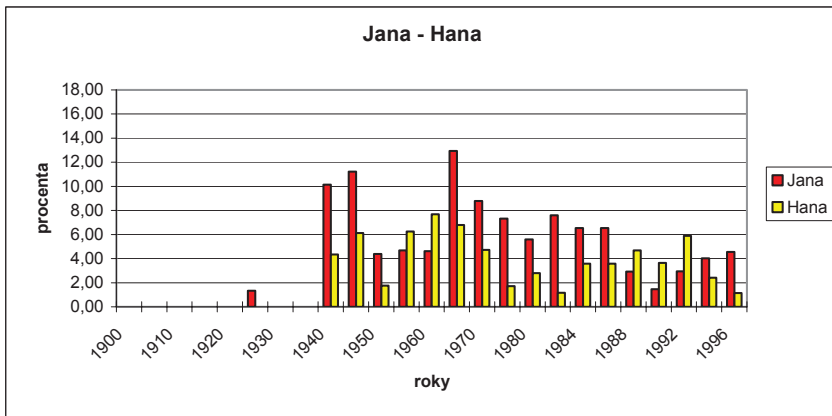
K dalšímu rozboru jsme si vybrali 21 jmen, jejichž vývoj jsme sledovali v Blansku od roku 1900 do roku 1996 v určitých časových intervalech. Ukázalo se, že jména se pojí do svazků, může se jednat o dvojice, trojice, ale i početnější spojení. Tyto svazky jmen mají pak společné rysy – dobu výskytu, oblibu, módní vlivy, liší se ale v koncentracích, které jsou dány vztahem ke všem ostatním jménům voleným v daných letech. V následujících 10 grafech je zobrazen vývoj jmen *Marie, Anna, Františka, Josefa, Ludmila, Vlasta, Jana, Hana, Petra, Lenka, Iveta, Andrea, Kateřina, Lucie, Tereza, Veronika, Barbora, Klára, Nikol, Dominika, Denisa*.

Pozn. Každý graf obsahuje na vodorovné ose časové intervaly – od r. 1900 do r. 1980 jsou pětileté, od r. 1980 do r. 1996 pak dvouleté, na svislé ose procentuální údaje, které zachycují koncentraci jména v jednotlivých letech.

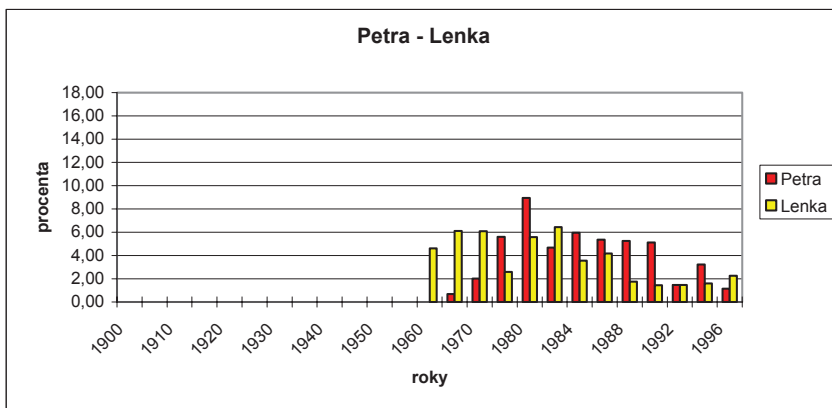
Všimněme si nejdříve skupiny jmen *Marie, Anna, Františka, Josefa, Ludmila, Vlasta*. Všechna tato jména byla volena a oblíbena především v první polovině 20. století. Až do 60. let byla velmi oblíbená *Marie* a také *Anna*, která (vždy o několik míst níže) kopírovala ve vývoji *Marii*. Obě jména se v repertoáru udržela dodnes, po značném poklesu obliby v 70. a 80. letech se k nim v polovině 90. let někteří rodiče vrátili. Jména *Františka* a *Josefa* charakteristická pro počáteční léta 20. století kolem roku 1940 z repertoáru jmen zcela zmizela. Na počátku století se rovněž objevují národní jména *Ludmila* a *Vlasta*, která se těšila určité oblibě do počátku 70. let, v 80. letech se však již užívala sporadicky a v 90. letech z repertoáru jmen úplně zmizela.

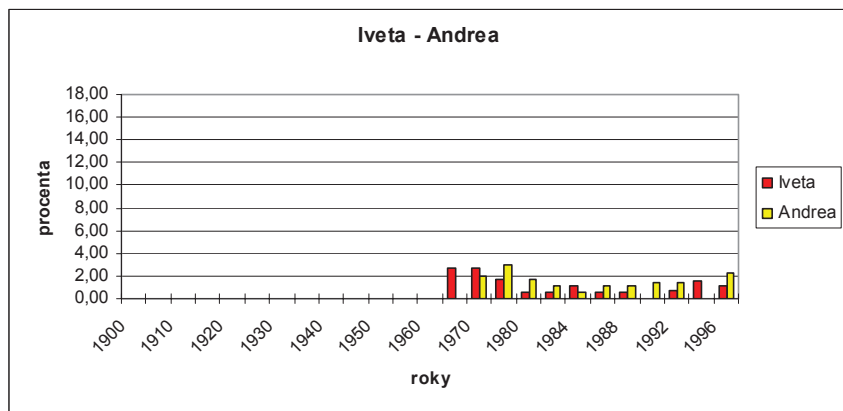

K nejoblíbenějším jménům patří od 40. let *Jana* a *Hana*, které mají trvalé místo v repertoáru jmen dodnes. Jméno *Jana* se poprvé na Blanensku objevilo dokonce už v roce 1925 a na vrcholu oblíbenosti bylo na počátku 40. let a od poloviny 60. až do poloviny 80. let.

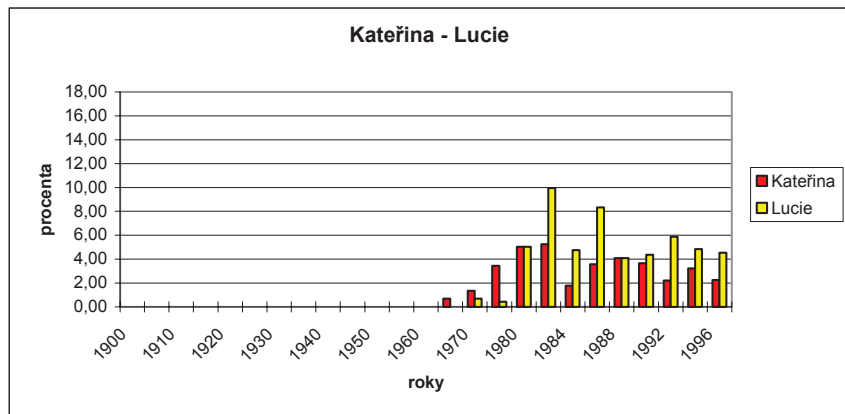

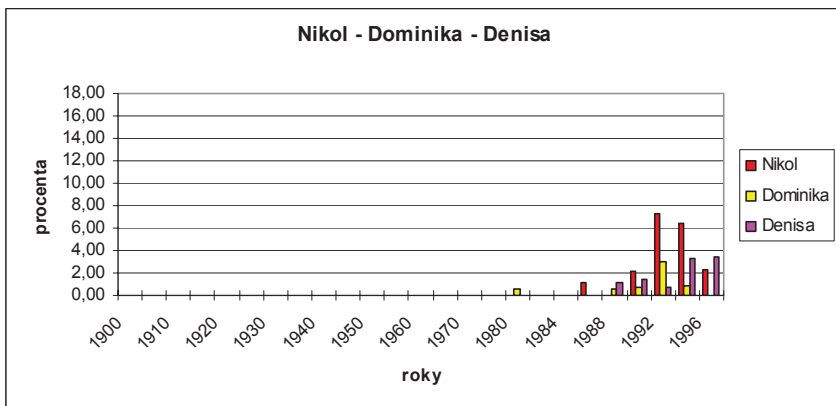
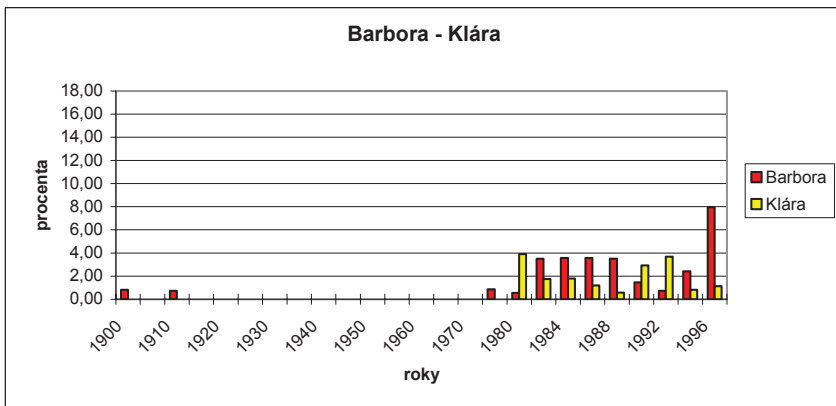
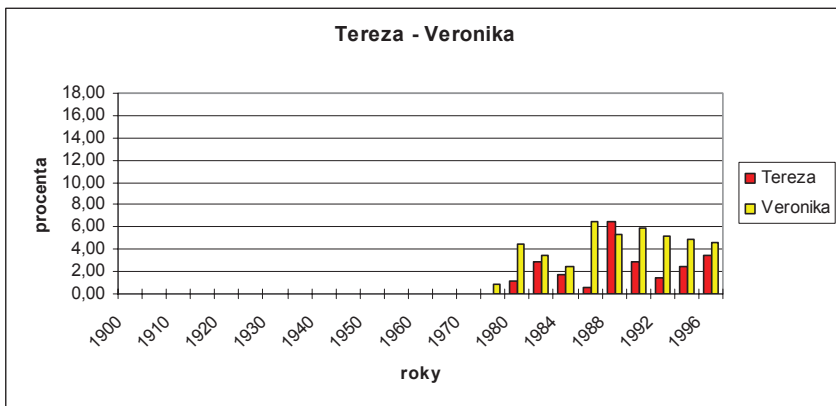
60. léta nebo počátek 70. let s sebou přináší jména *Lenka*, *Petra*, *Iveta* a *Andrea*. *Lenka* (považována za zkráceninu domácké podoby jmen *Helenka* nebo *Magdalenka*) a *Petra* (jméno řeckého původu) patří k oblíbeným jménům i dnes, na vrcholu popularity se držela *Lenka* do poloviny 80. let, *Petra* až do počátku 90. let. Ve stejné době se objevila v užívání také módní jména ze západní Evropy, zvláště z francouzštiny, k nimž se řadí *Iveta* nastupující v 60. letech a *Andrea* pak na počátku 70. let. Obě jména se ale pohybovala v žebříčku oblíbenosti až v druhé polovině první desítky oblíbených jmen.

Konec 60. let, 70. léta až do počátku 80. let je charakteristický pro návrat ke jménům užívaným u nás ve starších dobách. V Blansku nastupovala tato jména v pořadí: *Kateřina*, *Lucie*, *Veronika* a *Barbora*, *Tereza* a *Klára*. K nejoblíbenějším patřila jména *Lucie* (latinského původu) a *Veronika* (patrně řeckého původu). Všechna jména se užívají dodnes a patří stále k oblíbeným. Stejně jako v 60. a 70. letech se také v 80. a 90. letech objevuje módní vlna jmen, opět pocházejících především z francouzštiny. Patřila k nim jména jako *Nikol (-a)*, *Domínika* a *Denisa*.

Je známo, že výběr jmen je ovlivněn také celou řadou dalších faktorů, které však z námi zpracovávaných statistických údajů nebylo možné určit. Jedná se o vliv rodinných tradic a zvyklostí, jazykové vlivy, vzdělání a zaměstnání rodičů, náboženské zvyklosti, citové motivace atd. V neposlední řadě omezuje do jisté míry volbu jména rovněž matriční zákon. K jeho poslední změně došlo v roce 2004, podle níž se mohou zapsat na rodný list také dvě jména, která nejsou stejná, např. *Anna Marie*, a dítěti, které není občanem České republiky a jehož rodiče nemají státní občanství České republiky, lze zapsat více jmen. Podle předchozího zákona mohli rodiče, kromě cizích státních příslušníků, zapsat jen jedno rodné jméno nebo tzv. zdvojené jméno užívané ve funkci jednoho jména, např. *Anna-Marie*, pro vytváření zdvojených jmen však platí určitá pravidla, tzn. že nelze spojovat jakákoliv jména. Ve sledovaném časovém úseku (1900 – 1996) se v Blansku a Třebíči zdvojená jména téměř neobjevila – je doložen pouze 1 výskyt, a to *Anna-Marie* zapsaná v Třebíči v roce 1996.

Závěrem lze říci, že v průběhu 20. století docházelo v určitých časových úsecích ve zkoumaných moravských městech Blansku a Třebíči k patrným proměnám repertoáru rodných jmen. V čase se měnila také koncentrace jmen, která měla obecně klesající tendenci. V případě řady jmen bylo možné pozorovat ve vývoji společné rysy (doba výskytu a s ní spojená určitá společenská a politická situace, míra oblíbenosti, módnost jména), které je pojily do různě početných svazků. Na příkladu dvou měst je patrný také fakt, že na volbu jmen, respektive na pořadí jejich oblíbenosti, má do jisté míry stále vliv také charakter místa, v němž lidé žijí. Z odlišných rysů se do jazykového materiálu nejzřetelněji promítl protiklad starobylého města (Třebíč) oproti lokalitě (Blansko), která měla po staletí spíše venkovský charakter a městem se stala až počátkem 20. století.

Literatura

- HOLUB, M.: Zákon o rodině. Praha: Linde 2004. 751 s.
HOLUB, M.: Zákon o rodině. Praha: Linde 1995. 449 s.
KNAPPOVÁ, M.: Rodné jméno v jazyce a společnosti. Praha: Academia 1989. 208 s.
KNAPPOVÁ, M.: Jak se bude Vaše dítě jmenovat? 3. vyd. Praha: Academia 1996. 358 s.
KNAPPOVÁ, M.: K dnešnímu stavu české antroponomastiky. In: Vlastní jména v mluvnici české a tradicích českého mluvnictví: Sborník k jubileu Rudolfa Šrámka. Ed. H. Kneselová, I. Kolářová. Brno: Masarykova univerzita 2001, s. 9–16
KOPEČNÝ, F.: Průvodce našimi jmény. Praha: Academia 1991. 149 s.
MALÁ, N.: Rodná jména v Třebíči v letech 1900 – 1996. Diplomová práce. Brno: 1997. 134 s.
PLCHOVÁ, V.: Rodná jména v Blansku a okolí v letech 1900 – 1996. Diplomová práce. Brno: 1997. 551 s.

KRSTNÉ (RODNÉ) MENO V MORAVANOCH NAD VÁHOM

Miroslav Kazík

Obec Moravany nad Váhom sa nachádza len niekoľko kilometrov severovýchodne od Piešťan v Trnavskom kraji. Nárečie Moravian patrí medzi považské nárečie považskej nárečovej podskupiny severnej skupiny záposlovenských nárečí (Štolc, 1994, s. 94-95). Výskum v obci sme realizovali na prelome rokov 2006 – 2007 podľa zoznamu obyvateľov z roku 2001, keď bol počet obyvateľov 1874. Skúmali sme 1457 obyvateľov, čo predstavuje 77,75 % všetkých obyvateľov v roku 2001. Počet obyvateľov so živým osobným menom bolo 1277 (619 mužov a 658 žien), teda 87,65 % zo skúmaných osôb a 68,14 % zo všetkých osôb. Najnovší schematizmus Bratislavsko-trnavskej arcidiecézy (2007, s. 170) uvádza počet obyvateľov 1864, z toho je 1578 rímskokatolíkov, 3 gréckokatolíci, 1 pravoslávny, 60 evanjelikov augsburského vyznania, 1 metodista; ostatných je 100, neveriacich 121.

V nasledujúcom príspevku si všímame krstné (rodné) mená v živých osobných menách jednotlivcov, živých rodinných menách a v menách domu, ako aj frekvenciu úradných krstných mien, ktorá má vplyv na živé mená, pretože len málo frekventované meno môže plniť identifikačno-diferenciačnú funkciu.

V sústave živých mien sa rodné (krstné) meno vyznačuje potenciálnym expresívnym príznakom [+ – konotatívnosť] a používaním v [+ užšom spoločenskom úze], preto máva hypokoristickú podobu, ktorá je niekedy príznačná pre danú rodinu, obec, areál. V mnohých prípadoch ide o hypokoristickú podobu, ktorá je v miestnom úze citovo neutrálna. V užšom spoločenskom úze sa môže používať iné krstné (rodné) meno, ako je v matričnom zápise (Blanár – Matejčík, 1978, s. 28). Z užšieho spoločenského úzu môže tento jav prejsť aj do širšieho spoločenského úzu, napr. v Moravanoch nad Váhom Margita Štefancová – Gréta, Margita Halušková – Čavojských Katka, Jozefína Tomišová – Jana Starovičová, Jana Joškina Starovičech, Alojz Bartoška – Tóno Bartoškech, Izidor Zuzic – Dežo Zuzic, Izidor Hulman – Dežo Záhrannikech, Záhrannikech Dežino, Jana Badaňová – Jolana Badaňová. Margita Štefancová bola pokrstená v kostole ako Gréta, no do štátnej matriky ju zapísali ako Margitu s odôvodnením, že Gréta je nemecké meno. Alojz Bartoška bol v kostole pokrstený ako Anton, no otec si vraj na matrike nevedel spomenúť na krstné meno a povedal Alojz. Margita Halušková (rod. Čavojská) sa narodila približne na Katarínu a jej otcovi sa nepáčilo meno Margita (v susednej obci bola Cigánka Slepá Margita), preto ju v neoficiálnom styku volajú *Čavojských Katka*. Jozefína Starovičová sa narodila na Jozefa, chceli jej dať meno Jana, ale krstiaci farár rozhodol, že bude

Jozefína. Izidor Zuzic pracoval v Partizánskom u Baŕu, kde mu najprv hovorili Dorko, potom Dežo, Dežko. Meno sa zaužívalo aj v Moravanoch nad Váhom a menovaného volali *Dežo Zuzic*. Podľa neho ako Deža začali v Moravanoch volať aj Izidora Hulmana – *Dežo Záhranníkech, Záhranníkech Dežino* (Záhranníkech = živé rodinné meno). Ruženu Hulmanovú volajú v obci v neoficiálnej komunikácii *Kveta Hulmanech*. Jej matku – tiež Ruženu Hulmanovú – volajú v neoficiálnom styku *Ružena Hulmanech*. Iné krstné meno dcéry použité v neoficiálnej komunikácii možno vysvetliť potrebou rozlíšenia dvoch osôb s rovnakým menom.

Krstné meno sa v živých osobných menách vyskytuje ako funkčný člen živého osobného mena. Vo väčšine prípadov je vždy spätý s iným alebo inými funkčnými členmi, pretože v širšom spoločenskom úze krstné meno spravidla už nestačí na presnú identifikáciu a diferenciaciu. Živé osobné mená len s funkčným členom krstné meno sa ojedinele objavujú aj v širšom spoločenskom úze, t. j. v celej obci alebo v jej podstatnej časti. Ide o zriedkavé krstné mená, v Moravanoch nad Váhom v triede ženatých mužov hypokoristická podoba krstného mena *Imro* (Imrich Filip), ojedinelé hypokoristikum *Janic* (Ján Hulman), úradné meno *Gančo* (Gančo Mjankov), úradné meno manželky – *Kamilu čo mal za ženu* (Anton Hulman), v triede vydatých žien úradné krstné meno *Jitka* (Jitka Jurišová), už spomenutý príklad *Gréta* (Margita Štefancová), meno nebohého manžela *Robertova, Robertka* (Anna Hulmanová), *Frolka* (Mária Hulmanová). V triede slobodných krstné meno ako jediný funkčný člen vystupuje hypokoristikum *Eno* (Ernest Hulman), modifikovaná podoba krstného mena *Amana* (Amália Rusnáková, podľa zlej výslovnosti) a krstné meno po otcovi *Láslo* (Karel Petlák).

Krstné meno na presnú identifikáciu osoby niekedy vystačí pre pomenovanie obyvateľov tej istej ulice. Napr. v Moravanoch na Radovej ulici pri živých osobných menách z krstného mena *Anička, Mariška* presne identifikujeme a diferencujeme od ostatných Annu Hruškovú a jej dcéru Máriu Hruškovú. Pri komunikácii v celoobecnej platnosti sa používajú mená *Anička Hruškech, Mariška Hruškech*. Na Školskej ulici iba krstným menom *Ilka* volajú Helenu Galbavú (vdova), Helenu Hrnčiarovú (vdova) už *Ilka Hrnčárech*. Pri pomenovaní v rámci celej obce Helenu Galbavú volajú *Ilka Galbavích*.

Dieťa s dvoma krstnými menami Ana Mária Vondráčková sa v neoficiálnej komunikácii nazýva len *Ana Mária*, pretože ide v obci o jedinú kombináciu týchto krstných mien.

Živé osobné mená (tvorené z menej frekventovaných krstných mien) sa stávajú často dedičnými prostredníctvom živého rodinného mena alebo mena domu. Ojedinelé bulharské krstné meno Gančo sa stalo živým osobným me-

nom. Príponou *-ech* sa z neho vytvorilo živé rodinné meno *Gančech*. Vytvorilo sa z neho aj meno domu *Gančevom*, *U Gančov*. Živé osobné meno slobodnej dcéry je *Gančech Letuška*. Živé rodinné meno *Gančech* sa dostalo aj do živého osobného mena syna, Ivana Mjankova, ktorý býva v druhom dome a ktorého v neoficiálnom (neúradnom) pomenovaní označujú ako *Ivan Gančech*. Jarmilu Mjankovú, nevestu Ganča Mjankova a manželku Ivana Mjankova, volajú *Jarka Gančová*, ale aj *Gančova nevesta*. Deti Ivana Mjankova volajú *Ivanove Gančech decká*. Podobný prípad je v Moravancoch i pri bulharskom mene Risto. Dcéru Rista Boneva Jelu Moravčíkovú volajú *Hela Ristech*. Rodina Vlasty Bonevovej a jej syna Štefana Boneva má okrem živého rodinného mena *Bonefech* aj živé rodinné meno *Ristech*, lebo dedko Štefana bol už spomínaný Risto Bonev. Podobne zriedkavé krstné meno otca Justína Minárika – Šebastián – sa stalo po pridaní prípony *-ech* spolu s priezviskom živým rodinným menom: *Minárikech Šebestech*. Justína Minárika volajú *Justín Šebestech*. Amáliu Mackovú v neoficiálnom styku nazývajú *Amálka Slávikoch*, jej rodinu *Mackovári*, ale aj *Slávikoch*, meno domu *Slávikovom*, *U Slávikov*, *Amálke Slávikoch*, *U Amálki Slávikoch*, pretože jej otec sa volal Stanislav Hulman, nazývaný *Slávik*. Hypokoristická podoba krstného mena Ernest *Eno* stačí na presné označenie osoby Ernesta Hulmana. Úradná podoba prenikla do živého rodinného mena, keď jednu rodinu volajú *Ernestech* (Ernest bol manžel, syn a je aj vnuk). Meno domu je *Ernestovom*, *U Ernestov*. Živé rodinné mená utvorené z krstných mien sa najviac vyskytujú (zachovali sa) pri rodinách s najfrekventovanejším priezviskom Hulman – *Gabrjelech*, *Petrech* (už len ako spomienka staršej generácie a meno domu *Na Petrech*), *Frolech*, *Robertech*, už spomenuté rodiny *Ernestech*, *Slávikoch*. Dávnejšie jestvovali aj živé rodinné mená *Blažejech*, *Kornelech*. Anton Hulman z Vážskej ulice má živé rodinné meno *Gabrjelech*, lebo jeho otec bol Gabriel. Meno domu je *Gabrjelovom*, *U Gabrjelov* a sám má aj živé osobné meno *Tóno Gabrjelech*. Jednu Máriu Hulmanovú z Piešťanskej ulice volajú *Frolka*, lebo mala manžela Floriána. Živé rodinné meno je *Frolech* a meno domu *Frolke*, *U Frolki*. Dom jej syna Antona má mená *Hulmanovom* čo má z *Hubini ženu*, *U Hulmanov*, *U Frolov*, *Frolovom* a rodina má živé meno *Hulmanech*, *Frolech*, hoci sme zachytili len živé osobné meno *Tóno Hulmanech*. Jednu Annu Hulmanovú volajú *Robertova*, *Robertka*, *Anula Robertech*, *Anula Robertova*, lebo jej manžel bol Róbert Hulman. Živé rodinné meno je *Robertech* a mená domu sú *Robertovom*, *U Anuli Robertech*. Rodina Ľubomíra Hulmana, syna Róberta Hulmana, má živé rodinné meno *Hulmanech Robertech* a mená domu *Robertovom*, *U Robertov*, hoci on sám má len živé osobné meno *Lubo Hulman*. Jeho syna však volajú aj *Robertov vnuk*. Rodina Dalibora Hulmana má živé rodinné meno *Hulmanech Daliborova* a mená domu *Hulmanovom Dalibo-*

rovi, *U Hulmanov u Dalibora*. Jeho manželku nazývajú *Katka Hulmanech (Daliborova)* s fakultatívnym členom krstného mena manžela. Istého Jána Hulmana volajú *Janic* a jeho rodinu *Hulmanech Janicovich*, meno domu je *Janicovi Hulmanech, U Janica Hulmanech*. Jeho syn, ktorý je ženatý a žije samostatne, má aj živé osobné meno *Peter Hulman Janicov*. Rodina Ireny Uhrovej má okrem živých rodinných mien *Uhrech* a *Raušlech* (I. U. bola rodená Raušlová) aj živé rodinné meno *Vendelech*, lebo jej otec bol Vendel. Mená domu sú *U Irenki Raušlech, U Uhrov, Raušlech Irenke*. Ako vidno, krstné mená otcov alebo manželov prenikajú do živých osobných mien, živých rodinných mien a mien domov.

Ojedinelé krstné mená môžu prejsť aj na živé osobné mená manželiek v dvojčlenných modeloch, napr. Veronika Dzurková – *Karolova žena* ($K_3 + A$), *mala muža Karola* ($A - K_3$), Anna Miškechová – *Anička Viktorova* ($\underline{K} + K_3$), Jozefína Hulmanová – *Joška Františova* ($\underline{K} + \underline{K}_3$), Mária Zuzicová – *Marjena Dežova* ($\underline{K} + K\#_3$), Katarína Miškechová – *Lojzova Kata* ($\underline{K}_3 + \underline{K} : MD$) a meno jej domu je aj *Kate Lojzovej*. Meno matky slobodnej Daniely Juliett Vondráčkovej prešlo do jej živého osobného mena – *Dana Simonina* ($\underline{K} + K_{11}$).

Krstné meno sa objavuje aj v dvojčlenných a trojčlenných živých rodinných menách a menách domu (ako samostatných pomenovaniach), kde je východiskom pomenovanie osoby – jednotlivca.

10 Adam	<i>Adamko</i>	12 Dušan	<i>Dušo</i>
1 Aleš		1 Elemír	
1 Alexej	<i>Aleš</i>	2 Emanuel	<i>Eman</i>
1 Alfonz		11 Emil	<i>Emilo</i>
7 Alojz	<i>Lojzo, Lojsko</i>	1 Erich	
13 Andrej		3 Erik	
24 Anton	<i>Tóno</i>	3 Ernest	<i>Eno</i>
2 Augustín	<i>Gusto</i>	1 Ervín	
1 Bartolomej	<i>Bartoš</i>	2 Eugen	
2 Bohumil		5 Filip	
6 Boris		1 Filip Jozef	
2 Borislav		11 František	<i>Fero, Ferko</i>
5 Branislav	<i>Brano</i>	1 Gabriel	<i>Gabo</i>
1 Cyril	<i>Cipko</i>	1 Gančo	
4 Dalibor		2 Henrich	<i>Heno</i>
9 Daniel	<i>Dano, Danko</i>	7 Igor	
5 Dávid		1 Imrich	<i>Imro</i>
5 Denis		7 Ivan	<i>Ivo</i>
7 Dominik	<i>Domino, Dominko</i>	3 Izidor	

3	Jakub		1	Norbert	<i>Noro</i>
46	Ján	<i>Janic, Jano, Janko</i>	1	Oldrich	
2	Jarolím		2	Oldřich	<i>Oldo</i>
1	Jaromír		8	Ondrej	<i>Ondro</i>
18	Jaroslav	<i>Jaro, Jarko</i>	1	Oskar	
2	Jiří		7	Patrik	<i>Pato</i>
86	Jozef	<i>Jožo, Joško, Jožik, Jojo, Pepo, Dodo</i>	13	Pavel	<i>Palo</i>
3	Július	<i>Julo, Julko</i>	21	Pavol	<i>Palo, Palko</i>
12	Juraj	<i>Juro, Jurko</i>	62	Peter	<i>Peto</i>
1	Justín		1	Radoslav	<i>Rado, Ratko</i>
1	Kamil	<i>Kamilo</i>	3	Radovan	<i>Rado</i>
22	Karol	<i>Karči</i>	7	Rastislav	<i>Rasto</i>
1	Kristián		1	René	
16	Ladislav	<i>Lado, Vlado, Laco</i>	6	Richard	<i>Rišo</i>
1	Lenhart		8	Róbert	<i>Robo</i>
1	Libor		11	Roman	
14	Ľubomír	<i>Lubo, Lupko, Luboš</i>	21	Rudolf	<i>Rudo, Rutko</i>
1	Ľubor		3	Samuel	<i>Samo</i>
4	Ľuboš		1	Sandro	
1	Ľudevít		1	Silvester	<i>Silo</i>
1	Ľudovít	<i>Lajko</i>	1	Simon	
5	Lukáš		6	Stanislav	<i>Stano</i>
3	Marcel		1	Svetozár	<i>Sveto</i>
1	Marco	<i>Marek</i>	2	Šimon	
15	Marek		22	Štefan	<i>Štefko, Pišta</i>
27	Marián	<i>Maroš</i>	8	Tibor	<i>Tipko</i>
10	Mário	<i>Majo</i>	1	Timotej	<i>Timo</i>
1	Marko	<i>Marek</i>	20	Tomáš	
32	Martin		1	Vendelín	<i>Vendel</i>
4	Matej	<i>Mato</i>	3	Viktor	<i>Viki</i>
5	Matúš	<i>Mato</i>	13	Viliam	<i>Vilo, Vilko</i>
29	Michal	<i>Mišo, Miško</i>	2	Vincent	<i>Vinco</i>
39	Milan	<i>Milanko, Milo, Emilo, Milanko Milanko</i>	2	Vít	
12	Miloš	<i>Miloško</i>	28	Vladimír	<i>Vlado, Vlatko</i>
24	Miroslav	<i>Miro, Mirko</i>	1	Vladislav	<i>Vlado</i>
1	Mojmír		1	Vojtech	<i>Vojto</i>
1	Nicolas	<i>Nikola</i>	1	Zdenek	<i>Zdenko</i>
1	Nikolas		4	Zdenko	<i>Zdeno</i>
			1	Zdeno	

3 Adela		2 Edita	
11 Adriana	<i>Adika, Adrika</i>	10 Elena	<i>Ilonka, Helena, Helenka, Hela</i>
1 Agneska		1 Eleonóra	<i>Norika</i>
1 Agneša		1 Eliška	
1 Albína	<i>Albinka</i>	17 Emília	<i>Mila, Milka</i>
11 Alena	<i>Alenka</i>	10 Erika	<i>Erža</i>
8 Alexandra	<i>Saša</i>	1 Etela	
1 Alica		2 Eugénia	
9 Alžbeta	<i>Betka, Eržika</i>	23 Eva	<i>Evka</i>
12 Amália	<i>Amala, Amálka, Amalka</i>	4 Františka	<i>Francka</i>
1 Ana Mária		8 Gabriela	<i>Gabika, Gabina</i>
10 Andrea	<i>Andrejka</i>	1 Genovéva	<i>Genka</i>
1 Aneta		2 Gizela	
1 Anetta		1 Hana	
1 Anežka		1 Hedviga	
1 Anita		32 Helena	<i>Helenka, Hela, Ilka</i>
69 Anna	<i>Anka, Anička, Anika, Anča</i>	1 Henrieta	
12 Antónia	<i>Tona, Tóna, Tonka</i>	2 Ida	
1 Augustína		8 Ingrid	<i>Ina, Inka</i>
1 Barbara Nicole		6 Irena	<i>Irenka</i>
8 Barbora	<i>Barborka</i>	5 Ivana	<i>Ivanka</i>
4 Beáta		10 Iveta	<i>Ivetka</i>
1 Bernarda	<i>Bernatka</i>	1 Ivona	
1 Bernardína		1 Izabela	
1 Blanka		31 Jana	<i>Janka, Jolana</i>
7 Božena	<i>Boba</i>	1 Janette	
1 Bronislava	<i>Brona</i>	9 Janka	<i>Jana</i>
1 Chiara	<i>Chiarka</i>	9 Jarmila	<i>Jarka</i>
8 Dagmar	<i>Daša, Dáša</i>	4 Jaroslava	<i>Jarka</i>
1 Dana		2 Jela	
15 Daniela	<i>Dana, Danka</i>	1 Jitka	
1 Daniela	<i>Dana, Danka</i>	1 Johana	
1 Juliett		6 Jolana	<i>Jolanka</i>
2 Danka	<i>Dana</i>	2 Jozefa	<i>Joška, Joja</i>
6 Darina		22 Jozefína	<i>Jozefa, Joža, Jóža, Joška, Joja, Jojka</i>
2 Dáša		4 Julia	<i>Jula, Julka</i>
11 Denisa	<i>Deniska, Denka</i>	1 Karin	<i>Kari</i>
1 Diana	<i>Dia</i>	25 Katarína	<i>Kata, Katka</i>
7 Dominika		1 Klára	
1 Doris			
2 Drahomíra	<i>Drahuša</i>		

2	Klaudia	<i>Klaudika</i>	2	Pavla	<i>Pavlinka</i>
13	Kristína	<i>Kristínka, Kikina</i>	2	Pavína	<i>Pavla, Pavlinka</i>
3	Kvetoslava	<i>Kveta, Kvetka</i>	9	Petra	<i>Peta</i>
10	Lenka		1	Petronela	<i>Petka</i>
1	Libuša		1	Regina	
1	Linda		6	Renáta	
1	Lívia		2	Romana	
7	Eubica	<i>Luba, Lupka</i>	1	Rozália	
9	Lucia	<i>Lucka</i>	2	Ružena	
22	Ľudmila	<i>Mila, Milka, Luda, Luba, Litka, Lutka</i>	1	Sára	
3	Lýdia	<i>Litka</i>	1	Sarah	
10	Magdaléna	<i>Magda, Magduša, Lenka</i>	2	Serafína	
6	Marcela	<i>Maca</i>	2	Sidónia	<i>Sida, Sitka</i>
1	Margaréta		14	Silvia	<i>Silva, Silvika</i>
9	Margita	<i>Gita, Gitka</i>	7	Simona	<i>Simonka</i>
86	Mária	<i>Mariša, Mariška, Marjena, Marjenka, Marika, Mari, Marena</i>	2	Slávka	
3	Mariana	<i>Maja, Marena</i>	1	Slavomíra	<i>Slávka</i>
12	Marta		8	Soňa	
14	Martina	<i>Martinka</i>	3	Stanislava	<i>Stanka, Stána</i>
3	Matilda	<i>Matila, Matilka</i>	1	Sylvia	
1	Melania	<i>Melana</i>	6	Štefánia	<i>Štefka</i>
6	Michaela	<i>Michala, Michalka, Miška</i>	6	Tatiana	<i>Tána</i>
1	Milena		3	Terézia	<i>Terka, Tereska</i>
1	Miloslava	<i>Milka</i>	1	Valéria	
3	Miriám	<i>Mírka</i>	1	Věra	
1	Miriama		17	Veronika	<i>Veronka</i>
8	Miroslava	<i>Mira, Mirka</i>	9	Viera	<i>Vjerka</i>
20	Monika	<i>Monča</i>	1	Viktória	
1	Nad'a		1	Vilma	
4	Natália	<i>Natalka</i>	2	Viola	
4	Nikola		1	Vladimíra	
3	Nina		3	Vlasta	
14	Oľga		3	Zdena	<i>Zdenka</i>
1	Olívia		2	Zdenka	<i>Zdena</i>
1	Patrícia	<i>Pata</i>	4	Zita	
1	Paula	<i>Paulínka</i>	1	Zlatica	<i>Zlata</i>
3	Paulína	<i>Pavla, Pavlinka</i>	1	Zlatka	
			1	Zoja	
			21	Zuzana	<i>Zuza, Zuska</i>
			2	Žofia	<i>Žofka</i>

Pri nárečovom výskume v r. 2001 sme zachytili aj hypokoristickú podobu *Beta* (od Alžbeta).

Pri 925 mužoch v Moravoch nad Váhom zisťujeme 115 rodných (krstných) mien. Na jedno meno pripadá v priemere 8 mužov. Dve krstné mená jedného nositeľa (Filip Jozef) považujeme za jedno krstné meno a z tohto dôvodu ho nezapočítavame do počtu nositeľov rodných (krstných) mien Filip a Jozef. Najfrekventovanejšie mužské rodné (krstné) mená sú Jozef s 86 nositeľmi, Peter so 62 a Ján so 46 nositeľmi. Spolu ich nosí takmer 21 % mužov. Mien s frekvenciou 1 je 41, je to až 35 % z počtu mužských rodných (krstných) mien v Moravoch nad Váhom. V Blanár (1986, s. 32) podľa voličských zoznamov z roku 1964 ako najfrekventovanejšie mužské rodné (krstné) meno v Bratislave uvádza meno Jozef (druhé je Ján a tretie Štefan). V Košiciach v rokoch 1973 – 1978 bolo najfrekventovanejšie meno Peter (druhé Martin a tretie Marek), meno Jozef sa uvádza ako štvrté (c. d., s. 33). V roku 1995 k najfrekventovanejším mužským menám na Slovensku patrili Ján, Jozef, Peter, Štefan, Milan (Ďurčo, 1997, s. 313).

V Moravoch nad Váhom má 949 žien 156 rozličných rodných (krstných) mien. Na jedno meno pripadá v priemere 6 žien. Dve krstné mená jednej nositeľky (prípady Barbara Nicole a Daniela Juliett) pokladáme za jedno krstné meno. Najfrekventovanejšími ženskými rodnými (krstnými) menami sú Mária (86 nositeľiek), Anna (69 nositeľiek) a Helena (32 nositeľiek) a nosí ich 19, 7 % žien. Ženských mien s frekvenciou 1 je 61, teda 39 % zo všetkých rodných (krstných) mien v Moravoch. V Bratislave v roku 1964 sa najviac vyskytovali mená Mária, Anna a Helena (Blanár, 1986, s. 32). V Košiciach sa v rokoch 1973 – 1978 ako najfrekventovanejšie uvádzajú mená Zuzana, Jana a Andrea. Mená Mária, Anna a Helena sa nedostali ani medzi prvú desiatku (c. d., s. 34). K najfrekventovanejším ženským menám patrili v roku 1995 mená Mária, Anna, Zuzana, Helena, Katarína (Ďurčo, 1997, s. 313).

Mužské krstné mená **Aleš, Alfonz, Bohumil, Erich, Jaromír, Kristián, Ľubor, Ľuboš, Oldrich, René, Vít** a ženské krstné mená **Aneta, Anežka, Dana, Eliška, Henrieta, Janette, Johana, Klára, Libuša, Margaréta, Miriama, Nad'a, Regina, Sylvia, Valéria, Vladimíra, Zoja**, ktoré sa vyskytujú v Moravoch nad Váhom, sa nevykytli v nami skúmanej oblasti.

Mužské krstné mená **Borislav, Dávid, Elemír, Eugen, Filip Jozef, Jakub, Jarolím, Jiří, Lenhart, Ludevít, Mojmír, Nikolas** a ženské krstné mená **Agneska, Augustína, Barbara Nicole, Bernardína, Blanka, Gizela, Milena, Romana, Rozália, Serafína, Věra, Viktória, Viola, Zlatka** sa vôbec nepoužívajú.

Pri mužských krstných menách **Andrej, Boris, Dalibor, Denis, Erik, Ervín, Filip, Gančo, Igor, Justín, Libor, Lukáš, Marcel, Marek, Martin, Oskar, Roman, Sandro, Simon, Šimon, Tomáš, Zdeno** a pri ženských krstných menách **Adela, Agneša, Alica, Aneta, Anita, Beáta, Darina, Dáša, Dominika, Doris, Edita, Etela, Hana, Ida, Ivona, Izabela, Jitka, Lenka, Linda, Marta, Nikola, Nina, Ružena, Sára, Slávka, Vilma, Vlasta, Zita** sa používajú len úradné formy. Úradné podoby **Sára** a **Sarah** majú rovnaké znenie *Sára*. Mená **Ana Mária, Eugénia, Lívia, Olívia** majú v živých osobných menách narozdiel od spisovnej výslovnosti znenie *Anamária, Eugénija, Lívija, Olívija*. Pri menách **Olga** a **Soňa** sa používajú nárečovo adaptované tvary *Olga, Sona*. Meno **Renáta** sa v živých osobných menách vyskytuje v svojej podobe *Renáta*, ale aj v skrátenej podobe *Renata*. Meno **Jela** sa vyskytuje dvakrát. Pri jednej osobe sa používa úradná podoba mena, pri druhej sa používa podoba *Hela*. (Jela je pôvodne domáca podoba mena Jelena, ktoré je južnoslovanským variantom mena Helena.)

Pri mužských krstných menách **Adam, Dominik, Dušan, Emil, Ernest, František, Ivan, Jozef, Karol, Matúš, Michal, Milan, Miloš, Ondrej, Peter, Richard, Silvester, Tibor, Viktor, Zdenko** a pri ženských krstných menách **Alena, Alexandra, Andrea, Anna, Barbora, Božena, Danka, Denisa, Elena, Erika, Eva, Helena, Ingrid, Ivana, Iveta, Jana, Janka, Jolana, Jozefína, Magdaléna, Marcela, Margita, Mariana, Martina, Pavla, Petra, Silvia, Simona, Veronika, Viera, Zdena, Zdenka, Zuzana** sa okrem hypokoristických foriem v živých osobných menách používajú aj úradné formy. Pri menách **Marián, Mário, Štefan** sa používajú nárečovo adaptované tvary úradných podôb *Marijan, Márijo, Štefan, Štefko*. Mená **Adriana, Amália, Lucia, Mária, Natália, Tatiana** sú v živých osobných menách adaptované v podobách *Adrijana, Amálja, Lucija, Márija, Natálja, Tatijana*. Krstné meno **Róbert** v tvare *Robert* preniklo do živých osobných mien, ale aj do živých rodinných mien a mien domu.

Pri krstnom mene **Emil** sa používa meno *Milan*, pri mene **Milan** podoba *Emilo*, pri mene **Izidor Dežo, Dežino**. Vyskytujú sa cudzojazyčné podoby mien – *Pepo, Pišta, Lajko, Karči*. Pri mene **Ladislav** sa vyskytuje podoba *Vlado*, pri mene **Cyril Cipko**. V domácom prostredí sa pri mene **Peter** objavuje aj deminutívna podoba *Petko*. Alojza Bartošku volajú iným krstným menom – *Tóno Bartoškech*. Slobodného Milana Španára volajú dvakrát po sebe tým istým menom – *Milanko Milanko Španár*.

Najčastejšie prípony pre tvorenie mužských hypokoristických podôb sú *-o* (napr. *Jano, Jožo, Juro*), pre tvorenie ženských hypokoristických podôb *-ka* (napr. *Albínka, Alenka, Betka, Tonka*).

Najčastejšie pomenúvacie modely sú tie, kde sa ako funkčný člen nachádza práve krstné meno (buď v základnej úradnej podobe alebo v hypokoristickej podobe).

V triede mužov sú najfrekventovanejšie modely:

1. $\underline{K} + P = RMD$

Krstné meno v hypokoristickej podobe a priezvisko v úradnej podobe, ktorého antropolexéma je v aj v mene rodiny a mene domu. V obci sme ho zachytili u 81 živých osobných mien.

Napr. *Jano Minárik* (Ján Minárik), RM: *Minárikech*, MD: *Minárikovom*, *U Minárikov*.

2. $K + P = RMD$

Krstné meno v jeho úradnej podobe a priezvisko v úradnej podobe, ktorého antropolexéma je v aj v mene rodiny a mene domu. Model je u 43 živých osobných mien.

Napr. *Milan Margetín* (Milan Margetín), RM: *Margetínech*, MD: *Margetínovom*, *U Margetínov*.

3. $\underline{K} + RM = P$ spolu s $\underline{K} + *RM = P$

Krstné meno v hypokoristickej podobe a živé rodinné meno, ktorého antropolexéma je zhodná s priezviskom. Vyskytuje sa spolu 25-krát.

Napr. *Tóno Raušlech* (Anton Raušlo), RM: *Raušlech*, MD: *Raušlovom*, *U Raušlov*.

Medzi najfrekventovanejšie modely v triede žien patria:

1. $\underline{K} + P_3 = RMD$

Krstné meno v hypokoristickej podobe a priezvisko podľa manžela v úradnej podobe, ktorého antropolexéma je v aj v mene rodiny a mene domu. Nájdeme ho pri 53 živých osobných menách.

Napr. *Gita Gonová* (Margita Gonová), RM: *Gonech*, MD: *Gonovom*, *U Gonov*.

2. $\underline{K} + RM_3 = P$

Krstné meno v hypokoristickej podobe a živé rodinné meno podľa manžela, ktorého antropolexéma je zhodná s priezviskom. Model sme zistili pri 41 živých osobných menách.

Napr. *Anka Melicherech* (Anna Melicherová), RM: *Melicherech*, MD: *Melicherovom*, *U Melichero*.

3. $\underline{K} + P_1$

Krstné meno v hypokoristickej podobe a priezvisko podľa otca v neúradnej forme, ktoré sa končí na sufixy *-ech*, *-ka*, *-ich*. RM a MD sú odvodené od iného základu alebo sa nepoužívajú. Tento model sa vyskytuje sa u 29 živých osobných mien.

Napr. *Hela Ovečkach* (Helena Opreňčáková), RM: *Opreňčákech*, MD: *Opreňčákovom*, *U Opreňčákov*.

Najfrekventovanejšie modely v triede slobodných sú:

1. $\underline{K} + P_1 = \text{RMD}$

Krstné meno v hypokoristickej podobe a priezvisko podľa otca v úradnej podobe, ktorého antropolexéma je v aj v mene rodiny a mene domu. Nájsť ho možno pri 114 živých osobných menách.

Napr. *Palo Uhrin* (Pavol Uhrin), RM: *Uhrinech*, MD: *Uhrinovom*, *U Uhrin*.

2. $K + P_1 = \text{RMD}$

Krstné meno v úradnej podobe a priezvisko podľa otca v úradnej podobe, ktorého antropolexéma je v aj v mene rodiny a mene domu. Model sa vyskytuje pri 94 živých osobných menách.

Napr. *Martin Gašpar* (Martin Gašpar), RM: *Gašparech*, MD: *Gašparovom*, *U Gašparov*.

3. $\underline{K} + P_1$

Krstné meno v hypokoristickej podobe a priezvisko podľa otca v úradnej forme. RM a MD sú odvodené od iného základu alebo sa nepoužívajú. Model sa objavuje sa 30-krát.

Napr. *Kikina Farkašová* (Kristína Farkašová), RM: *Šoterech*, MD: *Šotero*-*vom*, *U Šotero*.

Na okraji stoja modely zložené z funkčných členov krstné meno a individuálna charakteristika (v triede ženatých mužov *Rudo Holič* $\underline{K} + \text{CH}^z$, *Štefan Kominár* $\langle K \rangle + \text{CH}^z$, *Milan čo zabil Hanšutku* $K + \text{CH}^n$, v triede vydatých žien *Eva Otecková* $K + \text{CH}^v$, *Anka Sestrička* $\underline{K} + \text{CH}^z$, *Katka čo v družstve robí* $\underline{K} + \text{CH}^z$, *Marika čo je šéfká v domove dôchodcov* $\underline{K} + \text{CH}^z$, *Jula Lehotanka* $\underline{K} + \text{CH}^p$, *Jana Židovka* $K + \text{CH}^p_1$, *Žofka čo býva na Frídech* $\underline{K} + \text{CH}^p/-\text{MD}$, v triede slobodných *Tonka Poštárka* $\underline{K} + \text{CH}^z$, *Hela Učiteľka* $\langle K \rangle + \text{CH}^z$, *Tóno Švrngula* $\underline{K} + \text{CH}^n$, *Pišta Rário* $\langle K \rangle + \text{CH}^n$).

Záverom možno zhrnúť, že krstné meno nachádza v živých menách bohaté uplatnenie, modely s funkčným členom krstné meno patria medzi najfrekventovanejšie. Okrem úradných a hypokoristických podôb krstných mien sa v živých osobných menách používajú aj celkom odlišné krstné mená. Krstné meno manžela môže prejsť na manželku, môže sa stať živým rodinným menom a menom domu a tie sa stávajú dedičnými. Krstné meno v živých menách odráža znaky miestneho nárečia.

Literatúra

BLANÁR, V.: Výskum vlastných mien a jazykoveda. In: Úvod do onomastiky. Zost. M. Blichu a M. Majtán. Prešov: Pedagogická fakulta v Prešove 1986, s. 11-45.

BLANÁR, V. – MATEJČÍK, J.: Živé osobné mená na strednom Slovensku (1. diel). Designácia osobného mena. Bratislava: SPN 1978. 413 s.

ĎURČO, P.: Počítačové spracovanie vlastných mien na Slovensku. In: Slovenčina na konci 20. storočia, jej normy a perspektívy. Sociolinguistica Slovaca 3. Ed. S. Ondrejovič. Bratislava: Veda, vydavateľstvo SAV 1997, s. 312 – 325.

Schematizmus Bratislavsko-trnavskej arcidiecézy. Bratislava: Lúč 2007. 564 s.

ŠTOLC, J.: Slovenská dialektológia. Na vyd. pripravil I. Ripka. Bratislava: Veda 1994. 177 s.

SLOVANSKÉ KMENE

Martin Pukanec

Onomastike nie je iba onomastika cieľom, dá sa napríklad využiť pri poznávaní etnogenézy národov, ich histórie, jazyka či kultúry. V tejto štúdií ukážeme stručný prierez názvami slovanských kmeňov, aj v indoeurópskom kontexte, a pokúžeme tým na niektoré charakteristické vlastnosti starej slovanskej kultúry.

Z hľadiska motivácie rozlišujeme v práci sedem skupín pomenovaní.

1. Najrozšírenejšou kategóriou pomenovaní slovanských kmeňov je typ pomenovaní utvorených na základe miestnych vlastných mien, najmä názvov vodných tokov, ale aj hradísk a podobne. Tieto vlastné mená sa tvorili rôznymi slovotvornými postupmi. Nás však nebudú zaujímať, pretože nemajú pre poznávanie kultúry Slovanov žiaden význam. Navyše, kmene s takýmito názvami pokladáme skôr za *res facta* než *nata*. Na ich vznik nepôsobili rodové a kultúrne činitele, ale činitele geograficko-politické. Takto sa aj staré kmene mohli meniť na kmene mladšej vrstvy, napríklad Poločania na rieke Polote boli pôvodne Kriviči, Volyňania z hradiska Volyň, Lučania z Lučska a Bužania na rieke Bug boli Dulebi a tak ďalej.

2. Medzi názvami indoeurópskych kmeňov boli veľmi rozšírené aj pomenovania odvodené od pomenovania zvierat'a, najčastejšie koňa, medveďa, vlka, diviaka, býka, jeleňa, barana, ale aj od bobra či rýb, vtákov a podobne (porov. Sergent, 1995, s. 203 – 205). Môže to byť pozostatok totemizmu, ale vlastnosti zvierat'a budú vo väčšine prípadov symbolizovať vlastnosti príslušníkov národa. V každom prípade, tento spôsob pomenúvania Slovanom vlastný veľmi nebol.

Do tejto kategórie môžeme zaradiť v podstate len dva kmene. Pomerne významný srbský kmeň Syslov, ktorý dlho odolával Frankom (porov. Brankač, Mětsk, 1977, s. 23). Spomínajú sa vo Fuldských análoch k r. 869, 874 ako *Siusli*, u Alfréda Veľkého *Sysele*, *Sysyle*, u Thietmara *Siusuli*, *Siusili*, u Helmolda *Susi*, v listinách Ota I. *Siusli*, *Siusilli*, Ota II. *Siusli*, *Siusuli*, Ota III. *Siusele*, *Siuseli*, Konráda II. *Susali*, Henricha III. *Susilin pagus* a výklad názvu je všeobecne akceptovaný od **susъль* „*sysel*“ (porov. Niederle, 1919, s. 117). Okrem nich by to mohol byť ešte menší, zrejme tiež srbský kmeň *Uuolauki* (Brankač, Mětsk, 1977, s. 22), ktorý možno čítať ako *Volavky*.

Medzi srbskými kmeňmi sa spomína aj *pagus Orlaa* (Niederle, 1919, s. 79), ktorý by mohol ukazovať na praslovanské **orъль* „*orol*“, ale koncovka je pochybná a pôjde skôr o názov kmeňa utvorený z názvu rieky *Orla*, *Orlava*. Adam Brémsky a analista Saxo uvádzajú ďalej obodritský kmeň s názvom *Reregi*, kto-

rý sa zvykne vykladať aj od praslovanského *rarogъ* (Sergent, 1995, s. 204), čo je druh veľmi rýchleho a dravého sokolovitého vtáka. Správny výklad je však najskôr od germánskeho názvu hradu *Rerig*, ktorý bol zničený v r. 808 Dánmi: *destructo emporio quod in oceani litove constitutum lingua Danorum Reric* (Niederle, 1919, s. 127). Takisto *Varnovia*, sídliači na východ od Obodritov, latinsky *Varnabi*, *Varnahi*, *Varnavi*, na dnešnej rieke Warnow (porov. Niederle, 1919, s. 128) sa vykladalo od *vrana*, v praslovančine **vorna*, ale pôjde o názov odvodený od rieky, čo naznačuje aj sufix, a indoeurópske hydronymá majú navyše často koreň *var-*, takže ani hydronymum podľa nás nesúvisí so zvieracím pomenovaním. Podobne aj názov pre poľských Bobranov, *Boborane*, *Bobrane*, *Pobarane*, pochádza od hydronyma *Bobra* (Niederle, 1919, s. 222), ostatne aj prípona *-an* poukazuje na miesto. A napokon sem nepatria zrejme ani *Vlci*, prezývka Veletov-Luticov, motivácia ktorej podľa nás nepochádza od zvieratá symbolizujúceho tento veľmi bojovný kmeň, ale od bojového prostriedku, ktorí používali.

3. Tretiu skupinu teda môžeme pomenovať názvy kmeňov podľa bojových prostriedkov. Tieto boli rozšírené u Indoeurópanov v menšej miere, známe sú najmä etymológie názvov *Saxoni* z „dýka“, *Frankovia* a prípadne aj *Dóri* z „kopiča“ atď. (porov. Sergnet, 1995, s. 208).

Zaraďujeme sem kmeň s názvom *Vlci*, čo je iný názov pre Veletov-Luticov, v prameňoch *Wilzi*, *Wiltzi*, *Vilti*, tiež *Wulzi*, *Vulsi* aj *Wulcrei*; *Wilze*, *Vilte*, *Wiltin*, zem *Vilcia*, *Wiltinaland* (Niederle, 1919, s. 133 – 134), a to na základe toho, že v jednej starohornonemeckej glose je zapísané *wilz* (variant *wulz*) – *equus medicris*, *equus weletabus* (Niederle, 1919, s. 133). Pôjde teda pravdepodobne o etnonymum, ktoré je odvodené od pomenovania ich malých koní, nepochybne veľmi účinných v boji.

Ďalej sem môže patriť názov českého kmeňa *Lemuzi*. Usudzujeme, že by mohol pochádzať z praslovanského **lěmezъ* asi vo význame „neolúpaná silnejšia tyč“, ktorá sa používala ako zbraň. Slovanské jazyky okrem **srbčiny a chorvátčiny** skrátili *ě* na *e*. Prípona *-ezъ* je oslabená z *enъcъ*, podobne ako staroslovienske *kladězъ* „studňa“ z *kladenъcъ*, a potom je možné vyjsť z **lě-men-*, ktoré je príbuzné s litovským *liemuō* „kmeň stromu, trup tela“, a z indoeurópskeho **loi-mōn* (Machek, 1971, s. 326). Významovú analógiu tohto pomenovania v indoeurópskom názvosloví vidíme v názve *Lemovices*, ktorý sa interpretuje ako „bojovníci s brestom“ (Sergent, 1995, s. 208).

4. Ďalšia skupina pozostáva z názvov, motiváciu ktorých tvorí nejaká charakteristická vlastnosť kmeňa. Ako nám ukazujú názvy indoeurópskych kmeňov, môže to byť celý rad vlastností: hrozní, rozpínaví, bojovní, mocní, bijúci, veľkí, rýchli, vznešení, vznetliví, výborní, ale i mierni, občas sú to aj intelektu-

álne vlastnosti, ako predvídavi či mysliači, často sa dá usudzovať na pôvod pomenovania vo vlastnosti s'ahovaví a podobne (Sergent, 1995, s. 205 – 208). Toto možno vidieť aj u slovanských kmeňov.

V prvom rade treba uviesť už spomínaných západoslovanských Veletov, známych aj ako *Vlci* či *Lutici*. Latinské podoby názvu tohto kmeňa sú *Velti*, *Veleti*, *Veletabi*, *Velatabi*, *Vuelitabi*, *Wlotabi* (Niederle, 1919, s. 133). Lákavou je etymológia z nemeckého *wild* „divoký, ľúty“, predgermánsky tvar je **welt-jo-s*, ktoré poukazuje na druhý názov kmeňa *Lutici* z príbuzného adjektíva *lutъ*, pričom malo dôjsť k prešmyknutiu *velt* > *leut* alebo naopak (pozri Machek, 1971, s. 337). *Veleti* by teda znamenali „diví, zúrivi, krutí“. Iným výkladom zas je, že názov *Velet* vlastne priamo značí „velikán“, pretože *velet*, *volot* sa v tomto význame vyskytuje v ruštine (Vasmer, 1964, s. 288), a teda *Veleti* by boli „veľkí“. Príkláňame sa k tejto možnosti, pretože názov *Lutici* pokladáme za úplne iný typ pomenovania ako *Veleti*, svojou koncovkou patrí do skupiny patronymických názvov, a nebol ani žiaden dôvod, aby takýto sufikál získal neskôr analogicky k iným kmeňom, pretože v ich okolí sa žiaden slovanský kmeň s takouto koncovkou nevyskytoval.

Pomenovanie ďalšieho západoslovanského kmeňa Glomačov nebude podľa nás prezývkou, ako to vysvetľoval ešte Šafárik, z praslovanského **glumъ* „žart“, a teda nejakí „šašovia“, ale etymologizujeme od **glomъ* „hrmotne kričať“, príbuzné sú výrazy germánskych jazykov *glam*, *glamm*, *glamma* „hučať“ (pozri Machek, 1971, s. 339), a teda *Glomači* značí „hluční“. To je výklad, ktorý je zo sémantického hľadiska oveľa pravdepodobnejší a navyše mu dáva za pravdu aj prevaha zápisov s *o*, pretože *Glomači* sa v staršej dobe zapisuje ako *Glomaci*, *Glumici*, *Glomuži*, *Zlomizi*, *Zlomekia* (porov. Niederle, 1919, s. 119).

Geograf Bavorský spomína záhadný názov významného západoslovanského kmeňa s 30 hradiskami, ktorý sa v slovenských prameňoch prepisuje ako Lepoglava (Pramene..., 1964, s. 140), v origináli *Lupiglaa civitates XXX* (Niederle, 1919, s. 123). Pri etymológii názvu tohto pravdepodobne srbského kmeňa vychádzame zo slovenskej frazémy *chľuplo mi do hlavy*, čo znamená „náhle ma napadlo“, tento základ *chľup-*, ako hovorí V. Machek, je totožný s pôvodnejším *lup-* (pozri Machek, 1971, s. 200 – 201), pomenovanie teda s najväčšou pravdepodobnosťou súvisí s prchkou, vznetlivou povahou príslušníkov národa.

Môžeme sem zaradiť aj pomenovanie predovšetkým východoslovanského kmeňa *Dulebi*. Akceptujeme oproti novším etymológiám (Vasmer, 1964, s. 551; Ondruš, 2000, s. 118) ešte Perwolfov výklad tohto názvu z ruského *дулебъ*, *дулебина*, *дулебый* a bulharského *дулупъ* „hrubián“ (pozri Niederle, 1924, s. 172 – 175). A to aj z toho dôvodu, že toto etnonymum sa naposledy spomína v roku 907 pri vymenúvaní rôznych slovanských a fínskych kmeňov

počas Olegovho ťaženia na Carhrad v bezprostrednej blízkosti Tivercov: „Иде Олегъ на Греки... поя множество Варягъ, и Словень, и Чюдъ, и Кривичи, и Мерю, и Дулѣбы*, и Тиверци, яже суть толковины“ (Niederle, 1924, s. 154).

Pomenovanie *Tiverci*, zapísané tvary *Тиверци*, *Тѣверци*, totiž pokladáme za významovo protikladné k *Dulebi*. Letopis o nich, ako sme už uviedli, píše: „Тиверци яже суть толковины“, pričom v Slove o pluku Igorovom sa staroruské slovo *тълковинъ* z kontextu (pozri Slovo o pluku Igorově, 1989, s. 95) prekladá ako „tlmočník“ (pozri Niederle, 1924, s. 162; Vasmer, 1973, s. 55). Aj preto by sme pomenovanie tohto slovanského kmeňa neetymologizovali z hydronyma, ktoré sa len predpokladá (porov. Vasmer, 1973, s. 55), lež z chodského *tevernij*, *tebernij*, *tibernij*, staročeského *teverný*, ktorým je príbuzné litovské nárečové *tevérna* o pekne hovorenej (t. j. uhladenej, slušnej, dobre sformulovanej) obradnej ap. reči pri svadobných preslovoch družbu a z toho odvodené *tevérnoti* „hovoriť takto (pomaly, pohodlne) napr. pri rozhovore otcov, rovnako pri svadbách“. Pôvodný význam teda bol „spôsobný, uhladený, slušný“ (porov. Machek, 1971, s. 642) a *Tiverci* ako „uhladení“, ktorí mali medzi sebou aj tlmočníkov, podľa nás v protiklade k *Dulebom* ako „hrubým“.

5. Piatou triedou pomenovaní sú pomenovania súvisiace s povahou obývaného prostredia, čo je veľmi rozšírená kategória u všetkých Indoeurópanov. Podľa nás však nesúvisia nevyhnutne s typom prostredia, ktoré je obývané teraz v tejto chvíli, ale v niektorých prípadoch pôjde aj o typ prostredia, v ktorom má kmeň, resp. národ svoj pôvod. Príčinou tohto predpokladu je napríklad pomenovanie východoslovanského kmeňa Severanov, *Сѣверяне* (porov. Niederle, 1924, s. 183), ktorý sídlil na juhu, takže to nemôže znamenať „bývajúci na severe“, ale skôr „pochádzajúci zo severu“.

Zaradiť sem možno aj názvy ďalších východoslovanských kmeňov. Názov *Drevľania*, tvary *Древляне*, *Деревляне*, u Konštantína *Δερβλενίνοι* (porov. Niederle, 1924, s. 178), je k praslovanskému **dervo* „strom“, čiže potom „usadení v lesoch“, ako sa etymologizuje už v Nestorovej kronike (Pramene..., 1964, s. 387), alebo, podľa nás, „pochádzajúci z lesov“. Názov *Polania*, *Поляны* (porov. Niederle, 1924, s. 180), je zas k praslovanskému **pole*.

Polania boli aj západoslovanský kmeň v dnešnom Poľsku. Od 10. storočia sa zapisujú ako *Polani*, *Poliani*, ďalej *Poloni*, *Poleni*, okrem toho *Polanii*, *Polonenses*, *Pulani*, *Pulanēs*, *Polemi*, *Polonia*, *Poliania*, *Polemia*, *Pulinaland*, *Poliana*, *Palona* alebo tiež *Bolani*, *Boloni*, *Bolonii*, *Bolonia*, *Boulena* (porov. Niederle, 1919, s. 219 – 220).

* Hlásku *ě* uvádzame v celej štúdii z technických dôvodov v latinke.

Týmto Poľanom boli príbuzní Lechovia, pôvod názvu ktorých sa už oddávna hľadá v praslovanskom **lechъ* a to od **leđo* „pustá, neobrobená plocha zeme“ (porov. Niederle, 1919, s. 228), čiže *Lech* mal vlastne byť „obyvateľ širých rovín, skôr pustých“, a táto etymológia sa akceptuje aj novšie (porov. Machek, 1971, s. 325, 317). V Nestorovej kronike sa píše, že „od týchto Lachov (*jedni*) sa nazývali Poľanmi-Lachmi, druhí Luticmi, iní Mazovčanmi (*a*) iní Pomoranmi“ (Pramene..., 1964, s. 386). Už v minulosti sa preto uvažovalo, že v prípade Poľanov a Lechov ide o dve hospodárske triedy: ľud žijúci na poliach a ľud žijúci na ladoch, nepooranej zemi, čiže Lechovia by boli akosi vrstvou bojovníkov a Poľania vrstvou roľníkov (porov. Niederle, 1919, s. 229).

Takýto výklad z jazykovedného hľadiska pripustiť nemožno. Slovo *pol'e* totiž kedysi označovalo iba rovinu v protiklade k hornatému územiu, rovinu nekultivovanú, oraný pozemok označoval výraz **orlbi* (Machek, 1971 s. 469, 516), takže výrazy *Poľan* a *Lech* sú vlastne synonymné. Pravdou však je, že Anály Franskej ríše aj Métske anály spomínajú vojvodu Čechov Lecha (porov. Pramene..., 1964, s. 72, 123) a V. Machek prisúdil apelatívu *lech* v starej češtine, vychádzajúc z Dalimilovej vety „v téj zemi bieše lech, jemužto jmě bieše Čech“, význam „náčelník predák“ (porov. Machek, 1971, s. 325). Z toho potom vyplýva, že výraz *Lech* nejakým spôsobom s vyššou vrstvou mohol súvisieť, ale nevieme akým. Na význam „náčelník“ môžeme usudzovať iba u západných Slovanov, u východných Slovanov, konkrétne v Lavrent'jevskom letopise, sa v podobe Lecha objavuje diabol (porov. Niederle, 1919, s. 228), čiže význam sa buď časom, alebo priestorom sprofanoval.

Do tejto skupiny možno zaradiť azda aj názov kmeňa Jazercov, *Ἐζερίται* (Glossar 5, 1988, s. 138, 153 – 155), a Zachlumcov, ktorého etymológiu udáva už Konštantín Porfyroget: *Ζαχλοῦμοι δὲ ὀνομάσθησαν ἀπὸ ὄρους οὗτω καλουμένου Χλούμου*, čiže od hory zvanej *Chlum* (Niederle, 1906, s. 249), ale môže ísť aj o apelatívum *chlm*. Ďalej kmeňa polabských Drevanov, doloženého v stredoveku iba raz, listinou Henricha II. z r. 1004 v podobe *Drevani*, ale meno sa udržalo dodnes (porov. Niederle, 1919, s. 130). A rovnako názvy ďalších západoslovanských kmeňov: *Riečania*, tvary *Riezani*, *Riaciani*, *Raciani*, provincia *Reze*, *Ritza* (Niederle, 1919, s. 146), k praslovanskému *rěka*, ďalej *Medziriečie*, zachované v podobe *Mizerez*, *Mizerezs*, *Meserechs*, *Mezeres*, *Mezerich*, *Mezirech*, *Myseritz* (Niederle, 1919, s. 146), a *Ostrovania*, *Wostroze*, *Wostrose*, *Wostze*, najpravdepodobnejšie od polabského *vuostrüöv* (Niederle, 1919, s. 146), a to od psl. **ostrovъ* „obtekané miesto“, dolnolužicky napríklad *wotšow*, pôvodne asi ostrov riečny (pozri Machek, 1971, s. 421). Analogickým pomenovaním k týmto posledným dvom názvom slovanských kmeňov sú *Messapioi* „nachádzajúci sa medzi riekami“ (porov. Sergent, 1995, s. 211). Patria sem aj *Pomora-*

nia, zapísané názvy *Pomerani*, *Pomerania*, *Pomerana*, aj *Pomorania*, „tí, čo bývajú pozdĺž mora“ (Niederle, 1919, s. 152), *Lučania*, so zápismi *Lusane*, *Liūsena*, *Lucsane*, *Luczene*, *Luczko* (Niederle, 1919, s. 192), pričom *lúka* môže byť azda aj vo význame „ohyb rieky“, ako je to v ruštine (porov. Machek, 1971, s. 341), a vari aj Chorváti, veľmi záhadní po všetkých stránkach, ak by sme akceptovali napríklad etymológiu Š. Ondruša k významu „horniak, vrchár“ (Ondruš, 2000, s. 124 – 127).

Do tejto kategórie, aj keď nejde o pomenovanie motivované povahou prírodného prostredia, radíme tiež názov kmeňa *Chyžini*. Doklady názvu kmeňa sú *Kycini*, *Kicini*, *Chizzini*, *Kyczeni*, *Kyssini* a krajiny *terra Kyzin*, *Kizin*, *Kixin*, *Kicine* a tieto názvy sa odvodzujú z praslovanského **chyžь* „chyža“, čím sa u polabských Slovanov označovali biedne príbytky z pletených stien rybárov, nemajúcich rolí a živiacich sa iba výťažkom z rybolovu. Tieto biedne pletené chatrče spomína aj Helmold: *casas de virgulis contextunt*. V odbornej literatúre nájdeme ale pochybnosť, či je tento výklad sémanticky dokonalý, pretože vraj nedovoľuje pochopiť, ako sa stali biedni rybári jedným zo štyroch hlavných kmeňov veľmi bojovných Veletov-Luticov (porov. Niederle, 1919, s. 137). V tomto však problém nevidíme, pretože tvrdé životné podmienky a bojovnosť sú z psychologického hľadiska komplementárne pojmy.

6. Veľmi zaujímavou skupinou názvov indoeurópskych kmeňov sú názvy odvodené od mien bohov. U Slovanov sa však tento typ nevyskytuje. V Slove o pluku Igorovom sa síce ruskí Slovania dvakrát označujú ako „Даждьбожа внука“ (Slovo o pluku Igorov, 1989, s. 93 – 94), vnukmi boha Dažboga, ale to nie je etnonymum. Takisto Retrania síce tvorili zväz založený najmä na spoločnom kulte retranských bohov a Thietmar uvádza: „est urbs quaedam in pago Riedirierun Riedigost nomine“ (Niederle, 1924, s. 133) a tento hrad sa potom u Adama a Helmolda nazýva *Retra*, *Rethra* (Niederle, 1919, s. 138), čiže je to miesto, ktoré dalo názov kmeňu, ale etnonymum nemalo priamu spojitosť so žiadnym slovanským bohom.

Kult bohov bol u Slovanov vôbec na nízkej úrovni. Napríklad aj meno hlavného retranského boha *Redigast* treba dať do súvislosti s menom vojvodu Ardagasta, *Ἀρδάγαστος*, ktorého k 6. storočiu viackrát spomínajú Dejiny Teofylakta Simokatta (porov. Glossar 5, 1988, s. 52 – 53, 57 – 58, 59 – 60). Silný však bol, ako vidíme aj z tohto príkladu, kult predkov. V predposlednej skupine našej štúdie teda pôjde o názvy istým spôsobom kultové, nebudú však súvisieť s náboženským kultom, ale skôr s kultom osobností.

Do tejto skupiny môžeme zaradiť Dedošanov, významný kmeň s 20 hradiskami, v pražskej listine sú zapísaní ako *Dedosesi*, *Dedosize*, *Dedosane*, u Geografa Bavorského *Dadosesani civitates XX*, u Thietmara *pagus Diedesisi*, *Die-*

desi, pagus, qui Diadesisi dicitur, u analistu Saxa *pagus Diedesi, Diadesesi*, v listine Ota *Diedesa* (Niederle, 1919, s. 222). Prevažna zápisov bez prípony *-an* nám dovoľuje rekonštrukciu názvu *Dedoši* a nie *Dedošani*, ako je zaužívané dnes. V prípade týchto môže ísť o kult predkov vo všeobecnosti. K bežnému slovanskému sufixu *-ošb* plnovýznamové slovo **dědъ*, čo nemusí znamenať iba „dedo“, ale aj „zomrelého predka v akomkoľvek veku“, ktorý bol v mnohých slovanských krajinách predmetom uctievania.

Okrem tohto kmeňového názvu je to celý rad patronymických pomenovaní. S príponou *-an*, ktorú na základe zápisov možno považovať za nepôvodnú, to môžu byť aj významní Lužičania s 30 hradiskami, pôvodne možno *Lužici*, u Geografa Bavorského *Lunsizi civitates XXX*, u opáta Regina k r. 963 *Sclavi qui dicuntur Lunsizani*, neskôr *Lusici, Luzici, Lusice* aj *Lucizi, Lucize, Lusiki, Lusiki, Lusiti*, ďalej *Luizizi pagus, provincia Luzica* (Niederle, 1919, s. 121). Akceptuje sa síce etymológia od *luh*, ale prípona v zápisoch vyzerá byť patronymická.

Sem môže patriť aj názov *Seravici* Geografa Bavorského bez uvedených hradísk (pozri *Pramene...*, 1964, s. 140), srbskí *Koledici* a *Žitici* (pozri Niederle, 1919, s. 114), taktiež *pagus Neletici* (pozri Niederle, 1919, s. 116), ďalej *Nižici* a *Chudici* (pozri Niederle, 1919, s. 117). Okrem toho viackrát spomínaní *Veleti-Lutici*, potomkovia *Euta*, zápisy *Lutici, Liutici, Lutitii, Liutizi, Liutizii, Loutici, Leutici, Leuticii, Lutoici*, zem *Liuticia, Leuticia* aj *Seleutia, Seleucia* (pozri Niederle, 1919, s. 134), potomkovia *Lisa Lisici, Lisici, Liezici, Lizzici, Liczici, Ligzici* (Niederle, 1919, s. 144), potomkovia *Semka Semčici, Zamzici, Zemzici* (Niederle, 1919, s. 144), *Holasici, Golensizi* (Glossar 6, 1990, s. 174), na severnej Morave, českí *Litomerici, Liutomerici, Lutomerici* (Niederle, 1919, s. 191).

Do tejto kategórie patria aj východoslovanskí *Uliči*, tvary *Uluči, Ulici, Ulu-tiči, Ugliči, Lutiči, Ljutiči, Suliči, Unlizi* Geografa Bavorského a *Οὐλίτινοι* cisára Konštantína (Niederle, 1924, s. 157), starší tvar mal asi nosovku, či *Dregoviči, Дреговичи, Δρουγουβίται* (pozri Niederle, 1924, s. 186, 189). Lavrent'jevský letopis nám z prostredia východných Slovanov dokonca priamo zachoval správu o dvoch bratoch, *Radimovi* a *Vjatkovi*, ktorí založili kmene *Radimičov* a *Vjatičov*: *Радимичи бо и Вятичи отъ Ляховъ. Бяста бо 2 брата в Лясѣхъ, Радимъ а другий Вятко, и пришедьша сѣдоста. Радимъ на Съжю, и прозвашася Радимичи, а Вятко сѣде съ родомъ своимъ на Оцѣ, отъ негоже прозвашася Вятичи* (Niederle, 1919, s. 226).

7. Poslednú skupinu tvoria názvy kmeňov, ktoré môžeme označiť ako autentické. Tieto názvy prezrádzajú pocit kmeňa, že je pôvodným, pravým, vlastným. Takéto názvy sú dobre známe aj z indoeurópskeho kontextu, najmä u Keltov, Germánov, u nich napríklad známe pomenovania *Suébi* „svoji vlastní“ či *Alemanni* „všetci muži“, a aj u Slovanov.

Slovanským pomenovaním tohto druhu je napríklad etnonymum *Srb*. Geograf Bavorský v preklade P. Ratkoša hovorí: „Severania majú 325 hradísk, ...Severania: táto krajina je tak veľká, že všetky slovanské kmene z nej poschodia a ako sa tvrdí, odvodzujú svoj pôvod“ (Pramene..., 1967, s. 139 – 140). Týchto tzv. *Severanov*, ktorí znejú v origináli *Zeriuani*, čítal už Šafárik ako *Serbianov* a opierajúc sa o Dobrovského, ktorý dokazoval, že Vinidovia Jordanovi sú Sporovia, *Σποροϋς*, podľa neho *Srbi*, Prokopiovi, považoval *Srb* za pôvodné meno pre všetkých Slovanov (porov. Šafárik, 1999, s. 75 – 78). Toto je však pochybné, pretože napríklad už v roku 805, keď sa uvádza Karolom Veľkým stanovený *limes sorabicus*, sa kolónie pred limesom a ďalej od neho označujú zrejme všeobecnejším *Sclavi* (porov. Niederle, 1919, s. 70, 72).

Šafárik pri etymológii vychádzal z ruského a rusínskeho *paserb* „dieťa, nevlastné dieťa“, poľského *pasierb* a odvodenín, v koreni *sir-* videl „zrodenca, rodáka, rod, národ“ a analógie hľadal v indickom *serim* „národ“ a v domácom názve Nemcov *Thiutisk*, *Diutisk*, *Deutsche* z gótskeho *thiuda* „národ, rod“ (pozri Šafárik, 1999, s. 127 – 132). My túto etymológiu v podstate akceptujeme. Slovo *paserb*, *pasierb* je veľmi staré, pretože predpona *pa-* sa stala neproduktívna už v praslovanskom období (porov. Rusek, 1998, s. 346). Slovanské *sirb* predpokladá predslovanské **kei-ros* (Machek, 1971, s. 544). Zaujímavé je, že už v 6. storočí sa v zápise Vibia Sequesta v spise *De fluminibus* píše „Albis Suevos a Cervetiis dividit“ a títo *Cervetiis* sa neskôr, od 10. storočia, spomínajú ako *Ciervisti*, *Kirvisti pagus*, *territorium Zerbisti*, *Ciervisti provincia*, *Ziervisti* (Niederle, 1919, s. 69, 115). Ide teda pravdepodobne, ako sa nazdával už L. Niederle, o akýchsi Srbov v užšom slova zmysle a s prvou zmienkou už v 6. storočí, a to aj keby sme neakceptovali argumentáciu, ktorá sa objavuje od čias Dobrovského dodnes, že Prokopiovi Spori sú Srbi. Zrejmejšie sa Srbi uvádzajú v prameňoch 7. – 9. storočia, čítame obyčajne názov *Surbi*, tiež *Suurbi*, *Siurbi*, *Surbii*, neskôr širšie pomenovanie *Surabi*, *Sorabi* atď. (porov. Niederle, 1919, s. 114).

Do tejto skupiny môžeme azda zaradiť aj pomenovanie východoslovanského kmeňa *Kriviči*. Cisár Konštantín ich spomína ako *Κριβιτζοί*, *Κριβιτανηνοί*, v letopisoch sú *Kpυβυυυ*. Prípona *-ič* nám dovoľuje ich začleniť medzi patronymické názvy, ale neradíme ich medzi ne, pretože Lotyši volajú Rusov *Kreewmi*, *Kreews*, a Rus *Kreewu zeme*, Fíni *Kriev* (porov. Šafárik, 1999, s. 167; Niederle, 1924, s. 197, 199), teda bez tohto sufixu, a považujeme to za možný starší tvar. Etymologizujeme tradične z praslovanského **kry* „krv“, genitív *krъve*, podľa akuzatívu *krъвь* pretvorený nominatív (pozri Machek, 1971, s. 292), čiže vlastne „príbuzenstvo, rodina“. Prípona *-ič* mohla vzniknúť analogicky, pretože okolité slovanské kmene, Dregoviči, Radimiči a Vjatiči, majú názov s touto príponou.

Pomenovaním tohto druhu je asi aj názov *Čech*, ktorého význam podľa nás znamená rovnako jednoducho „potomstvo“, lepšie povedané „vznešené potomstvo“. Etymológii etnonyma *Čech* je viacero (porov. napr. Vasmer, 1973, s. 353), ale keď sa vyjde z pomenovania *Lech* a do značnej miery akceptovanej etymológii *Lech* od *lědo*, tak *Čech* by malo byť z praslovanského *čędo*, ktoré označovalo „panské, vznešené dieťa“, význam možno odvodiť z významov slov v staršej češtine: *čád* „mužské dieťa“, *čáda* „ženské dieťa“, *čadský*, *čacký* „vznešený, vzácny, udatný“, *nečadský* „nepekný“, *ščedie* „pokolenie“; zaujímavý je vývoj k hanlivému poňatiu v bieloruskom *čado* „zlé dieťa“ (pozri Machek, 1971, s. 92). Sémantická zámena „vznešený, vzácny, udatný, pekný“ za „zlý“ je v dejinách Indoeurópanov bežná a len zdôrazňuje predpokladaný význam. Upozornil na to v svojich dielach už F. Nietzsche (napr. 1991, s. 22).

Napokon sem možno zaradiť napríklad aj etnonymum *Slovan*, na etymológiu ktorého sa však názory do značnej miery líšia. Predovšetkým prípona *-an*, ktorá poukazuje na miesto, umožňuje názov *Slovan* spojiť s koreňom *slov-* s významom „tiecť, plynúť, zvlažovať, kropiť, polievať, umývať, čistiť“ (Uhlár, 1992, s. 230) či s hydronymom s týmto koreňom (Vasmer, 1971, s. 665). Rozšírený výklad etnonyma *Slovan* je od *slova*. Š. Ondruš napríklad vychádza zo slovného základu *'klew-*: *'klow-*, po samizácii *slew-*: *slow-* „počujúci, rozumejúci, používajúci slová“, a to oproti germánskemu brblaniu, nemote (Ondruš, 1975, s. 241). Sú aj desiatky iných výkladov.

Chceli by sme upozorniť len na to, že popri názve *Slovan* sa v prameňoch veľmi často vyskytuje aj podoba bez prípony *-an*, teda *S(c)lavi*. Podobu bez *-an* možno považovať za staršiu. V tejto skupine sme spomínali zápisy pomenovania *Kriviči*. Kým Balti a Fíni majú podobu bez *-ič* a Slovania s *-ič*, v gréckych prameňoch sa popri *Kriviči* vyskytuje aj *Krivičania*, v origináli *Κριβιτανῶν*. Takisto sme v práci uviedli, že dnes označovaní *Dedošania* sa ojedinelo zapisujú aj s príponou *-an*, no prevažujú tvary bez *-an*, a dnes označovaní *Lužičania*, ktorých Geograf Bavorský spomína ako *Lužici*, opäť Regino ako *Lužičania*, sú v latinských zápisoch neskôr opäť *Lužici*. Tendencia k prípone *-an*, zrejme najmä vplyvom názvov kmeňov z najrozšírenejšej prvej kategórie nášho prehľadu, ale aj piatej, mohla ovplyvniť zmenu na *Slov-an*.

Nemôžeme akceptovať etymológiu etnonyma *Slovan* od hydronyma či toponyma, pretože tento typ pomenovaní považujeme v zásade za mladšiu vrstvu a názov *Slovan* označoval veľkú časť Slovanov od najstarších čias, ba dokonca možno všetkých Praslovanov ako relatívny celok. Prijímame etymológiu Š. Ondruša a mnohých ďalších od apelatíva *slovo*, pretože sa nám zdá z jazykovedného hľadiska najpravdepodobnejšou. Netreba však pritom preceňovať antonymiu etnonyma *Nemec*, pretože slovanské označovanie susedov nemými, ako to vidí-

me aj v prípade gréckeho *βάρβαρος* a arabského *عجم* pre Peržanov, až druhotne potom pre ďalšie negrécke, resp. nearabské národy, odráža pravdepodobne iba počiatočné vojenské úspechy slovanských kmeňov nad germánskymi. To, že vojenská dominancia znamená aj kultúrnu dominanciu, je v dejinách ľudstva omyl mimoriadne rozšírený, i keď to býva práve naopak, pretože tzv. víťaznými kultúrami sú vždy kultúry menejcennejšie, t. j. zdravšie a silnejšie.

Podľa H. Popowskej-Taborskej je etymológia etnoným celkovo jednou z najnevďačnejších a najťažších v jazykovede, keďže každé takéto pomenovanie má niekoľko spôsobov objasnenia (1991, s. 50 – 52). Podľa nás je možno práve preto jednou z najvd'áčnejších. Nech už je akokoľvek, cieľom tejto práce etymológia slovanských etnoným nebola. Chceli sme iba prispieť k poznávaniu základov slovanskej kultúry a sprostredkovať aj slovanskej etiky. V Lavrent'jevskom letopise sa totiž o kmeňoch píše: „Имаху бо обычаи свои и законъ отецъ своихъ и преданья кождо свой нравъ“ (Niederle, 1924, s. 12). Z mimoriadne veľkého počtu názvov so vzťahom k predkom a rodine, kategória 6 a 7, možno usudzovať na silné korene aristokratických, resp. rodových obyčají a zákonov v slovanskej civilizácii. Názvy ako *Chyžini*, *Drevani*, *Drev'lania*, *Poľania*, *Lechovia* a vari aj *Chorváti* z 5. kategórie pomenovaní priamo poukazujú na tvrdé podmienky, v ktorých sa tieto kmene formovali, a tým nepriamo aj na ich povahu. Štvrtá kategória prezrádza väčšinou barbarský charakter mnohých kmeňov, ale v prípade Tivercov, Tevercov aj známky vyššej kultúry. Z prvých troch skupín názvov je významné najmä to, že u Slovanov bola veľmi nízka tendencia pomenúvať sa podľa zvierat. Mohlo to byť spôsobené aj tým, že sa všetci v prvom rade cítili ako „používajúci slová“.

Literatúra

BRANKAČK, J., MĚTŠK, F. a kol.: Geschichte der Sorben. Band 1. Bautzen: VEB Domowina-Verlag 1977. 332 s.

Glossar zur frühmittelalterlichen Geschichte im östlichen Europa. Beiheft Nr. 5. Das Ethnikon Sklabenoi, Sklaboi in den griechischen Quellen bis 1025. Bearbeitung: Günter Weiss. Redaktion: Anastasios Katsanakis. Stuttgart: Franz Steiner Verlag 1988. 178 s. ISBN 3-515-05297-6

Glossar zur frühmittelalterlichen Geschichte im östlichen Europa. Beiheft Nr. 6. Das Ethnikon Slavi in den lateinischen Quellen bis zum Jahr 900. Bearbeitung: Jutta Reisinger, Günter Sowa. Stuttgart: Franz Steiner Verlag 1990. 234 s.

MACHEK, V.: Etymologický slovník jazyka českého. Praha: Academia, nakladatelství Československé akademie věd 1971. 868 s.

NIEDERLE, L.: Slovanské staoržitnosti. Díl II. Původ a počátky Slovanů jižních. Praha: Bursík & Kohout 1906. 280 s.

NIEDERLE, L.: Slovanské staoržitnosti. Díl III. Původ a počátky Slovanů západních. Praha: Bursík & Kohout 1919. 260 s.

- NIEDERLE, L.: Slované starožitnosti. Díl IV. Původ a počátky Slovanů východních. Praha: Bursík & Kohout 1924. 288 s.
- NIEDERLE, L.: Slované starožitnosti. Díl II. Svazek 1. Základy kulturních starožitností slovanských. Víra a náboženství. Praha: Bursík & Kohout 1924. 300 s.
- NIETZSCHE, F.: Zur Genealogie der Moral. Frankfurt am Main – Leipzig: Insel Verlag 1991. 160 s.
- ONDRUŠ, Š.: Pôvod etnonyma Slováč, Slovan, Slovien a etnonyma Čech. In: *Studia Academica Slovaca*, 4, 1975, s. 221 – 241.
- ONDRUŠ, Š.: Odtajnené trezory slov. Martin: Matica slovenská 2000. 244 s.
- POPOWSKA-TABORSKA, H.: Wczesne dzieje Słowian w świetla ich języka. Wrocław – Warszawa – Kraków: Zakład narodowy imienia Ossolińskich wydawnictwo 1991. 176 s.
- Pramene k dejinám Vel'kej Moravy. Zost. P. Ratkoš. Bratislava: Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied 1964. 460 s.
- RUSEK, J.: Aspekt słowotwórczy w dyskusjach nad zróżnicowaniem język prasłowiańskiego (w ujęciu Franciszka Ślawnego i jego uczniów). In: *Prasłowiańszczyzna i jej rozpad*. Red. J. Rusek, W. Boryś. Warszawa: Wydawnictwo Energeia 1998, s. 29 – 33. ISBN 83-85118-87-X.
- SERGENT, B.: Les Indo-Européens. Histoire, langues, mythes. Paris: Payot 1995. 540 s. ISBN 2-228-88956-3
- Slovo o pluku Igorově. In: *Staroruská čítanka*. E. Fojtíková. Praha: Státní pedagogické nakladatelství 1989, s. 88 – 119.
- ŠAFÁRIK, P. J.: Spisy Pavla Jozefa Šafárika. Zväzok 2. Slované starožitnosti 1. Košice: Oriens 1999. 388 s.
- UHLÁR, V.: O pôvode názvov Slováč, Slovensko a slovenčina. In: *Kultúra slova*, 1992, roč. 26, č. 8, s. 230 – 231.
- ФАСМЕР, М.: Этимологический словарь русского языка. Том I. А – Д. Москва: Прогресс 1964. 564 s.
- ФАСМЕР, М.: Этимологический словарь русского языка. Том II. Муза – Сят. Москва: Прогресс 1971. 828 s.
- ФАСМЕР, М.: Этимологический словарь русского языка. Том IV. Т – ящур. Москва: Прогресс 1973. 856 s.

LITERÁRONYMÁ V BALLEKOVÝCH REFLEXIÁCH ZLATÝ STÔL

Pavol Odaloš

A jednou z najväčších osobností z kruhu mojich najvzácnejších učiteľov bol pán profesor Plintovič. Som rád, že som ho v živote stretol, že ma učil v čase, keď som stál pred životnými voľbami, na križovatke, pri výbere ciest a hodnôt. Bol, a nikdy na to nezabudnem, aj jedným z tých mojich profesorov, ktorí sa ma zastali, keď som sa, navyše prijatý, ako sa hovorievalo podmienene, dostal do nemilosti pre jedno z mojich prvých verejných vystúpení..... Svet pána profesora Plintoviča nikdy nebol čierny a nikdy iba biely, a najmä nie ružový, ale zakaždým bol pre nás priam nákazlivo dobrý. Bol to svet, ktorý túžil byť čoraz lepší. Hovorieval nám o potrebe miernosti, bez ktorej nedovidíme do všetkých obvodov života, lebo vskutku nebudeme vnútorne slobodní.

(L. Ballek: Pán profesor. In: Zlatý stôl, 2000, s. 33 – 34)

1. Slovenský prozaik Ladislav Ballek je autorom 9 prozaických prác, románov a noviel, a 2 kníh reflexií, žurnalistických pohľadov na slovenskú spoločnosť.

1.1. Naše onomastické pohľady na vlastné mená v diele Ladislava Balleka sme rozdelili od roku 2002 diachrónne mapujúc vývinovú kontinuitu spisovateľskej osobnosti.

Na označenie literárnych oným používame univerbizovaný termín literáronymum, t. j. onymum fungujúce v krásnej, publicistickej a odbornej literatúre a naplňajúce všeobecné a špecifické funkcie. Literáronymá sú potom a) originálne autorské, b) používané v bežnej komunikácii, no označujúce fiktívne (vymyslené) osoby a c) reálne existujúce najmä v skupine geoným a chrématoným (porov aj Belej, 1995).

1.2. Prvé obdobie – farebné, pre názvy kníh Útek na zelenú lúku (1967), Púť červená ako ľalia (1969), Biely vrabec (1970), román Modré hodiny pôvodne napísaný po roku 1970 vyšiel až v roku 1995 pod názvom Trinásť mesiac (Sen noci mesačných) – tiež predpalánske, nemapuje dominantu jeho tvorby Palánok, reálne južnoslovenské mesto Šahy – sme zastrešili lineárnym jednoúrovňovým funkčne štrukturovaným literáronymickým modelom.

1.3. Druhé obdobie – palánske, dominantné a zastrešené prózami Južná pošta (1974), Pomocník (Kniha o Palánku) (1977), Agáty (Druhá kniha o Palánku) (1981), Lesné divadlo (1987) a Čudný spáč zo Slovenského raja (1990) – sme onymicky pokryli nominačným modelom kreovaným vo vertikálno-horizontálnom súradnicovom systéme komplexne mapujúcom časové a personálne i lokálne a prírodno-spoločenské dominanty a subdominanty onymie prózy. Verti-

kálnu os onymického systému napĺňal fenomén času prostredníctvom literárnych antroponým, ktoré vyjadrovali personálno-vzťahovú chronológiu života. Horizontálna os onymického systému mapovala fenomén priestoru prostredníctvom prírodno-spoločenských a štátnych súčastí prózy vyjadrovaných priestorovými geonymickými a chrématonymickými dominantami a subdominantami.

1.4. Tretie obdobie, v súčasnosti aj posledné a neuzavreté, postpalánske, keď autorsky nateraz vyčerpал problematiku Palánka, poprozaické, keď prestal písať prózy, reflexívne, pretože začal písať aktuálne pohľady na kvalitu dnešného, ale aj minulého a budúceho života. Doteraz publikoval dve knihy zozbieraných publicistických textov Letiace roky (1997) a Zlatý stôl (verejne v rokoch 1974 – 1997) (2000).

2.1. Zámerom nášho príspevku je zamyslieť sa nad úlohou vlastných mien v publicistických textoch, ktoré napísal v rokoch 1974 – 2000 a publikoval v slovenskej tlači. Zamyslenie má smerovať k vyprofilovaniu onymického systému súboru 48 väčšinou dvojstranových reflexií. V prvých dvoch obdobiach sme onymický systém profilovali na príbehu. V prvom období príbeh prebiehal v neurčitom čase a priestore. V druhom období sa príbeh realizoval v určitom čase a priestore. V treťom období jeden dominantný príbeh, ako v predchádzajúcich obdobiach, neexistuje. Reflexie vytvárajú pestrú mozaiku autorových kultúrno-spoločenských úvah a krátkych príbehov z autorovho života a zo súčasnosti. Keďže model nemožno postaviť na jednom „veľkom“ príbehu, ale ani na súčte viacerých „malých“ príbehov, je potrebné hľadať iné kritérium na zostavenie modelu. Za uvedené kritérium považujeme vzťahové a tematické prepojenie reflexií. Prepojenie ako kontinuum profilujúce sa na samostatnosti, súčinnosti a súvislosti. Prepojenie ako samostatnosť, súčinnosť a súvislosť budeme špecifikovať v rámci vertikálno-horizontálneho modelu.

2.2. Vertikálnu os spájame s fenoménom času a s personálnou onymiou. Horizontálna os súvisí s fenoménom priestoru a so spoločenskou a prírodnou onymiou. Naznačené bezpríbehové profilovanie onymického systému s dôrazom na prepojenie reflexií naplníme vzťahovým a tematickým prepájaním vertikálnej a horizontálnej osi. Vzťahové a tematické prepojenie produkuje hniezda proprií najmä literárnych antroponým a literárnych geoným, napr. *Amerika Abrahama Lincolna* (štedrá) a *Amerika Teddyho Roosewelta* (sebecká), príp. literárnych antroponým, literárnych geoným a literárnych chrématoným, napr. *Demokratický senátor za štát Arkansas James Wiliam Fulbrigt vo svojej knihe Pýcha moci súdi, že sú dve Ameriky*.

Prepojenie vertikálnej osi v časovom parametre personálnych oným s horizontálnou osou sa realizuje práve vo vzťahovom aspekte prepojenia ako vo vzťahoch k iným osobám situovaným v určitom čase a najmä v priestore, napr.

vzťah k starej mame na Spiši, vzťah k prof. Plintovičovi počas vysokoškolských štúdií, vzťah k Mikulášovi Kováčovi najmä v čase po vysokoškolských štúdiách a počas práce v kultúrnych organizáciách, vzťah k Dominikovi Tatarkovi v Bratislave a pod.

Prepojenie horizontálnej osi v priestorovom parametre spoločenských a prírodných oným s vertikálnou osou sa realizuje v tematickom aspekte prepojenia: v rozvíjaní tém súvisiacich so životom a prácou L. Balleka (napr. vzťah k starým rodičom, rodinné reflexie, priateľstvá s kolegami básnikmi a prozaikmi, pracovné udalosti vo Zväze slovenských spisovateľov a pod.) a v napĺňaní všeobecných kultúrno-spoločenských tém súvisiacich so životom na Slovensku pred rokom a po roku 1989 (napr. o hodnote medziľudských vzťahov, o vzťahu k ženám, o spolunažívaní na Slovensku, o stretnutiach českej a slovenskej inteligencie a pod.).

Tematický aspekt je onymicky napĺňaný chrématonymami a geonymami.

3.1. Centrom vertikálnej osi je autor reflexií Ladislav Ballek ako súkromná osoba alebo ako zástupca určitého okruhu ľudí, napr. svojej generácie či Zväzu slovenských spisovateľov vo funkcii vedúceho tajomníka.

Pozícia sám ako osoba v apelatívnej podobe sa využíva, napr. pri úvahách o vlastnom živote, napr. v príspevku označenom literárnymom *Jubilár '91 hneď v úvodných vetách Slávim abrahámoviny. Mojej polstoročnej pamäti sa žiada tu, práve najväčšmi starorímskej obyčaje: hostinu začať vajcom a skončiť jablkom*, príp. o príbuzných v príspevku označenom literárnymom *Z okienka: Spomeniem si na starú ženu, ktorej už niet. Ale nám, jej vnukom, už nezide z mysle. Mal som šťastie ju poznať, bola mi starou mamou. Volali sme ju babička. Najskôr Vám ju predstavím. Pochádzala z metropoly Spiša, rovesníčky ju volali Mária...*

Pozícia ako súčasť širšieho kolektívu sa realizuje pri zastupovaní svojej generácie, napr. v príspevku označenom literárnymom *My z '40: Som príslušný generácii, ktorá patrí k dovŕšenému štyridsaťročiu od skončenia 2. svetovej vojny narodením, životom aj tvorbou. Sme, hovorí sa nám časne, štyridsiatnici, deti zo štyridsiatych rokov*, príp. pri pracovnom vystupovaní v mene Zväzu slovenských spisovateľov: *Lúčim sa s národným umelcom Alfonzom Bednárom z povedenia starších. Zmlkli v žiali, vediac väčšmi než my, od nich mladší, koho to vskutku strácame. Zomrel veľký hospodár slovenskej literatúry...*

Autor ako reflektik pomenovaný ako ja nahrádza skryté proprium. Ako zamlčaný apelatívny subjekt v syntaktike vety supluje propriálny subjekt a je centrum vertikálnej osi nominačného onymického systému reflexií knihy Ladislava Balleka Zlatý stôl.

3.2. Ak je dominantou vertikálnej osi autor v podobe skrytého propria, tak subdominantami sú iné onymá. Subdominantné onymá sa profilujú v širokej

mozaike proprií národných a inonárodných, súčasných a minulých, známych a menej známych.

Malú skupinu vytvárajú osoby z rodiny L. Balleka, najmä manželka *Anna*, syn *Rastislav*, sesternica *Frída*, stará mama *Mária* (z matkovej strany zo Spiša) a jej rodina *Leskovjanských, Kapitánovci* z otcovej strany (z Dolného Kubína).

Kvantitatívne najpočetnejšia je skupina mien kultúrnych činiteľov, napr. mien viacerých osôb z kultúrneho okolia L. Balleka, napr. *L. Grendel, Kollár, prof. Kusý, V. Petrik, prof. Ivan Plintovič, Viliam Polónyi, Prouza, Š. Strážay, Milan Šútovec, Milan Thomko Mitrovský, F. Velecký, P. Zajac* a pod., resp. mien domácich a neslovenských európskych a svetových spisovateľov, napr. *Jozef Ignác Bajza, Alfonz Bednár, Margita Figuli, Maša Haľamová, Hviezdoslav, Peter Jaroš, Mikuláš Kováč, Vladimír Mináč, Mokoš, Nádaši, Novomeský, Ludo Ondrejov, Ján Stacho, Juraj Špitzer, Dominik Tatarka, Benjamín Tinák; Karel Čapek, J. W. Goethe, Jesenin, Majakovský, J. P. Sartre, F. X. Šalda, L. N. Tolstoj* a pod. Oným uvádzame vo formálnej podobe nachádzajúcej sa v analyzovanej knihe.

K skupine kultúrnych oným pripájame skupinu spoločensko-politických oným, ktoré fungujú ako určité symboly, ako nositelia istých myšlienok najmä v úvahových reflexiách, napr. *Einstein, W. Churchill, T. G. Masaryk, Marx, Lenin, M. Planck, M. R. Štefánik, Washington* a pod. L. Ballek symbolickosť zdôrazňuje v texte, napr. M. R. Štefánik je symbolom vytvorenia spoločného štátu Čechov a Slovákov v roku 1918, Marx a Lenin sú nositelia komunistickej ideológie a pod.

3.3. Forma literárnych vlastných mien osciluje na osi oficiálnosť – neoficiálnosť. Väčšinou fungujú propriá v úradnej podobe, napr. Alfonz Bednár. Niekedy majú aj neoficiálnu podobu, pretože vyjadrujú priateľský vzťah L. Balleka k uvedenej osobe, napr. *Fonzi báči* (Alfonz Bednár), *Miki* (Mikuláš Kováč), *Đuri báči* (Juraj Špitzer), *Vilmoš* (Viliam Polónyi).

4.1. Centrum horizontálnej osi sa profiluje pri geonymickom a chrématonymickom napĺňaní diády Slovensko – Európa niekedy aj v antinómickom chápaní Európy Východ – Západ v synchrónnom, resp. v diachrónnom aspekte s prípadným funkčným presahom do vzdialenejšej onymie, napr. *Hirošima, Nagasaki, Toronto, Havana, New York, Washington, Spojené štáty, Amerika, Ázia, Čína, Babylon, Kartágo*.

4.2. Geonymický aspekt slovensko-európskej diády sa profiluje v slovensko-českej dimenzii, napr. v enumerácii *Petrova Ves, Malacky, Senica, Šaštín, Skalica, Hodonín, Strážnice, Lanžhot, Luhačovice*, resp. v slovensko-európskej dimenzii, napr. v ďalšom vypočítavaní *Martin, Skalica, Viedeň, Budapešť, Kyjev, Moskva, Varšava, Brno, Praha, Berlín, Paríž, Londýn, Kodaň*.

Geonymický aspekt vytvárajú nielen vymenované názvy miest a obcí, ale aj názvy ulíc, napr. urbanonymá *Nám. SNP, Včelárska ul., Mlynské luhy, Staré záhrady* (Bratislava), *Nám. 17. listopadu* (Hodonín), názvy regiónov, napr. *Hont, Spiš, Turiec, Orava, Balkán*, názvy ciest, napr. *Dunajská cesta, Jantárová cesta*, oronymá, napr. *Choč, Babia hora, Kriváň*, hydronymá, napr. *Štrkovecké jazero, Starinská hrádza, Neva, Seina, Don*.

4.3. Chrématonymický aspekt slovensko-európskej diády vytvárajú názvy kultúrnych organizácií, napr. *Zväz československých spisovateľov, Zväz českých spisovateľov, Zväz slovenských spisovateľov, Slovenský literárny fond, Klub nezávislých* (spisovateľov), *Klub spisovateľov, Dom slovenských spisovateľov* (v Budapešti), názvy iných organizácií, napr. *Najvyšší súd USA, Stredná a vyššia pedagogická škola* (v Banskej Bystrici), názvy výrobných podnikov, napr. *Chirana*, názvy dejinných udalostí, napr. *Slovenské národné povstanie*, názvy lodí, napr. *Aurora, Nautilus*, názvy kaviarní a hotelov, napr. *Hungária, Národný dom, Zálesanka*, názvy dokumentov, napr. *Deklarácia zvrchovanosti Slovenska*, názvy filmov, napr. *Ostro sledované vlaky, Útek v reťaziach*, názvy novín, napr. *Smer*, názvy rozhlasových relácií, napr. *Rádiovíkend, Rádio mladých*.

Špecifické je používanie názvov vlastných prozaických diel, napr. *Útek na zelenú líuku, Južná pošta, Agáty a Čudný spáč zo Slovenského raja*.

5.1. V Ballekovej knihe reflexií Zlatý stôl sa nachádza 48 reflexií, ktoré majú vlastný názov. Vlastné mená reflexií tiež považujeme za literárnymá, ktoré spoluvytvárajú kompozíciu knihy. Literárnymum Zlatý stôl ako pomenovanie celej knihy má metonymický charakter, pretože je pomenovaním v poradí tretej reflexie v knihe.

Proprium sa v názve nachádza v 9 zo 48 reflexií: *List Zlatej rybke, Vianoce z briežka pamäti, Nad Starinskou hrádzou, Fórum Moskva, List do Moskvy, MDŽ, Dunajskou cestou, Miki, Luhačovice*.

Na základe povahy reflexie môžeme ich rozdeliť na reflexie, v ktorých zohrávajú propriá dominantnú úlohu a na reflexie, v ktorých majú propriá subdominantnú úlohu (pozri aj Šrámek, 1993).

5.2. Príkladom reflexie s dominantným postavením propria je List Zlatej rybke. Reflexia je úvahou o ľudskom charaktere, ľudských vlastnostiach a ľudskom živote. Jej primárnym adresátom je Zlatá rybka, no sekundárne sú myšlienky venované celej slovenskej spoločnosti. Na ploche dvoch strán sa tu šesťkrát opakuje proprium Zlatá rybka.

Píšem Ti, Zlatá rybka, ako už odjakživa, keď prijímam povinnosť pisára dlhého zápisu ... Preto mojím prvým želaním Zlatá rybka, je, aby som práve najmä so sebeckvom neuzavrel zmluvu...

5.3. Reflexia *Zlatý stôl* obsahuje v názve tiež proprium, ktoré sa v štvorstranovom príspevku vyskytuje päťkrát. Je spomienkou na starú mamu a na jej životné pravdy.

Dlhé reči prostým ľuďom najčastejšie zaslepovali oči: zakrývali lož. Takéto reči nikdy nevedla moja stará mama... Raz mi povedala: sústred' sa, nehovor... a neopúšťaj sa ... Jej výrok odznel na strmej ceste v horách, ktorými sme vedno putovali na Zlatý stôl, najvyšší kopec v starovodskom okolí.

Okrem uvedeného propria sa však v texte reflexie nachádzajú aj iné onymá: *Kobulár, Slovenský raj, Arkádia, Český les*, a preto onymum *Zlatý stôl* tu nemá dominantné postavenie.

5.4. Reflexia *Západ Slnka a pieseň labutí* tiež obsahuje v názve proprium, ktoré sa však v ďalšom texte už nevyskytuje. V sedemnásťstranovej reflexii sa nachádza 190 oným, z nich sa viaceré viackrát opakujú, čo súčasne signalizuje, že proprium Slnko tiež nemá v reflexii dominantné, ale subdominantné postavenie.

Z predchádzajúcich častí 5.1. až 5.4. a po prečítaní textu reflexií vyplýva, že častosť výskytu proprií je determinovaná jednak témou reflexie a jednak jazykovým naplnením obsahu témy autorom.

6. Záver

Nominačný onymický model literárónym knihy reflexií Ladislava Balleka *Zlatý stôl* profilujúci sa na horizontálnej a vertikálnej osi, spojený s fenoménom času i s fenoménom priestoru, nemá kontinuálne príbehovo profilovaný charakter. Princípom spájajúcim mozaikovitosť literárónym je vzťahovosť a tematickosť. Mozaikovitosť však neznamená neúplnosť či nedokončenosť, ale mnohočiasť, multionymickosť, celok skladajúci sa z literárnych oným fungujúcich v priestore a čase Slovenska, Európy či sveta. Mozaikovitú tematickú a vzťahové prepojenie literárónymie preklenulo bezpríbehovosť publicistických reflexií a umožnilo vytvorenie ďalšieho v poradí už tretieho nami kreovaného onymického modelu v literárnom diele Ladislava Balleka.

Literatúra

BALLEK, L.: Ohromne jednoduchá vec ako ľacka a tak sa to berie. In: Silueta. Almanach autorov Stredoslovenského kraja. Zredigoval. M. Jurčo – L. Šimon. B. Bystrica: Stredoslovenské vydavateľstvo 1967, s. 63 – 66.

BALLEK, L.: Útek na zelenú lúku. 1. vyd. Bratislava: Slovenský spisovateľ, 1967. 124 s.

BALLEK, L.: Púť červená ako ľalia. 1. vyd. Bratislava: Slovenský spisovateľ 1969. 108 s.

BALLEK, L.: Biely vrabec. 1. vyd. Bratislava: Slovenský spisovateľ 1970. 240 s.

BALLEK, L.: Južná pošta. 1. vyd. Bratislava: Slovenský spisovateľ 1974. 204 s.

BALLEK, L.: Pomocník. (Kniha o Palánku.) 1. vyd. Bratislava: Smena 1977. 395 s. 2. vyd., 1980.

- BALLEK, L.: Agáty. (Druhá kniha o Palánku.) 1. vyd. Bratislava: Smena 1981. 557 s.
- BALLEK, L.: Lesné divadlo. 1. vyd. Bratislava: Slovenský spisovateľ, 1987. 392 s.
- BALLEK, L.: Čudný spáč zo Slovenského raja. 1. vyd. Bratislava: Slovenský spisovateľ 1990.
- BALLEK, L.: Letiace roky. 1. vyd. Bratislava: 1997.
- BALLEK, L.: Zlatý stôl (verejne v rokoch 1974 – 1999). 1. vyd. B. Bystrica: Adade, 2000. 221 s.
- BALLEK, L.: Trinásť mesiac. (Sen noci mesačných.) 1. vyd. Bratislava: Slovenský spisovateľ 1995. 144 s.
- BELEJ, E.: Funkcionalno-stylističní možnosti literaturno-chudožnich ukrajinskoji literaturno-chudožnoji antroponimiji XIX – XX st. Užhorod: 1995.
- Ladislav Ballek – prozaik, publicista a esejista. Zost. P. Odaloš. B. Bystrica: Pedagogická fakulta Univerzity Mateja Bela 2002. 26 s.
- ODALOŠ, P. (2003 a): Literárny má v Ballekovej próze 60. rokov. In: Zborník z vedeckej konferencie Literárne tradície B. Bystrice 60. roky 20. storočia. Banská Bystrica 20. marca 2002. Ed. P. Odaloš – J. Lomenčík. Banská Bystrica: Pedagogická fakulta Univerzity Mateja Bela 2003. s. 43 – 57.
- ODALOŠ, P. (2003 b): Literárny má v Ballekovej próze Biely vrabec. In: Vlastné meno v komunikácii. In: 15. slovenská onomastická konferencia. Bratislava 6. – 7. septembra 2002. Zborník referátov. Zost. P. Žigo – M. Majtán. Bratislava: Jazykovedný ústav L. Štúra SAV – Filozofická fakulta Univerzity Komenského 2003, s. 307 – 314.
- ODALOŠ, P. (2003 c): Ballekova onymia. In: Literárne dielo Ladislava Balleka. Zborník z literárnovednej konferencie uskutočnenej 23. októbra 2002. Banská Bystrica: Univerzita Mateja Bela 2003, s. 78 – 87.
- ODALOŠ, P. (2005a): Literárny má v Ballekovom Pomocníkovi. In: Literárne tradície Banskej Bystrice II. (70. roky 20. storočia). Regionálna kultúra v školskej praxi z aspektu literárnovedného a literárnodidaktického, lingvistického a lingvodidaktického, so zameraním na slovesnú tvorbu druhej polovice 20. storočia autorov žijúcich v regióne B. Bystrice. B. Bystrica: Pedagogická fakulta Univerzity Mateja Bela v Banskej Bystrici 2006, s. 38 – 45.
- ODALOŠ, P. (2005b): Literárny má Ballekovho Denníka lekárnik Eugena Filadelfiho. In: Západoslovenské jazyky v 21. st. Edítorky J. Svobodová – D. Svobodová – E. Höflerová. Ostrava: Pedagogická fakulta Ostravskej univerzity 2005, s. 103 – 110.
- ODALOŠ, P. (2006a): Literárny má v Ballekovom Lesnom divadle. In: Acta onomastica. Věnováno k 70. narodeninám PhDr. Miloslavy Knappové, CSc. Roč. XLVII. Praha: Ústav pro jazyk český 2006, s. 358 – 366.
- ODALOŠ, P. (2006b): Literárny má palánskeho obdobia. In: Zborník zo 16. slovenskej onomastickej konferencie, september 2004, Bratislava: Univerzita Komenského 2006 (v tlači).
- ODALOŠ, P. (2007 a): Literárny má v Ballekových Letiacich rokoch. In: 15. celopoľská konferencia, Kraków 21. – 23. 9. 2006. Kraków: 2007 (v tlači).
- ODALOŠ, P. (2007 b): Literárny má v Ballekovom Čudnom spáčovi zo Slovenského raja. In: Západoslovenské jazyky III. Katowice: 2007 (v tlači).
- ŠRÁMEK, R.: Slovník vlastních jmen slovenské lidové slovesnosti. In: Onomastika literacka. Red. M. Biolik. Olsztyn: Wyższa szkoła pedagogiczna w Olsztynie 1993, s. 293 – 301.

FUNKCJA BIBLIJNYCH NAZW TOPONIMICZNYCH W POEZJI RELIGIJNEJ

Maria Kabata

„Wśród tekstów literackich (...) Biblia zajmuje poczesne miejsce. Formowana przez wieki Księga zawiera w sobie (...) tysiące antroponimów i nazw miejscowych” (Kamińska, 1993, 321), a polscy badacze od dawna poświęcają swoją uwagę językowi Biblii (Adamek, Koziara, 1999; Bąba, 1992; Bieńkowska, 1992, 2002 i inni), onomastyce biblijnej (Długosz-Kurczabowa, 1990; Klawek, 1961; Kamińska, 1993 i inni) i jej miejscu w literaturze pięknej (Brajerski, 1995; Szewczyk, 1990 i inni).

Materiał badawczy do mojej pracy stanowi współczesna polska poezja religijna, której autorami są wyłącznie księża katolicy. Takie ramy badawcze pozwalają na dociekania językoznawcze, które przyczynią się do szczegółowego zbadania niezwykle w skali światowej fenomenu poetyckiego (Dybcia, 1989, 6 – 7; Dybcia, 1991). W literaturoznawstwie polskim funkcjonuje termin poezja kapłańska, którym będę operować w niniejszym opracowaniu. Rozumiem przez niego poezję, której autorem jest ksiądz, a podmiot liryczny daje się scharakteryzować jako kapłan albo bezpośrednio poprzez samoidentyfikację, albo pośrednio poprzez tematykę utworu (Chrzastowska, 1994, 86 – 95, 312; Chrzastowska, 1997, 217 – 302; Zarębianka, 2001].

Celem mojej pracy jest omówienie i sfunkcjonalizowanie nazw toponimicznych, które zostały wyekscerpowane z poezji kapłanów polskich. Ogółem do celów niniejszego opracowania analizie poddana została twórczość dwudziestu poetów – kapłanów, między innymi: Jana Pawła II, Stanisława Pasierba, Jana Twardowskiego, Waclawa Oszajcy, Pawła Heintscha. W sumie zebrałam 54 toponimy występujących w 213 kontekstach literackich. Przez toponim rozumiem ogólnie nazwę miejscową – imię własne oznaczające miejsce i wśród zebranego materiału wyróżniłam:

- nazwy miast i wsi, np.: *Betfage, Damaszek,*
- oronimy np.: *Arrarat, Horeb, Kalwaria,*
- hydronimy np.: *Cedron, Jordan, Siloe,*
- dwa określenia doliny – *Jozafat, Gehenna.*

Ponadto po jednym przykładzie takich form jak: nazwa pustyni – *Negeb,* dziedzina twierdzy – *Lithostratos,* sanktuarium – *Mamre* i inne.

Na marginesie trzeba zaznaczyć, że w Biblii niełatwo odróżnić nomen proprium od wyrazu pospolitego, a także antroponim od toponimu (Kamińska, 1993, 322). Podobnie jest w badanej poezji, w której występują również na-

zwyw poposolite określające miejsca na przykład: *sanhedryn* ‘Ewangelie i Dzieje Apostolskie posługują się tym terminem greckim, który oznacza radę, a dosłownie znaczy siedem razy, na określenie zarówno miejsca, w którym zbierali się przeciwnicy Jezusa (starsi i arcykapłani) jak i miejsce rozpraw, na którym bronili się Jezus i Jego uczniowie’//SWB oraz nazwy oznaczające miejsca związane z eschatologią na przykład: *eden* ‘obszar, na którym zgodnie z jahwistycznym opowiadaniem o stworzeniu znajduje się raj. Ogród w Edenie opisuje się jak oazę na pustyni (Rdz 2,8)’//PSB, a także *szeol* ‘<hebr. szeol = kraina cieni, zmarłych > piekło, najgłębsze pokłady ziemi; bibl. starotestamentowe określenie królestwa zmarłych’//PSB. Pełnią one, moim zdaniem, konkretne funkcje toponimiczne, gdyż ze względu na niecodzienne formy, kojarzone są z określoną sakralną tematyką, funkcjonują w świadomości odbiorcy poetyckiego na zasadzie szczególnych nazw własnych. Moją tezę potwierdza zapis wielką literą omawianych form, co poświadczają fragmenty poniższych liryków:

1. „*Niech umiera moje biedne serce/ skoro taki jest zamierzony przez Ciebie / porządek rzeczy / taki los o którym wiadomo / że jest tą piękną znajomą /.../ bawiąc się z nami w ciuciubabkę / w przestronnej bramie Szeolu...*”, *Oszajca, M, s. 16;*

2. „*Jesień pora doskonała / do odniesień /.../ liście płomienne zeszyły pod ziemię / jak do Szeolu na potępienie / udały bezsenność i zaprzeczenie / jakby nie istniało Odkupienie...*”, *Pomin, G, s. 20*

oraz:

1. „*...słowo matki / tak mocno wyryte / w małym sercu / wyzwała szacunek / miłość i wdzięczność / tęsknotę za nowym spotkaniem / na ląkach Edenu*”, *Pokorski, Sp, s. 63;*

2. „*pod wiatrem w oczy / przez chleb powszedni / czarny jak ziemia święta / idziemy tęskniąc do twojego nieba / przygniecenii ciężarem Edenu*”, *Chrzanowski, N, s. 17.*

W analizowanej poezji poza dyskusją pozostaje kwestia intertekstualności analizowanej toponimiki. A zatem warto przyjrzeć się, jakim szczegółowych zadaniom służą biblijne nazwy własne.

Zgodnie z przyjętym za A. Wilkoniem (Wilkoń, 1970) podziałem funkcji nazw własnych w badanej poezji dostrzegam grupę toponimów lokalizujących, na przykład:

Ain Karem ‘też zwane Ain Karim – miasto judzkie położone siedem kilometrów od Jerozolimy. W miejscu tym miało nastąpić spotkanie Elżbiety z Maryją’//PSB: „*Do Ain Karim, w biel znanych ścian / Pośród pozdrowień w mrok się zanurza...*”, *Binkowski, T, s. 89.*

Kluczem do zrozumienia wydarzeń, o których mówi podmiot liryczny jest wiedza na temat miasta Ain Karem i jego związku ze spotkaniem Elżbiety i Matki Jezusa. Zapowiadany w utworze mrok jest znakiem męczeńskiej śmierci, jaka czekała dwoje dzieci wówczas jeszcze nienarodzonych.

W innym liryku podobną funkcję pełnią dwie nazwy: *Cedron*, kiedyś głęboka dzisiaj wypełniona gruzami płytka dolina między Jerozolimą a Górą Oliwną, płynie nią potok w porze deszczowej⁴//PSB; *Gethsemani* (*Getsemani*), nazwa ogrodu położonego na Górze Oliwnej, w którym Jezus został aresztowany⁵//PSB: „*Getsemani [tyt.] cicho szumi Cedron / po księżycowej poświacie migocą oliwki / apostołowie ukołysani wiosennym wiatrem /... / słycać brzęk łańcuchów / błyszczą miecze / pocałunek / pieczęć zdrady krzepnie na wieki*”, Sikora, Z, s. 31.

Toponim *Gethsemani* w analizowanej poezji występuje często – 15 razy, stąd warto przytoczyć jeszcze jeden poetycki kontekst: „*Jestem u stóp Getsemani gdzie To się stało / Dlaczego to zrobiłeś Judaszu? / Rzucam pytanie w przestrzeń / I ziemię na której stałeś / Przecież Go kochałeś!...*”, Pałyga, Nie, s. 54.

W obu zaprezentowanych tekstach dzięki nazwom miejsc odbiorca może zrozumieć o jakich zdarzeniach mówi poeta i co inspirowało wizje liryczne. Scena modlitwy Jezusa, jego pojmanie i pocałunek Judasza są podstawą refleksji podmiotu lirycznego.

W innych wierszach toponimy biblijne, moim zdaniem, pełnią rolę lokalizującą w specyficzny sposób. Na przykład w wierszach:

1., *gdy na Gołgocie zaćmiło się słońce/ kroplami krwi / zaczerwieniła się moja wiara / zawstydzona jak policzek /.../ a Chrystus spojrzął w moją stronę / i wyszeptał / jeszcze dziś będziesz ze mną w raju*”, Gruszka, Sz, s.20;

2., *Nawet ubranie moje /... / miało zapach Betanii / bo wiatr wiejący przeze mnie / przynosił krople olejku / którym Maria/ namaszczała stopy Mistrza / kiedy jeszcze dotykały ziemi...*”, Heintsch, Szukam, s. 59;

3., *Jezioro Galilejskie [tyt.]Płyniemy po nim spacerowym statkiem / Woda pod nami spokojna / Ludzie w zadumie patrzą przed siebie / I w myślach wracają do zdarzeń z Ewangelii / Tu Pan chodził po falach / Tu przywołał wicher do porządku / Tu ratował z opresji Piotra który zaczął tonąć...*”, Pałyga, Tu, s. 16.

Wykorzystano tutaj toponimy: *Gołgota*, według NT miejsce ukrzyżowania Jezusa⁶//PSB; *Betania*, wioska przy drodze z Jerozolimy do Jerycha, miejsce rodzinne Łazarza, Marii i Marty⁷//EK; *Galilejskie Jezioro* ‘inaczej jezioro Genezaret’ (Mt 4,18). W okolicach Genezaret nauczał Chrystus, tu powołał uczniów, i dokonał licznych cudów, uciszył burzę i chodził po wodzie⁸//EK.

Specyfika użyc tych toponimów polega według mnie na podwójnej lokalizacji: jednoczesnym przywoływaniu czasu przeszłego i teraźniejszego oraz łącze-

niu czasu przeszłego z chwilą obecną. Wszystko po to, aby w sposób symboliczny (zgodny z ujęciem teologicznym) pokazać, że życie Jezusa nie jest minioną historią, gdyż dla chrześcijan jest podstawą wiary, rozważań religijnych. W tego typu utworach dzięki toponimii biblijnej szczególnie uwypuklona zostaje intertekstualność poezji religijnej.

Inną funkcję pełnią toponimy biblijne *Karioth* „miasto w Judei, z którego pochodził Judasz”// EK; *Cyrena* „miasto w Afryce na terenach Libii”//PSB i przytoczona już *Betania* w poniższych lirykach: „*Cierń [tyt.] spoczęły na tobie oczy Najwyższego/ wyrwały cię z murów rodzinnego Kariothu/i cisnęły w wir rzeki wracającej do źródła/ tunika poplamiona zjełczałym pachnidłem/ stłuczony alabastrowy flakonik/ trzydzieści srebrników/ wyprute wnętrzości / konopny sznur / i kilka zdań / Ewangelia/ tego który nie śmiał patrzeć w oczy*”, *Oszajca, Ł, s. 7;*

„...*Nie składajcie dłoni, / gdy dotykają Jego rąk. / Niech marnotrawni/ wracają jak żeglarze / do cichego portu, / niech Maria z Betanii / siedzi u stóp.*”, *Henel, Z, s. 119;*

„...*Jeden z nas , to jest Szymon z Cyreny,/ nie przeczuwa nagrody; więc z gniewem / krzyż przyjmuje od Boga – Człowieka...*”, *Heintsch, Szukam, s. 43.*

Ich prymarną funkcją jest identyfikacja bohatera lirycznego. I tak nazwa miasta *Karioth* wskazuje na Judasza, a nazwa *Betania* kieruje uwagę czytelnika na postać Marii – siostry Łazarza. Ponadto sformułowanie *Maria z Betanii siedzi u stóp* jednocześnie przypomina czytelnikowi scenę biblijną, w której Maria słucha Jezusa i skupia się na jego słowach w przeciwieństwie do swojej siostry Marty, która w tym czasie przygotowuje posiłek.

Wśród analizowanego materiału można także wyróżnić trzecią grupę: toponimy pełniące funkcję aluzyjną, na przykład: „*Tam, w Pampelunie, był jego Damaszek, /.../ Urósł Ignacy, a Inigo -ginie... O świętym Ignacym*”, *Binkowski, T, s. 134.*

W niniejszym wierszu, opisującym postać świętego Ignacego, przyrównano Pampelunę – miejsce przemiany świętego do miasta Damaszek, miejsca nawrócenia się świętego Pawła. Zastosowanie takich porównań było możliwe dzięki funkcji aluzyjnej toponimu Damaszek, który w kontekście religijnym jest symbolem przemiany duchowej.

Inny przykład może stanowić wiersz księdza Wacława Oszajcy: „...*modlę się do Ciebie za poetkę Annę Kamińską – Śpiewakową / która urodziła się na Syjonie /... / prowadź ją przez Gehennę i Cedron / i zaprowadź / w wysokie góry /... / i napój ją rosą Hebronu...*”, *Oszajca, M, s. 47*

Poeta wykorzystał tutaj kilka toponimów w następującej symbolice: *Syjon* – „określenie wzgórza Jerozolimy, góry, którą wybrał sobie Jahwe i na której

zamieszkał, symbolicznie jest obrazem niebieskiego Jeruzalem'//PSB, *Gehenna* ,piekło ogniste przeznaczone dla potępionych; w NT oznacza najczęściej ostatnie miejsce kary dla potępionych [Mk9,43 i następne], które określane jest też jako wieczny ogień, piec ognisty i morze ognia płonące siarką'//PSB, podobnie jak przytoczony już wcześniej *Cedron* funkcjonuje tutaj jako symbol cierpienia. Natomiast *Hebron* ,miasto położone na południe od Jerozolimy, jest ważnym miejscem kultury ze względu na grób Abrahama, Izaaka, Jakuba'//EK w połączeniu z formą *rosa*, która jest w Biblii wyrazem błogosławieństwa Boga (Psalm 133, 3) staje się symbolem szczęścia. Po przeanalizowaniu funkcji toponimów w tym utworze lirycznym odbiorca dochodzi do wniosku, że cały wiersz jest obrazem życia człowieka.

W kolejnym wierszu przywołano toponim: *Niniwa* ,bardzo stare osiedle nad Tygrysem, w nim głosił słowo pokuty Jonasz'//PSB, który tutaj pełni rolę symbolu posłuszeństwa i czekających obowiązków poprzez aluzyjne nawiązanie do biblijnego Jonasza:

„...A Ty kochasz mnie/ kochasz mnie/ kochasz/ Z tej miłości/ płacz chciałbym choć wysnuć/ dla siebie – nie umiem./ Jeszcze mam serce z kamienia. / Jeszcze wciąż uciekam/ od Niniwy moich codzienności/ w której każesz mi / głosić Twoją miłość...“, *Kokorzycki, A, s. 25.*

Inny przykład równie ciekawy stanowi wiersz księdza Kameckiego: *„Epilog Ikarosa [tyt.] ...Na pewno wrócisz jak wszyscy / w dolinę Jozefata / po śmierć i wyrok / obyś miał choćby potargane skrzydła ze sobą / jako dowód nieustannych wlotów i upadków.“*, *Kamecki, E, s. 55.*

W tekście wiersza wykorzystano toponim dolina Jozefata pojawiający się w Księdze Joela [Jl 4,2] i stanowiący ,nazwę doliny, która oznacza symboliczne miejsce ostatecznej klęski pogan walczących z Bogiem'//BT, a w symbolice teologicznej rozumiane jako 'miejsce ostatecznego sądu Bożego nad ludzkością'//SZAB. Cały liryk opisuje życie każdego człowieka jako mitologicznego Ikara pełne prób i niepowodzeń, a zakończone śmiercią. Obraz śmierci zbudowany za pomocą toponimu jest wyrazem wyobrażeń staro- i nowotestamentowych.

Ciekawą funkcję aluzyjną pełni toponim *Moria* w twórczości Jana Pawła II jako ,góra na której Abraham miał złożyć swego syna w ofierze'//PSB dziś nazywane wzgórzem świątynnym:

„...O Abrahamie, który wstępujesz na to wzgórze w krainie Moria, / jest taka granica ojcostwa, taki próg, którego ty nie przekroczysz. / Inny Ojciec przyjmie tu ofiarę swego Syna. / Nie lękaj się, Abrahamie, idź dalej przed siebie / i czyń, co masz czynić...“, *Jan Paweł II, T, s. 35;*

Jak mówi sam poeta wzgórze *Moria* jest pewnego rodzaju paralełą do *Golgoty* – miejsca śmierci Jezusa. Takie symboliczne ujmowanie toponimów i wią-

zanie ich z konkretnymi wydarzeniami biblijnymi jest podstawą zrozumienia refleksji poetyckich.

Po analizie różnorodnych kontekstów lirycznych, w których występują toponimy biblijne, mogę zaryzykować tezę, że badana przeze mnie toponimia oprócz funkcji lokalizującej i aluzyjnej pełni także pośrednio funkcję sakralizującą. Przez taką funkcję rozumiem przywoływanie treści religijnych: odniesienia do scen, wydarzeń istotnych dla symboliki religijnej oraz dla praktyk religijnych.

W niektórych wierszach funkcja sakralizująca, moim zdaniem, wysuwa się na plan pierwszy i dominuje nad wszystkimi innymi rolami, czego przykład może stanowić poniższy utwór: „*Zwycięska Góra Karmel / Starego Testamentu / widziałas czyn Eliasza / jak wrogów zniósł do szczytu / Natura nasza szuka/odwetu na swych wrogach / gotowa bez Chrystusa / zabijać nawet Boga / Zwycięska Góra Karmel / obecnie jak Maryja /.../ w miłości nas wychowaj...*“, *Mozolewski, R, s. 142.*

Podmiot liryczny w zacytowanym utworze zwraca się do góry Karmel słowami modlitwy, jest ona dla niego miejscem świętym, któremu należna jest cześć. Stawia ją na równi z postacią Matki Bożej. Jednak przedstawiony przeze mnie przykład pierwszoplanowej funkcji sakralizującej należy do rzadkości.

W prezentowanej poezji można odnaleźć toponimy, które pełnią jeszcze inne funkcje, jako przykład może posłużyć niniejszy wiersz:

„*Gdyby nie było grzechu/ Gdyby nie był grzechu pierwородnego / Nie byłabyś wyróżniona / Gdyby we mnie nie było nigdy laski / Gdyby we mnie nie było nigdy dziecka / Nie byłabyś moją Matką / Gdyby nie istniał Nazaret / Nie byłabyś mistyczką / Gdyby nie istniało Betlejem / Nie byłabyś turystką / Gdyby nie istniała Kana / Nie byłabyś tancerką / Gdyby nie istniała Golgota / Nie byłabyś zbrodniarką*“, *Kamecki, P, s. 54*

Cała koncepcja liryku oparta jest na wyliczaniu toponimów, nierozzerwalnie związanych są z wydarzeniami ewangelicznymi, w których udział bierze Matka Boża: *Nazaret, Betlejem, Kana, Golgota*. Jednak zastanawiające jest, że podmiot liryczny łączy miejsca z zaskakującymi dla czytelnika błahymi sprawami – tańcem, turystyką, choć wiadomo, że rozegrały się tam znacznie ważniejsze wydarzenia. Punktem kulminacyjnym wiersza jest jego zakończenie, w którym podmiot liryczny bohaterkę wiersza – określa mianem zbrodniarki, przywołując jednocześnie przez użycie toponimu *Golgota* scenę śmierci Chrystusa. Toponimia w analizowanym wierszu jest podstawą gry słownej, jaką nadawca toczy z odbiorcą. Pozornie adresatem wiersza jest Matka Boża, ale w istocie skierowany jest on do każdego zwykłego człowieka, który nie dostrzega wagi i rangi wydarzeń biblijnych, a swoją obojętnością, brakiem wiary staje symbolicznie po stronie oprawców Jezusa.

Podsumowując, we wszystkich zbadanych przeze mnie lirykach toponimy miały na celu przywołanie w świadomości odbiorcy osób, zdarzeń, scen ze Starożytności i Nowego Testamentu lub toposów i symboli biblijnych. Opierając się na klasyfikacji A. Wilkonia wydzieliłam trzy funkcje analizowanej toponimi: lokalizującą, identyfikującą, aluzyjną.

Ponadto dostrzegam w badanym materiale funkcję sakralizującą, która wespół z innymi funkcjami dominuje w prezentowanej poezji. W wielu analizowanych kontekstach toponimia jest fundamentem refleksji poetyckiej (Cieślakowa, 1993, 37) i punktem wyjścia dociekań natury filozoficznej, moralnej oraz religijnej. Niekiedy nazwy miejsc są podstawą gry słownej i całej koncepcji lirycznej utworu. Nie jest to poezja łatwa, gdyż „do stworzenia a jednocześnie właściwego odebrania tego obrazu muszą być znane cechy biblijnego wzoru i ich *curriculum vitae*” (Cieślakowa, 1993, 38).

Literatura

ADAMEK, Z., KOZIARA, S.: *Od Biblii Wujka do współczesnego języka religijnego*. Tarnów 1999. 250 s.

BĄBA, S.: Z życia wybranych zwrotów biblijnych we współczesnej polszczyźnie. In: *Biblia a kultura Europy*. Red. M. Kamińska, E. Małek, t. I, Łódź: 1992, s. 167 – 177.

BIEŃKOWSKA, D.: *Styl językowy przekładu Nowego Testamentu Jakuba Wujka (na materiale czterech Ewangelii)*. Łódź: 1992. 236 s.

BIEŃKOWSKA, D.: *Polski styl biblijny*. Łódź: 2002. 160 s.

BRAJERSKI, T.: *Biblijna archaizacja u K. Makuszyńskiego*, In: *O języku dawnym i dzisiejszym*. Red. T. Brajerski. Londyn: 1995, s. 382 – 391.

CHRZĄSTOWSKA, B.: *Wierzę wierszem*. In: *Religijne aspekty literatury polskiej XX wieku*. Red. M. Jasińska – Wojtkowska, J. Święch, Lublin: 1997, s. 217 – 302.

CHRZĄSTOWSKA, B.: *A jednak poezja kapłańska*. In: *W drodze*, 1994, č. 2, s. 86 – 312.

CIEŚLIKOWA, A.: *Nazwy własne w różnych gatunkach tekstów literackich*, In: *Onomastyka literacka*. Red. M. Biolik. Olsztyn 1993, s. 258 – 279

DLUGOSZ-KURCZABOWA, K.: *Apelatywizacja biblijnych nazw własnych w języku polskim*. Ossolineum: 1990. 90 s.

DYBCIAK, K.: *Wstęp*. In: *Droga do Emaus*. Ed. K. Wójtowicz. Katowice: 1989. s. 6 – 7.

DYBCIAK, K.: *Karol Wojtyła a literatura*. Tarnów: 1991. 164 s.

KAMIŃSKA, M.: *Onomastyka biblijna tekstów przekładowych jako problem badawczy*. In: *Onomastyka literacka*. Red. M. Biolik. Olsztyn: 1993. s. 321.

KLAWEK, A.: *Onomastyka biblijna*. In: *Onomastica*, 1961, č. VII, s. 403 – 416.

SZEWczyk, Ł.: *Funkcje artystyczne nazewnictwa biblijnego w Dziadów cz. III Adama Mickiewicza*. In: *Onomastica*, 1990, roč. 35, s. 92 – 102.

WILKOŃ, A.: *Nazewnictwo w utworach Stefana Żeromskiego*. Wrocław: 1970. 156 s.

ZARĘBIANKA, Z.: *Tropy sacrum w literaturze XX wieku*. Bydgoszcz: 2001. 338 s.

Wykaz skrótów

- BT [tzw. Biblia Tysiąclecia] Pismo Święte Starego i Nowego Testamentu w przekładzie z języków oryginalnych, oprac. zespół biblistów polskich z inicjatywy benedyktynów tyńskich. Poznań – Warszawa 1990.
- EK Encyklopedia katolicka, pod red. F. Gryglewicza, t. I – VIII, Lublin 1976 – 2000.
- NT Nowy Testament
- PSB Praktyczny słownik biblijny, opracowanie zbiorowe katolickich i protestanckich teologów, pod red. A. Grabner–Haidera, przekł. T. Mieszkowski, Warszawa 1995.
- ST Stary Testament
- SZAB A. M. Komornicka, Słownik zwrotów i aluzji biblijnych, Łódź 1994.
- SWB Słownik wiedzy biblijnej, red. nauk. B. M. Metzger, M. D. Coogan, Warszawa 1997.
- hebr. hebrajski
- bibl. biblizm

Wykaz cytowanej poezji

- W. Oszejca, Łagodność domu, Lublin 1984.
- W. Oszejca, Mnie się nie lękaj, Lublin 1989.
- J. Pomin, Głosy światła, Powidz 1995.
- Z. L. Pokorski, Spojrzenia, Warszawa 1998.
- M. Chrzanowski, Niebo i chleb powszedni, Warszawa 1997.
- T. Binkowski, Tryptyk poezji, Kraków 1995.
- J. Sikora, Zrywanie dekoracji, Lublin 1993.
- J. Pałyga, Nie jestem sam, Warszawa 1985.
- J. Pałyga, Tu niebo spotkało się z ziemią, Warszawa 1994.
- A. Gruszka, Szczęśliwa wina, Kraków 1998.
- P. Heintsch, Szukam nieba, Warszawa 1989.
- A. Henel, Ziarenko gorczycy, Kraków 1992.
- F. Kamecki, Parabole syzyfowe, Warszawa 1973.
- F. Kamecki, Epilog Jakuba, Warszawa 1986.
- Jan Paweł II, Tryptyk rzymski, Kraków 2003.
- W. Mozolewski, Rymy i rytmy w latach arytmi, Warszawa 2000.

VLASTNÉ MENÁ VO FRAZÉMACH

Jana Skladaná

Výskum frazém s vlastnými menami (ďalej VM) nie je nový. Veľká časť frazém obsahuje vo svojom lexikálnom zložení VM. Touto problematikou sa už zaoberali viacerí slovenskí frazeológovia, najpodrobnejšie sa jej venoval J. Mlacek (Mlacek, 1976, 1980, 1981 a i.), ale aj ďalší (Ondrus, 1973; Skladaná, 1994, 1996; Šalingová, 1973 a ďalší). Zo zahraničných autorov sa venoval týmto otázkam o. i. ruský frazeológ V. M. Mokijenko (Mokijenko, 1980). J. Mlacek urobil podrobnú analýzu tejto skupiny frazém. Skonštatoval, že slovo pri vstupe do frazémy zväčša mení svoje sémantické aj formálne vlastnosti. Táto téza platí aj o VM, ba má aj niektoré špecifické prejavy. Z čoho teda vyplýva osobitosť frazeologizácie spojenia slov, v ktorom je zložkou aj VM? Jednoznačne súvisí so špecifickosťou významu VM, so živým procesom prechodu VM medzi všeobecné, tzv. apelativizácia a zmeny všeobecných mien na vlastné, tzv. onymizácia (Mlacek, 1981, s. 265). Pokiaľ ide o význam VM, niektoré teórie hovoria o význame VM ako o osobitnom druhu lexikálneho významu a potom aj o osobitnom tzv. onymickom jazykovom znaku (Blanár, 1975), kým iné hovoria o asémantickosti VM. V. M. Mokijenko zdôrazňuje, že tieto protirečivé závery súvisia predovšetkým s metódou prístupu k VM: Asémantickosť vyzdvihuje najmä funkčná (synchronná) analýza VM, kým v diachrónnom prístupe sa odhaľujú sémantické osobitosti VM. Podľa J. Mlaceka ide vo väčšine prípadov uplatnenia VM vo frazémach o javy zreteľnej apelativizácie (VM pri frazeologizácii stráca viaceré znaky VM), ale zriedkavejšie sa tu vyskytujú aj prípady súvisiace s opačným postupom – s onymizáciou, napr. *Umrel Darmodaj, nastal Vydrigroš; Pán Lutoval nič nedal, pán Závidel skazu vzal; Bol jeden Ledabol, vzal si Ledabolku, oba boli Ledaboli, strebali polievku* (Mlacek, 1981, s. 269). Príklady uvádza zo Zátureckého zbierky prísloví a porekadiel. V. M. Mokijenko vyčleňuje tri typy frazém podľa toho, akú úlohu má VM pri frazeologizácii týchto spojení. Výraznú skupinu frazém s VM predstavujú tzv. frazeologické internacionalizmy, ktoré majú svoj pôvod v Biblii, antike, staršej svetovej histórii a literatúre (*starý ako Matuzalem, Achillova päta, objaviť Ameriku, ísť do Canossy, Potemkinove dediny* a pod.). Druhú skupinu tvoria tie frazémy, ktorých základom je také VM, ktoré sa ešte pred frazeologizáciou daného spojenia zreteľne posunulo k všeobecným menám (napr. *Nech som kubo*, ale ešte *hlúpy Jano*). Tretiu skupinu zastupujú spojenia, ktorých základom je VM, pochádzajúce zo slovnej hry, kalambúrnej kombinácie typu *ísť do Spiša*. Tento typ frazém podrobne analyzuje J. Mlacek (Mlacek, 1976), pričom vychádza zo zbierky slo-

venských príslovi od A. P. Zátureckého. Samozrejme, popri týchto troch základných skupinách možno ešte vyčleniť aj ďalšie podskupiny. Osobitnú skupinu predstavujú napr. frazémy s VM regionálneho charakteru, ktoré sa používajú iba v niektorých oblastiach územia Slovenska. Napr. *Smeje sa ako Donátka nad Kapušanmi* s významom meravo, nepríjemne, ako frazeologické synonymum možno uviesť *Smeje sa ako mesiačik na hnoj*. Ide o sochu sv. Donáta pri Kapušanoch, v nárečí nazývaného Donátka, svätý za dedinou.

Bližšie sa pristavíme pri procese apelativizácie VM vo frazémach, zastupujúcich prvú i druhú skupinu. Ide o jednu z kľúčových otázok onomastiky, takže sa ňou zaoberali viacerí onomastici. Vychádzame z prác V. Blanára, ktorý sa vo viacerých štúdiách venoval otázke apelativizácie. Za výrazný teoretický i metodologický posun možno označiť jeho štúdiu Morfológické kategórie vlastných mien (Blanár, 2005), v ktorej upozorňuje na to, že VM je potrebné charakterizovať ako prvky rozličných onymických podsystémov samostatne, a nie v rámci opisu morfológických kategórií apelatívnych substantív, ako je to v Morfológii slovenského jazyka (Morfológia slovenského jazyka, 1966, s. 123 n.). V. Blanár oceňuje pomerne bohaté informácie aj o paradigmatickej stránke proprií v tejto monografii, ale zdôrazňuje, že neuzavretý súbor onýmií má svoj špecifický obsah, s ktorým súvisí osobitné využívanie kategórie rodu, čísla a pádu, teda vychádza z onomastického statusu VM. Pri charakteristike propriálnej lexiky sa podľa neho ukazuje primeraným spájať lingvistický a onomastický prístup a opisovať morfológickú stránku proprií v samostatnej kapitole. Z tohto hľadiska analyzuje morfológické kategórie VM a uvádza využívanie kategórie rodu, čísla, pádu, osobitne sa zaoberá skloňovaním VM, mužskými priezviskami a mužskými živými rodnými menami, tzv. transonymizáciou, teda presunom z jednej onymickej triedy do druhej, napr. osobné meno – miestny názov (*Martin*) – veľmi rozsiahla skupina. Podrobnejšie sa pristavíme pri poslednej kapitole štúdie V. Blanára, a to pri apelativizácii, našej hlavnej téme. Apelativizácia VM, živý pomenovací a lexikálno-sémantický proces, predstavuje krajný prípad metonymickej analogickej nominácie – ide o definíciu podľa Dynamiky slovnej zásoby (Horecký, 1989, s. 24 – 25). V. Blanár spresňuje tento proces ako jeden z možných pomenovacích prostriedkov rozširovania lexikónu, ktorý možno sledovať najmä pri komunikačno-pragmatickom aspekte. Konštatuje, že do procesu apelativizácie vstupujú VM všetkých základných tried proprií. Pri apelativizácii vznikajú slovotvornými postupmi, ako je konverzia, kondenzácia, univerbizácia, derivácia, skladanie, frazeologizácia, terminologizácia, slová rozličného štylistického podfarbenia a pod. (Blanár, 2005, s. 46) .

Definícia apelativizácie z Encyklopedického slovníka češtiny, teda prechod proprií k apelatívam (Encyklopedický slovník češtiny, 2002, s. 43) upozorňuje

v súvislosti s frazémami na prechodné štádium medzi propriom a metaforicky motivovaným apelatívom, čo môže byť ustálené prirovnanie (*starý ako Matuzalem – matuzalem* – v slovenčine sa neujalo apelatívum matuzalem). Podľa uvádzaného slovníka sú síce vzhľadom na prenášanie zdanlivo nevhodné, podliehajú mu však napr. vtedy, keď pomenúvajú známych nositeľov výrazných vlastností a môžu sa tak stať východiskom pre všeobecné hodnotiace pomenovanie ľudí takýchto vlastností. Inými slovami, toto kritérium možno pokladať za jeden z najrozšírenejších motívov procesu apelativizácie. Tak vzniká podľa tejto definície apelativizácia spontánna (*judáš, škóti*). Dochádza aj k apelativizácii zámernej, najmä v terminológii, pri ktorej nemusí byť východiskový nositeľ propria všeobecne známy (porov. metonymicky vzniknuté názvy fyzikálnych jednotiek *ohm, watt*). Mnohé pomenovania môžu fungovať ako osobitné lexémy (teda apelatíva vzniknuté z proprií), ale aj ako súčasť frazém, napr. *donkichot, sodoma, lazár, judáš, xantipa*. Napr. *neveriaci Tomáš – neveriaci tomáš* (pochybovačný, nedôverčivý človek, ktorého nemožno o ničom presvedčiť) – v tomto prípade však musí byť prívlastok, atribút „neveriaci“; *byť ako xantipa* – neznášanlivá, hašterivá a papuľnatá žena; *byť ako Lazár, lazár* – zmračený alebo chorý človek, chudák, úbožiak, mrzák; *Sodoma – Gomora – sodoma – gomora* – nemorálny spôsob života, hromadná, mravná, morálna skaza; *byť falošný ako Judáš – judáš* (zradca). V hovorovom jazyku aj v nárečiach sú časté expresívne apelatíva z domácich podôb krstných mien (*kubo, dora*). Vzťah apelativizovanej jednotky k motivujúcemu propriu sa sčasti uvoľňuje (napr. apelatíva z cudzích proprií sa v slovenčine ináč adaptujú ako východiskové mená. Napr. *Don Juan – donchuan, Don Quijote – donkichot*), spravidla však aj naďalej bráni jej plnému začleneniu do systému apelatív (obmedzuje prechýľovanie – *donkichotka, donchuanka* – vo výnimočných, krajných prípadoch ako okazionalizmy, tvorbu deminutív – *donkichotík, donchuaník*, spájanie s kvalitatívnym adjektívom – *dobry donkichot, prefikany donchuan* – zase iba vo výnimočných okaziónoch prípadoch, ale v zásade takéto prípady nie sú.

Početnú skupinu tvoria už spomínané VM v odvodenej, derivačnej podobe, ktoré sa vo frazémach vyskytujú iba v tejto podobe, ale takisto sa môžu vyskytovať v obidvoch podobách. Napr. *Achillova päta, Augiášov chliev, Ariadina niť, Damoklov meč, hurónsky rev* – nevyskytujú sa základné podoby *Achilles, Augiáš, Ariadna, Damokles, Huróni* (teda nie v súvislosti s antikou). Na druhej strane sa používajú spojenia *Diogenov sud*, ale aj *žiť ako Diogenes, byť l'stivý ako Odyseus*, ale aj *prejsť svoju odyseu, byť falošný ako Judáš*, ale aj *judášsky groš, judášsky bozk, judášska odmena, byť starý ako Matuzalem*, ale aj *mať matuzalemský vek*.

Ak V. Blanár konštatuje, že sa vyskytujú isté rozpaky pri písaní veľkých a malých písmen pri niektorých pomenovaniach v príslušných spojeniach, mož-

no usúdiť, že ide o isté prechodné prípady, ktoré môžu zostať natrvalo prechodnými, kde na jednej strane funguje toto pomenovanie ako VM, no na druhej strane aj ako apelatívum, ktoré preberá základné vlastnosti príslušnej postavy, osobnosti. Tu nemožno vysloviť definitívny záver, pretože sa vyskytujú rozličné varianty. Klasickým prípadom je *neveriaci Tomáš – neveriaci tomáš*. Možno však uviesť aj príklad *byť ako Popoluška a byť popoluškou*, kde v prvom prípade ide o konkrétnu postavu zo známej rozprávky, kým v druhom prípade ide o zovšeobecnenie, apelativizáciu VM s významom skromná, utlačovaná dievčina. Už sme uviedli príklad *starý ako Matuzalem*, kde v slovenčine nenastala apelativizácia, na rozdiel od češtiny, kde sa píše *matuzalem* s malým písmenom vo význame veľmi starý človek. Podobný prípad je ustálené prirovnanie *blúdiť ako Ahasver*, kde sa píše *Ahasver* s veľkým písmenom. V češtine sa píše *ahasver* s malým písmenom, vo význame večný tulák. Ani v slovenčine, ani v češtine nenastala apelativizácia napr. v spojeniach *byť múdry ako Šalamún*, *byť trpezlivý ako Jób*, *Jóbova trpezlivosť* a pod.

Potvrďuje sa konštatovanie V. Blanára, že hranice medzi apelatívami a propriami sú pohyblivé a pretože VM vyrastajú v zásade z lexiky, gramatiky a hláskoslovia príslušného jazyka, v spoločenskej komunikácii sa obidve základné jazykové vrstvy stále prelínajú. Tieto vzťahy sú dynamické a zložitejšie aj tým, že propriálnosť nie je raz a navždy daná kvalita (Blanár, 1996, s. 13).

Problematika VM vo frazémach je téma, ktorej sa venovalo v oblasti frazeológie dosť pozornosti, ale ako sa ukazuje, mnohé otázky zostávajú ešte otvorené a vyžadujú si hlbší výskum.

Literatúra

- BLANÁR, V.: Metodologické otázky onomastiky. Jazykovedný časopis, 26, 1975, s. 130 – 138.
- BLANÁR, V.: Morfológické kategórie vlastných mien. In: Jazykové kategórie v teórii a praxi. Red. J. Kačala. Bratislava: Univerzita Komenského 2005, s. 21 – 52.
- BLANÁR, V.: Teória vlastného mena (Status, organizácia a fungovanie v spoločenskej komunikácii.) Bratislava: Veda 1966.
- Encyklopedický slovník češtiny. Ed. P. Karlík, M. Nekula, J. Pleskalová. Praha: Nakladatelství Lidové noviny 2002.
- HORECKÝ, J., BUZÁSSYOVÁ, K., BOŠÁK, J. a kol.: Dynamika slovnej zásoby súčasnej slovenčiny. Bratislava Veda 1989.
- MLACEK, J.: Internacionálne jadro vo frazeologizmoch. In: Studia Academica Slovaca, 9. Red. J. Mistrík. Bratislava: Alfa 1980, s. 225 – 250.
- MLACEK, J.: Ísť do Spiša, či ísť do spiša? Slovenská reč, 41, 1976, s. 33 – 34.
- MLACEK, J.: Ustálené spojenia s vlastným menom. Kultúra slova, 15, 1981, 8, s. 264 – 270.
- MOKIJENKO, V., M.: O sobstvennom imeni v sostave frazeologii. In: Perspektivy razvitija

slavianskoj onomastiki. Red. A. V. Superanskaja, N. V. Podol'skaja. Moskva: Nauka 1980, s. 57 – 67.

Morfológia slovenského jazyka. Kolektív autorov. Red. J. Ružička. Bratislava: Vydavateľstvo SAV 1966.

ONDRUS, P.: Vlastné mená ako komponenty frazeologizmov. In: IV. slovenská onomastická konferencia. Bratislava 9. 10. novembra 1971. Zborník materiálov. Usporiadal M. Majtán. Bratislava: Vydavateľstvo SAV 1973, s. 127 – 128.

SKLADANÁ, J.: Konotačný príznak vo frazémach s vlastnými menami z diachrónneho aspektu. In: Jazyková a mimojazyková stránka vlastných mien. 11. slovenská onomastická konferencia Nitra 19. – 20. mája 1994. Zost. E. Krošláková. Bratislava – Nitra: Jazykovedný ústav Ľ. Štúra SAV – Vysoká škola pedagogická 1994, s. 61 – 64.

SKLADANÁ, J.: Regionálny charakter niektorých frazém s vlastnými menami. In: 12. slovenská onomastická konferencia a 6. seminár „Onomastika a škola“. Prešov 25. – 26. októbra 1995. Zost. M. Majtán a F. Ruščák. Prešov: Pedagogická fakulta Univerzity P. J. Šafárika Prešov – Jazykovedný ústav Ľ. Štúra SAV Bratislava 1996, s. 38 – 42.

ŠALINGOVÁ, M.: Apelatívizácia vlastných mien ako lexikálnosémantický problém. In: IV. slovenská onomastická konferencia. Bratislava 9. 10. novembra 1971. Zborník materiálov. Usporiadal M. Majtán. Bratislava: Vydavateľstvo SAV 1973, s. 219 – 232.

ONOMASTIKA V JAZYKOVEJ PRAXI NÁRODOPISU SLOVÁKOV V MAĎARSKU

Mária Žiláková

Periodikum *Národopis Slovákov v Maďarsku* začal vychádzať r. 1975 z iniciatívy Národopisnej výskumnej skupiny Maďarskej akadémie vied, a zaraďuje sa do seriálu *Národopis menšín žijúcich v Maďarsku*. Šéfredaktormi seriálu boli a sú aj v súčasnosti poprední maďarskí etnografovia (prvým bol Iván Balassa, po ňom Zoltán Újvári a napokon od r. 1993 prevzal túto funkciu Ernő Eperjesy). Zväzky jednotlivých minorít redigovala osobitná redakčná rada, resp. redaktori pôvodom z danej menšiny. Partnerom vo vydávaní tohto orgánu boli orgnizácie minorít žijúcich v Maďarsku, v prípade slovenskej menšiny Demokratický zväz Slovákov v Maďarsku, od r. 1990 sa ujal redakčných úloh Výskumný ústav Slovákov v Maďarsku so sídlom v Békéšskej Čabe.

Národopisy menšín v Maďarsku v pôvodnej koncepcii mali ambíciu dokumentovať a vedecky spracúvať tradičnú kultúru minorít (materiálnu a duchovnú) v jazyku konkrétnej minority. Napriek tomu redaktori prvých čísel *Národopisu Slovákov v Maďarsku* nemali príslušné jazykové vzdelanie v spisovnej slovenčine a odbornom slovenskom jazyku, aktívne ovládali nespisovné variety slovenského jazyka. Väčšina článkov bola písaná po maďarsky a prekladaná do slovenčiny. Prekladateľom spočiatku tiež chýbali zručnosti v takejto náročnej práci. Redaktori sa v otázke prekladania riadili podľa postoja, ktorý sa širil z kruhov spolupracovníkov Demokratického zväzu Slovákov v Maďarsku a týždenníka *Ludové noviny*: na odborné vykonávanie prekladateľskej činnosti stačí ovládať len spisovnú slovenčinu na solídnej úrovni. V praxi sa ukázalo, že tento názor neobstojí, periodiku sa dostalo práve pre neadekvátnu jazykovú úroveň veľa kritiky. Situácia sa postupne menila od 80. rokov 20. storočia, keď generácia školená čiastočne v domácich vysokoškolských inštitúciách alebo na Slovensku „prevzala štafetu“. V tomto období začali prispievať do periodika aj etnografovia zo Slovenska. Hlavne tieto dva faktory prispeli k tomu, že sa vytvorila špecifická podoba slovenského vedeckého jazyka v Maďarsku.

Jazykový problém, ktorý sa dotýka všetkých čísel periodika, je prax uvádzania mien: **a) osobných, b) miestnych, c) názvov reálií** (geografických názvov, resp. Apelatív, ku ktorým sa môžu pripájať vlastné mená).

Uvádzanie vlastných mien vzbudzuje dojem chaotickej heterogénnosti, riadi sa však v rozličných etapách podľa určitých zásad, ktoré sa vzhľadom na prostredie, z jazykového hľadiska nejednotné, nemôžu dodržiavať dôsledne.

a) **Mená redaktorov, lektorov, prekladateľov, autorov** sa v 70. a na začiatku 80. rokov uvádzali v oficiálnej maďarskej forme aj v slovenskom preklade, a to i v prípade, keď išlo o osobu slovenskej národnosti. Slovenská podoba sa odlišovala len uvádzaním mena pred priezviskom a ženské priezviská sa uvádzali prechýlené sufixom *-ová*. (napr. Gyivicsán Anna – Anna Gyivicsánová – pričom pôvodný slovenský tvar je Divičanová, tento adaptovala maďarčina s dlhým vokálom.)

Od polovice 80. rokov sa začalo výraznejšie prechádzať na uvádzanie mien osôb slovenskej národnosti podľa slovenských ortografických princípov, najmä ak si sami autori uviedli meno v takejto podobe. Mená autorov maďarskej národnej príslušnosti sa uvádzajú aj v posledných číslach (po roku 2000) podľa princípov maďarskej ortografie, ale slovosled sa riadi pravidlami slovenského jazyka.

Vydeľujú sa teda dve skupiny: mená autorov slovenskej národnosti (zo Slovenska a Maďarska) sa riadia slovenskou ortografiou, mená osôb maďarskej národnosti sa píše maďarským pravopisom, ženské priezviská záväzne s príponou *-ová*. Nedôslednosť spôsobujú prípady, keď niekto – následkom napríklad zmiešaných manželstiev – má typické maďarské priezvisko, prípadne meno s labiálnymi vokálmi, ktoré v slovenskom hláskoslovnom systéme chýbajú a z tohto dôvodu sa písanie takýchto mien môže len čiastočne prispôbiť slovenskej ortografii (napr. Emőke, Tünde).

Poučné je všimnúť si spôsob zapisovania **mien informátorov**. Tie sa uvádzajú až do posledných čísel dôsledne maďarským pravopisom. Najmä v číslach zo 70. rokov pôsobilo ťažkosti niektorým autorom adaptovať mená informátoriek do slovenského jazyka: mal sa riešiť problém, ako nájsť vhodnú podobu pre starší úradný maďarský typ mien vydatých žien *x y-né*, totiž táto forma obsahuje meno a priezvisko muža, len sufix *-né* odkazuje na skutočnosť, že ide o jeho manželku. Slovenské society si tento fenomén vyriešili svojráznym spôsobom, napr. v dolnozemskejších slovenských lokalitách vznikli podoby ako: *Faračka, Félixka, Erza Vargovka Koškárka, ňaña Danadajka báťa Marciho, Zuza Macova Pipíška* (Zsilák, 2001), *Mišóka Vidovencka*. V článkoch s vedeckou ambíciou by tieto formy neboli prijateľné. Niekedy sa možno zabudlo na záznam dievčenského mena danej osoby v teréne, v prípade maďarských odborníkov sa pôvodne nemyslelo na to, že ich článok bude uverejnený niekedy aj po slovensky. Autori vyriešili problém buď tak, že uviedli len oficiálnu maďarskú podobu mien informátoriek (*Kiss Jánosné*), alebo krstné meno manžela podali v skratke, uvedením začiatočného písmena +priezvisko (*J. Kissová*- táto prax sa širila z ľudových novín). Zaujímavým spôsobom riešenia bola forma *manželka* + meno a priezvisko manžela v genitíve (*manželka Jánosa Kissa*). Pomerne skoro

sa udomácnil jednotný úzus v tejto otázke: uvádza sa krstné meno ženy, priezvisko po manželovi a pôvodné za slobodna napr. *Anna Kissová rod. Nagyová*.

Atori, povolaním duchovní pastieri, považovali za dôležité uviesť aj skratku *vd.*, t. j. vdova – takéto riešenia nie sú časté.

b) Pri uvádzaní **toponým** sa črtajú viaceré spôsoby zapisovania, ktoré súvia sa aj so zmenami pravopisných zásad (pravidiel) oboch jazykov.

Spočiatku sa uvádzali oficiálne názvy jednotlivých lokalít, samozrejme, maďarským pravopisom, slovenské (lokálne) podoby sa objavujú sporadicky (niektoré z nich uvádza napr. A. Vajkai v článku, ku ktorému zbieral materiál v rokoch 1935 – 36). Tento úzus bol v zhode s dobovými maďarskými pravopisnými pravidlami, keď sa v texte ponechávali všetky cudzie mená v pôvodnej forme (všeobecne sa udržal ešte aj v 70. rokoch). Pravdepodobne v otázke mien slovenských lokalít v Maďarsku sa brali za vzor monografické práce o našich slovenských nárečiach, v ktorých sa uvádzali takmer všetky názvy Slováckmi obývaných lokalít – aj v historickom kontexte. Pisali sa oficiálnou maďarskou formou, miestami sa objavili podoby mierne prispôbené slovenskému jazyku: *Tótkomlós, Békéščaba* (Štolc, 1949, Ondrus, 1956). V tejto etape väčšie nedôslednosti spôsobili prípady, keď sa forma lokálneho slovenského názvu veľmi odlišuje od maďarského oficiálneho mena, napr.: *Bükkszentkereszt – Nová Huta*, ďalšie lokality s prívlastkovým komponentom *Bükk-* v zloženom slove, *Pilis-szentlélek – Hut'* a pod. Od osemdesiatych rokov sa čoraz výraznejšie uplatňovala tendencia uviesť oficiálny maďarský názov danej lokality a v zátvorkách slovenský názov, v deväťdesiatych rokoch sa poradie obrátilo. Platnosť normy v tejto otázke reprezentujú publikácie *Atlas slovenských nárečí v Maďarsku* (Fügedi, Gregor, Király, 1993) a *Atlas ľudovej kultúry Slovákov v Maďarsku* (hlav. red. A. Divičanová, 1996).

Slovenské lokálne názvy vznikali predtým, ako bola súčasná oficiálna maďarská forma uzákonená, preto najstaršie slovenské podoby toponým sú bez prívlastku: *Komlós, Čaba, Berinčok, Bánhedeš, Čerňa, Guta* (Tótkomlós, Békéscsaba, Mezőberény, Nagybánhegyes – pôvodne Tótbánhegyes, Bakonycsérnye, Galgaguta) atď. Iný, ale blízky typ tomu predošlému, predstavujú názvy *Ambróz, Medeš* (Ambrózfalva, Medgyesegyháza), keď slovenský ekvivalent uchováva len prívlastkovú časť ojkonyma. Slovenské lokálne názvy často uchovávajú staršie názvy lokality: *Mlynky, Hut', Nová Huta* (Pilisszentkereszt, Pilisszentlélek, Bükkszentkereszt). V daktorých prípadoch boli maďarské podoby prispôbené hláskoslovnému a morfológickému systému slovenského jazyka: *Čemer, Čívár, Eška, Fizér, Malí Kereš-Kiškereš, Séd', Síleš, Sudice, Pišpek* (Csömör, Csóvár, Öskü, Füzér, Kiskőrös, Sződ, Vérteszöllös, Szügy, Püspökhátvan)

atď. Tieto lokálne slovenské podoby toponým majú znaky nespisovnosti, a táto skutočnosť pravdepodobne ovplyvnila aj ich použitie vo vedeckom štýle.

K rozkolísanosti používania tvarov miestnych názvov dochádza v niektorých prípadoch v dôsledku teóremy „nárečie versus spisovný jazyk“ napr. pri skloňovaní toponyma *Mlynky*, (miestny úzus *Mlynkov*, spisovný *Mlyniak*), alebo v prispôbení písania staršej zaužíwanej formy *Békésska Čaba* k najnovším pravidlám o rytmickom krátení *Békešská Čaba*. Staršia forma uchováva aspoň pôvodný základ slova, ktorý zároveň signalizuje, že ide o inojazyčné prostredie.

V súvislosti s používaním toponým sa odvíja ďalší problém – tvorenie obyvatel'ských mien a adjektív zo základu mena lokality. Aj pri veľmi pestrej jazykovej skutočnosti v tomto prostredí sa prejavuje úsilie „o spisovný dojem“. V početných prípadoch by bola organická forma s alternáciou v tvare, ktorá sa pociťuje ako zastaraná, autori (resp. prekladatelia) sa jej obyčajne vyhýbajú (napr. Berinčok-Berinčan-berinčocký je obyčajne riešené opisnou formou, Banka-Bančan-bančiansky obyčajne ako bány, bankový a pod., Mlynky-Mlynčan-mlynčiansky ako mlyn'ský).

Ako ďalší sa vynára problém uvádzania tých lokalít okolia Slováckmi obývaných obcí, pre ktoré si Slováci tiež utvorili vlastný názov, ako *Vacov* (Vác), *Senondrej* (Szentendre), *Fejévar* (Székesfehérvár), *Tiš* (Tés) *Sirc* (Zirc), *Medzó* (Mezőhegyes), *Siged'* (Szeged) *Vášárhel'* (Hódmezővásárhely), *Oroshás/z* (Orosháza), *Endrid* (Endrőd) a pod. Prežívajú aj staršie názvy niektorých miest: *Debrecín* (Debrecen), *Jáger* (Eger), *Miškovec* (Miskolc) *Ráb* (Győr) atď., ktoré boli živé v staršej vývojovej fáze spisovnej slovenčiny. Závisí od momentálnej dispozícii informátora, či tieto formy použije vo svojej výpovedi.

Ak sa citujú výpovede informátorov vo fonetickom prepise – ponecháva sa takáto nespisovná forma. Ináč závisí od vôle, jazykového vkusu autora, prípadne ďalších faktorov subjektívneho charakteru, či nejakým spôsobom uvedie v texte citované podoby toponým, najmä s cieľom dokumentovať ich živosť v jazyku v tomto prostredí.

Nazdávam sa, že uvedený ilustračný materiál postačujúco reprezentuje, o aký zložitý problém ide, keď sa má rozhodovať, kedy a akým spôsobom zapísať určité toponymum. V jazykovom vedomí autorov sa stretáva viacero princípov, ktoré sú podmienené prežívaním pravidiel z rozličných etáp dvoch spisovných jazykov. Ak si vytýčime za cieľ dosiahnuť apoň približnú jednotnosť, bude treba rozhodnúť o ich prioritnom poradí, čo nebude ľahká vec.

Osobitnú skupinu toponým tvoria chotárne názvy, resp. názvy častí lokalít. Pomerne málo článkov spracúva tematiku, s ktorou súvisia. Pri týchto sa jednoznačne prejavuje úsilie zapísať takéto vlastné meno v nárečovej podobe, napr. *Konopisko*, *Močilá/Močidlá/Močillá*, *Baromáláše*, *Burguňďia*, *Hástóniho* (ma-

jetok Antala Haáza), *Bánát, Oláh-halom, Tót-gát, Jamina, Viňice, Kerek, Paj-táškert* a pod. Z príkladov vyplýva, že slovenské dialekty často adaptovali maďarský názov. Rôznorodosť v prípade tejto skupiny toponým je podmienená živými nárečovými formami.

c) Názvy reálií – je nadradený pojem, ktorý je determinovaný povahou etnografického textu. Vztáhuje sa rovnako na názvy inštitúcií, rozličných predmetov, ktoré boli neoddeliteľnou zložkou tradičného spôsobu života, ale aj na mýtické bytosti, kozmogonické pojmy.

Výskyt názvov inštitúcií nie je častý, hľadajú sa primerané ekvivalenty, ktoré sa upresňujú opisnou metódou.

Veľmi dôležitými reáliami sú sídla rôzneho typu, napr. dolnozemske samoty, *sálaše*, na tento fakt odkazuje aj „kl'ukatá cesta” hľadania primeraného spisovného ekvivalentu na ich pomenovanie. Priam sa núka slovo *salaš* (ktoré sa dlho aj používalo ako ekvivalent), problémom je len to, že konotácia dvoch lexikálnych jednotiek sa rozchádza v nuansách. *Salaš* je drevená ohrada, v ktorej nocujú ovce alebo dobytok počas letného pobytu na horských pasienkoch, a k nej patriaca koliba pre baču a valachov (SSJ IV. 15.) *Sálaš* – (z maď. *szállás*) mal podľa všetkého pôvodne podobnú funkciu v dolnozemskejších podmienkach, v 18. – 19. storočí sa značne zmenil z funkčného aj architektonického – nadobudol ráz stáleho sídla (Gyivicsán, 1993, s. 201 – 204).

Fascinovalo ma riešenie, s ktorým som sa stretla nie priamo v prvých číslach periodika, keď sa ponechával v slovenskom texte maďarský názov *tanya*. Skutočnosť, že došlo k tomu neskôr, dá tušiť, že autor, resp. prekladateľ bol upozornený na sémantické rozdiely lexém *salaš* a *sálaš*. Slovo *tanya* v maďarčine má slovanský pôvod, udomácnilo sa pôvodne v inom význame. Posun v sémantike, ktorým nadobudlo dnešný význam, podnes nebol uspokojivo vyložený (Kniezsa, 1974, s. 516). V 90. rokoch sa utúlila opisná forma na pomenovanie tohto typu obydli: *dolnozemska samota*. *Sálaš* mohol byť pomenovaný podľa majiteľa (*Žilinských salaš, Antalov salaš, Gregorovský salaš* a pod.)

Problém je o to zložitejší, že na Dolnej zemi vznikali aj tzv. *radové salaše* = *tanyasor* (napr. takáto forma sídla je Irminčok/Örménykút alebo *Čipkárka*, ktorá patrí k Sarvašu). Táto reália nemá svoj pendant na Slovensku.

A ešte sa nehovorilo o níred'házskych samotách, ktoré predstavujú svojrázny typ sídla, tvoria tzv. *bokre* t. j. skupiny. Michal Markuš vo svojej monografii o tradičnej kultúre níred'házskych Slovákov zistil, že ide o adaptáciu sídla *kopaničiarskeho, laznickeho* typu na dolnozemske pomery (Márkus, 1943). Pôvodne v jednej skupine samôt žila veľká (viacgeneračná) rodina, podľa ktorej bolo sídlo pomenované. V čase, kedy začal vychádzať Národopis Slovákov v Maďar-

sku, bola už väčšina názvov *bokrov* maďarská, uchovalo sa len zopár údajov odkazujúcich na ich pôvodné pomenovanie (napr. *Liška bokor*). Na stranách periodiky bol maďarský názov preložený opisnou formou: *skupinové samoty*, ktorej predchádzal termín *skupinové salaše/sálaše*.

Špecifikum dolnozemskeho prostredia odrážajú aj dolnozemske *mestá* maď. *mezőváros*, ktoré, pokiaľ ide o typológiu miest, sa nezhodujú so stredovekými mestami, ktoré boli ohradené kamennými hradbami, sústreďovala sa v nich manufaktúra, dostávali výsady od panovníkov, mali svoje mestské práva a pod. Najbližšie k maďarskému termínu je termín poľský: *polne miasto*, avšak ani sémantika týchto dvoch termínov sa neprekrýva úplne. Vzhľadom na najzávažnejšie črty mestských sídel na Dolnej zemi, vznikol termín *mestá agrárneho typu*, ktorý sa aj ujal. (Tento termín určuje mestský charakter lokalít ako *Békéšska Čaba*, *Sarvaš*, *Polný Berinčok*, *Malý Kereš*, *Níredháza*, *Slovenský Komlós*.)

Zaujímavé bude pristiť sa aj pri termíne *Dolná zem*. Odborníci maďarskej štátnej príslušnosti, ako aj príslušníci slovenskej minority, ktorí dnes žijú na území Rumunska a vo Vojvodine, ale za spoločného Uhorského štátu patrili k tej istej enkláve ako Slováci v Maďarsku žijúci na Veľkej Uhorskej nížine, budú rozumieť pod pojmom *Dolná zem* geografický útvar *Veľká uhorská / Veľká maďarská nížina*. Odborníci zo Slovenska ho vnímajú širšie, na podklade opozít: *Horniaky / Dolniaky*. Preto sa niekedy v Národopise Slovákov v Maďarsku pomenúvajú pôvodne *Dolnozemskí Slováci* opisne, *Slováci na južnej časti Dolnej zeme*, resp. *juhovýchodnej časti Dolnej zeme* a podobne.

Ku geografickému termínu *Veľká uhorská nížina/Veľká maďarská nížina/Veľká nížina* treba ešte poznamenať, že je to ekvivalent názvu *Nagyalföld*, *Nagy Magyar Alföld*. Oficiálny názov sa od r. 1945 viac ráz menil a týmto zmenám sa prispôboval slovenský ekvivalent, pričom maďarčina nerozoznáva rozdiely *uhorský-maďarský*.

Z geografických názvov sa názvy iných regiónov používajú zriedkavejšie. *Zadunajsko*, *Zátisie*, *región medzi Dunajom a Tisou* ako ekvivalent k maď. *Duna-Tisza köze*, pri tomto poslednom môže byť problematické, či sa má písať hydronymum *Tisa/Tisza* podľa maďarskej alebo slovenskej ortografie. *Bükk-hegység* má ustálený ekvivalent *Bukové hory*. Horšie je to s geografickým názvom *Hegyköz* na severovýchodnej oblasti Maďarska, ku ktorému sa nenašiel primeraný slovenský ekvivalent, v textoch sa preto buď ponechávala pôvodná forma, ku ktorej sa pridávala pádová prípona alebo sa nahrádzal opisne, uvedením župy alebo danej lokality z tejto oblasti. Forme *Medzibrodzie* ako ekvivalentu *Bodrogköz* sa autori vyhýbajú – ako to bolo vyššie uvedené – kvôli alternácii.

Záver: V referáte sa podávajú najčastejšie a najtypickejšie onomastické javy, s ktorými sa čitateľ stretáva na stránkach periodika *Národopis Slovákov v Maďarsku* výberovo. Sústreďovala som sa na tie, ktoré reprezentujú problémy, s ktorými sa odborná varieta slovenského jazyka v Maďarsku vyrovnávala od 70. rokov po prvé roky 21. storočia. Zároveň som mala v úmysle poukázať aj na problémy, ktoré bude treba ešte doriešiť.

Literatúra

GYIVICSÁN, A.: Anyanyelv, kultúra, közösség. Budapest: Teleki László Alapítvány 1993. 343 s.

Atlas ľudovej kultúry Slovákov v Maďarsku – A magyarországi szlovákok népi kultúrájának atlasza. (Hlav. red. – főszerk.) Divičanová A. – Gyivicsán, A. Békésska Čaba-Békéscsaba: NEOTYPP BT 1996. 125 s. + 430 máp

FÜGEDI, E. – GREGOR, F. – KIRÁLY, P.: Atlas slovenských nárečí v Maďarsku – Atlas der slowakischen Mundarten in Ungarn. Budapešť – Budapest: NEOTYPP BT 1993. 223 s. + 234 máp.

KNIEZSA, I.: A magyar nyelv szláv jövevényszavai I. 2. vyd. Budapest: Akadémiai Kiadó 1974. 582 s.

MÁRKUS, M.: A bokortanyák népe. Budapest 1943.

ONDRUS, P.: Stredoslovenské nárečia v Maďarskej ľudovej republike. Bratislava: SAV, 1956. 318 s. + mapa.

Slovník slovenského jazyka. Zv. IV. Hlav. red. Š. Peciar. Bratislava: SAV, 1964. 760 s.

ŠTOLC, J.: Nárečie troch slovenských ostrovov v Maďarsku. Bratislava: SAV 1949, 541 s. + mapa

ZSILÁK M.: Változó világ-változó világkép nyelvi tükröben. In: Hungaro-Slavica. Studia in honori Iani Bańcerowski. Red. I. Nyomárkay. Budapest: Amulett 98 Kft. 2001, s. 326 – 333.

VYUČOVANIE PROPRIÍ S KOMUNIKAČNÝM ZAMERANÍM

Mária Beláková

Vyučovanie propriálnej tematiky v materinskom jazyku stojí väčšinou v pozícii čiastkového problému založeného na synchronnom pohľade (synchronne orientovaná gramatika). Onomastika ako veda zaoberajúca sa fungovaním vlastného mena však nevychádza len zo synchronnosti, ale aj z diachrónneho bádania. Je zvláštne, že Výstupný vzdelávací štandard pre základné školy (zo slovenského jazyka); (1999) nekladie na žiakov takmer žiadne požiadavky, čo sa odzrkadľuje aj vo výbere cvičení v didaktických materiáloch. Zriedkavo nachádzame napr. etymologické cvičenia (G. Koss hovorí napríklad o etymologickom pozorovaní), úlohy zamerané na spojenie propria s dialektom či frazeologickými jednotkami. Napriek neustálemu zdôrazňovaniu komunikačno-poznávacieho princípu vo vyučovaní sa výučba o vlastnom mene značne redukuje na jeho gramatickú stránku. Proprium stráca vo edukácii úlohu pomenúvacieho prvku, ktorý sa bezprostredne viaže na istý objekt či lokalitu. Touto vlastnosťou môže napomáhať pri rozvíjaní regionálneho povedomia a čítania žiakov, ktoré sa v našich podmienkach ešte dostatočne nepraktizuje. Oboznamovanie žiakov s najbližším okolím, jeho históriou, sociálnymi pomermi či inými charakteristikami vzbudzuje v žiakoch prirodzený záujem o spoznávanie okolia.

Problémy, s ktorými sa v didaktike mena stretávame, vyplývajú azda z nedostatku priestoru, ktorý im je počas vyučovacieho procesu venovaný. Je prirodzené, že vyučujúci, ktorý je pod tlakom časovej dotácie a množstva učebnej látky, si z učiva vyberá témy, ktoré pokladá za najdôležitejšie. Vlastné meno očividne v tejto pozícii nestojí, pretože je neaktuálnou a nepopulárnou témou (mnoho ráz aj pre učiteľov materinského jazyka je problematický pravopis proprií). Stojíme teda pred otázkou, ako, kedy vlastné mená vyučovať a ktorej oblasti venovať najväčšiu pozornosť. Otázne je, či by sme mali propriá žiakom interpretovať z hľadiska ortografie alebo rozvoja vzťahu k jazyku a jazykového vedomia. Či sprostredkovať žiakovi poznatky dotýkajúce sa dejín osídľovania a kultúry, a tým uňho pestovať vzťah k vlastnému okoliu. V našom príspevku nechceme riešiť túto otázku, pretože nie je v našej kompetencii, chceme len poukázať na netradičné možnosti práce s vlastným menom – komunikačno-poznávacie možnosti.

Vlastné meno vzniká z prirodzenej potreby pomenúvania okolitého sveta. Jedným z pomenovateľov skutočnosti je aj žiak, čo sa vzhľadom na onomastiku odzrkadľuje v používaní rôznych foriem mena (funkčných členov), napr. prezývok. Dieťa s menami pracuje (hoci možno intuitívne) a pristupuje k nim hravo

so znakmi istej humornosti. Počas školskej dochádzky je však jeho prirodzený záujem o vlastné meno potlačený. Čo je teda úlohou didaktiky vlastného mena? Nazdávame sa, že spočiatku treba v žiakoch vybudovať pozitívny vzťah k danej problematike, resp. pozmeniť negatívny vzťah, ktorý žiak už získal. Existuje množstvo zaujímavých didaktických hier s vlastným menom, ktoré majú silnú motivačnú úlohu. V našom výskume sme sa zamerali na spomínané etymologické pozorovanie, ktoré sme realizovali počas dvoch vyučovacích hodín vo všetkých ročníkoch sekundárneho stupňa. Obidve hodiny boli orientované interdisciplinárne. Žiaci pracovali s kartografickým materiálom (mapy), v ktorom si ľubovoľne vybrali niekoľko názvov miest nachádzajúcich sa v blízkosti ich bydliska. Na veľký výkres zaznačili ich skutočnú polohu vzhľadom na východiskový bod (tým bolo zväčša bydlisko žiaka), čím docielili akúsi sieť okolitých obcí. K jednotlivým názvom priradovali obrázky, ktoré mali naznačovať motivačné činitele pri onymickej nominácii. Takýmto spôsobom žiaci vytvorili ilustrovanú mapu s vlastnými výkladmi názvu. V cvičení nešlo, samozrejme, o absolútnu pravdivosť etymologického rozboru propria (hoci sa to žiakom vo viacerých prípadoch podarilo), ale o uvažovanie nad spôsobom nominácie v minulosti. V tejto prvej fáze žiaci pracovali so zemepisnými poznatkami, historickými a využívali minulé skúsenosť, ktorú spájali s výtvarným stvárnením. Nacvičovali si prácu s onymickým materiálom spojenú s rozvíjaním fantázie a tvorivosti.

Cieľom tohto cvičenia bolo zamerať pozornosť žiakov na inú stránku vlastného mena, než len gramatickú. Žiaci pracovali s pozitívnymi emóciami a počas vyučovacej hodiny si žiadali bližšie informácie. Tie sme im podali v druhej časti etymologického pozorovania, ktoré sme realizovali na nasledujúcej vyučovacej hodine. Jej súčasťou bola prezentácia prác, ktorá žiakov motivovala ku komunikácii so spolužiakmi a vzájomnému konfrontačnému dialógu. Prvoplánové etymologické rozboru sme korigovali a uvádzali bližšie podrobnosti, ktoré pomáhali vysvetliť ťažšie názvy. Súčasťou práce bol rozhovor o histórii, spoločenskom usporiadaní v obciach, ich hospodárení či charakteristických znakoch (porast, živočíšstvo). Dvojhodinovou prácou sme so žiakmi prezentovali propria bez väčšieho upozorňovania na písanie veľkého písmena. Zamerali sme sa na ich motivačnú stránku a mimojazykový charakter.

Prínos tejto práce by sme mohli zhrnúť do niekoľkých bodov:

- A. z hľadiska vyučovania materinského jazyka mal žiak možnosť:
- vnímať spôsob pomenúvania (onymickej nominácie), štruktúru a tvorenie slov v starších historických dobách (diachrónny aspekt);
 - postrehnúť prvky archaickej (aj historickej) lexiky;

- sledovať pružnosť slovnej zásoby, jej dynamiku na pozadí jazykových zmien;
- bližšie pochopiť kontinuitu jazykového systému – spojenie historickej podoby jazyka so súčasnými vyjadrovacími prostriedkami;
- uvedomiť si obohacovanie slovnej zásoby – prenikanie prvkov cudzích jazykov;
- účelne pracovať so slovníkmi a dostupnými materiálmi (ak ide o hodinu s predprípravou);
- hľadať špecifické prvky dialektu v názvoch (Majcichov) – možno tu žiakov upozorniť na úlohu nárečí v minulosti;
- na základe pozorovania historických zmien pochopiť zmeny v súčasnom spisovnom jazyku;
- pri prezentácii formulovať myšlienky a podávať ich spolužiakom;
- konfrontovať svoje názory s názormi spolužiakov;
- vnímať lexikálnu sémantiku propria na pozadí pravopisnej stránky, a tým bilateralitu onymického znaku;
- vidieť staršie a mladšie podoby názvov (Sládkovičovo – Trstín).

B. z interdisciplinárneho (interkulúrneho) hľadiska:

- uvedomiť si niektoré historické fakty, súvislosti, spôsob vtedajšieho myslenia;
- spoznávať hospodársku štruktúru, napr. výskyt zamestnaneckých obcí sústredených okolo stredovekých hradov;
- na základe výskytu niektorých zamestnaní konfrontovať napríklad svoje priezvisko (Kováč – z apel. kováč);
- uvedomiť si postavenie vlastnej obce vzhľadom na jeho širšie okolie a jej historický význam v tomto usporiadaní;
- postrehnúť sociálne pomery obyvateľov (Igram – igríci – potulní speváci);
- oboznámiť sa so spôsobom pomenúvania, t. j. motivačnými faktormi (Hrnčiarovce – hrnčiari, ale Majcichov – vlastníctvo....);
- určiť geografické pomery (Zeleneč, Trnava, Hrušov, Bučany....) a výskyt jednotlivých druhov rastlín, zvierat, prípadne prírodných útvarov;
- rozvíjať fantáziu v spojení s výtvarným stvárnením;
- zoznámiť sa so základnými propriálnymi funkciami – identifikačná, diferenciačná;
- pomenúvanie chápať ako prirodzený akt, na ktorý sa pozerá z hľadiska minulej skúsenosti;
- učiť sa kooperatívnej práci (išlo o prácu vo dvojiciach, resp. v trojiciach) a správne presadzovaniu názoru.

Spomínané ciele a možnosti využitia propria vo vyučovaní materinského jazyka ani zďaleka nie sú vyčerpávajúce. Závisí len od kreativity a vôle vyučujúceho, ako sa k propriálnej problematike postaví. Ako hovorí G. Koss, „žiaci môžu spoznávať zásah jazyka pri odhaľovaní priestoru, a tým odhaľovať svet...“ Vlastné mená odhaľujú priestor, a tým aj kúsok sveta, v ktorom sa žiak nachádza.

Literatúra

SOMOROVÁ, R.: Výstupný vzdelávací štandard pre základné školy (zo slovenského jazyka). Schválené Ministerstvom školstva Slovenskej republiky dňa 27. augusta 1999 číslom 1299/99 – 4 s platnosťou od 1. septembra 1999.

Príloha

MOTIVAČNÁ BÁZA ZOONÝM A JEJ CHÁPANIE U ŽIAKOV PIATEHO ROČNÍKA

Vieroslava Leitmanová

Dieťa rastie a spoznáva okolitý svet. Dôležité miesto v ňom tvorí príroda. Zvieratá sú výbornými kamarátmi na hry a zároveň výchovnou pomôckou k zodpovednosti a samostatnosti, lebo o zvieratá treba starať (napr. kŕmiť psa, udržiavať jeho srst' v čistote, upratať jeho kútik, chodiť na veterinárne prehliadky, naučiť ho základné povely a pod.). Keďže väčšinou platí, že majiteľ určuje meno psa, v príspevku si všimneme motivačnú bázu zooným a jej chápanie žiakmi piateho ročníka. Zameriame sa na výklady žiakov, čo rozhodlo o mene ich psa.

Z vyplnených dotazníkov zo štyroch piatackých tried sme sa dozvedeli, že žiaci chovajú alebo chovali psy, mačky, morské prasiatka, škrečky, rybičky, korytnačky, exotické vtáky (napr. andulka, kanárik, agapornis – papagáj, korela – papagáj), sliepky, potkany, fretku, zajaca a pavúka.

Žiaci chovali najviac psy, ktoré mali mená: *Accola, Ajka, Alik, Amanda, Bady, Beny (5x), Bleky, Cigáň, Čibo, Dáša, Daxo, Denny, Dino, Dona, Ego, Ferko, Filipko, Charlle, Jena, Jennyka, Jerry, Klára, Lady, Linda, Lusi, Max, Megi, Miško, Nela, Ola, Peggy, Peggynka, Pongo, Rexo, Rita, Roky, Rony (2x), Sedou, Sid, Stela, Šamanka, Thomas, Tina, Tino, Zunba*. Najdôležitejším pomenovacím činiteľom bola obľúbenosť mena majiteľom (napr. *Beny, Jeny, Linda, Megi, Ola, Rexo, Roky, Sedou, Stela*). Televíznym vysielaním bola motivovaná voľba mien: *Sid* (leňochod z doby kamennej), *Charlle* (šimpanz z filmu), *Jerry, Pongo, Ferdo*. Pes s menom *Ferdo* bol prirovnaný k mravcovi z rozprávky, k čomu viedla majiteľa jeho veľkosť a sfarbenie srsti. Farbou srsti bolo motivované aj meno psa *Čibo*, ktorý mal podľa majiteľa srst' hnedú ako káva značky Tschibo. Náhoda bola rozhodujúca v pomenovaniach *Nela, Denny, Jena*. Tieto mená vymyslel majiteľ ako prvé a zapáčili sa mu. Darovaním bolo motivované meno *Dona*. Faktor dedičnosti mena zohral úlohu počas označenia psa *Rita*. Predchádzajúce meno si zachovali psy *Zunba* a *Rony*. Psa *Luckyho* nazval niekto iný z rodiny. Toto meno dostal vraj podľa toho, že z neho mali všetci radosť pre jeho veselú povahu.

T. Lalíková (1996) rozlíšila motivácie mena: vonkajším znakom, vlastnosťou, iným zvierat'om, maznajúcou podobou slova pes, rastlinným porastom, príkazom, predmetom, titulom vládcov a žartovným oslovením. Z uvedených motivácií sa v našom výskume medzi menami psov vyskytli jedine motivácia vonkajším znakom, vlastnosťou, zvierat'om a titulom. So zoznamom mien domácich psov sa v našom výskume zhodujú len mená *Alik, Linda* a *Rexo*. Nemáme

ani žiadne meno psa motivované hydronymom, ktoré sa vyskytovali jednak v spomenutom článku a zozname, ako aj v slovenských ľudových rozprávkach (motivováci zooným Bodrík a Sáva rozpracoval L. Králik (1993) v článku Slovenské zoonymá Bodrík a Sáva). Keďže žiaci uviedli, že psa pomenovali oni, vylúčili sme povinnosť prepísať iniciálu mena (porov. J. Matejčík, 1996).

Druhou najpočetnejšou skupinou boli mačky: *Cila, Filip, Mica, Muro* (3 razy), *Ňuňo, Rafael, Timko*. Nieкто iný pomenoval kocúrov: *Miša, Mura* a *Rafaela*. Meno *Muro* bolo vybrané tiež pre jeho obľubu. Podobne je to s menom *Micka*, kde je rovnako dôležitým faktorom dedičnosť mena v rodine. Výber mena Arnošt bol ovplyvnený tigrikom Arnoštom z televízneho vysielania, zlými povahovými vlastnosťami mena *Mafia* a náhoda bola rozhodujúca v pomenovaniach *Ňuňo, Timko* a *Tobi*. Medzi menami mačiek sa objavili mená *Cila, Mica, Mišo, Muro*, ktoré považuje K. Balleková (1996) za expresívne apelatívne označenie mačky a kocúra, čo ale v prípade žiakov neplatí dôsledne, vzhľadom na rôznorodosť pomenovaní a bezproblémové použitie týchto mien na iné zvieratá (napr. morské prasiatko *Miško*, škrečok *Mišo*).

Šesť mien používali žiaci na pomenovanie exotických vtákov: *Červené líčka, Čviro, Ferko, Hopka, Karol, Rendy*. Výzorom je motivované meno korely *Červené líčka*, obľubou výber mien *Rendy* a *Karol*.

Morské prasiatka označovali mená: *Džabo, Ferko, Miško* (2 razy), *Moskyto, Riky*. Meno *Miško* bolo motivované zvukovou podobnosťou mena a slova milé, ktoré zviera charakterizovalo. Rozhodujúca bola aj skutočnosť, že takéto osobné meno nemal žiadny iný člen majiteľovej rodiny. *Džabo* bol pomenovaný podľa Džaby Čvargy. Podobnosť morského prasiatka s obyvateľmi Mexika motivovala žiakovu voľbu mena *Moskyto*. Mená *Ferko* a *Riky* sa žiakom páčili, preto nimi pomenovali svoje morčatá.

Žiaci chovali šesť škrečkov: *Cyril, Kiko, Lola, Mišo, Šedák, Žola*. Zvukovou podobnosťou mena a slovom myš bol motivovaný výber mena *Mišo*. Farbou srsti bolo motivované meno *Šedák* a popularnosťou voľba mien: *Cyril, Mima, Mimo, Lola, Žola*.

Päť akváriových rybiek malo mená: *Amy, Hugo, Lujza, Nemo, Zelenáč*. Sfarbením bolo motivované meno *Zelenáč*, menom hrdinu z rozprávky meno *Nemo*, obľúbenosťou meno *Lujza* a subjektívnou vhodnosťou pomenovania ryby meno *Amy*. Ryba *Hugo* dostala meno podľa dňa darovania (meniny oslavoval Hugo).

Korytnačky sa volali: *Dorko, Ružena* a *Škrabko*. Hanlivou podobou mena Dorota – Dora bolo motivované meno *Dorko*. Typickou činnosťou bolo motivované meno *Škrabko*.

Potkany boli *Jerry* a *Ugo*. Výber oboch mien bol motivovaný televíznym vysielaním.

Pavúk bol nazvaný *Elvisom*. Žiak svoju voľbu odôvodnil výzorom pavúka – jeho chlpatosťou ako hrud' známeho speváka Elvise Presleyho.

Zajac sa volal *Muco*, lebo toto meno sa páčilo jeho majiteľovi.

Fretka mala meno *Zuza*, lebo ju tak náhodne nazvali ešte v predajni zvierat.

Hoci žiaci chovali viacero sliepok, meno mala iba sliepka *Bielopierko*, ktorá mala biely chvost. Ojedinelosť pomenovaní hydiny spozorovala aj K. Balleková (1996), ktorá zaregistrovala iba jeden dvor označujúci kohúta menom.

Žiaci prevzali z osobných mien pomenúvajúcich ľudí mená: *Amanda, Amy, Bady (Bad), Beny (Ben), Cyril, Dáša, Denny, Dona, Dorko (Dorota), Elvis, Ferdo, Ferko (Ferdinand), Filip, Filipko (Filip), Hugo, Charlle, Jena, Jennyka, Jerry, Karol, Klára, Linda, Lola, Lujza, Lusi (Lucia), Max, Megi, Miško (Michal), Nela, Peggy, Rafael, Riky, Rita, Roky, Ružena, Stela, Thomas, Timko, Tina, Tino, Tobi (Tobiáš), Zuza (Zuzana)*. Tieto mená boli v úradnej podobe (napr. *Elvis, Hugo, Thomas* a pod.), alebo v rôznych domácich podobách (napr. *Filipko, Mišo, Miško, Zuza* a pod.). Zoonymum *Dorko* vzniklo z hanlivej podoby *Dora* z osobného mena *Dorota*, ktorá sa používa v slovnom spojení *bláznivá Dora, Dora jedna bláznivá*. Menami *Jerry* a *Miško, Mišo* boli označení príslušníci viacerých druhov zvierat, čo svedčí o obľúbenosti mena.

M. Majtán (2004) v článku *Pomenúvanie kráv na Slovensku začiatkom 19. storočia*, v ktorom čerpá zo súpisov Bytčianskeho panstva, rozoberá mená 1315 kusov jalovic a kráv. Ich motivácia bola „*podľa sfarbenia, podľa pomenovaní iných živočíchov alebo predmetov s charakteristickým sfarbením, niektoré aj podľa sfarbenia jednotlivých častí tela alebo podľa výrazných častí tela nazývaných jedincov. Mnohé mená boli utvorené aj podľa poznaných alebo želaných vlastností mláďat a podľa času (dňa, časti dňa) narodenia.*“ (s. 152)

V našom výskume sú sfarbením motivované zoonymá: pes *Bleky* (angl. black – čierna farba), pes *Cigáň* (prenesené pomenovanie – klamár: pes má čierny chrbát a biele brucho), pes *Čibo* (prirovnanie: hnedý ako káva značky Tschibo), pes *Sedou* (srst' sivej farby), škrečok *Šedák* (srst' sivej farby), korela *Červené líčka* (papagáj s dvomi červenými kruhmi na hlave), sliepka *Bielopierko* (chvost s perím bielej farby).

Poznané alebo želané vlastnosti boli rozhodujúce v prípadoch: pes *Bady* (angl. bad – zlý), pes *Max* (veľký), pes *Lucky* (angl. lucky – šťastný), mačka *Mafia* (prirovnanie: nebezpečná ako mafia), vták *Čviro* (čviriká), vták *Hopka* (hopká), korytnačka *Dorko* (bláznivá, nezbedná) a korytnačka *Škrabko* (škriabe).

Apelatívami pomenúvajúcimi iné druhy živočíchov boli motivované: pes *Dino* (dinosaurus) a morské prasa *Moskyto* (druh komára), titulom meno psa *Lady* a dňom darovania ryba *Hugo* (v kalendári bolo meno Hugo).

Osobitnú pozornosť si zasluhujú zoonymá, v ktorých žiaci tvorivo pristupovali k procesu pomenovania a svoj výber vedeli výstižne obhájiť (*Cigáň, Čibo, Ňuňo, Mafia, Červené líčka, Čviro, Hopka, Moskyto, Šedák, Žola, Zelenáč, Dorko, Škrabko, Bielopierko, Mišo, Elvis*). Motiváciu a žiacke odôvodnenie výberu väčšiny z nich sme už obháji. Zoonymá *Ňuňo* a *Žola* neobsahujú žiadnu vlastnosť sú len zhlukom hlások, ktoré sa neponášajú na žiadne krstné meno. Vymenované zoonymá sú jednoslovné okrem adjektívneho zoonyma *Červené líčka*. Kompozitum *Bielopierko* vzniklo zo slovného spojenia biele perie. Suffixami sú utvorené mená: *Červené líčka, Hopka (-ka), Šedák (-ák), Zelenáč (-áč), Dorko, Škrabko (-ko), Bielopierko (Biel-o-pier-ko)*. Zoonymá tvorené pomocou suffixu zachytávajú charakteristickú vlastnosť pomenovaného zvieratka.

Z výskumu vyplýva, že žiaci piateho ročníka sa pri výbere mena riadili popularitou osobného mena a všeobecne uznávanou vhodnosťou mena na označenie domáceho zvieratka. Významnú úlohu malo televízne vysielanie (napr. *Elvis, Ferdo, Charlle, Jennyka, Jerry, Pongo, Sid*), ako aj výzor zvieratka (napr. *Bielopierko, Červené líčko, Čibo, Elvis*), jeho vlastnosť (napr. *Lucky, Škrabko*), druh zvieratka (napr. pes – *Rexo*, myš – *Mišo*). Žiaci siahli do inventára im známych mien, ktoré použili v novom kontexte bez vzťahu mena k pomenovanému objektu (napr. *Karol, Linda*) alebo na základe výraznej vlastnosti objektu, ktorú niekedy meno priamo obsahovalo (napr. *Červené líčka, Škrabko*).

Literatúra

BALLEKOVÁ, K.: Pomenovanie domácich zvierat v Zliechove a na okolí. In: 12. slovenská onomastická konferencia a 6. seminár „onomastika a škola“. Zost. M. Majtán, F. Ruščák. Prešov : Prešovská univerzita v Prešove – Fakulta humanitných a prírodných vied 1996, s. 293 – 296

KRÁLIK, Ľ.: Slovenské zoonymá Bodrík a Sáva. In: *Varia II*. Zost. M. Nábělková, P. Odaloš. Bratislava – Banská Bystrica : Slovenská jazykovedná spoločnosť pri SAV, Pedagogická fakulta Univerzity Mateja Bela 1993, s. 66 – 69.

LALIKOVÁ, T.: Mená psov na Slovensku. In: 12. slovenská onomastická konferencia a 6. seminár „onomastika a škola“. Zost. M. Majtán, F. Ruščák. Prešov : Prešovská univerzita v Prešove – Fakulta humanitných a prírodných vied 1996, s. 325 – 328.

MAJTÁN, M.: Pomenovanie kráv na Slovensku začiatkom 19. storočia. (Tvorenie mien v súpisoch Bytčianskeho panstva). In: *Slovenská reč*, 2004, roč. 69, č. 3, s. 151 – 158.

MATEJČÍK, J.: Nominácia v kynológii. In: 12. slovenská onomastická konferencia a 6. seminár „onomastika a škola“. Zost. M. Majtán, F. Ruščák. Prešov : Prešovská univerzita v Prešove – Fakulta humanitných a prírodných vied 1996, s. 320 – 324.

CHRÉMATONYMÁ MLIEKARENSKÉHO PRIEMYSLU NA SLOVENSKU

Lenka Garančovská

V súčasnosti, ktorá je charakteristická svojou dynamikou, sa na trhu stretávame s veľkým množstvom výrobkov, ktoré sa svojím názvom a dizajnom usilujú vryť do povedomia spotrebiteľov a presvedčiť ich o vysokej kvalite a jedinečnosti. Keďže problematika pomenovania výrobkov nie je doteraz dostatočne spracovaná, rozhodli sme sa jednou z ich oblastí – názvami mliečnych výrobkov – zaoberať vo svojej diplomovej práci. Táto práca obhájená na Katedre slovenského jazyka a literatúry Fakulty humanitných vied Univerzity Mateja Bela v Banskej Bystrici v roku 2007 sa stala východiskom nášho príspevku.

Vo našej práci sme sa pokúsili zosumarizovať názvy slovenských mliečnych výrobkov štrnástich mliekarenských spoločností (Bryndziareň a syrareň, s. r. o., Farma Fresh, a. s., Friesland Slovensko, a. s., Gemerská mliekareň, s. r. o., Humenská mliekareň, a. s., Levické mliekarne, a. s., Liptovská mliekareň, a. s., MILK-AGRO, s. r. o., MILSY, a. s., Mliekareň Euromilk, a. s., Rajo, a. s., Senická mliekareň, a. s., Tatranská mliekareň, a. s. a Tvdošínska mliekareň, s. r. o.) a rekonštruovať ich hlavné motivačné zdroje, na základe ktorých sme vytvorili jednotlivé motivačné typy. Centrum nášho záujmu tvorila analýza pomenovaní mliečnych produktov vyrábaných v rokoch 2005 – 2007, samozrejme, so zreteľom na ich inováciu.

Výskumný materiál sme získavali niekoľkými spôsobmi: názvy sme zhromažďovali na začiatku roka 2005 prostredníctvom produktových katalógov v printovej a v elektronickej verzii. Pre ich rekonštrukciu sme využili konzultácie s vedúcimi pracovníkmi marketingových oddelení v podobe osobných návštev, telefonických rozhovorov a e-mailovej komunikácie. Podarilo sa nám zbierať celkom 603 názvov.

Hlavné výsledky svojej práce sa pokúsime zhrnúť v nasledujúcom texte.

Ako sme už uviedli, zaoberali sme sa predovšetkým názvami slovenských mliečnych produktov zo začiatku 21. storočia. Tieto názvy sme klasifikovali z vecného a jazykového hľadiska.

I. Vecné hľadisko

Pri klasifikácii sme nadviazali na vecné triedenie *Jany Matúšovej* (OAŠ, 1989, s. 59 -62), ktorá rozdeľuje chrématonymá na **pragmatonymá v užšom slova zmysle** a **opisné názvy**. Jej triedenie sme doplnili a pre označenie pragmatonym v užšom slova zmysle sme zvolili pomenovanie **kreatívne názvy**, ktoré podľa našej mienky výstižnejšie korešponduje s rozsahom ich významu.

I. 1 Kreatívne názvy

Do tejto kategórie spadajú všetky názvy, ktoré možno akýmkoľvek spôsobom označiť za tvorivé. Ide o názvy metaforické a metonymické, prevzaté v hotovej podobe z apelatívnej alebo propriálnej slovnej zásoby. Zaraďujeme sem aj názvy, ktoré vznikli odvodzovaním, skladaním a skracovaním.

Akú funkciu majú kreatívne názvy? Prvé miesto určite nezaujme informačná funkcia, pretože spotrebiteľ na základe kreatívneho názvu nie je schopný jednoznačne identifikovať, o aký typ mliečného výrobku ide, lebo názov ho neinformuje o základných vlastnostiach produktu. Do popredia vstupuje **reklamný a komerčný aspekt**, sledujúci získanie priazne konzumenta. Poslanie uvedených názvov spočíva v tom, že konzumenta zaujmú, upútajú jeho pozornosť, najmä v spojitosti s obalom, vytvárajú asociácie v po(d)vedomí spotrebiteľov, sú úsporné, ale zároveň priesračné, dobre čitateľné, ľahko zapamätateľné, ale v mnohých prípadoch taktiež máťuce.

Hneď na úvod treba podotknúť, že nie všetky kreatívne názvy mliečnych výrobkov možno presne a jasne zaradiť len k jednému motivačnému typu. Mnohé z nich sa prelínajú, majú viac ako jeden motivačný príznak, preto ich možno zaradiť aj ku dvom motivačným typom. Tento jav súvisí s marketingovým ťahom – vytvoriť meno výrobku s čo najväčším počtom konotácií. Niekedy bývajú tieto názvy doplnené opisným označením, na ktoré sme však pri klasifikácii nebrali ohľad.

Kreatívne názvy tvorí skupina celkom 259 názvov, z ktorých možno vydeliť nasledovné motivačné typy:

I. 1. 1 Inherentné vlastnosti výrobkov – informujú o **tvare** – *Prisma* (mliečny nápoj, ktorého pomenovanie vyplýva z obalu, v akom sa dostáva na pultu do maloobchodov i veľkoobchodov); **zložení a spôsobe ochutenia** – *Sunkáčik, Údenárik, Zakysanka*; **množstve** – *Duo* (taliancky „dva“, predstavuje krémový jogurt, ktorého spotrebiteľské balenie tvoria dva tégliky s dvomi rôznymi príchuťami); **konzistencii** – *Krémka* (zakvasená smotana krémovej konzistencie, ktorá tvorí benefit daného výrobku a je hlavným podnetom jeho pomenovania).

I. 1. 2 Postavenie výrobku na trhu, jeho vysoká kvalita – názvy patriace k tomuto typu sú napr.: *Castelan* (pod apelatívom kastelán sa rozumie správca hradu alebo zámku, dnes týmto pojmom označujeme sprievodcu, kľučiaru na hrade alebo zámku. Z danej definície vyplýva jednoznačná paralela so syrom eidamského typu. Tak, ako zastával kastelán či už v minulosti alebo v súčasnosti dôležitú funkciu, tak má Castelan asociovať vyššiu kvalitu), *Klasik, Maestro de Luxe, Primáš* (vo význame prvého huslistu ľudovej kapely poukazuje so svojou „príma chuťou“ na popredné miesto medzi inými druhmi syrov), *Primátor*

(medzi apelatívom primátor, ktoré chápeme ako titul hlavy mesta, a propriom je analógia, tkvejúca v ich výsostnom postavení na čele celku. Meno výrobku tým dáva najavo svoje výhradné postavenie medzi inými tvrdými syrmi), *Unikát*.

I. 1. 3 Názvy poukazujúce na chutné jedlo, (resp. na pôžitok z príjemnej chuti) – *Delikates, Dobrôtka, Krémový pôžitok, Lahôdka, Lasyr* (vznikol utvorením skratkového slova zo slovného spojenia „lahôdkový syr“; prídavkom vysokotučného syra je smotana, ktorá mu dodáva jemu pripisovanú lahodnú chuť), *Maškrtniček, Ovocný Raj, Pochúťka, Smotanový mňam, Smotanový pôžitok*.

I. 1. 4 Spotrebiteľský charakter tovaru – priamo na spotrebiteľa je zameraných mnoho názvov. Odrážajú: **orientáciu na detského spotrebiteľa** – *Bobáčik, Dráčik, Humenáčik, Jogurtáčik, Liptáčik, Kubko, Kuko, Matko, Nitráčik, Paťa, Pudingáčik*; **upriamenie pozornosti na náročného spotrebiteľa** – *Gurmet* (ovčí syr, určený predovšetkým pre náročného spotrebiteľa, čoho dôkazom sú latinské korene názvu, znamenajúce pôžitkára, vychutnávača jedla i nápojov či labužníka); **určenie výrobku** – *Bagetka* (je syr s modrastou plesňou na povrchu, ktorý má podlhovastý tvar a používa sa výhradne ako ingrediencia do bagiet), *Gastro Encián, Gastro Plesnivec* (plesnivé syry, ktoré sú svojím spotrebiteľským balením prvotne určené do gastronomických zariadení), *Unis* (**univerzálny** syr vhodný na ďalšie spracovanie v mäsiarskom priemysle).

I. 1. 5 Príslušnosť výrobku k oblasti, v ktorej má výrobca prevádzkareň – niektoré názvy poukazujú na geografický pôvod produktu. Rozlišujeme tu: **priamu (geografickú) príslušnosť** – *Liptov, Orava, Slatina, Spišan, Tekov* a **nepriamu (symbolickú geografickú) príslušnosť** – *Bebrava, Gorovec, Chabovec, Inovec, Jasná, Kriváň, Rimavia* (podnetom pre pomenovanie zmesového tuku sa stala rieka Rimava v nenápadne pozmenenej podobe, ktorá preteká sídlom materskej spoločnosti výrobku, Rimavskou Sobotou), *Tatranec*.

I. 1. 6 Vzťah k športu – niektorí výrobcovia sa pri tvorbe nových názvov nechávajú často inšpirovať športovou tematikou. Základnými atribútmi športu sú súťaž, boj, víťazstvo – pojmy, ktoré nie sú ani zďaleka cudzie trhovej ekonomike. Patrí tu napr.: *Rival*.

I. 1. 7 Zdravá, racionálna výživa – v súčasnej dobe prebieha trend zdravého stravovania, ktorý sa odráža aj v pomenovaniach výrobkov dennej spotreby ako napr.: *Acidko, Antiviro, Cerea, FIT line, Fitsyr, M♥sielko* (zdravá a ľahko roztierateľná maslová pochúťka, pomocou srdiečka sa zvýrazní benefit výrobku, ktorý má základ v zníženom množstve cholesterolu), *Probia, RACIO*.

I. 1. 8 Názvy evokujúce „zdravosť“ prostredia, z ktorého výrobky pochádzajú – *Bergkäse* (horský syr), *Gorovec, Chabovec, Inovec, Jasná, Kriváň, Niva* (z apel. niva s latinským pôvodom – lúka), *Tatranec, Vrchár*.

I. 1. 9 Názvy vyzdvihujúce tradíciu, tradičnú výrobu – *Koliba*.

I. 1. 10 Názvy čerpajúce z pomenovaní rastlín, zvierat – *Encián, Levik, Merino* (typický ovčí syr, ktorého názov pochádza z označenia plemena oviec), *Plesnivec*.

I. 1. 11 Antroponymá – *Danko, Monika*.

I. 1. 12 Názvy inšpirované knihami a filmom – *Bambulka, Dráčik, Kubko, Kuko, Matko, Paťa*.

I. 1. 13 Názvy čerpajúce z mytológie a histórie – *Cezar* (pomenovanie čerpať svoje korene v dávnej minulosti, kam siaha aj chov dobytká a s ním spojená výroba syrov).

I. 1. 14 Názvy vzniknuté z čisto praktických dôvodov – *Emmentaler* (klasický ementál vyrábaný z alpského mlieka. Vstupom zahraničného kapitálu rakúskej firmy Lactoprot International AG do spoločnosti MILSY, a. s., sa rozšíril jej sortiment, čím sa na slovenský trh dostal aj tento rakúsky kalibrovaný syr, ktorý si však zachoval svoj pôvodný (zahraničný) názov), *Raslo* (tuková nátierka, ktorá sa vyrába v blokoch podobne ako maslo, ale nespĺňa mliekarensku normu, aby sa názvom radilo k tomuto druhu výrobkov. Nápadne sa maslu podobá aj svojím názvom v málo obmenenej podobe, aby si konzument na prvý pohľad nevšimol rozdiel), *Viva* (zrejúci syr, ktorý má presné zloženie ako Niva, ale aby zákazník hneď nepostrehol rozdiel v názve, dochádza k zmene iba prvého písmena).

Kreatívne názvy sú charakteristické bohatou ponukou motivačných typov. Vidno, že ich tvorcovia siahajú do rôznych oblastí, z ktorých potom čerpajú inšpiráciu, podnety na pomenovanie výrobkov, ktorými by upúťali konzumentov a sprostredkovali im aspoň aké-také informácie.

Spomedzi všetkých analyzovaných názvov nášho chrématonymického materiálu sú najviac zastúpené motivačné typy, ktoré informujú priamo i nepriamo o pôvode výrobku, ale mnohé názvy sa zameriavajú aj na cieľovú skupinu konzumentov. V súčasnosti ide ruka v ruke s kreatívnymi názvami motivačný typ, ktorý poukazuje na zdravú, racionálnu výživu či zábezpeku štíhlej línie. Nezanedbateľnými sú aj názvy evokujúce zdravosť prostredia, z ktorého produkty vzišli. K unikátnym motivačným typom patria názvy, ktoré čerpajú podnety z mytológie i z pomenovaní zvierat a rastlín.

I. 2 Opisné názvy

V rámci klasifikácie vecného hľadiska sa môžeme často stretnúť okrem spomínaných motivačných typov kreatívnych názvov aj s opisnými názvami. Majú v základe apelatívum označujúce výrobok. Sú pre spotrebiteľa nositeľmi dôležitých informácií, pomocou ktorých sa dozvie o charaktere, resp. kvalite výrobku, ako je napr. zloženie, ochutenie, množstvo tuku, hmotnosť a. i., ale aj o spôsobe jeho následného použitia. S opisnými názvami je spätá ich najzákladnejšia funkcia, a to

informačná funkcia výrobkov. Konzument teda nie je odkázaný na čítanie drobných písmenok na obale výrobku, ktoré slúžia na zmapovanie produktu, pretože na hlavné údaje ho upozorní už jeho samotný názov. Pomocou neho sa veľmi rýchlo a s určitosťou zorientuje medzi pestrým sortimentom v chladiacich boxoch.

Opisné názvy tvoria skupinu s obsahom 344 názvov mliečnych produktov. V tejto kategórii možno názvy jednoznačnejšie začleniť k jednému zo štyroch nižšie uvedených motivačných typov, ako to bolo v rámci kategórie kreatívnych názvov. Opisné názvy oboznamujú spotrebiteľa o:

I. 2. 1 povahe výrobku, jeho vlastnostiach – k tomuto motivačnému typu možno pripísať najviac názvov skúmanej vzorky. Napr.: *Acidofilné mlieko 250 ml, Eidamská tehla sendvičové plátky, Jogurt čokoládový 150 g, Kravský syr hrudkový neúdený, Nízkoúčnité horské mlieko, Smotana pochúťková 16% kyslá, Zakysané mlieko plnotučné,...*

I. 2. 2 mieste výroby či proveniencii výrobku a charaktere produktu – na druhom mieste sú najviac zastúpené výrobky práve s týmto motivačným typom. *Bánovecká nátiierka s bylinkami, Oravská parenica údená, Tatranské mlieko nízkoúčnité – trvanlivé, Žilinský smotanový jogurt biely,...*

I. 2. 3 konkrétnej obchodnej značke, ktorú výrobok prezentuje v súvislosti s jeho inherentnými vlastnosťami – názvy s konkrétnou značkou obchodného reťazca alebo spoločnosti asociojú konzumentovi overený štandard, na aký je u nich zvyknutý. Spotrebiteľ vo veľkej miere preferuje, ba vyhľadáva svoju obľúbenú značku, do ktorej vkladá dôveru, keďže sa mu spája s výskytom a uznaním nielen doma, ale aj v zahraničí. Patria tu: *Kyslá smotana značka BALA 10%, Milli maslo čerstvé, Oké! Krémová nátiierka kávia, ...*

I. 2. 4 určení výrobku, jeho príležitostnom použití a charaktere – najmenej názvov skúmanej vzorky možno pripísať tomuto motivačnému typu. Napr.: *Eidamská tehla na vyprážanie 2 ks, Smotana do kávy 100 g, Trvanlivá smotana na varenie 10%...*

Na záver môžeme zhodnotiť, že kreatívne názvy sa vyznačujú bohatými motivačnými typmi, ktoré sú riedko zastúpené, kým opisné názvy zahrňujú len štyri motivačné typy, avšak pestro reprezentované. Prelínanie viacerých podnetov nie je v rámci opisných názvov také výrazné ako pri kreatívnych pomenovaniach. Prestupujú sa hlavne názvy, ktoré reprezentujú súčasne konkrétnu obchodnú značku alebo poukazujú na pôvod výrobku spolu s jeho určením či následným použitím.

II. Jazykové hľadisko

Ďalšiu časť príspevku venujeme jazykovému vyjadreniu príslušných pomenovacích motívov v názvoch mliečnych výrobkov, čiže **slovotvorným mode-**

lom. Vychádzame z knižnej monografie Jany Pleskalovej *Tvoření pomístních jmen na Moravě a ve Slezsku*.

„*Způsob jazykové výstavby vlastního jména je zobecněný pojem slovotvorný model*“ (Pleskalová, 1992, s. 17). Týmto modelom je vopred určená jazyková stránka propria, teda jeho povrchová štruktúra, ktorú možno označiť aj ako názvotvorný alebo štruktúrny model. *Rudolf Šrámek* definuje slovotvorný model ako slovotvorný vzorec jazykového stvárnenia pomenovacieho aktu, ktorý spája propriálnu sféru jazyka s komunikáciou a s pomenovacou potrebou (Šrámek, 1972, s. 307).

Pri chrématonymách mliekarenského priemyslu sa uplatňujú tieto spôsoby tvorenia názvov:

1. *derivácia* (tvorenie slov pomocou prefixov, sufixov, súčasne pomocou prefixov a sufixov),
2. *kompozícia* (čistá kompozícia alebo spôsob kompozične derivačný),
3. *skracovanie*,
4. *tvorenie dvojslovných a viacslovných pomenovaní* (formou determinatívnej syntagmy, zvyčajne so zhodným prívlastkom, zriedkavejšie s nezhodným prívlastkom alebo s oboma typmi prívlastkov, ktoré môžu byť anteponované, postponované, resp. anteponované i postponované),
5. *preberaním chrématónym a apelatív z cudzích jazykov*, ich prípadná adaptácia v slovenčine.

Štruktúrne modely (ďalej už len SM) vyjadrujeme pomocou týchto skratiek a symbolov: S = substantívum, AD = adjektívum, SAD = substantivizované adjektívum, NUM = číslovka, SV = substantivizované sloveso, ADV = adverbium, P = predložka, I = citoslovce, _ = základný člen SM, d = derivácia (pred označením slovného druhu ide o prefixáciu, za slovným druhom znamená sufixáciu, d-d postup sufixálno-prefixálny), () = zátvorky znamenajú nezhodný prívlastok. Pri derivácii a kompozícii sa jednotlivé členy SM uvádzajú vedľa seba. Gramatickému príznaku čísla a paradigmy pomenovaní pripisujeme lexikálny charakter.

II. 1 Slovotvorné modely kreatívnych názvov mliečnych výrobkov

Slovotvorné modely sme tvorili na základe kreatívneho názvu, pričom sme nebrali do úvahy jeho popisné doplnenie, lebo v mnohom by sa štruktúrne modely rovnali modelom opisných názvov. Keďže sme chceli poukázať na rozdiely slovotvorných modelov kreatívnych a opisných názvov, považovali sme zvolený prístup k riešeniu tejto problematiky za adekvátny.

V tejto časti ponúkame stručný prehľad rôznych slovotvorných modelov, vytvorených na základe analyzovaných názvov mliečnych výrobkov. V rámci jedného štruktúrneho modelu uvádzame príbuzné modely, ktoré síce nie sú úpl-

ne identické v porovnaní so základným modelom danej skupiny, ale odlišujú sa len nepatrnými rozdielmi. Pre lepšiu prehľadnosť uvádzame niekoľko príkladov z nášho chrématonymického výskumu.

Základnú a zároveň najpočetnejšiu skupinu tvoria slovtvorné modely jednoslovných derivovaných alebo nederivovaných pomenovaní. Zaraďujeme sem hlavný model **SM S** – *Bebrava, Castelán, Cezar, Encián, Koliba, Kuko, Merino, Monika, Niva, Orava, Paťa, Prisma, Rival, Slatina, Tekov, Trepp, Unikát, Viva*; resp. **SM Sd** – *Bagetka, Baranček, Bobáčik, Danko, Dobróta, Dráčik, Enciánka, Jogurtáčik, Krémka, Levík, Liptáčik, M♥sielko, Maškrtniček, Pudingáčik, Sm♥tánka, Spišan, Tatranec*; **SM dS** – *Lasyr*; alebo **SM dSd** – *Zakysanka*.

Z jednoslovných názvov možno spomenúť aj niekoľko zaujímavých a neobvyklých modelov: **SM ADS** – *Fitsyr, Minikoliba* (kompozícia adjektíva so substantívom); **SM SS** – *Bergkäse* (skladanie dvoch substantív v cudzom názve); **SM NUM** – *Duo* (číslovka).

Kreatívne názvy mliečnych výrobkov predstavujú v prevažnej väčšine jednoslovné pomenovania, v menšej miere sú zastúpené aj dvojslovnými názvami so slovtvornými modelmi **SM Ad+S** – *Krémový pôžitok, Ovocný Raj, Smotanový pôžitok*; **SM Ad+SV** – *Svieže pohladenie*, alebo **SM Ad+I** – *Smotanový mňam*. (Pri niektorých skupinách názvov je obtiažne určiť hlavný člen modelu, preto ho osobitne nevyčleňujeme).

Ojedinelým prípadom je trojslovné pomenovanie, ktoré reprezentuje metaforický názov so štruktúrnym modelom **SM P+SV+(S)** – *V objatí ovocia*.

Na záver môžeme skonštatovať: čím je chrématonymum z mliekarenskej oblasti jednoduchšie, kratšie a približuje sa k vyššie uvedenému základnému slovtvornému modelu (**SM S**), tým má vyššiu frekvenciu výskytu. Naopak, so zaujímavosťou názvu klesá jeho výskyt.

II. 2 Slovtvorné modely opisných názvov mliečnych výrobkov

Opisné názvy vynikajú pestrosťou štruktúrnych modelov, čo možno sledovať na ďalších stránkach. Sú zaujímavé tým, že ide spravidla o viac-slovné pomenovania a nemáme tým na mysli iba dvojslovné či trojslovné názvy. Pomenovania so štyrmi, piatimi alebo šiestimi členmi sú samozrejmosťou, čo súvisí s povahou tohto typu názvov, pretože výrobcovia sa spotrebiteľom usilujú podať dôležité informácie o charaktere výrobku, čiže usilujú sa ho čo najviac špecifikovať.

Na základe nášho chrématonymického materiálu sme pre tento príspevok vyčlenili najfrekvencovanejšie slovtvorné modely opisných názvov mliečnych produktov.

Z dvojslovných pomenovaní možno spomenúť hlavne **SM Ad+S** – *Bánovecký oštiepok, Eidamská tehla, Kefírové mlieko, Oravský oštiepok, Pôstny syr*,

Sušená srvátka, Syrové nite, Tavený syr, Tekovská tehla, Termizovaná bryndza, Termizovaný tvaroh, Tradičné maslo.

Trojslovné názvy reprezentujú štruktúrne modely **SM ADd+S+Add** – *Jogurtové mlieko broskyňové, Jogurtové mlieko čučoriedkové, Jogurtové mlieko jahodové, Smotanový jogurt čokoládový, Smotanový jogurt čučoriedkový, Smotanový jogurt jahodový, Smotanový jogurt malinový, Syrová torta – svadobná, Syrová torta – vianočná, a SM ADd+S+(S) – *Lahodný jogurt broskyňa, Lahodný jogurt čokoláda, Lahodný jogurt jahoda, Smotanový jogurt broskyňa, Smotanový jogurt čokoláda, Smotanový jogurt čučoriedka, Smotanový jogurt jahoda.**

K najtypickejším a najfrekvencovanejším modelom štvorslovných chrématonym mliekarenského priemyslu patrí **SM S+AD+(NUM+S)** – *Jogurt biely 150 g, Jogurt biely 250 g, Maslo čerstvé 125 g, Smotana kyslá 10%, Smotana kyslá 15%, Smotana kyslá 250 g, Smotana kyslá 400 g, Smotana sladká 10%, Tvaroh voľný 3 kg; SM S+ADd+(NUM+S) – *Jogurt broskyňový 150 g, Jogurt čokoládový 150 g, Jogurt čokoládový 250 g, Jogurt čučoriedkový 150 g, Jogurt čučoriedkový 250 g, Jogurt jablkový 150 g, Jogurt jahodový 150 g, Jogurt jahodový 250 g, Jogurt kávový 150 g, Jogurt malinový 150 g, Jogurt višňový 150 g, Maslo tradičné 100 g, Stracciatella jahodová 125 g, Stracciatella vanilková 125 g; SM Add+S+(NUM+S) – *Acidofilné mlieko 250 ml, Acidofilné mlieko 400 ml, Eidamská tehla 30%, Eidamská tehla 45%, Eidamský blok 250 g, Eidamský blok 30%, Eidamský blok 400 g, Eidamský blok 45%, Humenská tehla 30%, Humenská tehla 45%, Moravský blok 45%, Tavený syr 30%, Tavený syr 50%, Trvanlivé mlieko 0,5%, Trvanlivé mlieko 1,5%, Žilinská smotana 16%, Žilinská smotana 33%.***

K ojedinelým modelom patria napr.: **SM S+ADd+Add** – *Tvaroh tučný hrudkovitý; SM S+AD+Add* – *Tvaroh mäkký hrudkovitý; SM S+(P+SV)* – *Smotana na šľahanie; SM Sd+(P+S)* – *Parenica so šunkou; SM (S)+S+(P+SV)* – *UHT smotana na šľahanie; SM AD+ADd+ADd+ADd+S* – *Jemný tavený údený salámový syr; SM ADd+ADd+ADd+S+(P+SV)* – *Levickej salámový údený syr na vyprážanie a SM S+(P+NUM+S+S+Sd+S+NUM+S)* – *Maslo s ¾ množstvom tuku značka BALA 100 g.*

Vo všeobecnosti možno zhrnúť, že chrématonyma v tejto skupine tvoria podstatné mená, prídavné mená a číslovky. Sú zastúpené jednoslovnými pomenovaniami, štvorslovnými s najvyššou frekvenciou výskytu, až po deväťslovné názvy s najnižšou mierou výskytu. V porovnaní s kreatívnymi názvami charakterizuje opisné pomenovania práve veľký počet slovtvorných modelov. V našom chrématonymickom výskume, z ktorého uvádzame len malú časť, tvoria kreatívne názvy len jedenásť štruktúrnych modelov, kým opisné názvy až šesťdesiat modelov.

III. Problematika pomenovania chrématoným z mliekarenskej oblasti

Doteraz sme sa v našom príspevku zaoberali názvami mliečnych výrobkov z hľadiska ich zatriedenia k motivačným typom a ich modelovaním. Avšak s rozvojom potravinárskeho priemyslu sa stáva aktuálnou problematika pomenovania potravinárskych výrobkov.

Pri pomenovaní potravinárskych výrobkov v najširšom zmysle slova sa stretávajú dva základné pomenúvacie postupy, princípy: **popisný, resp. informatívny** (charakterizuje výrobok, popisuje jeho vlastnosti, čiže všeobecne možno povedať, že tento postup sa orientuje na bližšiu charakteristiku výrobku) a **reklamný, resp. komerčný** (jeho cieľom je získať priazeň konzumenta a podnietiť ho ku kúpe).

Z komunikačného hľadiska i pragmatického pohľadu konzumenta je informačne vhodnejší prvý postup, ktorý výrobok bližšie identifikuje a určuje jeho inherentné a adherentné vlastnosti. Reklamný a komerčný aspekt vstupuje do popredia v názvoch sériovo vyrábaných produktov, v ktorých sa propaguje výberová kvalita výrobku. Metonymické i metaforické názvy výrobkov sledujú taktiež reklamné ciele.

Uprednostniť popisný postup pomenovania alebo reklamný princíp? Určiť jednoznačne vhodnosť jedného či druhého pomenovacieho princípu mliečnych výrobkov je nemožné. Relevantnejšie je sklbenie oboch postupov, ich vzájomné usúvzťažnenie v praxi, čo určite pozitívne ohodnotia aj spotrebiteľia. Tento trend sa uplatňuje aj v súčasnosti a súvisí s rozlíšením pestrej palety nových výrobkov (*Levík – tavený syr; Probia – biely jogurtový krém, Bryndza Slatina, ...*). Produkt tak získava nielen pútavý, originálny názov, ale disponuje výpovednou hodnotou bližšieho určenia i charakteru výrobku. Hoci môže byť ťažšie zapamätateľný, konzumentovi sa vryje do pamäti aspoň kľúčová, nosná časť názvu. Spotrebiteľ tak vie, čo konzumuje, ušetrí mu to čas pri výbere, a pritom ho zabaví kreatívny názov.

Na záver možno zhrnúť, že príťažlivosť a vhodnosť názvu priamo ovplyvňuje predaj výrobku, a preto nevydarený, nevhodný názov môže spôsobiť nemalé problémy pri odbyte produktu či zastavenie jeho výroby.

Literatúra

HABOVŠTIAKOVÁ, K.: K problematike pomenovania potravinárskych výrobkov a nápojov. In: Chrématonyma z hľadiska teorie a praxe: Sborník z 3. celostátního semináře „Onomastika a škola“, Ústí nad Labem 21. – 22. 6. 1988. Ed. R. Šrámek, L. Kuba. Brno: ČSAV 1989, s. 121 – 124.

MATÚŠOVÁ, J.: K vývoji názvů výrobků. In: Chrématonyma z hľadiska teorie a praxe: Sborník z 3. celostátního semináře „Onomastika a škola“, Ústí nad Labem 21. – 22. 6. 1988. Ed. R. Šrámek, L. Kuba. Brno: ČSAV 1989, s. 59 – 62.

PLESKALOVÁ, J.: Tvoření pomístních jmen na Moravě a ve Slezsku. Jinožany : H&H 1996. 151 s.

ŠRÁMEK, R.: Úvod do obecné onomastiky. Brno: Masarykova univerzita 1999. 191 s. + 19 máp.

Krátký slovník slovenského jazyka. Bratislava : SAV 1997. 943 s.

POZNÁMKY K VYMEZENÍ APELATIVNÍCH A PROPRIÁLNÍCH ZKRATKOVÝCH KOMPOZIT A ZKRATEK

Patrik Mitter

V této stati chceme poukázat na některé problémy při vymezování kompozit (a také jejich komponentů), zkratkových slov a zkratek v pojetích akademické *Mluvnice češtiny (I)* a to právě s ohledem. na vztah apelativní a propriální sféry.¹ Domníváme se, že některá dřívější vymezení kompozit, zkratkových slov a zkratek vybízejí k diskusi, příp. k určité modifikaci jejich dřívějších vymezení.

Iniciálové graficko-fonické zkratky typu *SSSR, SSM, MDŽ*, jež *Mluvnice češtiny (I)* hodnotí jako zkratky, které nejsou slovy², na rozdíl od graficko-fonických zkratků typu *TOS, AMU, UNESCO*, u nichž se podle mluvnice jedná už o přechod ve zkratkové slovo (viz výše). Zkratky typu *SSSR, SSM, MDŽ* vstupují podle *Mluvnice češtiny (I)* do textu jako substantivní větné členy, které vyžadují shodu v rodě a čísle a přitom nejsou slovy, nýbrž jen umělými hláskovými útvary, kategorie rodu tu značně kolísá. Obvykle zkratka přebírá rod základního, centrálního slova plně podoby, jindy rod odpovídá její struktuře, zvláště podle zakončení obdobného normálním, přirozeným substantivům; jestliže končí hláskou neobvyklou v mluvnickém systému (-*é, -á, -í*), mívá charakter neutra.³

Podle našeho názoru mají uvedené zkratky charakter substantiva, resp. všechny podobné – propriálně motivované – zkratky (tedy propria) mají charakter tohoto slovního druhu. V některých propriích (speciálně logonymech) tvoří iniciálové zkratky součást názvu a mají v nich funkci atributu, např. *LR Crystal, A. D. Style*⁴ apod. Takové názvy budeme jistě hodnotit z hlediska strukturní motivace jako víceslovné, nikoli jako jednoslovné. Pak by se naskýtala otázka, o jaký slovtvorně-morfemický typ jednoslovného názvu v daném případě jde. Jedná se o derivát, nebo o kompozitum, příp. o abreviatum? Naše odpověď na každý ze tří uvedených případů je pochopitelně zamítavá.⁵ Z toho důvodu pova-

¹ Vymezení kompozit, zkratkových slov a zkratek je téma samozřejmě přesahující hranice onomastiky, proto se zde omezíme jen na ty otázky, které se vlastních jmen týkají přímo, příp. jsou k nim v nějakém vztahu.

² Viz tam na s. 520 – 521, uvádíme autentické příklady z této mluvnice odrážející samozřejmě tehdejší dobu.

³ Srov. tamtéž, na s. 521.

⁴ Viz M. Imrichová: *Logonymá v systéme slovenčiny*. Prešov: FHPV 2002, s. 63.

⁵ Za kompozita lze považovat jen názvy typu *LP-Crystal*, tj. takové názvy, v nichž je iniciálová zkratka oddělena od další části názvu spojovníkem. V takových názvech má iniciálová zkratka funkci komponentu.

žujeme logonyma typu *LR Crystal, A. D. Style* za logonyma víceslovná (jsou totiž motivována syntakticky), nikoli za jednoslovná, přestože pro fungování takového propria v komunikaci je uvedené vymezení irelevantní, neboť proprium v ní funguje jako jeden celek, jedna lexikální jednotka, jedno „propriální“ slovo. Propriální iniciálové zkratky odkazují ke konkrétnímu onymickému objektu. Jejich sémantika je propriální, nepojmová.

Situaci si můžeme představit na imaginárním názvu firmy *XYZ*. Dejme tomu, že tento název nemá žádné konkrétní motivující pojmenování (tuto skutečnost bychom zjistili dotazem u tvůrce logonyma, příp. v jeho okolí), přesto však je vždy nějak motivován. Jedná se o pouhý shluk grafémů (fonémů), přičemž žádný z grafémů (fonémů) není průkazně motivován nějakým konkrétním pojmenováním. Tvůrci logonyma se prostě mohou líbit uvedené grafémy, a proto z nich vytvoří název firmy, aniž by uvedené grafémy zastupovaly nějaké motivující pojmenování. Tento shluk však pojmenovává a identifikuje nějaký onymický objekt (firmu) a diferencuje tento objekt od jiných stejného druhu. Shluk *XYZ* je tedy propriem, a tudíž slovem. Apelativní iniciálové zkratky zastupují zpravidla plnovýznamové víceslovné pojmenování, a tudíž nelze podle našeho názoru tvrdit, že nemají sémantiku. Apelativní i propriální iniciálové zkratky vystupují obvykle jako substantiva. V textu vyjadřují zkratky obojího typu (tj. apelativní i propriální) konkrétní pád, v rodě a čísle však některé z nich kolísají (mnohé ovšem také nekolísají, neboť povědomí o rodě a čísle jejich základního substantiva je ve vědomí uživatelů jazyka silné). Kolísání v rodě, event. v čísle, je skutečnost, která je ovšem vlastní i některým „plnoslovným“ substantivům. Proto se domníváme, že kolísání v rodě a čísle není na překážku tomu, abychom chápali iniciálové zkratky jako slova. Uvedený název *XYZ* může skutečně v rodě a čísle kolísat, nebo se může užívat např. v rodě ženském (a v čísle jednotném), implicitně motivován apelativním výrazem firma.

Mají-li mít ovšem iniciálové zkratky slovní povahu, pak je třeba shluk grafémů (fonémů) považovat za určitý morfém. Takový morfém bychom mohli označit jako komplexní zkratkový (abreviační) morfém. Ten sestává z grafémů (fonémů), jež v iniciálové zkratce zastupují (nebo také nezastupují, viz výše proprium *XYZ*) jednotlivá slova výchozího apelativního nebo propriálního pojmenování. Každý z těchto grafémů (fonémů) může tedy zastupovat nějaké pojmenování, ovšem také nemusí. Pokud takový grafém (foném) žádné pojmenování nezastupuje, nemůžeme jej považovat za stavební prvek slov podobný komponentu složeniny. Stejně tak lze hodnotit i „bezobsažná“ propria formálně připomínající zkratkové složeniny. Stačí si představit imaginární proprium (logonymum) *Mava*, jehož grafémy (fonémy), resp. jejich spojení, nejsou motivovány nějakým(i) konkrétním(i) pojmenováním(i). Takové zkratky podle našeho

názoru nelze považovat za (zkratková) kompozita a je třeba je vnímat jen komplexně (nelze je nijak rozložit).

Stejně tak existují i zkratky, které bez problémů můžeme dešifrovat jako řetězec iniciálových komponentů, a proto považujeme za možné takové zkratky – včetně zkratk graficko-fonických zkratk typu *TOS*, *UNESCO*, které jsou podle *Mluvnice češtiny (I)* na přechodu v samostatná zkratková slova, a včetně graficko-fonických zkratk typu *SSSR*, *MDŽ* – chápat jako zkratková kompozita. Tato zkratková kompozita můžeme analyticky rozložit na jednografémové (jednofonémové) komponenty, tj. na složky mající nějaký obsah. Přesto taková zkratková kompozita může mnoho uživatelů jazyka vnímat komplexně, pokud neumí dešifrovat jejich jednotlivé složky. Z uvedeného vyplývá, že zkratkové kompozitum je možné vždy vnímat komplexně a jen v případech, kdy je uživateli jazyka známa motivace takového kompozita, je možné ho vnímat i analyticky.

Existují však zkratky, které analyticky vnímat nelze. Patří k nim i zkratky typu *CZ (CZE)*, *SK (SVK)*⁶, motivované anglickými názvy *Czech (Czechia)*, *Slovak, Slovakia*. Na těchto zkratkách není nic „kompozičního“, neboť vznikly zkrácením výchozího jednoslovného pojmenování. Nejsou tedy motivovány syntakticky. Podle našeho názoru u takových propriálních zkratk lze uvažovat o jejich substantivní povaze, neboť se ve větě chovají jako *propria*, a mají tedy slovní (substantivní) povahu. Je tu však jedna podstatná skutečnost: Zatímco propriální iniciálové zkratky kompozičního typu vyjadřují v konkrétních výpovědích nějaký rod, číslo a pád (příp. v některých kategoriích kolísají), srov. např. *Turnaj vyhrály USA*, zkratky typu *CZ* nevyjadřují rod a číslo, srov. *Turnaje se zúčastnil, -a ?, -o ?, -i ?, -y ? -a ? CZ*. Přesto označují, pojmenovávají, příp. odkazují k nějakému referentu, podobně jako apelativní a propriální iniciálové zkratky. Pokud jsou takové zkratky motivovány *propriem*, mají onymickou sémantiku (a mají jakožto *propria* slovnědruhovou funkci substantiva), pokud jsou motivovány apelativem, mají význam apelativní, tj. obecný, srov. např. *MW* – mikrovlnný (v obchodních názvech *MW trouba*), *TV* (v zastoupení slov *televize, televizní*).

V textech se apelativní zkratky typu *MW*, *TV* (stojí-li ovšem samostatně), nechovají jako výrazy konkrétní slovnědruhové povahy, přesto i v takových případech mají podle našeho názoru slovní povahu. Jsou motivovány zpravidla substantivem nebo adjektivem, příp. obojím (viz výše *TV*). Pokud jsou užity ve funkci adjektiva, nevyjadřují samostatně gramatické kategorie rodu a čísla, nemusejí je však vyjadřovat ani tehdy, jsou-li užity v platnosti substantiva. Naopak

⁶ Jedná se o mezinárodní kódy států, resp. mezinárodní poznávací značky motorových vozidel. Viz *Slovník zkratk*. Praha: Encyklopedický dům, spol. s.r.o., 1994, s. 60, 191, 198.

jako výrazy konkrétní slovnědruhové povahy se propriální a apelativní zkratky typu *MW*, *TV* chovají tehdy, jsou-li součástí syntagmatu, např. *MW trouba*, *TV přijímač*, v nichž mají funkci atributu, což je primární funkce adjektiv, nebo tehdy, jsou-li součástí nějakého kontextu.

Stejným způsobem jako zkratky typu *MW*, *TV* je podle našeho názoru třeba hodnotit jednografémové zkratky, které jsou motivovány víceslovným pojmenováním, např. zkratka *F* může označovat kromě státu Francie, resp. Francouzské republiky (v tomto případě se jedná o proprium, a tudíž o slovo), i více skutečností apelativní povahy, např. Faradayovu konstantu, filiální generaci, ionosférickou funkci, Helmholtzovu funkci aj.

Jako samostatná slova bychom měli hodnotit i jednografémové názvy firem, ať už jsou motivovány nějakým konkrétním výchozím pojmenováním, nebo ne. Opět si zde můžeme představit imaginární název firmy, např. *B*. V takovém případě se jedná o proprium, ať už je motivováno jakkoli. Pokud je název *B* motivován nějakým konkrétním pojmenováním, např. jménem nebo příjmením majitele firmy, příp. předmětem činnosti, je to tzv. vlastní zkratka. Do kategorie těchto tzv. vlastních zkratků můžeme zařadit rovněž i imaginární vícegrafémový název firmy, je-li motivován nějakým jednoslovným pojmenováním. I takový název je samozřejmě proprium, a tedy slovo, stejně jako jím je i název *B*, pokud není motivován žádným konkrétním pojmenováním, tj., pokud jde o pouhý shluk grafémů (paralela s výše uvedeným názvem *XYZ*, viz výše). Takovýto název *B* by však nepatřil mezi vlastní zkratky.

Stranou našich úvah jsme ponechali čistě grafické zkratky, neboť pro studium vlastních jmen nemají – zdá se – nějaký zvláštní význam. Většina z nich podle našeho názoru odpovídá svou genezí, strukturou i funkcí vlastním zkratkám.

Řečeno na závěr: Za zkratková slova (a konkrétně za zkratkové složeniny) považujeme taková slova, která vznikla na základě výchozího víceslovného apelativního či propriálního pojmenování (příp. několika výchozích víceslovných pojmenování – proprií), např. *Čedok*, včetně graficko-fonických zkratků typu *TOS*, *UNESCO*, jež jsou podle *Mluvnice češtiny (I)* na přechodu v samostatná zkratková slova, a včetně graficko-fonických zkratků typu *SSSR*, *MDŽ*, resp. třeba *ODS*, *ČSSD*.

Za zkratková kompozita považujeme dále taková, která sestávají jen z komponentů fragmentárních, např. výše uvedený název *Archkanc* (*architektonická kancelář*). Jakožto samostatně stojící útvary mají slovní povahu substantiva a liší se tím od takových útvarů, které označujeme jako vlastní zkratky. Za kompozita (bez přívlastků) považujeme i kompozita s komponenty fragmentární povahy, které přitom mají alespoň jeden (a to koncový) komponent nefragmentární, např. výše uvedený název *Techsoft* (*technický software*).

Zkratky typu *CZ, SVK*, tj. propriální zkratky utvořené na základě výchozího jednoslovného pojmenování, příp. víceslovného pojmenování, považujeme za vlastní zkratky, neboť podle našeho názoru nejvíce odpovídají podstatě zkratky. Výchozí jednoslovné pojmenování (nebo pojmenování víceslovné, pokud je výsledkem zkrácení jednografémová forma) se při tomto procesu transformuje do podoby jakéhosi fragmentu, který má podle našeho názoru slovní povahu. Jedná se o zkratkové proprium, a tudíž o pojmenování. Slovní povahu mají i obdobnými způsoby vzniklé jednografémové či vícegrafémové apelatvní zkratky (typ *MW, TV*), přestože, stojí-li samostatně, nemají konkrétní slovnědruhovou povahu. Jako výrazy konkrétní slovnědruhové povahy se chovají apelatvní zkratky tehdy, jsou-li součástí nějakého kontextu, srov. spojení *MW trouba* (t. j. *mikrovlánná trouba*), v němž *MW* má syntaktickou funkci atributu a slovnědruhovou funkci adjektiva.

Apelatvní a propriální sféra, byť mají rozdílnou funkční podstatu, vykazují mnohé paralely a analogie. Ukazuje se, že společné popisy obou sfér mohou přispět k objasnění mnoha takových paralel a analogií v obou sférách a k hlubšímu pochopení některých jevů v nich.⁷

Literatura

- BOZDĚCHOVÁ, I.: Tvoření slov skládáním. Praha: ISV 1995.
 FURDÍK, J.: Slovenská slovtvorba. Ed. M. Ološtiak. Prešov: Náuka 2004.
 IMRICHOVÁ, M.: Logonymá v systéme slovenčiny. Prešov: FHPV PU 2002.
 KNAPPOVÁ, M.: Obchodní jméno jako fenomén onomaziologický a sociologický. In: Slovo a slovesnost, 1995, roč. 56, s. 276 – 284.
 MITTER, P.: Složená hybridní substantiva s prvním komponentem cizího původu v současné češtině. In: Acta Universitatis Purkynianae 95, Ústí nad Labem, UJEP 2003, 190 s.
 MITTER, P.: Kompozice v kontextu současné češtiny. In: Acta Universitatis Purkynianae 127, Ústí nad Labem: UJEP 2006, 165 s.
 Mluvnice češtiny (1). Praha: Academia 1986.
 Nový akademický slovník cizích slov. Praha, Academia 1995.
 Slovník zkratek. Praha: Encyklopedický dům, spol. s. r. o. 1994.
 ŠRÁMEK, R.: Úvod do obecné onomastiky. Brno: MU 1999.

⁷ Tato studie vznikla jako součást projektu *Grantové agentury České republiky* č. 405/06/P094 s názvem *Hybridní složeniny v současné češtině*

LEXIKA SLOVENSKEJ ONYMIE

**Zborník materiálov zo 17. slovenskej onomastickej konferencie
Trnava 12. – 14. 9. 2007**

Zostavili J. Hladký a I. Valentová

Návrh obálky Tibor Seman

Zodpovedný redaktor Emil Borčín

Technický redaktor Mgr. Vladimír Radik

Prvé vydanie. Vydala a vytlačila VEDA, vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, v Bratislave roku 2010 ako svoju 3811. publikáciu z tlačových podkladov Jazykovedného ústavu L. Štúra SAV. Strán 442.

ISBN 978-80-224-1126-4